

HONORIS CAUSA
UNIVERSITAT DE LLEIDA

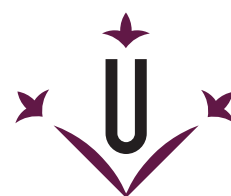
2011-2019

Universitat de Lleida

HONORIS CAUSA
UNIVERSITAT DE LLEIDA

2011-2019

Universitat de Lleida

Recull de les intervencions i lliçons pronunciades en els actes d'investidura
de doctors *honoris causa* de la Universitat de Lleida durant el mandat
del rector Roberto Fernández Díaz (2011-2019).

© Edicions de la Universitat de Lleida, 2019

© Dels textos: els autors

Coordinació: Antoni Jové Montanyola i M. Pilar Sánchez Alandí

Disseny: Cecília Sales

Maquetació: Edicions i Publicacions de la UdL

ISBN 978-84-9144-147-2

DL L 421-2019

SUMARI

Jordi Pujol Soley (2011)	5
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Carles Enric Florensa Tomàs	7
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	15
Discurs de cloenda del rector	24
Iñaki Gabilondo Pujol (2012)	31
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Miquel Pueyo París	33
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	38
Discurs de cloenda del rector	44
Maria Jesús Prieto-Laffargue (2012)	49
<i>Laudatio</i> a càrrec de la Dra. Luisa F. Cabeza Fabra	51
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	54
Discurs de cloenda del rector	71
Vicenç Navarro López (2013)	73
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Joan Pere Enciso Rodríguez	75
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	82
Discurs de cloenda del rector	86
Jaume Miranda Canals (2013)	89
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Jaume Porta Casanellas	91
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	96
Discurs de cloenda del rector	110
Salvador Giner de San Julián (2014)	115
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Fidel Molina Luque	117
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	123
Discurs de cloenda del rector	137
Dong Yansheng (2014)	141
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Francisco Javier Terrado Pablo	143
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	147
Discurs de cloenda del rector	159
Emilio Lledó Íñigo (2014)	163
<i>Laudatio</i> a càrrec de la Dra. Àngels Santa Bañeres	165
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	169
Discurs de cloenda del rector	175
Eugenio Bregolat Obiols (2014)	179
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Joan Julià-Muné	181
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	186
Discurs de cloenda del rector	196

Rafael Matesanz Acedos (2015)	199
<i>Laudatio</i> a càrrec de la Dra. Elvira Fernández Giraldez	201
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	206
Discurs de cloenda del rector	211
Lorenzo Martín-Retortillo Baquer (2016)	215
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Juan Pemán Gavin	217
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	227
Discurs de cloenda del rector	240
Francesco Tonucci (2016)	245
<i>Laudatio</i> a càrrec de la Dra. M. Àngels Balsells Bailon	247
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	251
Discurs de cloenda del rector	260
Adela Cortina Orts (2017)	265
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Joan Viñas Salas	267
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	272
Discurs de cloenda del rector	279
Joan Manuel Serrat Teresa (2017)	283
<i>Laudatio</i> a càrrec de la Dra. Neus Vila Rubio	285
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	296
Discurs de cloenda del rector	303
Rattan Lal (2017)	309
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Ildefons Pla Sentís	311
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	314
Discurs de cloenda del rector	319
Doris R. Grinspun (2018)	323
<i>Laudatio</i> a càrrec de la Dra. Montserrat Gea Sánchez	325
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	328
Discurs de cloenda del rector	335
Ángel Olaran (2018)	341
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Xavier Pelegrí Viaña	343
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	351
Discurs de cloenda del rector	359
Shirin Ebadi (2018)	365
<i>Laudatio</i> a càrrec de la Dra. Núria Camps Mirabet	367
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	371
Discurs de cloenda del rector	374
David Gozal (2018)	379
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Ferran Barbé Illa	381
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	385
Discurs de cloenda del rector	388
Horacio Capel (2019)	393
<i>Laudatio</i> a càrrec del Dr. Pedro Jesús Fraile Pérez de Mendiguren	395
Acte de doctorat <i>honoris causa</i>	400
Discurs de cloenda del rector	418

HONORIS CAUSA

JORDI PUJOL SOLEY

19 DE DESEMBRE DE 2011

AUDITORI MUNICIPAL ENRIC GRANADOS DE LLEIDA

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Carles Enric Florensa Tomàs

Rector Magnífic, rectors magnífics de la resta d'universitats catalanes, digníssimes autoritats, professors, estudiants, personal d'administració i serveis, senyores i senyors.

Introducció

La tarda del 12 de desembre de 1991 el Parlament de Catalunya aprovà el Projecte de llei de creació de la Universitat de Lleida. La Llei incorpora al final del seu text dues signatures: la del president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol —sense el segon cognom—, i la del llavors conseller d'Ensenyament, Josep Laporte i Salas.

Fa, doncs, exactament una setmana que s'han complert vint anys des que la sobirania popular catalana, orgànicament representada en el Parlament, va restituir a Lleida, no pas els estudis superiors, ja instal·lats des del 1968 amb els de Dret, però sí la nova institució universitària que enllaçava amb la seva predecessora, és a dir, l'Estudi General. Vint anys de vida institucional de la nostra estimada Universitat de Lleida en el seu format actual, i de les seves germanes excèntriques, la de Girona i la Rovira i Virgili, és una xifra rodona que serveix com a pretext per commemorar de manera solemne aquesta efemèride per mitjà de la concessió del doctorat *honoris causa* al Molt Honorable Senyor Jordi Pujol, que, des de la presidència del Govern de Catalunya, fou el veritable impulsor, vehiculador i executor, amb la complicitat de la societat i de les institucions polítiques lleidatanes, d'una decisió que, vista des del present, cal convenir que va representar, sens dubte, tot un encert. Sense la determinació del president res no hauria estat el mateix, i l'existència de la Universitat de Lleida, en el millor dels casos, s'hauria retardat innecessàriament.

Parlar del que ha suposat la Universitat de Lleida per a les nostres contrades, és a dir, per a una bona part del territori amb menys densitat geogràfica de Catalunya, és tant com parlar d'una de les primeres organitzacions amb més influència des del punt de vista social i econòmic i, sens dubte, com la primera des del punt de vista científic i educatiu.

Doncs bé, si tal com diu la normativa universitària el títol de doctor *honoris causa* suposa el reconeixement més preat de la Universitat de Lleida, fonamentat en els mèrits extraordinaris o molt qualificats del candidat (exposició de motius, 2), no hi ha cap dubte que es reuneixen amb escreix en la persona de la qual en depenia, al capdavant, no només la iniciativa sinó també la decisió de la creació de la nostra universitat. Aquella normativa esmenta com a causa justificativa de la distinció, la “rellevància en l'àmbit científic, acadèmic, artístic, cultural o social”: la sola decisió d'erigir la Universitat de Lleida seria ja suficient per reconèixer la contribució de Jordi Pujol a la cultura del país, però no hi ha cap dubte que la personalitat polifacètica del candidat ha incidit també, més o menys directament, en diverses de les àrees

ciutades. La seva trajectòria, el seu compromís i la seva acció de govern foren substancialment determinants per a la reconstrucció nacional catalana. Nogensmenys, la seva aferrissada defensa de la identitat nacional, mitjançant l'acció política, sí, però també des de l'activisme social i cultural dels primers temps i, encara, gràcies als seus escrits, llibres, conferències i d'altres publicacions, abans, durant i després de la seva presidència, són elements que han de ser considerats com a aportacions importants, de vegades imprescindibles, a l'àmbit cultural i social de Catalunya. Tot plegat conforma un conglomerat de substrat cultural inconfusible que ha ajudat a bastir, juntament amb d'altres, un referent de consciència social, cultural i nacional catalana fàcilment reconeixible.

La tasca política del guardonat sempre ha anat acompanyada d'una forta expressió intel·lectual. Jordi Pujol és un conferenciant infatigable, articulista, i ha escrit diversos llibres que reflecteixen una bona part de les seves inquietuds (bàsicament estan centrats en la qüestió catalana, però d'altres tenen com a objectiu una de les seves grans vocacions: Europa i les regions europees).

No en va, la seva profunda vocació europea el portà a ser elegit l'any 1992 president de l'Assemblea de Regions d'Europa. Jordi Pujol té unes molt fortes conviccions europeistes, fruit de les quals va crear el Patronat Català Pro Europa el 1980 o, més recentment, l'Institut Català d'Estudis Mediterranis, dedicat a la problemàtica econòmica, política i demogràfica del Mediterrani occidental i, especialment, del Magrib. La visió geoestratègica de Jordi Pujol ha estat també un dels seus gran actius; els seus mandats s'han caracteritzat per una intensa activitat a l'estranger amb un triple objectiu: polític, cultural i econòmic. Aquesta activitat ha contribuït molt a la projecció exterior de la identitat catalana i a l'alt grau d'internacionalització de què gaudeix actualment la nostra economia.

Comptat i debatut, la vàlua de Jordi Pujol pel que fa a la seva trajectòria i compromís polític, a la seva aportació a la cultura i al progrés social de Catalunya, és fora de tot dubte. Aquesta Universitat de Lleida, que deu principalment la seva existència a l'impuls i a la decisió política de qui llavors presidia la nostra nació, es congratula a sumar a la multiplicitat de títols i condecoracions que adornen l'expresident de Catalunya, la del doctorat *honoris causa* per la primera universitat pública presencial de Catalunya i d'Espanya que així ho fa, i el vincula al seu claustre de professors i professores amb el màxim reconeixement acadèmic possible.

Quan el rector de la Universitat de Lleida em va confiar l'honor d'apadrinar el Molt Honorable Jordi Pujol, immediatament se'm va fer present un record que sintetitzava, en un mateix espai i moment, les dues vivències que a títol personal i des de la meua experiència professional universitària a Lleida, m'evocaven la figura del president i de com convertia en acció la premissa més important que ha guiat la seva tasca política, personal i professional, és a dir, la de construir Catalunya, la de fer país. La creació de la Universitat de Lleida i l'estudi i defensa del dret civil de Catalunya, entès com un dels elements identitaris del nostre país, eren les dues vivències reunides la tarda del 12 de desembre de 1991, quan vam conèixer, a la sala d'actes de l'Edifici del Rectorat, la notícia de l'aprovació de la Llei de creació de la Universitat de Lleida mentre es desenvolupava la sessió de tarda d'un congrés que havíem organitzat sobre les entitats associatives en el dret civil de Catalunya i que, començat a la Universitat de Barcelona a Lleida, havia d'acabar a la Universitat de Lleida.

Vaig tenir l'honor de participar en la gestió inicial de la nova universitat com a vocal de la seva Comissió Gestora juntament amb tres persones, peces bàsiques per al seu funcionament i el de la mateixa Universitat i que de ben segur estarien avui assegurades en aquest auditori, orgulloses de poder prendre part en aquest merescut reconeixement si no ens haguessin deixat massa aviat: el seu president-rector, el Dr. Víctor Siurana, i la vicepresidenta, la Dra. Maria Rúbies, en el mateix any de 1993, i el primer gerent de la Universitat de Lleida, el Sr. Virgilio Aranda, que ho va fer l'any passat. Un record per a ells.

La persona, l'activista i el polític

Complir amb la tradicional presentació de les dades biogràfiques del doctorand és del tot innecessari i fins i tot pretensions en aquest cas. Ell mateix ens ha volgut regalar ja els dos primers volums dels tres anunciats de les seves memòries, el primer autobiogràfic, i en els quals es troben totes les dades per compondre un perfil complet del personatge, al mateix temps que resulta un material imprescindible per a entendre la Catalunya del segle XX.

Potser també ho seria, d'ociós, al·legar tots els seus mèrits per a tan distingit reconeixement acadèmic, als quals, en general, ja ens hem referit. D'alguna manera, podríem economitjar l'acte proclamant solemnement que el candidat a ingressar com a doctor *honoris causa* en el claustre de professors de la Universitat de Lleida és ni més ni menys que Jordi Pujol i Soley.

Però seria segurament reductor preterir una l'al·lusió, forçosament breu, al temps de la resistència i de la seva lluita contra el franquisme, quan Catalunya esdevé per a ell l'autèntica vocació de la seva vida; o al temps de la Transició. És just llavors quan es forja la seva personalitat polièdrica, gairebé inabastable.

Jordi Pujol i Soley, nascut el 9 de juny de 1930 a Barcelona, casat amb Marta Ferrusola i pare de set fills, ha estat sens dubte —goso dir que continua sent-ho en aquesta dècada del segle XXI— un dels polítics més importants del segle XX, que va fer de Catalunya, ben aviat, el centre de tota la seva activitat política, però també de la personal i professional: tota la tasca duta a terme des de la pujada al Tagamanent s'explica amb Catalunya i per Catalunya.

Construir Catalunya és i ha estat la seva passió i el programa de la seva vida des que, com ell mateix ens va referir l'any 1979 en el pròleg del llibre que porta aquest mateix títol, i ens ho recorda en les seves memòries, als 10 o 11 anys va contemplar, des de dalt del Tagamanent estant, el paisatge dessolat per la Guerra Civil i es va conjurar en la seva reconstrucció material i espiritual; en poc temps, aquella passió es va convertir en una autèntica obsessió.

Va decidir també ben aviat dotar tota la seva activitat —la cultural, la professional i, sobretot, la política— d'un fort component humanístic, com correspon a un ferm seguidor de Mounier: la primacia de tot és la persona. Jordi Pujol no és pas, doncs, un bon exemple de fer política a l'estil maquiavèl·lic o de manera químnicament asèptica, sinó que és proverbial la seva manera de fer-la imbuida d'ètica i valors morals. No debades ha estat influït sempre, amb més o menys intensitat segons l'època, pel fet religiós, per la fe, la fe en Déu, però també en els homes i en Catalunya, tal com relatava el 1978 en el pròleg del llibre *Des dels turons a l'altra banda del riu*. Ell no ha amagat mai una forta influència social cristiana.

Òbviament, es tracta d'una perspectiva determinada i concreta de fer país, de construir Catalunya, no pas l'única, però amb uns eixos vertebradors molt clars que van ser referendats a les urnes per la confiança dels ciutadans de Catalunya durant 23 anys i mig i 6 legislatures, encapçalant la coalició i posterior federació de Convergència Democràtica amb Unió Democràtica de Catalunya d'ençà de 1979: des del 24 d'abril de 1980 fins al 16 de desembre de 2003, reelegit cinc cops, Jordi Pujol i Soley va presidir la Generalitat de Catalunya, amb voluntat de continuïtat institucional per afegir a la legitimitat de les urnes la legitimitat històrica que li esqueia; ha estat, doncs, el president més important de Catalunya.

Les primeres passes polítiques s'inicien el 1946 durant la seva època universitària. Jordi Pujol s'integrarà en diferents grups que intenten reconstruir aquella Catalunya ideal que la guerra i la repressió franquista havien gairebé anorreat: el Grup Torras i Bages, la Comissió Abat Oliva, el Grup Pere Figuera o la Confraria de la Mare de Déu de Montserrat de Virtèlia, des d'on impulsa un catolicisme obert i integrador.

A partir de 1954 Pujol endega una etapa d'activisme polític contra la privació de llibertats i drets que implicava la dictadura franquista, que acaba, arran dels Fets del Palau de la Música del 19 de maig de 1960, amb la seva detenció per la policia franquista i el posterior consell de guerra. En un judici sumaríssim l'imposen una condemna de set anys. Resta empresonat a Saragossa des de mitjan 1960 fins al desembre de 1962, i aprofita el seu captiveri per a posar negre sobre blanc el seu pensament de llavors en els escrits de presó amb la companyia, entre d'altres, d'una foto panoràmica de Lleida feta des de l'altra banda del riu: d'aquí el nom del volum que els va recollir. Pujol va considerar que els Fets del Palau van ser la primera victòria del catalanisme contra el franquisme.

La tasca d'activista cultural s'emmarca en la dècada dels seixanta, en què es dedica al que s'ha anomenat fer país, articulant una sèrie de plataformes que duguessin aquesta acció a la pràctica. Jordi Pujol va contribuir decididament a engegar la institució pedagògica Rosa Sensat amb la idea de crear una escola catalana, va crear l'empresa Estudis i Investigacions, SA (EISA) que pretenia crear uns estudis universitaris catalans. La figura de Jordi Pujol també està íntimament lligada a altres projectes de la societat civil, per exemple, amb la seva implicació amb el projecte de la Gran Enciclopèdia Catalana. El pensament nacionalista de Jordi Pujol es concreta en aquests anys en alguns textos bàsics com *Fer poble, fer Catalunya* (1958), incorporat, amb d'altres, en el volum intítulat *Construir Catalunya*, escrit el 1965 i editat el 1979.

Paral·lelament, preocupat per la situació econòmica de Catalunya, i per no comptar amb un instrument financer al servei de la causa catalanista, es llença a la creació d'un banc propi i a fer de banquer; amb el temps, Banca Catalana esdevindrà una peça fonamental del sistema financer a Catalunya.

Al juliol de 1973 Pujol comença a treballar per disposar d'un instrument per fer política quan es morís el general Franco. Creia que la força política que havia de representar havia de ser el pal de paller del país, és a dir, un gran espai polític que englobés sectors liberals i gent amb mentalitat socialcristiana. Funda, el 1974, Convergència Democràtica de Catalunya (CDC), que no va ser legalitzada fins al febrer de 1977, i inicia així l'etapa de "fer política".

Fet aquest breu repàs a la seva vida anterior a la presidència de la Generalitat, hom pot copsar com n'és de difícil reduir o limitar a un aspecte determinat la vocació d'un personatge tan polifacètic, disposat a

influir en tots els àmbits de la vida; no és sinó el que cal exigir a un president d'un país. Però quan aquest país no té estat propi i la seva institució de govern té unes competències força migrades, com succeïa quan el 1980 es va fer càrrec de la primera presidència de la Generalitat guanyada a les urnes contra pronòstic, l'empresa d'influir resulta encara força més difícil. Tanmateix, Jordi Pujol tenia clar que res del que passés a Catalunya havia de ser indiferent a la Generalitat, mal que no tingués competències sobre aquella parcel·la de la realitat. I sobre aquesta idea es va fonamentar la necessitat que les nostres institucions fossin una clara referència per a tots els ciutadans de Catalunya. Al capdavall, la tasca de govern de Jordi Pujol ha estat decisiva per a vertebrar l'autonomia catalana, per a reforçar la consciència nacional, i s'ha convertit en una figura cabdal de la història de Catalunya i la figura més important des del restabliment de la democràcia.

Per bé que és relativament fàcil d'identificar els principals eixos rectors de l'activitat pública de Jordi Pujol, era i continua sent molt difícil abastar i seguir amb deteniment tota la producció d'un personatge inquiet per naturalesa, acostumat a influir mitjançant el seu pensament i ideari, prolífic en la reflexió i paradigma de l'acció; fins a cert punt, hauria de ser lògic associar aquests trets a un president de govern, però és a hores d'ara, quan ell mateix s'ha assignat l'adjectiu o estatus d'"enretirat" de la primera línia de l'acció política, que el seu dinamisme continua situant-lo com un dels principals referents del pensament i de l'acció política a Catalunya: només cal fer un cop d'ull al seu web i al de la fundació Centre d'Estudis Jordi Pujol, que ell mateix presideix, per tal d'adonar-se del que estic dient. No és arriscat afirmar que el lideratge que ha exercit durant tants anys continua avui vigent, si més no pel que fa al camp de l'IVA, un acrònim de les idees, dels valors i de les actituds.

Darrerament, la secular qüestió de l'encaix o de la relació lleial entre Catalunya i Espanya ha tornat a ocupar-lo de manera més intensa. L'actitud responsable i solidària de Catalunya, protagonitzada principalment per Convergència i Unió amb la seva implicació a fons en la governabilitat i l'estabilitat d'Espanya, que ha estat un dels principals objectius de la presidència de Jordi Pujol i, en general, de la seva activitat política, s'ha dut a terme amb independència del color polític del Govern de Madrid i no ha estat corresposta amb l'esperada lleialtat i reciprocitat envers el reconeixement clar i consolidat de la personalitat pròpia i diferenciada de Catalunya. Aquesta constatació ha dut Pujol a no trobar arguments per a rebatre l'apel·lació a la independència de Catalunya, de la qual cosa es dedueix que aquell encaix l'entén ja no possible pràcticament després d'haver comprovat que cap de les iniciatives o estratègies plantejades ha reeixit. L'enlluernament per un respecte efímer i per haver-nos sentit, sobretot des de la perspectiva internacional, model de referència, ha estat de seguida substituït per la crua realitat de sentir-nos instrumentalitzats i, fins i tot, menystinguts políticament, econòmicament i identitàriament, en un procés d'involució que ha conduït inexorablement a l'enfortiment de l'estat, prenent com a base una idea tradicional d'Espanya i, consegüentment, la residualització de Catalunya: l'alternativa, diu Pujol, està entre la independència i el gradual esborrament de la catalanitat i de Catalunya.

Per això, Pujol torna a liderar l'opinió, ara des del camp del pensament i de la reflexió, quan planteja que la relació de Catalunya amb el món, per bé que continuant mirant com sempre cap a Europa, i també, òbviament, cap a Espanya, passa pel dret a decidir sobre el que calgui i fins on calgui. Perquè de país n'hi ha, i aquest és el gran actiu de Catalunya per a l'objectiu del seu enfortiment intern. Aquesta és la tesi que el candidat ha estat defensant des dels inicis d'enguany sota el títol Residuals o independents?: Quan es

trenquen els ponts (Ed. Pòrtic, juny de 2011), sense amagar, però, la molt gran dificultat i els riscos del projecte de la independència.

Repassada la seva trajectòria vital, vull ara fer una referència breu a dos àmbits concrets de la seva acció de govern que concerneixen directament aquest doctorat *honoris causa*.

La modernització i la defensa del dret civil de Catalunya

La toga (o musseta) roja amb què investirem doctor *honoris causa* el Molt Honorable Jordi Pujol, i que identifica les Ciències Jurídiques, em permet de no abdicar en aquest acte de la meva condició de professor de dret civil per valorar l'aposta ferma i decidida del president Pujol perquè Catalunya tingués un ordenament jurídic propi i, com a part integrant i principal, el que apareix com un dels trets identificadors de la personalitat nacional de Catalunya, és a dir, el dret civil.

S'acostuma a afirmar —fins i tot, en ocasions, a gairebé recitar— i és avui un lloc comú de trobada de diferents maneres de concebre el fet nacional català, que els trets identificadors de la personalitat nacional de Catalunya són la llengua, la cultura i el dret civil. A aquests trets, com ens ha recordat insistentment el doctorand, s'hi ha d'afegir la voluntat de ser.

El dret civil, malgrat arrossegar la càrrega de tractar-se d'un món tècnic i professionalitzat, fora de l'abast del ciutadà comú, és present a la vida dels catalans des de fa tant de temps com la llengua, de resultes de la recepció del dret romà i del dret canònic, i regeix de manera ordinària les nostres relacions particulars o privades sense necessitat d'adonar-nos-en. Heus aquí on rau la seva importància: el dret civil és el dret més comú, més íntimament vinculat a la persona i als seus afers quotidians, el més proper a la persona sense cap altra qualificació afegida.

Juntament amb la llengua, el dret civil constitueix una de les produccions culturals del poble català, un dels principals exponents de la seva identitat i, per tant, un dels punts de referència essencials a l'hora d'identificar Catalunya com a producte d'un procés històric específic. Conscient d'aquesta importància, Jordi Pujol, a través de la seva acció de govern en les successives legislatures i dels titulars del Departament de Justícia, va tenir molt clar des del començament del seu mandat que calia reconstruir Catalunya partint també des del seu dret, recuperant i modernitzant el propi patrimoni jurídic malmès per pràcticament tres-cents anys d'abandonament i de submissió a agents aliens des que el Decret de Nova Planta, el 1716, amb la supressió dels òrgans legislatius de Catalunya, van impossibilitar la seva actualització.

La seva ferma determinació en aquest sentit va permetre que, un cop recuperades les institucions polítiques de Catalunya i d'acord amb la competència exclusiva assumida en l'Estatut d'Autonomia de 1979 sobre la legislació civil (art. 9.2), la Generalitat iniciés a partir de 1984 aquella tasca modernitzadora del dret civil de Catalunya des del text de la Compilació de 1960, de la qual es va commemorar l'any passat el cinquantè aniversari, cap a l'ambicionat Codi civil que avui és ja, en gran part, una esplèndida realitat derivada de l'exercici de la sobirania política i a l'espera de la seva futura conclusió.

La desitjada pau social en tota obra de govern no va sempre acompanyada de la pau política, i Jordi Pujol es va veure obligat, com a conseqüència de la tasca modernitzadora del nostre dret civil, a defensar-lo davant els atacs provinents del Govern d'Espanya mitjançant dos recursos d'inconstitucionalitat interposats els anys 1991 i 2003 per Felipe González i José M.ª Aznar, respectivament, contra diverses lleis civils. Sabedor aquell govern que s'atacava un dels centres neuràlgics de la nostra personalitat nacional, va facilitar la major i unànime mobilització de la societat jurídica catalana en defensa del seu dret civil. Fou tota la societat catalana, la jurídica i la no jurídica, cohesionada al voltant del lideratge del Govern, la que va reeixir en aquesta empresa, i a la qual també des de Lleida es va col·laborar decididament des de la Facultat de Dret i Economia d'aquesta universitat. Al capdavall, els recursos d'inconstitucionalitat foren retirats pels respectius presidents del Govern de l'Estat arran de la negociació reforçada pel que, potser impròpiament però expressivament, s'anomena "aritmètica parlamentària" i el paper decisiu del grup parlamentari català.

La creació de la Universitat de Lleida

Com hem dit, Jordi Pujol va concebre la reconstrucció de Catalunya des de diferents vessants. La creació de la Universitat de Lleida no respon a un gest espontani o electoral del llavors president. En el projecte de país, la universitat i la recerca havien de jugar un paper important des de bon començament. La configuració i la consolidació d'un model universitari i de recerca propi de Catalunya van ser un dels objectius prioritaris de l'acció del successius governs presidits per Jordi Pujol, des de 1980 fins al 2003.

La creació de noves universitats com a factor de "reequilibri territorial" ja apareix en el primer discurs d'investidura de 1980 com a president de la Generalitat, quan remarcava els eixos estratègics que presidirien la seva acció de govern durant els seus 23 anys de mandat. El "reequilibri" consistia tant a no afavorir l'excessiva concentració demogràfica a l'àrea metropolitana de Barcelona, com a executar infraestructures de comunicacions i telecomunicacions, o com a implementar, entre d'altres, serveis sanitaris, educatius i universitaris. La universitat, el mapa universitari, esdevenia així un element pràcticament estructural per a la consecució del desitjat reequilibri territorial.

La creació de la Universitat de Lleida el 12 de desembre d'ara fa vint anys va respondre a aquesta finalitat i no pas a criteris economicistes, que, amb tota probabilitat, ho haurien desaconsellat. Tal com palesa el preàmbul de la Llei de creació, la nova institució universitària s'erigeix amb vocació de continuïtat amb la seva il·lustre antecessora, l'antic Estudi General, creat per privilegi reial de Jaume II l'any 1300 a petició dels estaments municipals i desaparegut després de 417 anys d'existència en benefici de la Universitat de Cervera per decisió de Felip V després de la guerra de Successió. És aquesta continuïtat institucional la que autoritza a defensar que, més que no pas una creació de la Universitat de Lleida, hi ha hagut una restauració de la Universitat a Lleida, i és aquesta idea la que va planar al llarg dels actes de commemoració del 700 aniversari.

Sigui com vulgui, la creació de la Universitat de Lleida ha significat l'establiment al nostre territori d'un motor bàsic i molt potent en diversos sentits. Els beneficis aportats per la Universitat de Lleida sortosament són molt importants. D'entrada, fou el pressupòsit necessari per tal que els centres de les tres universitats deixessin de funcionar com a compartiments estancs i es donés unitat als estudis universitaris a Lleida. Cal destacar també que la Universitat de Lleida és una de les principals empreses de les nostres

contrades en nombre de treballadors; ha fixat la majoria de la població estudiantil en el territori i n'ha atret de fora; genera coneixement i és un potent motor científic, econòmic i cultural, sense desconèixer, per últim, l'aportació urbanística que ha representat per a la ciutat. A més, i no deixa de ser també remarcable, ha estat planter de titulars de diverses conselleries dels governs de Jordi Pujol.

Amb visió retrospectiva, l'encert de la decisió de la creació de la UdL és incontestable. L'actual Universitat de Lleida, malgrat la situació econòmica actual, que pot suposar un punt d'inflexió negatiu important si no sabem gestionar-la entre tots, presenta una realitat esplèndida al servei del progrés cultural, científic i tècnic de les comarques occidentals de Catalunya, i de manera més concreta, de la ciutat de Lleida i la seva conurbació.

Mai, doncs, el canvi d'una preposició va significar tant per a Ponent: de la Universitat a Lleida a la Universitat de Lleida.

En definitiva, la descentralització del sistema universitari català duta a terme l'any 1991 ha estat un autèntic encert des de qualsevol punt de vista, començant pel polític i acabant pel cultural i econòmic. Els costos econòmics d'aquesta decisió són els costos de la democràcia, del reequilibri territorial i de la vertebració del país i, per tant, perfectament i, fins i tot, obligatòriament assumibles per una societat moderna que vol progressar. La descentralització de la generació i transferència del coneixement és garantia de cohesió, perquè allà on s'ha instal·lat la universitat, ha estat creada o incrementada la massa crítica necessària.

Per tot plegat, són múltiples i variades les raons i les virtuts acumulades que justifiquen la tria de la figura del Molt Honorable Jordi Pujol per a ser investit doctor *honoris causa* per la Universitat de Lleida, tant des del punt de vista de la faceta política que, de manera consensuada, el fa reconèixer com un dels més grans polítics catalans, espanyols i europeus del segle XX, com des de la perspectiva de la seva faceta de pensador i ideòleg pel que fa a la reconstrucció nacional de Catalunya.

Tanmateix, *hic et nunc*, per damunt de tot l'anterior i fruit d'una voluntat política clarivident, volem centrar aquelles raons principalment en la seva contribució fonamental, indiscutible i determinant per a la creació de la Universitat de Lleida, adés com un factor essencial en la conformació del mapa universitari català i del reequilibri, vertebració i cohesió de Catalunya, adés per la creació i transferència de coneixement superior a Lleida i el seu territori.

Aquestes són, Rector Magnífic, les raons per les quals sol·licito l'atorgament del doctorat *honoris causa* per la Universitat de Lleida al Molt Honorable Jordi Pujol.

Moltes gràcies.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. Jordi Pujol Soley

Rector Magnífic, distingides autoritats acadèmiques i civils, senyores i senyors.

Abans de res voldria agrair a la Universitat de Lleida aquesta distinció que em fa, una distinció que m'honora. Que ja sabia que me l'havien fet, i que, per tant, m'honorava des del dia que m'ho van comunicar, però que avui m'omple d'especial satisfacció, per la manera com he estat rebut, com he estat tractat, durant aquest parell d'hores que fa que sóc aquí, parlant amb la gent de la Universitat, amb el rector, amb els degans, amb tots vostès.

Per l'acollida de tots vostès m'adono que ho fan d'una manera que agraeixo, interpretant, no tant —que també— el paper que jo personalment hagi pogut tenir en aquest tema de la Universitat de Lleida sinó, a més, el sentiment col·lectiu que hem de tenir tots, i que vostès tenen, respecte a què hem de fer per tirar el nostre país endavant. Tot ell, tot Catalunya i, evidentment, també aquestes terres de Lleida, que jo personalment aprecio.

Abans s'ha dit que quan jo vaig ser a la presó tenia un petit despatxet on feia de metge, i em van deixar posar dues fotografies. Una va ser una vista aèria de la ciutat de Lleida, com era aquesta ciutat fa seixanta anys. Sempre m'havia atret la ciutat de Lleida, m'havia interessat des de la primera vegada que vaig venir —que devia de ser l'any 1955 o el 1956—, i em sembla que em vaig adonar dels problemes que hi havia, problemes de tota mena.

Fins i tot hi havia una mica la sensació, a Lleida, que havien quedat, diguem-ne, una mica endarrerits en certs aspectes del que podia ser l'evolució cultural i econòmica a les terres més de llevant dins de Catalunya, i que hi havia unes ganes de superar-ho, això.

I recordo que quan vaig arribar, de seguida em van parlar també que no hi havia fred a Lleida, vull dir que no hi havia cambres de fred per emmagatzemar les pomes, les peres, etc.; i això els posava en desavantatge respecte als compradors de fruita. Em van parlar de moltes coses d'aquest tipus. Però, a més, em van dir: nosaltres, el que necessitem és donar a Lleida una empenta, un impuls important des d'un punt de vista d'orgull, i no d'un orgull fàcil, petit, sinó d'un orgull que aspiri a ser una cosa que valgui la pena. I ara volem tenir una sèrie d'iniciatives, em van dir uns amics que vaig conèixer a Lleida. M'agrada, en aquesta circumstància, fer-ne record i expressar-los el meu agraïment: eren en Simeó Miquel, en Francesc Porta, i els jesuïtes pare Gabernet i pare Aris. I ells em deien: "És clar que necessitem cambres de fred, però també necessitem que Lleida tingui un impuls cultural, social, cívic, i que tingui orgull, en el més bon sentit de la paraula". I dins d'aquesta línia entra el tema de la Universitat.

Per altra banda —i ja tornarem sobre això—, perquè entenguin el que vull dir em veig obligat a parlar una mica de mi mateix. Ja ho ha fet, i molt bé —massa bé—, el Dr. Carles Enric Florensa, però deixin-me que en parli jo també. Perquè a través d'això es veu una mica l'evolució del que és això de la universitat, i del sentit de la universitat per a mi, per al país i per a molta gent. Situem-nos, per exemple, a l'any 1958. El Dr. Florensa ha parlat d'un llibre meu que es diu *Construir Catalunya*. El vaig fer clandestinament el 1958 i el vaig publicar el 1978. En aquest llibre jo explicava, amb una imaginació de jove —que, per altra banda, no tenia gaires possibilitats de fer coses, però que tenia ganes de pensar, de barrinar i de somniar—, tot el que calia fer perquè un dia Catalunya fos un país en plenitud. I una de les coses que calia fer, una de moltes, eren les universitats. L'escola, evidentment, i els partits polítics, i els sindicats, i una bona estructura religiosa, eclesial, i després les institucions econòmiques; però una d'elles eren les universitats.

Les universitats en un doble sentit, el de transmetre coneixement i el de crear mentalitat. Un pensament profund sobre el que és un país, el que pot fer un país, els valors d'un país, la posició del país respecte al món (d'aquest país, Catalunya, a l'Estat espanyol, a Europa, etc.), sobre els seus objectius. I a això solament s'hi pot arribar si hi ha un gruix de pensament, un gruix de doctrina potent.

Tinguin present que jo tinc una doble influència intel·lectual: una influència intel·lectual catalana i una influència intel·lectual hispànica, però, a més, tinc una influència molt forta que és alemanya —vaig estudiar a l'Escola Alemanya i sempre he seguit de prop la cultura alemanya— i també francesa.

Es diu que Europa només anirà endavant si funciona bé l'eix francoalemany, i jo n'estic absolutament convençut. Quan l'any 1948, per primera vegada, vaig poder sortir d'Espanya —que costava molt sortir-ne—, no vaig anar a París, no vaig anar a Roma, no vaig anar a Londres. Vaig anar a París després, però primer vaig anar a Estrasburg, perquè per a mi Estrasburg simbolitzava —tenia 18 anys— l'Europa que havia de ser. En el fons, aquella Europa que ve de Carlemany. Tenim, com a europeus, unes arrels molt fondes.

Jo tinc aquesta doble influència. I en el camp universitari és més encara la influència alemanya, perquè ells van ser els creadors de la universitat moderna, amb Humboldt, amb Herder, amb totes aquelles grans figures del pensament. I no sols del pensament sinó de l'organització universitària i de com això havia de revertir en el conjunt del país. I sobre com la universitat havia de tenir dos objectius: un objectiu —ja ho he dit abans— transmissor de coneixement, però un altre de creació de mentalitat, de sentit d'identitat, d'arrelament al país a través del pensament i a través d'una acció intel·lectual.

Els francesos evidentment també, però estan més tocats per la idea napoleònica, molt més centralista i molt més intervencionista. Però, en tot cas, aquestes dues influències jo les he tingut. Per tant, no té res d'estrany que jo m'interessés per això, i en parlés l'any 1958 en aquest llibre que els he dit abans, *Construir Catalunya*.

L'any 1978 —i això val la pena de saber-ho perquè s'ha d'entendre com funcionen les coses en el regim dels països, en la política— vaig ser una de les persones que van assistir a la reunió dels Pactes de la Moncloa. Es va parlar d'escoles i d'habitatge, d'atur i de pensions, i de crisi industrial, però es va parlar

molt poc d'universitats i gens de recerca. I recordo que això ens va saber greu a dos vells coneguts, en Mayor Zaragoza —que aleshores era molt proper al president Suárez i hi tenia influència— i jo mateix. Dues persones que valoràvem molt la universitat com a punt de coneixement, però també com a creació de mentalitat i com a agent de recerca. Tot plegat, bàsic per al progrés i el desenvolupament d'un país. I vull recordar que en Mayor Zaragoza, a part de moltes altres coses, ha estat un savi, un investigador important en el camp de la farmàcia. I el cas és que vam fer una referència a la recerca, a les universitats, però ens van dir “ara no toca”. I era veritat que no tocava. A vostès els sorprendrà això, però l'any 1978 la urgència no era la universitat, sinó simplement que la inflació no se'ns mengés. En aquell moment començaven a tancar tantes i tantes fàbriques, i estàvem de ple en aquella crisi que va durar des de finals dels setanta fins al 1984 o 1985. Vam arribar a tenir, aquí a Catalunya, un atur del 22%, i ara tenint-lo alt el tenim del 18%. Espanya el té del 22%, nosaltres del 18%. Aleshores el vam tenir del 22%. Hi havia tanta inestabilitat en tot, que feia la sensació que a la cantonada hi hauria un cop militar. Que hi va ser. En aquell moment, l'important era evitar els problemes urgents, que era que la gent no passés gana, que en qüestions materials la gent tingués la sensació que alguna cosa canviava. L'urgent no era la universitat.

I el Govern es podia permetre el luxe que hi hagués una protesta d'universitaris, i això ara pot escandalitzar-los. Però la política d'un govern és una política de prendre opcions i de fer, de vegades, el mal menor. I el Govern es podia permetre el —diguem-ne— luxe d'aguantar una vaga de professors universitaris, de rectors i de degans, però no podia aguantar que un dia tota la gent treballadora de Getafe o la gent treballadora de Seat els inundés Madrid o Barcelona. Hi havia d'haver una opció. I en Mayor i jo vam dir “tenen raó”.

Però la idea que calia treure la recerca del nivell molt modest en què es trobava la vam seguir tenint i després l'hem aplicada tant com hem pogut. I a partir del 1980, quan encara la recerca quedava absolutament fora del nostre abast, vam posar una partida petitíssima perquè l'Oró, que era un lleidatà il·lustre, un lleidatà que havia estat professor de l'origen de la vida a la Universitat de Houston i que va ser diputat de CiU a les primeres eleccions l'any 1980, em va dir: “Escolta, tu ja sé que no pots posar ni un milió de pessetes per a això, però tu has de fer alguna cosa que demostris que no te n'oblides, ni de la recerca de les universitats. Agafa un bon director d'Universitats que l'únic que farà és planificar”. I vam trobar un molt bon director, que ho va demostrar i ara mateix ho està demostrant; va ser en Ramon Pascual, que és l'home, el físic que ens ha portat el sincrotró (ell, i d'altres l'hem ajudat, però el pare és en Pascual). “Tu agafes això, i indiques que anirem per aquí. Que quan puguem, anirem per aquí.” I tenia raó, l'Oró. I així ho vam fer, i al cap d'un temps vam poder començar a parlar de les universitats.

Ens situem a finals dels vuitanta i començaments dels noranta: la Universitat de Lleida, la Universitat de Girona, la Universitat de Vic, la Universitat Rovira i Virgili. I després van seguir universitats molt particulars, per exemple, la Universitat Oberta de Catalunya, que va ser una gran novetat, una gran innovació. Perquè com que no teníem manera d'aconseguir que ens traspasessin la UNED, vam idear una manera de fer una UNED més moderna sobre la base de les noves tecnologies.

I d'aleshores ençà hem procurat que a totes les nostres universitats hi hagués quelcom que representés un element d'alta qualitat. Els posaré un exemple d'això referit precisament a la UdL. És sabut que a Catalunya, per a molts temes agronòmics, la UdL és la universitat de referència. Però, a més, hi ha un centre

que és un referent mundial, que és el centre que hi ha a Solsona dedicat a les plantes aromàtiques. És un centre d'excel·lència en això. La UdL, com totes les universitats, no pot ser un centre d'excel·lència en tot. Però en això ho és. Amb ajut de la Generalitat, però amb tot el personal de la UdL.

Però sense deixar la UdL podem parlar del seu centre tecnològic de caràcter més general, i de qualitat acreditada. Ho demostra, per exemple, que l'empresa Indra —com és sabut, de projecció mundial en el camp de l'alta tecnologia— hi hagi posat el seu centre de recerca. I em deien els responsables d'Indra que tenien altres ofertes i altres possibilitats, a Espanya i fora d'Espanya, però que la UdL els va oferir una garantia d'excel·lència. I han posat el seu centre de qualitat aquí, a Lleida, a la UdL. Això és un gran triomf.

No té res a veure la Lleida d'ara amb la de 1955. És veritat que tot Catalunya no té res a veure amb la de 1955. Perquè ara estem malament, però no podem oblidar que hem fet grans progressos. Ara tenim perill de perdre posicions, i alguna en perdem, potser, però estem més amunt que no estàvem.

Bé, això és el que omple de satisfacció.

El 1992 això de les universitats podia tornar a ser una prioritat. I recordo que sent president de la Generalitat tenia discussions, les discussions que ha de tenir un president amb els seus consellers.

Perquè tots els consellers volen fer coses, que totes són importants, i arriba un moment que no hi ha diners per a tot. I una de les feines del president es dir “això, i no allò”.

I a partir dels anys noranta, no abans, jo m'inclinava cada vegada més per la universitat i la recerca. Ja havia passat aquella època purament simbòlica d'en Joan Oró. I ens inclinàvem per universitat i recerca. Les coses van canviar.

Això va arribar al seu punt àlgid l'any 1999, quan vam tenir la sort de poder captar per ser director d'Universitats i Recerca un home molt extraordinari, que és l'Andreu Mas-Colell.

I aquí hi va haver un tomb. De fet, ja l'anàvem fent amb en Laporte, l'Albaigés, en Pascual i una pila de gent. Però amb en Mas-Colell li vam poder donar el tomb. Ja no és anar fent de mica en mica, anar pujant d'esglaó en esglaó, sinó que ell li dóna un impuls nou, i a més ho canvia molt. Amb moltes iniciatives i organismes que no detallaré. Em referiré només a la creació de l'ICREA, que és una manera de veure com es defensa talent i com es capta talent. Perquè durant molt de temps, quan teníem gent bona se'ns n'anava, i no tornava. I si anàvem a buscar gent a fora no la trobàvem.

Abans d'ahir, casualment, amb la meva dona passejàvem per la Fira de Santa Llúcia. S'atura un amb bicicleta i em diu:

— Soy Beato.

— No, no, vostè és el professor Beato. —I jo li vaig dir a la meva dona:— Mira, aquest senyor és un savi. I ho és. Un gran savi.

Ell va crear l'Institut de Genòmica. Treballava a Marburg, allà enmig dels savis alemanys. Però ell, que dirigia un institut de genòmica a Marburg, es va deixar convèncer pel Govern de la Generalitat, i per gent com en Mas-Colell, i va crear l'Institut de Genòmica a Barcelona i va fer venir professors alemanys de Marburg, que han vingut cap aquí i estan la mar de bé.

Aquest és el canvi, que ara ens costa mantenir per la crisi que patim. Però aquest és el canvi que hi ha hagut. I que es nota a Lleida. I, a més, a Lleida es noten moltes més coses, que no hi entraré, perquè m'allargaria massa.

La presència d'una universitat en una ciutat —i això es veu a Girona, a Vic i es veu a Lleida— transforma la ciutat. La ciutat de Lleida l'han transformat moltes altres coses també, però la Universitat la transforma molt. La transforma, fins i tot econòmicament. És una gran activitat econòmica, però també la transforma perquè aixeca el sostre i a més li posa reptes.

Un dels reptes que posa la Universitat a la ciutat de Lleida —i és un repte al qual encara no s'ha acabat de respondre prou bé, però al qual s'ha d'acabar de respondre— és que ha de fer un esforç per crear activitat econòmica que absorbeixi aquests estudiants.

Perquè si resulta que Lleida té una universitat molt bona i no té una activitat econòmica important al seu entorn, la Universitat farà que hi hagi molta gent que se'n vagi. Per tant, és un repte i és un sostre de la societat. Un sostre que ha de ser alt.

És un dia, avui, per recordar totes aquestes coses i per congratular-nos-en. I per agrair-vos-ho a tots vosaltres, que sou els qui realment heu fet això. Gent de Lleida i gent d'arreu.

Un dia em ve un professor, que es diu Enric Argullol, i em diu:

— Senyor president, a Catalunya necessitem una universitat pública d'elit. Que tingui com a objectiu la qualitat, l'excel·lència, el posar-se per sobre.

— Això em sorprèn —li vaig dir, perquè jo coneixia els seus fonaments ideològics—. Vostè sap perfectament que això tindrà molta oposició política, tindrà una oposició dels partits d'esquerra. I de sectors intel·lectuals...

— Sí, sí, però ho necessitem; per tant, ja els convencerem.

— Jo sol no els sabré convèncer. Vostè s'hi veu amb cor, de convèncer-los i de fer aquesta universitat?

— Si tinc el suport polític de vostè i el suport del Govern de la Generalitat, i una quantitat de diners respectable, sí!

— Doncs escolti, Argullol. Faci-ho. Els recursos ja els buscarem. —I ho va fer. És la UPF.

Perquè no podem renunciar, hem de treballar en el terreny de l'equitat, hem de treballar perquè el màxim de gent tingui formació universitària, que tingui el màxim de nivell possible, però no podem renunciar a l'excel·lència. I a això no hi pot renunciar ningú. La Universitat de Lleida tampoc.

La UdL, algunes coses que faci la Universitat Harvard no les podrà fer. Però hi ha coses en què es pot destacar, es pot estar per sobre de la mitjana. Els d'Indra m'ho deien: "Per què som aquí? Perquè aquí trobem qualitat". Això també els demano que ho tinguin molt present.

A Alemanya, el canceller socialdemòcrata va fer el mateix raonament que l'Argullol: "Necessitem deu universitats d'elit". El seu partit se li va tirar a sobre, els sindicats se li van tirar a sobre. En necessitem deu, perquè si no, no mantindrem el ritme de competitivitat ni a Europa ni al món. Mentrestant mirem també de fer el màxim possible d'escoles i d'hospitals. Però fem universitats d'elit. Si no en fem arribarà un dia que no podrem fer hospitals. I ho va fer.

Tota la universitat catalana, començant per la de Lleida, ha de tenir l'ambició no de ser com la Universitat Harvard, però sí de ser una bona universitat i, en determinades coses concretes, excel·lir. I vostès ho poden fer, i a més ho han fet. I ho torno a dir, quan l'empresa Indra, empresa d'abast mundial que podria anar a qualsevol país del món, va dir "Me'n vaig a Catalunya. Millor, me'n vaig a Lleida", és que ho han fet.

Això, a vostès, i a mi, com a enamorat del meu país, ens ha d'omplir de molta i molta satisfacció.

Estic tan content de ser doctor *honoris causa* de la UdL, que podria allargar-me molt. M'he de frenar, i en tot cas si és que he d'explicar altres coses, les explicaré un altre dia. Si em tornen a convidar, és clar.

Un parell de coses finals. Això de fer les coses bé, de tenir bons advocats, bons metges, bons enginyers, bons mestres, i de fer un esforç en el camp de la tecnologia... Jo he parlat amb estudiants que treballen en el centre tecnològic de vostès, i noto com estan imbuïts de l'esperit de l'exigència tecnològica. I potser arribarà un moment en què n'hi haurà un que dirà: "Mira, estic tan imbuït de l'exigència tecnològica, que me n'he d'anar a treballar a Silicon Valley".

I serà en cert sentit una cosa que em preocuparà. Però al mateix temps significarà que si ha arribat un punt en què ha d'anar a la millor universitat nord-americana, això voldrà dir que aquí ha pujat molt i que ha de fer un nou pas. I això es un èxit. Però tant de bo torni. I ara estan en condicions de tornar. El professor Beato va tornar de Marburg.

Fa uns anys el govern francès va encarregar un estudi sobre què havia de fer França per ser molt competitiva. Perquè França estava perdent pistonada. Té un bon nivell, però no tant com els alemanys o, de vegades, els britànics i els nord-americans, i que comencen a tenir els xinesos. "Aquest nivell se'ns escapa", deia el qui va fer l'informe. "Anem bé, però amb una tecnologia mitjana. De cara a la competència mundial la tecnologia mitjana no aguantarà. Hem de tenir llocs de treball amb una molt alta tecnologia."

En això cal treballar. Amb això acabo. Ara passarem un moment difícil. El diari francès *Le Monde* d'avui diu a la primera pàgina que el Govern francès, que en aquest moment prepara els pressupostos de l'any que ve, suprimeix de cop catorze mil llocs de mestre. Mala notícia.

A Catalunya es va fer una cosa que està bé. No es van suprimir llocs, però havent-hi més alumnes va mantenir el mateix nombre de mestres que l'any abans.

La gent ha d'entendre que estem en una situació d'extrema dificultat. Tot Europa, part dels Estats Units i evidentment nosaltres. Això ja feia temps que es veia venir.

Recordo que l'any 1998 vaig fer un discurs a la UdG, i no és que vulgui presumir de profeta, però deia que venia una cosa, que no era tan dolenta com la que tenim, però que aniríem malament. Ja es veia venir feia temps. Els vaig dir: "S'està acabant el temps de l'expansió quantitativa, estem entrant en una etapa en la qual haurem de treballar amb el que tenim, però, aprofitant-ho millor i a fons, podem anar endavant. I poc o molt anirem incrementant i invertint en coses noves, però sobretot haurem d'invertir per millorar el funcionament del que tenim".

De tota manera ara ja hem d'actuar d'una manera diferent de com es va fer en els Pactes de la Moncloa.

El que sí hem de fer ara ja no és allò dels Pactes de la Moncloa, en què vam dir "ara no és l'hora de privilegiar la inversió en recerca". El que passa és que és difícil. Jo he dit públicament que en el Govern de la Generalitat, el president Mas ho està fent molt bé. Concretament, el president té una cosa fonamental: té caràcter i diu la veritat, i no s'espanta. En aquests moments no podem tenir polítics que menteixin, que dissimulin, que no diguin la veritat i s'espantin. Pot ser que jo alguna cosa no la faria ben bé igual, però no el criticaré si no ho fa perquè ell sap com estan els números —que estan molt malament. Ell ho sap millor que no pas jo.

Quan es fan ajustaments, reduccions, tothom diu: "Sí, d'acord se n'han de fer, però que es facin amb equitat!". L'equitat vol dir, per a cadascú, que es facin sense tocar el seu. L'equitat vol dir això: "Toqueu-ho tot, menys el que m'afecta".

Però jo, sense ser un científic, tinc una flaca per la ciència i per la recerca. Perquè una mica, modestament també n'havia fet, no quan feia de metge, però sí quan feia de farmacòleg. I jo ara diria que una de les coses que no es poden tocar és la recerca; no dic ni les universitats, dic la recerca. Per què?

Per això que he dit abans: la tecnologia mitjana traslladada a l'empresa i a l'economia i a la competitivitat mundial no aguantarà. Hem de tenir nivell bo, de debò, un nivell alt.

I això requereix una cosa que hem aconseguit a Catalunya. Al conjunt de l'Estat també hi ha hagut una reacció important. Però en els últims deu anys a Catalunya hem millorat la nostra recerca d'una manera especialment important.

En un moment en què la investigació europea s'ha estancat, nosaltres no, nosaltres hem pujat. I hem de seguir pujant i estem en condicions de seguir pujant. I tenim gent per pujar, tenim molta bona gent. No tenim gaires diners, però tenim molta bona gent. Aquest és el gran canvi que hi ha. Una part la tenim a fora, però els podem recuperar, amb ICREA i altres institucions. I sobretot les universitats estan produint bona gent.

Sortirà gent dient: “Sembla mentida, en Pujol escombra cap a casa, escombra cap a la recerca. I què passarà amb el PIRMI, que és per ajudar els qui no tenen res, i què passarà amb la Llei de dependència, que és per ajudar aquell home de 75, 80, 85 anys que està esperant el paper i que arriba tard, triga un any, un any i mig, i quan arriba s'ha mort?”

Ja ho entenc. Entenc que el nostre futur depèn de la noblesa del nostre país, per tant, de l'atenció als pobres. Però a més depèn de la nostra recerca.

La recerca té un problema que ara explicaré, i que també tenen els pobres que es moren sense haver rebut l'ajut. Aquests no es poden recuperar. Però hi ha coses en l'economia nostra que sí que es poden aturar.

Per exemple, que el Govern de la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona decideixen que s'atura la línia 9. Fan bé. La línia 9 que havia d'unir, des de Santa Coloma i Badalona fins al Prat, fins a l'aeroport del Prat, passant per tot Barcelona, i cobrint zones que no estan tan ben cobertes de metro (com poden ser les parts altes de la ciutat: Horta, Gràcia, Sant Gervasi, Sarrià, les Corts, Sants, i després torna a baixar cap al Llobregat). Bé, tal com està ara se'n podran aprofitar alguns trossos, podran anar amb metro des del Fondo de Santa Coloma fins a la Sagrera, però el conjunt, no. I ara què ha fet el Govern? Ha fet una santa decisió: ha suspès les obres.

Per què? Perquè tampoc és urgent. El que és urgent és que no se'ns morin els avis de vuitanta anys sense haver rebut el que necessitaven. I el metro o la carretera, que són importants, si no es fan ara sinó d'aquí sis anys no passa res.

La recerca, i vostès ho poden notar aquí mateix al Centre Tecnològic, és una cosa fràgil. D'una carretera dius: “Havíem de fer seixanta quilòmetres de carretera, i n'hem fet quaranta; pels altres vint de moment s'haurà de circular com abans. Ho arreglem una mica, però aquí ens aturem. Els quaranta quilòmetres que hem fet serveixen, estan molt bé, també farem tasques de manteniment, però els altres vint quilòmetres que falten els farem d'aquí cinc anys”. La recerca no és així. La recerca no és una realitat material, no és asfalt, no és quitrà. La recerca és un esforç mental per descobrir la veritat. I quan això es talla, perquè resulta que a aquell que estava fent aquell esforç no se'l paga i se l'envia fora, quan torna —o potser no torna— li és molt difícil reprendre en el punt exacte on això havia quedat interromput.

I el gran repte que tenim és ser un país modern. Tenim el repte de ser un país català. Tenim el repte de ser un país just, integrador, democràtic, lliure. D'acord. Però a més tenim el repte de ser un país modern, en tot. I aquí les universitats hi tenen molt i molt a veure.

Senyor rector, estic molt content de ser aquí avui amb vostès, molt content de la rebuda tan cordial que m'han fet, tan cordial que per això he parlat tanta estona. Vostès són els culpables que hagi parlat tanta estona. M'han animat, m'han animat i jo m'he llençat un mica. El que vull dir és que estic molt content.

Parlant amb vostès els veig il·lusionats. I ara en aquest moment necessitem més que mai gent il·lusionada, gent que hi posi el coll i que tingui confiança. Tenim problemes, però en el tema que avui tractem, ara estem molt millor que no hem estat mai. I quan dic molt millor, vull dir molt millor. Per tant, podem seguir fent feina.

He estat tan content de veure'ls a vostès tan il·lusionats, amb tantes ganes i estimant tant la Universitat de Lleida, que per això jo m'he esplaiat una mica. Una mica molt.

Moltes gràcies!

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Quan a finals dels anys seixanta van començar els estudis universitaris a Lleida, pocs haurien cregut que avui tindríem una Universitat de Lleida consolidada, reconeguda i dinàmica, capaç d'organitzar en aquest esplèndid i elegant Auditori Enric Granados el magne acte acadèmic d'un doctorat *honoris causa* atorgat, amb plena justícia i mereixement, a la figura històrica de Jordi Pujol i Soley, president de la Generalitat de Catalunya entre 1980 i 2003.

1

Per descomptat que no ho haurien cregut la desena de professors i la cinquantena d'alumnes que l'any 1968 van entrar a la tercera planta de l'Institut d'Estudis Ilerdencs per donar i rebre les primeres classes de Dret gràcies a un pressupost anual de 200.000 pessetes. Ni tampoc els de la Facultat de Lletres, que tres anys més tard van començar amb cinc docents, o els qui freqüentaven des de 1960 l'Escola Normal de Magisteri, que el 1971 aconseguiria la condició plena d'universitària gràcies a la Llei Villar Palasí. No ho haurien sospitat els qui aquell mateix 1971 van començar modestament impartint docència a l'Escola Universitària d'Enginyeria Tècnica Agrícola i a l'Escola Tècnica Superior d'Enginyers Agrònoms, centres embrionaris de l'actual ETSEA, ni, finalment, aquell grup de joves professors i metges que, des del despatx de l'Institut de Ciències de l'Educació acabat d'estrenar, trucaven per telèfon als alumnes preinscrits a Barcelona perquè es matricuessin a la Facultat de Medicina de Lleida, que aleshores era als maristes del Clavé.

Ja han passat quaranta anys. I, afortunadament, avui dia encara queden entre nosaltres uns quants dels pioners que van iniciar aquella bonica aventura. Com passa moltes vegades en l'esdevindre històric, els companys que van posar fil a l'agulla van ser conscients de la transcendència dels primers passos per Lleida, però en aquelles circumstàncies encara no endevinaven un futur pel qual calia lluitar. Més aviat crec que es van incorporar al món de la docència universitària perquè l'oportunitat d'entrar en la Gran Acadèmia es va posar davant dels seus projectes vitals. I penso que això va durar un temps, just el que va transcórrer perquè es percebés amb claredat que la demanda dels estudis universitaris era una realitat creixent i incontestable. Una realitat derivada de la necessitat social mateixa i també d'una necessitat històrica del territori lleidatà per sortir de la certa atonia en la qual vivia en aquells moments.

Els temps de l'expansió demogràfica i econòmica dels anys setanta i vuitanta van propiciar que les aules de l'Institut d'Estudis Ilerdencs quedessin petites i calgués traslladar-se a un remodelat Roser; que la gent de l'agronomia hagués d'ocupar expansivament l'antic edifici de Capacitació Agrària, o que el tronat Clavé deixés pas a l'actual i modern complex de Medicina, Infermeria i l'Institut de Recerca Biomèdica.

Com tantes altres vegades en la història, els temps de bonança econòmica van portar a demanar més educació i més formació, i el que havia estat fins aleshores un modest projecte espontani va començar a convertir-se en una gran empresa col·lectiva que acabaria creant una gran universitat amb un miler de docents, mig miler d'empleats dedicats a tasques d'administració, onze mil estudiants matriculats, set facultats i escoles, 27 departaments i quatre grans campus situats en el teixit urbà de Lleida que acullen 32 graus, 33 màsters i 9 programes de doctorat.

2

Quins han estat els principals protagonistes que avui siguem aquí, en aquest rellevant acte d'investidura del doctorat *honoris causa* del president de la Generalitat que ara fa vint anys va propiciar que el Parlament de Catalunya votés la definitiva creació de la nostra universitat?

En una creació institucional de tanta importància com és la d'una universitat, no hi ha dubte que són diversos els esforços que s'han de posar en comunitat i sinergia perquè la iniciativa arribi a bon port. Les circumstàncies generals són molt importants. El context històric ofereix l'humus sobre el qual els éssers humans construeixen la seua història, però són aquests els veritables faedors del present i del futur. Vull retre homenatge públic als pioners d'aquells temps, molts dels quals afortunadament encara estan entre nosaltres, també en aquesta mateixa sala.

Els primers i principals protagonistes que avui tinguem una gran universitat han estat, sens dubte, els mateixos universitaris. Són ells els qui amb el seu esforç tenaç, el seu coratge i la creença en les bondats socials de l'aportació universitària a la societat, han estat els capdavanters perquè tinguem estudis superiors a les terres de Lleida, del Pirineu i de la Vall d'Aran. Tots mereixen per igual el reconeixement i l'agraïment d'aquest rector, però em permetran que avui destaquí de forma molt especial tots els qui en els temps de la nostra prehistòria universitària van saber mantindre la il·lusió i sostindre l'esforç perquè cada dia s'impartís docència en les aules i perquè, a poc a poc, amb perseverança i dedicació, es comencés a obrir pas la recerca i la variada gestió universitària. Van ser ells els qui van obrir els primers camins d'una *terra incognita* que estava per descobrir. Ells van ser els veritables pioners.

Els he conegut en persona i actuant. Eren universitaris que no tenien hora de començar ni d'acabar; que no miraven mai el rellotge; que feien tutories quan no se'n deia tutories, senzillament perquè calia cuidar els alumnes com una relíquia. Universitaris que pintaven parets, que portaven cadires, que reparaven estufes, que compraven guix, que agafaven el cotxe per anar als camps a experimentar, que cuidaven l'únic cadàver que hi havia per poder fer pràctiques mèdiques amb els alumnes. Universitaris que anaven a les institucions a cercar diners perquè poguessin subsistir els seus centres, per impartir una conferència, per fer una setmana cultural, per obrir un modest laboratori, per poder fer una excursió amb els alumnes i per a una infinitat de coses més.

Quan vaig arribar l'any 1980 ells ja hi eren. I he de confessar que van ser ells els qui em van ensenyar a comportar-me de la mateixa manera. I també he de confessar que des d'aleshores sento per ells una gran admiració, un profund agraïment i una gran emoció quan els evoco i també quan rememoro aquells anys de *pionerisme* compartit per gent entusiasta i generosa. Podríem citar uns quants noms, uns resultarien

més familiars que no pas altres. No vull anomenar ningú per no deixar-me'n cap, però vull que sàpiguen que tenen tot el respecte i l'estimació de la Universitat de Lleida i de tota la societat lleidatana. Han de saber que els agraïm l'esforç i la dedicació en temps tan difícils, i que figuren en les pàgines d'or de la història de la nostra universitat.

Per a tots ells els demano un gran aplaudiment.

3

Els anys vuitanta van ser per a la nostra comunitat universitària temps de gran creativitat, de construcció de l'arquitectura docent, de recerca i de gestió institucional que després conformaria la nostra definitiva universitat. D'una banda, es va crear l'Estudi General de Lleida, que agrupava totes les facultats dependents de la Universitat de Barcelona, i que, sens dubte, fou un preludi dels camins d'unitat que s'havien de recórrer per arribar fins avui. De l'altra, l'Escola de Magisteri va continuar creixent en qualitat i l'Escola d'Agrònoms va esdevenir un centre de referència per a tot Espanya.

Durant tot aquest temps el protagonisme de les institucions lleidatanes fou senzillament fonamental. Sense el seu constant suport res no hauria estat possible. Suport institucional permanent, suport econòmic sostingut i suport polític quan va ser necessari. Si algú va veure, i continua veient, amb claredat el paper estratègic de la universitat, va ser la Diputació i la Paeria. Sense elles no tindríem universitat. Per això, en aquest cas em sembla just i pertinent recordar els presidents de la Diputació Jaume Culleré, Ramon Vilalta, Ramon Companys, Josep Grau, Josep Pont, Isidre Gavín i Jaume Gilabert. I, amb igual reconeixement i agraïment, els alcaldes Antoni Siurana i Manuel Oronich. Crec que és just dir que en aquells anys d'ajuntaments democràtics tot just estrenats, la figura d'Antoni Siurana fou especialment rellevant, i que la seua visió de futur i el seu coratge polític defensant la instauració d'una universitat digna i poli-valent fou molt important per aconseguir finalment la meta desitjada.

I, al costat de l'esforç de les corporacions lleidatanes, no podem oblidar tampoc que les universitats mares dels centres lleidatans ens van tractar sempre com un més dels seus fills. Així fou en el cas de la Universitat Politècnica amb l'Escola d'Agrònoms, de la Universitat Autònoma amb la de Magisteri i de la Universitat de Barcelona amb l'Estudi General. Em permetran que faci una menció especial per als excel·lents rectorats de Josep Laporte, Gabriel Ferrater i Antoni Maria Badia i Margarit, els equips dels quals van ser tan decisius per a la consolidació dels estudis universitaris a Lleida.

Per al gran esforç i suport de les nostres institucions i de les nostres universitats mares els demano igualment un calorós aplaudiment.

4

L'esforç de la pionera comunitat universitària lleidatana, l'ajut de les universitats de Barcelona i l'interès de les nostres corporacions locals eren una condició necessària, però no suficient, per aconseguir tindre una institució universitària amb un número d'identificació fiscal propi. Feia falta que la política de la plaça de Sant Jaume i del Parc de la Ciutadella es possessin en sintonia amb el que a finals dels anys

vuitanta era un clam en la societat lleidatana, un clam expressat —cal recordar-ho avui aquí— en una multitudinària manifestació de milers de lleidatans que van sortir al carrer el 1991 en favor de la definitiva creació de la Universitat de Lleida.

Els universitaris lleidatans hem d'estar agraïts que el nostre nou doctor *honoris causa* veiés que Catalunya era alguna cosa més que Barcelona, que per ser un país normal i amb futur era necessari créixer de forma equilibrada i harmònica territorialment, que calia deixar enrere l'etern barcelonocentrisme imperant en la història de Catalunya. Fou aleshores quan la concepció política globalitzadora de país de Jordi Pujol i Soley va resultar de gran importància —fins i tot m'atreveria a dir que decisiva— perquè es creés la nostra universitat, alhora que també naixien la Universitat de Girona i la Universitat Rovira i Virgili, que han tingut una trajectòria molt semblant a la nostra, la Universitat Pompeu Fabra i més endavant la Universitat de Vic. Universitats joves que s'han unit a les universitats més madures per conformar un sistema universitari català que, sens dubte, és el més eficaç i eficient de tot Espanya, i que té un gran nivell respecte de les universitats europees. Amb menys recursos que la majoria d'aquestes últimes hem sabut posar les universitats de Catalunya en el mapa universitari del continent amb molta dignitat.

Crec que les quatre universitats més noves som fruit d'una mateixa política, d'una mateixa visió de país, d'un mateix sentiment nacional: Catalunya té futur si tot el territori té futur i no solament l'entranyable capital. El nostre admirat doctor *honoris causa* ens diu en les seues memòries que, si bé era cert que no tothom hi estava d'acord a Lleida mateix, ell es va convèncer que era necessari fer un acte de justícia històrica i de projecte de futur amb la creació d'una nova universitat

Una nova universitat que, al mateix temps que permetés estudiar als joves sense els recursos econòmics necessaris per traslladar-se a altres ciutats, també es pogués convertir en un factor decisiu de creixement econòmic i desenvolupament social i cultural de la Catalunya ponentina, ja que ajudaria a fixar en el territori persones ben preparades en la seua pròpia universitat. En aquells moments, “fer país” va significar per al president Pujol “fer universitats”. Per això, la Universitat de Lleida està convençuda des de sempre que és una universitat nacional dins d'un projecte col·lectiu de país.

I avui, nosaltres, tant l'acadèmia universitària com tota la societat lleidatana, li hem volgut reconèixer aquella encertadíssima decisió política que tant ha suposat per al desenvolupament de Catalunya com a nacionalitat. En realitat, aquella intuïció política, aquella aposta valenta del president Pujol era una mostra més d'un estadista que sabia i sap combinar amb mestria el risc polític i la prudència social. Un personatge clau en la història de la Catalunya contemporània que, sens dubte, fou també igualment clau per a la història recent de la nostra universitat.

Així fou com el 12 de desembre de 1991, ara fa vint anys, cap a les onze de la nit, el Parlament de Catalunya aprovava per unanimitat, a proposta del Govern de la Generalitat presidit pel nostre doctor *honoris causa*, la definitiva recreació de la nostra universitat. Dic *recreació*, ja que el que havia suprimit l'absolutisme borbònic per crear la molt honorable Universitat de Cervera, ho restaurava ara la Catalunya democràtica per assentiment de tots els partits polítics. Fou, sens dubte, un gran dia per a les terres de Lleida i del Pirineu i de la Vall d'Aran, per a la universitat catalana i per a la Universitat de Lleida. Però sobretot fou un gran dia per a Catalunya.

Des d'aleshores, els universitaris lleidatans ens hem sentit sempre acompanyats per les nostres corporacions i per la Generalitat de Catalunya. Des d'aleshores hem continuat tenint un permanent suport institucional que avui continua amb plena decisió de la mà de l'alcalde Àngel Ros, del president de la Diputació Joan Reñé, del conseller Andreu Mas-Colell i del president Artur Mas. Un suport que aspirem a merèixer i que desitgem que cada dia vagi en augment en benefici de la societat i de l'estat del benestar.

Però reconèixer i agrair aquesta ajuda institucional no significa oblidar que des d'aleshores els universitaris lleidatans han estat sempre a l'altura de les circumstàncies. De la mà de l'enyorat Víctor Siurana, com a president de la Comissió Gestora, dels rectors magnífics Jaume Porta i Joan Viñas —i de totes les persones que van treballar sota les seues direccions en càrrecs de gestió— i sobretot gràcies a una comunitat universitària compromesa, esforçada i entusiasta, hem pogut crear la gran universitat moderna que tenim avui, sempre amatent a posar-se al servei del coneixement universal, de les terres de Lleida i del país català. No hem fet res d'extraordinari, només retornar a la societat lleidatana la confiança i el crèdit que ens han estat donats amb el nostre obligat esforç quotidià. No hem fet més que complir amb la nostra obligació cívica, moral i professional.

En aquest magne acte acadèmic em permetran que proclamï amb èmfasi que ja sabem què som, què representem i la responsabilitat que tenim, i que també sabem on volen anar. Sobre el que ja som, ens sentim orgullosos del que hem aconseguit. Sabem que som una excel·lent universitat capaç de pertànyer a un campus d'excel·lència internacional com l'Iberus, que és, sens dubte, part del nostre millor futur.

Sabem que som una universitat situada en els primers rànquings de la qualitat docent gràcies a l'esforçada dedicació del nostre professorat.

Sabem que som una referència de recerca en molts camps de les ciències, com demostren els nostres grups i centres de recerca, que estan a l'avantguarda del coneixement.

Sabem que som una universitat que ofereix uns excel·lents serveis, gràcies a un personal d'administració i serveis que ha demostrat històricament que sense ell no seria possible la nostra institució.

Sabem que tenim una cada vegada més gran incardinació empresarial, com ho demostra el nostre indestructible matrimoni amb la Paeria en la gran empresa lleidatana del segle XXI que és i serà el Parc Científic.

I sabem, per últim, que estem progressivament incardinats en el territori, com ho demostra la nostra solidària i decidida participació en GlobalLleida, una magnífica mostra de nova institució edificada amb la suma de tots els esforços de les nostres principals corporacions públiques, la iniciativa de creació de la qual va partir precisament de la Universitat de Lleida, a través del president del Consell Social, Ramon Roca.

Però junt amb l'orgull pel que hem fet, hem de mostrar-nos també insatisfets i exigents perquè encara hem de fer moltes més tasques perquè siguem una universitat modesta en grandària però gran i frondosa en resultats. I això ho aconseguirem fent que la Universitat de Lleida sigui la casa de tothom en benefici de tothom, i a la qual tothom ha de prestar suport sense descans. La casa de l'alumnat, la casa del professorat, la casa dels intel·lectuals, la casa dels treballadors, la casa dels empresaris, la casa dels professionals, la casa de les associacions cíviques i culturals, la casa de les corporacions locals i, per descomptat, la casa de la ciència i del pensament crític i la casa dels qui volen forjar-se un pervindre mitjançant la cultura de l'esforç i la innovació. En definitiva, la casa que està disposada a ser el pal de paller d'una societat pròspera i solidària i d'un estat del benestar que garanteixi la cohesió social.

Esperem que el nostre nou doctor *honoris causa* no es senti defraudat per la decisió que va adoptar de donar vida jurídica definitiva a la nostra universitat. En qualsevol cas, volem que sàpiga que aquest rector i tota la comunitat el rep amb orgull com un més dels nostres. I sobretot esperem estar a l'altura del que ens demana la societat lleidatana, del que ens demana el país català i del que ens demana la pertinença a aquesta gran família escampada per tot el món que és la comunitat universitària, una comunitat sempre disposada a assumir la seua responsabilitat última: crear i ensenyar coneixement al servei del progrés social de la humanitat.

Moltes gràcies.

HONORIS CAUSA

IÑAKI GABILONDO PUJOL

23 DE MAIG DE 2012

SALA D'ACTES DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Miquel Pueyo París

El doctor, el títol de major rang acadèmic, designa, des de Ciceró i Horaci, la persona que ensenya, i el de doctor *honoris causa* o *doctor ad honorem* és, des del segle XV, un títol que s'atorgava —de vegades acompanyat per adjectius laudatoris tan exuberants com *angelicus*, *eximius* o *subtilis*— a persones que excel·lien pel seu coneixement, la seua competència i la seua trajectòria, que honora simultàniament la persona que el rep i la institució que el concedeix, i estableix entre les dues un vincle singular.

En el solemne acte públic d'investidura, el rector imposa al receptor un conjunt de símbols: el birret llorejat, l'anell, els guants blancs... Malgrat les simplificacions introduïdes, el protocol conserva alguns d'aquests ritus i ens proporciona l'oportunitat de participar en la que probablement és la més antiga de les cerimònies civils que la societat europea ha conservat. La musseta, el birret, les punyetes, l'anell, els guants blancs, cada element del vestit acadèmic té un significat que li van donar els antics i que està relacionat amb l'activitat i els mèrits de qui els llueix. La toga, tot i ser d'origen etrusc, va ser popularitzada pels romans, i anem vestits d'aquesta manera des del primer embrió d'universitat, que van ser les fraternitats d'estudiants formades a la Bolonya del segle XII, i així s'esdevé en totes les universitats del món. I si mantenim aquests símbols és perquè no tenen únicament un contingut formal i estètic, sinó perquè també constitueixen un recordatori per als nostres sentits i perquè tenen una dimensió intel·lectual, moral i política que reforça la nostra inserció com a individus i com a comunitat dins el corrent de la història de la transmissió de l'esperit que, a través de les generacions, dóna sentit a la nostra vida i a la nostra vocació, i la integra en el *continuum* del relat de la societat humana. Com a contemporanis de la postmodernitat o, encara més, com a individus a la recerca de la identitat dins una societat canviant i líquida, és avui més important que mai ser capaços de trobar un vincle efectiu entre la nostra condició d'éssers humans instal·lats en un petit punt de la realitat, preguntant-nos què som o què hem de fer, i la nostra participació en aquesta gran novel·la del món que vam començar a escriure i a explicar-nos fa cinc-cents mil anys, quan vam ser capaços de dominar el foc i de reunir-nos al seu voltant per contar-nos històries que reforçaven simultàniament la nostra identitat individual i la nostra pertinença al grup.

Creo sinceramente —y agradezco la oportunidad que el rector me ha brindado para desempeñarme como padrino en esta investidura, aunque es evidente que debiera ruborizarme— que el Sr. Iñaki Gabilondo Pujol reúne no sólo los méritos profesionales, intelectuales y académicos que justifican ampliamente su nombramiento como doctor *honoris causa* de la Universidad de Lleida, sino también aquellos a los que me he referido para empezar; o sea, los valores humanos, cívicos y éticos que debe ostentar un doctor, y que en el caso del Sr. Gabilondo pueden sintetizarse en su credibilidad. Una credibilidad inseparable de una honestidad que nos lleva a reconocerle una autoridad moral absolutamente desprovista, en su caso, de la autosuficiencia que destilan otros profesionales más narcisistas. Pensando en eso, hasta me permitiría sugerir que la vanidad debería ser considerada un riesgo profesional inherente al periodismo, quizás especialmente al periodismo audiovisual, y me gustaría recordar brevemente a nuestro

auditorio las reflexiones que el Sr. Gabilondo dirigió a los estudiantes de Periodismo y Comunicación Audiovisual, en la lección inaugural de este curso, en esta misma sala, también las recogidas en su magnífico libro *El fin de una época: Sobre el oficio de contar las cosas* y las que de viva voz —perdón por el juego de palabras, pero creo que ése podría ser también un buen lema para su trayectoria— ha hecho en los últimos meses, desde la madurez intrépida que da la séptima década de la vida y que llevó al escritor inglés David Herbert Lawrence a pronunciar la siguiente afirmación: “Estimo que uno debe tener setenta años antes de saber lo que es el coraje.”

Iñaki Gabilondo es una persona que siente apego por sus raíces (su abuelo de Horta de Sant Joan, de donde le viene su segundo apellido, su identidad vascoandaluza), y que es quien es por su temprana que-
rrencia por la radio y por su trayectoria de más de cuarenta años de experiencia audiovisual que le han reportado éxitos, una enorme audiencia, premios (entre los cuales la Cruz de Sant Jordi y el Blanquerna, que la Generalidad le concedió por algo tan sencillo y tan difícil a la vez como su sempiterna actitud de respeto por Cataluña y por los catalanes), pero vive intensamente en el presente y siente una enorme curiosidad por el futuro. De su manera de entender la profesión periodística, de su modo de trabajar y de su actitud como comunicador, Joan Barril ha escrito: “Gabilondo no es un periodista festivo. Tampoco es un opinador altisonante. Para él no hay mejor razón que la que se destila en el trabajo diario. La obra de Gabilondo no está escrita con voluntad evangelizadora sino que se trata de un continuo sobre el que se basa la melodía democrática. Gabilondo no da respuestas porque da por entendido que sus oyentes forman una coral de dudas que consiguen la armonía humana dando por implícitas las respuestas.”

Recientemente, el Sr. Gabilondo decía con toda franqueza: “Es evidente, está cayendo un mundo entero y está empezando otro y estamos en un período de tránsito. En este tránsito todo está marcado por la economía y por la desesperación de la empresas [periodísticas] de sacar las cuentas adelante.” En esta misma sala, en el mes de octubre pasado, me pareció que usted se dirigía muy directamente —con la mirada y con sus palabras— a nuestros estudiantes de Periodismo y Comunicación Audiovisual, y como usted es la antítesis de ese profesional consagrado que está de vuelta de todo, fue precisamente en dirección a ellos y ellas que lanzó los dardos de su nostalgia, pero también de su esperanza gramsciana, en el sentido de que el pesimismo es un asunto de la inteligencia y el optimismo lo es de la voluntad. Probablemente un poco harto de que le pregunten siempre por la dimensión empresarial de las empresas de comunicación o por el futuro de la prensa en papel, y tan poco por el futuro del periodismo de calidad, amenazado por el mercantilismo y por la glotonería de los poderosos, usted interpeló con severidad a los políticos y a los partidos, a los gobiernos y a las empresas periodísticas, y denunció la sumisión de casi todo a los poderes económicos, iniciada con las políticas desreguladoras de los años ochenta del siglo pasado. De hecho, Sr. Gabilondo, usted empezó diciendo “vivimos tiempos confusos”, porque nos encontramos en un “haz de crisis”, realizó una autocrítica nada indulgente y se refirió con una sinceridad no muy frecuente a sus miedos, a sus dudas y también a sus esperanzas.

Pocos meses después, usted confesaba a David Redondo, en una larga entrevista, muy interesante: “El pecado mayor del periodismo y la política es que se han alejado de la gente. Para la gente el periodismo y la política se ocupan de sus cosas, de sus batallas, de sus intereses... Extraen de la actualidad la materia prima de su pelea, pero la actualidad no les interesa.” Difícilmente se podría haber dicho con más claridad, sin duda porque su vocación como periodista le ha mantenido siempre alejado de la manera de tra-

bajar de aquellos que Christian Salmon llama los formateadores de mentes. Difícilmente se podría haber actuado con una coherencia más valiente que cuando usted entrevistó a Felipe González, delante de una audiencia de ocho millones de espectadores, y le preguntó y repreguntó tozudamente cosas tan serias como si había autorizado los GAL. De hecho, usted ya se había encontrado en un fregado tan importante como el 23F, desde su puesto de coordinador de los servicios informativos, y esa situación le puso delante de las cámaras de TVE en un momento nada cómodo ni sencillo. Por cierto, que Leopoldo Calvo-Sotelo no tardó en darle las gracias, ordenando que le cesaran fulminantemente porque no le gustó nada una información suya sobre el paro en Andalucía y Extremadura y, en un libro reciente, Juan Luis Cebrián ha explicado que José María Aznar pidió explícitamente la cabeza de usted a los editores de *El País*.

No puede decirse que le haya faltado coraje a lo largo de una trayectoria dilatada y brillante pero complicada, ni que se haya quedado usted dormido, acunado (la expresión es suya) por una audiencia a la que se teme defraudar. Ha sido muy claro al decir “sé de quien soy, pero eso no me compromete en modo alguno ni con las posiciones específicas del partido socialista ni con los mitos y adoraciones que el partido mantenga en general”, lo cual demostró en la entrevista con Felipe González y más adelante, opinando sobre las limitaciones y los claroscuros de José Luis Rodríguez Zapatero. Usted ha asumido un compromiso con su audiencia, basado en intentar decir con honestidad lo que cree y a tratar de transmitir la diferencia entre lo que sabe y lo que le parece. En ese sentido, su postura me recuerda la expresada en una jornada sobre los límites de la televisión pública en Europa, que celebramos en diciembre pasado, y en el transcurso de la cual el veterano periodista belga Gerard Dutilleul, director de *Bye, bye, Belgium*, un experimento televisivo muy interesante y que tuvo gran repercusión en Cataluña, vino más o menos a decir lo siguiente: “No siempre soy objetivo, pero siempre intento ser honesto.” Y coraje para hablar de lo que sabe y de lo que le parece no le ha faltado tampoco a usted para manifestar, el 14 de este mes, en su su videoblog *La Voz de Iñaki* su respeto por el 15M y por los millones de personas que simpatizan o están detrás del movimiento y para decir a sus videooyentes que la crisis no es el resultado de una cadena de pecados, sino el reventón catastrófico de una “máquina inventada para el fraude.”

Benvolguts i benvolgudes, un hom s’adona aviat que en el breu espai d’una *laudatio* no hi ha temps per enumerar tots els mèrits, els èxits, els valors, els reptes afrontats i el compromís amb la veritat i l’esperança d’un personatge com Iñaki Gabilondo. He assumit el risc de no lliurar-me a una enumeració minuciosa de les fites de la seua carrera, en part perquè són conegudes o fàcils de recopilar, i perquè el Departament de Filologia Catalana i Comunicació Audiovisual, en sol·licitar l’atorgament de l’*honoris causa*, la Facultat de Lletres i el govern de la Universitat han tingut prou en compte la trajectòria d’una persona que va començar a treballar a la ràdio als 21 anys, que durant anys ha mantingut gairebé tres milions i mig de ciutadans pendents del seu programa *Hoy por hoy*, i que ha fet la seua feina amb una gran professionalitat i amb audiències milionàries a la Cadena SER, TVE, Cuatro i *El País*, i que ha rebut reconeixements de tota mena, inclosos dos doctorats *honoris causa* per les universitats de València i la Rey Juan Carlos de Madrid, i ara per la Universitat de Lleida, creada l’any 1991 sobre la memòria de l’Estudi General de Lleida, una de les universitats europees més antigues, instituïda l’1 de setembre de 1300 pel rei d’Aragó i comte de Barcelona Jaume el Just, i abolida per Felip V el 1717.

Certament és un encert i un honor per a la Universitat de Lleida incorporar com a doctor *honoris causa* Iñaki Gabilondo, un dels periodistes espanyols més reconeguts i alhora més criticat per aquells que han

apostat per una altra mena de periodisme més tacticista, subordinat als interessos econòmics i èticament voluble. L'acollim avui en la nostra comunitat universitària amb reconeixement, respecte i afecte, en uns moments extraordinàriament difícils per a Europa, per a Espanya i per a una Catalunya que se sent, cada vegada més, espiritualment i socialment allunyada d'Espanya; en uns moments en què cada cop són més amplis els sectors socials que se senten desconcertats i traïts —no ho dic jo, sinó que cito textualment un article publicat el 18 de maig a *La Vanguardia* pel periodista i escriptor Rafael Nadal, que no és precisament un profeta indignat ni un propagandista— “perquè els nostres governants no han estat a l'altura de l'esforç general”, sinó que han escollit el “camí fàcil d'explotar fins a l'escanyament les classes mitjanes i els assalariats, però no han fet res per obligar els poderosos a sumar-hi el seu esforç”. I referint-se a allò que fa més dolorosa la situació actual —la manca d'una explicació convincent sobre com serà el nostre futur, i sobretot el dels nostres estudiants, el dels ancians i el de les persones humils, en els propers anys— Rafael Nadal afegia: “La informació i la veritat no són mai actius exclusius dels governants, sinó un dret dels ciutadans; sobretot quan compleixen la seva part del contracte treballant més i més durament, mentre que els governs incompleixen promeses, programes i contractes. Els ciutadans són els que estan salvant el destí del país. Tenen dret a compartir-lo.”

Usted, Iñaki, también se ha referido reiteradamente a la superposición de diversas crisis y ha manifestado rotundamente su convicción de que ni la política ni el periodismo pueden mirar hacia un lado, mientras cada vez más la gente mira hacia otro, porque este es un escenario peligroso, cuyos riesgos son sobradamente conocidos, a poco que tengamos en cuenta la historia de Europa en el siglo XX. Y de todos modos, ni podemos abandonarnos a la desesperanza ni olvidarnos de que puede que la democracia no sea una amada república, en palabras de Edward M. Forster, uno de los Apóstoles —el grupo de John Maynard Keynes y Virginia Woolf—, pero tiene dos grandes virtudes: admite la variedad y permite la crítica. Forster era un defensor de la tolerancia y de lo que él llamaba las virtudes negativas: no ser quisquilloso, ni irritable, ni vengativo, y se identificaba mucho más con Montaigne o con Erasmo de Rotterdam, dos tolerantes vilipendiados por las facciones, que con dos “duros” como Moisés o San Pablo.

Y bueno, podría usted —y puede nuestro auditorio— preguntarse para qué salgo ahora con Montaigne y Erasmo, y me gustaría, para ir acabando, lanzar la hipótesis de que también usted coincidiría —si yo no lo he escuchado y leído rematadamente mal durante estos años— con Forster, en esta preferencia, e incluso me atrevo a pedirle que continúe siendo, por muchos años, uno de nuestros campeones de la tolerancia, que no es lo mismo que la debilidad, porque vamos a necesitar mucha tolerancia pero también mucha reciedumbre y mucha valentía para reconstruir o construir de nuevo una civilización perdurable e infiltrada por la justicia, la libertad y la solidaridad.

Benvolgut rector, Sr. Gabilondo —Iñaki—, ha estat per a mi un gran honor i un repte esbossar una *laudatio* que necessàriament ha estat confegida des de la raó i la consideració dels fets, tal com correspon als imperatius de la *universitas* i del mètode, però que a la qual no podia deixar d'incorporar sentiments i idees que, en part i modestament, m'han estat suggerits per l'obra, la trajectòria i la dimensió personal del nostre nou doctor. Gracias, Iñaki, por su paciencia pero sobre todo por su actividad, por su identidad y por su coherencia, y permítame que acabe dedicándole una sentencia bíblica que a mí me ha parecido siempre preñada de diversos y profundos sentidos, y que creo que también a usted le va a gustar:

“Llença el teu pa sobre les aigües, perquè a la llarga el retrobaràs. [...] Al matí sembra la teva llavor, i a la tarda que no reposi la teva mà, perquè no saps què reeixirà, si aquesta cosa o l'altra, o bé si totes dues seran igualment bones.”

Moltes gràcies.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. Iñaki Gabilondo Pujol

Fa menys d'un any, convidat per aquesta universitat, vaig tenir l'honor de compartir amb vostès unes quantes reflexions al voltant del meu ofici, el periodisme, i el temps present.

Le meves primeres paraules van ser, aleshores, en català, per un principi bàsic de respecte i bona educació i, com aleshores els vaig dir, per honorar la memòria del meu besavi matern, nascut a Horta de Sant Joan (Tarragona), que va enriquir la nostra sang amb la sang d'aquesta terra.

Crec que avui, amb més raó, quan rebo un honor tan immens, he d'atrevir-me amb unes paraules en català. Per les mateixes raons d'aquell dia i per una més: pel meu desig de fer èmfasi en una idea que considero central i valuosa en qualsevol circumstància.

Aquesta idea bàsica és la següent: els homes s'entenen quan tenen veritable voluntat de fer-ho. Alguns pensen que ho fan quan troben l'eina adequada, però s'equivoquen. És a l'inrevés: troben l'eina adequada quan tenen la voluntat d'entendre's. Posar els idiomes a barallar-se és traïr els idiomes. Van néixer per a tot el contrari. No solament no es respecta l'altre, l'idioma del qual no es respecta, sinó que s'anuncia la voluntat de no entendre ni fer-se entendre. Així, doncs, comencem marcant el terreny en un punt comú, on convergeixen els grans ideals i el desig d'un bon viure. Amb les paraules d'un poeta cosmopolita i polièdric, Enric Casasses:

Al pot petit hi ha poca confitura
i al cor trencat la veritat més dura:
mal amagat és mal que no té cura,
la llibertat, la llei que és més segura,
la veritat, bandera que no es jura,
i el paradís, un bon plat de verdura.

Siempre he creído que vivir es convivir, y que convivir es dominar el arte de la distancia.

Desde demasiado lejos no se acierta a ver, desde demasiado cerca todo resulta borroso.

Tal vez porque fue óptico además de filósofo, Baruch Spinoza logró encontrar la distancia exacta para situar al ser humano en la Naturaleza y construir una "Ética" que lo encajara en ella.

Pues bien, el periodismo y la política no han dado nunca con el punto que les mantuviera a la distancia adecuada. O juntos y revueltos o alejados y enfrentados, así han estado y están. Posiciones muy españo-

las, por otra parte, habida cuenta de nuestra tradición de vivir espalda contra espalda o enterrados hasta las rodillas con un garrote en las manos, como nos sorprendió Goya.

Me dedico al periodismo desde hace cuarenta y cinco años. La primera década, bajo la dictadura; los cinco años siguientes, en el fascinante período de la Transición; el resto, en democracia.

Tres etapas tan diferentes que parecen constituir otras tantas placas tectónicas, formadas en tiempos distintos y con materiales distintos, pero que siguen interaccionando unas con otras aún hoy.

Aún hoy, en efecto, percibimos en nuestra vida colectiva un fondo orográfico atado y bien atado en casi medio siglo de dictadura. Hay hostilidades y encarnizamientos que no sabrían explicarse sin ella. Y cerrazón mental y fanatismo, impermeables a la razón, que de ella proceden. Una especie de teología de la política que prohíbe el paso a territorios esenciales, donde duermen con vocación de eternidad conceptos como lo que somos, lo que no somos y lo que tenemos la obligación de ser, junto a otro buen montón de dogmas. De ahí proceden muchas de nuestras más estériles disputas.

La Transición sigue viva porque, aunque se emplearon los más nobles materiales, fue una construcción de emergencia que sólo podía adquirir solidez con lealtad y juego limpio. Ambos escasearon pronto e hicieron crisis en los primeros años noventa, cuando pasamos de hacernos pequeñas trampas a, directamente, jugar sucio. La Transición ya no es un suelo firme en el que instalar referencias estables. La Transición es ya otro campo de batalla.

La placa actual se está formando, reformando y transformando a velocidad de vértigo. Coexiste lo que en las últimas décadas parecía consolidado con lo que hace y deshace una convulsión global, que, entre otras cosas, se ha llevado por delante casi todas nuestras certezas.

Durante la dictadura, ser periodista era al periodismo lo que ser habitante de España era a ser ciudadano. Nada. Y ser periodista de radio aún menos, dado que la información estaba prohibida en ese medio. Como saben, todas las emisoras tenían la obligación de conectar con Radio Nacional a las 14.30 y a las 22. Su Diario hablado, el Parte, era el único servicio informativo autorizado.

No escasearon los ejemplos de dignidad, que intentaron abrir brecha en aquel humillante y repugnante sistema. La historia de la política y el periodismo los han recogido con bastante detalle. El relato popular transmitido a las generaciones siguientes ha aumentado el número de aureolados sin motivo, como las hemerotecas podrían acreditar. Deben englobarse sin acritud en el lote de las llamadas “fantasías de generación” —“todos corrimos ante los grises”, “todos estuvimos en París en el 68”, “todos los franceses estuvimos en la Resistencia”— que a estas alturas ya no hacen daño. A los efectos del presente relato, me interesa señalar que el periodismo acertó a esconder sus pecados y versionarse con una suave pátina de mérito. La misericordiosa capa de la Transición unió por primera vez al periodismo y a la política, donde, como sabemos, ocurrió lo mismo.

La Transición tuvo emociones verdaderas. La primera de todas ellas fue el descubrimiento de la democracia, una materia desconocida y soñada. Su aprendizaje resultó fascinante; su ejercicio, emocionante.

En ese aprendizaje y ese ejercicio fuimos descubriendo los políticos y los periodistas la razón profunda de nuestros respectivos oficios. Y creo que es bueno recordar dicha razón para poder interpretar adecuadamente la historia de nuestra resbaladiza y tormentosa relación.

Todo parte del reconocimiento de la dignidad del hombre. Para no ir demasiado atrás y dejar tranquilos al Renacimiento y a Pico della Mirandola, partamos de la proclamación de los derechos del hombre. Del reconocimiento de esos derechos se deriva una conclusión: nada de cuanto le afecte será decidido sin contar con él. Y se inventa un procedimiento para que tal cosa sea posible. La democracia no nace para asegurarse el acierto en las decisiones; no es un método ni más certero ni más rápido. Es, por el contrario, complejo y lento. Pero es el que se estima adecuado para contar con la voluntad ciudadana. Y para que el ciudadano pueda participar con conocimiento de causa, para que pueda disponer de los elementos de juicio correspondientes, necesita información de lo que ocurre, referencias sobre las alternativas posibles y modelos de sociedad en los que encajarse. Al periodismo y a los partidos políticos les corresponde proporcionárselos.

Así lo aprendimos y así lo empezamos a vivir, convencidos de ser piezas diferentes de una misma máquina, llamados a un tipo de complicidad de fondo, y conectados con los antecedentes que en el siglo XIX o en la Segunda República nos explicaban las dificultades y peligros de esa relación. Pero, en todo caso, quedaba claro que un medio de comunicación era, antes que otra cosa, un proyecto intelectual. Se sostenía en una estructura industrial, que tenía que ser, como toda empresa, rentable. Pero su rentabilidad era instrumental. Igualmente, los partidos eran proyectos políticos, diseñados a partir de una idea y un modelo de sociedad. La conquista del poder era imprescindible para la consecución de ese ideal, pero era solo la herramienta para lograrlo.

Pues bien, digamos que en la Transición vivimos la edad de la inocencia, en la que se ordenaron las prioridades de acuerdo con los principios, aunque habríamos que matizar. Fue una inocencia que no brotaba sólo del candor de los neófitos. Era fruto del miedo.

El milagro de la Transición fue el miedo, el miedo a volver a las andadas, a la incertidumbre de una nación con un currículum de enfrentamientos grabado a fuego en el consciente, el subconsciente y el inconsciente. Pero el temor no actuó como factor paralizante sino que se positivó, al transformarse en miedo a fracasar. Ese motor puso en marcha un tiempo singular, apasionado y contenido a la vez, porque la prudencia llevó a las mayorías políticas, periodísticas y sociales a las zonas templadas, con sacrificios enormes y en nombre de causas llenas de mayúsculas: la Democracia, la Paz, la Modernidad, Europa, etc.

Una época de grandes fervores en la que parecieron coserse asuntos que luego se vieron sólo hilvanados, pero que puso en juego valores de muchos quilates. Por lo que al periodismo se refiere, vivió el proceso como cómplice entusiasta y con conciencia de estar jugando un papel protagonista en un momento histórico. Protagonista, sí, pero en una pelea que se entendía como más importante que el periodismo, una pelea de orden superior. El sentido de la responsabilidad alcanzó unas cotas que en otras circunstancias serían impensables. Esta actitud figura en el olimpo romántico de la transición junto a los grandes gestos políticos de la época.

Pero ahí se incubaron dos enfermedades graves: el periodismo épico y la fusión-confusión de política y periodismo. Demasiados periodistas asociaron para siempre su oficio con los cantares de gesta y no han podido ya vivir sin epopeyas, sin tener entre manos alguna misión redentora. Cuando finalizó el período extraordinario no fue posible un repliegue hacia posiciones más humildes en la orquesta social. De ahí se ha derivado una línea de periodismo mal colocado democráticamente, que ha olvidado que tal vez sea el cuarto poder, o el contrapoder, o el superpoder, pero que no es ni el primero ni el segundo ni el tercero. Ni el legislativo ni el ejecutivo ni el judicial. La otra patología, la fusión-confusión de política y periodismo, ha llegado hasta nuestros días. En aquella fraternidad se rompieron todas las barreras, y ya no se ha hallado la distancia adecuada. Los periodistas y los políticos se aman o se odian, se desprecian o se temen, pero se han perdido el respeto. En su actual grado de deterioro, la sociedad los ve como miembros mal avenidos de una misma familia.

Estrenamos la embarcación democrática pero apenas tuvimos tiempo para familiarizarnos con sus rutinas, reglas y valores. Nos hubiera venido bien una larga temporada de brisas suaves para acostumbrarnos a la nueva navegación. Pero en lugar de eso tuvimos un temporal, el 23F, y casi de inmediato, las primeras ráfagas del peligrosísimo viento dominante que, procedente del neoliberalismo impuesto por Thatcher y Reagan, entronizó la idolatría del dinero.

En los medios de comunicación eso se tradujo en una ruptura —primero casi imperceptible, luego manifiesta— del equilibrio entre la lógica de la comunicación y la lógica de la industria de la comunicación. La rentabilidad, imprescindible para el sostenimiento del proyecto intelectual, se emancipaba del mismo y establecía las prioridades. Y se manifestaba con más claridad a medida que el nuevo mundo empujaba a los medios tradicionales a convertirse en multimedia. Entonces, el volumen de negocio, el nivel de riesgo y la expectativa de beneficio adquirirían tales magnitudes que nada podía atreverse a discutir la supremacía de sus leyes. Nada digamos si el medio de comunicación entraba en bolsa.

Aquí subimos un nuevo peldaño en la distorsión periodismo-política. Porque es la política la que, al otorgar las licencias de radio y televisión, puede determinar de modo significativo la dimensión de los consorcios mediáticos. Es una nueva partida, con cartas marcadas, en la que puede darse la gama completa de las pasiones humanas: el favor, el disfavor, el chantaje de ida y vuelta, la presión, la obstrucción, el beso de Judas y la cuchillada trapera. Una perversión de tal calibre que envenena cuanto toca y se lleva por delante la credibilidad de los medios, ya que se sospecha hasta de lo que nunca ocurrió. El estrago es profundísimo porque la guerra se retransmite en directo y se emplean todas las armas, incluso la peor de todas, la mentira. Es un cáncer con metástasis que propaga sus células malignas por todo el organismo, llegando a afectar a la Justicia. Un verdadero drama colectivo al que sobrevivimos porque, por fortuna, hay todavía grandes depósitos de salud y nobleza en el periodismo y en la política, y mucha gente cuyo trabajo decente impidió que la ola de agua sucia se llevara todas nuestras banderas. No pudo evitarse, sin embargo, que el periodismo quedara infectado de dos males de efecto devastador: los prejuicios y la incondicionalidad, que tal vez sean una misma cosa. Y que todo y todos, en el periodismo y la política, quedaran enmarcados, casi alistados, en las filas de algún ejército. Como no es posible distinguir a los voluntarios de los forzosos, como las brigadas de asalto se dicen pacifistas, y la objeción de conciencia es malinterpretada, ha resultado imposible convencer a la sociedad de que la afinidad ideológica de un

medio con un partido es perfectamente compatible con la independencia, que la opinión no tiene que ser equidistante para ser libre, y otras obviedades así.

Por su parte, los partidos políticos se han ido alejando de su diana social, el proyecto, para enterrarse en la lucha por la herramienta, la conquista de poder. El ideal quedó arrumbado en los sótanos. Y el buen vino se ha ido avinagrando. El proyecto, además, se ha ido haciendo tan elástico como lo fuera ordenando la demoscopia. La conquista por el poder, una lucha encarnizada, acababa por ser medio y fin. Los ojos políticos se iban convirtiendo en espejos deformantes, y la imagen que captaban no era ya la realidad humana sino sus monstruos, que se estiraban, encogían, engordaban o adelgazaban en función de las necesidades del lance. Consagrado el cierre de filas como primer mandamiento, y exigido su cumplimiento con disciplina militar, quedaba proclamada la ley del embudo —la parte ancha para los míos y la estrecha para los demás— e instalada la doble moral como código de conducta.

El estrépito de la pelea entre los medios y los partidos, por el estruendo que es capaz de generar, hace invisible e inaudible la acción de los demás, de la inmensa mayoría. Con un petulancia que no ha sido analizada suficientemente, la política se atribuye los méritos y deméritos de cuanto ocurre en todos los ámbitos de la vida; alude a sus aciertos o desaciertos como causas primera y última de todos los éxitos y los fracasos nacionales, como si nada tuvieran que ver las actitudes y decisiones —valientes o cobardes, prudentes o imprudentes, excelentes o desastrosas— de millones de ciudadanos. La prensa participa en este ejercicio reduccionista, que pasa todas las facturas a la política y se ahorra otros escrutinios, y la sociedad se complace en una situación muy confortable, que roba medallas pero libera de culpas.

En este viaje, los medios y los partidos han terminado por crear un pequeño universo común, una especie de club exclusivo, en el que no cabe la gente; un idioma común, de madera, que no entiende la gente; un cuadrilátero en el que montescos y capuletos pueden pegarse en nombre de la gente por razones que la gente no reconoce como suyas. Y todo esto casi sin darse cuenta. Porque debe decirse que nadie ha abdicado de sus ideales, ni mucho menos cree haberlos traicionado. Sencillamente, se han extraviado en el camino.

Mientras los medios pasaban de ser mensajeros a ser el mensaje, y mientras los partidos pasaban de ser el crisol de las ideas a ser centro de provisión de cuadros para la política profesional, Internet y las redes sociales irrumpían con gran aparato y provocaban el desconcierto. Casi simultáneamente, la globalización nos confirmaba que los poderes financieros estaban al mando de las operaciones y que la democracia era un poder subordinado. Al mismo tiempo —algunos creemos que en parte al menos como consecuencia de lo anterior— se abatió sobre nosotros una crisis económica que ponía al descubierto algunas crisis más, culturales y morales, de gran calado. Todo a tal velocidad que pestañear suponía perder el paso.

En la actualidad, los medios tratan de sobrevivir a la doble sacudida de la crisis económica y de la nueva competencia digital, y tantean espacios y fórmulas sin dar por el momento con la tecla, pero manteniendo la convicción de que la política jugará un papel determinante en la viabilidad o inviabilidad de los caminos, y que, por tanto, hay que mantenerse al rebufo. A la espera de que se haga la luz, y mientras el paro y la precariedad alcanzan cotas insostenibles, se va construyendo una línea de pensamiento que

significa ir corriendo a tontas y a locas para alcanzar cualquier última ola de cualquier última tecnología, como si eso nos llevara con toda seguridad al futuro. Daniel Innerarity nos recuerda que el pasado está lleno de futuros que no se cumplieron, cosa que el rector que nos preside, historiador, podría confirmar con pruebas. La política, en una reacción totalmente opuesta, permanece inmutable, ajena a todas las novedades y a todas las señales de advertencia, firme en sus esquemas y estructuras, como si no llegaran a su mundo las noticias del terremoto.

En este punto estamos. Enfermos de estupor y, como dice Zygmund Bauman, rodeados de conceptos vivos y muertos a la vez. Poco puede añadirse y nada vaticinarse, ni siquiera siguiendo el rastro de lo que se puede intuir. Quienes en el siglo XVIII vivieron la primera revolución industrial imaginaron grandes transformaciones derivadas de las nuevas tecnologías pero no podían hacerse la menor idea de lo que llegarían a significar el automóvil o la electricidad. Así nosotros, por conscientes que seamos de estar volando, y por muy amplia que sea nuestra mente, no podemos ni atisbar los hallazgos que nos aguardan procedentes de la informática, la genética, la inteligencia artificial, la nanotecnología o la astrofísica; o en qué pueden concretarse las amenazas que se ciernen sobre un mundo que se niega a ver la demencia de un modelo de crecimiento infinito en un mundo limitado.

A la espera de que se aviste algún horizonte, ¿cabe hacer algo de provecho? Pienso que nos vendría bien —al menos no nos va a hacer daño— regresar al clasicismo en algunas cosas, por ejemplo, reflexionar antes de actuar, practicar la libertad de pensamiento antes de ejercer la libertad de expresión. O recuperar algunas virtudes cívicas. O prestar atención al ritmo del corazón y atrevernos a algunas lentitudes para que se nos oxigene el cerebro. Por mi parte, y sin descuidar las nuevas tecnologías, me propongo andar un poco más despacio, comer y beber un poco más despacio y volver a leer la Historia de la decadencia y caída del Imperio romano, de Edward Gibbon, que siempre es un placer y siempre nos regala algo de provecho.

Y por lo que se refiere al tema de que les he hablado, y para terminar, les dejo una idea, que no sé si es una opinión, una profesión de fe o un compromiso, que dice así:

Así como será preciso un nuevo pacto social, una vez que asistimos a la voladura del que se diseñó tras el crack del 29, deberíamos rediseñar las relaciones política-periodismo para ajustar las distancias y hacer posible una nueva complicidad de fondo en lo substancial. Si hemos descubierto que las democracias están subordinadas a los poderes financieros es imprescindible fortalecer la política. Seguramente el periodismo se sostendrá en modelos de empresa que no tendrán nada que ver con los actuales; seguramente los partidos tendrán que transformarse en profundidad. Pero, si hay democracia, habrá políticos y periodistas. Y si no hay democracia, necesitaremos políticos y periodistas que luchen junto a los ciudadanos para que la haya.

Muchas gracias y buenas tardes.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Una tarda d'estiu de 1982, al saló de casa seva, Don Julio Caro Baroja em va explicar la següent anècdota: "Un dia, una jove periodista va venir a fer-me una llarga entrevista. Jo m'hi havia negat reiteradament perquè desconfiava del gènere periodístic, però la insistència de la jove va vèncer la meua voluntat. Al final de la xerrada la periodista em va preguntar: 'Bé, Don Julio, i de dones, com va?' Jo, amb més de setanta-cinc anys, li vaig fer un gest amb la mà que volia dir zero. Al matí següent, el titular de la meua entrevista era: 'Julio Caro Baroja dice que a las mujeres, un 0.'" Des de llavors, em va confessar Don Julio, "ja no vaig poder desfer-me mai més d'aquell titular, que 'confirmava' l'estúpida llegenda que els Baroja érem de tendència misògina."

Mai he pogut treure'm del cap aquesta desagradable però paradigmàtica anècdota explicada per Don Julio sense acritud, en to més aviat exemplificatiu i amb una mica de resignada sorna. Tant és així, que és el primer que m'ha vingut al cap quan he començat a pensar en aquest discurs del doctorat *honoris causa* d'Iñaki Gabilondo Pujol. Va ser com prendre plena consciència d'alguna cosa sabuda però poc tinguda en compte: l'enorme transcendència del periodisme per a les persones, les institucions i els països. Sí, una enorme responsabilitat social, cívica i de civilització. Darrere de les matances, les guerres, els genocidis; darrere de les pitjors coses dels éssers humans estan també les creences que es forgen amb les informacions i les idees transmises pels intel·lectuals, pels artistes, pels historiadors, pels científics i, per descomptat, i per ventura en primera línia, pels periodistes. El que s'explica que passa informa i alimenta el món de les idees i les creences. Les unes i les altres conformen l'univers de les conviccions que mobilitzen l'acció social dels éssers humans.

No serà aquest rector qui es dedicarà en aquesta breu intervenció final a reflexionar sobre el compromès ofici de periodista, ja que doctores tiene la Iglesia i ara acabem d'investir qui, entre ells, està considerat com un dels més experts al món.

Però sí vull destacar que estem davant una de les professions amb major transcendència social i que, en conseqüència, això implica que la universitat no pot estar absent de la preparació dels professionals que es dedicaran a modelar l'opinió pública. Aquesta mateixa que serveix perquè els ciutadans jutgin la realitat i formin les seves pròpies valoracions sobre quin ha estat el passat, què és el present i com volen que sigui el futur.

Avui honrem un gran periodista i un gran intel·lectual. Però amb aquest doctorat *honoris causa* aquesta universitat vol honrar també una professió que, ben exercida, és un patrimoni imprescindible per a la qualitat de la democràcia, però que mal exercida es converteix en un element d'esclerosi i desgast de la democràcia.

Avui honrem Iñaki Gabilondo, però també els precursors del periodisme espanyol, com ho van ser Manuel Mariano Nipho, José Clavijo o Luis García Cañuelo. Veritables pioners que, a mitjan segle XVIII, quan les Llums començaven a il·luminar Espanya, es van obstinar a aportar al nostre país raigs de llum mitjançant la raó crítica il·lustrada. Tasca àrdua i arriscada que van realitzar amb unes dosis de responsabilitat social i valentia personal extraordinàries, fins a posar en risc la seva pròpia integritat física davant la Inquisició.

Avui honrem els corresponsals de guerra que es juguen la vida. Els periodistes gràfics. Els redactors que alimenten les rotatives perquè funcionin durant tota la nit. Els que tenen el valor de crear una empresa periodística pensant que amb això contribueixen a la convivència ciutadana, a la llibertat individual, al bé comú i a la democràcia. Avui, amb aquest doctorat *honoris causa*, honrem el periodisme com a professió dedicada a la felicitat pública. Honrem tots aquells que, des de la llibertat d'expressió, "vigilen" críticament la democràcia perquè la defensen apassionadament.

Estic fermament convençut que el periodista Gabilondo és hereu dels valents il·lustrats, dels bons liberals del segle XIX i de les persones de progrés que han habitat la Península, encara que no sempre hagin guanyat la batalla intel·lectual, social i política de la modernitat. Si aquesta universitat ha tingut l'encert de nomenar per aclamació Iñaki Gabilondo com un més del seu prestigiós claustre de doctors i doctores, és perquè ell exemplifica com pocs tots els valors positius d'aquest periodisme que contribueix al combat de la civilització contra la barbàrie.

Dit amb sentenciosa brevetat: Iñaki Gabilondo és essència de periodisme. Si el Guernica de Picasso o *Las Meninas* de Velázquez són la pintura, si *El Quixot* de Cervantes és la novel·la o la catedral de Santa Maria del Mar és l'arquitectura, Iñaki Gabilondo és el periodisme.

El periodista Gabilondo s'ha guanyat a pels aquesta distinció que merescudament li atorga en aquest acte la universitat més antiga de la Corona d'Aragó. Però, sobretot, s'ha guanyat el títol igualment prestigiós de mestre del periodisme. No ha estat, la seva, una tasca fàcil. La magnífica i eloqüent *laudatio* pronunciada pel doctor Miquel Pueyo ha fet palès que el camí ha estat llarg, difícil, ple d'esculls i contrarietats que no han estat senzilles de superar. Des de Radio San Sebastián fins avui, el mestre Gabilondo ha tocat tots els colls de l'univers periodístic. Encara que tots sabem que la ràdio ha estat i és la seva passió més íntima i veritable, la que més li ha donat i amb la qual més ens ha obsequiat matins de mestratge.

No és empresa senzilla convertir-se en mestre. Es necessita no només sumar grans i especials qualitats, sinó també que els altres te les reconeguin. Per ser mestre cal convertir-se abans en una autoritat, i per convertir-se en una autoritat cal practicar abans amb l'exemple propi, tant en el camp professional com en l'ètic i moral, tant en el camp privat com en el públic, tant quan ets jove com quan ets madur. Gabilondo ho ha fet sempre així. El primer a matinar sempre ha estat ell. Gabilondo és el paradigma del bon treballador que converteix la seva tasca laboral en un projecte de vida.

No pateixin, ni el doctor Gabilondo, que no faré ara un panegíric hagiogràfic de la seva persona. Però després de tants anys d'admiració, després de tants anys de connivència intel·lectual i cívica amb el mestre

a través de les ones hertzianes, no puc impedir que surtin del fons del cor alguns dels sentiments pels quals som tants els qui l'admirem.

Gabilondo és credibilitat: creiem allò que ens diu. Potser som massa ingenus davant seu, però la veritat és que, quan ens parla, confiem en la seva honestedat intel·lectual i professional.

Gabilondo és equanimitat, no dic objectivitat, però sí aquesta actitud —tan poc hispana i tan necessària civilment— d'intentar tenir empatia i respecte per les opinions alienes, de no jutjar amb apriorismes, de no practicar el dogmatisme, de no ser axiomàtic informant a partir de veritats que no necessiten demostració.

Gabilondo procura donar-nos sempre una informació rigorosa, contrastada i veraç, tal com manen els cànons de la deontologia periodística, de vegades tan oblidada en alguns mitjans de comunicació que fan gala i bandera del seu partidisme. Té el millor del racionalisme crític que il·lustra el mètode científic que tant ha fet avançar la civilització.

Gabilondo forma però no adoctrina. Et fa veure coses que tu no has vist, però no intenta imposar la seva voluntat. Quan entrevista no se situa en la superioritat moral ni pensa que ha de quedar intel·lectualment per sobre de l'entrevistat.

Gabilondo és la curiositat i la frescor del pensament posat al servei d'un saber atent a millorar la realitat humana, en un camí de perfecció cap a l'esquiva i per ventura inassolible felicitat. Estar amb ell és sempre estar davant una tempesta de suggeridores idees explicades amb metàfores afortunades.

En resum, Gabilondo és la passió pel periodisme. És el compromís personal apassionat per complir amb l'objectiu últim de l'admirable ofici de periodista: ser útil socialment mitjançant la creació d'una informació opinada sobre la realitat, perquè la societat pugui conformar lliurement el seu propi criteri sobre les coses que passen al món. Un periodisme que tots els ciutadans volem de qualitat, amb periodistes ben formats per la universitat, dignament pagats, amb ocupacions estables i treballant en empreses autònomes de tot poder polític i econòmic i amb un alt sentit de la seva responsabilitat social, sabedors que estan en un àmbit de la vida social tan sensible com és la creació de l'opinió pública.

Doctor Gabilondo, hi ha quatre coses, almenys, que periodistes i historiadors compartim. La primera: el sagrat dret dels ciutadans a la veritat. La segona: el discerniment de quins són els esdeveniments del passat o del present que hem de seleccionar per narrar l'essència de la realitat. La tercera: el problema de com relatar la complexitat social, que està, a més, en contínua mutació. I la quarta i última: el fet que, a vostè com a periodista i a mi com a historiador, ens entusiasma el nostre ofici perquè el que més ens importa és el present i el futur de l'espècie humana.

Vull felicitar, doncs, el degà de la Facultat de Lletres, doctor Joan Busqueta, i el Departament de Filologia Catalana i Comunicació per haver impulsat una petició de doctorat *honoris causa* que ha estat acollida amb goig per la comunitat universitària. Honra aquesta universitat el fet que el nostre nou doctor hagi

tingut l'amabilitat d'acceptar-la. Amb aquesta insigne incorporació, el prestigi de la nostra institució es veurà notablement reforçat.

I, particularment, tindrà una repercussió positiva en la titulació de Comunicació i Periodisme Audiovisual. Aquest rectorat posarà tota la seva ferma obstinació per protegir-la i millorar-la, amb la creença que ha de tenir un lloc molt rellevant entre els estudis socials de la nostra universitat i un paper de progrés i modernitat en la vida social del territori.

Malgrat que en aquests moments el sector periodístic passa per notables dificultats empresarials, estem convençuts que el pèndol de la història el retornarà a una situació de normalitat millorada i, per tant, que els nostres futurs graduats tindran l'oportunitat que es mereixen: la de poder exercir la meravellosa professió de comunicadors. I per millorar la nostra titulació de Comunicació i perquè les sortides professionals siguin les millors possibles per als nostres graduats necessitarem la vital ajuda de les empreses periodístiques del nostre entorn.

He fet classes d'Introducció a la Ciència als alumnes de Comunicació, i he de confessar que figuren entre les més gratificants que he donat en els meus últims anys de docència. Han estat classes en les quals m'he convençut que els estudiants de periodisme no només han de formar-se en destreses professionals i tècniques sinó també en valors socials i en sentit de la responsabilitat cívica, començant per l'immens valor que té per a la seva professió lluitar per l'equanimitat i l'objectivitat pròpies del coneixement científic de la realitat. Sense rigor analític, sense ètica, sense deontologia coneguda, l'empresa del periodisme perd la solidesa que precisa per mantenir la seva credibilitat davant la ciutadania.

Vull que els nostres estudiants sàpiguen que aquest rectorat no estalviarà esforços per tal d'impulsar la seva titulació. Per això, el rector està particularment orgullós de tenir entre nosaltres col·laboradors de la talla i el prestigi de Manuel Campo Vidal per dirigir un màster que pugui donar continuïtat a la formació dels nostres graduats, o de la talla i el prestigi de Lluís Foix perquè sigui el president d'honor de la Càtedra de Periodisme i Comunicació.

Senyores i senyors, finalitzo. Benvingut, doctor Iñaki Gabilondo Pujol, a aquesta, la seva, universitat. Benvingut a aquest claustre de doctors i doctores que s'honra amb la seva presència. Benvingut a aquesta casa, que ja és la seva per sempre. I no es preocupi, que sabrem disposar de la seva immensa curiositat intel·lectual i de la seva serena saviesa amb gust però amb mesura.

Moltes gràcies.

HONORIS CAUSA

MARÍA JESÚS PRIETO-LAFFARGUE

16 DE NOVIEMBRE DE 2012

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec de la Dra. Luisa F. Cabeza Fabra

Magnífic Rector, secretària general, Sr. director de la EPS, Sra. María Jesús Prieto-Laffargue, autoritats acadèmiques i civils, claustre de professors, estudiants, senyores i senyors.

María Jesús Prieto-Laffargue nació en Salamanca en 1945. Inició sus estudios en la Facultad de Ciencias de la Universidad de Salamanca, de donde pasó a la Escuela Superior de Ingenieros de Telecomunicación en la Universidad Politécnica de Madrid en 1964 —en ese momento contando con ella solo había tres mujeres matriculadas en su curso. También posee el título de dirección de empresas de la Universidad de Navarra.

Su carrera profesional ha estado siempre vinculada con la ingeniería, cabe decir que en todas o muchas de sus vertientes. La Sra. Prieto-Laffargue empezó su carrera profesional en Telefónica de España en 1970 como ingeniera en el Centro de Investigación para asumir posteriormente responsabilidades en el área de Normativa y Especificación en las tecnologías de Sistemas vía Radio, Satélite y cable de fibra óptica para servicios avanzados de voz y datos.

En 1986 es nombrada Gerente Nacional de Telefónica Sistemas, participando en la consolidación de su presencia internacional en América Central y del Sur.

En 1993 es nombrada Directora General en la empresa Sistelcom, Consorcio del Banco Central Hispano y Unión Fenosa, para diversificar en el sector de las telecomunicaciones. Y en 1995 fue nombrada Adjunta al Presidente de Unión Fenosa Inversiones.

Elegida Presidenta del Instituto de la Ingeniería de España, cargo que ejerció entre el año 2000 y el 2004, compatibiliza esa responsabilidad como miembro del Consejo de Administración de diferentes Empresas de Ingeniería del Sector de Telecomunicaciones y Energía: Isdefe, Cableeuropa, Grupo R gallego, Eumesat, Centro de predicción Europeo, Parque Tecnológico Telecom Valles y Grupo IDEAS SA, empresa de energía dedicada a la valorización energética de residuos.

En 2007 es elegida en Nueva Delhi (India) Presidenta de la Organización Mundial de la Ingeniería (WFEO), siendo la primera mujer a nivel mundial que asume esa responsabilidad. La Organización Mundial de la Ingeniería tiene su sede en París y representa la profesión de la Ingeniería en todas sus especialidades de las Federaciones de África, Asia, América, Europa, la Commonwealth y la Federación de los Países Árabes.

Bajo esta responsabilidad, ha llevado ante las Naciones Unidas, sus Agencias Multilaterales (UNESCO, Organización Mundial del Comercio y Unión Internacional de Telecomunicaciones) y Organismos inter-

nacionales como la OCDE, la relevancia y singularidad de la Ingeniería para el progreso social y económico de los pueblos, así como la sostenibilidad del desarrollo. En sus discusiones con los Gobiernos de los diferentes Países asociados en la Organización de la Ingeniería de África, Asia, América, Europa, la Commonwealth y los Países Árabes, ha conseguido llevar a sus parlamentos una representación de sus ingenierías locales, implicando a sus ingenieros en la toma de decisiones.

La Sra. Prieto-Laffargue forma parte del Consejo de Gobierno del Centro de Cooperación Internacional SUR-SUR de La UNESCO para la transferencia de tecnología y capacitación en Ingeniería, de los Países en vías de desarrollo con Sede en Kuala Lumpur (Malasia).

Es asesora en los Comités de Energía y tecnologías de la Información de La Organización Mundial de la Ingeniería y forma parte del Consejo Asesor de la Cátedra ENDESA de la Universidad Politécnica de Barcelona.

En el ámbito docente, la Sra. Prieto-Laffargue ha colaborado con la Universidad Politécnica de Madrid y la Universidad Politécnica de Barcelona, en sesiones formativas sobre las implicaciones sociales de la profesión de la Ingeniería y la repercusión de las Ingenierías energéticas y de las tecnologías de la Información sobre el progreso económico.

La Sra. Prieto-Laffargue ha colaborado con la Universidad de Menéndez Pelayo, La Universidad Juan Carlos I y La Universidad Complutense de Madrid como ponente en los seminarios de verano sobre las diferentes disciplinas de la Ingeniería y la formación del ingeniero.

Ha sido profesora en los programas de formación continua de instituciones en la definición de estrategias e implantación de metodologías en las áreas de gestión, expansión internacional y tecnologías de la información.

Ha escrito numerosos artículos en prensa y colaborado en publicaciones en las áreas de tecnologías de la información y energéticas, formación del ingeniero y gestión de empresas intensivas en ingeniería.

Dada su trayectoria, no es de extrañar que haya recibido diversos premios, tales como:

- Medalla de Honor, otorgada por Europea Woman Management Network (1989)
- Medalla de Honor, otorgada por la Cámara de Comercio e Industria de Madrid (1994)
- Medalla de Honor, otorgada por la ciudad de Salamanca (1997)
- Medalla de Honor, otorgada por la Universidad de Mississippi, USA (2000)
- Medalla de Honor, otorgada por la Organización Internacional Charter Women Organisation (2002)

Después de leer este curriculum, se me ocurre destacar algunas características de esta trayectoria profesional, características que son de aplicación también en nuestra Universidad, la Universidad de Lleida, y en nuestra Escuela, la Escuela Politécnica Superior, y por las cuales estamos hoy presentes en este acto. A saber:

- La ingeniería es una profesión de repercusión en todos los sectores de la sociedad. Tanto la empresa como la administración han estado muy presentes en toda la vida profesional de la Sra. Prieto-Laffargue, así como están muy presentes en nuestra Universidad y nuestra Escuela. No cabe destacar un sector de otro, una carrera profesional de otra, el ingeniero es necesario en todas ellas.
- La ingeniería es una profesión global, nos lleva a convivir a los ingenieros de telecomunicaciones (formación de la Sra. Prieto-Laffargue), con los ingenieros aeronáuticos, agrónomos, caminos, industriales, minas, montes y navales en el Instituto de la Ingeniería de España (que ha tenido gran importancia en la trayectoria profesional de la Sra. Prieto-Laffargue); como en la Escuela Politécnica Superior nos lleva a formar ingenieros industriales, informáticos y de la Edificación, sin olvidar nuestros compañeros ingenieros agrónomos de la ETSEA. Sólo la colaboración entre nosotros nos puede llevar a mejorar nuestra sociedad.
- La ingeniería no entiende de sexos, aunque tradicionalmente la ingeniería se ha considerado una profesión “de hombres”, cuántas mujeres han destacado en algunas o todas sus ramas, tal como representa la Sra. Prieto-Laffargue. Para nuestras estudiantes de la EPS, pero también para las académicas de esta universidad, ella debe ser una inspiración que nos transmita más fuerza y convicción en nuestro trabajo y nuestro gran potencial.
- La ingeniería es internacionalización, tal como demuestra la carrera profesional de la Sra. Prieto-Laffargue, la cual ha presidido la Organización Mundial de la Ingeniería y con la cual sigue colaborando a día de hoy. No cerremos nuestras fronteras, debemos abrirnos más de que nunca, sin complejos ni miedos.

Por todo esto, considero que la Sra. María Jesús Prieto-Laffargue ha vivido y vive para la ingeniería.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec de la Sra. María Jesús Prieto-Laffargue

Distinguida audiencia. Querida familia,
Rector Magnífico de la Universidad de Lleida,
Rector Magnífico de la Universidad Politécnica de Cataluña,
Rector Magnífico de la Universidad Politécnica de Madrid,
Rector Magnífico de la Universidad de Salamanca,
Excelentísimo Presidente del Congreso de los Diputados del Gobierno de España,
Ilustrísimo Alcalde de la ciudad de Lleida,
Presidente del Consejo Social de la Universidad de Lleida,
Presidente del Consejo Social de la Universidad de Salamanca,
Honorable Consejera de Educación de la Generalidad,
Honorable Consejero de Industria de la Generalidad,
Excelentísimo Presidente de la Real Academia de Ingeniería,
Presidente del Instituto de la Ingeniería de España,
Miembros del Consejo de Gobierno de la Universidad de Lleida,
Claustro de doctores de la Universidad de Lleida,
Decano Presidente del Colegio de Ingenieros de Telecomunicación,
Decanos presidentes de las asociaciones de las distintas ramas de la Ingeniería,
Director de la EPS de la Universidad de Lleida,
Decano de la ETSI de Telecomunicación de Madrid,
Decano de la ETSI de Telecomunicación de Valencia,
Profesores del IESE,
Amigos,
Ingenieros, estudiantes de Ingeniería.

Mi profunda gratitud por vuestra presencia.

Es un privilegio y un gran honor para mí como ingeniero, como expresidente de la Ingeniería de España y como expresidente mundial de las Federación Mundial de Organizaciones de Ingenieros, recibir esta alta distinción académica y recibirla aquí, en esta Universidad de Lleida, universidad que concita tradición con apertura integradora de saberes internacionales en ingeniería, ciencia y tecnología.

Gracias muy especiales a ti, Luisa, doctora Cabeza, por tu *laudatio*, por tus palabras que percibo llenas de cariño y que, al haber sido dichas con el ingenio, con el rigor que como ingeniero proyectas en aquello que haces, aun inmerecidas, me han hecho sentir muy a gusto y me comprometen a continuar esforzándome en resaltar la singularidad de la profesión de la ingeniería.

Me acerco hoy a esta tribuna de la Universidad de Lleida profundamente reconocida a su claustro de doctores, a su Consejo de Gobierno y a su Escuela Politécnica Superior, y lo hago con orgullo, con humildad, con el deseo profundo de ser digna de la significación académica, honorífica y profesional del grado que hoy se me otorga.

El doctorado que recibo con un profundo y sentido honor reconoce mi sostenido esfuerzo y dedicación a la profesión de la ingeniería, profesión en la que me inicié en 1969 pero que estuvo presente en mis sueños y mis inquietudes desde que acabé mi etapa preuniversitaria.

Ella, la ingeniería, su naturaleza, su dimensión social, cultural y económica y mis aportaciones a la misma van a ser, hoy y aquí, el eje polarizador de mis palabras, que pretenden atrapar su atención y suscitar alguna reflexión en el ámbito de la docencia, de la formación de los ingenieros.

Nacida en Salamanca, de padres universitarios, se me inculcó enseguida el afán por el trabajo bien hecho.

Salamanca, como bien conocen, es una ciudad humanística por excelencia. Su escuela catedralicia conformó en 1253 la universidad hoy más antigua en el mundo de lengua española y entonces una de las más prestigiosas de Europa.

Pero, ella, la Universidad de Salamanca, que dotó al mundo de la primera ordenación universitaria, la primera gramática, que se adelantó a la globalización, a la internacionalización de los saberes científicos en el siglo XIII, vio quebrados en los albores del siglo XIX sus esfuerzos por acompañar el desarrollo industrial y fracasó en la creación de las academias de matemáticas y escuelas técnicas.

Carecía de escuelas técnicas. No era posible formarse en ingeniería. Fue esta la razón de que a pesar de mis anhelos por seguir una carrera técnica superior, en mis últimos años de bachillerato, en mi año preuniversitario, dudase.

Pero dejé Salamanca.

Recuerdo esa etapa como mi primera decisión difícil. En mis últimos años de bachillerato, en mi año preuniversitario, cada día era un ejercicio de análisis. Me costaba dejar mi familia, dejar Salamanca, su plaza Mayor, su universidad de mi primer año de selectividad. Pero al final, la profesión de la ingeniería, profesión que yo desconocía, pero que intuía como una confluencia de imaginación y rigor, me atrajo definitivamente.

Era el año 1963.

Quisiera estar especialmente acertada para ser capaz de trasladar a esta distinguida audiencia no solo la relevancia, el acervo social, cultural y económico de la profesión, de la actividad de la ingeniería, sino mi convicción de que su ejercicio es tan trascendente que, por primera vez en la historia, la humanidad está en condiciones, por y a través de la aplicación ética de la ingeniería, de solucionar los tres grandes

desafíos del siglo actual: erradicar la pobreza, adaptarse al cambio climático y hacer el progreso sostenible.

¿Por qué? ¿En qué se basa ese aserto? ¿Qué es la ingeniería? ¿Qué significa la práctica de la ingeniería tal y como la he percibido desde mi responsabilidad como presidente mundial de las Organizaciones de Ingenieros? ¿De qué trata, la ingeniería? ¿Cuál es su función? ¿Cuáles, sus valores?

Ingeniería, una voz que, como ustedes saben, viene recogida en el *Diccionario de la lengua española* como el arte de aplicar los conocimientos científicos a la invención, al perfeccionamiento de la técnica industrial, pero que su esencia, su especificidad, su diferenciación como arte, lo que le imprime carácter es hacer bien cosas útiles, utilizar el conocimiento y la experiencia para atender, con eficiencia en recursos, una necesidad sentida por el ser humano.

La ingeniería es esa disciplina flexible que sigue los cambios tecnológicos, que provoca esos cambios y adapta la naturaleza a sus ritmos para mejorar la vida humana, para hacer posible la innovación productiva y ponerla al servicio del hombre, de la biodiversidad y del ecosistema de nuestro espacio físico.

La ingeniería, ese paso del conocimiento científico al hecho tecnológico, es una profesión capaz de transformar el entorno físico y social. De aquí su enorme responsabilidad, su profunda dimensión económica y social.

La ingeniería se ejerce en múltiples fases, que van desde que identifica la necesidad, se formula el concepto, se concibe el producto y/o servicio hasta que este debe mantenerse operativo.

La ingeniería encuentra su esencia en los procesos organizativos y productivos.

No olvidemos que las tecnologías organizacionales han sido tanto o más responsables que las tecnologías “duras” de los procesos de crecimiento social y económico. Y en todos ellos aparece el ingeniero, a través de la tecnología, pero en una relación específica que exige conocimientos y habilidades específicas.

Si a veces se oye que la filosofía es la única disciplina que se plantea las grandes preguntas que nos afectan a todos, mis esfuerzos se han orientado a transmitir que la ingeniería es la disciplina que permite hacer de la ciencia y la tecnología algo cotidiano, llevar la tecnología a la vida de cada uno de nosotros para hacerla más humana, más cálida, más confortable, más posible. La ingeniería une pensamiento y acción.

La historia de la ingeniería, si se repasa, es en gran medida la historia de la civilización. En cada punto de inflexión de la civilización humana hay una aplicación decisiva de la ingeniería.

Desde la edad de piedra, del bronce, del hierro, del vapor hasta la era nuclear y la de las tecnologías de la información, la naturaleza y los modos de vida han sido modelados por las aplicaciones de la ingeniería. La ingeniería ha sido instrumental para conformar la vida en la Tierra, determinante en el progreso social y económico de nuestra civilización.

Es obvio que el progreso tecnológico y la ingeniería son deudores de la ciencia, pero la ingeniería y la ciencia son absolutamente diferentes. Para hacer posible que la ciencia y los avances científicos comporten progreso a la sociedad se precisan otras habilidades.

El propósito y la adaptación a un propósito es esencial a la ingeniería, y es esta insistencia en un propósito y el saber orientar la aplicación de una determinada tecnología, lo que hace imprescindible a la ingeniería para asegurar el progreso, económico y social.

La ingeniería tiene un conocimiento propio formado por conceptos técnicos, científicos y socioeconómicos, experiencia acumulada y codificada, y habilidades para abordar problemas que no tienen una única solución, y en su práctica ética se substancia el progreso.

Este panegírico que hoy hago de la ingeniería ante este marco admirable del paraninfo de la Universidad de Lleida me era ajeno, en aquellos años de la década de los sesenta, cuando me adentraba en los estudios universitarios con los balbuceos propios de la ignorancia.

Pero Salamanca, que tanto me dio y que adolecía de las enseñanzas técnicas, me indujo, a través de la excelencia de sus catedráticos en la enseñanza de las matemáticas, física, química, geología y hasta con su primorosa orfebrería, a cuestionar, al mecanicismo, en definitiva, al análisis y al rigor que tanto me ayudó después al adentrarme en la ingeniería y más concretamente en la ingeniería de telecomunicación, especialidad, entonces, relativamente nueva.

No olvidemos que el telégrafo óptico nace en el 1850 y la radio de Marconi, se conviene que nace en España en 1897.

En España las primeras escuelas superiores de Ingeniería comienzan en la segunda mitad del siglo XVIII y se consolidan a lo largo de los siglos XIX y XX. Los ingenieros españoles que en ellas se graduaban acertaron en la aplicación con éxito de las diferentes tecnologías a la realidad de un país que había esquivado la revolución industrial, respondiendo muy bien a lo que fueron requeridos.

Permítanme un poco de historia.

En mayo de 1902 la regente María Cristina, próxima la mayoría de edad del rey Alfonso XIII, hace una llamada a los cuerpos de Ingenieros, encuadrados entonces en el Ministerio de Fomento, para que los ingenieros se unieran apoyando la modernización, la industrialización de España.

La respuesta fue inmediata, y en una comida celebrada en Madrid, en los jardines del Buen Retiro, los ingenieros de minas, caminos, montes y agrónomos invitan a participar a los ingenieros industriales.

El 15 de enero de 1905 quedó constituido el hoy Instituto de la Ingeniería de España con el nombre de Instituto de Ingenieros Civiles.

El proyecto fue liderado por José Echegaray. Después, nombres como Juan de la Cierva, Mateo Sagasta, Cerdà, Mallada, Churruga, Allende-Salazar, Leonardo Torres Quevedo dan forma al proyecto. Otros lo continuaron: Benjumea, López Bravo, Aguirre Gonzalo, Oriol y Urquijo, Victoriano Muñoz Oms.

Todos pusieron lo mejor de sí mismos.

Autogiro, ferrocarril, acerías, plantas petroquímicas, industria textil, sector agroexportador, sector naval, minería, fueron logros evidentes de la ingeniería española, determinantes del prestigio y rango que adquirió la institución que la representaba y que le permitió sobrevivir en el difícil marco histórico que configuró la primera mitad del siglo XX español.

Y enhebro de nuevo con la peculiaridad de la profesión de la ingeniería y mi relación personal con la misma.

¿Cuál ha sido mi relación con la ingeniería, mi aportación a la misma?

Es obvio que el repertorio de lo que sucede en una vida depende del tiempo y del entorno en el que se desarrolla.

Si me retrotraigo a 1969, año en el que obtengo mi titulación como ingeniero superior de Telecomunicación, el sector, tanto en su dimensión industrial como de servicios y regulación, vivía un tiempo de estabilidad. Desconocido para la sociedad durante casi cien años (1867-1967), que solo lo percibía a través del uso del teléfono, se regía por muy pocos agentes. Prácticamente igual en todos los países.

Un operador en monopolio, estatal o a través de una concesión en exclusiva, y una industria en oligopolio, con dos o tres suministradores fuertes, ligada a los grandes contratos del Estado, que financiaba la infraestructura y el desarrollo de la tecnología. Los Estados Unidos de América marcaban el paso tecnológico.

En España, Telefónica SA, entonces la Compañía Nacional Telefónica de España, empresa ya privada que operaba con una concesión estatal, resumía, prácticamente, junto a los grandes suministradores multinacionales cuyos centros de desarrollo se logró atraer a España, los planes de carrera de los ingenieros de Telecomunicación.

Telefónica de España no hacía ingeniería de diseño, pero sí contribuía con sus grupos de investigación definiendo, especificando, normalizando, estando atenta y asimilando las tendencias de servicios y tecnologías.

Yo busqué y conseguí entrar en su centro de investigación. A través de él participábamos en los comités internacionales sobre normalización de sistemas y servicios de telecomunicación contribuyendo a una alta valoración en Europa y los Estados Unidos de la ingeniería española, por la elevada formación de sus ingenieros.

Quiero recordar que el marco jurídico en que se desarrollaban las telecomunicaciones españolas desde 1946, un modelo de gestión indirecta con una concesión en régimen de monopolio a una empresa privada, financiación privada para objetivos públicos, funcionó muy bien, y fue luego imitado en todo el mundo.

Ese modelo afianzó la extensión y la calidad de las telecomunicaciones españolas. También un excelente posicionamiento en los grupos internacionales de la ingeniería de telecomunicación española, que contribuyó a la definición del nuevo escenario del sector, tecnológico y de mercado, que aparece en la década de los ochenta con enorme nitidez y que supuso una transformación radical del mismo.

Las innovaciones tecnológicas en microelectrónica, optoelectrónica y microprocesadores, la integración a gran escala y el avance en semiconductores determinaron el abaratamiento del almacenamiento, tratamiento y transmisión de la información y la independencia de los costes con la distancia, y posibilitaron la integración de la informática con las comunicaciones.

La industria debía hacer frente a unos gastos de investigación y desarrollo de enorme cuantía con unos periodos de amortización que se reducían en tres y cuatro veces.

La economía se globaliza, se internacionaliza y las necesidades de información son tan grandes que el sector entra en una crisis, pero una crisis de crecimiento, y Telefónica de España se prepara hacia esa profunda transformación del modelo de negocio, a la liberalización del sector.

Las oportunidades para la ingeniería de telecomunicación son notables, y yo, que había vivido la ingeniería en sus fases de análisis funcional, especificación y métodos, en tecnologías convencionales, las tecnologías analógicas, aprovecho la oportunidad de la creación de una nueva división en Telefónica para adentrarme en la tecnología digital en el campo de la ingeniería de sistemas, y en la definición de servicios avanzados de transmisión y conmutación de datos.

Desde esta división contribuyo a la definición, en España y en Europa, de los protocolos y las especificaciones que después serían el caldo de cultivo del concepto Internet y se implantarían en la primera red pública europea de transmisión de datos, la red española. En esta época colaboro, a través de Telefónica, con France Telecom en Francia, en sus laboratorios de Issy-les-Moulineaux (París), en la concepción del servicio Minitel y en la puesta en marcha en España de los servicios de valor añadido de información, los conocidos como videotexto, teletexto, datáfono y la red de cajeros automáticos.

La ingeniería española contribuyó, con gran acierto, a posibilitar la oferta de servicios con tecnología ya digital en España y en Europa.

Telefónica SA se prepara, entonces, para el cambio de estructura del sector, diversifica y potencia su grupo industrial, ampliando su oferta de servicios a proyectos, llave en mano, intensivos en tecnologías de la información.

A estos efectos crea una filial de ingeniería de sistemas, Telefónica Sistemas SA, filial a la que me incorporo en calidad de director de proyectos, para, en corto tiempo, asumir la gerencia del mercado nacional.

Aquí comienza para mí otra perspectiva diferente de la ingeniería, y les puedo asegurar que cada faceta que he conocido y sigo explorando me ha reafirmado en mi entusiasmo por la profesión, en afianzarme en que el verdadero progreso social de un territorio y sus habitantes es, en gran medida, un reflejo de la consideración y del compromiso de sus instituciones con la promoción y el ejercicio ético de la actividad de la ingeniería.

Mi relación, mi aportación a la ingeniería se decantó entonces desde Telefónica Sistemas SA hacia la ingeniería de clientes, en la asistencia técnica y en la supervisión, y mi mayor aprendizaje y conclusión fue observar que los fracasos de un porcentaje importante de las realizaciones de la ingeniería se producen por no incluir en sus previsiones y cálculos las repercusiones sociales, la transcendencia social, de las opciones tecnológicas.

Este recorrido que, abusando de su benevolencia, estoy repasando de mi personal relación con la ingeniería me lleva ahora al año 1993. En España se comienza a palpar la profunda transformación que iba experimentando el sector de las telecomunicaciones, sus tecnologías, la demanda y la oferta de servicios. También la necesidad de otro marco legal. La absoluta convulsión que su evolución iba a comportar en los modelos de negocio de las industrias y operadoras tradicionales.

Se ha pretendido dar alguna similitud entre la aparición de las entonces nuevas tecnologías de la información con el devenir que comportó el ferrocarril (1850), la química orgánica (1890), el automóvil (1920) y/o la aviación y el sector aeroespacial (1950-1960), pero la evidencia negó tal aserto, por la convulsión social, tan diferente y profunda, que los nuevos servicios y aplicaciones de las tecnologías de la información han comportado y comportarán en las formas de vida, ocio y trabajo. En la manera en que las personas se relacionan, aprenden y desarrollan sus actividades.

El sector de las telecomunicaciones se hizo tan atractivo, su crecimiento tan exponencial, que no era viable seguir con la estructura jurídica que la conformaba.

Se abre un proceso de liberalización, y grandes grupos empresariales se sienten atraídos por el sector, y yo, ejerciendo ya la profesión en un ámbito gerencial, osadamente decido explorar “si hay vida fuera de Telefónica”. Participar en el desarrollo del sector desde fuera de Telefónica SA, pocos profesionales lo habían intentado. Se me adjetiva de suicida cariñosamente.

Como máximo ejecutivo de un consorcio liderado por las eléctricas Unión Fenosa y Endesa (entonces Fecsa), Sistelcom SA, creado para diversificar en el sector de las telecomunicaciones, me responsabilicé de preparar la mejor de las ofertas en las licitaciones de los diferentes servicios de voz y datos que iban siendo liberalizados.

Dirigí entonces una ingeniería de campo: proyecto, procedimientos, interconexiones, modelo de negocio de un nuevo operador, y en colaboración estrecha con el Gobierno, junto con el resto de grupos que concurrían, preparamos nuestro país para una transición a un escenario diferente.

Estaba todo por hacer.

Presidí, entonces, desde mi responsabilidad como director general del Consorcio Sistelcom SA, el Grupo de Marco Legal de la Asociación de Usuarios de Telecomunicación (AUTEL) y colaboré, también, con la Asociación de Industrias de Telecomunicación al objeto de preparar a España con las mejores respuestas para el proceso de cambio de estructura del sector.

Entonces percibí de una manera nítida la ignorancia que la sociedad tenía de la ingeniería, la irrelevancia que la misma revestía para las instituciones y sus gobernantes al finalizar el siglo XX.

Tras la parafernalia y aparente elitismo de las carreras técnicas en España, por un lado, la sociedad civil ignoraba la trascendencia de las acciones de los ingenieros y, por el otro, sus políticos eran ajenos a su existencia.

Los ingenieros ocupaban un lugar secundario en la toma de decisiones, incluso sobre importantes cuestiones de Estado que no podían —no debían— decidirse desde el desconocimiento de su naturaleza técnica, y decidí que tenía que implicarme, que estaba obligada a provocar un cambio de actitud en la sociedad española, en aumentar la visibilidad de la profesión de la ingeniería, para que nuestra sociedad, la sociedad española, reintegrara la técnica y la ingeniería como elemento cultural entre sus valores.

La celebración del III Congreso Nacional de la Ingeniería de España me ofreció una oportunidad, la primera, y fui a por ella. La celebración de un congreso raramente es noticia. La de una convocatoria de la ingeniería era —creo que aún es— inusual. Sorprendente. El ingeniero no es tendente a reunirse. Estricto con su tiempo, es parco en pregones. La convocatoria la hacía el Instituto de la Ingeniería de España, federación —como ya señalé— de todas las ramas de la ingeniería.

En el siglo XX el Instituto había llamado ya a los ingenieros dos veces. En 1919 para presentar al rey Alfonso XIII un Plan de Reconstrucción Nacional y en 1950, en plena época de autarquía, para ofrecer de nuevo el saber de sus ingenieros a la modernización y a la apertura de España.

En 1992 la integración de España en las estructuras europeas, la internacionalización de la economía y la preocupación por el medio ambiente llevó al Instituto a pedir a un ingeniero naval relevante —y al que hoy quiero hacer un especial recuerdo—, Manuel Gil de Bernabé, que organizase el III Congreso Nacional de la Ingeniería.

Pedí asumir la responsabilidad de relator del Congreso. Un trabajo muy laborioso y esforzado dada la profundidad y variedad de las actividades analizadas.

Se abarcaron las temáticas de todas las áreas de la ingeniería, es decir, los aspectos candentes de la sociedad española y europea de 1992, debatiendo exhaustivamente durante cuatro días con metodología, rigor y conocimiento, evidenciando, una vez más, que, como afirmaba Ortega y Gasset, los “ingenieros acuden a la vida pública como lo que son, hombres” y —esto lo añado yo— mujeres “de ciencia y de práctica técnica aportando lo que es su haber, el conocimiento y su competencia”.

Las conclusiones se llevaron al Parlamento.

Fue mi primera actuación pública donde comencé alzando la voz para hacer de la profesión de la ingeniería una profesión visible, y lo hice, como después lo haría repetidas veces, convencida y con el orgullo de sentir que sin ella, sin la técnica y la ingeniería, el hombre “no hubiera existido”, y no es frase mía, como bien conocen.

En esta línea, años más tarde presidí el Instituto de la Ingeniería de España, institución de la que ya he hablado, elegida a través de un proceso electoral muy completo.

El Instituto, entidad de derecho privado, era entonces el único instrumento para integrar la representación de la ingeniería española a nivel nacional. También a nivel europeo y mundial. Como presidente de la ingeniería española participé en los comités de la Federación Mundial y me eligieron para formar parte de su Consejo de Dirección. En la Asamblea General del año 2005 mi candidatura resulta elegida como uno de los cuatro vicepresidentes de la organización.

Poco a poco y con mucho esfuerzo, mi conocimiento de las peculiaridades de la ingeniería, su interacción con las diferentes culturas, el modo de acceso a la profesión, los matices del ejercicio de la misma, se iba agrandando y, parejo, mi amor por ella.

Observo entonces que la misión del ingeniero es hacer más fácil la vida a los demás, más cómoda, hacer bien cosas útiles y asegurar el progreso social y económico de la sociedad de su tiempo. Que los ingenieros ponen su saber y su experiencia en transformar la realidad para producir, que el ejercicio de la profesión desarrolla en los ingenieros un gran sentido de la realidad y el respeto por las cosas. Pero también que los ingenieros raras veces comunican su obra, raras veces persuaden a la sociedad del beneficio social que comporta su obra y que, a veces, también descuidan la ética en sus decisiones y actuaciones.

En el año 2007 se convocan en Nueva Delhi (India) elecciones a la presidencia mundial de las Organizaciones de Ingenieros.

Yo no había considerado la presentación de mi candidatura, y quizá tampoco estaba suficientemente preparada, dada la complejidad geopolítica del mundo en estos años de interesante evolución. Otros candidatos habían comenzado a prepararse hacía varios años. Miembros de la Organización asiáticos y africanos me animan. El Instituto de la Ingeniería de España y la Asociación de Ingenieros de Telecomunicación me proponen presentar mi candidatura. Les dejo hacer.

En abril de 2007 comienzo a prepararme para unas elecciones que tendrían lugar en noviembre. En Nueva Delhi, en una asamblea de más de quinientos delegados y después de la presentación por los candidatos de su visión de la ingeniería y su plan de acción, resulté elegida.

¿Qué he aprendido y qué he aportado a la ingeniería mundial?

Constaté enseguida que la sociedad de la primera década del siglo XXI era de una gran complejidad, una complejidad no lineal donde casi nada es extrapolable observando su comportamiento en el pasado.

Caracterizada fundamentalmente por una interdependencia financiera, económica y social, precisa redefinir el papel de los estados, pero sobre todo el de las instituciones globales, sus agencias multilaterales. Cerrar algunas ya inoperantes y crear otras.

Constaté también algo que ya conocemos: el enorme stock de capital científico y tecnológico acumulado por esta sociedad del siglo XXI.

El conocimiento científico acumulado en los últimos setenta años ha aumentado nuestra capacidad para entender prácticamente todo en una amplia gama de saberes.

Hoy hay suficiente ciencia, suficiente tecnología para resolver las grandes cuestiones, los grandes desafíos globales, que son pocos pero determinantes para que la humanidad siga existiendo y avanzando en calidad de vida, para que el progreso científico, el progreso tecnológico, en un contexto globalizado, comporte un verdadero progreso social para todos.

Los desequilibrios demográficos, las enormes disparidades en la distribución de la riqueza, en la distribución de los recursos, en el acceso al conocimiento y a la educación, y la adaptación al cambio climático solo precisan para su resolución, junto a infraestructuras sociales éticas, compartir y usar el conocimiento adecuado, aplicar la tecnología adecuada, y, con eficiencia en recursos, resolver las necesidades concretas a nivel local. Y esto es ingeniería.

En mi responsabilidad como presidente de la Organización Mundial de la Ingeniería aprendí que el mundo de la abundancia y el mundo de la escasez deben confluir necesariamente, que un cambio sustancial de nuestro modelo de crecimiento es un requisito indispensable para la sostenibilidad del desarrollo y la enorme responsabilidad que en ello tiene la práctica de la ingeniería y sus opciones tecnológicas.

Aprendí que la ingeniería es hoy una actividad global: la solución a una necesidad puede ser concebida por un ingeniero en un despacho determinado, diseñada y desarrollada entre ingenieros en países diversos, implementada con componentes de todo el mundo y mantenida, con soporte internacional, allí donde está operativa, pero a la vez, y mientras que la ingeniería se enfrenta prácticamente a las mismas cuestiones alrededor del mundo, la dimensión y la especificidad de esas cuestiones difieren significativamente en las diferentes regiones y comunidades.

Y aprendí también que una misma tecnología no se usa de la misma manera en los diferentes entornos y lugares en que se aplica, y en algunas regiones no la llegan a asimilar nunca aunque la adquieran, por eso la transferencia de tecnología y la dotación de capacidades debe realizarse con total respeto a los valores sociales y culturales de la comunidad donde se implanta y donde se forma, abandonando cualquier pretensión de colonialismo tecnológico, científico y/o económico.

Ello le da a la ingeniería, también, una rasgada dimensión local, que, junto con su práctica global, hacen de la misma una profesión compleja y de enorme carga ética para cuyo ejercicio hay que, irrenunciablemente, formar adecuadamente a los ingenieros.

Solo unas pinceladas.

En China, país que cada año licencia —pone en la sociedad china— del orden de un millón doscientos mil ingenieros, son muy escasos los grandes proyectos nacionales que eran realizados o dirigidos por ingenieros chinos. Parece ser que por la inadecuación de su formación en las tecnologías que en algunos de esos proyectos estaban siendo implantadas.

China, según las últimas estadísticas de las que dispone la Federación Mundial, tiene hoy unos treinta y seis millones de intelectuales, personas cualificadas, de los cuales unos once millones son ingenieros.

La educación del ingeniero en China está hoy en profunda reforma, enfatizando las habilidades de la innovación y la mejora del rendimiento de los estudiantes de ingeniería, con más horas prácticas y formación continua.

Otro ejemplo, Corea del Sur. Ante el sentimiento nacional de no querer acceder a la ingeniería exterior para la adaptación debida de la tecnología disponible a sus necesidades, Corea del Sur puso en marcha en 1970 un plan de desarrollo que contemplaba como primera decisión una inversión importante del país en el número y en la calidad de los graduados en ingeniería.

En 1970 Corea del Sur tenía aproximadamente seis mil ingenieros graduados, en 1980 alcanzaba los catorce mil i en 1990, los ochenta mil.

En un gráfico que mostrase el comportamiento de su producto interior bruto se podría observar como el incremento del mismo corrió en paralelo al número de ingenieros graduados.

Corea del Sur es un miembro activo de la comunidad de ingeniería mundial y líder en la aplicación de ciertas tecnologías.

Otro, la India. La India llevó a cabo en la década de los ochenta un notable esfuerzo por aumentar el número de estudiantes graduados en ingeniería y la calidad de su formación.

En el último tercio del siglo XX muchos graduados en ingeniería de la India buscaron empleo fuera de la nación. En los primeros años del siglo XXI comenzaron a volver a su país y los que se graduaban encontraban empleo de inmediato en el desarrollo de software y en el diseño industrial.

La evidencia mostró que el disponer de un número suficiente de especialistas altamente cualificados capacitaba a la India no solo para la resolución de sus necesidades locales sino para ofrecer servicios intensivos en conocimiento a otros países y a firmas multinacionales.

Europa, un espacio geopolítico donde las diferencias en la consideración de los ingenieros difieren ampliamente. Alemania contabiliza aproximadamente un millón doscientos mil ingenieros; Malta, unos mil setecientos. Finlandia y Alemania tienen las mayores densidades de personas trabajando en actividades de ingeniería en comparación con la totalidad de su fuerza laboral.

El número de ingenieros que se gradúan anualmente en Europa varía desde los cincuenta y cinco mil de Francia hasta los cincuenta de Chipre. Finlandia, con el 20%, ostenta el mayor porcentaje de graduados en ingeniería con relación al número total de graduados.

Se podría decir que, desde una perspectiva global, Europa sufre de falta de ingenieros para ser capaz de posicionarse en el mundo, en la geopolítica del siglo XXI, y, además, pienso que tiene una visión sorprendentemente anticuada del resto del mundo.

Simplificando, el desarrollo de competencias en ingeniería de calidad trae progreso. Hay evidencias sobre la biunívoca relación entre el desarrollo de una comunidad y el número de ciudadanos cualificados con formación técnica de que dispone.

Al pretender, sin embargo, dar detalles, con indicadores e interrelaciones, del significado y peso específico de la ingeniería en la formación bruta de capital de una comunidad, el ejercicio no puede ser abordado con rigor.

Se carece de indicadores y estadísticas fiables a nivel mundial, prueba una vez más del descuido de su tratamiento, quizá por no entenderse bien la creación de riqueza de la actividad de la ingeniería, y ello constituye sin duda una tarea apremiante.

Quizá sea debido también a que —como apuntaba— la ingeniería es una actividad increíblemente diversa, en términos de las especialidades, que cubre tipos y niveles de ingenieros; diversa también en cuanto a los entornos, en dónde y cómo desarrolla su actividad. También con respecto al estatus y la consideración de la que los ingenieros son revestidos.

La mayoría de los líderes políticos y de aquellos que toman decisiones estarían de acuerdo en que los ingenieros hacen posible el desarrollo y que la ingeniería y la tecnología son esenciales para cumplir sus objetivos de reducir la pobreza, encontrar nuevos modelos de producción respetuosos con el medio ambiente, para la seguridad alimentaria, el agua limpia y reducir la llamada brecha digital.

Sin embargo, a pesar de las declaraciones solemnes hechas en escenarios locales e internacionales, la ingeniería es sistemáticamente sobreseída en el contexto de políticas, indicadores o informes estratégicos.

Cambiar esta tendencia es mi actual afán.

Por aportar unas cifras, por ejemplo, la ingeniería de consultoría y proyecto es una industria muy importante que contribuye con la mitad del producto interior bruto mundial.

La ingeniería civil, puramente de construcción, significó en 2009 —últimos datos que tenía la Organización Mundial— alrededor de un 10% del PIB global.

Las necesidades de inversión en infraestructura tanto en los países en vías de desarrollo como en los desarrollados es enorme, y de llevarse a cabo su peso en el PIB sería muy elevado.

Piensen, por ejemplo, en la ingeniería para el tratamiento mecánico y biológico de los residuos, la adaptación de las ciudades a las nuevas tendencias demográficas y estilos de vida más respetuosos (edificación y transportes más eficientes y limpios, cambios en el consumo y distribución de elementos etc.). Todo ello abre un escenario de luz y desafío a las nuevas generaciones de ingenieros para ofrecer a la sociedad habitar un planeta, si cabe, más bello y solidario.

Porque lo que ya parece evidente es que en los países en vías de desarrollo está calando, al fin, que su crecimiento no puede continuar siendo visto en términos de los factores clásicos de producción: capital, mano de obra y recursos naturales, donde el conocimiento, en forma de ciencia y tecnología aplicada, no encontraba lugar.

Poco a poco, pero en un proceso sostenido, los países del bellissimo continente africano, los países asiáticos, Singapur, Malasia, Camboya, países casi continentes como la India, países de la América hispana, Iberoamérica, están observando el papel del conocimiento y la innovación en su transformación económica y social. Constatando la capacidad que la ingeniería tiene para cambiar su entorno físico y sus condiciones de vida. Aspecto, este, que todavía no está del todo incardinado entre los máximos responsables de las organizaciones gubernamentales encargados del impulso a la ayuda al desarrollo y la reducción de la pobreza. Ellos todavía siguen confiándola, en el mejor de los casos, en las manos de economistas y asistentes sociales.

Ignorando también, y esto con su benevolencia —me permito señalarlo ahora—, que el apoyo tan careado a la mujer, a su libertad, a su potenciación, a la oportunidad de su desarrollo que tanto predicaban pasa por promover su educación, su presencia en las carreras técnicas, en favorecer su acceso a la tecnología, a la vez, obviamente, que en el desarrollo de las infraestructuras en las sociedades donde se encuentra todavía discriminada.

Quien tiene la tecnología tiene el poder

La diversidad de género en las empresas tecnológicas, en las universidades politécnicas, en los laboratorios y en los centros de desarrollo ya no es una opción; es una necesidad de la sociedad del siglo XXI.

La visibilidad de la mujer en aquellas regiones, tantas, donde todavía hoy es anulada, la erradicación de su pobreza y su consideración como ciudadano vendrá pareja de la mano de la disponibilidad de agua potable y energía limpia en sus hogares, de su presencia en las escuelas, en la formación profesional y en las enseñanzas técnicas. De crear capacidades locales de ingeniería en sus comunidades.

Afortunadamente, la creciente importancia del Sur para el Sur, la intensificación de los flujos económicos y transferencia de tecnología entre los grandes emergentes y los países pobres está favoreciendo la capacitación y la formación técnica local.

La excelencia en la formación técnica es determinante para el bienestar del hombre en la Tierra y en nuestro universo. No podía tener un mejor escenario, una mejor tribuna que el Salón Víctor Siurana de esta Universidad de Lleida, para resaltar la trascendencia que una docencia excelente en ingeniería tiene en abordar y resolver las grandes cuestiones de hoy. Aquí, en esta Universidad de Lleida, donde los doctores Siurana y Porta impulsaron, ya hace muchos años, el compromiso de estas aulas con el servicio a la sociedad y el impulso de la paz entre los pueblos.

No olvidemos que erradicar la pobreza es la condición básica para conseguir esa paz. La pobreza acecha e intensifica la violencia. La biunívoca relación entre las aplicaciones innovadoras de la ingeniería y la reducción de la pobreza en las zonas es apabullante cuando el ejercicio ético de la ingeniería preside las decisiones y las opciones tecnológicas.

Los desequilibrios demográficos, los incrementos demográficos desigualmente repartidos, están determinando, entre otras cosas, una tendencia a la migración a las ciudades. Sin embargo, todavía hoy, un elevado porcentaje de la población de los países en vías de desarrollo es rural, y el cambio climático y los desastres naturales que puede provocar, si no se dispone de la tecnología y los mecanismos adecuados para minimizar los riesgos, exponen a esas comunidades a condiciones de pobreza extrema.

En el mundo rural cuatro de cada cinco familias trabajan en la agricultura. Y la agricultura puede ayudarlas a salir de la pobreza, pero solo si es productiva, orientada al mercado y con acceso al mismo. De aquí la importancia de la tecnología agroalimentaria y las infraestructuras logísticas

Mi felicitación a la ciudad de Lleida, en la persona de su alcalde, por esa iniciativa hoy consolidada de su Parque Tecnológico y Agroalimentario. Los avances en la aplicación de nuevos desarrollos agrícolas y biotecnológicos son determinantes para el desarrollo sostenido del planeta Tierra.

¿Qué hice yo, qué hago por la profesión de la ingeniería en un escenario mundial?

Me propuse humildemente hacerla más visible para los gobiernos de los países miembros que lo precisaron, y mantuve reuniones en Nigeria, Túnez, Egipto, Perú, Argentina, Singapur, Brasil, la India, Australia, Hungría, Polonia, Eslovenia, la República Checa y Kuwait, entre otros. En algunos se consiguió que el

parlamento hiciera un hueco a la representación de la ingeniería. En otros, que, previo a ciertas decisiones, la representación de la ingeniería fuera escuchada. En todos, hacernos oír.

En las Naciones Unidas hablé de la transcendencia de la ciencia aplicada y las innovaciones en la ingeniería para la sostenibilidad del desarrollo de las economías emergentes.

La Federación Mundial de la Ingeniería tiene hoy convenios con la UNESCO, la OCDE, y con determinadas comisiones de las Naciones Unidas, para la cooperación de la profesión de la ingeniería en los objetivos de dichas instituciones. Se han establecido también relaciones de cooperación con la Organización Mundial del Trabajo y con el Banco Mundial.

Queda todavía un gran camino que recorrer porque aun cuando se consiga esa visibilidad, la incardinación de la ciencia, la técnica y la ingeniería en la sociedad y en sus instituciones es hoy una cuestión pendiente. Por eso el papel de las universidades y su cooperación internacional es hoy a nivel mundial tan crítico. Y entro así, respetada y querida audiencia, en el tercer aspecto que quisiera compartir y someter a su consideración: la formación del ingeniero.

A partir del siglo XVIII y a lo largo de los siglos XIX y XX se ha disertado mucho sobre la noción de progreso.

¿Qué es el progreso? ¿El progreso científico, el progreso tecnológico trae siempre un progreso económico? ¿El progreso económico es siempre un progreso social? ¿Progreso para quién?

Sin entrar en discusiones sobre la verdadera felicidad del hombre —que no nos compete aquí—, y aunque también hoy es ya evidente que Malthus, pesimista acerca del progreso social, se equivocó, la interrelación entre modernización, progreso y desarrollo tecnológico parece no cuestionarse cuando ello hace referencia a elementos y figuras como urbanización, energía, consumo... ¿Es equivalente al bienestar social?

¿Todo lo que la tecnología puede hacer y el ingeniero sabe hacer, debe hacerse?

Si bien los efectos positivos de las tecnologías industriales son indiscutibles (por citar un caso, la producción mundial de granos entre 1950 y 1990 se duplicó, y ese incremento se debió solamente en un 8% a la mayor superficie sembrada y en un 92% a mejoras tecnológicas), sin embargo, en algún momento, el uso descontrolado de tecnologías duras, el agotamiento y desertización de tierras productivas, la contaminación del aire, del agua, hicieron dudar a la sociedad sobre la integridad de la técnica y del ingeniero.

La formación académica de los ingenieros debe adaptarse a los acelerados cambios tecnológicos, pero sobre todo debe embeberse, también, de ese concepto complejo y a veces tan manoseado que es el desarrollo sostenible. Ya no es concebible un cambio educativo basado simplemente en nuevas carreras y programas.

La enseñanza de la ingeniería ha cambiado menos que este mundo nuestro, hoy tan diferente al de los siglos XVIII, XIX y XX, cuando aquella se inicia.

La ingeniería, además, precisa de un conocimiento, no disciplinario, que debe transmitirse cuando se enseñan las disciplinas y que sobre todo se adquiere en los primeros años del ejercicio profesional. De aquí la importancia de la habilitación continua en la profesión de la ingeniería, la especialización del profesorado y de mirar a los grandes maestros que combinen eficazmente una fructífera labor profesional con la enseñanza de las materias en que sean expertos.

El ingeniero debe dotarse de habilidades en comunicación e imagen pública, debe ser imbuido de la necesidad de su movilidad y de que su comportamiento ético no es una opción.

El ingeniero necesita aprender a gestionar los proyectos que hoy se llevan a cabo: los megaproyectos. Diez años atrás, proyectos de la escala de la presa de las Tres Gargantas en China, las islas hechas por los ingenieros en Dubái, el túnel de la Mancha, el ensanche del canal de Panamá o el intercambiador de Londres hubieran sido inimaginables. Proyectos que precisan de doce, quince, veinte años para completarse y el concurso de ingenieros de diferentes especialidades y culturas.

La formación del ingeniero debe incluir su familiarización con la globalización. Entenderla. Debemos enseñarle que sus análisis, sus diseños, sus desarrollos, el producto final, el servicio final de su actividad deben alcanzar los requisitos más exigentes de eficiencia y cuidado medioambiental y que, obviamente, debe comprometerse solo en aquellas áreas donde sea competente, donde esté preparado.

Los ingenieros deben ser conscientes de que la mitad de sus conocimientos técnicos quedarán obsoletos en un plazo de cuatro o cinco años.

El ingeniero debe ser capaz de llevar a cabo investigación aplicada en las áreas de las ciencias, que conduzcan a aplicaciones innovadoras de ingeniería en procesos, métodos y productos. Su formación debe incentivar su creatividad.

Hay que insistir en que la misión de la universidad politécnica es enseñar, formar a personas para el progreso social y económico de la humanidad, para aplicar el conocimiento adquirido a maximizar la generación de riqueza en la sociedad, a maximizar su capacidad de difundir en el cuerpo social el sistema de ideas vivas que cada tiempo posee, como nos recordaba Ortega y Gasset.

La universidad politécnica no puede entregar a la sociedad ingenieros que no posean una imagen de los grandes cambios que han traído a la humanidad hasta la profundidad del conocimiento de hoy, ni la idea física, biológica y social de la globalización e interdependencia alcanzada en las primeras décadas del siglo XXI.

Los programas y planes de estudios de la ingeniería requieren con urgencia nuevos conocimientos y habilidades. Existe un amplio margen para innovar en nuevos conceptos en la formación y el currículum de los ingenieros.

Abro un paréntesis. Cuando Churchill cumplió 40 años, su pariente Asquith escribió en su diario “¿Qué es lo que origina la preeminencia de Winston? Desde luego no es su inteligencia. (He dicho hace mucho

tiempo que Winston tiene una cabeza muy ruidosa.) Desde luego no es su discernimiento (en realidad se equivoca constantemente). Es sin duda su valor, su ánimo, su asombrosa mezcla de laboriosidad, empeño y coherencia consigo mismo, lo que le hace ser un líder...”

Churchill, admirado, vilipendiado, fue sin duda uno de los iconos del siglo XX. Sus valores de esfuerzo, coherencia, laboriosidad, empeño en perseguir bienes relevantes para los demás, son valores que merecen también ser enseñados al futuro ingeniero.

El ingeniero debe aprender a corregir la tradición sin desarticularla. Debe interesarse por la causa pública, participar en el gobierno de los hombres.

El ingeniero admirable, hombre de Estado, que fue Leopoldo Calvo Sotelo nos lo repetía, y yo quiero recordarlo aquí. “Para bien de todos”, decía, “las escuelas técnicas deben incentivar esa atracción de aquellos que tienen una formación técnica por su participación en la política, ellos, que son responsables de la aplicación de esa técnica prodigiosa que impregna nuestra vida diaria, deben comprometerse, para bien de todos, con el gobierno de las instituciones.”

Las enseñanzas de la ingeniería en España deben, fuera de toda terquedad conservadora, mirar al futuro y empujar las reformas adecuadas para seguir en el camino de la excelencia, y esta Universidad de Lleida puede ser un observatorio privilegiado.

Un espacio atento en asegurar, fomentar, ese encuentro entre tradición y dinamismo, con la flexibilidad que la adaptación al cambio tecnológico y el continuo devenir de las sociedades exige. Un espacio donde la práctica de la ingeniería al servicio del ser humano sea la razón primaria de su misión.

Voy a terminar.

Este doctorado que hoy recibo constituye para mí un relevante patrimonio personal que llevaré conmigo con profunda dignidad y compromiso. Será el mayor estímulo para seguir esforzándome a contribuir a esa necesaria integración de la ingeniería y la técnica en la cultura y la sensibilidad social.

Desde aquí reitero mi agradecimiento a la Universidad de Lleida, a su Escuela Politécnica, a su claustro de doctores y a su Consejo de Gobierno.

Agradecer, también, al Instituto de la Ingeniería de España, al Colegio y a la Asociación de Ingenieros de Telecomunicación su ayuda incondicional a lo largo de mi trayectoria. A mis hijos y familia, su comprensión.

Una mención especial a Jana, mi nieta mayor, aquí presente, en cuya mirada veo siempre reflejado el futuro lleno de luz que espera a las jóvenes generaciones españolas si, entre todos, nos comprometemos a asegurarles una formación basada en el rigor, la tolerancia y los principios éticos.

Muchas gracias.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

La Universitat de Lleida també renova de manera constant el seu compromís amb la societat, com a servei públic que ha de respondre als interessos generals de tota la comunitat i ha de contribuir al seu desenvolupament científic, tecnològic i artístic, així com a la formació i a la divulgació de la cultura en general i de la ciència en particular.

Aquest acte, a més, té per a la Universitat de Lleida un doble valor simbòlic. És, en efecte i en primer lloc, un acte d'honorança i reconeixença a la trajectòria de María Jesús Prieto-Laffargue, però alhora vol ser un acte de reconeixement i de compromís de la Universitat de Lleida envers l'Escola Politècnica Superior.

Durant tots aquests anys, l'Escola Politècnica Superior de la Universitat de Lleida no ha estat aliena a la realitat industrial i científica del nostre territori, i ha donat resposta a les seves necessitats i ha cobert els seus menesters i anhels. Durant aquestes dues dècades la realitat industrial de Lleida s'ha transformat amb la creació i consolidació de nombroses indústries arrelades al nostre territori, moltes d'elles reconegudes actualment com a referents mundials en els seus respectius sectors. En aquest procés, l'Escola Politècnica Superior de la Universitat de Lleida ha estat un agent estratègic que ha facilitat i possibilitat la transformació econòmica i social.

Un paper clau en la transformació del territori ha estat també la iniciativa del Parc Científic, impulsat des d'un consorci integrat per l'Ajuntament de Lleida i la Universitat de Lleida. Aquest parc representa la porta per a la implantació d'empreses de diferents sectors de l'enginyeria a les comarques de Lleida. El Parc ja és una realitat, amb la implantació d'un gran nombre d'empreses líders del seus respectius sectors, la creació de noves empreses ubicades en el seu viver i la posada en marxa de diferents centres de difusió tecnològica, que col·loquen Lleida en una posició capdavantera per encarar els futurs problemes de la nostra societat.

En aquesta transformació, l'Escola Politècnica Superior ha esdevingut una peça clau, perquè ha format bona part dels enginyers que han fet possible la realitat actual i que de ben segur sabran afrontar els apassionants reptes que el futur proper ens portarà. Camps de l'enginyeria com l'energia, la sostenibilitat i la computació són cabdals per al desenvolupament de la nostra societat del segle XXI, alhora que presenten nombrosos interrogants, que solament amb una sòlida formació i un esperit innovador podran ser assolits. El Centre Inspires, que incorpora el conjunt dels grups d'investigació de l'Escola, és una aportació més a la nostra universitat i al conjunt de la societat.

Aquesta excel·lència assolida per la Universitat de Lleida es veu reflectida en la tasca divulgativa i de formació que ha dut a terme l'Escola Politècnica Superior al llarg d'aquests darrers 22 anys. Aquesta mateixa excel·lència és l'exhibida per María Jesús Prieto-Laffargue al llarg de tota la seva trajectòria

personal i professional. Des dels seus inicis a Telefónica de España, un llunyà any 1970, fins a la seva tasca al capdavant del Centre de Cooperació Internacional Sud-Sud de la UNESCO per a la transferència de tecnologia i capacitació en enginyeria dels països en vies de desenvolupament, la trajectòria de Prieto-Laffargue també ha tingut un fort component divulgatiu i formatiu envers les implicacions socials de la professió de l'enginyeria, la repercussió d'aquesta sobre el progrés econòmic i la formació de l'enginyer, una tasca docent que ha desenvolupat a les universitats politècniques de Madrid i de Barcelona, i a les universitats Menéndez-Pelayo, Juan Carlos I i Complutense de Madrid. Un recorregut professional i divulgador que la Universitat de Lleida té l'honor avui d'elogiar obrint-li les portes del claustre de doctors de la nostra, i des d'aquests moments la seva, universitat.

Concluyo. Estimada señora María Jesús Prieto-Laffargue, felicidades y muchas gracias por aceptar formar parte de la Universidad de Lleida. Para todo el claustro de profesores y profesoras es un verdadero honor y una gran satisfacción. Muchas gracias, y desde luego piense que esta universidad está muy dispuesta a aprovechar todo el inmenso caudal de sus conocimientos humanos, científicos y profesionales. Eso sí, no se preocupe usted, que lo haremos con prudencia y con mesura.

Moltes gràcies.

HONORIS CAUSA

VICENÇ NAVARRO LÓPEZ

21 DE MARÇ DEL 2013

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Joan Pere Enciso Rodríguez

Rector Magnífic de la Universitat de Lleida,
 President del Consell Social,
 Secretària general,
 Degana de la Facultat de Dret i Economia,
 Rector Magnífic de la Universitat Internacional de Catalunya,
 Vicerector de la Universitat Pompeu Fabra,
 Claustre acadèmic,
 Comunitat universitària,
 Senyores i senyors.

En primer lloc, voldria agrair a la Universitat de Lleida, i focalitzo l'agraïment en el seu Rector Magnífic, el Sr. Roberto Fernández, que en el Consell de Govern de 25 de juliol de 2012 s'acordés nomenar el Dr. Vicenç Navarro López doctor *honoris causa* per aquesta universitat, i també voldria agrair al Dr. Vicenç Navarro la seva acceptació.

Aquest acte s'emmarca dins de les diferents activitats de commemoració del 25è aniversari de l'inici dels estudis de Ciències Empresarials a la Facultat de Dret, fet que va implicar allargar el nom del centre, que va passar a dir-se Facultat de Dret i Economia. També voldria remarcar que és el primer doctor *honoris causa* que concedeix la Facultat de Dret i Economia en l'àmbit de l'Economia i Empresa.

Una de les tradicions de la universitat, que paga la pena de conservar, és la concessió del doctorat *honoris causa*, l'objecte del qual és retre homenatge als mestres, a aquella gent que deixa empremta dins la professió, a l'acadèmia i a les persones que n'han llegit els treballs o articles o n'han escoltat les classes magistrals.

Em sento honorat i orgullós que la Facultat de Dret i Economia m'hagi encomanat realitzar la *laudatio* del professor Vicenç Navarro López; *laudatio*, una paraula que pretén elogiar i enaltir una persona pel seu saber extraordinari.

En aquesta *laudatio* es vol posar de manifest —i honorar— l'excelsitud d'una llarga trajectòria d'exercici professional, d'investigació científica i de pràctica de mestratge universitari. Sense ànim d'incomodar el doctorand, em correspon revelar-ne la trajectòria acadèmica, el seu treball com a investigador i el seu compromís polític i social com a ciutadà, ja que l'investigador no resta al marge del que passa al seu entorn. També voldria ressaltar que la seva formació i la seva docència s'han desenvolupat en un bon grapat d'universitats d'arreu del món.

M'agradaria afegir-hi, d'altra banda, que no es pot oblidar que cada vegada que alguna persona és investida doctor o doctora, no és solament el qui es gradua qui s'honora, sinó que és tota la comunitat universitària i la mateixa societat els qui, al mateix temps, també reben aquest honor.

Vicenç Navarro López va néixer el dia de Tots Sants de l'any 1937 a Gironella (província de Barcelona), en plena Guerra Civil espanyola, i en el si d'una família republicana, posteriorment represaliada. El context històric en el qual naixem i creixem ens condiciona com a persones!

Sense ànim de ser exhaustiu, perquè el temps de què dispo és limitat, sí que voldria fer un breu recorregut per la biografia del professor Navarro, per tal de mostrar-ne la formació rebuda i l'activitat professional realitzada, per poder valorar-ne millor la dimensió professional i humana.

La formació acadèmica que ha assolit ha estat molt àmplia i, sobretot, molt multidisciplinària, la qual cosa mostra, per tant, un tret característic de la seva personalitat, i és que tots els problemes que es generen en les relacions socials i les seves resolucions tenen molts punts de vista per ser estudiats i, sobretot, afecten persones; no són experiments de laboratori, en què la prova i l'error no tenen conseqüències, ja que en l'àmbit social els experiments repercuteixen sobre societats i, per tant, sobre les persones.

Es va llicenciar (amb un excel·lent) en Medicina i Cirurgia per la Universitat de Barcelona l'any 1961. Per raons polítiques va haver de sortir d'Espanya, tal com el mateix professor Navarro escriu (1997): "La meva participació en la lluita antifranquista em va forçar a marxar del meu país començant, d'aquesta manera, un llarg període d'absència". Com el context històric sempre condiciona la vida de les persones! Va emigrar d'aquella Espanya grisa, molt grisa, repressora, arbitrària, desconfiada i poruga. Surt en el moment que es comença a aplicar el Pla d'Estabilització, punt d'inflexió de l'economia espanyola, en l'inici del desenvolupisme econòmic.

Va marxar a Suècia, país que li ofereix una nova cultura i una nova forma de veure la vida i complementar i ampliar la seva formació. Era un país que ja coneixia pels seus viatges en els anys cinquanta, quan anava, com relata ell mateix, "a cercar diner per a la resistència antifeixista espanyola", i que, a la vegada, li va permetre conèixer qui és la seva esposa, Anneli Hölta Navarro. Va aprofitar la seva estada per realitzar estudis d'Economia Política a l'Institut d'Estudis d'Economia Social, a la Universitat d'Estocolm (1963-1964), i va tenir la sort que el seu mentor fos el gran mestre Gunnar Myrdal, premi Nobel d'economia l'any 1974, el qual li fou concedit abans de l'hegemonia dels economistes neoliberals.

El seu periple formatiu el va portar a la London School of Economics i a la Universitat d'Oxford, on realitzà estudis de Polítiques Socials (1964), per tal de complementar la formació rebuda a Suècia.

Posteriorment va realitzar estudis de postgraduat d'Administració en Serveis Mèdics i Socials i d'Informàtica a la Universitat d'Edimburg, Escòcia (1964-1965).

En aquests anys de formació el seu interès es va centrar, tal com ell mateix manifesta, en "l'anàlisi de l'estat del benestar en els països del nord d'Europa amb l'esperança que algun dia proper podria tornar

a Espanya i ajudar el meu propi país a establir una societat solidària, compromesa amb el millorament del benestar de la població”. Aquest retorn no es produiria fins a l’any 1983.

L’any 1965 va ser clau en la vida del professor Navarro, tal com ell mateix reconeix: “Es va iniciar una nova etapa en la meua vida. La Johns Hopkins University, dels Estats Units, em va convidar a integrar-me en el seu cos docent, vivint i treballant en aquell país des de llavors, se’m va oferir així l’experiència única de conèixer aquell país a l’integrar-me de ple en el seu món acadèmic i científic”. Va assolir el doctorat en Polítiques Socials i Sanitàries (1968), presentant la tesi “Utilització de les cadenes markovianes en les taules *input output* en la planificació sanitària i social”, el tutor de la qual fou el professor Kerr L. White. L’estudi de la política sanitària serà la seva tasca de recerca més rellevant i de reconeixement internacional.

Seguint el seu periple vital, a través dels seus escrits, comprovem com els esdeveniments històrics li continuen condicionant la vida: “A partir de la mort del dictador, general Franco, vaig tornar a Espanya convidat per diferents centres acadèmics espanyols”. Va ser proposat com a catedràtic extraordinari d’Economia Aplicada per la Universitat Complutense de Madrid (1983) i es va integrar a la vida acadèmica catalana com a catedràtic d’Economia Aplicada de la Universitat de Barcelona (curs 1995-1996) i, més tard, com a catedràtic de Ciències Polítiques i Socials de la Universitat Pompeu Fabra (des del curs 1996-1997 fins ara). En aquesta universitat dirigeix el programa de Polítiques Públiques i Socials, patrocinat juntament amb la Johns Hopkins University, des de l’any 1994.

Des de l’any 2004 fins avui, també és el director del programa conjunt entre la Universitat Pompeu Fabra i la Johns Hopkins University sobre Política de la Salut.

És professor de la Johns Hopkins University, en què imparteix classe d’Estudis Polítics i Polítiques Públiques, des de l’any 1991 fins avui (d’on acaba d’arribar de fer la docència d’aquest curs).

Des de la finalització i defensa de la seva tesi doctoral ha treballat en més de cinquanta projectes de recerca, dels quals en quaranta-dues ocasions n’ha estat l’investigador principal. Una característica clau de la seva activitat científica és la capacitat que ha tingut i té per organitzar i dirigir grups de treball i d’obres col·lectives (com, per exemple, l’Observatori Social d’Espanya, del qual és director).

El seu àmbit del treball ha girat, fonamentalment, al voltant de les polítiques públiques, sobretot en el sector sanitari, però també al voltant de temes de distribució de la renda i desigualtat. Ha realitzat els seus treballs als Estats Units, Suècia, la Gran Bretanya i Espanya, i per a les Nacions Unides, l’Organització Mundial de la Salut i la Comissió Europea.

Els premis i honors rebuts pels seus treballs arriben al mig centenar, i els càrrecs d’assessor professional a associacions nacionals i internacionals han estat més de trenta —en concret, trenta-cinc.

El volum de la seva obra és molt ampli: trenta-sis llibres, quaranta-dos capítols de llibre, més de dos-cents articles en revistes científiques, etc.

Segons l'Agència d'Informació Científica Internacional de la Universitat de Pennsilvània (Lauder Institute of Management and International Studies), el professor Navarro és un dels científics espanyols més citats en la literatura científica internacional en ciències socials (que inclou ciències polítiques, economia, sociologia, i d'altres), i en l'última llista publicada ocupava la cinquena posició (2010).

La seva producció d'articles d'opinió en premsa i revistes de divulgació ha estat i és molt prolífica. Atès que els principals mitjans de comunicació espanyols han tendit a no publicar els seus escrits o a publicar-los molt espaiadament, la seva divulgació s'ha pogut anar fent gràcies a les edicions digitals, a Internet.

L'economista John Kenneth Galbraith es queixava, l'any 1972, en la seva al·locució davant de l'Associació Econòmica Americana, de l'allunyament de l'economista de la realitat, retret que no podria fer al professor Navarro, ja que el seus estudis i treballs toquen, i molt, la realitat del dia a dia dels països, de les societats i, sobretot, de les persones.

Un altre aspecte que és convenient destacar és com el professor Navarro ha enfocat la recerca. Per ell, la recerca és una responsabilitat, tal com escrivia l'any 2000:

- Considero una responsabilitat important d'un investigador de la nostra realitat econòmica i social no analitzar aquestes realitats (simplement) sinó també intentar canviar-les amb la finalitat de millorar-les. Per aquesta raó, en els meus quasi quaranta anys (ara ja en són cinquanta) de vida acadèmica he intentat sempre enriquir la meva pròpia producció de coneixement amb la vivència pràctica de dissenyar i avaluar les polítiques econòmiques i socials tendents a millorar la qualitat de vida de la nostra ciutadania. Aquesta va ser la raó que acceptés la invitació de la senyora Hillary Clinton el 1993 per col·laborar en el seu grup de treball [de reforma de la política sanitària].¹

Amb aquest mateix plantejament i compromís ha participat en l'assessorament a altres institucions, com per exemple les Nacions Unides, a l'Organització Mundial de la Salut i a molts governs, com el govern d'unitat popular de Xile, el govern cubà (en la seva reforma sanitària), el govern socialdemòcrata suec, el govern socialista espanyol i els governs tripartits i "d'entesa" catalans.

A més, i complementant això, es pot afegir les reflexions del professor Juan Torres López: "I també acudint allí on se n'ha sol·licitat assistència, assessorament i coneixements amb una disponibilitat exemplar, generosa i pròpia solament dels veritables mestres" (2011, mimeo).

El professor Vicenç Navarro, tal com mostren els seus treballs, considera que l'economia, o la ciència econòmica, actua dins de la societat, que aquesta està formada per persones i que les persones estan condicionades per l'escala de valors que ha anat desenvolupant la societat en la qual viuen. Com que aquests valors i els tipus de relacions socials han anat variant al llarg de la història, en funció de les diferents decisions socials i polítiques, voluntàries o imposades, que han anat adaptant les diferents societats, la seva realitat ha anat variant en una direcció o en una altra.

1. Navarro, Vicenç. *Globalización económica, poder político y estado del bienestar*. Barcelona: Editorial Ariel, 2000, p. 15.

El professor Vicenç Navarro no ha estat mai un tècnic de l'economia asèptic i no ha oblidat mai que la missió de l'economista és contribuir a la satisfacció adequada de les necessitats de les persones. Per aquesta raó, l'estudi de la distribució de la renda que genera un país entre els individus que formen una societat ha estat una de les seves principals preocupacions, juntament amb com les polítiques públiques ajuden a millorar aquesta distribució entre els individus que formen part de la societat.

Ha estat, i és, un economista preocupat per aportar solucions per corregir els problemes que té la població que forma part d'una societat: la desocupació, la pobresa, les privacions, l'estat com a agent actiu per intentar evitar que les lleis del mercat facin més rics els rics i poder redistribuir la renda que genera una societat per reduir la pobresa que provoca el mercat entre els segments, cada vegada més amplis, de la societat.

Els seus escrits mostren una perseverança molt important, i ens recorda constantment quins són els orígens dels nostres mals estructurals com a societat.

Sense ànim de ser exhaustiu, sí que voldria indicar sobre quins eixos giren les seves reflexions i aportacions:²

- Les persones que formen la societat són el més important i la societat les ha de protegir. Com a ell li agrada dir: "El que s'ha de preguntar no és si l'economia va bé, sinó si la població va bé".
- Però, per poder fer això, la democràcia és fonamental. Aquesta és clau per al desenvolupament dels països. Els governants tendiran a atendre les necessitats de la seva població, de la gent que viu al territori. Per aquesta raó denuncia el paper del Fons Monetari Internacional, del Banc Mundial, de l'Organització Mundial de Comerç, del Banc Central Europeu, de la Troica, de la Sra. Angela Merkel i d'altres dirigents polítics i econòmics que condicionen la vida de milions de persones que no els han elegit per sufragi.
- Per tant, la manca de democràcia porta al subdesenvolupament social. Ha demostrat que Espanya tenia uns nivells de subdesenvolupament social molt inferiors als dels països del seu entorn durant l'etapa de la dictadura i que l'estat del benestar a Espanya no ha arribat mai a tenir els nivells de cobertura dels països del nostre entorn, ja que els recursos destinats a les polítiques socials han estat insuficients.³
- Un altre tema sobre el qual reflexiona i escriu de manera insistent és el de la transició política espanyola. Aquesta, considera, va ser immodèlica. Encara hi ha estructures i normatives a modificar, fet que

2. La gran majoria dels treballs que ha escrit en espanyol estan relacionats amb la política econòmica i social. Els llibres més coneguts a Espanya són: *Globalización económica, poder político y estado del bienestar* (Ariel Económica, 2000) i *Neoliberalismo y estado del bienestar* (Ariel Económica, 1997). Amb Juan Torres i Alberto Garzón ha publicat *Hay alternativas. Propuestas para crear empleo y bienestar en España* (Sequitur, 2011) i *Lo que España necesita* (Deusto, 2012). Amb Juan Torres ha escrit *Los amos del mundo. Las armas del terrorismo financiero* (Espasa, 2012).

3. Reflexions recollides en articles i de forma més exhaustiva en els llibres *Bienestar insuficiente. Democracia incompleta. De lo que no se habla en nuestro país* (Premi Anagrama, 2002) i *El subdesarrollo Social de España. Causas y consecuencias* (Anagrama, 2006).

ha condicionat i condiona la política econòmica que s'ha aplicat i s'aplica a Espanya. També lamenta l'oblit i la tergiversació de la història, que considera que és “un enorme error polític i moral”.

- Vinculada amb el punt anterior, una altra preocupació ha estat, i és, la distribució de la renda, com ja s'ha indicat abans. Ha demostrat com les polítiques neoliberals han intensificat la lluita de classes; és dels pocs autors que encara utilitza aquest concepte de lluita de classes. I, com deia no fa gaire l'ultramilionari Warren Buffett: “I tant que existeix la lluita de classes; l'hem començada nosaltres i de moment anem guanyant”. Ha denunciat i demostrat com el neoliberalisme ha introduït un procés de dualització de la societat (els rics són més rics, i els pobres són més i amb menys ingressos) i, a més, ha remarcat el procés d'afebliment de la classe mitjana.
- En els seus estudis sobre les societats ha demostrat com les polítiques públiques d'intervenció sobre el mercat serveixen per aconseguir l'equilibri social dins dels països i estalviar conflictes. A la vegada, ha denunciat que les polítiques neoliberals de desregulació del mercat financer, dels mercats comercials, del mercat laboral i dels serveis públics generen justament el contrari: conflictes i pobresa en les societats.
- De la crisi econòmica no en sortirem si no hi ha una major intervenció dels poders públics en la distribució de recursos cap al conjunt de la població i no cap a una minoria: el sistema financer i grans fortunes.
- També ha treballat i reflexionat al voltant de la incapacitat del model neoliberal per generar ocupació. Per aquesta raó considera que a Espanya és molt important potenciar l'estat del benestar, que encara és molt per sota de la mitjana dels països del nostre entorn, fet que permetria reduir l'atur en cinc milions de persones.
- Per aconseguir el que s'ha dit anteriorment, és necessari actuar sobre els ingressos de l'estat, reforma fiscal, i, abans que res, perseguir el frau fiscal (en lloc de donar-li una amnistia) i aconseguir el tancament dels paradisos fiscals.

La visió que té el professor Navarro respecte al paper de l'economista s'alinea en la mateixa òrbita que la que manifestava l'economista Joan Robinson:⁴ l'economista ha de “combatre [...] la ideologia que pretén que els únics valors que compten són els que poden mesurar-se en diners”. Hi ha alguna cosa més que el valor monetari, que és un instrument de mesura, de referència. Però no ha de ser un fi en si mateix, si més no per a una societat lliure i democràtica. Una societat amb un PIB per capita molt elevat, però sense democràcia, amb injustícies socials, altes taxes de pobresa, alts nivells d'atur, precarietat laboral, alts índexs de contaminació atmosfèrica i d'aigües, alts nivells de desigualtat de gènere, etc., és una societat injusta per a la majoria dels seus ciutadans; és un model social a denunciar, a combatre i a canviar.

4. Robinson, Joan. *Filosofia econòmica*. Editorial Gredos, 1968 (en castellà) i 1962 (en anglès). Joan Robinson (1903-1983) va ser una heterodoxa economista anglesa.

Professor Vicenç Navarro, sobretot, no deixi de fer recerca i de difondre les seves reflexions. Necessitem els seus escrits, els seus pensaments, el seu mestratge..., com l'aigua i els adobs són necessaris per als conreus i els arbres per créixer i donar fruits. Per a molts de nosaltres és un referent necessari per tenir una visió diferent de les dels trobadors i contertulians del sistema.

Rector Magnífic, Roberto Fernández; president del Consell Social; secretària general; degana de la Facultat de Dret i Economia, i Dr. Vicenç Navarro, ha estat per a mi un gran honor i un repte esbossar una *laudatio* que necessàriament ha estat meditada i desenvolupada des de la raó i la consideració dels fets, tal com correspon als imperatius de la universitat, però a la qual no podia deixar d'incorporar sentiments i idees que, en part i modestament, m'han estat suggerides per l'obra, la trajectòria i la dimensió personal del nostre nou doctor.

Professor Vicenç Navarro, tinc l'honor de donar-li la benvinguda al Claustre de Doctors de la Universitat de Lleida, on vostè sap que és molt ben rebut. Moltes gràcies per la seva paciència, però, sobretot, per la seva activitat, per la seva identitat, per la seva militància en defensa de les persones i dels pobles i per la seva coherència. Que aquesta feina continuï tan fructífera com fins ara.

Moltes gràcies per la vostra atenció.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Dr. Vicenç Navarro López

Als membres de la taula:

Rector Magnífic de la Universitat de Lleida,
Secretària general de la Universitat de Lleida,
President del Consell Social de la Universitat de Lleida,
Degana de la Facultat de Dret i Economia de la Universitat de Lleida;
Al meu padrí, el Dr. Pere Enciso,

I als assistents:

Rector Magnífic de la Universitat Internacional de Catalunya,
Vicerector de la Universitat Pompeu Fabra,
Autoritats acadèmiques i civils,
Membres de la Comunitat Universitària,
Senyores i senyors.

Moltes gràcies per l'honor que em confereixen. Permetin-me que transfereixi aquest honor a tots aquells que ens van precedir i que van fer possible que ara tots siguem aquí, en aquest acte de celebració dedicat a una veu crítica, que m'agradaria que fos un acte d'homenatge a totes les veus crítiques que han fet possible i han contribuït al progrés, a la llibertat, al benestar i a la solidaritat del nostre poble, que ara s'estan qüestionant.

En aquest acte vull començar agraint la veu crítica dels meus pares i de la seva generació, homes i dones que durant la seva joventut van participar en aquell projecte tan il·lusionant de reformar el nostre país que va ser la Segona República. Va ser la generació que va intentar transformar Catalunya i Espanya mitjançant reformes socials, laborals, econòmiques i culturals que intentaven trencar amb l'enorme conservadorisme que caracteritzava les elits econòmiques, financeres i religioses governants d'aquell temps. I entre aquestes reformes hi havia la d'iniciar el reconeixement que l'Estat espanyol era i continua sent un estat plurinacional, admetent i acceptant que Catalunya és una nació, amb el dret i amb el deure de defensar la seva identitat, la seva cultura, el seu idioma, la seva personalitat i el seu desig de ser nació.

Cadascuna de les reformes va ser interrompuda i destruïda pel cop feixista, amb el suport internacional de Hitler i de Mussolini, que va imposar una de les dictadures més sagnants i cruels d'Europa en aquell període.

Em va entristir veure, a la tornada de l'exili, que els meus estudiants universitaris sabien molt poc de la història d'aquest país. Semblava que creguessin que el dictador era com una persona gran amb mal geni. Més elaboradament, aquesta percepció es reproduïa també en el discurs acadèmic, que subratllava que aquella dictadura era, segons la saviesa convencional, un règim autoritari, però no totalitari, de manera

que s'assumia erròniament que aquell règim no provava de canviar la totalitat de la societat, com intenten els règims totalitaris. Però aquells qui vam viure i vam patir aquell règim sí que vam veure l'intent d'aquella dictadura d'intervenir en les esferes més íntimes de la personalitat, des de la nostra llengua, la llengua que parlava el nostre poble, fins a les relacions interpersonals, i fins i tot en els sentiments. Aquest intent va ser realitzat amb una enorme brutalitat. Per cada assassinat polític que va cometre Mussolini, Franco en va cometre 10.000, com ha documentat el professor Malekafis, expert en el feixisme europeu de la Universitat de Colúmbia (Nova York).

Va ser la generació dels meus pares la que va patir aquella enorme repressió. És a ells a qui el país hauria d'honrar. Molts van ser assassinats; d'altres, empresonats; molts d'altres, torturats, i encara d'altres, expulsats. És important que els agràim el seu sacrifici i que els honrem. Amb especial atenció mereixen ser-ho els mestres, entre ells, els meus pares, que van ser expulsats del magisteri sent mestres de Gironella, al Bergadà, com milers i milers de mestres. I d'altres que van haver d'exiliar-se, com els milers i milers de catalans i espanyols que van iniciar la diàspora republicana. Molts d'ells —com els meus tiets i tietes—, que van iniciar el maquis francès contra els nazis, van ser detinguts i enviats a camps de concentració nazis. És a ells i a tots els qui van sobreviure a aquell malson i van continuar la seva lluita per la democràcia, la llibertat i la justícia, estiguessin on estiguessin, a qui cal honrar. Molts van acabar a l'Amèrica Llatina, que els va rebre amb els braços oberts. A ells també cal honrar-los, ja que les seves veus crítiques davant les estructures del poder dictatorial van mantenir vives les aspiracions a un món millor.

En els meus viatges al voltant del món, he vist i saludat aquesta enorme diàspora republicana tan oblidada a Catalunya i a Espanya. Els meus oncles i la seva generació, combatents antifeixistes a Espanya, i antinazis a França, han estat oblidats aquí i honrats, en canvi, a França. Aquest silenci ensordidor a Catalunya i a Espanya necessita no només una veu, sinó un crit de protesta.

Hem d'honrar les generacions dels anys cinquanta, que vam iniciar la resistència antifeixista amb les mobilitzacions als carrers, i les dels anys seixanta i setanta, amb mobilitzacions que van forçar la fi de la dictadura. Mai no oblidem el que s'intenta que oblidem: que Franco va morir al llit, però la dictadura va morir al carrer. Sense aquelles mobilitzacions, liderades pel moviment obrer, la dictadura no hauria acabat.

La força de les mobilitzacions va ser prou forta perquè la nomenclatura que governava l'estat feixista s'hagués d'obrir per permetre l'entrada d'un aire fresc de reformes. Però va haver-hi un enorme desequilibri de forces en aquell moment històric anomenat Transició, en el qual les forces conservadores dominaven l'Estat i la majoria dels mitjans d'informació i persuasió, mentre que les forces democràtiques liderades per les esquerres acabaven de sortir de la presó o tornaven de l'exili.

Com a resultat de tal desequilibri, es va establir una democràcia molt incompleta, amb grans limitacions en les formes de participació ciutadana en la governança del país, i amb unes lleis electorals que sistemàticament han discriminat les esquerres.

Aquesta és la causa d'un benestar tan insuficient. Espanya i Catalunya, amb més de trenta anys amb un sistema democràtic, continuen a la cua de l'Europa social. La despesa pública social per habitant conti-

nua sent la més baixa de l'Eurozona. I això no és així perquè som pobres. En realitat, Espanya té el 91% del nivell de riquesa dels països més rics de la UE, és a dir, de la UE-15. I Catalunya té ni més ni menys que el 110% d'aquella mitjana. I, no obstant això, la despesa pública social per habitant és només el 78% de la mitjana de la UE-15 a Espanya i el 82% a Catalunya.

La causa d'aquest endarreriment és la mateixa que a Grècia, Portugal, Irlanda i, ara, Itàlia: el gran domini de les forces conservadores sobre els seus estats, que determina uns ingressos baixos a l'Estat, com a conseqüència d'unes polítiques fiscals regressives i un enorme frau fiscal, realitzat principalment pels sectors més adinerats de la població.

Però aquest endarreriment social va acompanyat de la falta de resolució d'un altre problema greu: la no-resolució del caràcter plurinacional de l'Estat espanyol, que ens porta a la desintegració de l'Estat, de la qual són responsables, i molt, en primer lloc, les veus conservadores jacobines procedents del nacionalisme espanyol, que, incapaces d'entendre que Espanya té diverses nacions, estan estimulant l'independentisme català. Negant el dret d'autodeterminació estan animant el sentiment d'independència.

No sóc partidari de la independència de Catalunya, però entenc l'independentisme català. Defenso, com sempre vam defensar les esquerres —no només catalanes, sinó també espanyoles—, el dret d'autodeterminació, que ara es diu dret de decisió.

És important, no obstant això, reconèixer que aquests sentiments s'estan estimulant d'una manera oportunista per ocultar l'enorme dèficit social i les polítiques d'austeritat que estan danyant les classes populars. Cal ser crític amb les forces conservadores d'Espanya, que estan utilitzant el nacionalisme espanyolista com una manera d'ocultar unes impopulars polítiques d'austeritat. L'evidència que això està passant és aclaparant. Cal ser crític amb aquesta realitat.

Però cal ser també crític amb les forces catalanes conservadores, que també estan utilitzant aquest moviment de protesta —que considero just— per amagar unes polítiques de tall clarament neoliberal que estan danyant el poble català. No és només el dèficit fiscal, que existeix i s'ha d'eliminar, el responsable de l'endarreriment social. És la força i aliança de classes, que es tradueix en l'aliança política en les Corts Espanyoles, i fins fa poc en el Parlament de Catalunya, entre les dretes dels dos costats de l'Ebre, la que determina l'enorme endarreriment social de Catalunya —i també d'Espanya.

Aquí sí que trobo molt poques veus crítiques, en part perquè hi ha un gran control dels fòrums, en què aquestes veus tenen dificultats per participar.

I és aquí on voldria acabar fent algunes observacions sobre el projecte acadèmic i universitari. La universitat ha d'analitzar la realitat que ens envolta, amb el rigor que ha de guiar tot projecte científic. Però l'anàlisi de la realitat ha d'incloure la motivació de canviar aquesta realitat. Hem de conèixer la realitat per canviar-la. És fonamental que la universitat s'independitzi del poder financer i econòmic, que té tanta influència en la vida política i mediàtica del país.

Per aquest motiu, quan vaig tornar a casa, el meu país i el nostre, em va preocupar en gran manera que s'estava idealitzant l'acadèmia nord-americana. Veig que els mateixos col·legues que en els anys cinquanta i setanta cridaven "Yankees, go home" ara envien els seus fills als Estats Units. Em sembla molt bé que els estudiants catalans i espanyols viatgin també als Estats Units i aprenguin d'aquells centres acadèmics. Ara bé, em preocupa que molts quedin totalment seduïts i vegin la llum, però no les ombres, d'aquelles universitats; que no vegin l'enorme i excessiva influència que el món financer i econòmic d'aquell país exerceix sobre l'acadèmia nord-americana. El gran fracàs de la comunitat universitària d'economistes dels EUA en no saber predir l'enorme crisi financera n'és un indicador. El coneixement acadèmic de l'economia està en fallida.

Repeteixo que queda molt per aprendre. I jo mateix —mig segle d'acadèmic en aquell país— he donat suport a l'intercanvi i li'n continuo donant. Però és fonamental que el projecte acadèmic català es basi en una filosofia de servei a les classes populars i no a les estructures del poder, atès que el nostre servei ha de ser precisament donar a conèixer la realitat que viu el nostre poble per indicar i mostrar les intervencions encaminades a millorar-ne el benestar i la qualitat de vida.

Cal també redefinir el patriotisme català, perquè aquest és un sentiment molt vulnerable a ser manipulat. El més patriota és qui més fa per millorar la qualitat de vida d'aquells que viuen i treballen a Catalunya i, molt en particular, de les classes populars. Cal protestar per la utilització de les banderes amb finalitats classistes, anteposant la suposada defensa de la pàtria al benestar de la població. I aquesta observació s'aplica als dos costats de l'Ebre.

Igualment, també cal evitar l'altre extrem, en el qual, partint d'un malentès internacionalisme, la defensa de la nació catalana queda diluïda en una homogeneïtzació internacional que implica la pèrdua de la nostra identitat. Cal sentir-se agermanat amb altres pobles i nacions, començant, en el nostre cas, per aquells a qui el Noi del Sucre, el gran dirigent del moviment obrer de Catalunya, va definir com a "nacions i pobles d'Ibèria". Respecto aquells que no se senten còmodes amb aquest sentiment, i fins i tot hi simpatitzo, perquè jo tampoc no m'identifico amb aquesta Espanya oficial, que és l'Espanya hereva de la dictadura i de la Transició immodèlica. Aquesta no és la meva Espanya. Però no abandonaré l'esperança que una altra Espanya és possible, i crec que està ja sorgint dels carrers de les poblacions d'aquell territori, en la protesta social que té lloc cada dia. I no abandono tampoc l'esperança que tinguem una altra Catalunya on la majoria del poble català pugui triar el seu futur, amb plena llibertat i pluralitat ideològica dels mitjans, la qual avui no existeix a Catalunya.

Espero que tots puguem continuar treballant en aquest projecte amb el sentit crític, tan necessari al nostre país. Així ho espero.

Gràcies per l'honor.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Benvolgut Dr. Vicenç Navarro, la Universitat de Lleida s'enorgulleix de comptar-vos a partir d'avui entre el seu Claustre de Professors. I ho fa atenent als mèrits que tan bé ha destacat el Dr. Pere Enciso; però deixeu-me que destaqui allò que em sembla més rellevant des del punt de vista institucional.

En primer lloc, voldria ressaltar la vostra preocupació pel rigor científic en les ciències socials i la vostra visió multidisciplinària del coneixement científic. Sens dubte, Dr. Navarro, seguïu amb determinació els passos del vostre admirat Gunnar Myrdal, quan proclamava la necessitat d'una visió holística en l'enfocament de l'economia. Durant molt anys, ensenyant Metodologia de les Ciències Socials, m'he trobat sovint molt a prop dels vostres principis explicant als estudiants la màxima gramsciana que res humà no ens pot ser aliè, i no tan sols per una exigència epistemològica, sinó perquè només així arribarem a un coneixement socialment útil.

En efecte, en Vicenç Navarro és un científic irreprotxable, entestat a demostrar sempre totes i cada una de les seves proposicions. I ho fa sense desmai, sense cansar-se d'haver de demostrar moltes vegades allò que és evident. La raó d'aquesta atenció al detall, del seu cartesianisme racionalista més estricte, és que si no ho fes d'aquesta manera no podria complir amb la missió que des de fa anys s'ha proposat: contribuir al progrés humà mitjançant el coneixement científic de la realitat.

Això em porta, precisament, a altres qualitats que voldria destacar de la trajectòria del nostre nou honoris: el seu coratge i el seu compromís. I és que ha estat la determinació a construir una societat millor, més justa, equitativa i benvolent el que l'ha dut a haver de defensar no tan sols els arguments que tan rigorosament construeix, sinó fins i tot el dret mateix a exposar-los.

Massa sovint el Dr. Navarro ha hagut de lluitar ja no per tal que aquells que vulguin el puguin escoltar, sinó, fins i tot, per la possibilitat de fer-se sentir. Sens dubte, allò que diu mereix ser escoltat i, per això mateix, moltes vegades és massa incòmode per al que a ell li agrada anomenar "*l'establishment* del món occidental". Perquè la seva valentia ha estat triar, justament, els camps de batalla més difícils i els enemics més forts i poderosos. Ara bé, els seu no és un quixotisme enfrontat a molins de vent. Els dracs que Vicenç Navarro combat cada dia són ben reals, tenen les urpes ben esmolades i els danys que provoquen són ben visibles en el nostre entorn. Darrere de la seva saviesa, del seu tarannà d'intel·lectual, s'hi troba un combatent, un home amb principis i la determinació que cal per defensar-los fins a les conseqüències que calguin, com molt bé demostra la seva biografia.

El nostre honoris d'avui hauria pogut triar una via còmoda, tancant-se en la seva torre d'ivori, i fer tan sols meritoris articles científics destinats al consum exclusiu de la comunitat acadèmica. Ara bé, el seu compromís l'ha portat a fer de la transmissió social del coneixement una tasca prioritària. La seva acti-

vitat de divulgació, de projecció a la societat dels avenços que fem en el món acadèmic, ha estat el fruit, sens dubte, també, d'aquest compromís cívic. Els universitaris faríem molt bé de prendre nota d'aquest esforç per expandir la ciència més enllà de les aules i els campus.

Si el reconeixement a la seva trajectòria ja és un mèrit suficient per atorgar-li el més gran dels homenatges acadèmics que té prevista la nostra universitat, en la figura del nostre doctor *honoris causa* d'avui s'hi uneix una altra qualitat que el fa encara més mereixedor del nostre reconeixement i de la nostra admiració. Aquesta qualitat no és altra que la tria dels seu objecte d'estudi: el funcionament de les institucions públiques.

No és cap secret que les polítiques públiques han estat el centre d'una controvèrsia intel·lectual i científica des de fa aproximadament trenta anys. I també és evident que, en una situació de greu crisi econòmica com la que Europa pateix, el debat sobre el paper del sector públic s'ha aguditzat. Aquest rector coneix molt bé les conseqüències d'aquest panorama d'angoixa i patiment sobre les institucions públiques. Sens dubte, estem pagant un preu molt alt per les decisions de fer recaure sobre els pressupostos públics els sacrificis que calguin per tal de resoldre una crisi que s'havia originat en el món de l'especulació privada.

En aquest context, l'obra del Dr. Navarro no pot ser més pertinent, ja que denuncia les fal·làcies, els enganys i els prejudicis que formen part de les propostes instal·lades en els nostres *establishments* polítics i econòmics. I això encara és més important subratllar-ho en una universitat pública com la nostra. El sector públic, i molt especialment la sanitat i l'ensenyament, fa més amb molts menys diners. En la seva lluita per demostrar les mentides sobre la ineficiència del sector públic, el nostre *honoris* ha demostrat com els sistemes sanitaris europeus públics donen un servei millor amb un cost molt menor que els sistemes sanitaris privats nord-americans.

En el cas de la universitat, deixeu que doni tan sols una dada: cada euro que invertim en una universitat pública espanyola produeix gairebé set vegades més recerca que el mateix euro invertit en una universitat privada. És que algú realment s'imagina que un sistema universitari català completament privat sostindria una universitat de qualitat, compromesa amb la recerca avançada i amb una docència d'excel·lència a Girona, a Lleida o a Tarragona?

La Universitat de Lleida aporta, sens dubte, un retorn imprescindible a la societat i el territori de Lleida, però ho fa en tant que és una institució pública que permet la creació, acumulació i distribució de capital humà. Sense una universitat pública, aquesta tasca no s'hauria fet ni amb la mateixa intensitat, ni amb la mateixa qualitat i, segons que ens ha ensenyat el Dr. Navarro, s'hauria fet a un preu segurament molt més alt, inabastable per als sectors socials menys afavorits.

És aquesta la justícia que s'amaga en aquest acte i que, com a rector, voldria emfasitzar en aquestes paraules finals. Gràcies, Dr. Navarro, per la qualitat i la brillantor de la vostra tasca científica: sense ella, les ombres que ens envolten serien més fosques, i les amenaces, més fortes. Gràcies, Dr. Navarro, per la vostra vocació i el vostre compromís social per traslladar a la societat els coneixements de l'acadèmia, perquè amb els vostres treballs de divulgació i transmissió del coneixement aconseguíu reeixir com a universitari, acadèmic i científic, perquè cap d'aquests papers no és complet sense una veritable exten-

sió del saber. Gràcies, Dr. Navarro, pel vostre coratge i la vostra valentia personals, per la vostra voluntat de lluitar contra la barbàrie, la ignorància i el fanatisme. Gràcies, perquè decidint actuar així heu fet d'aquest món un lloc millor on viure i conviure. Gràcies per lluitar per nosaltres i pel nostre projecte d'universitat pública i democràtica. Desitjo que l'acte d'avui us animi a continuar en la seva importantíssima tasca i que vegeu, si més no, que la comunitat universitària no sempre és injusta ni amnèsica.

Sr. Vicens Navarro López, benvingut al Claustre de Professors de la nostra universitat, que sens dubte ha de produir, a partir d'avui, una fructífera collita de col·laboracions i iniciatives, perquè, tal com fa sempre, la nostra universitat sabrà treure bon profit de tota la vostra saviesa.

HONORIS CAUSA

JAUME MIRANDA CANALS

23 DE MAIG DE 2013

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Jaume Porta Casanellas

Rector Magnífic,
President del Consell Social,
Membres del claustre de doctors,
Autoritats civils i acadèmiques,
Personal de la Universitat,
Senyores i senyors.

Vull mostrar en meu agraïment al rector Roberto Fernández i la Dra. M. Rosa Teira, fins fa poc directora de l'ETSEA, pel fet d'haver-me encomanat de pronunciar les paraules de lloança del Sr. Jaume Miranda, cosa que constitueix per a mi un gran honor i una gran satisfacció.

Felicito l'ETSEA, que, amb motiu de la commemoració del seu quarantè aniversari, el 24 de maig de 2012, va aprovar de proposar al Consell de Govern de la Universitat el nomenament del Sr. Jaume Miranda com a doctor *honoris causa* de la nostra universitat.

També vull destacar la valoració que per a la Universitat de Lleida representa que el Sr. Jaume Miranda hagi acceptat d'incorporar-se al seu Claustre de Doctors.

* * *

Començaré dient que estem tan acostumats a entrar en una llibreria i poder comprar un mapa, que potser no valorem què és el que hi ha darrere d'aquella publicació. Un mapa, a més de resoldre'ns un problema personal puntual, d'orientar-nos, és una documentació de base indispensable per a la gestió territorial d'un país; per tant, constitueix un tema estratègic. No hem d'oblidar que un GPS té un mapa al darrere, que un SIG es basa en molts mapes, la qual cosa requereix molta recerca i molta tecnologia cartogràfica.

Els mèrits del Sr. Jaume Miranda resideixen a haver treballat des de fa molts anys i seguir treballant, des de la direcció de l'Institut Cartogràfic de Catalunya, en el desenvolupament de sistemes tecnològics i de producció avançats en l'àmbit cartogràfic, d'informació geogràfica, de xarxes de servei i de tecnologies de la informació en general. Això ha donat com a resultat que Catalunya disposi, gràcies a l'ICC, d'un conjunt de sèries cartogràfiques, d'una cartoteca contemporània i antiga i d'una fototeca que permeten d'estudiar la història de la cartografia i l'evolució de les cobertes naturals i antròpiques del paisatge i del territori des dels anys cinquanta, i que s'hagi arribat a una normalització de la toponímia, reflectida en els nomenclàtors oficials.

Aquestes realitzacions, al davant de les quals trobem el Sr. Jaume Miranda, mostren que Catalunya és un dels països que innova i fa recerca d'alt nivell en un tema estratègic com és la cartografia. Es pot afirmar que a Catalunya es treballa en cartografia amb el mateix nivell de qualitat que en altres països avançats, i que l'ICC, que dirigeix el Sr. Jaume Miranda, ha aconseguit una infraestructura de geoinformació homologable a la de països equivalents a Catalunya. Val a dir que, quan la Unió Europea, mitjançant la Directiva INSPIRE, es planteja la necessitat de desenvolupar progressivament estàndards europeus i internacionals per fer possible la interoperativitat de tota la informació disponible, inclosa la cartogràfica, l'ICC és un dels organismes espanyols que participen activament en les comissions executives i de treball.

Estem tan acostumats als mapes que potser els veiem amb indiferència, tots iguals, com una cosa quotidiana davant d'altres conquestes de la recerca científica i tecnològica. Seria absurd i demostraria poca sensibilitat pretendre fer comparacions entre fer mapes o informació cartogràfica i publicar *papers* científics. Un país necessita les dues coses.

Mapes: mesurar, reflexionar i actuar.

Els mapes o la informació cartogràfica donen respostes als requeriments de científics, de persones que gestionen el territori, de les persones que prenen decisions i de molts ciutadans; per això són una documentació bàsica, estratègica.

Es pot afirmar que Jaume Miranda és una persona amb l'ambició de la mesura. Com a director de l'Institut Cartogràfic de Catalunya ha demostrat ser una persona científicament inquieta, amb una elevada autoexigència i rigor científics, coses que l'han portat a seguir avenços científics molt importants per al seu àmbit i per a Catalunya i, alhora, ser-ne protagonista. En aquesta exposició no entraré en el detall tècnic de les seves aportacions.

Jaume Miranda és enginyer industrial per la Universitat Politècnica de Catalunya, en el Centre de Càlcul de la qual va començar a treballar com a responsable del Departament de Computer Graphics i Cartografia Numèrica, primer, i després com a sotsdirector. Som a finals de la dècada dels setanta. Espanya acaba de despertar a la democràcia i, des de feia anys, les iniciatives en cartografia de Catalunya en el seu conjunt, des de Catalunya, eren inexistents.

Els anys precedents que Jaume Miranda fos cap del Servei Cartogràfic del Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya, la situació en cartografia detallada era: Barcelona, la Diputació de Barcelona i el desert. Però Jaume Miranda tenia molt clar ja aleshores que Catalunya és una sola cosa; per tant, que les cobertures cartogràfiques havien de ser totals sobre tot el territori.

Els treballs en cartografia tenen molt a veure amb la democràcia. De fet, no va ser fins que Catalunya va tenir la Conselleria de Política Territorial i Obres Públiques, l'any 1977, que no es va poder definir una política per dotar Catalunya de la cartografia que l'autonomia política i la gestió del territori demanaven. Tots hem anat d'excursió amb els mapes de l'Alpina, però no n'hi havia prou.

El conseller Josep M. Cullell, l'any 1980, va fer intervenir el Sr. Jaume Miranda en la definició de la política d'informació geogràfica a Catalunya, que es reflectiria en la Llei 11/1982, per la qual es va crear l'Institut Cartogràfic de Catalunya, segons la proposta elaborada per Jaume Miranda, a qui va ser confiada la direcció de l'institut que creava aquella llei.

En aquells moments inicials, al capdavant de l'ICC calia donar resposta a preguntes de molta transcendència: per on començar, quina escala adoptar per representar la informació, quant temps es tenia. A més, la tasca cartogràfica s'enfronta de forma continuada a aconseguir nivells de resolució i precisió cada cop més alts en les imatges i en els mapes, i a comprendre extensions de territori molt grans en uns temps cada cop més curts.

Jaume Miranda va haver de liderar aquelles decisions. Una qüestió essencial que derivava de la seva visió de país era que calia trencar els límits de la província de Barcelona i tenir com a objectiu els gairebé 33.000 km² que ocupa Catalunya. Aquest ha estat i continua essent el criteri amb el qual Jaume Miranda treballa en produir informació cartogràfica i amb el qual dirigeix l'ICC: Catalunya com a objectiu.

Acostumo a dir als meus alumnes que hi ha dues categories de cartografies: els mapes per a ser penjats a la paret, és a dir, mapes a petita escala, i aquelles altres cartografies que són útils, cartografies detallades, és a dir, a escales grans.

Quan Jaume Miranda va intervenir en la presa de decisions, l'any 1982, sobre la política d'informació geogràfica a Catalunya, la qüestió clau era de no equivocar-se en escollir l'escala, un tema vital. Es va optar per una cartografia útil, a escala 1:5.000, amb un recobriment de tot Catalunya. La decisió, vista el 2013, ens mostra que va ser un encert. El repte, però, era com cartografiar i produir 6.331 fulls.

Aquella decisió implicava arribar a un producte cartogràfic final que seria apreciat i, per tant, demanat. L'escala 1:5.000 és la que resulta útil per a la planificació urbana i per al cadastre, i d'una escala 1:5.000 resulta possible passar a mapes d'escala 1:25.000, que és l'escala dels treballs de cartografia geològica, de botànica i sòls, entre d'altres.

Perquè ens adonem de la magnitud del repte, recordaré que el Servei Cartogràfic de la Diputació de Barcelona havia tardat "només" quinze anys a fer els mapes 1:5.000 de la província de Barcelona, i el projecte que es pretenia el 1982 era cartografiar tot Catalunya en un temps interessant, és a dir, relativament curt.

Aquella decisió representava l'ambició per donar resposta al país des de la innovació tecnològica, però calia evitar el risc de no acabar el projecte.

La formació en Enginyeria de Jaume Miranda el porta a afirmar sovint que "tot projecte es quelcom que es comença, es desenvolupa i s'acaba". Els projectes tenen uns objectius, un contingut i un termini. Aquesta va ser la directriu d'aquell projecte.

Paral·lelament a aquelles reflexions i decisions importants, derivades de l'aprovació pel Parlament de Catalunya de la Llei de creació de l'ICC, l'any 1982, el govern de Felipe González portava aquella llei al Tribunal Constitucional, perquè interpretava que Catalunya no tenia competències (polítiques) per a poder fer una cartografia de base. La competència tècnica quedaria clar que sí que la tenia i la continua tenint; els resultats així ho mostren: *facta, non verba*.

La sentència del Tribunal Constitucional, favorable a Catalunya, es va dictar dos anys més tard. L'alt tribunal va venir a confirmar les responsabilitats de la Generalitat de Catalunya en matèria d'informació cartogràfica i geogràfica, com a mitjà per a exercir les competències transferides; per tant, la Generalitat de Catalunya podia fer cartografia de base.

El primer projecte, l'ortofotomapa de base mètrica, que és la que correspon a una escala 1:5.000, es va iniciar el 1985 i va ser completada el 1992 (es va acabar en menys de set anys). En set anys, tot Catalunya. Val a dir que el 2012 l'ICC fa aquest treball en un any aproximadament.

Jaume Miranda va estar al capdavant d'aquell projecte, darrere del qual hi havia dues persones que hi van creure, el conseller Josep M. Cullell i el rector Gabriel Ferraté.

El prestigi que l'ICC va anar adquirint va fer que, quan el Ministeri d'Hisenda es va proposar revisar i modernitzar el cadastre a tot Espanya, Catalunya disposés de les eines per a fer els ortofotomapes que havien de servir per a la revisió cadastral. L'ICC va aconseguir aquell treball, que va realitzar a través de convenis amb el Ministeri d'Hisenda.

L'ICC ha estat per a la Conselleria de Política Territorial i Obres Públiques un instrument essencial, ja sigui, per exemple, per fer una reserva de terrenys amb una previsió de vint anys per al traçat de l'AVE que ara acaba d'arribar a Girona i Figueres, ja sigui per a l'elaboració del mapa geològic de Catalunya. Per a la Conselleria d'Agricultura, Ramaderia i Pesca, ha servit, per exemple, per a l'elaboració del mapa de sòls 1:25.000 de Catalunya, malauradament encara inacabat el 2012; per a les administracions públiques, per a la planificació territorial, i podríem anar-ne citant molts altres exemples.

Però els treballs de l'ICC no s'han limitat a Catalunya. Els treballs a Catalunya i fora de Catalunya han contribuït a obtenir retorns econòmics importants, recursos que han permès fer les inversions necessàries per a tirar endavant l'ICC.

L'alt nivell, el prestigi i la qualitat de l'ICC sota el guiatge de Jaume Miranda han estat reconeguts amb convenis i projectes a la resta de l'Estat i amb la internacionalització de l'ICC, a través de projectes a l'Argentina, Veneçuela, Namíbia, Mèxic, i en molts altres països on Jaume Miranda ha aconseguit que l'ICC hagi desenvolupat projectes d'informació cartogràfica. A França, l'ICC treballa en agricultura de precisió, cosa que no ha aconseguit fer a casa nostra per manca de receptivitat.

La captació de recursos econòmics externs és el que en gran manera ha permès el desenvolupament de l'ICC i que l'any 1993 aconseguís de rehabilitar un palau abandonat i malmès a la muntanya de Montjuïc, on actualment es troben les instal·lacions de l'ICC.

Per acabar, diré que, gràcies a la innovació tecnològica constant introduïda per Jaume Miranda, Catalunya, partint d'un retard de molts anys en cartografia de base, ha arribat a assolir una normalitat europea. Moltes gràcies, Sr. Jaume Miranda.

Tinguts en compte i exposats aquests fets, digníssimes autoritats i claustrals, sol·licito en nom de l'ET-SEA, amb motiu del seu quarantè aniversari, i amb tota la consideració, que s'atorgui al Sr. Jaume Miranda el grau de doctor *honoris causa* per la Universitat de Lleida.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. Jaume Miranda Canals

Rector Magnífic de la Universitat de Lleida,
Honorable Conseller de Territori i Sostenibilitat,
President del Consell Social,
Senyors vicerectors,
Degans de facultats i escoles tècniques superiors,
Professorat,
senyores i senyors.

En primer lloc, voldria agrair sincerament al Claustre de la Universitat de Lleida, i al rector, d'haver acceptat la proposta de l'Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Agrària, encapçalada per la seva exdirectora i professora, la Dra. Rosa Maria Teira i Esmatges, i l'actual director i professor, el Dr. Narciso Pastor Sáenz. Els reitero el meu agraïment.

Voldria fer avinent que aquesta universitat és hereva de l'Estudi General, creat l'1 de setembre de 1300, que fou tancat per decret reial el 9 d'octubre de 1717, després de 417 anys de perllongada existència, per desafecció al rei Felip V de Castella, cosa que històricament honora aquesta universitat. Aquest honor el manté la universitat que és, ja que, d'entre les universitats catalanes, és la que ha desenvolupat la seva activitat acadèmica durant el període de temps més llarg.

Cal recordar, així mateix, que, el 12 de desembre de 1991, el Parlament de Catalunya aprovà la Llei de creació d'aquesta universitat, actualment vigent, i que el 1993 el professor Jaume Porta i Casanellas en fou escollit primer rector.

També voldria dir-los que aquesta distinció és personal, però l'entenc com a corporativa per la tasca que durant un terç de segle ha dut a terme un aferrissat equip científicotècnic a l'Institut Cartogràfic de Catalunya, treballant en les diverses disciplines de les ciències de la mesura de la Terra que ens són pròpies.

Mercès.

Presència de Catalunya en els orígens de la cartografia i la geografia

Voldria, en el dia d'avui, defensar davant de tots vostès una doble tesi:

- La catalanitat i els seus territoris han mantingut una presència constant en la cartografia i la geografia universal clàssiques, parella a les nacions de mida geogràfica semblant. El seu reflex en la història de la cartografia, partint de les arrels comunes grecollatines, ha estat clar i nítid, i la seva contribució més

original es va produir al segle xv, amb la sortida de la fosca medieval, quan el Renaixement s'albirava, recuperant el pensament geogràfic hel·lenístic.

El fracàs de la catalanitat en l'època de la formació dels estats contemporanis, essencialment al segle xviii, va suposar una pèrdua total de protagonisme per automesurar-se i aportar el seu coneixement geogràfic al món, en l'era contemporània, és a dir, en el període des de l'inici del segle xviii fins a la primera meitat del segle xx.

- En segon lloc, voldria defensar que sempre que s'ha disposat, en la nostra història, d'un règim de llibertats, la voluntat racionalista d'arribar a un coneixement acurat del territori s'ha traduït en la creació d'instruments organitzatius propis, especialitzats en la generació de la geoinformació necessària per a exercir la sobirania obtinguda. Així, la Mancomunitat de Catalunya creà el Servei del Mapa Geogràfic, que tingué continuació amb el Servei Cartogràfic de la Generalitat republicana.

Un cop vigent l'Estatut d'Autonomia de 1979, la Llei 11/1982, de 8 d'octubre, endegà l'Institut Cartogràfic de Catalunya, per a la creació i el desenvolupament de la informació geogràfica del país, que fou refundat per la Llei 16/2005, de 27 de desembre. La història ens demostra feientment, doncs, la constància transversal dels diferents governs; per tant, de la cultura política del país, de basar les seves decisions en el mètode científic, sintetitzat en la cadena mesurar–reflexionar–actuar.

Aquestes tesis es basaran en el conjunt de fites i escenaris de la història de la cartografia, que tot seguit exposarem raonadament.

Els gegants

El 5 de febrer de 1675, Isaac Newton, en una lletra enviada a Robert Hooke, citant Bernard de Chartres, filòsof neoplatònic, erudit i administrador del segle xiii, li diu: “Si he aconseguit veure-hi més lluny, ha estat perquè he pujat a les espatlles de gegants”. Aquesta citació, molt coneguda, és una magnífica cristallització i caracterització del procés col·lectiu humà en la construcció del coneixement al llarg de la història.

Sobre quins gegants ens hem enfilat, els cartògrafs i geògrafs, per veure-hi més lluny? En primer lloc, sobre els gegants grecs: els científics que fonamenten els nostres orígens comuns. En citarem quatre, del centenar conegut, que fiten de manera lògica l'evolució del coneixement de la mesura de la terra.

325-275 ac: EUCLIDES D'ALEXANDRIA. LA GEOMETRIA COM A BASE DE LA CARTOGRAFIA. LA PRIMERA ENCICLOPÈDIA MATEMÀTICA. EL MÉS INFLUENT

Euclides d'Alexandria és el matemàtic més notable de l'antiguitat. Aquesta afirmació pot semblar excessiva, però és un consens acadèmic dels historiadors de la ciència antiga. És l'exponent més gran dels mil anys (des del segle v aC fins al segle v dC) de treball extraordinari en els dominis de les ciències exactes —matemàtiques, astronomia, física, etc.—, que, de manera directa, posaren les bases teòriques de la mesura de la Terra.

El seus treballs ens han arribat en diversos estats de reedició, majoritàriament a través del camí grec-aràbic-llatí. La seva obra cabdal, *Elements*, composta de tretze llibres, dels quals els sis primers són dedicats a la geometria com a disciplina, és una veritable enciclopèdia de la matemàtica antiga que Euclides compila, i en la qual integra altres autors anteriors i contemporanis seus (com Tales, Èudox o Teetet, entre d'altres) i fa les seves aportacions originals.

Elements és una obra d'influència històrica en la cultura occidental, com la Bíblia, l'Alcorà, etc., i ha estat una de les obres més traduïdes, publicades i estudiades. Se'n coneixen més de mil edicions clàssiques, fins avui. Va ésser la primera font del raonament geomètric, de l'expressió de teoremes i mètodes d'expressió gràfica, fins a l'aparició de noves geometries. La potència de la seva herència es demostra pel fet que, en el segle XIX, les noves geometries es denominaven no euclidianes.

Potser Euclides no va ésser ell mateix un matemàtic definitiu, però la seva obra va posar els fonaments immutables del raonament deductiu, i la geometria com a disciplina escolar i acadèmica ha restat pràcticament sense canvis essencials durant més de dos mil anys.

287-212 AC: ARQUIMEDES DE SIRACUSA. EL PRIMER ENGINYER COMPLET. EL MÉS APLICAT

És una llegenda documentada que, en el setge romà de Siracusa, una prioritat de l'exèrcit romà era mantenir en vida Arquimedes, però que va ser assassinat per error. El seu prestigi era immens, en vida; Ciceró (75 aC) documenta la seva visita a la tomba d'Arquimedes.

Era geòmetra, estudiós d'Euclides, company d'Eratòstenes a Alexandria, però amb una visió aplicada de la ciència i de la tècnica, cosa que el feia únic i diferent dels altres, més propers a la filosofia de la ciència.

Conceptualment, la seva aportació més genial fou la introducció del concepte del càlcul infinitesimal per al càlcul de sòlids geomètrics, amb què començà una disciplina que no seria ampliada fins a les contribucions de Kepler, Fermat, Leibniz i Newton, disset segles després!

L'anomenat Palimpsest d'Arquimedes, escrit sobre pergamí de corder, conté l'única còpia coneguda en grec de l'obra *Dels cossos flotants*, i també l'única del *Mètode dels teoremes de mecànica*. La còpia original d'aquest palimpsest es va fer al voltant de l'any 950 dC i, en algun moment del segle XVII, va ésser desrelligat, rascat (amb pedra tosca) i netejat (amb un àcid, tipus suc de llimona), amb la finalitat d'aprofitar-ne els pergamins per escriure-hi damunt, dobllegant-ne per la meitat els folis originals, oracions eclesiàstiques en llatí, en un total de 177 pàgines. El nou llibre d'oracions restà sis-cents anys al monestir ortodox de Mar Saba, prop del desert de Judea, fins que tornà a Constantinoble. El Museu Walters, de Baltimore (EUA), hostatja, des de 1998, aquesta obra, estudiada per un enorme equip multidisciplinari, encara en acció.

Arquimedes transformà la multiplicitat de disciplines en acció. Creà disciplines noves, no conegudes, i inventà màquines, instruments i sistemes que convertien les seves idees abstractes en aplicacions útils. Fou un tipus de científic, cim de l'enginyeria, que, fins a l'aparició de Leonardo da Vinci, no va tenir comparació possible.

Cal destacar, per finalitzar, que amb la invenció del primer planetari planteja la mesura de la Terra i la seva cosmogonia.

276-194 AC: ERATÒSTENES DE CIRENE. EL FUNDADOR DE LA GEODÈSIA. EL GENI PUR EXPERIMENTAL

Fou el científic grec clàssic, que a la vegada conreà la matemàtica, l'astronomia i la geografia, de tal manera que dugué a terme una fertilització encreuada entre les disciplines i generà un corpus de doctrina unitari. Fou el tercer director de la biblioteca d'Alexandria, des de 236 fins a la seva mort. Aquestes circumstàncies, ben segur, van donar-li les bases d'informació per desenvolupar la seva obra.

Va fer un raonament que s'ha convertit en un clàssic del saber universal. Era un convençut de l'esfericitat de la Terra, i en la seva observació va detectar que, a Siene (prop de l'actual Assuan), el dia del solstici d'estiu la llum solar penetrava fins al fons dels pous profunds; per tant, els raigs solars eren totalment verticals aquell dia. El mateix dia, a Alexandria, la mateixa llum solar generava una ombra de $7,2^\circ$ respecte a la llum solar (un $1/50$ de tota la circumferència). Va contractar camellers que comptessin la distància entre Siene i Alexandria (uns 5.000 estadis egipcis) i va obtenir que la circumferència de la Terra era aproximadament de 250.000 (50×5.000) estadis. Traduint-ho a la nostra mètrica, atès que un estadi egipci equival a 156,9 m, la longitud total de la circumferència de la Terra era de 39.668 km. No anava gaire desencaminat, ja que la longitud real és de 40.009 km. Menys d'un 1% d'error!

Com a astrònom, afrontà el repte del càlcul de l'angle del pla de l'eclíptica —intersecció del pla de gir de la Terra respecte al Sol amb l'esfera celeste—, respecte del pla de l'equador celeste. N'obtingué un resultat de 24° , una gran precisió per a l'època. Posteriorment, Ptolemeu el refinà en $23^\circ 51' 19''$, la qual cosa desmitificà els orígens de les estacions climàtiques.

Calculà la distància al Sol i a la Lluna, i el pas següent va ser, de manera natural, la seva representació dinàmica: l'esfera armil·lar, també invenció seva, en la qual, amb centre a la Terra (més endavant, el Sol), es representen els planetes, amb un conjunt de cercles graduats en què es representa l'eclíptica dels planetes i els meridians i els paral·lels astronòmics. Per tal d'ajustar el calendari astronòmic, proposa el que ara coneixem com a any de traspàs quadriennal (29 de febrer).

Cal dir que aquest sistema de representació de l'univers conegut fou vigent fins al segle XVII!

Si els tres primers gegants eren bases deductives, el quart posa ja les bases empíriques.

85-165 dC: CLAUDI PTOLEMEU. EL GEGANT MÉS INTEGRADOR. EL RIGOR MATEMÀTIC COM A BASE DEL CONEIXEMENT GEOGRÀFIC

Ptolemeu és un empirista, a diferència dels filòsofs gegants clàssics Plató (427-347 aC) i Aristòtil, el seu alumne, el coneixement dels quals l'envoltava encara. És un astrònom, matemàtic i geògraf amb una enorme quantitat d'interessos en els àmbits de la ciència aplicada.

Ens n'ha arribat sols una petita part de la producció científica, sempre via la traducció grec-àrab-llatí, el trànsit triidomàtic. La seva producció va ésser redescoberta per la ciència del Renaixement, i les seves obres principals més conegudes són:

- *L'Almagest*: tretze llibres d'astronomia i fonaments de trigonometria.
- El *Tetràbiblos*: un ampli compendi sobre astrologia i astronomia.
- La *Geografia*: dóna nom per primera vegada a la disciplina científica; va ser un llibre de referència acadèmica pràcticament fins al segle x.

Ja des de l'origen de la relació entre geografia i cartografia, ambdues disciplines han tingut un vincle molts cops indestruïble. De fet, la mateixa Geografia ptolemaica és essencialment un tractat de cartografia.

Cal entendre les arrels del context on desenvolupa la seva activitat científica: Alexandria (fundada el 331 aC), ciutat del renaixement atenenc. El seu Museu (Muséion, santuari de les muses) tenia com a annex la biblioteca. Hi havia un gran paral·lelisme amb les escoles atenènques, ja que eren els mateixos grecs amb la mateixa cultura. Ja Vitruvi afirmava que la biblioteca era la primera editorial del món antic. Contenia textos budistes, dos milions de línies sobre zoroastrisme, la història de Babilònia, la Bíblia dels Setanta (el Pentateuc original), les versions dels textos d'Homer seleccionats per Zenòdot, els corpus d'Hipòcrates estudiats i certificats per Galè, les grans tragèdies gregues completes, l'original de la Torà portat des de Jerusalem... Les referències són múltiples i desfermen la imaginació.

El 48 aC Cèsar ataca i incendia Alexandria i es produeix el primer gran incendi de la biblioteca. Aquesta és una data a recordar, ja que se'n produeix la destrucció i la dispersió. És un moment crític per a la humanitat. Per exemple, la Grècia clàssica disposà de més de mil autors, però sols se'n coneix el 10% de la producció.

Claudi Ptolemeu neix quaranta anys després de la destrucció de la biblioteca; però, segons diversos autors, es parla ja de la dispersió abans de la destrucció mateixa.

El tret fonamental de la cosmografia ptolemaica és el seu model geocèntric, que va ser acceptat fins a l'aparició del model heliocèntric, de l'acadèmic polonès Copèrnic (1543). Aquesta aproximació geocèntrica el va preservar de ser marginat pel coneixement eclesiàstic medieval. Però la seva genialitat apareix en la proposició, per primer cop, del sistema analític de coordenades i el concepte de projecció (arribà a fer-ne fins a tres propostes).

La *Geografia* és formada per quatre llibres, amb la toponímia universal coneguda. L'edició acadèmica, en llatí, més moderna, considerada més completa i més ben traduïda, base d'aquesta anàlisi, s'edita a Leipzig per Augustus Nobbe el 1843. En el segon llibre, capítol 5, Ptolemeu dividia la península Ibèrica en tres regions: la Bètica, Lusitània i la Tarraconense. La Tarraconense té 335 topònims, dels més de 8.000 que conté tota l'obra, que representa genuïnament el coneixement geogràfic del món a l'època.

Pel que fa al coneixement toponomàstic de l'àmbit català, expressat dins de la Tarraconense, dividit seguint els àmbits etnogràfics en l'ús, és el següent:

Ilercaones (Castelló de la Plana, el Baix Ebre, el Montsià, el Matarranya):

- Tenebrius promunturium
- Tenebrius portus
- Bucca Iberus flumen
- Medius Iberus flumen
- Fontes Iberus flumen

Cosetani (actual Camp de Tarragona):

- Tàrraco
- Súbur

Laietani (de la Tordera al Llobregat):

- Bàrcino
- Bucca Rubricatus flumen
- Bètulo
- Lunarium promuntorium
- Iluro
- Blandae

Indigetes (Roses, la Selva, l'Empordà, el Gironès, els Pirineus):

- Bucca Sambroca flumen
- Emporiae
- Bucca Clodianus flumen

- Rhode urbs
- Templum Venus

Ilergetes (l'Urgell, el Segrià, la Noguera, el Segre, el Cinca):

- Urgell
- Aitona
- Tornabous

Ptolemeu es troba al centre d'un període en què, gairebé durant mil anys (del segle v aC al segle v dC), els matemàtics grecs van ser, a Occident, hegemònics en la tradició de treball en les ciències exactes i físiconaturals, bàsiques per a la representació cartogràfica.

I, al seu torn, la seva projecció en la història perdurarà també mil anys, fins als segles XVII i XVIII.

L'estat romà: els enginyers globals

Sobre aquestes espatlles gregues es fonamenten, al seu torn, els coneixements romans aplicats, que organitzen racionalment el món per primer cop.

El primer geògraf romà

37-42 DC: POMPONI MELA

Nascut al sud de la Bètica, l'obra que ens n'ha arribat, *De situ orbis*, és l'únic tractat formal a l'època. Conté una descripció de les regions i els continents; s'hi detallen ciutats i accidents geogràfics. La còpia llatina en primera edició va aparèixer a Milà el 1471.

És innovador en el sentit d'integrar la geografia amb una incipient climatologia. Considerava que hi havia cinc zones climàtiques al món: dues de fredes i inhabitables, dues d'habitables i una de tòrrida central. També afirmava que la zona habitable inferior era habitada, sense més precisions. És un precursor, ja que les mateixes idees seran recollides per altres autors, inclosos els mateixos Cresques.

La toponímia catalana identificada és:

Ruscino (Perpinyà), Rhode (Roses), Clodianus (el Fluvià), Emporiae (Empúries), Mon Iovis (Montgrí), Ilturo (Mataró), Baetulo (Badalona), Bàrcino (Barcelona), Súbur (Sitges), Rubricatum (Llobregat), Tàrraco (Tarragona), Maiux (riu de Foix), Tuleis (el Francolí), Hiberus (l'Ebre), Dertosa (Tortosa).

El primer itinerari

SEGLE I DC: ITINERARIS DE VICARELLO – D'ANTONÍ

L'itinerari més antic de què es té notícia és l'anomenat de Vicarello, gravat en quatre copes d'argent anomenades Vasos Apol·linars o Vasos de Vicarello, trobades l'any 1852 a les termes de Vicarello, una localitat del Laci.

Es tracta d'un itinerari de Cadis a Roma, en cent quatre etapes, en què es donen les distàncies per etapa, que inclouen:

- Tarragone MXXV – Gerundam (Girona) XII – Dertosa (Tortosa)
- Tria Capita (Ampolla) – Subsaltu (coll de Balaguer) – Aquis Voconis (Caldes de Malavella) – Iuncaria (Figueres)

El 313 dC és un moment de canvi, per tal com s'adopta com a religió oficial el cristianisme, fet que afecta la cartografia en el sentit de l'ús dels itineraris per a les peregrinacions a Roma i Jerusalem. Canvia també la mètrica: les distàncies es registraren en llegües (2,22 km) o milles romanes (1,48 km).

El primer mapa utilitari

EL PRIMER MAPA UTILITARI. EL PRIMER ATLES DE CARRETERES DE L'EDAT ANTIGA

335-336 DC: ITINERARI TABULA PEUTINGERIANA

El 313 dC, amb l'edicte de Milà, establert per l'emperador Constantí el Gran, es legalitzà i s'adoptà el cristianisme; el 394 dC, Teodosi l'adopta com a religió oficial. Aquest fet afecta profundament la cartografia premedieval, ja que implica l'inici, per necessitat, de l'ús civil, d'una manera important, dels itineraris per a les peregrinacions a Jerusalem.

El primer itinerari amb representació gràfica topològica i cartogràfica que ha arribat fins als nostres dies és la Taula de Peutinger (el primer propietari medieval conegut), realitzada originalment entre 335 i 366 dC, d'autors desconeguts. Originalment tenia onze fulls consecutius, però se n'ha perdut un, en el procés de còpia. Es tracta del full primer, "Tabula I", en el qual figuraven les illes Britàniques, la península Ibèrica i l'Àfrica atlàntica.

Mostra, pel cap baix, 555 ciutats i més de 3.500 indrets, identificats amb toponímia i simbologia, i més de 200.000 km d'itineraris o calçades romanes en milles romanes. És ja un mapa complet, amb distàncies, simbologia, toponímia, infraestructures portuàries, la informació de les carreteres o *cursus publicus* i referències bíbliques, encara que algunes foren incorporades als segles v i vi dC.

N'hi ha una edició de Conradi Milleri, de 1887, en què apareix reformulada i interpretada la "Tabula I" (Hispania, Britània), en la qual es descriuen tres etapes:

Gerunda – Barcelona (no Barcino) – Tarragona

Presència en la logística romana

395-427 DC: *NOTITIA DIGNITATUM*

És la relació oficial de totes les bases civils i militars dels imperis romans d'Orient i d'Occident.

Es tracta d'un document més textual que topogràfic. És un document únic de la cancelleria imperial romana. Ens n'han arribat còpies (concretament, quatre) dels segles XIV i XV, en les quals hi ha una detallada descripció, incloses simbologia detallada i banderes, de l'administració territorial de l'Imperi, dins de la qual la Tarraconense s'enquadrava en la diòcesi XV (15a): Hispaniae.

S'hi descriuen les ciutats i els assentaments militars importants per a Roma. A la Tarraconense, a l'actual Principat, es descriuen els assentaments següents:

Aquis Voconis (Caldes de Malavella), Bètulo (Badalona), Bàrcino (Barcelona), Castrum Octavianum (Sant Cugat del Vallès), Ègara (Terrassa), Emporiae (Sant Martí d'Empúries), Hiberus (Ebre), Ilerda (Lleida), Tàrraco (Tarragona).

En total són nou assentaments, que complien una doble funció civil/comercial i militar, com a base d'ocupació del territori, i que pertanyien a l'Imperi.

Aquests quatre exemples il·lustren l'aproximació utilitarista de l'Imperi Romà a les ciències cartogràfiques i geogràfiques: les usa, però no les impulsa.

La decadència cristiana, la sortida del mil·lenni perdut: el renaixement

Els primers balbucejos tenen al Principat un referent clàssic:

1050-1070 DC: APOCALIPSI DE SANT SEVER — BEATUS D'URGELL

Un cop més, cartografia i història s'entrellacen. El 711 dC, set mil berbers ocupen en vuit anys la península Ibèrica. Es tracta d'una ocupació militar i política, però el cristianisme subsisteix en termes de resistència. El cristianisme produeix dos gèneres descriptius del món: l'Apocalipsi i els Beatus. Ambdós es basen únicament en la tradició bíblica i en beuen, però són un descobriment del futur. Ateses les circumstàncies d'opressió, s'han anomenat sovint els Evangelis de l'Esperança i, naturalment, descriuen el món seguint els patrons de l'època. El Beatus (o, també, Apocalipsi) de Sant Sever (una abadia prop de Mont de Marsan), fou fet sota la direcció de Gregori de Montaner, amb una visió tradicional prehel·lènica i molt cristiana. La intenció primigènica del mapa no és la de descriure el món, sinó servir d'il·lustració a la diàspora inicial dels apòstols des del centre del món, Jerusalem.

A Catalunya, en aquesta època de transició, tenim una joia del segle X, el Beatus d'Urgell, manuscrit il·luminat, dipositat al Museu Diocesà d'Urgell, on s'ha mantingut més de mil anys. Els motius geogràfics, com la "Nova Jerusalem" i el "riu de la Vida", són molt reduïts, com el mateix i conegut Llibre

de la revelació de l'Apocalipsi, de sant Joan, escrit originalment en arameu, i al seu torn basat en dos-cents trenta manuscrits grecs. És, doncs, una concepció de la història del moment, una “teologia de la història”, s’ha dit, destinada a consolar els oprimits prometent-los que el bé suprem s’aconseguirà a la fi d’un camí històricament necessari, a través del mal, en què es troben.

Aquest tipus d’obra no afavoreix la visió geogràfica, ans al contrari. Només se centra en la transmissió del coneixement més escolàstic i en una visió reduccionista del món.

També disposem d’un altre Beatus a Catalunya, el Beatus de Girona, finalitzat el 975 i dipositat a la catedral de Girona. Té 284 pàgines en lletra visigòtica i està altament il·luminat amb or. El Beatus de Girona té una làmina amb una visió del cel poc comuna en altres Beatus; és l’únic motiu geogràfic que conté.

El retorn a Ptolomeu, dotze segles després

1375 DC: *L’ATLES CATALÀ. BANDERA DE LA CATALANITAT*

El pare, Abraham Cresques (1325?–1387?), i el fill, Jafudà Cresques / Jaume Ribes (1350?–1427?)

Representen l’inici de la modernitat; són precursors, intuïtius i autodidactes. Tancats en un estret cercle religiós i amb múltiples dificultats confessionals (la ciutat de Mallorca tenia una població d’uns vint mil habitants, el 15% dels quals eren jueus, instal·lats en un call separat i emmurallat), els Cresques són apreciats per llur coneixement i per la qualitat del seu treball com a il·lustradors/il·luminadors, com a productors d’instrumentació per a la navegació i, fonamentalment, com a cartògrafs.

Més de cent anys abans del primer viatge de Colom —concretament, cent disset anys abans—, *l’Atlas català* descriu l’Índia i Catai (la Xina), amb un llenguatge gràfic riquíssim, amb descripcions reals de costums i narracions de relacions humanes i bíbliques.

És el mapa/atles més important de l’edat mitjana. A més d’èsser cabdal com a mapamundi, és cosmo-gràficament una obra de primera magnitud: és el primer que incorpora una rosa dels vents i també dóna informació útil sobre les marees i el càlcul de l’hora a la nit; proposa un esquema per al càlcul de les dates de Pasqua i un calendari perpetu, entre d’altres seccions cosmogràfiques.

Trenca definitivament amb els patrons clàssics de la cartografia medieval en *T*. Aquest desarrelament de la religiositat cristiana i de les reminiscències bíbliques és molt important. Jerusalem deixa d’èsser, definitivament, el centre del món i la lògica del descobriment de la Terra pren forma cartogràfica en la representació del món conegut. Tornem als grecs dotze segles després.

L’Atlas català és particularment significatiu en la incorporació del fet marítim i la navegació; per tant, en l’utilitarisme orientat al comerç. La lectura és de dalt a baix i d’esquerra a dreta. El rumb dels vents com paradigma per a la navegació i el retorn a les projeccions ptolemaïques, arraconades durant mil anys,

donen un horitzó de modernitat cartogràfica que el fa únic en el seu temps, presagia el Renaixement, que s'albira proper, i s'hi endinsa.

De la destrucció final de la biblioteca d'Alexandria a la caiguda de Bizanci: mil anys. La pèrdua de coneixement més gran de la història

1453 DC: CAIGUDA DE BIZANCI, FI DE L'EDAT MITJANA

Primera biblioteca i editorial del coneixement clàssic

La primera destrucció de la biblioteca per Cèsar (48 dC) suposa una pèrdua de quaranta mil volums, que foren compensats pels prop de quatre-cents mil volums de la biblioteca de Pèrgam, oferts i traslladats per Marc Antoni a Cleòpatra. Dioclecià (297 dC) va destruir la totalitat de la ciutat, biblioteca inclosa.

El 330 dC es funda Bizanci i part de la biblioteca s'hi trasllada. El 391 dC Teodosi i el patriarca Teòfil arrasen la biblioteca i la dispersen. El que en resta subsisteix a la ciutat fins a la caiguda final, a les mans musulmanes del califa Umar, que la destrueix definitivament el 642 dC. Finalment, es va perdre aproximadament el 80% del coneixement hel·lenístic, en totes les disciplines.

Aquesta síntesi de l'esdevenir de la biblioteca és el mateix camí que el del coneixement geogràfic, astronòmic i matemàtic. Les pèrdues del coneixement foren aclaparadores, produïdes premeditadament pels dos fonamentalismes religiosos imperants, el musulmà i el cristià, que actuaven sobre Alexandria i sobre Bizanci alternativament, seguint el decurs de la història. Ambdues religions odiaven les biblioteques, ja que les consideraven reductes d'incredulitat i conservadores de les ciències paganes.

L'aparició de la catalanitat en la documentació cartogràfica

Hem vist que la presència de Catalunya en l'època grega i romana fou constant. Així mateix, en la sortida de la fosca medieval podem esmentar quatre fites fonamentals:

1. El nom Principatus Catalonia en un mapa per primera vegada

1482 DC: GEOGRAPHIA, DE FRANCESCO BERLINGHIERI

La primera vegada que apareix documentat el territori de Catalunya com una entitat geogràficopolítica, amb el nom de *Principato Catalonia*, en un mapa va ser en l'obra *Geographia*, de Francesco Berlinghieri, una reproducció avançada de la *Geographia*, de Ptolemeu, que conté la *Tabula moderna. Hispaniae*, editada a Florència el 1482 per Niccolò Tedesco.

2. El mapa imprès de Catalunya més antic. Primer mapa de la Generalitat

1602-1605 DC: NOVA PRINCIPATUS CATALONIAE DESCRIPTIO, IOANNEM VRIENTS

El primer mapa imprès de Catalunya va ser realitzat i imprès a Anvers, a l'estudi del cartògraf flamenc Jan Baptist Vrients (1562-1612), a una escala aproximada d'1:250.000. En aquella l'època, els territoris

flamencs eren part dels dominis dels reis de Castella i d'Aragó. Així mateix, en la seva llegenda i en els textos annexos, s'usa el llatí, que és encara la llengua franca i culta.

Documentat pel Dr. G. Schilder el 1975, aquest mapa és format per sis fulls (101 × 123 cm). El mapa es basa, ben segur, en un coneixement geogràfic previ de Francesc Calce (1590), que s'ha perdut, i del pare P. Gil (1600), l'obra del qual es conserva al Seminari de Barcelona. Fou un mapa encarregat i pagat pels diputats de la Generalitat de Catalunya de l'època, en el període de 1602-1605, als quals és dedicat. La data exacta de publicació no es coneix, però és molt propera a aquest període. En paral·lel, aquestes mateixes autoritats encarregaren a l'eclesiàstic valencià Francesc Diago la redacció d'una memòria descriptiva de Catalunya per tal que acompanyés el mapa i li donés suport.

Geogràficament, representa la Catalunya històrica prèvia al tractat del Pirineus (1659). Per tant, reproduceix de manera fidedigna els àmbits territorials dels comtats del Rosselló i la Cerdanya.

Aquesta és la base cartogràfica més antiga que es coneix preparada per a la difusió per impressió; per tant, des de la Bíblia de Gutenberg (1452) fins al primer mapa de Catalunya imprès (1.602-1.605), s'han escolat més de cent cinquanta anys d'espera.

Galera i Montaner han estudiat detalladament l'entorn editorial cartogràfic dels segles XVII i XVIII, i, específicament, l'anomenat model holandès, que fou vigent per tota l'Europa de l'època.

En el període 1605-1675, la imatge cartogràfica de Catalunya va tenir una autèntica explosió en termes de difusió, com mai abans no s'havia produït, i l'escola holandesa en va ésser el vehicle. Se'n poden quantificar les edicions i els editors:

- De Vrients: 10
- Janssonius/Hondius: 15
- Mercator/Hondius: 13
- Van Locho: 2
- Blaeu: 19

En total, són cinquanta-nou edicions diferents en només setanta anys, amb un nombre de reedicions no quantificat, però enorme.

Per tant, algunes reflexions són possibles:

- Geogràficament ens trobàvem immersos en els corrents europeus de la cartografia més avançats de l'època, encara que sempre en mans alienes, flamenques en general. Fins a Aparici (1720) no es produirà un mapa autòcton.

- Que el Govern de la Generalitat encarregués el mapa a De Vrients fou capital, ja que la seva toponímia, fruit d'estudis locals, fou a bastament reproduïda amb un comportament correcte, per bé que amb distorsions, algunes no imputables a la geografia mateixa.
- La presència d'un territori tan petit com el de Catalunya en l'àmbit cartogràfic europeu sorprèn. Una possible explicació pot ser el coneixement, en el món de la geografia històrica, de la tradició medieval de la cartografia catalana.

3. El primer atlas amb un mapa de Catalunya

1603 DC: *THEATRUM ORBIS TERRARUM*, ABRAHAM ORTELIUS. ANVERS, IMPREMTA PLANTINIANA

L'editor De Vrients, també empresari, va decidir, no sabem si amb el consentiment dels qui li encarregaren el mapa, d'incorporar la imatge cartogràfica de Catalunya en l'obra més important de la cartografia del segle XVI a Europa, el *Theatrum Orbis Terrarum*. Cal dir que aquesta obra fou originalment concebuda i produïda per Abraham Ortelius, també d'Anvers, que en tragué la primera edició el 1570, abans de l'aparició del mapa de Catalunya (1602-1605). Però, a la mort d'Ortelius (1598), De Vrients en compra el fons editorial i en reedita el *Theatrum*, en el qual incorpora mapes seus, com el de Catalunya.

Aquest encàrrec, originalment fet per la Generalitat, una vegada introduït en el món comercial va superar la mateixa empresa. Així, el motiu originari que mogué els diputats fou àmpliament ultrapassat amb la seva inserció en el primer atlas europeu, que fou el seu vehicle de difusió, en un principi no somiada pels seus impulsors.

4. El primer mapa de Catalunya fet per un català

1720 DC: *NUEVA DESCRIPCION GEOGRAPHICA DEL PRINCIPADO DE CATALUÑA*

Josef Aparici i Fins (1624–1673) fou un "AIVDANT DE THESORER DE CATALVNYYA / DESPRES GEOGRAFO DEL REY / CONCELLER QVART DE LA CIVTAT DE BARCELONA", com redacta per a la seva làpida i segons que consta en el seu testament.

És una obra cabdal, no sols per la personalitat del seu autor, ans també per la qualitat de l'obra, que no tan sols va ser una fita catalana, sinó que va induir altres cartògrafs europeus a representar Catalunya d'una manera més fidedigna.

En la seva "Descripció" manuscrita conclou, com si fos un Joseph Fouché contradictori: "quando me haya partido de este mundo para el otro, no pienso bolver acá; quédanme los deseos de que sea esta Provincia lo que puede ser". Críptic i desafiant el poder establert, ell que el serví amb gran eficàcia.

Per fi, el país es mesura ell mateix.

No podria finalitzar el meu discurs sense agrair a la meva dona Maite, i als meus fills, Mariona i Víctor, llur suport constant a la meva tasca. Llur comprensió en les absències i en les presències absents m'ha estat vital.

Els són el meu motor més profund.

I vull agrair-los, a tots vostès, la seva presència i la seva atenció.

Mercès.

Tempus fugit.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

L'acte d'avui representa moltes coses per a aquest rector i per a aquesta universitat, perquè és, a la vegada, la celebració de moltes fites. És, com sempre que celebrem un acte d'investidura d'un *honoris causa*, una festa del saber, en la qual ens congratulem d'una tasca científica admirable, personificada en el nou membre del nostre Claustre de Doctors honoraris, el Sr. Jaume Miranda.

Però, a més a més, l'acte d'avui ens congrega davant d'un home que ha estat capaç de crear un institut català de cartografia pràcticament del no-res. Per tant, aquest també és el vespre que ens dediquem a recordar i a recordar-nos la importància vital que té per a un país disposar d'un sistema d'estudis del territori —com ara els mapes— realitzat científicament, i amb això vull dir, entre altres coses, rigorós, metodològicament impecable i socialment útil.

I en tercer lloc, però no menys important, aquest *honoris causa* s'emmarca en el conjunt d'activitats acadèmiques amb les quals la Universitat de Lleida celebra els quaranta anys de l'ETSEA.

Així doncs, són tants els esdeveniments a celebrar avui, i tots ells importants, que em permetran que vagi a poc a poc, no fos cas que ens perdem en l'envergadura d'una ocasió tan extensa. I avui, més que mai, perdre's seria un acte imperdonable.

Avui homenatgem Jaume Miranda, un cartògraf que, sens dubte, ha excel·lit en la seva tasca científica i tecnològica. Com molt bé ha expressat el Dr. Jaume Porta en la seva *laudatio*, de vegades, la quotidianitat amb la qual gaudim dels fruits de la seva tasca no ens permet apreciar la vàlua de l'obra que Jaume Miranda i els altres cartògrafs fan per a la nostra societat. Però permetin-me, en la meua condició de científic social, anar més enllà del seu caire més utilitari.

Quan una societat fa un mapa, en certa manera, es cartografia a si mateixa. Un mapa, tot mapa, és una representació simbòlica del món i, al mateix temps, un reflex del tarannà de la societat que el fa. En la història de la cartografia, com de manera tan brillant ha posat de manifest el nostre *honoris* d'avui, hi ha les evidències de com veien el món i com es veien a si mateixes les societats que els realitzaven.

Així, veiem que els grecs, mitjançant el desenvolupament de la geometria, es preocupen molt per l'establiment dels detalls de la longitud de les rutes comercials cap a l'Àsia, i que els romans es capfiquen a demostrar que el Mediterrani era el centre del món, és a dir, del seu imperi. Per tant, la cartografia no tan sols ens diu on som, sinó també on volem ser i on volem anar.

Per això mateix era tan important que Catalunya disposés d'un institut cartogràfic propi, sense en qual no tindríem els elements per saber on som i on volem i podem anar. I, si bé l'Institut va començar el

1982 fent uns mapes de país a una escala gran (1:250.000), que tenien la virtut de dir-nos gairebé d'una manera intuïtiva en quin país érem, al mateix temps el Jaume Miranda va ser ambiciós i va mirar lluny. Ara bé, per arribar a la fita proposada, ens mancaven mapes a una escala molt més petita, en els quals podem apreciar les particularitats i els relleus amb detall.

Malauradament, hi un mapa que encara ens resta per fer, i que a aquest rector li faria molta il·lusió que el país tingués enllestit: el mapa universitari de Catalunya. Crec que hem de mirar de trobar un altre Jaume Miranda que faci realitat aquest mapa universitari. Perquè, com ja he dit, el mapa ens pot ajudar, i molt: ens pot dir on és i com es troba la universitat catalana i cap on hem d'anar. I caldrà que en fem les dues escales, la gran i la petita.

Cal fer un mapa a gran escala per no perdre de vista el conjunt, és a dir, el territori. Cal avaluar-ne les distàncies, les longituds i les latituds, i després ser valent per dir quin país i quin territori volem i apostar-hi fort. Caldrà lluitar contra dos conceptes que la cartografia combat des dels inicis de la seva existència: no poden haver-hi, en el mapa del sistema universitari català, ni més *finis terrae* ni més *terra incognita*. I, sens dubte, com en la cartografia actual, s'han de desterrar els models armil·lars, en què el sistema dóna voltes o s'articula entorn d'un sol eix.

Però també caldrà fer-ne l'escala petita, per no perdre de vista els detalls de qualitat, ni els recursos ni les oportunitats. Perquè, a aquesta escala, el mapa universitari català no podrà oblidar, ni deixar de veure, les realitats, les riqueses que se situen en cada lloc del país, també a Lleida.

I, arribats a aquest punt del nostre viatge, no puc deixar de parlar de l'ETSEA i del seu quarantè aniversari, perquè, sens dubte, l'Escola és un dels elements clau que ajuda a posar la fita d'on es troba la Universitat de Lleida en el mapa català, el que és, on és i on vol arribar. L'Escola es un bé estratègic, tant per a la nostra universitat com per a totes les comarques de Lleida, el Pirineu i la Vall d'Aran. És més, és un bé estratègic per a tot Catalunya, tant en la vessant universitària com en l'econòmica i social.

Deixin-me donar tan sols unes dades que, tal com diria el nostre benvolgut *honoris* d'avui, emmarquen i situen la potència de la nostra escola. En aquests anys de l'ETSEA n'han sortit gairebé quatre mil enginyers tècnics i més quatre mil enginyers superiors, llicenciats o graduats. Què seria de la societat i l'economia lleidatanes sense la potència d'aquests més de vuit mil titulats millorant el nostre teixit productiu, adaptant, innovant i transferint a la societat allò que han après a les seves aules, als tallers o als laboratoris?

I és en aquest quarantè aniversari que voldria fer algunes modestes reflexions que tenen com a referència el passat i el futur.

Sobre el passat, el rector no té més que paraules d'elogi, admiració i felicitació. Fa trenta-dos anys que estic a la UdL i he vist créixer l'Escola dia a dia. Crec que avui és el dia més adequat per agrair tants esforços realitzats per part de professors, investigadors, PAS i alumnes. Les coses no es fan soles i crec que l'ETSEA n'és un bon exemple. Així doncs, vull retre homenatge als pioners i pioneres que han fet possible l'Escola que avui tenim davant nostre. Vull fer un homenatge a aquells emprenedors i emprenedores

que han aixecat grups de recerca, departaments, llicenciatures o plans d'estudi; a aquells emprenedors i emprenedores en docència i investigació que han posat la nostra escola dins el panorama intel·lectual, científic i professional de tot Catalunya, de tot Espanya i de gran part del món; a aquells emprenedors i emprenedores que han aconseguit el més important: un gran prestigi entre els seus companys de professió i entre els empresaris del sector agroalimentari, forestal i veterinari. És a dir, vull retre homenatge a tots aquells qui han fet possible que avui l'ETSEA sigui una magnífica i imprescindible realitat.

Però deixin-me que mencioni especialment aquells qui han dirigit l'Escola. A tots ells els he vist entregar-se a la tasca de fer una ETSEA millor, una escola de referència i d'excel·lència. I vull dir públicament que ho han aconseguit. Avui puc presumir dient que sóc el rector d'una institució pública col·lectiva de gran prestigi, que s'anomena Escola Tècnica Superior d'Enginyeria Agrària, una escola que forma part essencial de la realitat transformadora que és la Universitat de Lleida.

I permetin-me que ara em refereixi al futur. El món creix demogràficament i cada cop necessitarà més aliments. L'opinió pública està cada cop més preocupada per la qualitat dels aliments. La primera indústria catalana és l'agroalimentària. Crec que no fa falta ser gaire llest per treure'n una conclusió clara: la investigació i la formació agroalimentària, forestal i veterinària seran fonamentals en el futur. És per això que crec que si Catalunya té un centre universitari de gran prestigi sobre aquests temes tan transcendents mundialment, és fàcil treure'n la conclusió que l'ETSEA és una peça vital per al desenvolupament del coneixement i la innovació que ha de fer de Catalunya un dels països més destacats en qüestions agroalimentàries.

Per tant, faig una crida per tal que tots col·laborem en l'apassionant tasca que encara hem de fer, ja que solament amb l'esforç col·lectiu i solidari de tots aconseguirem les fites que ens marquem per als propers vint anys.

Als investigadors, professors, alumnes i PAS de l'Escola només els demano que segueixin com fins ara, donant exemple de dedicació. Sàpiguen que tindran l'ajuda incondicional de l'equip rectoral. En el futur més immediat, en la comissió del CIC creada per estudiar la situació dels estudis agroalimentaris de Catalunya, la Universitat de Lleida ha de ser particularment activa en la defensa dels seus interessos. Serà un període vital, en què l'Escola haurà de definir la seva identitat, les seves necessitats, els seus objectius i les seves estratègies de futur dins de la nostra universitat, però també dins del mapa agroalimentari català. Demano a l'Escola un esforç particular per fer aquesta tasca, una tasca que necessàriament haurà de rebre el suport de tots i que serà portada a terme amb la permanent col·laboració entre el Rectorat i la Direcció de l'Escola.

A les empreses i al conjunt de la pagesia els demano que confiïn en la nostra escola, i que segueixin aprofundint en les relacions amb ella, unes relacions que han millorat, però que no són del tot satisfactòries. Sense les empreses i sense la pagesia serà molt difícil que l'excel·lent investigació que hi està tenint lloc es transformi en una transferència de coneixement que produeixi innovació i, per consegüent, riquesa col·lectiva per a les nostres comarques.

A les institucions lleidatanes els demano que no pensin que tot està fet, i per això els dic que la UdL i l'ETSEA han de continuar rebent el suport que sempre hem tingut per part de la Diputació i de la Paeria. El reequilibri del territori català ha de fer-se amb polítiques que des de Barcelona prevegin una idea de Catalunya com un país territorialment harmònic i equilibrat. Però és fonamental que l'aliança entre els nostres ajuntaments, la Diputació i la Universitat continuï tenint una gran fortalesa. El nostre futur com a lleidatans dependrà, en gran manera, de la nostra força d'acció solidària i decidida.

I crido molt especialment la Generalitat de Catalunya perquè, consegüent amb el seu propi discurs d'especialització de les universitats, potenciï degudament les disciplines agroalimentàries, forestals i veterinàries de la Universitat de Lleida, que han de ser, pel seu prestigi, un pal de paller de Catalunya en qüestions agronòmiques, alimentàries i de salut animal. El rector ha après una lliçó: haurem de confiar en les nostres autoritats sense baixar la guàrdia en la defensa decidida i rotunda dels nostres interessos. I, que quedi clar, això significa que seguirem lluitant, com hem fet fins ara, pel títol conjunt de Veterinària amb la UAB, per la potenciació d'Agrotècnic, per ERIA i per totes aquelles actuacions que permetin que l'ETSEA continuï sent el principal centre agroalimentari de referència de Catalunya.

I per això mateix continuarem lluitant perquè l'ETSEA tingui tots els graus, tots els màsters i totes les línies de recerca que li permetin continuar sent el primer referent agroalimentari de Catalunya i un dels més importants en l'àmbit internacional. En qualsevol cas, avui vull aprofitar aquest acte solemne per a felicitar l'Escola i donar-li les gràcies per la seva magnífica contribució a la ciència i a la societat.

Permetin-me tancar aquesta reivindicació dels estudis agronòmics parlant dels estudis sobre el territori i, especialment, dels estudis sobre el sòl, que avui estan representats en la figura del padrí, el Dr. Jaume Porta. Aquests estudis no haurien estat el mateix sense la sòlida base d'un sistema cartogràfic de qualitat com el que ha posat al nostre abast el nostre benvolgut *honoris causa*.

No vull finalitzar sense recordar la inclinació del Jaume Miranda per la cartografia numèrica. Cartografiar també és mesurar, fixar i ponderar. Posar cada cosa al seu lloc implica donar-los la mida i la grandària que els pertoquen. En aquest sentit, l'acte d'avui pondera i reivindica la importància real que han tingut la cartografia, els estudis sobre el sòl i, en general, els estudis agronòmics per a la Universitat de Lleida.

Gràcies, Dr. Jaume Miranda, per les seves aportacions a la cartografia i a Catalunya, perquè la Universitat de Lleida n'ha gaudit, de totes. Però no oblidi que la nostra ruta no s'acaba aquí i que continuarem necessitant la seva guia per no perdre'ns i per tal de continuar situant-nos i que ens situïn al món.

Moltes gràcies.

HONORIS CAUSA

SALVADOR GINER DE SAN JULIÁN

4 DE MARÇ DE 2014

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Fidel Molina Luque

Rector Magnífic,
 Excel·lentíssimes i il·lustríssimes autoritats,
 Membres del Claustre Universitari
 Professorat, personal d'administració i serveis i estudiantat d'aquesta universitat,
 Senyores i senyors.

Per a la Universitat de Lleida és un honor el fet d'acollir en el seu claustre el pensador, sociòleg i mestre de sociòlegs, el Dr. Salvador Giner de San Julián. I és un privilegi que hagi acceptat ser doctor *honoris causa* de la nostra universitat, una universitat sòlida i de llarga trajectòria històrica; la primera, la més antiga, de la Corona d'Aragó.

Per a mi, com a sociòleg, és també un honor presentar el professor Giner, una de les ments —si ho podem dir així— més holístiques de la ciència sociològica catalana. La seua vasta obra, el seu mestratge i l'empremta que ha deixat i encara deixa en el camp del pensament social són coneguts a bastament en el món universitari i de les ciències socials. Hom diria que no cal presentar-lo perquè el coneixem sobradament.

Al contrari, en el món de l'èfimer, de la simplicitat, en què vivim, és important que dediquem el temps que cal a enumerar la feina d'una persona que, no pas sense entrebancs de tot tipus, ha fet de la investigació, el pensament científic, l'estudi, la divulgació científica i el compromís social els pilars fonamentals de la seua vida i la seua trajectòria personal i acadèmica. És important que recordem qui és Salvador Giner i per què la Universitat de Lleida s'enorgulleix que sigui el seu *honoris causa*.

L'acte d'avui és un dels esdeveniments més rellevants de la Universitat: la celebració de la integració d'un nou doctor *honoris causa* en el Claustre de la UdL. Això també dóna forma a una escenografia i una simbologia que ajuda a reafirmar la nostra pertinença al col·lectiu universitari de Lleida, però, sobretot, a la *universitas* comuna.

És un acte festiu per a la Universitat i per als seus membres: professorat, personal d'administració i serveis i estudiantat. Tot acte festiu comporta uns ritus i, de fet, aquest és un veritable ritu de pas (un ritu d'agregació), com en diem els antropòlegs i sociòlegs. Els ritus de pas tenen lloc en les situacions importants de l'existència humana, quan l'individu ha d'afrontar nous compromisos existencials. Potser direu que què té d'existencial l'acte d'avui... Penseu-hi; cadascú segur que hi trobarà alguna cosa, depèn de què signifiqui l'acte per a ell i depèn de com el visqui... Però, a banda d'aquesta vivència particular i personal, de ben segur que, per a tots i totes els que som aquí, el fet de pensar i reflexionar sobre la vàlua científica i humana, i sobre com la universitat pot tornar a la societat part del suport que rep, per millorar-la, pot esdevenir finalment "existencial", perquè a través del reconeixement d'una persona d'excel·lència, com a

científic, com a investigador, com a docent, trobem l'exemplificació paradigmàtica del que fa la universitat, del que fem els universitaris.

En aquest ritu d'agregació, celebrem la incorporació d'aquest prestigiós sociòleg, reconegut internacionalment, com a membre del nostre claustre. I ja que reflexionem sobre la seua tasca acadèmica, docent i investigadora, com a sociòleg, la primera pregunta que ens ve al cap és, precisament: què és sociologia? Alguns autors han arribat a definir-la com "allò que fan els sociòlegs". I, de fet, a Catalunya, a Espanya, a Europa... gairebé podríem dir allò de "què és sociologia...? I tu m'ho preguntes? Sociologia ets tu, Salvador". O, almenys això és el que has estat, als nostres inicis, per a molts dels sociòlegs de la UdL i de Catalunya, en general. Però també, d'alguna manera, en l'àmbit europeu i mundial, ja que l'abast de l'obra del Dr. Salvador Giner no té fronteres, i ha estat (i és) citat i referenciat internacionalment. La seua obra s'ha divulgat i es divulga arreu. El seu mestratge és de llarg recorregut: ha anat impregnant tots i cadascun dels seus deixebles i aquests han anat traslladant-lo, renovat, als seus estudiants i doctorands.

I en aquest sentit, la sociologia de l'educació i l'actual Facultat d'Educació, Psicologia i Treball Social de la Universitat de Lleida li deuen part de certes orientacions de la formació inicial i permanent de mestres, treballadors socials, educadors socials i fins i tot psicopedagogs. Així, conto l'anècdota (real) que, en un "curs pont" que vaig cursar a Girona (com a Universitat Autònoma de Barcelona), el llibre obligatori de l'assignatura de Psicologia Social era el *Sociologia*, de Salvador Giner, que, temps després, també altres companys i companyes de sociologia (Lluís Samper, Jordi Garreta, Dolors Mayoral, Paquita Sanvicén i Ceci Lapresta) recomanàvem en les nostres classes a Camp de Mart i a la Caparrella (i ara també a Cappont).

Sempre ens ha facilitat que poguéssim comptar amb la seua col·laboració i el seu suport: ja sigui en conferències, xerrades, cursos als diplomats i llicenciats i en el doctorat, o en la presentació dels nostres llibres, aconsellant-nos sobre aquest punt o sobre aquell altre, prologant-los... Sempre hi és quan se'l demana. La grandesa de les persones es veu també en els gestos de generositat intel·lectual. I el Salvador Giner, el professor Giner, n'és molt, de generós: tots nosaltres li agraïm el seu mestratge a Lleida. I, a més de la sociologia i la Facultat d'Educació, Psicologia i Treball Social, el vincle amb la Universitat de Lleida és molt important també en altres actuacions, com la que van constituir ell mateix, com a president de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC), i el rector de la Universitat de Lleida, Dr. Roberto Fernández, quan van signar, el 10 de novembre de 2011, el conveni per col·laborar en el desenvolupament del projecte Corpus Literari Digital. El Corpus Literari Digital, com sabeu, és un projecte que pretén preservar, difondre i promoure els estudis sobre el patrimoni català contemporani.

Per tant, hi insisteixo, els vincles amb la Universitat de Lleida hi són des de fa temps, en quantitat i en qualitat. En aquest sentit, és una persona que sempre ha tingut la mà oberta per als sociòlegs i educadors com nosaltres, per empènyer-nos a tirar endavant. La seua talla intel·lectual és idèntica a la seua talla personal: és una molt bona persona, en el ple sentit machadià.

Sí, parlar de Salvador Giner és parlar de sociologia i de la història del pensament social; la nostra ciència no seria el mateix sense aquestes dues magnes obres, entre d'altres. Però l'obra i l'aportació de Salvador Giner va molt més enllà...

El Dr. Salvador Giner de San Julián va néixer a Barcelona l'any 1934 i ha estat president de l'Institut d'Estudis Catalans (l'IEC) des de l'any 2005 fins al juny d'aquest any passat, el 2013.

Sintetitzaré el seu extens i excel·lent currículum dient que és doctor per la Universitat de Chicago i té estudis de postgrau a la Universitat de Colònia. La seua activitat docent l'ha desenvolupat en diferents països. Va ser cap de departament i catedràtic a la Universitat de Cambridge (King's College), Reading, Lancaster i West London, entre 1965 i 1989. L'any 1989 va obtenir la càtedra de Sociologia per la Universitat de Barcelona.

Ha estat també professor visitant a la Universitat de Roma, a l'Autònoma de Mèxic, a la de Puerto Rico, de Costa Rica, de Buenos Aires i a l'Autònoma de Barcelona.

Ha estat cofundador i president de l'Associació Catalana de Sociologia (1979), filial de l'Institut d'Estudis Catalans. En aquest sentit, va ser el fundador del Congrés Català de Sociologia i impulsor dels congressos de sociologia espanyola. Així mateix, ha estat cofundador de l'Associació Europea de Sociologia (ESA). Ha estat director i professor de la Secció de Ciències Socials de la Universitat Catalana d'Estiu (1969–1975) i director i fundador de l'Institut d'Estudis Avançats del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC).

La Generalitat de Catalunya li va atorgar l'any 1995 la Creu de Sant Jordi. Així mateix, el Centre d'Investigacions Sociològiques (CIS) li atorgà, el 2006, el Premi Nacional de Sociologia i Ciència Política per la seua trajectòria científica i professional. La sociologia catalana no s'entén sense el seu impuls i mestratge; d'alguna manera és el "pare" de la sociologia a Catalunya, com a mínim de la contemporània.

En aquesta línia, el Dr. Salvador Giner és un dels sociòlegs més rellevants dels que van introduir la sociologia a Espanya, quan la situació política, social i cultural no era precisament procliu ni fàcil. Probablement per això és un profund defensor de la ciutadania i de la democràcia, des d'un punt de vista del pensament crític, com a bon sociòleg que és; en aquesta línia, són de lectura obligada *La societat massa*, *Les cartes a la democràcia*, *Les raons del republicanisme* i *El futur del capitalisme*, entre d'altres. Els seus estudis teòrics i empírics han significat per a la comunitat científica mundial aportacions molt importants; ell mateix es decanta pel concepte de Luhmann d'"estructures latents", que tracta d'agrupar teories i recerques diferents, fins i tot desenvolupades en diferents temps i espais, per donar sentit i "controlar", d'alguna manera, el pluralisme teòric existent en la sociologia.

Seguint la idea dels pares fundadors i de la pròpia idiosincràsia de la sociologia com a ciència holística i culminant de les ciències socials, els estudis sociològics del Dr. Salvador Giner són interdisciplinaris, ja que s'endinsen en altres disciplines, com la filosofia, la història, l'antropologia, la ciència política o els estudis culturals.

De fet, m'agradaria ressaltar que, en les seues darreres obres, explica clarament el triomf de la intel·ligència sociològica, i destaca que les persones d'avui entenen la seua condició des d'una perspectiva sociològica. La consciència contemporània no seria la mateixa sense la presència de la sociologia entre nosaltres; sense la ciència social el món d'avui no seria el que en diem "modern". Aquest món modern

requereix, per ser-ho, la presència vigorosa d'una concepció de si mateix secular, laica, analítica, afí a la ciència i moralment humanista. El Dr. Salvador Giner continua dient que, precisament, aquesta concepció (i d'aquesta manera) és la de la intel·ligència sociològica de la realitat. La sociologia no és solament la consciència crítica de la modernitat: n'és també una part essencial. M'agrada destacar que Salvador Giner ha estat present en més d'una conversa (des de fa ja anys) amb l'actual rector (i abans de ser-ho), el Dr. Roberto Fernández, pel que fa a les relacions imbricades entre història i sociologia, i a qüestions filosòfiques, com la *humana conditio*. Doncs bé, Salvador Giner destaca amb èmfasi que la sociologia és, sobretot, ciència humana, i no solament social; és, en el conjunt de les ciències socials, precisament, la que estudia la condició humana. La dimensió humanística de la sociologia no és incompatible amb la científica —en el sentit genuí de l'expressió, la ciència és l'aspiració rigorosa al coneixement objectiu per mitjans racionals, seculars i empírics, en qualsevol camp. I el mateix Salvador Giner acaba dient (i cito textualment):

Aquesta dimensió no està mai en condicions d'exhaurir tota l'activitat investigadora, ja que si la sociologia és també humanisme, o part essencial del humanisme modern, secular, analític i racional, quina altra possibilitat hi hauria? La Sociologia fuig de la disjuntiva *aut scientia aut nihil*, o "ciència, o no res". La seva missió és ser a la vegada *scientia atque humanitas*.

En aquest sentit, i sense fer-ne un llistat exhaustiu, vull destacar algunes de les seues publicacions, que han influenciat decisivament el pensament sociològic actual i les ciències socials en general. La voracitat intel·lectual del Salvador queda reflectida en la seua fecunda i nombrosíssima producció científica, en els seus pròlegs a llibres de referència i en l'enorme quantitat d'articles en revistes especialitzades. Per això no en podem fer el repàs exhaustiu, per la qual cosa he decidit fer una tria de les seues publicacions destacades, fet que és un risc, perquè Salvador Giner no té cap llibre, cap obra, que no sigui destacat ni de referència obligada... I no és una floreta; és, simplement, la veritat.

Però m'arrisco a fer una selecció dels que més han influït, entre els quals podem destacar *Historia del pensamiento social* (tretzena edició el 2013), amb multitud d'edicions revisades i actualitzades i amb un èxit permanent, ja que és el manual més utilitzat a les universitats espanyoles; gairebé podríem dir que és el primer diccionari de sociologia en espanyol. És ja un manual clàssic: aquest llibre traça l'evolució de les idees, doctrines i interpretacions de la filosofia i la teoria social occidental des dels seus inicis fins al present, i ho fa de manera equànime, equilibrada i erudita. Aconsegueix exposar l'evolució del pensament ètic, polític, econòmic i sociològic a través del temps, amb una avaluació crítica de cada aportació. Aquí es veu la claredat del seu estil: la voluntat pedagògica i divulgativa, ja que els seus textos "s'entenen" perquè estan molt ben escrits. Sempre m'ha agradat destacar això dels escrits de Salvador Giner, perquè fa que les seues obres siguin una font molt utilitzada de coneixements per a sociòlegs, historiadors, economistes i tots els que estiguin interessats en la filosofia moral i política. Aquesta obra del professor Giner —hi insisteixo, revisada i actualitzada constantment— culmina amb una exposició detallada de les principals teories sobre la crisi i el futur del món contemporani, sense oblidar les concepcions que inspiren els nous moviments socials d'avui dia.

Altres llibres, també fonamentals, són:

- Sociologia

- El progrés de la consciència sociològica
- Societat massa
- Europa contemporània: estructures socials i pautes culturals
- L'estructura social de Catalunya
- *La societat corporativa*
- *El destino de la libertad* (premi Espasa d'Assaig)
- *Diccionario de Sociología*
- Les raons del republicanisme
- Ciutadania, desigualtat social i Estat del Benestar
- Comunió, domini, innovació
- Assaigs civils i Carta sobre la democràcia
- La cultura catalana: el sagrat i el profà
- Teoria de sociologia clàssica

Vull destacar també el recent *L'origen de la moral*, que se subtitula *Ètica i valors a la societat actual*. En aquesta obra, Salvador Giner es preocupa i s'ocupa dels mecanismes que regeixen la convivència; ell defensa que tota anàlisi de la moral depèn de les seues condicions històriques i sociològiques, sense que això suposi en absolut una visió relativista. El seu estudi inclou una visita polèmica als filòsofs morals, alguns dels quals manifesten un preocupant "analfabetisme sociològic". Ell està convençut que l'home és bastant dolent, i que el present ha perdut les "prioritats morals". Però no és que el Dr. Salvador Giner hagi caigut en un pessimisme il·lustrat, ans al contrari, l'eix del seu llibre i el seu pensament és el progrés moral. Tot i que afirma que hi ha progrés moral, reconeix que en ocasions això no és tan clar. En aquest sentit, indica que el segle xx ha estat el pitjor de la història, i combina les contradiccions entre veritables salvatjades i tendències progressistes i humanitàries. Però reconeix, finalment, que mai no s'havia declarat que l'esser humà tingués drets; per tant, podem parlar de progrés moral si veiem l'expansió de la dignitat de la persona, l'abolició de l'esclavatge, el pacifisme, el feminisme i l'ecologisme, per exemple.

Salvador Giner aposta per l'aspecte sociològic de la moral, ja que, segons que diu, la violació dels principis és una violació de la societat; però un sociòleg pot explicar que certes violacions no són un qüestionament de la moral, sinó el seu reforçament: la moral és social (parlar dels drets de la dona, dels infants, de la pau... és un assumpte sociològic). El que passa, segons Giner, és que també estem burocratitzant la moral (amb comissions d'ètica i d'altres), potser perquè s'han perdut les prioritats morals, o perquè no es tenen clares les prioritats. Contra la idea (bastant estesa) del desconcert actual dels valors, ell proposa una ètica secular, universal i ferma.

I, ja per anar acabant, m'agradaria recuperar l'ensenyament que prové d'un proverbi tuareg, que diu: "La terra no és una herència que es deixa als fills, sinó que es té en usdefruit per tornar-la millorada...". Crec que el Dr. Salvador Giner hi és, en aquesta tasca: ell ha assaonat la terra (la sociologia), l'ha adobat, l'ha fet créixer... En definitiva, l'ha millorat i la comparteix amb nosaltres, i en mostra les possibilitats que té el pensament i la reflexió per transformar la realitat, per entendre el món que ens envolta... Nosaltres continuem la seua petja... Nosaltres hem de continuar com a educadors, com a sociòlegs, com a investigadors, com a docents... Com deia el Dr. Joan Oró, també doctor *honoris causa* per la nostra universitat:

Venim de pols d'estels i en pols d'estels ens convertirem.

Hem de ser humils, ja que la vida ve de molècules molt senzilles.

Hem de ser solidaris, ja que tenim un origen comú.

Hem de ser cooperatius, ja que des de la Lluna es veu la Terra com un granet perdut en la immensitat de l'espai, on no es distingeixen les fronteres entre els pobles i no es veu, tampoc, el color de la pell.

De fet, entre aquest reguitzell de citacions, no vull deixar passar l'oportunitat de recordar una de les reflexions sobre l'educació de Gibran Jalil Gibran, que sembla escrita expressament per a nosaltres, sociòlegs i educadors, i que és com un homenatge a la tasca, la influència i el mestratge del professor Giner. Gibran diu:

Ningú no pot revelar-vos res que no jegui endormiscat a l'albada del vostre coneixement.

El mestre, si és realment savi, no us obligarà a entrar a la casa de la seva saviesa: us guiarà solament fins al llindar del vostre propi esperit.

L'astrònom pot parlar-vos del seu coneixement de l'espai, però no podrà donar-vos aquest coneixement mateix.

El músic podrà descriure el ritme que existeix en tot àmbit, però no podrà donar-vos l'oïda que capta el ritme ni la veu que li dona eco (ressò).

I qui està versat en la ciència dels números, podrà parlar-vos de les relacions, entre el pes i la mesura, però no podrà conduir-vos a elles.

Perquè la visió d'un home o una dona no presta les seves ales a un altre home o una altra dona.

En definitiva, hem de compartir els coneixements, però també l'afecte... i sobretot donar eines perquè l'educació sigui un procés alliberador, per pensar, reflexionar i contribuir a la millora de la societat mitjançant la "inoculació" de canvis de mentalitat que, mitjançant la paraula i els fets, facin basar l'educació en una cultura de la pau, que inclou la igualtat, l'equitat, la llibertat i la justícia. Aquest desenvolupament humà sostenible és la nostra gran responsabilitat universitària i és el gran repte del món: crear ciència per consolidar la *humanitat*, per créixer com a persones... Es tracta d'anar posant primeres pedres.

Doncs bé, el Dr. Salvador Giner és un sociòleg, un educador, un savi que ha contribuït i contribueix en aquesta creació de ciència per comprendre la humanitat i ajudar a millorar les estructures i les relacions humanes, a millorar la societat.

Per tot això, pel teu mestratge..., gràcies, Salvador; gràcies, Dr. Giner.

ACTE DE DOCTORAT HONORIS CAUSA

A càrrec del Dr. Salvador Giner de San Julián

Excel·lentíssim Senyor Rector de la Universitat de Lleida,
Senyors vicerectors,
Catedràtics,
Professors,
benvolguts col·legues i amics.

I

És per a mi un honor molt particular i un privilegi extraordinari que la més antiga de les universitats catalanes hagi decidit acceptar-me en el seu claustre com a doctor. La de Lleida no és només la universitat més antiga, sinó també, des del punt de vista estrictament històric, la més sofrida. Rebé l'estatut d'estudi general, és a dir, d'universitat, l'any 1300, sota el nostre rei Jaume II, havent estat ja autoritzada pel papa Bonifaci VIII, per tal que la Corona d'Aragó gaudís d'una universitat, com els altres regnes d'Europa. Ràpidament adquirí el prestigi que mereixia, fins que la malaurada derrota final del Principat, l'any 1714, concentrà la major part dels estudis superiors a Cervera l'endemà de la desfeta, el 1717. Val a dir, també, que hom sovint oblida que la mateixa guerra començà en territori català amb el setge, l'assalt i la destrucció de la ciutat de Lleida. Molts anys després, durant la Guerra Civil espanyola, un altre cop aquesta estimada capital nostra de terra ferma patí una destrucció extrema i sense misericòrdia, no sempre prou recordada per aquells que avui conreen l'art de l'anomenada *memòria històrica*.

No estic qualificat, benvolguts col·legues, per parlar-los de la seva pròpia ciutat ni de la seva universitat amb l'autoritat amb la qual ho farien vostès mateixos. Em permetran, però, que expressi algunes opinions, alguns sentiments, diria jo, sobre l'estat i el desenvolupament de la sociologia a Lleida, abans de reflexionar, en general, sobre la sociologia catalana, passada i contemporània, i sobre les seves perspectives com a ciència social.

La restauració de la Universitat de Lleida per decisió del Parlament de Catalunya, el 1991, li va concedir l'estatus d'autonomia pròpia de totes les nostres universitats públiques. Tanmateix, sàviament, el rector i el claustre de la nova universitat aviat decidiren conrear i excel·lir en aquells camps del saber més propers al coneixement de la natura, del camp i de l'agricultura. Avui és un centre capdavanter en aquestes especialitats. És, però, una universitat en tots els sentits del mot. Així, ben aviat obrí facultats en els terrenys més diversos. Aplegant la geografia i la sociologia en un sol departament, al cap de quatre anys de la seva fundació, el 1995, obrí un nou departament, situat inicialment al Campus o turó de la Caparrella. He tingut el plaer de visitar-lo moltes vegades, i he pogut col·laborar científicament amb els seus professors i recercadors en diverses ocasions, no solament en el marc lleidatà, sinó també en altres activitats, com són les publicacions, la direcció de doctorats i la celebració d'un dels congressos catalans

de sociologia a Lleida, que aplegà sociòlegs de tots els territoris de llengua i cultura catalanes. Vull recordar també que la delegació lleidatana de la nostra acadèmia nacional de les humanitats i les ciències, l'Institut d'Estudis Catalans, té una seu territorial a Cappon i, per tant, a la Universitat de Lleida.

El conreu i l'ensenyament de la sociologia a Lleida no és, sortosament, gaire recent. Ja l'any 1979, amb precedents des de 1975, la sociologia consolidà el que s'havia començat en altres indrets del país. D'aquesta manera, els sociòlegs de l'Escola Normal de Lleida participaren en el congrés sociològic que se celebrà a Cantoblanco, a l'Autònoma madrilenya, l'any 1980. Als anys noranta s'encetà una titulació social i la participació en la psicopedagogia de segon cicle, amb un primer curs d'especialització en sociologia de la família i en la de la tercera edat, uns temes que, avui dia, són cada cop més importants i que van lligats òbviament a la medicina, la política social i el benestar de la població. La sociologia sempre ha estat força lligada al treball social. També entrà a Lleida per aquesta via. Per raons similars, l'assignatura o els elements de la sociologia aviat s'incorporaren als estudis empresarials.

Seguint el tarannà de la universitat lleidatana, ja fa més de quinze anys que la sociologia esdevingué matèria compartida amb l'economia i els estudis ambientals a l'Escola Superior d'Agricultura. Aquest és un camp que cal seguir desenvolupant, atesa la importància que a tot arreu està adquirint la sociologia ambiental, tan estretament vinculada als problemes de la natura, que són directament els nostres propis, al segle XXI, però que tenen a Lleida una importància particular, tant pel que fa a la preservació del Pirineu com per la seva potent indústria agrícola a les comarques de la plana urgellesa.

Avui, el Departament de Sociologia a la Universitat de Lleida és compartit amb el de Geografia, i crec que aquesta col·laboració no és gens perniciosa, sobretot en el món actual. Ara bé, la meva opinió és que convindria que la ciència sociològica arribés al màxim nivell d'autonomia possible dins l'ordre científic i disciplinari universitari. Ambdues especialitats, que també comparteixen àrees comunes, com ara la geografia humana o social, hi sortirien guanyant si cada una assolís una completa autonomia, és a dir, si fossin departaments propis.

Expressades aquestes opinions, senyor rector i benivolguts col·legues, que de bon segur tenen respostes molt més complexes i que coneixen molt millor que no pas jo, passaré al que podríem dir que és el gruix de la meva intervenció, que gira al voltant de la disciplina sociològica, en general, de Catalunya.

II

La sociologia fou una ciència social relativament tardana a Europa, amb algunes arrels al segle XVIII, però desenvolupada durant el segle XIX a Europa i aviat als Estats Units. L'introductor de la sociologia a Espanya, i primer catedràtic de la disciplina, a la Universitat de Sevilla, fou el català Manuel Sales i Ferré, fill d'Ulldecona, eminent intel·lectual vinculat al moviment científic i filosòfic de la Institución Libre de Enseñanza i a la promoció de la ciència social —inclosa l'arqueologia— a tot Espanya. La seva feina directa a Catalunya no fou gaire intensa, però Sales mai no perdé la vinculació amb les terres ebrenques, fins a la seva mort, a Vinaròs.

L'aparició d'alguns sociòlegs catalans realment importants durant la Segona República fou estroncada amb llur exili en terres americanes, on la seva contribució al desenvolupament de la sociologia en països com l'Argentina o Mèxic fou decisiva i es recorda allà intensament. A casa nostra, literalment va desaparèixer fins que, en els primers anys seixanta, sota el règim franquista, s'obriren algunes possibilitats, molt restringides, a la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Barcelona.

Un canvi qualitatiu fonamental fou la creació, per part d'alguns joves dissidents del règim dictatorial franquista, de l'Associació Catalana de Sociologia. Cal esmentar, entre els seus fundadors, Lluís Carreño, avui desaparegut; Jordi Estivill; Oriol Homs, i jo mateix. Avui, l'Associació Catalana de Sociologia té més de tres decennis d'existència i fou des del primer moment una societat filial de l'Institut d'Estudis Catalans; aquest darrer, amb seus a Alacant, Lleida, Perpinyà i Palma.

Des del primer Congrés, que tingué lloc a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, a Barcelona, l'any 1979, fins al darrer, que celebrarem a la Universitat de Perpinyà l'any passat, ens hem reunit per als nostres congressos nacionals en diverses ciutats catalanes: Reus, Lleida, Girona, Bellaterra i Perpinyà, a més de Barcelona. El segon, a Lleida, deixà per sempre la consciència de la maduresa de la disciplina i el record del nombrós estol de participants, vinguts d'arreu del Principat i de la resta dels Països Catalans.

No hi incloc les intenses i perllongades jornades de 1983 i 1984, d'estudi i reflexió, gairebé equiparables a un congrés, que culminaren a l'Ametlla del Vallès, i que mai no entraren formalment en el còmput congressual.

No vull pas excedir-me en la descripció del marc institucional de la disciplina, tot i que no és gens secundari. Sovint, les associacions professionals, els departaments universitaris, els laboratoris de recerca i les empreses de ciència social aplicada atreuen tota l'atenció dels cronistes. Això, de retruc, enfosqueix la cura que sempre mereix avaluar el contingut i els assoliments d'una tasca científica, cultural i acadèmica tan crucial com és la de la sociologia.

Disculpin d'antuvi, benvolguts col·legues, la forçada brevetat de les meves consideracions en allò que segueix: no puc pretendre presentar una història detallada de la nostra disciplina o del gremi i la professió que la conreen en un discurs com el que he de pronunciar avui, en el marc d'aquesta sala de la universitat lleidatana. Em limitaré, doncs, a sotmetre a la seva consideració algunes reflexions escadusseres al voltant del conreu de la sociologia a casa nostra.

III

Hom pot parlar, en sentit lat, de "biologia francesa", de "química alemanya" o de "física britànica", però tothom entén que aquestes ciències de la natura són, de soca-rel, transnacionals. Les ciències socials, com certament la filosofia, també ho són, però el marc nacional confereix a la tasca que hom aconsegueix un caràcter molt fort, encara que no suficient perquè aquest marc circumscriu enterament l'abast de les nostres disciplines. En la mesura, que no és pas poca, que verament són científiques, les ciències socials són transfrontereres i transnacionals. Tanmateix, aquest tret mai no ha impedit que no les puguem analitzar com a estretíssimament vinculades als països i a les cultures on floreixen i a les institucions, com

ara la Universitat de Lleida, en què tenen una importància decisiva. Per llur pròpia natura, les ciències socials reflecteixen molt acuradament els països i llocs on són produïdes, i, alhora, inclouen una crítica, sovint moral, de la mateixa societat on es desenvolupen. La sociologia, que és essencialment crítica i, per tant, una ciència social i moral, és un exemple insuperable d'aquest fenomen. La sociologia descriu i analitza la societat humana i, alhora, la jutja.

Les excepcionals peculiaritats de les societats dels territoris d'història, llengua i cultura catalanes, que coneixem prou bé, fan que la nostra sociologia sigui, en molts sentits, "diferent" de la d'altres sociologies europees o d'altres parts del món. Cada sociologia nacional és, en cert sentit, diferent de les altres. Convenen amb mi, però, que les diferències que han afectat i afecten la nostra són prou fortes perquè evoqui aquí, per començar, aquest "fet diferencial", que, com alguns d'altres —llengua; dret; dependència d'estats aliens, sovint jacobins—, afecta tan punyentment els catalans. Per esmentar-ne només una, de diferència, els catalans compartim l'esfera acadèmica, el mercat econòmic i una gran part de la cultura, el dret públic i un reguitzell de trets més, amb l'Estat espanyol, el francès i, pel que fa a l'enclavament de l'Alguer al món sard, l'italià. El fet que les universitats de Perpinyà i Sàsser estiguin formalment involucrades en la ciència social que hom fa als Pirineus Orientals i a l'Alguer és una prova del realisme d'aquesta darrera constatació.

Per raons històriques prou conegudes, Catalunya no participà en el primer desenvolupament de la disciplina durant el segle XIX. Malgrat que la sociologia nasqué en societats modernes i industrialitzades durant el segle XIX, i la nostra certament ho era —si més no, al Principat—, era també una nació integrada en un estat endarrerit, com era llavors Espanya. Pel que fa a la Catalunya del Nord, aïllada de la resta del país després del tractat dels Pirineus, la seva condició perifèrica dins el món republicà centralista francès i el seu limitat desenvolupament industrial i urbà n'haurien de segellar el destí en el camp de la ciència social fins fa molt pocs anys. En tot cas, les condicions per als territoris catalans del nord no eren certament les de França, on Auguste Comte encunyà el mot *sociologia* el 1824, ni les d'Anglaterra, Alemanya o, poc després, els Estats Units, on s'arrelà i creixé llavors la disciplina.

El desenvolupament i la institucionalització acadèmica de la sociologia al món foren uns fenòmens de la darrerietat del vuit-cents, amb data fundacional en la creació del Departament de Sociologia més antic del món, a la Universitat de Chicago, el 1892. Els començaments, a Espanya, però, no foren gaire més tardans, car la primera càtedra de la disciplina, que fou a la Universitat de Sevilla, fou creada el 1899 i ocupada per un català que ja he esmentat, l'ulldeconenc Manuel Sales i Ferré. Manuel Sales pertanyia al moviment intel·lectual espanyol més important de renovació i modernització cultural i pedagògica de la seva època, un fet que dugué a la creació de la Institución Libre de Enseñanza, a Madrid. És interessant constatar que són dos homes d'aquesta escola, el mateix Sales i el porto-riqueny Eugenio María de Hostos, els qui introduïren la sociologia en el món hispànic. Tots dos eren personatges marginals per la seva cultura de naixement i primer aprenentatge, dins la cultura espanyola predominant. La primera obra d'introducció a la sociologia la devem a De Hostos, però el primer tractat sistemàtic i general, d'enorme ambició i d'abast molt considerable, el devem al savi d'Ulldecona. Aquestes circumstàncies biogràfiques dels pioners no haurien de sorprendre la gent del gremi de la ciència social: no diré pas que per ser bon sociòleg calgui venir dels marges d'una societat estatal "nacional", però sí que, sovint, hi ajuda. La perspectiva forana distancia. La perspectiva semiforana hi ajuda, o, si més no, inspira.

Els qui sovint visitem l'obra del sociòleg, arqueòleg, filòsof social i mestre universitari Sales i Ferré, tornat a casa al final de la seva vida i mort a Vinaròs el 1910, no podem sinó constatar el fet. L'any 2010, tant la vila d'Ulldecona com diversos centres acadèmics celebraren adientment el centenari de la seva desaparició.

La normal identificació amb el món intel·lectual espanyol, característica de Sales i Ferré, apareix en alguns altres sociòlegs destacats del nostre àmbit durant èpoques anteriors a la Guerra Civil. És el cas de Josep Medina Echevarria (1907–1977), fill de Castelló i estudiant a València, el mestratge i l'herència intel·lectual del qual, un cop exiliat, fou fonamental per a la sociologia mexicana i llatinoamericana. A València, precisament, ja s'havia generat, temps abans, una consciència sociològica suficientment forta perquè el rector de la Universitat de València, Pérez Pujol, historiador de les institucions jurídiques de l'Espanya dels gots, organitzés un “congreso sociológico español”, l'any 1883, i que uns quants anys abans, el 1875, publicqués un treball amb el nom de *La sociología y la fórmula del derecho*.

L'atracció que exerceix la descripció de la institucionalització d'una disciplina científica o humanística —càtedres, centres de recerca, laboratoris, escoles— sovint fa oblidar els corrents culturals que la feren néixer. En el cas català això és força evident. Abans de Sales, la consciència de la necessitat d'una ciència general de la societat, d'una sociologia, era ja força clara en l'obra del polític Francesc Pi i Margall (1824-1901), influït per les concepcions anarquitzants de Pierre-Joseph Proudhon. Dins la potent tradició anarquista de Catalunya, s'obrí pas una visió *cientifista* —no necessàriament científica— de la societat humana que sovint incloïa certa concepció llibertària de quelcom que hom anomenava “sociologia”. Així, algunes revistes àcrates es veien a elles mateixes, explícitament, com a “sociològiques”. Des d'una altra perspectiva, el gran urbanista Ildefons Cerdà (1815–1876) compongué un apèndix estadístic sobre la classe obrera barcelonina en la seva *Teoría general de la urbanización*, de 1867, que representà un digníssim paral·lel al cèlebre *social survey*, o estudi sobre els pobres i les classes treballadores londinenques durant el decenni de 1870, de Henry Mayhew. Tots dos estudis, el de Cerdà i el de Mayhew, i d'altres de semblants, com els del caciquisme a Espanya, que féu l'aragonès Joaquín Costa durant la mateixa època, són curulls del que cal anomenar “consciència sociològica”, tinguin o no connexió directa amb la disciplina tal com la coneixem avui.

Un altre precursor català, contemporani de Pi i de Cerdà, fou el jove filòsof Jaume Balmes (1810–1848), amb el seu gir cap a l'anàlisi de les condicions socials dins la tradició catòlica, un gir que també es produïa en altres països europeus. A més d'una actitud molt favorable a la naixent sociologia, fins i tot en la seva versió positivista o “materialista”, Balmes fou autor d'una obra capdavantera en un dels camps més fèrtils de la sociologia, el de la comparació entre creences religioses i actituds econòmiques, que ha donat obres mestres com la *Filosofia del diner*, de Georg Simmel, o *L'ètica protestant*, de Max Weber. Sol sorprendre'm que el balmesià *El protestantismo comparado con el catolicismo*, que fou publicat el 1842, sigui sempre ignorat pels historiadors de la sociologia, i fins i tot per molts d'aquells que han concedit certa atenció al desenvolupament de la seva branca espanyola.

En tot cas, l'aportació de la sociologia a la cultura catalana del segle XIX fou prou substancial perquè el mateix Enric Prat de la Riba, en el seu clàssic *La nacionalitat catalana*, de 1906, parlés amb respecte de les aportacions dels sociòlegs al coneixement del país. Diu Prat de la Riba que, si és ben cert que els his-

toriadors han identificat la unitat que rau “dessota de la diversitat (interna de cada col·lectivitat social), on hi descobreixen la unitat d’un sistema, el nexa d’un sentiment comú (nacional)”, els sociòlegs també ho fan. Afegeix, però, que si bé els sociòlegs descobreixen els mateixos trets comuns que detecten els historiadors, van més lluny encara. Diu Prat, literalment, que són ells els que “intenten esbrinar l’essència íntima del vincle social, del fet de la societat”. Són els sociòlegs, afegeix, els que verament expliquen i constaten com “l’home neix, creix, es forma i viu dintre d’una societat”, d’un país, i basteixen la seva història, el seu art, la seva llengua i la seva cultura. Més que no pas cap altra ciència social, és la sociologia la que ens posa a l’abast les eines per entendre un poble.

IV

Per raons prou òbvies, fou la tradició catòlica dins la sociologia catalana la que primer prosperà durant la dictadura franquista, i no pas la més secular o laica. Dins d’aquell corrent, hi destacà el pare Rogeli Duocastella, que, treballant dins la versió tolerada de la sociologia per part de la dictadura clerical feixista que s’instal·là a Espanya l’any 1939, la de l’anomenada “sociologia cristiana”, féu una feina molt lloable vers la recuperació de la normalitat científica.

És important, en aquest context, superar qualsevol malentès que es produí entre els primers i joves “sociòlegs laics” o “científics” i els que, sota la dictadura franquista, emprengueren el camí tolerat d’una sociologia que les autoritats del règim permetien que florís sense gaire entrebancs, car duia el nom de “cristiana”. Els noms del pare Rogeli Duocastella (1914–1984) i d’Emili Boix Selva (1917–1999) mereixen ser recordats. El primer fundà l’ISPA, l’Institut de Sociologia i Pastoral Aplicada, el 1963, continuació d’un centre anterior, fundat per ell mateix el 1958.

Per la seva part, l’Institut Catòlic d’Estudis Socials de Barcelona, l’ICESB, fundat l’any 1951 sota la protecció bisbal, fou idea d’Emili Boix, vers el 1949. L’ICESB permeté la floració d’aquesta mena d’activitat sociològica, vinculada a posicions cristianes democràtiques. Un nombre d’estudiants, molts dels quals lligats al treball social o, com era llavors anomenat, a l’“assistència social”, passaren per aquests centres i, si més no, conegueren l’existència de la sociologia.

Fora d’aquest àmbit, als anys cinquanta alguns aprenents de sociòleg maldaven per establir i conrear una sociologia plenament homologable a la que prosperava arreu del món, com una ciència social reconeguda. Malauradament, la presència d’una primera càtedra de sociologia a la Universitat de Barcelona durant uns quants anys inicials del decenni dels seixanta no fomentà gaire la realització d’aquesta aspiració, per raons de vinculació més o menys directa al règim dictatorial i, a més, per una notòria desvinculació amb els problemes del país. No consta que els tres primers catedràtics de sociologia a la Universitat de Barcelona —els professors Salustiano del Campo, Eduardo Martín López i Amando de Miguel— mostressin un interès especial per l’estudi de la societat on vivien, la catalana, de la qual desconeixien fins i tot la llengua pròpia.

Tanmateix, els minsos recursos de la societat civil donaren uns primers resultats a mitjan anys seixanta. La primera sociologia realment catalana i, per tant, universal i internacionalment homologable es realitzà fora de la universitat. Uns primers cursos en el marc del CEDEC, el Centre d’Estudis per al Desen-

volupament de la Comunitat, iniciats el 1964, a instància dels seus primers aprenents, entre els quals em plau recordar la professora Àngels Pascual —ensems amb Lluís Carreño Piera i amb Josep Maria Masjoan—, foren aviat seguits per un grapat de llavors joves sociòlegs i, més endavant, en els primers moments preagònics del règim, en una escola de ciències socials de vida molt breu, CEISA, on impartírem els elements de la nostra disciplina Esteban Pinilla de las Heras, l'esmentat Lluís Carreño i jo mateix, per esmentar-ne només els sociòlegs. També hi havia algun historiador, com Antoni Jutglar, directament interessat en la sociologia, fins al punt que es produí en ell una veritable conversió a la nostra disciplina, la qual, malauradament, la malaltia posterior no li permeté conrear.

L'escola fou tancada governativament en l'estat d'excepció proclamat el gener de 1969. Per la seva part, Jordi Estivill, aviat un dels membres fundadors de l'Associació Catalana de Sociologia, dirigia el Gabinet d'Estudis Socials, on es realitzaven tasques de sociologia laboral i industrial, amb notable reconeixement per part d'entitats com ara l'Oficina Internacional del Treball, a Ginebra. Poc després, la vinculació de Jordi Estivill amb el Centre Universitari d'Estudis Socials perpinyanès i amb la universitat estiuenca de Prada féu un vital servei a la catalanització transpirinenca de la ciència social a casa nostra. L'intent de creació d'uns estudis universitaris catalans per part d'elements de la societat civil, a partir de 1967, fou escapat governativament per l'estat d'excepció proclamat el gener de 1969, tot just quan anaven a començar. (La comissió era formada per Jordi Pujol; Josep Maria Castellet; Jordi Solé Tura, encarregat d'engagar els estudis de ciència política, i jo mateix, per la sociologia.) Prèviament, al principi de 1965 s'havien pogut fer alguns cursos als Escolapis de la ronda de Sant Antoni, de Barcelona, per part meua, i en incorporar-me jo mateix a la universitat britànica, continuats per Esteban Pinilla de las Heras. També aquests foren abruptament tallats. El contingut d'aquests cursos no era particularment subversiu ni revolucionari, ni tan sols marxista, però llur prohibició, com la d'altres intents, reflecteix la tensió endèmica que pateix la sociologia arreu del món amb els règims dictatorials, ja sia tan estovats com era el franquisme a les seves acaballes.

No cal descriure les condicions de precarietat d'alguns d'aquests centres, sovint en llocs inversemblants; les mancances salarials; l'escassetat de recursos; l'absència de reconeixement oficial, i llur absència en llocs com Girona i Lleida. (A Tarragona un curs d'antropologia social omplia parcialment el buit escandalós.) Per acabar-ho d'adobar, rebien sovint la persecució governativa incoherent d'un règim feixista anticatalà —parlo dels anys seixanta i primers dels setanta—, compensada pel nombre, l'entusiasme i el rigor acadèmic dels seus promotors o dels assistents als cursos o seminaris.

Vull, però, donar fe que els que començàvem a conrear una sociologia lliure de fidelitats ideològiques eclesials rebérem el caliu i la solidaritat dels catòlics demòcrates del sector de la "sociologia cristiana", que ens donaren l'oportunitat de col·laborar en una tasca comuna. És cert que la nostra precarietat era extrema i la d'ells no era tan gran, però tampoc no gaudien de tot el suport que mereixien. En tot cas, la ja esmentada Escola Sociològica de l'Església, l'ICESB, aplegà un nombre notable d'estudiants —la immensa majoria, amb vocació de treball social— que haurien de despertar un interès generalitzat per la nostra disciplina.

V

Un conegut sociòleg espanyol d'aquella època, avui assimilat plenament en l'activitat de producció mediàtica, sostenia que el desenvolupament suposadament tardà de la nostra disciplina a Catalunya es devia al fet que, durant la segona part del segle XIX i la primera del XX, totes les energies intel·lectuals dels catalans eren absorbides pel regionalisme i pel naixent nacionalisme. El notori observador, llavors de València estant, mostrava una ignorància sorprenent del penós estat en què es trobava la Universitat de Barcelona al segle XIX, recentment rescatada del seu exili cerverí. Ignorava, a més, el que havia hagut de fer el recent fundat Institut d'Estudis Catalans, el 1907, que hagué de crear uns cursos universitaris catalans, científicament rigorosos i avançats, que compensessin la greu situació de l'ensenyament superior i la ciència a Catalunya. Poc temps després, el mateix comentarista i catedràtic continuava desco- neixent les condicions que havien impedit el creixement de la nostra disciplina a casa nostra, tot i haver obtingut una càtedra a Barcelona, després de l'aconseguida per un altre representant, en aquest cas d'una sociologia oficial que cooperava molt activament amb un règim doblement hostil: a Catalunya i a la democràcia. Era un obvi representant d'allò que vaig poder batejar el 1965, amb permís d'una censura matussera, amb el nom de "sociologia dirigida o col·laboracionista".

Nogensmenys, alguns ajuts i borses d'estudis —com els que vingueren de la Fundació Jaume Bofill, que dirigia Jordi Porta— permeteren la formació de joves sociòlegs a l'estranger, i havien de donar fruits notables. Una progressiva normalització de les condicions permeté que altres institucions, com ara "la Caixa", concedissin ajuts i beques d'estudi addicionals als que ja havia concedit el programa Fulbright americà anteriorment a alguns joves estudiosos en ciència social. Sembla, doncs, evident que els ajuts i les borses d'estudis han estat definitius en el creixement de la sociologia catalana, encara que, un cop assolit l'objectiu, el que podríem anomenar "mercat de treball de la professió" hagi estat sovint poc aco- llidor. La demanda fou, durant bastants anys, menys forta que l'oferta.

L'impacient desenvolupament "espontani" d'una sociologia democràtica, al marge de la molt poca d'ofi- cial que oferia la universitat, havia començat per uns seminaris realment alternatius i per algunes esco- les vinculades a l'Església. Aquesta estimulà un estat d'opinió prou fort perquè el Ministeri d'Educació nacional obrís la primera càtedra a què m'he referit i, aviat, amb la creació de la Universitat Autònoma, a Bellaterra, un nou departament dedicat a aquesta disciplina. (L'encapçalava Francesc Marsal, tot just tornat de Buenos Aires, aviat malaguanyat en un accident, que fou un dels sociòlegs sèniors més capaços que ens calien per a la primera i necessària consolidació acadèmica.) Al seu costat, empreses de recerca i sociologia aplicada, com el CIREM, dirigida per Oriol Homs, demostraren que la nostra disciplina podia prosperar fora del món acadèmic i fer un servei fonamental en sociologia econòmica, política social i planificació i desenvolupament urbà.

VI

Amb més recursos que no pas l'existent departament de la Universitat de Barcelona i l'altre de València, la Universitat Autònoma esdevingué el centre on es consolidà finalment la sociologia, i gran part de la ciència política, a casa nostra —sense oblidar els cursos i les escoles, no sempre oficials, però certa- ment guarnits amb tots els ets i uts que la disciplina requereix. L'absurda separació de l'antropologia

i la sociologia —totes dues, disciplines germanes, situades en facultats separades—, però, continuà, i roman fins avui dia. Amb la notable excepció de la nova Universitat de Tarragona, precedida per la de Lleida, la sociologia restà marginada en el món universitari català. D'altra banda, la seva forta aliança tradicional amb el treball social, les creixents enquestes d'opinió i els estudis socials en general donaren alguns molt bons resultats. (En el primer Congrés Espanyol de Treball Social, inaugurat al Saló de Cent de l'Ajuntament barceloní, l'any 1968, ambdues disciplines col·laboraren estretament.) Fou semblant el cas de Lleida, on aquests estudis, originalment conreats al Campus de la Caparrella, inspirats per un grup molt eficaç i competent, donaren l'impuls que calia a una disciplina com la nostra, malgrat significatives limitacions curriculars. A Perpinyà la situació era minsa i, per tant, preocupant durant la mateixa època (dels anys setanta als noranta del segle passat). Si una ciència social important es confina al seu ensenyament com a assignatura secundària i complementària a altres estudis, la seva prosperitat resta sistemàticament exclosa.

Totes aquestes dificultats foren parcialment superades per la sociologia paral·lela a la universitària —que incloïa les escoles i els seminaris esmentats, a més de cursos d'estiu, com ara els de la Universitat Catalana de Prada, des de 1968 fins avui mateix. A Prada de Conflent la sociologia ocupà durant molts anys un lloc prominent, i el més nombrós de bon tros en volum d'estudiants. (Cal, però, que no ens enganyem: segurament molts dels assistents ho feien perquè associaven, correctament, sociologia amb democràcia i catalanisme, i no pas perquè tots tinguessin un entusiasme especial pel mètode sociològic.)

Entre els primers sociòlegs fou notable la presència d'una generació de professionals que havien aconseguit les llicències o doctorats en universitats estrangeres. O que hi treballaven, com era el cas del nord-català Joan Borrell, professor de filosofia i sociologia a París, aviat malaguanyat. La formació, ara nord-americana, ara parisenca, o la influència de llurs mestres, ara germànica, ara italiana, d'uns o d'altres, es feia sentir. És per això que no penso que la sociologia catalana, en els seus primers estadis de la segona meitat del segle xx, es pugui definir com a filla intel·lectual d'una sola escola o d'un sol país.

VII

L'anàlisi del contingut en termes d'escola i ideologia predominants durant els primers decennis de "normalitat" professional i científica de la sociologia catalana està encara pendent de fer-se. Hom pot avançar, però, d'una manera impressionista, que inicialment hi havia un predomini de posicions marxistes d'anàlisi sociològica, ensems amb una minoria de seguidors del que s'anomenava llavors "funcionalisme", és a dir, positivisme tradicional modernitzat, a més d'algunes —molt poques— posicions autònomes o inassimilables a les etiquetes acostumades —com podia ser la de l'anomenat "conflictivisme" no marxista, i alguna altra. Cal afegir-hi que les relacions entre el marxisme, predominant a gran part del món de les ciències socials durant els dos darrers decennis del franquisme, i la sociologia foren complexes. En una fase inicial, l'hostilitat dels marxistes contra la sociologia fou extrema —Manuel Sacristán Luzón, *adalid* d'un notable sector del marxisme universitari, arribà a definir públicament la sociologia com a "ciència burgesa". Val a dir que en aquell moment, 1959–1962, els comunistes soviètics ja havien abandonat aquest criteri i s'havien incorporat amb força a la International Sociological Association. D'altra banda, la sociologia marxista o neomarxista avançava en diversos llocs del món acadèmic occidental.

Finalment, ironies de la vida, alguns deixebles de Sacristán esdevindrien, amb el temps, professors de la “ciència burgesa”, estigmatitzada per llur mestre.

Amb el pas del temps, fins i tot en el cas dels que es definien a ells mateixos com a marxistes, l’atracció de la recerca positivista o ad hoc fou irresistible (sobretot quan hom rebia encàrrecs d’estudis institucionals, o de màrqueting, o d’alguna fundació o equip d’urbanistes, suposem). Els estudis de camp —no atribuïbles a cap escola teòrica coneguda— tenien el vistiplau de moltes institucions. Soscavaven, i em temo molt que encara soscaven, una posició o perspectiva teòrica força elaborada. En alguns casos, sovint els mancava dignitat teòrica. Eren de vegades enquestes poc subtils, amb conclusions no sempre gaire interessants.

Em fa l’efecte que, encara avui, tot allò que hem guanyat en rigor tècnic, que és molt i admirable, i en utilitat com a ciència per al coneixement de la realitat social —econòmica, política, cultural—, així com en expansió pels diversos camps de la recerca, els de les “sociologies especials”, no ho hem sempre assolit en refinament teòric. Les excepcions, però, són força esperançadores. Així, hom pot distingir algunes escoles o posicions teòriques notables —com és el cas de la sociologia analítica o vinculada a l’individualisme metodològic—, que ens permeten albirar un retorn al pluralisme de perspectives que tan convenient és per a l’avenç del coneixement en tots els terrenys.

VIII

La sociologia a Catalunya i la sociologia catalana no són, certament, el mateix. La darrera ha estat i està compromesa amb un conjunt significatiu de valors nacionals i, alhora, cal remarcar-ho, amb una visió universalista, no gens provinciana. No són pas característiques incompatibles entre elles. Tampoc ho és que, predominantment, la sociologia que hom fa al nostre país hagi tingut, i tingui avui encara, un caire “progressista”. L’espectacular minva del marxisme —com a visió, o fins i tot teoria, predominat dins la ciència social a casa nostra durant els decennis de 1960 al final del segle xx— no ha significat gens una davallada del predomini de l’actitud progressista. De fet, la desaparició del marxisme més o menys fidel a les posicions oficials del molt influent i ara encongit Partit Socialista Unificat de Catalunya no ha significat una desaparició paral·lela de la visió d’esquerres o “progressista” entre la majoria dels sociòlegs. Igualment que en el cas dels nostres col·legues a la resta d’Europa, el nostre gremi és favorable a la redistribució de la riquesa, a l’“estat del benestar” i a la presència forta de les institucions de la ciutadania pública i de la societat civil. També, naturalment, és partidari de la integració de la ciència social als estudis universitaris. Hi ha notables excepcions a tot Europa i, certament, a l’Amèrica del Nord (sense que això signifiqui que un centre de recerca “neutral” sigui precisament reaccionari!), de la mateixa manera que hi ha alguns grups o col·legues en què la pràctica d’una sociologia “positivista” o oberta a la mentalitat “empresarial” és totalment lliure d’esquerranisme. En tot cas, és ben cert que fins i tot algunes empreses privades d’estudis socials, cooperatius o de sociologia industrial la fan amb una visió solidària i fins i tot altruista del que cal assolir, i no pas amb un tarannà conservador o amb criteris de pura economia de mercat. L’estudi pioner d’Àngels Pascual sobre el retorn del emigrants espanyols a Europa, o fins el molt recent i de gran qualitat de Dolors Mayoral, Paquita Sanvicén i Fidel Molina, *El àgora compartida*, sobre els immigrants a Lleida, són proves d’aquesta “objectivitat” a la qual em refereixo.

Ben entrats en el segle XXI, la sociologia catalana ha assolit un alt nivell de normalització acadèmica i científica, d'una banda, així com un nivell que comença a ser acceptable de legitimació professional, de l'altra. Faré un breu comentari sobre la primera i un altre sobre la segona.

La maduresa d'una disciplina com la sociològica es mesura per la presència i la qualitat que té fora de la universitat. Des d'avui, des de 2014, podem dir finalment que la sociologia ha superat el seu confinament a les facultats universitàries. Les raons per a la vinculació acadèmica i universitària de la sociologia són molt potents. D'una banda, la universitat ofereix una garantia de neutralitat científica i de rigor que és essencial per a la ciència social. D'una altra banda, la sociologia és també una ciència moral, una consciència crítica de la modernitat i de la societat on es conrea. A més, per un nombre notable de sociòlegs, és també una disciplina que ha de participar activament en la vida social. Des d'aquest punt de vista, no ha de ser una eina neutral, sinó compromesa amb la política social, tant la que es duu a terme des dels poders públics com la que es fa des dels moviments socials o des de la societat civil. És, per tant, una *disciplina pública*, com ho ha estat sempre. Reivindicar la "sociologia pública" quan la sociologia no és altra cosa sorprèn un xic. ¿Cal recordar als sociòlegs professionals que no era altra aspiració la que inspirà l'obra de Max Weber ara fa més d'un segle? La seva revista duia els noms de *recerca* i de *política social*. ¿No estaven orientats vers la millora de les condicions socials, els estudis de Durkheim sobre ètica i sociologia al principi del segle XX? ¿No s'orientava vers la reforma i la millora tot el que significà l'escola de Chicago? Cal recordar que molts estudis i treballs contemporanis, fins i tot en el terreny de la sociologia analítica en aparença, més neutral socialment, estan vinculats a la millora de les condicions educatives, o democràtiques, o de desenvolupament econòmic de les nostres societats.

Totes aquestes posicions, afortunadament, són avui representades molt dignament en la sociologia catalana amb, tal vegada, una preponderància dels enfocaments més actius en termes de política social que no pas dels més acadèmics, i amb una minoria molt notable dels que pensen que la funció de copsar independentment i criticar el món d'avui i la vida de la nostra nació és la més noble tasca de la sociologia. Una tasca solidària que, en un univers cada cop més globalitzat, no és provinciana, ni localista, ni tribal. El dia en què la sociologia deixi de participar en la filosofia moral del nostre temps, o en els nivells més abstractes de la teoria de la societat humana, serà el dia en què haurà deixat de tenir interès. És per això que em plau felicitar els sociòlegs lleidatans Jordi Garreta, Jordi Martí Henneberg, Fidel Molina, Paquita Sanvicén i Dolors Mayoral, i Lluís Samper, que enllaçà la geografia humana amb la sociologia, per la gran qualitat de la seva feina i l'esperit lliure i crític amb què tots ells i els seus aprenents honoren la seva disciplina, que es cultiva en aquesta universitat.

Aquest darrer enfocament moral al qual em referia, per fortuna, no hi és absent. Va estretament lligat a la convicció que el necessari humanisme del segle XXI —en un món que concedeix el monopoli de la legitimitat intel·lectual a tot allò que és ciència natural, o tècnica, o que, sense ser-ho, s'hi assembla suficientment— ha d'incloure la ciència social. La dignitat de la sociologia no solament depèn del rigor, la independència i la científicitat de les seves troballes i del seu discurs, sinó també de la vinculació que té amb els valors del lliure albir i amb el reconeixement de la condició tràgica de la vida humana i, per extensió, amb la dels pobles. De fet, això fa que la sociologia sigui molt més que una tècnica respectada i eficaç, com, per exemple, una manera de fer enquestes, analitzar estadístiques socials o fer anàlisis multifactorials. La sociologia és també una manera —la millor manera, diria jo— de conrear l'humanisme

avui. És a dir, la manera més adient d'entendre i d'explicar el món humà en la seva condició plenament moderna, amb les eines de la raó, la secularitat, el realisme i la fraternitat. L'humanisme del segle XXI o és sociològic o no és.

IX

És per això que hem de celebrar que, a casa nostra, a Catalunya, a Lleida, la presència de la sociologia en els ensenyaments superiors i en la vida cultural i pública del país no sigui pas menor. Això ha estat fruit, en certa manera, del fet que els plans d'estudi predominants avui es confegiren en un moment de certa popularitat de la nostra disciplina. La sociologia mereix i necessita l'existència de departaments dotats de la corresponent càtedra o càtedres per poder participar plenament en el conreu de la ciència social a Catalunya. L'equip, de gran qualitat acadèmica i científica, format pels sociòlegs lleidatans és una garantia perquè es faci plena realitat aquest objectiu. Em plau esmentar col·legues com Lluís Samper i Jordi Martí Hennegberg, vinculats també a la geografia social o humana, i sociòlegs, com el mateix Lluís Samper, Fidel Molina, Jordi Garreta, Dolors Mayoral, Cecili Lapresta i Paquita Sanvicén. Els esmento sense ordre alfabètic, com una colla d'admirats amics i col·legues involucrats en una mateixa difícil tasca de coneixement de la realitat social en tota la seva complexitat.

L'humanisme del segle XXI, com dic, o és sociològic o no és. La saviesa dels nostres clàssics, des de Maquiavel i Montesquieu fins a Marx, Simmel, Durkheim i Weber, però també des de Gramsci i Mannheim, de Parsons i de Lévi-Strauss, fins avui, fins a un Raymond Boudon —ai las, recentment traspasat—, és també la saviesa de la modernitat. El seu llegat hauria de formar part sempre de l'educació dels economistes, filòsofs, psicòlegs, antropòlegs d'avui. Fins i tot els mateixos sociòlegs haurien de conèixer més a fons els nostres clàssics. Això evitaria la caiguda de la sociologia en el pou de les tècniques del màrqueting o de persuasió comercial i publicitària, o mediàtica i política. Sembla ingenu reivindicar, com si es tractés d'una croada, la funció crítica d'un ofici que és, de soca-rel, crític, fratern i alliberador.

Som, doncs, quelcom més que una mera part interessant de l'humanisme propi d'una era democràtica, secular i solidària com és la nostra, perquè la sociologia és potser l'única disciplina que aplega en ella sola una preocupació ecològica i ambiental, una preocupació moral, una preocupació científica i una preocupació radical per la igualtat i la llibertat dels homes. Alguns poden pensar que vessants tan diversos afebleixen o esmicolen el tremp de l'art sociològic. La sociologia, hom podria dir, voldria ser massa coses alhora. Però la resposta és prou clara: en un temps de dispersió i d'especialització, cal urgentment una perspectiva única, capaç d'unificar i aplegar allò que altrament es dissoldria, centrifugat per manca d'una perspectiva compartida.

L'era del sociòleg com a capdavanter de la democràcia i del progrés no ha acabat del tot. És ara plenament compartida per molts altres ciutadans i per altres ciències socials, i per les humanitats. Per molts de nosaltres, naturalment, la tasca no ha perdut encís, sobretot perquè sabem que algunes de les nostres tècniques —l'enquesta, el *report* objectiu de les condicions socials— representen també el bo i millor de la disciplina: la humilitat d'anar al carrer, o als pobles, o als tallers, o al lloc de sortida o arribada dels migrants, per conèixer de primera mà què és allò que neguiteja o angunia cadascú, o què vol la gent, sense imposar els nostres prejudicis o les nostres idees preconcebudes. Els sociòlegs, si més no, sabem

de què parlem quan parlem de les condicions en què viu la gent, o avaluem què anhelan o volen. I això ens ha dut a assolir un respecte professional semblant si més no al d'altres professionals i recercadors. Els arquitectes avui sovint respecten i escolten els sociòlegs urbans —una branca de la disciplina molt ben desenvolupada a Catalunya—; els metges, els sociòlegs de la salut; els polítics, els que conreen la sociologia electoral, i també els polítics escolten el que han de dir demògrafs i economistes, però també sociòlegs, sobre l'educació, sobre les migracions o la integració social, o sobre la immersió lingüística, per salvar-nos els mots.

X

Cap disciplina no pot haver arribat a aquesta situació al segle XXI sense haver aconseguit un corpus de publicacions científiques respectable i de qualitat. Un dels senyals més inequívocs de la nostra situació és la consolidació de les nostres publicacions científiques. Més enllà de la nostra considerable participació en revistes sociològiques catalanes, espanyoles, franceses, anglosaxones o d'arreu, i en els seus comitès de redacció o direcció, les nostres publicacions han arribat a un nivell de normalització envejable. Solament la publicació de *Papers: Revista de Sociologia*, que dirigiren sociòlegs tan significatius com el malaguanyat Joan Francesc Marsal o, després, Carlota Solé, o *Aïnes*, de Perpinyà, de breu però important aparició, que veié la llum gràcies al també malaguanyat filòsof rossellonès Joan Borrell, a més de Jordi Estivill i Andreu Balent, justificaria l'afirmació d'actual normalitat en el terreny de les publicacions. Butlletins d'informació sociològica, com el dirigit per Oriol Homs, des del CIREM, han retut també un servei cabdal a la sociologia d'expressió catalana. Caldria afegir-hi que la nostra presència en revistes espanyoles o estrangeres i en llurs consells de redacció o direcció no ha estat, o no és, tampoc, minsa. El que havia començat tímidament, amb alguna publicació com la *Revista de Treball Social* o la vella *Perspectiva Social*, és avui una realitat sòlida. L'Associació Catalana de Sociologia publica amb regularitat la *Revista Catalana de Sociologia*, ara també digitalitzada i accessible a Internet, dins les publicacions de l'Institut d'Estudis Catalans, que acull, a més, el nostre *Butlletí*.

L'obra de síntesi, la *Societat Catalana*, publicada el 1998 per l'Institut d'Estadística de Catalunya, en què tants sociòlegs van col·laborar, dóna una idea acurada del que ja havia assolit la nostra ciència social al final del segle XX. Igualment ho feren les diverses i vastes *Enquestes Metropolitanas*, que dirigiren Oriol Nel·lo, Marina Subirats i jo mateix, en el terreny de la macrosociologia empírica, i que continuen avui mateix sota el triumvirat de Màrius Domínguez, Lluís Flaquer i Sebastià Sarasa.

D'altra banda, i sense entrar en gaires detalls, cal reconèixer que la capacitat organitzativa de la nostra professió, com a tal, ha estat notablement alta. Certament, ens ha ajudat la pertinença, com a societat filial molt activa, a la nostra acadèmia nacional, l'Institut d'Estudis Catalans, amb el seu prestigi a casa nostra i el seu reconeixement internacional. També ha estat important la nostra presència constant en la Federación Española de Sociología (FES), de la qual som cofundadors, i la nostra participació en tots els congressos espanyols, dos dels quals se celebraren a Lleida i a Barcelona. També l'hem presidida, la FES, i hem celebrat amb ella un Congrés Mundial de Sociologia, a Madrid, així com molt recentment un altre, de mundial, també sota els auspicis de la International Sociological Association, en el marc de la Universitat de Barcelona, ara fa molt pocs anys. A més, i com a senyal de maduresa, l'Associació atorga uns premis nacionals de sociologia que han rebut ja, amb tota justícia, dos eminents col·legues nostres,

els professors Manuel Castells i Marina Subirats. A més, fa temps que l'Associació ofereix un premi als joves sociòlegs, a fi i efecte d'estimular entre ells el conreu i la dedicació a l'art sociològica.

Hi ha, doncs, un veritable abisme entre la situació de fa un parell de decennis i la d'avui. El progrés ha estat ferm i indubtable. No veig cap raó perquè no continuem avançant durant l'esdevenidor més proper. I que un dels centres sigui Lleida ens assegura una distribució territorial justa i necessària.

No hi ha gens de triomfalisme en el que dic, però no em perdonarien que ignorés els avenços fets, que són palesos i substancials. La majoria no hem perdut, ni ho farem mai, ni tan sols el bri d'esperit crític i descontent endèmic que ha caracteritzat la nostra tasca durant, com hom sol dir, tota la vida. Ignorar, però, aquesta maduresa —sense ignorar, naturalment, les dificultats i les estretors que encara hem de superar— fóra inadmissible. El cofoisme no fa per a catalans.

Senyor rector, autoritats, col·legues acadèmics, senyores i senyors, desitgem llarga i pròspera vida a la sociologia catalana, i especialment a la que es fa, cada cop millor, a la Universitat de Lleida.

Moltes gràcies a la Universitat de Lleida per la dignitat acadèmica que m'han concedit. Bon vespre a tothom.

Nota i agraïments

Les molt valuoses observacions que publica Jordi Estivill en el *Butlletí* de l'Associació Catalana de Sociologia (ACS), del gener de 2008 (citada més avall), inclouen el comentari que encara està per fer una història de l'Associació. La tasca continua pendent. Pel que fa a gran part de la documentació referent als primers decennis de la seva existència, consta que ell, com a secretari i després president de l'Associació, lliurà tots els que tenia a l'Arxiu de l'Institut. Per part meua, fa pocs anys vaig lliurar dotze capses de documents amb correspondència sobre l'ACS, la FES (antiga FASEE), l'ISA i sobre altres relacions de l'ACS amb persones, governs i autoritats, també a l'Arxiu de l'Institut, i vaig assabentar de la decisió el llavors president de l'ACS, Josep M. Rotger. He d'agrair a diversos lectors d'aquest text els seus suggeriments per a millorar-lo, entre els quals, Salvador Carrasco.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Avui estem reunits en aquest magne acte acadèmic entorn de la figura d'un rellevant científic social, sens dubte un dels més importants i transcendents que ha donat la Catalunya i l'Espanya del segle xx, dels més importants i amb una projecció internacional que no sol ser habitual entre nosaltres. Dic científic social perquè precisament, amb aquesta catalogació genèrica, vull començar les meves breus paraules sobre qui és i què representa per a l'Acadèmia la notable figura de Salvador Giner.

En efecte, en el cada vegada més frondós arbre de la ciència és bo de recordar que una de les tres branques principals, al costat de les ciències de la naturalesa i de la vida, és la branca de les ciències socials. I quan dic tres branques principals vull referir-me al fet que les tres són igualment importants per formar l'arbre, i que, sense alguna de les tres, la ciència restaria incompleta en la seva tasca d'escodrinyar com és, com funciona i com canvia la realitat.

El mestre Giner és un científic social, és a dir, un pensador dedicat a entendre el funcionament i el canvi de les societats humanes en el temps i en l'espai, mitjançant els recursos del mètode científic. Per tant, és un pensador esforçat a comprendre la condició humana en societat i a realitzar aquesta tasca mitjançant l'aplicació del racionalisme crític en el seu objecte d'estudi.

Alguns continuen pensant que, davant d'altres tasques de la ciència, dedicades a comprendre l'origen de l'univers i el seu destí o el funcionament de la vida biològica, la que es dedica a comprendre la societat és, per ventura, important, però no tant com les altres dues. Espero i desitjo que aquest sigui un pensament en franca reculada, però, per si no fos així, deixin-me dir-los que s'equivoquen notablement els qui sostenen això. Abans de començar a pensar sobre la realitat, l'espècie humana va haver de constituir-se socialment. Va ser llavors, en aquest fet de constituir-se i organitzar-se per donar sortida a l'instint animal de supervivència de l'espècie, que el primat excepcional que és la nostra espècie va haver d'organitzar-se en col·lectivitat. Va ser, per tant, un acte constitutiu i constituent, sense el qual no hauríem pogut dedicar-nos a pensar com és la realitat natural o biològica de la nostra espècie. I, com sigui que constitutivament som éssers socials, serà imprescindible que existeixin pensadors dedicats a estudiar amb rigor i amb experimentació com funcionen i canvien els humans en col·lectivitat.

Les ciències socials no són un luxe; són una necessitat, constituïda per poder fer adonar el subjecte del món social exterior i per anar descobrint i formulant les regularitats en què es basen les organitzacions societàries humanes, és a dir, les civilitzacions. O, per ventura, algú creu que és més important saber com s'evita o guareix una malaltia que saber com hem d'organitzar-nos en col·lectivitat per assegurar amb qualitat humana la supervivència de l'espècie?

És veritat que de vegades se'ls ha negat el pa i la sal, a les ciències socials, sota la creença, un xic superba, d'alguns científics segons la qual, quan l'home s'ocupa d'entendre l'home en societat, és impossible desprendre's de la subjectivitat i, per tant, el coneixement científic resulta impossible. És cert que l'home és subjectiu per naturalesa, però ho és per aconseguir qualsevol coneixement de la realitat i no només el coneixement social. Ho és per entendre el cosmos, per entendre una cèl·lula o per entendre què és i com actua una classe social. I perquè ho és, i això resulta una limitació per entendre objectivament la realitat i poder transformar-la en el sentit ideològic i axiològic que cadascú lliurement consideri, hem estat capaços d'anar creant el mètode científic, aquest conjunt de normes i procediments que anem perfeccionant per posar fi a la nostra subjectivitat innata mitjançant la comprovació empírica factual de les nostres proposicions sobre el funcionament de la realitat.

I la racionalitat en l'elaboració de les hipòtesis, la seva comprovació empírica, la capacitat analítica, sistèmica, explicativa, legal i predictiva del coneixement científic és tan aplicable a l'agronomia i a la biologia com a la sociologia. I en això crec que hi estarien d'acord mestres de l'epistemologia —d'altra banda, no sempre coincidents entre ells en altres assumptes— com Karl Popper o Mario Bunge.

És veritat, també, que les ciències socials tenen problemes epistemològics particulars, però aquesta mateixa realitat és perfectament detectable en les altres dues grans branques de les ciències de la naturalesa i de la vida, ja que en realitat només s'escapen d'aquests "joiosos" problemes les ciències formals de la lògica i la matemàtica. I és veritat, igualment, que les ciències socials van trigar més temps que les altres ciències a desembarassar-se de les prenocions dogmàtiques i immutables de tipus teològic o filosòfic. I encara que hem de confessar que la vigilància permanent sobre la influència dels valors morals i de les ideologies en el terreny de les ciències de la societat ha de ser constant, els voldria recordar que això darrer ja fa algun temps que es va superar en la immensa majoria de les disciplines que formen el ric i atapeït món de les ciències socials. Així doncs, bandegem ja d'una vegada per sempre la vella i superada dicotomia que existeixen unes ciències que són de primera i unes altres que són de segona. El que existeix, senzillament, és ciència i no-ciència, bona ciència i mala ciència. I això afecta de la mateixa manera un físic o un sociòleg.

Perquè, no sé si ho he dit ja, però el nostre nou doctor *honoris causa* és un sociòleg, és a dir, un practicant d'aquell brancó de la branca general de les ciències socials que s'encarrega d'estudiar el funcionament i el canvi de les societats en el present. El sociòleg és un germà de l'historiador, el qual fa el mateix però respecte al passat. I té estretes connexions familiars, inevitables i necessàries, amb l'economia, la filologia, l'antropologia, la geografia, la psicologia, el dret o les diverses ciències de l'educació. El sociòleg és aquell científic que busca interpretar realitats concretes tenint en compte teories generals per anar formant explicacions concretes en el temps i en l'espai que, al seu torn, serveixin per anar perfeccionat les teories.

I, per cert, Salvador Giner no és un sociòleg més, sinó un dels grans sociòlegs contemporanis i, sens dubte, un dels pares fundadors d'aquesta disciplina científica a Catalunya i Espanya. El seu programa no ha estat només un programa d'actuació individual, de científic tancat al seu despatx, sense cap més afany meritori que el de la seva pròpia obra intel·lectual. Precisament Giner s'ha convertit en mestre perquè el seu projecte ha estat el d'estendre la sociologia com una matèria científica necessària per a la política i

com una matèria que havia d'estar present en la vida acadèmica universitària. Sí, benvolguts col·legues, per a la política, per a la política amb majúscules, que és, per descomptat, l'única admissible moralment.

Ciència per a la política vol dir, per al rector, que la qualitat de la democràcia necessita la qualitat de les decisions, i a aquestes últimes els cal la ciència de la sociologia per caminar per camins millors.

I és per aquest doble afany d'estendre la sociologia per l'Acadèmia universitària i de relacionar-la amb les decisions polítiques que, després de rondar per aquests mons de Déu de Colònia, Chicago, Cambridge, Lancaster o Londres, després de visitar els mons universitaris de Puerto Rico, l'Argentina, Veneçuela, Mèxic o la Sorbona de París, després de ser nomenat president del comitè organitzador del Congrés Mundial de Sociologia, el 1990, i de la primera Conferència Europea de Ciències Socials el 1991, va reca- lar definitivament al nostre país per fundar l'Associació Catalana de Sociologia, la Federación Española de Sociología i la Revista Internacional de Sociología; per dirigir l'Institut d'Estudis Avançats del CSIC, o per presidir, finalment, l'Institut d'Estudis Catalans, fins fa poc menys d'un any.

Parlem, doncs, d'un gran científic social i d'un gran sociòleg, que, a més, ha sabut ser un gran dinamitzador de la seva disciplina i que ha lluitat per situar-la adequadament i dignament en els currículums universitaris espanyols. Però parlem, igualment, del científic social, que ha sabut també identificar-se amb la condició de ciutadà compromès amb la realitat, que ha sabut compaginar sense contradicció el barret de científic que té el ferm compromís del rigor i l'objectivitat amb el barret de l'intel·lectual que desitja participar en la realitat social i en la seva transformació mitjançant la transferència del seu coneixement a l'anàlisi concreta de la realitat concreta. I fins i tot ha sabut sostenir amb valentia i decisió el compromís partidari quan ho ha considerat necessari. En aquest sentit, els convido que llegeixin els múltiples articles periodístics que en els mitjans de comunicació catalans i espanyols més prestigiosos ha anat publicant el nostre nou doctor *honoris causa* i que comprovin la precisió de la seva anàlisi i l'elegància de la seva ploma.

Vull referir-me finalment a la seva vinculació particular amb la Universitat de Lleida. Entre les diverses actuacions que hi ha fet, m'agradaria destacar-ne dues. La primera és el permanent alè cap als sociòlegs de la nostra casa. Bé sap el rector que sempre que l'han necessitat l'han tingut: en la direcció de recerques, en les qüestions d'ascens acadèmic o en el permanent assessorament intel·lectual. En aquesta sala hi ha alguns exemples del que dic i que no dirien el contrari d'allò que el rector acaba d'afirmar. És per això que em sembla just i necessari destacar el caràcter de mestre d'investigadors i docents que té la gran personalitat intel·lectual de Salvador Giner.

I la segona és el suport que sempre va donar a la Càtedra Màrius Torres de la Universitat de Lleida quan ostentava la presidència de l'Institut d'Estudis Catalans. Per aquestes dues raons nosaltres sempre l'hem considerat com un dels nostres.

Finalitzo. Benvolgut mestre Giner, jo també sóc un assidu lector de la seva *Història del pensament social*, un clàssic entre els clàssics. Jo també sóc un assidu lector del seu *Manual de civisme*, la lectura del qual hauria de ser molt necessària entre els universitaris, i que sempre he recomanat als meus alumnes. I jo també sóc lector del seu recent llibre, que gairebé he finalitzat, sobre *L'origen de la moral*. Les lectures

dels seus llibres i els seus articles estic convençut que m'han proporcionat, igual que en milers de lectors, un clar efecte benèfic, que m'han fet una mica més humà, ja que he comprès una mica millor la condició humana en societat. Mestre, moltíssimes gràcies i que sàpiga que d'ara endavant vostè ja forma part d'una universitat jove, però amable i ambiciosa, que intentarà utilitzar degudament l'ampli cabal dels seus coneixements amb l'esperança que se senti un més de nosaltres, els universitaris i universitàries lleidatans.

HONORIS CAUSA
DONG YANSHENG

15 D'ABRIL DE 2014

INSTITUTO CERVANTES DE PEQUÍN

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Francisco Javier Terrado Pablo

Rector Magnífico,
 Excelentísimas e Ilustrísimas Autoridades
 Miembros de la Universitat de Lleida desplazados hasta China
 Profesores y estudiantes del Instituto Cervantes, que hoy nos acoge en Pekín
 Distinguido público de la gran nación de China, hermana de España.

El acto que hoy vamos a realizar es el más importante de los que puedan tener lugar en el mundo universitario: la concesión del grado de doctor a uno de sus miembros. Si se exige al candidato del requisito previo de la presentación de una tesis, eso se justifica por una razón muy sencilla: la obra de aquel a quien se otorga la distinción es de tal envergadura que huelga cualquier demostración. Su labor lo rodea ya de una aureola visible ante la sociedad, innegable ante los ojos del mundo. La expresión “ser investido doctor *honoris causa*” y el sustantivo “investidura” aluden a las ropas con que antiguamente se distinguía a aquel que merecía honra y honor públicos, conceptos que nos recuerdan el *mianzi* o el *lian* de la cultura china. Hoy y aquí, aquel a quien distinguimos se presenta ante nosotros sin necesidad de aquellos ropajes que recuerdan la Edad Media Europea. El profesor Dong Yansheng aparece aureolado con la toga inmaterial de la ciencia, con la capa del amor a los estudiantes, con los distintivos de la sencillez, con el birrete de la honestidad.

En su ciudad natal, donde es conocido y querido por todos, el profesor Dong Yansheng no necesita presentación. Mayor despropósito sería aún pretender presentarlo en esta que es su casa, la institución que ahora nos da cobijo y que lleva el nombre de un escritor a cuya obra el profesor Dong ha prestado un servicio impagable. Mi labor hoy se limitará a dirigir un rayo de luz hacia algunas de las muchas facetas que caracterizan toda una vida dedicada a la investigación y a la educación.

Si en el marco donde nos encontramos el profesor Dong Yansheng es de sobra conocido, quizá no ocurra lo mismo con la universidad que tiene el privilegio de ser la primera en tenerlo en la galería de ilustres doctores por razón del honor. Me refiero a la Universitat de Lleida, a la cual me siento orgulloso de servir y a cuyo Rector, aquí presente, agradezco que haya escuchado mi petición en favor del hispanismo, encarnado en una persona nacida muy lejos del solar hispano. Permítanme, pues, decir unas breves palabras sobre una universidad que ha sido maestra y *alma mater* de muchas generaciones de europeos.

Hay que decir que nuestra Universitat de Lleida, llamada antiguamente Estudio General, se creó en el año 1300 y que fue la primera de las que existieron en los territorios peninsulares de la Corona de Aragón. Como muy bien indica el historiador Joan Busqueta, actual decano de la Facultad de Letras, las buenas relaciones entre la Corona y el Papado facilitaron que el papa Bonifacio VIII expidiera en el año 1297 una autorización para fundar una nueva universidad, que, gracias a la acción del rey Jaime II, se

hizo realidad tres años después. Se cumplen ahora 714 años. Fue una universidad internacional, lo que en aquel entonces era sinónimo de europea. Los documentos nos hablan de estudiantes italianos, alemanes, ingleses, escoceses y de “otras gentes de las islas del Océano”. En ese foco de cultura y de ciencia estudiaron grandes escritores, como Jaume Roig y Anselm Turmeda, o personalidades religiosas como Alfonso de Borja, que llegó a ser papa con el nombre de Calixto III. En esa universidad enseñaron insignes profesores, como el médico Jacme d’Agramont, quien en 1348 escribió un tratado de salud pública, el primero que se compuso para enfrentarse a los estragos de la llamada peste negra, que redujo en un tercio la población europea en el siglo XIV. El Estudio General de Lérida estuvo en funcionamiento hasta 1717, año en que fue suprimido por orden del rey Felipe V. El día 12 de diciembre de 1991 el viejo Estudio General renació por mandato del Parlamento de Cataluña y recibió el nombre actual de Universitat de Lleida.

Como pueden ver, la universidad que hoy acoge a un nuevo miembro en su claustro es una institución de bien probado abolengo. La Facultad de Letras, heredera de los estudios “de Filosofía y Artes” (así se denominan en el documento de los Estatutos Fundacionals del año 1300) se alegra al poder abrazar como a un hermano al profesor Dong Yansheng.

Pasaré ahora a glosar la vida y la obra de la persona para quien solicito el grado de doctor.

Dong Yansheng nació en Pekín, República Popular China, el 24 de junio de 1937. Se graduó en 1960 en la Facultad de Español del Instituto de Lenguas Extranjeras de Pekín, denominado hoy Universidad de Estudios Extranjeros. Ha sido en ella profesor de español desde septiembre de 1960 y decano de la misma entre 1984 y 1987. Fue estudiante visitante en la Universidad Complutense de Madrid entre 1980 y 1981. En los periodos que van del 1989 al 1991 y del 1998 al 1999 fue profesor visitante de lengua y cultura chinas en la Universidad Autónoma de Madrid. Hoy continúa su labor docente e investigadora en la que se graduó y en la que ha ejercido su magisterio.

La actividad desarrollada por Dong Yansheng a lo largo de su vida profesional abarca tres ámbitos fundamentales. En primer lugar está la docencia. Se deriva de ahí el segundo ámbito: la investigación como requisito y consecuencia de esa docencia. El tercero es la traducción desde la lengua española a la china y viceversa.

Dong Yansheng ha desarrollado a lo largo de 54 años una labor pionera en la enseñanza de la lengua española. La filología española se implantó en China en 1953, con la ayuda de hispanistas rusos y exiliados españoles. Pero aquello que con buena voluntad se hizo en los primeros años no ofrecía una base sólida. En 1960, por motivos históricos y políticos, la enseñanza del español en China se hallaba todavía en sus inicios. Había que partir prácticamente de cero. Y a esa labor ingente se consagraron Dong Yansheng y una generación de insignes y esforzados hispanistas que lograron formar a las sucesivas generaciones de profesores de español. Hoy el número de universidades en las que la filología española está implantada es de 93. Y la enseñanza del español se está introduciendo en muchos centros de enseñanza secundaria.

La investigación en el campo de la docencia del español ha sido una consecuencia natural de la honestidad profesional. Nadie da lo que no tiene ni enseña lo que no sabe. Dong ha sido un gran profesor porque

ha sido también un investigador sistemático y perspicaz. No es pertinente ofrecer aquí una bibliografía sistemática y comentada de su producción, pero los títulos de las conferencias y contribuciones científicas de Dong Yansheng hablan por sí mismos y no requieren glosa alguna: “Competencia lingüística y enseñanza de la gramática” (1989), “Características sintácticas del español coloquial” (1993), “Gloria y responsabilidad de los traductores” (1993), “Sobre la traducción de don Quijote” (1994), “Hacia una gramática más completa y explícita” (1996), “Traducción: precisión y expresividad” (1997), “¿Por qué clamamos el retorno de don Quijote?” (1998), “Fidelidad y flexibilidad en la traducción de *El Quijote*” (2005), “Don Quijote y la dignidad del hombre” (2005), “El origen de los errores en la traducción” (2005), “El significado actual de *El Quijote*” (2006), “Acerca de la elaboración de materiales didácticos para la enseñanza del español en China” (2009), “Divagaciones a propósito de la poesía española finisecular” (2010).

“Por sus frutos los conoceréis”, reza una conocida paremia. Si por sus palabras en numerosos foros académicos hemos comprendido la valía del profesor Dong, mediante su producción editorial podemos hacernos una idea de la solidez de su obra. La primera obra fundamental es la serie de libros de texto para la enseñanza titulada *El español*, publicada por la Editorial Shangwu entre 1985 y 1991. La revisión y actualización de este conjunto de libros ha dado pie a la obra *Español moderno*, publicada por la Editorial de la Universidad de Estudios Extranjeros de Beijing, con la ayuda de colaboradores como Liu Jin, Liu Yuanqi y Xu Lei. Son tres tomos dedicados a la enseñanza de los niveles elemental y medio y tres más dedicados al nivel superior. Estas obras obedecen a una necesidad: era preciso confeccionar libros de texto adecuados a la enseñanza del español en China, especialmente por los problemas lingüísticos derivados de la diferente tipología de las dos lenguas. Urgía acercar el castellano a millones de potenciales aprendices y las diferencias abismales del español con la lengua propia constituían un factor de desaliento que alejaba a los estudiantes. El profesor Dong vio la necesidad, aceptó el reto de darle respuesta y salió airoso del envite. Otra obra, también en colaboración, es la *Antología de la literatura española*, publicada en 2005, para la cual contó con la ayuda de Lin Yongxin, Dong y Ding Wenlin.

Abordaremos por último el tercero de los ámbitos preferentes de la actividad de Dong Yansheng: la traducción.

Ha sido especialmente habilidoso en la versión al español de obras de la literatura china. Es traductor de una *Colección de cuentos chinos contemporáneos*. Ha traducido *El arroyo de nueve recodos*, de Ye Wenling y *El gastrónomo*, de Lu Wenfu. Pero la traducción que más ha contribuido a su popularidad en el mundo hispánico es la de la famosa obra *Sorgo rojo*, del premio Nobel Mo Yan.

Cambiando las tornas, veremos ahora su actividad como traductor del español a la lengua china. Es recopilador y cotraductor de una *Antología de ensayos latinoamericanos*, publicada en 1990 por la Editorial del Pueblo de Yunnan. Es también traductor de *El Señor Presidente*, de Miguel Ángel Asturias.

Dong Yansheng conoce muy bien la obra de Miguel de Cervantes, de quien ha traducido al chino obras como *El trato de Argel*, *El cerco de Numancia* y el *Viaje del Parnaso*. Pero lo que en modo alguno es baladí es su cuidada traducción de la gran obra de Cervantes: *El Ingenioso Hidalgo Don Quijote de la Mancha*, de la que hizo una primera edición en 1995, publicada por la Editorial de Letras y Arte de Zhejiang y una

reedición en 2006, en la Editorial de Letras y Arte de Changjiang. Para usar una expresión coloquial bien conocida: esa versión es realmente una obra de chinos.

Toda esa actividad le ha merecido numerosos premios y honores. El premio del Ministerio de Educación de China a los mejores materiales didácticos, otorgado en dos ocasiones: en 1992 por el método *Español*, y en 2002 por el método *Español Moderno*; el premio *Arco Iris* a la mejor traducción literaria, el año 2001, por su versión china de *El Ingenioso Hidalgo don Quijote de la Mancha*, otorgado por la Asociación Nacional de Escritores chinos en diciembre de 2001; el premio a los méritos en el intercambio cultural y económico hispano-chino, otorgado por la Fundación Consejo España-China en 2006; el título de Profesor Universitario Excelso, otorgado por el Gobierno Municipal de Pekín en 2006; la medalla de la Orden de las Artes y las Letras de España, concedida por el Ministerio de Cultura de España en septiembre de 2009. Y, por su especial relevancia, conviene mencionar asimismo la *Encomienda de la Orden de Isabel la Católica*, otorgada por Juan Carlos I, Rey de España, el día 6 de noviembre de 2000. A todas estas distinciones vendrá hoy a sumarse la que desea otorgarle nuestra Universitat de Lleida.

Rector Magnífico de la Universitat de Lleida, los méritos aducidos hasta aquí hacen, en mi opinión, al profesor Dong Yansheng merecedor de la distinción que solicito para él. Pero voy a añadir uno más, que da sentido a todos los anteriores. El profesor Dong Yansheng representa y encarna un concepto: la dignidad. La dignidad del hispanismo dentro de la cultura china. La dignidad del trabajo sencillo, perseverante, comprometido con la perfección. La dignidad del profesor entregado con ilusión a su tarea diaria de educador. La dignidad del investigador. La dignidad del traductor que, con perspicacia y discreción, sabe buscar la fidelidad al pensamiento del autor. Uno de los trabajos de Dong Yansheng se titula "Don Quijote y la dignidad del hombre". El hombre a quien hoy distinguimos es un defensor de la dignidad humana. En su artículo "Elaboración de materiales didácticos en China", Dong Yansheng muestra cómo el menosprecio de la dignidad humana ha perjudicado en algunos momentos de la historia menesteres tan necesarios como la docencia o la confección de los manuales usados para la enseñanza. Nos dice, refiriéndose a la situación internacional en cierto periodo del siglo xx: "Se sabe que en aquel entonces el mundo estaba dividido en varias facciones adversarias que se denigraban y se atacaban recíprocamente con saña, cosa que desgraciadamente todavía sigue sucediendo, aunque en forma un poco variada".¹ En las últimas décadas, y gracias a figuras como Dong Yansheng, las relaciones entre las personas y entre las naciones parecen haber evolucionado hacia un mayor respeto de la dignidad humana. El acto que ahora estamos realizando puede ser un grano de arena en la construcción de un futuro más digno.

Así pues, considerando los méritos expuestos hasta aquí, Rector Magnífico y dignísimas autoridades, solicito con toda consideración y ruego encarecidamente que se otorgue y confiera al Excmo. Sr. D. Dong Yansheng el supremo grado de Doctor *honoris causa* por la Facultad de Letras de la Universitat de Lleida.

1. Ponencia leída en el *Simposio de la Asociación de Profesores de Español en el Área Asia-Pacífico*, en noviembre de 2009, p. 60.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Dr. Dong Yansheng

Fidelidad y flexibilidad

Quiero agradecer a la Universitat de Lleida el honor que hoy me otorga. Doy las gracias a su rector y a cuantos han hecho posible que hoy nos reunamos aquí, en este espacio creado para la difusión de la cultura hispánica en China. Hoy les hablaré de fidelidad, de la fidelidad del traductor. Pero puedo asegurarles que seré, además, fiel al espíritu de esa universidad antigua y moderna que me honra con el grado de doctor y que será también, a partir de hoy, mi propia universidad.

Cualquier traducción mínimamente aceptable ha de mantener una elemental fidelidad respecto al texto original. De lo contrario, en lugar de traducción, pasaría a ser adaptación, reescritura, resumen, o cosas por el estilo. Sin embargo, no parece que exista un consenso en lo que se refiere al significado de “fidelidad”. Pero para el que firma este escrito, debe de regir una básica norma objetiva. Es decir, un traductor serio y competente, al abordar cualquier texto original, tiene que hacer todo lo posible por transmitir lo que se dice, cómo se dice y por qué así se dice. Solo contemplando estos tres aspectos se conseguirá una equivalencia relativa a la versión fuente en lo concerniente a la denotación, connotación, recursos retóricos, rasgos estilísticos, así como peculiaridades del tono.

Hará falta una breve aclaración acerca de la equivalencia relativa. En vista de la incompatibilidad cultural y lingüística que suele suponer barreras infranqueables en cualquier intento de traducir, una equivalencia absoluta puede ser un resultado deseable, pero no alcanzable. Si nos imaginamos el texto original como una línea recta, cualquier traducción, por impecable que sea, siempre se presentará en forma de una línea ondulante que oscila alrededor de la primera. Una buena traducción es aquella con altibajos poco pronunciados. Sin embargo, se ha visto que en algunas traducciones, la serpentina bailotea tan grotescamente que hace desaparecer la línea recta a la que tiene que abrazarse.

A continuación se analizarán algunos casos de infidelidad para revelar cómo una mala traducción traiciona a la versión original, opacando, modificando y hasta tergiversando los mensajes que en ella se trata de transmitir. Los ejemplos de errores se han sacado principalmente de una versión china que sigue privando en el mercado solo porque la traductora es una persona de prestigio, aunque se nota que del español no entiende demasiadas cosas.

I. En cuanto a lo que se dice

No hay ni que decir que la fiel y total transmisión de lo que se dice en el texto original tiene que ser el requisito imprescindible para que sea legítima una traducción. Un traductor que se va por los cerros de

Úbeda, o transmite un mensaje cero, o peor todavía, un mensaje con valor negativo, más que decepcionar al lector lo lleva a un camino equivocado.

Hay traductores demasiado alegres que justifican su chapucería diciendo que se trata de una recreación. No se puede negar que se encierra cierta dosis de creatividad en la traducción, sobre todo la efectuada entre el chino y cualquiera de las lenguas europeas. Pero se entiende por creatividad en este caso los ingentes esfuerzos que hay que hacer por vencer los obstáculos aparentemente insuperables y de ninguna manera se tiene que utilizar como excusa de la irresponsabilidad.

Revisemos los casos de la alta traición, agrupados según índole:

Nombres propios

Ante todo, es de señalar que referente a la transcripción fonética de los nombres propios (onomástica y toponimia, sobre todo) de las lenguas europeas, en China siempre ha existido una anarquía y confusión apocalípticas debido a la peculiaridad de su escritura, de modo que un mismo nombre puede aparecer en decenas de formas diferentes. La multiplicidad se deriva de la posibilidad de representar una sola sílaba mediante diversos ideogramas homófonos. Luego, con la adición de la divergencia dialectal que atribuye pronunciación local a cada carácter, la situación se embrolla todavía más. Pero por fortuna, una considerable porción de nombres propios tempranamente introducidos se han lexicalizado en forma fija en el chino moderno y están oficialmente registrados en los diccionarios y materiales didácticos. Sin embargo, en la versión china de *El Quijote* que nos sirve de punto de referencia, se observa una porfiada arbitrariedad incluso respecto a estos términos ya normalizados, como si el desbarajuste no resultara todavía suficientemente desconcertante.

Veamos algunos ejemplos:

原文	误译	改正
Amberes	安贝瑞斯	安特卫普
Aníbal	阿尼巴尔	汉尼拔
Asiria	阿西利亚	亚述
Berbería	蛮帮	柏柏尔
Cartago	卡塔戈	迦太基
Chipre	赛普雷	塞浦路斯
Etiopía	艾梯欧比亚	埃塞俄比亚
faraón	法拉欧内 (氏)	法老
valenciano	威尼斯	巴伦西亚

En la segunda columna figuran unos términos tan enigmáticos que cualquier chino medianamente instruido tomaría por antropónimos o topónimos que denotan realidades totalmente desconocidas. Pero si se le mostrara la tercera columna, exclamaría dándose un golpecito en la frente: “¡Caramba! Resulta que son palabras que retuve en la memoria en clases de Historia y Geografía cuando era colegial”. Efectiva-

mente, porque forman parte del vocabulario del chino moderno. ¿Hace falta recalcar la nulidad de esta mala traducción que no ha reproducido nada de lo que se dice en el texto original? Lo que más intriga es cómo se ha podido cometer tan craso error. Pues muy sencillo: por la ortografía del español que difiere bastante de la del inglés, e incluso del francés, y que deja lamentablemente despistada a la traductora. Bastarán unos ejemplos: Aníbal–Hannibal, Cartago–Carthage, Faraón–Pharaoh. La ridiculez se habría evitado con echar un vistazo al diccionario, pero parece que no se creyó necesaria tal molestia. Conclusiones: una, la excesiva seguridad en la propia infalibilidad conduce a consecuencias desastrosas; dos, saber inglés no equivale a ser políglota.

Una anécdota más: en otra versión china de *El Quijote*, se ha traducido “la Austríada” como “la Australíada”. O sea, hacía que Cervantes profetizara la existencia de un país que no surgiría hasta siglos después de su muerte.

Selección semántica

La polisemia es un fenómeno universal en todas las lenguas humanas. Aún cuando el contexto contribuya a restringir la extensión de un concepto, todavía pueden quedar márgenes para varias interpretaciones. En este caso, lo mínimo que tiene que hacer un traductor serio es consultar diccionarios, reflexionar una y otra vez, antes de optar por la acepción más apropiada.

En el capítulo 37 del libro primero de *El Quijote*, se hace mención de una chica mora que no sabía hablar cristiano, frase que se ha traducido literalmente en “no sabía hablar ninguna lengua de los países cristianos”, mientras que significa lisa y llanamente que “no sabía hablar español”. Esta última acepción figura con toda claridad en cualquier diccionario común y corriente.

Por otra parte, muchas lenguas europeas comparten cantidad de vocablos con raíz griega y latina. Pero debido a la bifurcación evolutiva, estas voces etimológicamente emparentadas se presentan con evidentes diferencias tanto en lo que se refiere al significado como al uso. No obstante, no es infrecuente la práctica de imponer al español alguna que otra norma del inglés o del francés.

...y si algo bueno en ella faltare, para mí tengo que fue por culpa del galgo de su autor, antes que por falta del *sujeto* (I, 9)

Versión 1:

如果有什么美中不足，我认为都是那个混蛋作者的过错，决不是题材的毛病。

Versión 2:

如果有什么不足的地方，我看都是作者那个狗东西的过错，决不能怪罪我们的主人公。

los versos yo los haré; si no son tan buenos como *el sujeto* merece, serán por lo menos los mejores que yo pudiere.

Versión 1:

(诗由我来做)。尽管我的诗配不过那么好的题目，至少我是尽了力的。

Versión 2:

诗嘛，我自己来做。写出来的东西可能配不上赞颂的对象，我还是要尽力而为的。

Evidentemente, en la versión errónea, se ha seleccionado la acepción de “tema” o “asunto” por la interferencia del inglés (*subject*).

Otro hecho que demuestra la interferencia del inglés o francés es identificar en la traducción “parientes” con “padres”. Recordemos que en estas lenguas, el vocablo de la misma etimología “parents” y “parents” significa “padres”, efectivamente. No sé si en la evolución del español hubo periodos en que “parientes” hubiera significado lo mismo. Por lo menos en la época de Cervantes no se usaba en esta acepción, ya que abunda la presencia de “padres”, que denota el conjunto de padre y madre.

La desviación en la interpretación semántica puede conducir a extremos todavía más absurdos. En la versión de la famosa Australiada se ha pretendido hacer creer al lector de la traducción que “sangría” es lo mismo que “transfusión de sangre”. No solo se invierte el rumbo de la corriente, sino que otra vez se dota a Cervantes de poder profético para que vaticine una técnica terapéutica inventada muchísimo más tiempo después de su fallecimiento.

Modismos

Según el diccionario, el término quiere decir: ‘Expresión fija, privativa de una lengua, cuyo significado no se deduce de las palabras que la forman’.

Por ejemplo, *de pelo en pecho*, es uno de los modismos del español, que cualquier hispanohablante entiende lo que significa. Pero si alguien lo traduce palabra por palabra al chino en algo así como *tener una pelambre en el pecho*, sobre todo refiriéndose a una mujer, que en este caso concreto es la mismísima Dulcinea. ¿Cómo se imaginará el inocente lector chino el encanto de la señora de los pensamientos de don Quijote? No crean ustedes que se trata de una hipérbole quimérica. La misma traductora lo ha hecho y además insiste en que es la versión más acertada, más vívida, y más etc., etc. Hace apenas un año se publicaron sucesivos artículos para justificar la extravagante traducción sin permitir que nadie la refutara, porque todos los escritos con criterios diferentes fueron devueltos sin miramientos.

Creo que el problema no requiere más explicaciones. Pero me tienta poner un ejemplo más: ¿Qué pasaría si se tradujera al español el modismo inglés *to rain cats and dogs* (llover torrencialmente) de esta manera: “llover gatos y perros”?

Que conste que lo de *pelo en pecho* no es un fallo ni casual ni excepcional en la versión que venimos comentando. Algo parecido ocurre con *cojear del mismo pie, no llevar pies ni cabeza, traer y llevar* (en “aquéllas [mujeres] *traídas y llevadas*”), *sin más ni más*, y muchos otros modismos más.

Gramática

Numerosos errores se derivan de la incomprensión de fenómenos gramaticales. Pero como son muchos y no es posible abordarlos todos en el presente trabajo, se citarán solo los que más cantidad de zancadillas les ponen a los traductores incompetentes o demasiado precipitados.

1. Referencia de los pronombres. Veamos algunos ejemplos:

Llamábase Aldonza Lorenzo, y a ésta le pareció ser bien darle título de señora de sus pensamientos; y buscándole nombre que no desdijese mucho del suyo... (I, 1)

Versión 1:

... 他想给她起个名字，既要跟原名相仿佛，又要...

(Retraducido al español: Quería ponerle [a Aldonza Lorenzo] un nombre tan parecido a su nombre de verdad [el de Aldonza] como ...)

Versión 2:

... 为她起个与自己的雅号相去不远的芳名。

... él decía que la cosa de que más necesidad tenía el mundo era de caballeros andantes, y de que en él se resucitase la caballería andantesca. (I, 7)

Versión 1:

...他认为世上最迫切需要的是游侠骑士，而游侠骑士道的复兴，全靠他一人。

(él decía que la cosa que más necesitaba el mundo era la caballería andante, cuya resucitación depende de él solo [Quijote] por completo).

Versión 2:

...世界上如何迫切需要游侠骑士，如何应该立即恢复骑士制度。

No des tan mala vejez a **mis padres**, pues no lo merecen los leales servicios que como buenos vasallos a **los tuyos** siempre han hecho. (I, 36)

Versión 1:

别害得我的父母老来痛苦。他们是你的好子民，向来对你府上忠心耿耿，不该受这样的报答。

(ellos, como tus buenos vasallos).

Versión 2:

你不能让我的父母晚年这么凄惨。他们一直是规规矩矩的下属，一生为你父母忠心效劳，不该受到这样的待遇。

Sea por Dios, que yo cristiano viejo soy, y para ser conde **esto** me basta.(I, 21)

Versión 1:

我能做到伯爵就足够了。

(Me conformo con ser conde).

Versión 2:

感谢上帝，我是个老基督徒，有了这条，就足够当个伯爵了。

2. Aspectos verbales

Para la efectividad comunicativa, los aspectos verbales son más relevantes que los tiempos. La carencia de la última categoría en la lengua china no le quita en absoluto la eficiencia en la comunicación, pero no parece poder prescindir de los aspectos, perfectivos e imperfectivos... De modo que la diferencia entre *viene / ha venido, venía / vino (había venido)* no se patentiza en chino mediante desinencias de tiempo, sino a través de partículas con valor aspectual. Pero no faltan traductores privados de la necesaria sensibilidad gramatical como para captar la correspondencia temporal-aspectual entre el español y el chino. Se seguirá recurriendo a ejemplos de la misma fuente.

Estando en esto, llegó otro mozo de los que les **traían** de la aldea el bastimento...(I, 12)

Versión 1:

这时有几个小伙子从村上运了些粮食来。

(algunos mozos trajeron de la aldea el bastimento).

Versión 2:

这时候，平日从村里给他们捎干粮的一个小伙子来了。

...que **hay** sabio de éstos que **coge** a un caballero andante durmiendo en su cama, ... (I, 31)

Versión 1:

从前有个魔法师乘游侠骑士睡眠的时候，把他劫走了。

(hubo un sabio que cogió ...)

Versión 2:

就有这样的魔法师，他们能把在床上熟睡的游侠骑士弄走。

II. En cuanto a cómo se dice

Lenguaje caracterizador

Según un criterio ampliamente aceptado por la crítica, *Don Quijote* constituye la primera novela moderna, sustancialmente diferente de las anteriores. Sus rasgos distintivos más descollantes son:

Primero, el protagonismo de personas comunes y corrientes con sus quehaceres cotidianos.

Segundo, la mutabilidad del carácter de los personajes a lo largo de la narración.

Tercero, la superposición de varias líneas narrativas.

Cuarto, la polifonía en cuanto al lenguaje de distintos personajes.

De estos, el que atañe a la traducción es el cuarto. Está visto que cada uno de los personajes de *El Quijote* habla a su manera, conforme a su identidad, educación, temperamento y estado de humor. Lo que tiene que evitar un perspicaz traductor es no estereotipar los tonos pintorescos haciéndolos sonar a pedante indiscriminadamente, pero, por desgracia, esto es lo que se hace justo en algunos casos. Escuchemos la perorata de Sancho Panza:

Es el caso —replicó Sancho—, que como vuestra merced mejor sabe, todos estamos sujetos a la muerte, que hoy somos y mañana no, y que tan presto se va el cordero como el carnero, y que nadie puede prometerse en este mundo más horas de vida de las que Dios quisiere darle; porque la muerte es sorda, y cuando llega a llamar a las puertas de nuestra vida siempre va de prisa, y no la harán detener ni ruegos, ni fuerzas, ni cetros, ni mitras, según es pública voz y fama, y según nos dicen por esos púlpitos. (II, 7)

Voy a omitir el cotejo de las dos versiones chinas, porque no parece nada oportuno. Los que saben chino y se interesan por el tema, pueden pedirme las copias para ir estudiando el problema por su propia cuenta. Procederé igualmente con la ejemplificación restante. Pero sea como sea, creo necesario aclarar un poco el asunto. En la primera versión, Sancho Panza habla casi como un catedrático. Obviamente, en la versión 2 se procura que él utilice un lenguaje como Dios manda.

Versión 1:

我讲吧，反正您比我明白，咱们都不免一死，今天在，明天就没了；小羊老羊并不分前后。一个人活在世上只有上帝给的那点寿命。催命神是聋的，他来敲门的时候总很匆忙，随你软求也罢，硬顶也罢，有王位也罢，有教职也罢，他都不闻不问。这是人人都知道的，教士在讲坛上也这么讲。

Versión 2:

老爷您很清楚，咱们早晚都得死；今儿个好好的，明儿个就没了；老羊前脚走，小羊后脚跟；上帝让你活多长，谁也甬想多饶几个钟头，死神不光是个聋子，他来家催命的时候总是火急火燎，求也不行，抗也不行，官也不行，僧也不行。反正大伙儿到处都这么说，神甫布道也这么讲。

Pasa lo mismo con el siguiente ejemplo, en el que Sancho Panza se lamenta de la desaparición del borri-co:

¡Oh, hijo de mis entrañas, nacido en mi misma casa, brinco de mis hijos, regalo de mi mujer, envidia de mis vecinos, alivio de mis cargas, y finalmente sustentador de la mitad de mi persona... (I, 23)

Versión 1:

哎，我肠子里生出来的儿子啊！我自己家里养大的孩子啊！我孩子们骑着玩的伴侣啊！我老伴的开心丸子啊！叫我街坊眼红的宝贝啊！我的负担靠你减轻！我的生活一半也靠你支撑！因为你每天赚二十六文钱，分担了我饭食的半份儿开销啊。

Versión 2:

噢，我的心肝宝贝，在我家里长大的小淘气，陪我的孩子们蹦蹦跳跳的小伙计，我老婆的开心果子，邻居们的堵心疙瘩，我的好壮工，我的半拉膀子：你一天挣的二十六马拉维迪顶了我一半的开销。

Supongo que puede ser algo novedoso para el auditorio en general lo poco que voy a decir sobre el siguiente ejemplo:

Medíos, Sancho, con vuestro estado, no os queráis alzar a mayores, y advertid el refrán que dice: "Al hijo de tu vecino límpiale las narices, y métele en tu casa". ¡Por cierto que sería gentil cosa casar a nuestra María con un condazo, o con caballero que cuando se le antojase la pusiese como nueva, llamándola de villana, hija del des-tripaterrones y de la pelarruecas! No en mis días, marido. ¡Para eso, por cierto, he criado yo a mi hija! Traed vos dineros, Sancho, y el casarla dejadlo a mi cargo... (II, 5)

Versión 1:

桑丘啊，你得估量着自己的地位，别只想飞上高枝儿。记着这句老话“他是你街坊的儿子，给他擦擦鼻子，把他留在家里。”咱们的玛利如果嫁了个伯爵或乡绅，人家发起脾气来可以作践她，骂她乡下姑娘呀、庄稼汉的女儿呀、纺线丫头呀等等，那才美呢！老伴儿啊，我可死也不答应的！真是！我养大了女儿是让人家糟蹋的吗？桑丘，你只管把钱带回家，嫁女儿的事归我来。

Versión 2:

桑丘，你还是好好掂量一下自己的身份，别想攀得太高了。要知道常言说得好：街坊儿子流鼻涕，一把擦净领家去。姑娘能嫁个爵爷大户什么的敢情美得很！人家一高兴把她作践得死去活来，骂她是乡下丫头，有个敲土坷拉的爹，抡纺锤的娘！不行，老伴儿，只要我活着，就甭想这种事！我把闺女拉扯这么大，难道就为了这个？你只管弄钱，桑丘，嫁闺女的事我来操持。

Hay que reconocer que en la primera versión se ha cogido bastante bien el tono rústico de la mujer de Sancho. Sin embargo, se ha esfumado todo el sabor de las dos palabras pintorescas “destripaterrones” y “pelarruecas” (con esta, además, se ha cometido un error haciéndola referir a la hija en vez de a la madre). Pues bien, en la versión 2 he tratado de suplir la deficiencia traduciéndolas literalmente mediante dos sintagmas verbales (verbo + complemento) que en chino suenan de maravilla tanto en lo que se refiere al significado como al sabor rústico y un tanto jocoso.

Ritmo

El estilo de un escritor se percibe, entre otras cosas, también a través de un peculiar ritmo en la concatenación de sonidos, lo mismo en la poesía que en la prosa. Cervantes tiene su propio ritmo algo matizado de barroquismo que presenta una modulada sonoridad metálica. Para ser fiel, el traductor ha de procurar reproducir la misma musicalidad.

En la historia intercalada del curioso impertinente, al escuchar la estafalaria ocurrencia de su amigo, Lotario le reprende lleno de indignación:

... dime, Anselmo: ¿tú no me has dicho que tengo de solicitar a una retirada?, ¿persuadir a una honesta?, ¿ofrecer a una desinteresada?, ¿servir a una prudente? (I, 32)

La reiterada presencia de sintagmas verbales “verbo + complemento directo”, a parte del efecto rítmico como el del oleaje que empuja una y otra vez, confiere al discurso una notoria energía enfática. Pero veremos cómo se pierde todo eso si se traduce de esta manera (creo necesario leer en chino para que ustedes perciban el cambio de ritmo):

Versión 1:

你不是叫我向一个贞洁的女人去追求探诱、送礼献媚吗？

Se ha perdido el tono reiterativo y enfático porque se han reducido los cuatro sintagmas verbales a dos, y además se ha agregado un sintagma preposicional antepuesto al verbo, lo que aguata toda la fiesta.

A ver cómo resulta esta otra versión:

Versión 2:

你是不是要我去追求一个规矩的女人？去征服一个清白的女人？去诱惑一个澹泊的女人？去讨好一个谨慎的女人？

En vista de la paciencia del auditorio y lo limitado del tiempo, no pienso alargar la lista con más ejemplos.

Recursos retóricos

Partiendo de mi criterio concerniente a la fidelidad, soy partidario de conservar en lo que pueda, todo el lenguaje figurado que haya en el texto original. Salvo en casos muy excepcionales, no me parece aconsejable trocarlo por otro secamente conceptual. Basta con citar un solo ejemplo:

Decid, ¿de qué modo pensáis llenar el vacío de mi temor y reducir a claridad el caos de mi confusión? (I, Prólogo)

您打算用什么办法来填充我心中无着无落的深洞，同时照亮我头脑里的一片昏暗呢？

Es una traducción casi literal manteniendo por entero las dos metáforas.

Sin embargo, en esas otras dos versiones han desaparecido las imágenes conferidas respectivamente por *vacío* y *caos*:

- 1) 你打算怎样弥补那些缺陷，扫除我的顾虑呢？
- 2) 你打算怎样除掉我的疑虑，解开我的谜团呢？

Antes de finalizar el apartado, hace falta comentar algo respecto a la traducción de los refranes. Son, en su mayoría, expresiones idiomáticas que se han forjado durante milenios y se caracterizan por:

1. Alta condensación de sabiduría vivencial y rica implicación cultural;
2. Expresión predominantemente figurada;
3. Concisión y musicalidad.

Su primer rasgo determina la preferencia por una traducción directa en vez del reemplazo de algún refrán correspondiente en la lengua meta, dotado de peculiaridad cultural. Pero eso no implica que las dos restantes características carezcan de relevancia. Es decir, un refrán traducido tiene que presentar la misma identidad refranesca: breve, conciso, con similar ritmo y hasta rima del original. En última instancia, hay que evitar que sea una interpretación perifrástica engorrosa. Vamos a confrontar algunos ejemplos:

Grupo A

Viva la gallina aunque sea con su pepita. (II, 5)

Versión 1:

老母鸡害了瘟病，也但原它活着。

Versión 2:

不怕鸡得瘟病，凑合活着就行。

Grupo B

Debajo de mi manto al Rey mato. (I, Prólogo)

Versión 1

在自己的大衣掩盖下，可以随意杀死国王。

Versión 2:

披上大氅，敢杀国王。

Grupo C

Quien canta, sus males espanta. (I, 22)

Versión 1:

唱歌能驱愁解闷。

Versión 2:

张口唱开怀，去病又免灾。

Grupo D

Más vale un toma que dos te daré. (II, 7)

Versión 1:

许你两件，不如给你一件。

Versión 2:

好话两筐，不如好事一桩。

III. En cuanto a por qué así se dice

Hasta ahora nos hemos limitado a hablar de la *fidelidad*, pero la experiencia del traductor demuestra que esta no siempre se consigue por vías directas. A veces es casi obligatorio tomar sendas oblicuas para lograr una fidelidad dinámica. He aquí lo que se llama *flexibilidad*.

En *El Quijote* abundan juegos de palabras. El recurso tiene por objeto, entre otras cosas, destacar algunos de los rasgos de personajes determinados: su ignorancia, su ridiculez, su pedantería, su ingeniosidad, etc. Lo que se pretende conseguir es agregar alguna dosis de amenidad, de humor, de jocosidad. En este caso, lo que prevalece ya no es el contenido, sino el efecto. En este caso, el traductor no tiene por qué transmitir al pie de la letra lo que se dice, cosa además imposible con harta frecuencia. Ilustremos la idea con un solo ejemplo.

En la misma historia del curioso impertinente, la doncella enumera a su señora las buenas cualidades que debe poseer un ideal amante. Son veintitantos adjetivos cuyas letras iniciales siguen el orden alfabético:

Lotario ...no sólo tiene las cuatro SS (sabio, solo, solícito, secreto), que dicen que han de tener los buenos enamorados, sino todo un ABC entero... El es, ... "*agradecido, bueno, caballero, dadivoso, enamorado, firme, gallardo, honrado, ilustre, leal, mozo, noble, honesto, principal, cuantioso, rico*", y las SS que dicen. Y luego "*tácito, verdadero*". La X no le cuadra, porque es letra áspera. La Y ya está dicha. La Z "zelador" de tu honra. (I, 34)

Evidentemente no es posible reproducir eso en chino cuya escritura difiere sustancialmente de la española. Claro que se puede solucionar el problema poniendo una nota al pie de la página para explicar el truco del autor. Pero ¿y el efecto? Desaparición total de la ingeniosidad de la chica y la sonrisa de sorpresa del lector.

Entonces he optado por sacar el jugo de mi lengua materna. En lugar de buscar adjetivos correspondientes en chino, he decidido echar mano de aquellos que contienen todos la raíz "corazón" y que además son muy apropiados para denotar las cualidades de un buen amante. He aquí el resultado:

常听人说，可意儿的相好有“四心”：用心、专心、上心、细心。我还能给你说上一长串“心”，外加几个“有”。你听着，我一口气给你背下来。我想大概是这样的：将心比心、好心、热心、善心、贴心、恒心、诚心、忠心、实心、有风度、有名望、有壮志、有门第、有权势、有家产、有钱财；加上刚才说的“四心”；对了，还得算上：匠心、真心。“野心”·放不进去，太不好听；”可心“就不用说了。末了还有一个：·“经心”保护你的名誉。

Se ve que es igualmente fiel al texto original, porque primero, se ha traducido lo que se dice (las virtudes de un buen amante); segundo, se ha reproducido la manera de decirlo (juego de palabra); tercero, se ha revelado el propósito del autor (destacar la ingeniosidad de la chica). En conclusión: cuando se da el caso, la flexibilidad es el único camino que conduce a la auténtica fidelidad.

Muchas gracias.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Decía Confucio que la naturaleza de los hombres es idéntica pero sus costumbres son las que los separan. Y, en una parecida senda filosófica, también afirmaba don Miguel de Cervantes que se desprecia aquello que no se conoce. El acto solemne que hoy estamos celebrando en este moderno y funcional edificio del Instituto Cervantes es un magno acontecimiento que tiene que ver con la intencionalidad de conocerse mejor para respetarse y para compartir. Es un acto que posee de bello que es común a todas las universidades, y que es el de más alto protocolo que cualquiera de ellas pueda realizar. En nuestro caso, reconocer la obra de un gran humanista chino que se ha ocupado siempre de comprender a España, a los españoles y a su idioma. Un acto académico en el que, a la postre, hay la intención última de aproximar a dos países cuyas coincidencias son mayores de las que a simple vista pudiéramos creer.

China y España son dos naciones con una historia milenaria. Como historiador tengo siempre la necesidad de comparar. Comparar significa conocer las historias de los países que se quieren comprender para, de este modo, aprender de la experiencia de cada uno de ellos y enriquecernos mutuamente. Mirar hacia atrás en el tiempo es descubrir que China y España tienen una historia larga, profunda y rica. Nuestro gran premio Príncipe de Asturias, don Antonio Domínguez Ortiz, al hablar de la historia de los pueblos milenarios del planeta, afirmaba que cuando se miran se comprenden porque el largo recorrido de sus sociedades les muestra muchas semejanzas en las que reconocerse y de las que aprender. Semejanzas en los éxitos, en los fracasos, en las liberaciones ante la opresión.

China y España son grandes naciones milenarias que comparten la característica de encontrar la unidad a través de la diversidad. No son sociedades monolíticas, sino plurales. Son países que han sabido crear un Estado respetando al mismo tiempo los diferentes sentimientos de identidad que albergan sus diversos pueblos. Unidad y diversidad están presentes en el destino de ambos países. Una buena prueba de ellos es que sendas naciones contienen en su seno una variopinta y rica variedad lingüística que no impide al mismo tiempo sostener un sentimiento de identidad común como pueblo chino o como pueblo español.

China y España han sabido, en tiempos recientes, hacer dos transiciones económicas y políticas de gran calado que son un ejemplo para otros pueblos. No pueden desde luego compararse, porque los procesos no son idénticos dado que los puntos de partida y las tradiciones culturales y mentales son ciertamente diferentes. Pero permítanme que diga que la España que tuvo al presidente Adolfo Suárez, recientemente desaparecido, y al rey Juan Carlos como principales protagonistas políticos, fue posible porque una mayoría de españoles vimos la necesidad de mirar hacia adelante y no hacia atrás a la hora de proyectar nuestro futuro.

Creo que esa misma característica puede señalarse en cierto sentido en el proceso de transición que abrió la presidencia de Deng Xiaoping a mediados de los años ochenta, tal y como magistralmente ha estudiado nuestro insigne embajador, tan apreciado por el pueblo chino, Eugenio Bregolat en su excelente obra *La segunda revolución China*. Proceso de cambio económico y social que encaminaron a ambas naciones hacia la modernización. España pasando de la dictadura franquista a la democracia, China recorriendo el camino hacia el crecimiento económico y la transformación social de la mano de un marxismo renovado, de un “socialismo con características chinas”, una “democracia política con características chinas”. China y España han conseguido, pues, en los últimos treinta años, mostrar una nueva cara al mundo y dar la oportunidad a sus habitantes de vivir en un Estado que desea garantizar un mayor bienestar social. Como es obvio, todos los problemas no están resueltos y las crisis sociales y económicas están siempre presentes a lo largo de la historia. Pero, con todo, China y España tienen ahora una posibilidad de relación mucho mayor que tres décadas atrás. Y esa oportunidad debemos aprovecharla.

Decía hace unos años el embajador Carlos Blanco que debíamos ser sinceros y reconocer que China y España eran dos países bastante desconocidos entre sí. Yo diría que el desconocimiento es mayor de China hacia España que al revés. Para los españoles, China es ciertamente un país con un halo de misterio, pero reconocen su historia profunda, su rica cultura y su capacidad para el esfuerzo colectivo en pro de hacer renacer su nación. Es un país que se admira porque ha sabido despertar y ponerse a la vanguardia del mundo. Pero también un país al que por sus dimensiones geográficas y poblaciones se le tiene una especie de temor no confesado. Todos hemos dicho alguna vez, para movilizar nuestros ánimos sociales y empresariales, que o bien nos espabilamos o “vendrán los chinos”. De hecho, la comunidad china en España es de las más importantes de Europa y va en aumento.

En cambio, tengo la sensación, intuitiva, de que la imagen de España en China es casi inexistente, y que lo español forma parte todavía de esos países que están en el mapamundi pero de los que poco se sabe por parte del pueblo chino. Pues bien, aquí estamos los universitarios leridanos para poner nuestro grano de arena y tratar de ir cambiando esta situación. Creo que es muy necesario y muy posible que los lazos que unen a ambas naciones sean más profundos y más estrechos. Eso es lo que trata de conseguir modestamente esta delegación universitaria. No cabe duda de que el ámbito económico, empresarial y comercial es de una gran importancia a la hora de establecer y estrechar nuevos lazos. Y en ese sentido la tarea de nuestra embajada, de nuestros políticos y de nuestros empresarios estoy seguro de que cada día resulta más fructífera. Pero hay también otros ámbitos de colaboración que creemos que deben ser fomentados con especial mimo. Me refiero, naturalmente, al cultural, al científico y al universitario.

Creo que todos podemos convenir que pocos entornos institucionales hay más universales que la ciencia y la universidad. Cuando los científicos y los universitarios se encuentran, los países acaban conociéndose mejor y colaborando más fecundamente. La tarea dedicada a conocer objetivamente la realidad que hace la ciencia, la labor de aplicar esos conocimientos a la innovación para la mejora social, los trabajos universitarios en torno a la difusión del conocimiento a las nuevas generaciones y a las gentes que ya están en el mundo laboral mediante la formación continua, son otras tantas oportunidades para que chinos y españoles se acerquen, se conozcan y trabajen conjuntamente en beneficio de sus respectivos países, de la mejora de la humanidad y de la conservación del planeta.

Dentro de la vida cultural, no cabe duda que el conocimiento de los idiomas es fundamental. Conocer y dominar una lengua es, en buena medida, adentrarse en la idiosincrasia de un pueblo. La lengua es un producto histórico y social fabricado y macerado con lentitud por parte de las generaciones que se van transmitiendo, a través del largo túnel de la historia, los conocimientos que adquieren sobre la realidad, una realidad que la propia lengua modela y recrea continuamente. Como diría nuestro insigne filósofo Emilio Lledó, el ser humano es, ante todo, *logos*.

En efecto, China y España deben aumentar el mutuo conocimiento a través de sus respectivos idiomas. En el caso del español, esta sede del Instituto Cervantes es el pilar sobre el que se cimenta dicha tarea. Lo diré con sencillez pero con rotundo convencimiento: si no tuviéramos el Cervantes tendríamos que inventarlo. Su tarea se asienta en la evidente realidad de ser el principal gestor de una herencia que contiene un gran idioma y una gran cultura.

En la medida de sus fuerzas, la Universitat de Lleida también desea colaborar en la mejora de las relaciones entre ambos países con dos acciones fundamentales. La primera, la conversión en un grado de los Estudios Hispánicos que impartimos actualmente en nuestra universidad para estudiantes chinos. Ello favorecerá un mayor dominio idiomático y también un mejor conocimiento de la cultura española e hispanoamericana. En esta tarea debo agradecer públicamente los pioneros esfuerzos realizados por el profesor Javier Terrado y decirle que el rector se compromete a hacer todo lo posible para llevar a buen puerto la empresa del Grado de Estudios Hispánicos. Y en segundo lugar, pensamos que la Cátedra de Estudios Asiáticos, que de manera tan entusiasta como eficaz dirige el profesor Joan Julià-Muné, debe ser un vínculo de unión que ponga en valor el idioma chino en España, así como el conocimiento de la historia y la cultura de un país que está llamado a ser entre los principales del mundo.

El rector está convencido que la persona del profesor Dong Yansheng personifica a la perfección todas las cuestiones hasta ahora mencionadas. Es verdad que el destino, por ventura, no está escrito. Y es verdad igualmente que la casualidad debe unirse a la causalidad en la biografía de cada persona. Pues bien, la bendita casualidad hizo que el profesor Dong, en un buen día de su juventud, decidiera que para no sentirse solo y extraño en otros departamentos universitarios acompañara a un amigo suyo al departamento de español. Desde entonces hasta ahora han pasado seis décadas y nuestro flamante doctor *honoris causa* ha conseguido convertirse en el presidente de los hispanistas asiáticos, en una gran personalidad en el mundo de la traducción, con su memorable versión china de *El Quijote*, y en un referente obligado en la docencia y en la investigación para la enseñanza del español. Una docencia que ha realizado con amor y con implicación hacia unos estudiantes que así se lo reconocen generación tras generación. Todos los intelectuales chinos que se han ocupado de nuestro idioma y nuestra cultura lo señalan como el principal estandarte. Y toda su tarea la ha efectuado con la virtud del pionero. Cuando él llegó, no había casi nada. Ahora ya la labor ha permitido una buena siembra y los frutos empezamos a recogerlos gracias a su inmensa tarea.

El ímprobo trabajo realizado por nuestro nuevo doctor, se ha asentado en las bases tradicionales de los grandes intelectuales: inteligencia, rigor metodológico, perseverancia y modestia. Todos los honores hasta ahora recibidos no son fruto de la casualidad sino, esta vez sí, de la causalidad. A causa de que en solitario, recorriendo una *terra incognita*, ha sabido levantar una obra científica y de traducción que

recorrerá los tiempos venideros sembrando nuevos investigadores que se dediquen a expandir el conocimiento del español entre el pueblo chino. Un idioma, el español, que el propio Dr. Dong ha manifestado que tiene una enorme vitalidad, una gran potencialidad social, política y económica. Tanto, que él afirma que los profesores de español en la actualidad no tienen porque temer al paro. Un idioma español que, en su opinión, no debería sentir ningún complejo de inferioridad frente a la gran lengua de Shakespeare.

Finalizo. Doctor Dong Yansheng, es ya usted miembro de la Universitat de Lleida. Para mí, como rector, es un verdadero honor que haya aceptado formar parte del claustro de profesores de nuestra institución. Sepa que a partir de ahora lo consideraremos uno más entre nosotros y que siempre que necesite de nuestros servicios acudiremos prestos a la tarea que usted nos encomiende. Por nuestra parte, estaríamos encantados de que la próxima vez que la vida nos depare encontrarnos sea en la ciudad de Lérida, donde el claustro de profesores lo recibirá con alegría, con honor y como a un gran intelectual que dignifica y prestigia a nuestra universidad. Doctor Dong Yansheng, muchas gracias por hacer realidad el aforismo de Confucio de que “una voz fuerte no puede competir con una voz clara, aunque esta sea un simple murmullo”. Doctor Dong Yansheng, por toda la contribución a la mejora de la Humanidad, gracias, muchas gracias.

HONORIS CAUSA

EMILIO LLEDÓ ÍÑIGO

27 DE MAIG DE 2014

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec de la Dra. Àngels Santa Bañeres

Sr. Roberto Fernández
Magnífic Rector de la Universitat de Lleida
Claustre de la Universitat
Digníssimes autoritats
Consell Social
Comunitat Universitària
Senyores i senyors, amigues i amics.

La proposta d'atorgar el doctorat *honoris causa* de la Universitat de Lleida al Dr. Emilio Lledó sorgí de la Facultat de Lletres, encara que em sembla poder dir que recull un sentiment comú a tota la nostra comunitat universitària, tant per la riquesa de la seva personalitat com per la fidelitat als ideals humanístics que ha representat i representa al llarg de seva dilatada vida acadèmica.

Des de la seva restauració l'any 1982 la Facultat de Lletres s'ha sentit òrfena d'una de les disciplines més estimades i enyorades, més valuoses per la història de la cultura: la filosofia. Aquesta va desaparèixer no únicament del seu nom tradicional sinó també dels seus ensenyaments. Amb la figura d'Emilio Lledó volem reivindicar-la, desitgem donar-li el lloc que li correspon de ple dret i de la mà del mestre continuar practicant-la, perquè no es tracta d'una disciplina del passat, sinó d'un dels elements constitutius del present: "La aparente obviada de que sin pasado no hay presente, quiere decir, entre otras cosas, que cada presente es un modo de determinación de la inmensa indeterminación del pasado. Porque aunque el pasado sea algo donde ya no impere la posibilidad, son posibles, sin embargo, nuestras formas de interpretación de ese pasado; y del pasado viene aquello que nos ha "hecho", que afirmamos o negamos con nuestros actos, y que elegimos en nuestras más o menos intensas decisiones"¹, ens diu Lledó a *El silencio de la escritura*.

El Rector de la Universitat de Lleida, Dr. Roberto Fernández, m'ha fet l'honor d'encomanar-me l'apadrinament del nou doctor *honoris causa*. No tinc cap mèrit especial per portar a terme aquesta tasca, que m'omple de joia. Només es pot justificar per la meva condició d'alumna d'Emilio Lledó en els ja llunyans anys seixanta a la Universitat de Barcelona, privilegi que comparteixo amb molts dels meus benvolguts companys de l'època, especialment amb el recordat i estimat Víctor Siurana, primer rector d'aquesta Universitat, de qui Emilio Lledó va dirigir la tesi doctoral. D'altra banda, em resulta difícil parlar d'Emilio Lledó des del distanciament que requereix l'objectivitat que hauria de presidir aquest tipus d'intervenció. Penso que, com ell diu², l'únic que em pot salvar, per trencar la monotonia preestablerta, és la "con-

1. Emilio Lledó, *El silencio de la escritura*, Centro de Estudios Constitucionales, Madrid, 1991, p. 20.

2. Emilio Lledó, "La voz de los poetas" in *Los libros y la libertad*, RBA, Barcelona, 2013, p. 149.

creta circumstància de l'amistat que ens uneix i que em dona peu per evocar la seva figura a partir de la nostra comuna memòria". I aquesta memòria passa per les estones transcorregudes a l'aula set de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, plena de gom a gom, sentint la màgia de la seva paraula desgranar *Els materialistes de l'Antiquitat* de Paul Nizan o la *Crítica de la raó dialèctica* de Jean-Paul Sartre, iniciant-nos en la filosofia del llenguatge, passa pel blau del mar de Platja d'Aro, per la sorra daurada sobre la que es retalla la silueta d'una dona, dolça i tendra, que es deia Montse, per uns clavells grocs en un gerro sobre la taula d'un pis del carrer Loreto de Barcelona, per les roses entre blanques i rosades que creixien en el porxo de la vivenda del director al Col·legi Major de Sant Raimundo de Peñafort, per uns tribunals de tesis sobre la publicitat, sobre Nizan, sobre Martin du Gard..., passa per la bellesa d'una joventut que beu les seves paraules i els seus ensenyaments com a font de vida i de llibertat. Jorge Semprún recorda sovint les seves converses amb Emilio Lledó a la plaça Santa Ana de Madrid³. El pati de Lletres de la Universitat de Barcelona i l'aula set son la nostra particular "plaça Santa Ana", la plaça Santa Ana dels seus alumnes d'aquella època...

¿Com pot explicar-se la fascinació que Emilio Lledó exercia sobre els estudiants? Segurament perquè ell responia al model de professor descrit per Georges Gusdorf en el seu llibre, *Pourquoi des professeurs?*⁴ del qual ens va recomanar la lectura. El llibre em va impressionar molt i després vaig continuar freqüentant Gusdorf, magnífic teòric del romanticisme i de l'autobiografia. Lledó nasqué a Sevilla, la pàtria de Bécquer (de ben segur que d'aquí li ve la seva particular sensibilitat per la poesia com ho mostren els seus treballs sobre Miguel Hernández: "Pocas veces en la poesía moderna, ha adquirido el lenguaje una voz más profunda, una resonancia más sobrecogedora, un vigor más puro"⁵, sobre Giorgos Seferis: "su poesía no es una poesía de la belleza y de la forma, no es una poesía de lo seguro y permanente, no es poesía de ideas. En ella luchan, una vez más, lo dionisiaco y lo apolíneo, que hace siglos habían forjado la riqueza espiritual de los helenos"⁶, sobre Juan de la Cruz: "La escritura de Juan de la Cruz se nos hace presente *doblada* también en dos laderas de esa *mismidad*: la ladera del misterio de los poemas aparentemente amorosos, y la otra ladera en la que *otro mismo* autor encamina la interpretación de todos los otros ajenos lectores"⁷, sobre Jorge Guillén: "Toda obra poética hace presente, {...} la doble perspectiva de un lenguaje que es, al par, *iluminación* de la realidad *material* ofrecido para esa iluminación; subjetividad y estructura sustancial, objetiva, en la que se nos da el mundo hecho, a su vez, realidad, hecho palabra. La poesía de Guillén entra de lleno en el prodigioso juego de ese extraño proceso de creación, donde la consciencia se hace cargo de *decir*, nuevamente, unas palabras ya *dichas* en la lengua, y donde la iluminación interior abre una insólita y originaria presencia"⁸, sobre Alberti, Machado, Neruda i tants d'altres⁹).

3. Ho fa sobretot a *Veinte años y un día*, Tusquets, Barcelona, 2004.

4. Georges Gusdorf, *Pourquoi des professeurs?*, Petite bibliothèque Payot, Paris, 1963.

5. Emilio Lledó, "Homenaje a Miguel Hernández" en *Días y Libros*, Edición de Mauricio Jalón, Junta de Castilla y León, Consejería de Cultura y Turismo, 1994, p. 42.

6. "Cinco poemas de Giorgos Seferis" in *ibid.*, p. 73. Aquest autor va ésser guardonat amb el premi Nobel de Literatura el 1963 i Emilio Lledó en va traduir 5 poemes, publicats primer a *El Norte de Castilla*, 27, X, 1963 i després a *Estudios clásicos*, 53, t. XII, 1968.

7. Emilio Lledó, "Juan de la Cruz: notas hermenéuticas sobre un lenguaje que se habla a si mismo" in *Imágenes y palabras*, Santillana, S.A. Taurus, Madrid, 1998, pp. 263-264.

8. "Consciencia y luz en Jorge Guillén" in *ibid.*, p. 331.

9. Emilio Lledó, "La voz de los poetas" in *Los libros y la libertad*, *op.cit.*, pp.149-159.

Molt aviat Madrid esdevindrà el seu punt de referència (la seva infantesa està marcada per l'escola i un mestre determinat: "No puedo por menos de recordar, una vez más, a don Francisco, el joven maestro de Vicálvaro, ese entrañable pueblo de mi infancia [...]. Ese maestro que me enseñó a entender lo que leía, a pensar sobre lo que decíamos, fue quien puso ante mis ojos no solo las letras del *Quijote*, sino el gozo del maravilloso libro; iniciándonos, así, a jugar el inagotable, divertido y, tal vez, melancólico juego de lo que Cervantes quería decir; a sentir con sus personajes todo lo que un niño, a los ocho o diez años, es capaz de sentir"¹⁰ (Diguem'ho de passada, Emilio Lledó ens ha ensenyat a molts de nosaltres a comprendre la realitat, a llegir els llibres (Els llibres són, segons la seva definició: "Una cierta forma de eternidad que nos permite alargar nuestra vida hacia otras vidas y alimentarnos de ellas. Pero el libro, el tiempo coagulado en sus páginas, la realidad de otras mentes convertida en palabra, no es solo receptáculo donde yace el pasado, sino camino que nos orienta hacia el futuro"¹¹) i per això, el considerem un "mestre" en el sentit ampli de la paraula). Cap a l'any 1953 Alemanya es converteix en el seu país d'elecció; sempre romandrà fidel a la filosofia alemanya havent gaudit dels ensenyaments d'homes com Gadamer o Regebogen... Coneix l'ensenyament secundari i obté una càtedra a La Laguna, abans d'arribar a Barcelona, on s'hi queda més de deu anys... Madrid de nou amb la UNED i la Real Acadèmia i estades acadèmiques a Alemanya... Aquest és el periple vital i universitari d'Emilio Lledó.

En Emilio Lledó es reuneix la passió i la raó; l'intel·lecte i les emocions configuren la seva personalitat, la seva pregonera vena filosòfica el porta a indagar en els misteris de l'existència i a apropar-se a les respostes. El seu treball intel·lectual que es desprèn d'aquesta curiositat innata l'ha portat a dedicar-se a uns quants temes fonamentals per a l'home i la seva transcendència.

El món grec és un referent constant en l'obra del filòsof. Plató, Aristòtil indiscutiblement però també Homer, Píndar, Heràclit, Anaxàgores, Tales de Milet, Heròdot, Tucídides i fins i tot Eurípides i Esquil: "Los griegos, que inventaron la palabra educación" se dieron cuenta de que sin espíritus libres y críticos, no era posible la democracia. Su reflexión era sobre el lenguaje: no tragar palabras, sino abrirlas, abrir su sentido, contextualizarlas"¹². A Grècia, amb Plató es troba l'origen de la filosofia, l'activitat filosòfica es per a Lledó una constant de la història humana que respon a la pregonera necessitat d'interpretar, d'assimilar i de dominar el món.

El període de la Il·lustració amb Kant i Nietzsche, que formen part de les personalitats inquietes i controvertides, és un període analitzat i estudiat amb detall pel pensador: "Creo todavía en la Ilustración. No me llaman la atención los problemas relacionados con el postmodernismo. No hemos entrado en la modernidad y aún no hemos cumplido los ideales de la Ilustración. Camino del siglo XXI, la modernidad tiene cuestiones pendientes y la prioritaria es la educación"¹³.

10. "Los libros y sus destinos" in *ibid.*, p. 124.

11. *Ibid.*, p.118.

12. Entrevista de María Luisa Blanco: "Recetas de Emilio Lledó para el nuevo milenio", *La Vanguardia*, 8 de mayo de 1998, p. 6.

13. *Ibid.*

Com l'educació, el llenguatge preocupa profundament Lledó. D'aquesta preocupació sorgeix un dels seus llibres més representatius: *Filosofía y lenguaje*, on analitza la relació entre aquesta disciplina i el llenguatge: "el lenguaje es el último y más profundo problema del pensamiento filosófico", ens diu citant a Wilbur¹⁴. En aquest llibre fa un recorregut pel llenguatge filosòfic grec, mesura el seu paper en la història i en la interpretació filosòfica, i valora la seva importància a Heidegger i a Descartes.

El temps i la memòria són eixos que vertebraven els seus escrits: "La muerte es un dato de la experiencia que el héroe homérico descubre en su mundo. La única posibilidad de superarla es lograr que ese hecho individual se integre en el espacio colectivo de la fama, de la memoria de los hombres".¹⁵ Memòria individual, memòria col·lectiva, el temps i el record, la superació de l'oblit, temes lligats a la seva activitat creadora.

Hem vist ja la referència constant de Lledó a l'educació. Això va estretament lligat a la seva reflexió sobre la Universitat. La Universitat, humanística, font de llibertat, font de saber, ocupa un espai predominant en l'evolució del seu pensament. Resta fidel a una Universitat que sabrà salvaguardar els valors fonamentals de l'home i de la història cultural que l'emmarca: "Una universidad pragmática es la muerte del saber, de la cultura, y es el peor servicio que se le puede hacer a nuestra sociedad. Nos convertiremos en pequeños expertos de la nada y dejaremos que sean otros los que inventen".¹⁶

Per preservar tots aquests valors que Emilio Lledó tan bé representa es per a mi un honor, que no puc descriure amb paraules, sol·licitar que es procedeixi a la seva investidura com a doctor *honoris causa* de la nostra Universitat.

14. Emilio Lledó, *Filosofía y Lenguaje*, Ariel, Barcelona, 1970, p. 20.

15. Emilio Lledó, *Memoria de la ética*, Santillana S.A.Taurus, Madrid, 1994, p. 37.

16. Susana Pérez de Pablos, "Entrevista a Emilio Lledo", *El País*, 11 de julio de 1998.

ACTE DE DOCTORAT HONORIS CAUSA

A càrrec del Sr. Emilio Lledó Íñigo

I

Lo primero sería dar las gracias por este honor que se me ha concedido Y lo hago lleno de emoción y memoria. Emoción porque todavía, y espero que por mucho tiempo, los seres humanos sigamos enriquecidos por esos dos mundos que nos expresan. El primero, es el espacio de nuestro cuerpo y nuestra naturaleza que, espontáneamente, nos hace percibir el mundo, sentir el mundo y, de paso, a los otros seres que nos acompañan en él.

En este sentimiento, aparece el espejo de la memoria, y en él descubro mis 11 años en la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona. Ese recuerdo me trae la presencia de aquellos alumnos que fueron, que son, además, mis amigos. Una amistad que ha consolidado el tiempo y que, supongo, ha hecho que me encuentre yo aquí en esta Universidad que ya, desde ahora, es especialmente mía y en la que pervive mi doctorando, mi doctor, mi Rector ya, Victor Siurana. La amistad es una forma humana de inmortalidad.

Sentir es tener la capacidad de percibir la luz, los objetos y los seres que nos rodean, el latido de la piel y la sangre. Los griegos crearon una palabra *sympatheia*, que tenía que ver con este sentimiento de solidaridad, de sentirse con los otros, de ser en el otro.

Pero junto al sentir que fluía de la estructura misma de nuestro cuerpo, los seres humanos fueron creando, lentamente, el *logos*: esas palabras con las que manifestaban las infinitas sorpresas de “sentirse”, de descubrir una especial forma de ser. El mundo de la sensibilidad y el mundo del lenguaje constituyen las dos fuentes de las que brota el ser que somos y, con ello, la coherencia del sentir, del expresar, del decir.

Ese sentimiento de cercanía y afecto que se manifestaba como “simpatía”, surge de un horizonte esencial para la existencia la *philia*, la amistad. El animal que habla, como Aristóteles definió al hombre, fue antes un animal que siente, que descubre en el otro una parte de su propia corporeidad, de su mismidad.

En este acto, en el que quisiera agradecer con palabras ese sentimiento de solidaridad hacia la Universidad que me ha hecho doctor entre sus doctores, la preocupación por el lenguaje con el que decimos y con el que nos decimos me lleva hasta esa famosa frase latina: *honoris causa, honoris gratia* que diría Cicerón.

Entre las diversas acepciones que da el DRAE, a “honor”, la primera es, “cualidad moral que lleva al cumplimiento de los propios deberes respecto del prójimo y de uno mismo”.

Honor no es, pues, sólo la “gloria”, el “mérito, el “enaltecimiento” y todas esas otras perspectivas semánticas que también se alumbran en el diccionario, sino algo más íntimo, más personal.

El honor implica, según la definición, el “cumplimiento de los propios deberes”. Ese cumplimiento asume la existencia de una comunidad en la que los individuos que la integran se sienten, se deben sentir, solidarios. Un deber que es, al par, una necesidad. Siempre me ha dado que pensar, desde esta perspectiva del “propio ser”, un conocido texto de la *Republica* de Platón.

Pero permítanme que, entre paréntesis, detalle, brevemente, algo de lo que me ha sorprendido al escribir la frase “dar que pensar”. Porque en épocas tan saturadas, asfixiadas, de informaciones, tal vez nada dé que pensar. Todo se nos sirve ya pensado, elaborado, cocinado, incluso digerido. El lenguaje se hace así resbaladizo y, en el peor de los casos, indigesto. Siento, pues, una especie de rebeldía lingüística ante el término “honor”, si primero no me hago cargo de pensarlo, no me comprometo a entenderlo, a asimilarlo, a quererlo.

Mi rebeldía, por supuesto, no tiene nada que ver con el hecho mismo de la dádiva que hoy recibo y acojo emocionado y feliz, sino con ese contexto que me parece constituir, más aún que la economía con la que continuamente se nos atosiga, un problema esencial de nuestro tiempo: el lenguaje y, desde él, la educación. Podría ocurrir que en esta época tecnológica, con tantas posibilidades de comunicarse, con tantas formas de oír la voz y sus palabras, nunca hayamos estado más obnubilados, más mudos, más inermes. En esa vaciedad de las palabras resbaladas, hablamos sin saber, pensamos sin ver que el pensamiento es una mirada desde las palabras; desde palabras que reviven en la mente, y que descubrimos en el espejo de nuestra identidad, de nuestra mismidad. Una mismidad libre, donde el lenguaje surca el tiempo de nuestra vida y alienta en cada situación, en cada una de las experiencias a que nos arrastra el río del existir.

II

Pero vuelvo al texto del libro segundo de la *Republica* (369 b): “La ciudad nace, en mi opinión, por darse la circunstancia de que ninguno de nosotros se basta a sí mismo. No tenemos *autarquía*, necesitamos a los demás, porqué somos indigentes, pobres. No otra es la razón por la que se fundan las ciudades”.

Efectivamente, necesitamos de los otros. Esa convivencia enlaza a los individuos en el compromiso colectivo de la polis, de la ciudad. Porque la polis, la política, que fue inventada para articular ese compromiso, impone deberes entre sus compromisarios. Ser individuo de una comunidad reclama, al mismo tiempo que determinados derechos, una entrega personal a las exigencias, a las necesidades de los otros.

Esos deberes respecto al prójimo brotan de lo que también aparece en la definición de “honor”: “deberes... respecto de uno mismo”. Para ser ciudadanos con los otros, para construir la ciudad real hay que fundarse en una ciudad ideal, en una ciudad de palabras de la que habla el texto platónico (V,473 e).

Sobre esa “ciudad interior”, se alza el etéreo microcosmos de la “mismidad”. La ciudad de palabras, que construimos entre todos, es posible gracias a la lengua en la que nacemos. Por eso se habla de “lengua

materna". La ciudad, la patria no es sólo la tierra sobre la que se asientan nuestros pasos. Más esencial aún que ese espacio, que llamamos patria, es el paisaje interior que nos acoge, sostiene y nos permite entender y comunicar el mundo.

Esa lengua que, como una madre nos ha hecho nacer, que nos cobija y alimenta en el seno de sonidos que nos aproximan al mundo y, desde tantas perspectivas, nos lo interpreta es, paradójicamente, algo casual. No podemos enorgullecernos de haber nacido en un país, en una lengua, por muy feliz que pudiera ser, porque tal suceso es fruto del azar, del destino. No fue objeto de deliberación, de elección, conceptos esenciales en la construcción de la propia identidad. El origen incomprensible que precede a cada individual existencia, no deja vislumbrar otra cosa, cuando queremos volver hacia él, que el maravilloso suceso del existir, del "ya estar".

De lo que sí somos responsables no es tanto de la lengua materna que nos acoge y orienta, sino de la "lengua matriz", que vamos creando a lo largo de nuestra vida: Una ciudad de palabras vivas, que llevamos en nuestro mundo interior, y que forma el lenguaje que somos, la persona que somos, las ideas, las miradas, los reflejos, que hacen de nosotros seres libres, dignos de convivir con otros, porque somos capaces de convivir con nosotros mismos, y vernos dignos de esa convivencia.

Todo esto es un ideal que choca, por desgracia, con la ferocidad con que, tantas veces, se ofrece la existencia. No debemos caer, pues, en el ridículo moralismo de una idealidad vacía, justificada solo por unos posibles, abstractos deseos de justicia, de decencia. Pero a pesar de ello y aunque la tarea sea larga y dura, la historia del pensamiento nos enseñó que educar es el motor que puede hacer arrancar el dinamismo para la realización de esos lejanos ideales.

No puedo por menos de recordar un texto que siempre me ha impresionado y que tiene que ver con lo que constituye unos de los fundamentos de esa lengua. por la que tenemos que luchar.

En el libro IX de la *Ética nicomáquea*, (1166^a) escribe Aristóteles: "Las relaciones amistosas (*philika*) con nuestro prójimo y las notas por las que se definen las distintas formas de amistad parecen derivarse de los sentimientos que tenemos respecto a nosotros mismos. Se define, pues, al amigo como aquel que quiere y hace el bien, o lo que a ese bien se asemeja, (*tàgathà hè tà phainómena*) por causa del otro, o como el que quiere que su amigo exista y viva por amor del amigo mismo".

De ese sentimiento de amistad hacia nosotros, que se percibe en el espejo del lenguaje que "somos", no solo del lenguaje en el que "estamos", brota la idea de convivencia y de nuestra personal responsabilidad. Y ese encuentro con el propio ser, surge ya en la escuela, en los primeros años de nuestro desarrollo mental. Creo que uno de los grandes problemas de nuestro tiempo, o más concretamente dicho, de nuestro país, es el problema de la educación. Pero esto también es resultado de otro azar.

Es verdad que esta nueva situación azarosa es menos determinante que ese mundo de palabras en el que una extraña forma de destino nos puso en la vida, esa lengua materna en la que fuimos nacidos. La educación es ya un hecho social que tiene que ver con el espacio real que nos rodea, con la sociedad, con la política. Y ese espacio es modificable, elegible. La gran victoria del pensamiento democrático, al menos

en teoría, es que, sometidos a las leyes de los que nos gobiernan, deberíamos tener la mente “educada”, quiero decir liberada, capaz de entender e interpretar, para desprendernos colectivamente de cualquier forma de manipulación.

III

El lenguaje constituye la esencia de la vida política y el verdadero elemento de nuestra liberación, pero puede, al mismo tiempo, aprisionarnos, ofuscarnos. Una educación manipulada por sectas e intereses de poder y dominio pretende, entre otras cosas, —ya que no puede encarcelar, aniquilar nuestros cuerpos—, deteriorar, desorientar, nuestra mente, como ocurrió oficialmente en los siglos inquisitoriales hasta 1826. Y como sigue ocurriendo en el salvajismo de tantas “inculturas” más o menos religiosas, discriminadoras, por ejemplo, de la mujer.

Por eso la escuela que, en buena parte, depende de quienes nos gobiernan tiene que ser la institución donde se forje esa lengua “matriz” que hemos de alcanzar. Y ese mundo interior esa “ciudad de palabras”, que constituye la propia personalidad, ha de edificarse sobre dos principios esenciales, la libertad y la igualdad.

Libertad (*eleuthería*) en el lenguaje no es sólo esa frase tan usual y tan confusa de “libertad de expresión” porque mucho más importante que poder decir, es poder pensar, saber pensar, aprender a pensar. Una de las funciones más apasionantes de la escuela de nuestros días y de sus maestros es la formación de la sensibilidad de los alumnos, en el trato con las palabras, con los textos, con la escritura. No hace mucho tiempo que uno de nuestros “políticos” decía que su mayor reto era lograr que cada alumno pudiera tener un ordenador en su mesa. Ese instrumento, sin duda útil para determinados menesteres, tiene poco que ver con la educación. Educar es, como decía, liberar, hacer pensar. Y ese pensamiento se va formando en el trato con las palabras, en el amor que sepamos despertar, a través de la lectura y de la reflexión sobre ella, en esas mentes que están empezando a hacer fluir sus neuronas.

Una tarea, pues, de sensibilidad, de elaboración del sentir, del percibir, del amar. La famosa por denostada “educación para la ciudadanía”, tendría, en el fondo que ver con todo ello. Una ciudadanía que se crea con la liberación de esas mentes puestas a nuestro cuidado en la escuela, y que pueden paralizarse con los grumos mentales que asfixian la posibilidad de entender y que practican, consciente o inconscientemente extraños pedagogos. Esos supuestos educadores representan, la mayoría de las veces, oscuros y oscurecedores intereses que ofuscan y desvían el fluir de la inteligencia. La historia de la agresión a la libertad de pensar, a la libertad intelectual es larga y hay multitud de textos que expresan una de las antologías más denigrantes de la especie humana.

IV

Un fundamento de la estructura de la personalidad es ese concepto, hoy tan en boga, de identidad. La esencia de tan fundamental concepto tiene que ver, principalmente, con uno mismo. El principio de la identidad arranca de la propia e inviolable personalidad. No hay identidad posible si no se tiene mismidad, si no se es persona. Porque la identidad dice primero relación con el ser que somos; con el ser que

hayamos podido construir sobre la entrega de vida que, durante algún tiempo, nos ha hecho la naturaleza: Esa siempre asombrosa fuerza que, como el texto de Homero, hace renacer sin cesar, cada primavera las hojas de los árboles, sobre el suelo de las marchitas hojas invernales. Así las generaciones de los hombres. Pero de distinta manera a ese poder que, desde leyes que no conocemos plenamente hace apagar y, al tiempo, encender la vida, el lenguaje, el diálogo, brota de principios creados ya por la existencia humana: la deliberación y la elección. En el descubrimiento, por la educación, de lo que deliberamos y elegimos radica el territorio de la propia identidad.

La identidad ontológica —ser quien se es— implica un largo proceso de identificación. La identidad no es algo estático que se asume en el mecanismo de una unilateral afirmación. De la misma manera que hay una lengua materna en la que nos encontramos, hay un bloque histórico de tradiciones, hábitos, formas de entender y de ser que nos acogen desde el nacimiento. Pero lo importante, lo humano es construir ese rostro, esa “persona”, configurada en el tiempo que la vida nos ofrece.

La esencia de la identidad es, pues, la construcción de la “mismidad”. Un “mismo” que se reconoce en cada momento y que, en el singular espejo de la propia memoria se encuentra *spoudaîos*, la persona digna, decente, y que puede y debe ver en los otros el reflejo de la propia persona.

Persona significó, como *prosôpon* griego, rostro, faz, incluso máscara teatral (Aristóteles, *Poética*, 144^a) La máscara que en un gesto petrificado cuajaba el rasgo característico del papel que el actor tenía que representar. Pero “persona”, la máscara y la faz que nos expresa, deja aparecer el ser que somos, las palabras que decimos a los otros, porque antes nos las hemos dicho a nosotros mismos. Y esa construcción de la mismidad empieza, como decía, en la escuela, en los institutos, en la universidad. Por ello, la educación pública es la garantía de esa liberación en la que va originándose la política democrática.

Hace años que descubrí en la *Política* de Aristóteles (VIII, 1337^a,ss.) un texto sorprendente:” Puesto que toda ciudad tiene un solo fin, es claro que la educación tiene que ser una y la misma para todos los ciudadanos y que el cuidado de ella deber ser cosa de la comunidad y no privada”.

La tan repetida y, tal vez, desgastada frase de “igualdad de oportunidades”, es expresión de ese mundo abierto de la libertad y la posibilidad, que se cierra y pervierte si es el dinero, la desigualdad económica la que, descaradamente, establece las fronteras y los caminos de la educación.

Quizá una miserable consecuencia de esas iniciales desigualdades sea la obsesión de entender la universidad como una forma de ganarse la vida. Walter Benjamin, en un escrito famoso, puso de manifiesto que eso era la forma más terrible de perderla. En los años universitarios hay que ilusionarse con el inacabable territorio del saber, de los conocimientos, de la creatividad y la innovación. En esa entrega al conocimiento que la universidad nos ofrece encontramos la culminación del proceso que debe ya iniciarse en la escuela y que presenta la forma suprema de la identidad democrática.

He tenido la suerte de vivir muchos años de mi juventud la experiencia de la Universidad de Heidelberg. En ella, a pesar de que fue una época que arrastraba la tristeza de la postguerra europea y sus errores, descubrí aquel espacio de pasión por el conocimiento que estaba ya anticipado en las geniales aporta-

ciones de la filosofía griega. “La preocupación por las riquezas es menester que sea la última en nuestra estima, pues siendo tres el total de las cosas por que se preocupa el hombre, la preocupación por el dinero no es más que la tercera y última, y eso si se trata de una preocupación lícita, mientras que el cuidado del cuerpo y de la vida ocupa el lugar medio, y la formación de la inteligencia y de la mente, tiene que ser el primero” (Platón, *Leyes*, V, 743 e).

El poner, en nuestro tiempo, la crisis económica, la crisis producida, tantas veces, por la corrupción, por la promocionada y fomentada ignorancia, como excusa para distraernos de los auténticos progresos de la democracia, puede ser el origen de la degeneración intelectual y colectiva, de la degeneración política. El replantear la educación sobre prácticas distintas es, tal vez, la única posibilidad de salir de las manos de quienes han tergiversado el orden de esos niveles y han colocado en primer lugar el dinero y su patológica deformación: la codicia.

Creo que la escuela y la universidad tienen que ser el fundamento para que no se derrumbe, de nuevo, el futuro.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Creo que era en otoño de 1992. Yo oficiaba entonces como decano de la Facultat de Lletres. La profesora Angels Santa había invitado a Emilio Lledó a dar una conferencia. Estaba recién llegado de una estancia en Alemania, donde siempre ha buscado su regeneración intelectual con los mejores maestros y colegas. La corriente de simpatía se produjo de inmediato y decidimos improvisar una cena con mi familia en nuestro entrañable ático de Conde de Vinatesa en Cappont. Yo hablaba por los codos, seguramente tratando de mostrar al maestro que era un joven universitario con muchas y trascendentes cosas que decir y en posesión de un gran porvenir en la vida académica y, por aquel entonces, también en la vida política. El maestro escuchaba como si fuera la conversación más importante de su vida. Conforme me atendía solícito, yo me iba creciendo. Cada vez más estupendo. Pero de pronto, para hacerme un leve matiz sobre mi disertación acerca del necesario optimismo histórico que la especie humana debe practicar, don Emilio, que diría Manuel Cruz, tomó la palabra y yo sentí en lo más profundo de mi intelecto el peso que tiene un gran pensador cuando, con modestia pero con *potestas* y *auctoritas*, nos dice algo así como: “ahora tengo algo que deciros”. Y el resto de la noche tuve la sensatez, no siempre presente en mí, de escuchar. La sensatez suficiente como para disfrutar del enorme placer de escuchar para aprender de alguien que tiene algo realmente importante y trascendente que enseñar.

Huelga decir que fue una noche maravillosa. Todavía en nuestra última charla de hace unas semanas la recordábamos con alegría y algo de nostalgia por el tiempo pasado. Que la recuerde el aprendiz es normal, pero que la recuerde el maestro indica claramente quien es humanamente don Emilio Lledó. Confieso que yo me enamoré de su palabra y de su persona y hoy confieso también, públicamente, que sigo enamorado de alguien que ha hecho de la inteligencia bondadosa y de la bondad inteligente su bandera de vida. No nos frecuentamos físicamente porque nuestros periplos vitales y académicos van por sendas distintas, pero yo consulto sus obras, sus artículos, sus conferencias y lo guardo casi todo para ir releýéndolo de tanto en tanto. Por cierto, maestro, bendito oficio este de releer cosas importantes. En cualquier caso, cuando me desespero con la especie humana, sencillamente leo a don Emilio Lledó.

Confieso que en esta breve intervención me va a costar un mundo ser objetivo. Yo que tanto insisto en esa necesidad para seguir por la senda de la Civilización contra la Barbarie, confieso que en este acto debo rearmarme y procurar luchar contra la hagiografía. Contra la hagiografía sí, pero no contra la *laudatio*, no contra el elogio merecido y demostrable. Todo lo que ha dicho, con esa prosa tan certera, sentida y hermosa que tiene nuestra amiga y gran catedrática Angels Santa (obsérvese que digo gran catedrática y no sólo el sustantivo), lo suscribo ciento por ciento. Nada, pues, he de repetir. Quiero únicamente, por tanto, destacar aquellas características que más me impresionan de nuestro nuevo doctor *honoris causa*.

Nótese como hasta aquí he hablado del maestro. Déjeme hacer un brevísimo elogio de la maestría y de don Emilio Lledó como oficiante de la misma. Lledó no escribe sólo para él, escribe para los demás. Pero

ese “los demás” no es sólo el público anónimo que irá a una librería y comprará alguna de sus obras. Lledó escribe para su interlocutor inmediato, para sus alumnos y para aquellos que acaban haciéndose sus discípulos. Es maestro porque te acompaña siempre en la creación de tu propio pensamiento. Sin aspavientos, sin engolamientos, sin barroquismo. Lledó se pone a tu lado y te susurra las palabras para que tú vayas construyendo tu propia forma de pensar y tus propios pensares. Después te corrige sin que lo notes y te halaga notándolo mucho. Lledó es un consumado maestro en que te sientas su amigo mediante la generosidad de darte su pensamiento sin tapujos y sin medidas, pero sin apabullarte intelectual y humanamente. La exigencia del rigor le resulta compatible con la amabilidad generosa. Y todo con una sencillez nada impostada que huye de cualquier divinismo intelectual, tan al uso a veces en el mundo de la intelectualidad, o quizá habría que decir de la pseudointelectualidad. Y todo, también, con pasión y entusiasmo. Esas dos cualidades que en la universidad de La Laguna le valieron el calificativo del “Flautista de Hamelín”, porque los estudiantes de otras asignaturas y carreras acudían a sus desbordadas clases.

¿Y en qué cosas es un reconocido maestro don Emilio Lledó? Primero en el pensar. El maestro lo es porque disfruta con su tarea diaria frente a los libros llenos de ideas y el papel todavía en blanco. Desde temprana edad eligió destino en el mundo: pensar sobre la condición humana a partir de Grecia. Se le nota, disfruta pensando. Disfruta físicamente cuando está en la tarea de pensar. Ves como sus ojos, sus manos y todo su ser irradia felicidad cuando descubre ideas que necesita trasladar a los demás ciudadanos. Pensar y decir es parte de su cuerpo, es su manera de ser y estar en el mundo. Su *ethos* es el pensar y el decir. Antes que cualquier otra cosa, creo que podemos afirmar que don Emilio Lledó es un pensador sobre la vida que da sentido a la suya propia a través del pensar y el decir.

Un pensador que ha elegido, en el inmenso árbol del saber que los humanos hemos construido, eso que desde siempre hemos venido en denominar Filosofía. Lledó es uno de los grandes maestros subidos a la rama del conocimiento filosófico. De los grandes quiere decir de los que han hecho una verdadera y reconocida obra filosófica propia, y no sólo la tarea, sin duda también importante, de divulgar el pensamiento y la historia de la filosofía. Algunos científicos vanidosos han propagado la falsa idea de que conocimiento y conocimiento científico son la misma cosa. Y que, además, lo realmente útil para conseguir el progreso humano es el segundo. Pues digamos un no rotundo a estas dos absurdas ideas por mucho que resulten hoy hegemónicas. El conocimiento que el hombre necesita para alcanzar un progreso armónico y sostenible es plural. La ciencia no es más que un tipo de conocimiento que ocupa un lugar destacado en el árbol de saber, pero el árbol lo conforman también el conocimiento artístico, el conocimiento poético o el conocimiento filosófico, por ejemplo.

La creación de pensamiento sobre la realidad no sólo se ejecuta mediante la comprobación empírica de lo afirmado, también existe un pensamiento especulativo y ensayístico que sirve como guía imprescindible para que los humanos pensemos en nuestra realidad vital. El ser y la nada, la vida y la muerte, la felicidad y la desdicha, la amistad y el odio, la generosidad y el egoísmo, la envidia o el rencor, y tantos y tantos aspectos de la condición humana en sociedad, deben ser pensados aun cuando no exista una posible *empíria* que les de confirmación factual concreta. Pensar sobre cómo han pensado otros haciendo historia de la filosofía, atender con minuciosidad taxonómica al *logos* como expresión fundamental del primate excepcional o reflexionar acerca del paso de la temporalidad y del gran almacén de la memoria

construida individual o socialmente, son aspectos que el maestro Lledó ha demostrado que resultan imprescindibles para conocernos y reconocernos como especie singular.

Pensador, filósofo, ensayista. Y también intelectual. Yo diría que sobre todo intelectual. Intelectual en el doble sentido de leer hacia dentro de si mismo e intelectual en el sentido de pensar para ofrecer a sus conciudadanos una mercancía inmaterial para el mejor vivir. Lledó trabaja en un despacho para salir después a una ventana abierta a la humanidad que le alimenta de nutriente para volver luego al despacho. Quiere estar en el mundo para reflexionar con sus paisanos, los humanos, sobre sus preocupaciones y sus anhelos. El primero de todos, la felicidad. Por eso le interesa tanto Platón como Aristóteles, Epicúreo como Kant o Nietzsche.

Don Emilio Lledó no tiene miedo a estar en la plaza pública hablando con sus conciudadanos, compartiendo sus pensamientos y su saber con ellos. Le parece moralmente obligado ser tribuno en los periódicos o sentarse delante de Juan Cruz o de Iñaki Gabilondo para explicarse y explicarnos que piensa de la vida en una entrevista televisiva. No lo hace por exhibicionismo intelectual, ni tampoco por narcisismo (aunque los dos sabemos que siempre hay algo de ambas cosas en un buen profesor universitario). Lo hace porque lo necesita vitalmente y porque cree que es su primer y más básico compromiso social. Eso sí, en ese estar en el ágora, el rigor en el pensamiento es su primera premisa. Don Emilio Lledó soporta con dificultad la banalidad, el estereotipo, el apriorismo, el dogmatismo. Y en el rechazo a esos “estorbos” del pensamiento que hablara Jovellanos, resulta muy exigente y no suele aceptar pactos. A veces, incluso, puede mostrar una cierta rabia contenida pero malhumorada. Es cuando nos advierte del proceso de alineación y de asfixia intelectual al que conducen una parte de los medios de comunicación y algunos tipos rutinarios de enseñanza. Es entonces cuando le oímos lamentar el triunfo contemporáneo de la mentecatez. Por cierto, don Emilio, que palabra tan bonita y tan actual.

Ahora bien, ¿cuál es el resorte último de la gran obra de pensamiento del maestro Lledó? Pues aquí me atrevería a decir que el mismo que para Antonio Machado en su inolvidable Juan de Mairena: “Hagan ustedes política porque sino se la harán a ustedes”. Política, claro está, con mayúsculas. Política para la *polis*. Política de estadista. Nadie piense que Lledó es un universitario despolitizado. Todo lo contrario. Es, por necesidad de su propio oficio de pensar, un *homo politicus*. Y lo es en el siguiente sentido: como me importa el futuro de la especie humana, como me atañe la conservación de la Tierra, me preocupa por tanto que los humanos acertemos en el tipo de sociedad que debemos organizar para asegurar la pública felicidad, el bienestar individual y a la conservación del Planeta azul.

O dicho de otra forma: la preocupación ética por asegurar la pervivencia de la especie y su buen vivir, le conducen a la tarea de pensar filosóficamente para conseguir unas acciones adecuadas a aquellos fines, es decir, para la política. Ética, filosofía y política se entrecruzan las manos sin posibilidad de separarlas. Es precisamente la unión de las tres lo que distingue a los pensadores que se convierten en verdaderos maestros. Y eso es lo que a lo largo de su vida ha hecho el maestro Lledó: dedicarse a pensar para tratar de civilizar a la humanidad con las políticas más adecuadas. La utopía de Platón diría el “rey filósofo” y la quimera de Voltaire el “filósofo rey”.

Buena parte de su tarea la ha realizado este trianero cosmopolita e ilustrado desde la universidad. En España y en Alemania, en La Laguna, en Barcelona o en Madrid. En Madrid en la UNED, puesto que la Universidad Complutense de su tiempo cerró las puertas a su entrada. Siempre desde el aula y el seminario. Siempre rodeado de alumnos que se hacían sus discípulos casi de manera imperceptible e irremediable. Siempre seduciendo con su palabra suave y sugerente, con su escritura limpia y profunda. Y siempre, palabra y escritura, con el don de la pedagogía.

Casi toda su vida académica ha sido catedrático. Y yo diría que ha conseguido incluso acuñar un modelo de catedrático que ha llegado en cierta medida a teorizar. Ese catedrático que lo es no por haber ganado unas oposiciones, sino por ejercer como aceptado jefe de filas para llevar a los alumnos, a los docentes y a los investigadores por el camino de la excelencia, significada ésta como un progresar efectivo y sin alharacas en la construcción del esqueleto intelectual de cada individuo. Catedrático moralmente constituido que se convierte en un pulcro cultivador de la amistad con sus alumnos y sus discípulos. Y digo amistad entendida como la entiende el maestro: no sólo como un sentimiento, sino como una obligación moral y social y casi como una forma de interpretar la esencia de la vida. Una amistad al estilo de la amistad matrimonial y eterna que mantuvo con una catedrática de alemán llamada Montserrat Macau. En suma, una forma de ser catedrático que pone la sonrisa, la amabilidad y su saber al servicio de la sociedad como una demostración palmaria de lo que debe ser un servidor público ejemplar.

Es por todo lo antedicho, ciertamente con brevedad obligada, que creo que don Emilio Lledó merecería ser Premio Príncipe de Asturias. No es que Quino y Mafalda no lo merezcan. No es que a él le haga falta. Es que nos hace falta a nosotros para reconocer que sus virtudes privadas deberían ser nuestra públicas virtudes. En cualquier caso, hoy es la Universitat de Lleida la que lo ha investido doctor *honoris causa*. Nadie vea en ello un acto meramente protocolario. Es, al contrario, un privilegio para todos nosotros poder ofrecer este reconocimiento a quien ya consideramos uno más de los nuestros. Doctor don Emilio Lledó Iñigo, gracias por el gran honor que nos hace de aceptar pertenecer a nuestra Academia. Y sepa que utilizaremos sus conocimientos y su talante universitario de forma moderada pero efectiva para enriquecernos todos. En la esperanza de que esto sea una realidad, permítame que le diga que nuestras vidas son un poco mejores gracias a que usted ha puesto su existencia a nuestro servicio haciendo del saber una verdadera fiesta. Doctor *honoris causa* don Emilio Lledó Iñigo, “por ser vos quien sois”, gracias, muchas gracias de todo corazón.

HONORIS CAUSA

EUGENIO BREGOLAT OBIOLS

23 D'OCTUBRE DE 2014

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Joan Julià-Muné

Rector Magnífic, digníssimes autoritats, dilectes claustrals, estudiants, senyores i senyors.

El passat 15 d'abril a l'Institut Cervantes de Pequín la Universitat de Lleida feia efectiva la primera part de l'acord de govern pres el 10 d'abril anterior en conferir el títol de doctor honoris causa al nostre admirat hispanista i cervantista xinès Dong Yansheng. Avui i a Lleida, des del marc de l'encara jove Càtedra d'Estudis Asiàtics de la UdL-Santander, tinc l'honor de contribuir a complir l'esmentat acord apadrinant el no menys admirat sinòleg i ambaixador d'Espanya, fill de l'Alt Urgell, Eugeni Bregolat i Obiols.

En *Las Analectas* de *Kōngzǐ* (maestro Kong), que constituye el legado de la doctrina confuciana, se recogen las principales virtudes que deben regir el comportamiento humano: magnanimidad, lealtad, respeto, sinceridad, agudeza, generosidad y reciprocidad. Sin duda estas son atribuciones con las que Eugenio Bregolat ha sabido forjar su biografía de reputado embajador, pero también de audaz analista, que con espíritu de servicio ha vivido de cerca algunos de los principales acontecimientos que han marcado el rumbo de la historia más reciente. Nos honora pues que haya aceptado formar parte del claustro de la Universitat de Lleida como doctor *honoris causa*, la más alta distinción universitaria. De igual modo, debo expresar mi agradecimiento particular al Rectorado de nuestra universidad, por haber delegado en mi persona la presentación laudatoria de don Eugenio, maestro y sabio para sinófilos como quien les habla.

Nacido el 26 de enero de 1943 en la Seu d'Urgell (Alt Urgell, en el noroeste de Cataluña, limítrofe con Andorra), cursó allí sus estudios secundarios. Se licenció en Derecho por la Universidad de Barcelona en 1965, y tras disfrutar de una Beca Fullbright durante el curso siguiente en la Universidad de Virginia (EE. UU.) y ganar las oposiciones con el número uno, ingresó en 1971 en la carrera diplomática al especializarse en Estudios Internacionales. Después de una estancia en Alemania, desempeñó el cargo de consejero comercial de la Cámara de Comercio Española en Moscú (1974-78) y fue asesor de Política Exterior de los presidentes de Gobierno Adolfo Suárez y Leopoldo Calvo-Sotelo (1978-82). Eugenio Bregolat siempre ha reconocido en la persona de Adolfo Suárez su máximo protector en los inicios de su carrera diplomática. Eran esos momentos trascendentales para nuestra política, puesto que España negociaba su adhesión a la OTAN y en los que Bregolat despertaba ciertos recelos al tener una novia rusa. Él mismo recuerda las palabras textuales de Adolfo Suárez que guarda en el recuerdo entre las más hermosas que jamás le hayan dedicado en el terreno político: "Los rusos dicen que eres de la CIA; luego seguro que no eres de la KGB. Los americanos dicen que eres de la KGB; luego seguro que no eres de la CIA. *Tu eres el verdadero hombre de centro*".

Fue esa también la época en que conoció a Juan Antonio Samaranch, concretamente en 1977, cuando este llegó como primer embajador de la España democrática a Moscú, entonces capital de la hoy extinta

Unión Soviética. Eugenio Bregolat fue el número dos de su embajada, y desde entonces le distinguió con su amistad y con un trato familiar al tiempo que era testigo privilegiado de sus relaciones con Rusia y China. Bregolat guarda con orgullo y nostalgia el documento que le legó Samaranchi —así es conocido en el país asiático—, y que reconoce al ex presidente del Comité Olímpico Internacional como uno de los diez extranjeros más reconocidos y queridos por la República Popular China.

Siendo, pues, asesor del presidente Suárez para asuntos del Este, con cargo de director general, y primer secretario de la Embajada española en Moscú, contrajo matrimonio en junio de 1980 con la Sra. Tamara Alexandrovna Lukashova, cuyos hijos Xenca y Margarita lamentablemente no pueden acompañarnos hoy:

Большое спасибо, Тамара, за то, что ты в течении стольких лет так заботилась о Евгение.¹

(Muchas gracias, Tamara, por habernos cuidado tan bien y durante tantos años a Eugenio).

En 1981 fue nombrado miembro del Servicio Español de Asuntos Exteriores y al año siguiente ocupó su primer puesto como embajador: en Indonesia entre 1982 y 1987, para seguir con su primer destino a China o *Zhongguó*, el auténtico *país del centro*. El embajador Bregolat conoce de primerísima mano los entresijos del pueblo chino y de sus máximos dirigentes, especialmente los correspondientes a los tres períodos en los que ejerció sus funciones diplomáticas, bajo cuatro gobiernos españoles sucesivos (González, Aznar, Zapatero y Rajoy), un hecho o efeméride insólita en la historia diplomática española y única hasta el momento. Primero, entre 1987 y 1991, después desde 1999 a 2003 y, finalmente, de 2011 a 2013, cuando fue jubilado por el imperativo legal de Cronos. Él siempre evoca su dilatada experiencia diplomática en el país asiático, como un privilegio que le ha permitido poder vivir, en un período de diez años que se extienden a lo largo de un cuarto de siglo, la evolución de la sociedad, la política y la economía chinas. Y ya lo advertía Confucio: “Quien volviendo a hacer el camino viejo aprende el nuevo, puede considerarse un maestro”.

Entre sus períodos diplomáticos en China, fue nombrado embajador en Canadá (1991-1992) y en la Rusia postsoviética (1992-1997). Durante el bienio siguiente fue Director Político del Ministerio de Asuntos Exteriores y en fechas ya más cercanas el Gobierno español le nombró Director de Relaciones Internacionales del Foro Universal de las Culturas (Barcelona, 2003-06). Poco después, entre 2006 y 2011 defendió los intereses de España en los plácidos valles de Andorra, cuando ya se creía a las puertas de una incluso más plácida jubilación, hasta que el ministro Moratinos le propuso volver a China por tercera vez.

1. Agradezco esta información lingüística a la profesora Olesya Pavlova.

Transliteración latina:

Bol'shóe spasibo, Tamára, za to, chto ty v techénii stól'kih let tak zabótilas' o Evgénie.

Transcripción fonética:

[bɐɫ'ʂoʲjɐ spɐ'sibɐ||tɐ'marɐ||za to||çtɐ ti f ti'tɕɐnii s'toɫkix ɫɐt||tak zɐ'botilɐs' ɐ jɐv'gʲɛnʲjɐ]

Entre muchos otros episodios de su estancia en este país, cabría destacar dos. En primer lugar, en junio de 1989, durante su primer mandato como embajador en Pekín, vivió como testigo de excepción en calidad de representante español y de la Unión Europea, los hechos de la Plaza de Tiananmen. En segundo lugar, en marzo de 2002, durante su segundo período como embajador en China, resolvió con éxito la ocupación del edificio de la Embajada española en Pekín por parte de un numeroso grupo de ciudadanos norcoreanos, que pidieron asilo político y que, finalmente, fueron trasladados a Seúl. No olvidemos que su manto diplomático llegó a extenderse hasta la República de Mongolia y Corea del Norte. Antes de su partida de China, en 2013, fue nombrado profesor honorario de la Zhou Enlai School of Government and International Relations de la Universidad de Nankai, sita en Tianjin y considerada una de las primeras de China. Tal honor académico lo comparte, entre otras personalidades, con Henry Kissinger. Desde entonces está invitado por el rector de dicha universidad a impartir docencia postgraduada en política y economía, cometido que va a iniciar precisamente el próximo mes.

La gratitud a su fecunda y dilatada experiencia profesional se concreta en numerosos reconocimientos. En el marco de la II Edición de los Premios Global Asia, otorgados en Madrid en noviembre de 2013, en conmemoración del 40º aniversario de las relaciones hispanochinas, recibió el Premio Honorífico por su destacada trayectoria en China. Es también presidente honorario de Global Asia, que dirige Iván Mániz; de la Cátedra China, que preside Marcelo Muñoz, y de la Cátedra de Estudios Asiáticos de nuestra universidad.

Mientras se afianzaba su carrera diplomática, hemos podido gozar de sus didácticas crónicas y lúcidos comentarios sobre la actualidad asiática, especialmente la relativa a China, en las páginas de *La Vanguardia*, *El Imparcial* y *El Mundo*. Ha publicado en varias revistas especializadas como *Economía Exterior*, entre otras, y desde abril de 2013 contribuye con su "Carta de China" a la de *Política Exterior*. Además, ha participado en numerosos simposios y ciclos de conferencias, como el que, sobre China, inauguró y clausuró, como embajador de España en Andorra, en 2008 en Lérida. Conferencias que fueron recopiladas en el libro *Visions de la Xina: cultura multimil·lenària*, editado desde el Aula de Estudios Chinos de nuestra universidad y publicado en 2009 por el Institut d'Estudis Ilerdencs de la Diputació de Lérida. Más recientemente, este mismo año, ha participado en la impartición de los estudios de postgrado en torno a las relaciones entre la UE y los países emergentes, que organiza nuestra Facultad de Derecho y Economía per medio de la Cátedra Jean Monnet, que dirige el Dr. Antoni Blanch. Precisamente Eugenio Bregolat es el prologuista del libro *La Unión Europea y los BRICS (Brasil, Rusia, India, China y Sudáfrica)*, que publicará Thomson Reuters Aranzadi a principios de 2015.

Pero, sin duda, su aportación bibliográfica más destacada es el ensayo *La segunda revolución china*, publicado por Destino en 2007. Se trata de una amena síntesis de la historia reciente de China, que nos ofrece una accesible explicación del auténtico salto de China hacia la próspera potencia económica de hoy, merced al gobierno del conocido como el pequeño gran timonel, Deng Xiaoping, que junto con el que fue posteriormente primer ministro Zhu Rongji, son los estadistas chinos más admirados por nuestro inminente doctor. Debidamente actualizada, se publicará en versión inglesa (*The Second Chinese Revolution*) antes de final de año (2014) por Palgrave Macmillan de Londres. También en diciembre nuestra universidad le publicará el libro *En torno al renacimiento de China*, que recopila más de un centenar de artículos, entrevistas y otros trabajos suyos sobre China, aparecidos en los últimos diez años. Dejamos

para más adelante un segundo volumen sobre Rusia. Un elenco de aportaciones, pues, que contribuyen al análisis sutil y bien documentado de la actualidad internacional y que encontramos nítidamente expuesto en los trabajos del embajador Bregolat. *Legenda sunt opera sua*.

Es evidente, además, que la cantidad y calidad de sus trabajos han supuesto una extraordinaria contribución al acercamiento de Asia en general y de China en particular a España e Hispanoamérica. En ellos nos ayuda a entender China a partir de la exposición de conceptos básicos y fundamentales sobre economía, política interior y exterior; las relaciones entre España y China, a la vez que nos brinda su visión más personal expresada con franqueza y pasión en numerosas entrevistas. Eugenio Bregolat insiste en defender tanto los intereses de España como los de Cataluña, al ser esta parte integrante de aquella, y resalta el hecho de que España durante mucho tiempo ha gozado del estatus de mejor amigo de China —merecimiento difícil de alcanzar— especialmente gracias a la actitud del gobierno de Felipe González después de los hechos de Tiananmen y del entrañable Samaranchi. Estatus que en todo momento don Eugenio procuró mantener y acrecentar si cabe, pese a ciertas dificultades recientes, afortunadamente superadas. Bien podríamos afirmar pues que nuestro embajador ha contribuido, sin titubeos, a fortalecer los lazos de amistad entre China y España.

De igual manera, sus lecciones han propiciado el entendimiento entre Oriente y Occidente, puesto que en realidad no son tan antagónicos como parece. Tanto Platón en su análisis de la sociedad, que encontramos en *La República*, como Confucio en *Las Analectas* coinciden en que el objetivo de la construcción del Estado debe ser el bien común, del conjunto de la ciudadanía, y no el individual ni el de una clase social. Todo un clásico universal que deberíamos tener presente en un permanente holograma.

Si el hombre de armas, afirmaba el célebre estratega chino Sunzi (Sun Tzu), autor del *Arte de la guerra*, debe basar el éxito en el engaño —con “finezza”, añadiríamos hoy desde las atalayas ciberbéticas—, el hombre de paz, que es por antonomasia todo embajador, debe basar el suyo, su éxito, en la capacidad de razonamiento. Y por supuesto ambos, el famoso estratega y nuestro embajador, coincidirían en considerar que la mejor contienda es aquella que no hace falta librar y se gana antes de llegar al campo de batalla. Por una parte, como buen catalán, para el término “hablar” además de *parlar* usa *enraonar* (intercambiar razones), y por otra, don Eugenio echa de menos no tener ascendencia gallega para poder aspirar al cargo de embajador ideal, con auténtico pedigrí, como diría él. Hombre de paz, por supuesto, con un abanico de razones para esgrimir, bien cierto, pero... sin arrinconar la audacia y la astucia. En definitiva, un hombre de centro, equilibrado y en perfecta armonía, base de toda estabilidad... ni de la CIA ni de la KGB... Siguiendo en todo momento la senda confuciana.

En la actualidad Eugenio Bregolat disfruta de un merecido jubileo, pero desplegando aún una actividad envidiable. Recordemos que entre los tres plácets recibidos del Gobierno chino en su caso han transcurrido siempre períodos de doce años (1987, 1999, 2011). El próximo corresponderá al año 2023, tras el inicio de la sexta generación de líderes chinos al frente de un mundo sinoglobalizado. Después de todo, como aseguró su admirado Boris Pasternak, en un célebre discurso ante la Asociación de Escritores, disertando precisamente sobre modestia y audacia (Minsk, febrero de 1936): “La capacidad de sorprendernos es el mayor obsequio que la vida nos puede ofrecer.” Demos tiempo al tiempo.

Així doncs, considerant els mèrits que s'han exposat, Rector Magnífic, Roberto Fernández Díaz, tinc el plaer i el privilegi de sol·licitar que s'atorgui i confereixi a l'Excel·lentíssim Sr. Eugeni Bregolat i Obiols el suprem grau de doctor *honoris causa* per la Facultat de Dret i Economia de la Universitat de Lleida. Dixi.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Dr. Eugenio Bregolat Obiols

De la Seu a Lleida lo Segre hi du. El Sícoris aurífer dels romans porta les aigües del riu de la Vansa (de les nostres fonts de l'Arp de Sengonelles, de Casalí, de Riu Fred), les aigües del Valira d'Andorra, les neus del Cadí, totes baixen aquí camí de la Mediterrània. Pels muntanyencs la terra ferma, les grans planúries, ja són com un mar, horitzons sense límits, grans camps de blat plens de roselles, tan diferents de les closes valls del Pirineu.

Me une a esta ciudad de Lérida un entrañable recuerdo personal. De aquí era mi mejor amigo, Jaume Isac, compañero de curso en la Facultad de Derecho de la Universidad de Barcelona y del Colegio Mayor César Carlos, en Madrid, cuando preparábamos las oposiciones. Nos dejó prematuramente, se cumplieron dieciséis años el día de la Merced. Aquí están hoy... Recuerdo vuestra casa, en la calle de San Antonio número 38, y la hospitalidad de vuestros padres. Seguro que Jaume desde algún lugar nos está acompañando.

Junto a la entrañable amistad con Jaume, otra luminosa referencia para mí de la ciudad de Lérida es el gran poeta Màrius Torres. Soy empedernido lector de poesía y mis poetas predilectos han influido en gran medida en la formación de mi espíritu y mis valores. Entre ellos está Màrius Torres, que me ha transmitido su amor por "*la ciutat dolça i secreta... on la boira és fidel com el meu esperit*".

En mi imaginario personal esta ciudad está igualmente ligada al *Pariatge* de Andorra, pues no en vano desciendo de andorranos, por parte de mi padre, y mi primer puesto en el Ministerio de Asuntos Exteriores fue el de secretario de la Comisión Interministerial Permanente para los Valles de Andorra. En el Ministerio me llamaban "el andorrólogo". Ironías de la vida han hecho que me pasara diez años en China y otros diez en Rusia, aunque también cinco en Andorra como embajador. El *Pariatge* fue firmado en Lérida el 8 de septiembre de 1278. Este es el año en que Kublai Kan conquistó Pekín, veintidós años antes de la Fundación del Estudi General de Lleida. Pere III el Gran presidió el acto de firma del *Pariatge*. Uno de los testigos que asistieron al acto de la firma del *Pariatge* fue Bonanat de la Vansa, canónigo de Narbona, colector de los diezmos pontificios en la Corona de Aragón. Lo considero un pariente lejano.

El Estudio General de Lérida, fundado el año 1300, da gran abolengo a esta Universidad. Durante cuatro siglos fue la capital universitaria de la Corona de Aragón, hasta que en 1717, tras el decreto de Nueva Planta, la Universidad de Cervera la sucedió. Entre sus alumnos se cuentan Alfonso de Borja, que también fue profesor de derecho y Canciller del Estudi General, futuro papa Calixto III; Alfonso de Aragón, hijo natural de Fernando el Católico, luego arzobispo de Zaragoza; o Francesc de Remolins, secretario y embajador de Fernando el Católico y cardenal.

Quiero terminar este exordio expresando mi más profundo agradecimiento a la Universitat de Lleida; a su rector, Roberto Fernández Díaz, y al Consell de Govern de la Universidad por haberme concedido este doctorado *honoris causa*, no diré que inmerecido para no faltarles. Quiero agradecer igualmente la presencia de todos los amigos que hoy nos acompañan.

He dedicado, y sigo dedicando, mucha ilusión y muchas horas al análisis y a la reflexión sobre las realidades que he conocido, en especial sobre China y Rusia, y esto hace que aquí me sienta en casa. El diplomático intenta comprender procesos históricos del país donde trabaja, o más amplios. Ellos le van a dar la carta de navegar por la que deben discurrir, evitando escollos y llegando a buen puerto, los intereses de su país. El diplomático se parece al historiador, con la diferencia de que este escribe *ex post*, cuando ya conoce el desenlace, mientras que el diplomático escribe *ex ante*, sobre un proceso histórico en curso que nunca se sabe cómo va a acabar. El análisis *ex ante* requiere siempre un punto de adivinación, para el que son de enorme utilidad las enseñanzas del pasado, el buen conocimiento de la historia. Si hoy volviese yo a empezar, no iría para ser diplomático a una facultad de derecho, sino a una de historia. Y la primera enseñanza de la historia es que un precedente no servirá nunca para la comprensión de forma mecánica de la realidad que confrontamos, solo nos puede ayudar, manejado con el debido tino, sin perder nunca de vista aquella verdad esencial: “la Historia es la ciencia de los hechos que no se repiten”. Es decir, no es una ciencia exacta, sino sólo aproximativa.

Quiero invitaros ahora a compartir conmigo una reflexión sobre la situación actual de los modelos económicos y políticos del mundo y sobre el futuro de la democracia en China.

Se ha conmemorado en julio el inicio de la Primera Guerra Mundial, verdadero suicidio de Europa, que condujo, entre otros muchos efectos, a la Revolución de Octubre de 1917 en Rusia. La esperanza suscitada por la Revolución de Octubre y su ulterior frustración es uno de los hilos conductores de la historia del siglo xx.

Los comunistas pretendían haber descubierto las leyes objetivas de la Historia. Diseñaron un modelo económico supuestamente “científico”, basado en el monopolio de la propiedad pública de los bienes de producción (la tierra y todas las empresas eran del Estado) y una economía de planificación centralizada (el Estado decidía qué y cuánto se producía, la distribución y la fijación de los precios de todos los artículos). Esto debía llevar a la abundancia de bienes y a partir de ella a la realización del ideal comunista de “dar a cada uno según sus necesidades” (es decir, poder ir todos a la tienda gratis). A este modelo económico correspondía un modelo político, la dictadura del proletariado. En cuanto que el pueblo en su conjunto la ejercía, y no una clase social sobre otra, no era considerada, por los comunistas, una dictadura, sino que era en realidad una “democracia popular”.

Este sueño fracasó. No eran gigantes, sino molinos. Ni la eliminación de la explotación de clase ni el supuesto control “científico” de la producción bastaron para lograr la abundancia, ni una economía de eficacia comparable a la del capitalismo. Los ciudadanos comunistas, privados del estímulo material, conseguían una productividad muy baja, y las variables económicas eran demasiadas y sus interrelaciones en exceso complejas para poder substituir con éxito el mecanismo de mercado por un plan supuestamente “científico”.

El resultado fue que, tanto en la URSS como en la China de Mao, socialismo era igual a miseria. Occidente consideró probado que su modelo económico y político era superior. La modernización económica no era posible sin economía de mercado y sin democracia liberal; todos los países se verían obligados a adoptarlas si querían lograr el desarrollo económico. La desintegración de la Unión Soviética y el fin del comunismo en esta y en Europa Oriental parecían avalar este diagnóstico.

Sin embargo, el éxito arrollador de la “política de reforma económica y apertura al exterior” lanzada por Deng Xiaoping en 1978 demostró que esa superioridad era un espejismo. China proclamó que el mercado no es exclusivo del capitalismo, sino parte del acervo de la cultura universal, y que cabe también en el socialismo. Aceptó igualmente la propiedad privada, la plusvalía y la empresa capitalista. China adoptó un mecanismo de mercado pero dominado por un sector estatal muy poderoso, formado hoy día por un centenar de grandes empresas, muchas de ellas entre las mayores del mundo, que producen en torno a un tercio del PIB del país. Es un modelo de economía mixta, distinto tanto del modelo económico clásico del socialismo, donde el sector estatal lo controla todo, como del modelo de mercado liberal, con un sector estatal muy débil, propio de los países capitalistas occidentales. China ha mantenido la dictadura del proletariado, de modo que sin libertades ni democracia, tal como existen en Occidente, ha conseguido protagonizar el proceso de desarrollo económico más espectacular de la historia universal. Socialismo ya no es igual a miseria. Se puede argumentar que China se ha desarrollado en la medida en que ha abrazado el mercado, pero sigue siendo cierto que semejante éxito se ha logrado con un sistema económico dominado por el Estado y con un sistema político que está en las antípodas de la democracia liberal.

Además, el enorme éxito económico de China ha coincidido, en los últimos años, con la tremenda crisis económica de los países de Norteamérica y de Europa, que ha llevado al sistema capitalista al borde del abismo, y con crecientes dudas sobre el sistema político de esos países, la democracia liberal, que no sólo se mostró incapaz de anticipar y evitar la crisis económica, sino que es considerado en los propios Estados Unidos, su máximo valedor, como “disfuncional”. Con ello se alude, entre otros problemas, al cortoplacismo (el máximo horizonte de los políticos es cuatro años, hasta la próxima elección), al control del sistema por los grupos de presión económicos (que financian a los partidos políticos y sus campañas electorales, así como a los medios de comunicación) y al creciente incumplimiento de las promesas que hacen los políticos (se hacen para ganar las elecciones y, cuando se cumplen, conducen a menudo a niveles de deuda inmanejables, que tendrán que pagar las generaciones futuras, sin que hayan tenido voz ni voto en la asunción de las deudas).

Hace veintisiete años que sigo los asuntos de China. Siempre he oído decir que China se estrellaría. De momento, los que nos hemos estrellado somos los países occidentales. China tiene muchos y muy serios problemas, que sus dirigentes son los primeros en reconocer. Así, el primer ministro Wen Jiabao, en marzo de 2007, año y medio antes de la quiebra de Lehman Brothers, dijo que China tenía un sistema económico “inestable, desequilibrado, descoordinado y, a largo plazo, insostenible”. Esta crítica demolidora de su propio sistema económico la hacía el primer ministro de un país que llevaba treinta años creciendo a una media del 10% anual. Ya me gustaría que el presidente del gobierno español de la época, o el primer ministro de cualquier país europeo o el presidente de Estados Unidos, año y medio antes de la quiebra de Lehman Brothers, hubiese tenido la visión para denunciar los instrumentos financieros opacos, los apalancamientos insostenibles, las hipotecas basura, o, en el caso de España, los excesos de

la construcción que nos llevaron al desastre. La autocrítica del primer ministro chino, que ciertamente no carece de base, y que es el punto de partida indispensable para la solución de los problemas, brilló por su ausencia en Occidente. Los estadistas chinos dieron, en este caso, una lección a los occidentales.

La conjunción de esta serie de hechos y procesos supone un terremoto en la percepción, a nivel global, sobre la validez de los modelos económicos y políticos. Las antiguas certezas sobre la superioridad de los modelos occidentales han desaparecido. Se han abierto muchos interrogantes. La legitimidad de origen es opinable: según los demócratas la dan las urnas, China entiende que la da una revolución que le permitió sacudirse el yugo extranjero y hacerle cambiar el sistema económico y social. Pero la legitimidad de ejercicio es objetivable, depende de los resultados. Es cierto que en China el ciudadano carece de las libertades propias de una democracia liberal, pero el enorme incremento del nivel de vida es inapelable: de una renta per cápita de 200\$ en 1978 a más de 7.000\$ en la actualidad, con más de 600 millones de personas sacadas de la pobreza. Y muchas, cuando no comen, prefieren el pan a la libertad. Puesta en entredicho, pues, la superioridad de los modelos occidentales, la crítica feroz y el desprecio por el modelo chino, o el de otro país de etnia predominantemente china como es Singapur, se han trocado en respeto. Hoy aparecen partidarios en Estados Unidos y en Europa de analizarlos con cuidado para descubrir lo que puedan tener de útil para nosotros.

Esto es justamente lo que China está haciendo. Partiendo de una posición de humildad, está hoy estudiando el mundo desarrollado en todos los campos, en busca de buenas prácticas que le puedan ser útiles para adoptarlas, debidamente adaptadas al contexto chino. La primera gran idea que adoptó fue la economía de mercado, persuadida de que la planificación económica, importada en su día de la URSS, era un error. Esta batalla ideológica, mercado frente a planificación, Occidente la ganó. Los dirigentes chinos estudian a Tocqueville, que señaló que cuando los sistemas autoritarios empiezan a reformarse es cuando más peligro corren de desintegrarse, y analizan cómo la Unión Soviética de Gorbachov cayó en esta trampa. La Universidad de Jiao Tong, en Shanghái, elabora el ranking de universidades más respetado del mundo, lo que indica que China estudia día a día lo que hacen las universidades de todo el mundo, para detectar políticas a imitar o errores a evitar. Hace pocos años la televisión china produjo y difundió una serie sobre el auge y la caída de las grandes potencias a partir del siglo xv, notablemente objetiva, como base para un debate a nivel nacional sobre cómo debe China gestionar su reemergencia como gran potencia. El ex primer ministro Wen Jiabao confesaba tener como libro de cabecera la *Teoría de los sentimientos morales* de Adam Smith. Tras largos siglos encerrada tras su muralla y tras perder el tren de la Revolución Industrial, China se vio sometida a un “siglo de humillación” por los países occidentales y por Japón. La reforma de Deng Xiaoping pretende lograr una China fuerte, rica y que nadie pueda volver a humillar. Aprendiendo de los errores pasados de su país, Deng lanzó la consigna de estudiar el mundo exterior, aprender todo lo bueno que tenga y adoptarlo. China es hoy un banco de pruebas de ideas de todo tipo, cosa poco conocida en Occidente. ¿Será China un día una democracia liberal? Como se ha dicho, en Occidente se consideraba que esto era indispensable para el desarrollo económico. Ya se ha demostrado que no es así: el desarrollo es posible sin democracia. Durante años Estados Unidos han considerado que su misión era promover la democracia liberal en el mundo, China incluida, provocando el cambio de régimen político en los países totalitarios o autoritarios.

Quisiera hacer aquí un excursio relativo a un tema que me fascina, y sobre el que vuelvo una y otra vez en mis reflexiones: el de la comprensión de la realidad, la enorme complejidad de los hechos y los procesos, lo fácil que es formarse de ellos una representación equivocada. Y para ello voy a ese infinito manantial de sabiduría que es *El Quijote*. Sirva este apartado de homenaje a mi hermano en el doctorado *honoris causa*, el profesor Dong Yansheng, el traductor de *El Quijote* al chino, que hoy no nos acompaña por razón de salud.

Don Quijote no ve lo que tiene delante, sino lo que quiere ver. No ve molinos, sino gigantes; no ve a una humilde labradora, sino a la princesa Dulcinea; no ve una venta, sino un castillo; no ve una bacía de barbero, sino el yelmo de Mambrino; no ve el vino de los cueros, sino la sangre de gigantes; no ve un rebaño de ovejas, sino un ejército; y así página tras página.

El proceso mental es siempre el mismo. Leyó tantos libros de caballerías, escribe Cervantes, que perdió el juicio: “Del mucho leer se le secó el cerebro; llenósele la fantasía de todo aquello que leía en los libros. Todo cuanto pensaba, veía o imaginaba le parecía hecho y pasar al modo que había leído. Todas las cosas que veía las acomodaba a sus desvariadas caballerías y malandantes pensamientos”. Como dijo otro gigante de nuestra literatura, Antonio Machado, “en este mundo traidor nada es verdad ni es mentira, todo es según el color del cristal con que se mira”. Es decir, la realidad pura, aséptica, objetiva, no existe. Solo existe la representación que cada uno se hace de ella, más o menos teñida, más o menos deformada, por el color del cristal de cada cual.

Si a Don Quijote son sus lecturas de libros de caballerías las que conforman el color de su cristal, para cada uno son sus valores personales, su educación (la familia, la escuela), las lecturas, los medios de comunicación, los prejuicios. Y es a través de nuestro particular cristal que cada uno vemos e interpretamos la realidad. Y es esa interpretación la que guía las conductas.

El gran hispanista John Elliott habla del “quijotesco imperialismo de Carlos I y Felipe II”. También Pierre Vilar ve en Felipe II una figura quijotesca. Le dice don Quijote a Sancho: “Id a gobernar vuestra casa y a labrar vuestros pegujales, y dejasos de pretender ínsulas ni ínsulos”. Es difícil no ver aquí una crítica de Cervantes a su Rey, Felipe II: “Dejasos de imperios y cuidaos de España”. La monarquía universal cristiana perseguida por los Habsburgo se basaba en el convencimiento de que España era el pueblo elegido por Dios para lograrla. Este providencialismo chocó con la realidad: la falta de dinero para pagar las tropas, o los barcos ingleses más maniobrables y mejor artillados, o el mal tiempo, en el caso de la Invencible. ¿Cómo podía Dios abandonar a quienes luchaban por la causa de la fe? No son gigantes, decía Cervantes a su Rey, que son molinos.

La Historia está llena de casos semejantes. Me detendré en dos de ellos. La ideología comunista chocó con la realidad. Sin estímulos materiales no hay elevada productividad; las pretendidas “leyes científicas” no lograron una economía eficaz. Mijail Gorbachov escribe en sus *Memorias*: “Una vez leí sobre un experimento en el que los psicólogos demostraban que el pueblo soviético, a causa de su educación dogmática, había desarrollado una propiedad única: la habilidad de no ver, en el sentido literal de la palabra, nada que no se correspondiera o con sus ideas de lo que tenía que ver o con un eslogan”. Diríase que Gorbachov estaba hablando de don Quijote. El pueblo ruso es quijotesco por excelencia. Tiene *El Quijote*

como libro de cabecera. Dostoyevski le hizo el mayor homenaje que se le haya hecho al escribir: “Cuando llegue el fin de los tiempos y la Humanidad se presente ante el Creador lo hará con el libro de Cervantes en la mano, y por este solo hecho será perdonada”. Aunque la propiedad de ver solo lo que uno quiere no es privativa del pueblo ruso, o del español, sino que no es ajena a ningún pueblo.

El segundo Bush abrigó una ilusión no menos quijotesca: se aparta un dictador sanguinario, se ponen urnas, y florecerán la democracia, el orden y el progreso. Iraq, Afganistán, Egipto. La ilusión de Bush chocó con la realidad de las sociedades feudales. Es una gran ingenuidad creer que en ellas puede florecer la democracia liberal, propia de países con alto grado de desarrollo, educación, información y amplias clases medias. De nuevo, no eran gigantes, sino molinos.

Cierro aquí el paréntesis sobre el Quijote para retomar el hilo de mi disertación.

Hoy muchos en Estados Unidos y en otros países occidentales han abandonado la idea de que se puede forzar el cambio de régimen en China, de uno autoritario a otro democrático. Barack Obama en su primer discurso en la ONU, en septiembre de 2009, dijo: “No se puede imponer a ningún país su sistema político; cada sociedad debe buscar su camino”. Incluso George W. Bush, pese a que más adelante intentaría imponer el cambio de régimen en Iraq y en Afganistán, con los resultados conocidos, el año 2000, en un debate electoral con Al Gore, afirmó: “No estoy seguro de que el papel de Estados Unidos sea ir por el mundo y decir: “Hay que hacerlo así; así lo hago yo y así debes hacerlo tú”. Henry Kissinger opina: “China tiene cuatro mil años de historia. Hay que asumir que algo deben haber aprendido sobre las condiciones de la supervivencia, y no siempre podemos creer que sabemos más que ellos... es imperativo darse cuenta de que no podemos hacer en China en el siglo XXI lo que otros intentaron hacer en el siglo XIX, recetarles sus instituciones e intentar organizar Asia”.

Helmut Schmidt sostiene: “Tal vez Occidente debe aceptar que gente que vive en otros continentes y otros grupos culturales con tradiciones firmemente arraigadas pueden ser plenamente felices, incluso sin las estructuras democráticas que los pro americanos consideramos indispensables. Por tanto, no deberíamos pedir a China que profese la democracia, pero deberíamos insistir en el respeto por la persona, la dignidad y los derechos personales”. Francis Fukuyama escribió: “Siempre he tenido una comprensión marxista de la historia; la democracia es el resultado de un amplio proceso de modernización. Los neocons creen que el uso del poder político puede forzar el proceso de cambio, pero en último término este depende de que la sociedad lo haga por sí misma”. Samuel Huntington afirma: “No creo que sea posible exportar la democracia. Creo firmemente que Estados Unidos puede y debe ofrecer un apoyo limitado a los movimientos democráticos de otras sociedades. Pero esas sociedades se volverán democráticas solo cuando dichos movimientos desarrollen un apoyo popular y esos pueblos sean capaces de llegar al poder y cambiar su sistema de gobierno”.

George Kennan, el diplomático más importante que produjo Estados Unidos el siglo pasado, estratega de la política de contención de la URSS, escribió, respecto a esta última, palabras que bien valen para China: “Dadles tiempo, dejadles ser rusos, dejadles que resuelvan sus problemas internos a su manera. Las formas en que un pueblo avanza hacia la dignidad y la ilustración en su sistema de gobierno son los

procesos más profundos e íntimos de la vida nacional. No hay nada más incomprensible para los extranjeros, nada en lo que la influencia extranjera pueda hacer menos bien”.

Deng Xiaoping, nada más empezar la reforma económica, advirtió: “Sin reforma de la estructura política el crecimiento de las fuerzas productivas se verá bloqueado e impedirá la modernización”. Añadió: “La democracia solo puede desarrollarse de forma gradual y no podemos copiar los modelos occidentales”. Los dirigentes chinos, que aceptaron el mercado al convencerse de que les convenía, creen que la democracia liberal no sería buena para su país. Ven que en la India y Filipinas la democracia liberal dificulta el desarrollo económico y genera, según Transparency International, más corrupción que en China. Si cuando China inició su reforma, el PIB de la India era semejante al suyo, hoy el PIB de China cuadruplica al de la India. La ineficaz empresa pública india, que todo el mundo admite que debe reestructurarse, ha sido intocable hasta ahora porque los partidos de izquierda en los sucesivos gobiernos de coalición han amenazado con provocar su caída si intentaban reformarla. China, en cambio, saneó la empresa pública despidiendo a cincuenta millones de sus empleados entre 1995 y 2005. Japón, cuya democracia fue impuesta por Estados Unidos tras su derrota en la II Guerra Mundial, ha sido gobernado por el mismo partido durante más de medio siglo, sucediéndose en el poder las mismas familias, y la vida media de sus gobiernos es muy breve. En Estados Unidos y Europa el sistema democrático no anticipó ni evitó la crisis económica. En Estados Unidos, como he dicho, se reconoce de modo general que la democracia resulta hoy “disfuncional”; la oposición ha bloqueado la acción de gobierno del presidente, con evidente desprecio del interés nacional. En Iraq o Afganistán el experimento democrático ha conducido al caos. Y en Egipto el partido ganador de unas elecciones democráticas ha sido ilegalizado por un dictador militar semejante al que la democracia había desplazado, con los países occidentales mirando hacia otro lado. Ante este panorama, los dirigentes chinos consideran que la democracia liberal no les conviene. Constan, por otra parte, que la propia China, Hong Kong o Singapur, así como Taiwán o Corea del Sur antes de democratizarse, han logrado un enorme éxito económico sin contar con una democracia liberal.

Según los dirigentes chinos, es imperativa la reforma política, pero la democracia liberal sería contraproducente. ¿Qué reforma política conviene a China? Está en marcha desde hace años un gran debate para dar respuesta a esta pregunta. Sus foros son, en primer lugar, la Escuela Central del Partido, donde se forman sus cuadros superiores. El director de la escuela es el futuro secretario general del Partido una vez que ha sido seleccionado para el cargo; es decir, en los cinco años anteriores a la asunción del mismo. Hu Jintao y Xi Jinping han dirigido la Escuela. En ella se estudian con gran apertura de miras todo tipo de sistemas y autores; por ejemplo, teóricos de la socialdemocracia como Jünger Habermas o Anthony Giddens. Otros foros que debaten sobre la reforma política son distintos institutos de la Academia de Ciencias Sociales, el mayor *think tank* del mundo, que aparece en el número 28 en los rankings internacionales, así como otros muchos de los *think tanks* que han proliferado en China en los últimos años y grupos ad hoc. Voy a referirme brevemente a algunos de los resultados de estos debates.

En 2012, Deng Yuwen, subdirector del comité editorial de *Tiempos de estudio*, revista de la Escuela Central del Partido, escribió: “Todos estamos de acuerdo en que sin democracia no hay socialismo, pero el camino de China hacia la democracia puede no ser el mismo que el de otros países... El sufragio universal no es necesariamente urgente. Aunque es la mejor expresión de la democracia, requiere ciertas condiciones culturales, niveles de educación, cohesión social, etc. El caos podría resultar, por ejemplo, de unas

elecciones directas en una sociedad dividida si extremistas fueran elegidos explotando el odio hacia los ricos o los funcionarios, o las divisiones sociales. Entonces cualquier cosa podría ocurrir en nombre de la democracia”. Este artículo no habría podido publicarse en la revista teórica de la Escuela Central del Partido sin la anuencia de Xi Jinping, que entonces era su director.

Liu Ji, presidente honorario de la China Europe International Business School (CEIBS) de Shanghai, y uno de los principales ideólogos del ex presidente Jiang Zemin, define el socialismo como “ausencia de explotación”. En ocasiones utiliza otra definición muy genérica, que denota un alto grado de “liberación de la mente”: “El socialismo se basa en dos principios: el beneficio del pueblo es lo más importante y el Partido debe servir al pueblo con todo su corazón”. Afirma: “Cuando el pueblo tenga lo suficiente para comer y vestirse y cuando esté mejor educado, querrá expresar sus opiniones. Si el Partido Comunista quiere servir al pueblo y quiere estar en la vanguardia de los tiempos, tendrá que adoptar las medidas oportunas para satisfacer las demandas del pueblo”. En 2001 el profesor Liu se pasó varios meses en Suecia estudiando su sistema político y económico. “Allí encontré, me dijo, un sistema económico con un alto protagonismo del Estado; un porcentaje significativo de propiedad pública en los medios de producción; altos ingresos personales, con una diferencia de uno a diez entre los sueldos más bajos y los más altos; un sistema de seguridad social muy completo; una presión fiscal llevada al máximo, compatible con la existencia de empresa privada; plena igualdad de oportunidades, de modo que un niño nacido en el último rincón del país puede llegar a primer ministro si tiene méritos para ello. Esto es socialismo con características europeas”. El modelo sueco es uno de los referentes considerados por los encargados en el seno del PCCh de pensar en el futuro político del país.

Liu Ji propone una reforma política en tres fases: la primera es la lucha contra las lacras del sistema político, empezando por la corrupción. En la segunda el Gobierno debe abandonar la gestión de las empresas públicas, dejando de intervenir en la actividad microeconómica. En la tercera se debe proceder a la democratización interna del Partido; hay que regular el proceso de toma de decisiones de la dirección colectiva. En la cuarta la democracia debe hacer a los ciudadanos dueños de su propio destino. Esto significa libertad de palabra, de expresión de la opinión y gobierno de la mayoría, pero respetando a la minoría. La democracia debe estar garantizada por ley. La renta debe estar distribuida equitativamente, para que la sociedad tenga la forma de una aceituna: ancha en el centro y estrechándose hacia los extremos.

Wu Jinglian, también profesor de la CEIBS, es el economista más reputado de China, habiendo tenido gran influencia sobre varios de los máximos dirigentes chinos durante las últimas décadas. Define el socialismo como “economía de mercado más justicia social”. Piensa que la superestructura política compatible con la base económica de la economía de mercado no puede ser otra cosa que un sistema político democrático muy desarrollado. Como puntos de la reforma política sugiere: la separación entre partido y gobierno, y entre gobierno y gestión de las empresas públicas; la extensión del principio democrático, ya empleado en las elecciones en los pueblos, a las ciudades; el Estado de derecho, con un poder judicial independiente; una sociedad civil desarrollada.

Los ideólogos del Partido, como se ve, reelaboran los viejos conceptos, dándoles la elasticidad suficiente para que quepan en ellos las nuevas realidades que están haciendo de China un país rico y fuerte. Tanto Liu Ji como Wu Jinglian están próximos a la socialdemocracia.

Yu Keping, director del Centro para la Innovación en el Gobierno de China, en la Universidad de Pekín, consejero del ex presidente Hu Jintao, es autor del libro *La democracia es cosa buena*. En él dice: “Estamos construyendo una democracia socialista con características chinas únicas. Por un lado, queremos absorber todos los resultados positivos de la cultura política de la humanidad, incluyendo la democracia; pero, por otro lado, no importaremos modelos políticos extranjeros. La construcción de la democracia política en China debe estar estrechamente integrada con la historia, la cultura, la tradición y las condiciones sociales del país. Solo de este modo el pueblo chino puede disfrutar de la democracia política. El tratamiento de choque para la introducción de la democracia sería tan perjudicial como lo sería en la reforma económica. Hay que llegar a la democracia de forma incremental, extendiendo las elecciones de los pueblos a las ciudades”.

China tendrá, en conclusión, el sistema político que los chinos quieran darse. Si aceptan el actual, seguirá; si no, ellos decidirán cómo se cambia.

Como resultado del desarrollo económico galopante de China en las últimas décadas, el país es hoy un país mucho más rico, educado, informado, plural y libre que en 1978. Las nuevas clases medias, integradas hoy por no menos de 300 millones de personas, van exigiendo un grado de participación en el proceso político cada vez mayor. Así, las protestas para impedir la construcción de industrias contaminantes paralizan a menudo los proyectos. En China no hay democracia, tal como en Occidente se entiende, pero sí hay opinión pública. Y el poder la ausculta (a través de sondeos, por internet, por las cartas a los periódicos, etc.) y la tiene muy en cuenta. Las amplias clases medias son la base de sustento de un sistema democrático. China está creando esta base.

En qué forma acabará plasmándose la mayor participación de la sociedad en el proceso político está por ver. Si los dirigentes chinos se convencieran de que la democracia liberal es buena para el país, la adoptarían sin prejuicios, como hicieron con la economía de mercado. Pero lo que ven en los países democráticos no les convence y buscan su propio camino. Zhao Ziyang, el secretario general del Partido, cesado por Deng Xiaoping durante los sucesos de Tiananmen, en 1989, había dicho: “Vamos a construir una democracia superior a la occidental”. La reforma política que China haga incorporará elementos de la democracia occidental, como las elecciones. Y no está en el horizonte otro tipo de reforma política que no sea la evolución desde dentro del sistema protagonizada por el propio Partido Comunista. Las fuerzas extramuros del sistema no tienen hoy, ni tendrán en el futuro previsible, entidad suficiente para promoverla. Suponiendo que China llegara a darse un día un sistema político parecido a la democracia, tendría siempre características chinas, como las tiene el sistema de economía de mercado vigente en China, o como las tuvieron el socialismo en la época de Mao, o, en épocas pretéritas, el budismo al ser adoptados por China. El cambio se tomará su tiempo y se hará de forma gradual. Requerirá décadas y en algunos aspectos puede que generaciones.

El cambio social y mental generado por el ingente cambio económico tiene obvios efectos políticos. Taiwán o Corea del Sur se democratizaron cuando llegaron a niveles de renta per cápita en torno a los 12.000 dólares. China alcanzará ese nivel la próxima década. Sin que quepa esperar efectos mecánicos, es una referencia a tener en cuenta. Los próximos años accederán a los órganos de dirección del Partido chinos que han estudiado en el extranjero. Lee Kuan Yew, el viejo padre de Singapur, conocedor de China como pocos, cree que el cambio político se producirá con la “sexta generación” de líderes, la próxima, que asumirá el poder en 2022.

Si hoy se celebrara una elección democrática en China no me cabe duda de que el Partido Comunista la ganaría, gracias a la fuerte legitimidad que le da el desarrollo económico del último tercio de siglo, que nadie se habría atrevido a soñar, ni dentro ni fuera de China, en 1978. Según el Pew Institute de Washington, el grado de aceptación del gobierno chino por su ciudadanía está en el 85%, cuando en Estados Unidos o en Europa los suyos apenas superan el 30%.

China sorprendió al mundo con sus cambios económicos y puede que algún día lo sorprenda con sus cambios políticos.

Acabo, como homenaje a esta ciudad de Lérida, con uno de los poemas para mí más queridos de Màrius Torres:

*Fulles del trèmol,
qui tingués com vosaltres
en la ribera
un viure tan sensible,
una mort tan secreta.*

Muchas gracias a todos.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Hay funciones sociales que son consubstanciales a las sociedades complejas. Son tan antiguas como ellas y en buena medida han sido fundamentales para ayudar a vertebrar ese complejo universo que es la condición humana en sociedad. Es posible que la diplomacia no sea la más importante, pero sí que entra en la categoría de las imprescindibles. Lo es para la relación individual con el otro. En este menester, ser diplomático no debería convertirse en sinónimo de “insincero”, sino más bien de finura intelectual y amabilidad relacional en la búsqueda de propuestas y soluciones pactadas para el bien relacionarse con el prójimo. Lo es también para los diversos colectivos sociales o regionales que componen un Estado moderno y que no es inusual que entren en conflictos, las más de las veces pugnas enrevesadas que amalgaman intereses económicos y sentimientos, agravios y ofensas mutuas que conducen a la exclusión recíproca. Y lo es, al fin, para que los diversos pueblos que se han ido constituyendo políticamente a través de la historia, tengan la posibilidad de entenderse pacíficamente y desterrar la violencia a lo más profundo de la caverna. Diplomacia y civilización son dos caras de la misma moneda. Y si un colectivo nacional quiere consolidarse en el concierto de los Estados del mundo, necesita de la diplomacia para conseguirlo y mantenerse.

Pero la diplomacia no es solo una defensa internacional de los intereses estatales. Tengo para mí que es igualmente la posibilidad de tener una visión global de la realidad planetaria. De hecho, un diplomático es una funcionario glocal, que mirando el conjunto del mapamundi sitúa y entiende adecuadamente la propia realidad de sus compatriotas para no errar en las estrategias a seguir por parte de los gobiernos de turno. El diplomático une lo global con lo local a través de una mirada holística hacia un mundo que ya no somos capaces de organizar con el único instrumento del Estado-nación, ni tampoco con una simple mirada “tribal” a los complejos problemas de la humanidad.

El diplomático se me antoja un agente objetivo de la internacionalización, del intercambio económico, social y cultural. Y sobre todo, del mercadeo de ese universo sutil pero muy actuante entre los humanos que es el espacio etéreo de las mentalidades colectivas. Si alguien comprueba a diario la reconfortante similitud y las estimulantes diferencias de los humanos, ese es precisamente el diplomático. Si alguien debe ser un agente activo para hacer fluir el manantial de la colaboración entre culturas y civilizaciones es también el diplomático. Y si alguien al fin debe contribuir al entendimiento sentimental entre los pueblos, ese es sin duda el diplomático.

Pues bien, Eugeni Bregolat es ante todo un diplomático de carrera, como le gusta a él mismo afirmar. Es un diplomático de carrera pero también un diplomático de vocación. Su *ethos* es la diplomacia. Sus ademanes, su lenguaje, toda su corporeidad rezuma diplomacia, buena y sana diplomacia. No sé si lo era antes de entrar en el Cuerpo, es decir, si lo era en su carácter personal originario o bien si la diplomacia como oficio lo ha acabado moldeando. Quizá, lo más probable, es que haya sido una dialéctica entre lo

uno y lo otro. Pero sí creo que en las escuelas de diplomacia sería oportuna la existencia de una asignatura dedicada a estudiar su prolija y apasionante trayectoria desde un pueblecito del Pirineo, que él confiesa que es su última y recóndita “patria”, hasta los confines de las principales capitales del mundo en transformación.

Bregolat es un diplomático, pero de una especie determinada: aquella que corresponde a la diplomacia intelectual. A lo largo de décadas, ha servido leal y eficazmente al Estado y a los intereses españoles en el mundo. Nacido a su tarea con la propia transición democrática española, que no se cansa de reivindicar, le debemos las inteligentes embajadas realizadas en Indonesia, China, Rusia, Canadá o en su sentimentalmente próxima Andorra. Pero junto al cumplimiento de su tarea básica de representar los negocios hispanos, ha sabido desarrollar una tarea intelectual de gran alcance basada en el intento de analizar, comprender y publicitar las realidades de los países donde ha tenido que convertirse en el Señor Embajador, particularmente de China y Rusia. Países en los que ha cabido la suerte de poder vivir *in situ* dos manifestaciones de uno de los más importantes procesos de la historia contemporánea: el fracaso del comunismo y el nacimiento de dos nuevos capitalismo con resultados actualmente muy dispares entre sí.

Y esa condición de pensador de la realidad nacional ajena, me recuerda a los intrépidos viajeros de la Ilustración dedicados a comprender y comparar las costumbres, las economías, las lenguas y las formas de gobierno de los países del mundo para entender el juego dialéctico entre las regularidades sociales y el azar, entendiendo que este último, el azar, no deja de ser también una regularidad más aunque no sepamos como funciona. No me parece Bregolat un hombre del Romanticismo. No busca el exotismo, ni tampoco el “alma” de los pueblos, a saber: el *Volksgeist* de los románticos alemanes del siglo XIX. Busca ante todo analizar las realidades profundas que explican por qué una sociedad funciona de una determinada manera a partir de su propia historia y de su propio presente.

En los análisis políticos del maestro Bregolat la geografía, la historia, la economía, la estructura social y la cultura, se equilibran para buscar una explicación holística de la realidad nacional. Y, sobre todo, no hace metafísica etnicista, sino, como diría Marx, “física social” puesta al servicio de la mejora de la comunidad humana en sociedad. Siendo un hombre de centro, de consenso y de pacto en lo político, es en cambio un formidable luchador en la defensa intelectual de sus tesis, eso sí, con la imprescindible cualidad personal de pensar que, finalmente, el “otro” puede tener un mejor análisis objetivo de la realidad que no cabe otra cosa que admitir en bien de la verdad. En eso, Bregolat resulta un verdadero campeón de la decencia intelectual.

En realidad, su mirada es la del impenitente curioso que quiere entender todo lo que sus sentidos le muestran. Pero no se conforma con saber, sino que quiere participar en el debate político a través de su contribución científica ante la opinión pública. Y lo hace con gran rigor académico, con plena independencia de criterio, sin ataduras y soslayando incluso las modas intelectuales si le resulta necesario. Así lo demuestran sus magníficas palabras en este acto de investidura como doctor *honoris causa* por nuestra universidad. Bregolat no tiene inconveniente en ir algo contracorriente cuando se pronuncia a favor de que hay que comprender el proceso chino a partir de su propia tradición confuciana y de su propia historia. No le tiembla la voz cuando siendo un demócrata convicto, recuerda que no se debe forzar la llegada de la democracia occidental a China y que debemos dejar que sea el pueblo chino el que vaya marcando

su específica ruta para conseguir el progreso social y político. Siguiendo los tradicionales postulados marxistas, valdría decir que no pueden precipitarse las etapas de maduración de las sociedades porque el riesgo de socavar el Estado y de involución social es muy considerable. Ante todo, Bregolat concibe el trabajo intelectual como un innegociable ejercicio de libertad personal y como un servicio al derecho inalienable de los ciudadanos a tener los mejores análisis posibles sobre su realidad para tomar con garantías y en libertad las decisiones sobre los futuros individuales y colectivos.

Hace unos meses tuve el inmenso privilegio de que Bregolat nos acompañara en un viaje institucional a varias universidades chinas para fomentar las relaciones con ellas e internacionalizar nuestra querida universidad. Allí pude contemplar el enorme respeto que todas las autoridades chinas le profesan. Allí pude disfrutar de su oceánico conocimiento sobre el “continente” chino. Allí pude presenciar su pasión por que España no quede fuera de juego ante la emulsión de esa enorme potencia mundial. Allí pude admirar su meritorio esfuerzo por practicar la empatía con un pueblo milenario desechando los recurridos tópicos y los fáciles juicios de valor. Y allí pude comprobar, al fin, como se puede servir a la causa del Estado y a la causa de la ciencia sin contradicción cuando quien lo hace tiene la virtud de estudiar las diversas realidades humanas del planeta con estudio y sin apriorismos ideológicos.

En la historia, hay influyentes personajes cuya vida son un ejemplo de que solo a través de la reflexión basada en el conocimiento crítico de la realidad, podremos construir una civilización que asegure la supervivencia de esta rara especie de primates excepcionales que somos los humanos. Hoy hacemos honor a uno de esos hombres. Es un político, un diplomático, un intelectual, un racionalista crítico, un humanista ilustrado que, por tantos saberes adquiridos merced a su docta palabra, merece que le digamos, desde este insigne claustro de profesores de la Universitat de Lleida, muchas gracias maestro Bregolat y bienvenido a casa.

HONORIS CAUSA

RAFAEL MATESANZ ACEDOS

19 DE NOVIEMBRE DE 2015

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec de la Dra. Elvira Fernández Giraldez

Rector Magnífic de la Universitat de Lleida,
Secretària general,
Degana de la Facultat de Medicina,
Membres del Claustre de la Universitat.

Comunitat universitària, professorat, personal d'administració i serveis i estudiantat d'aquesta universitat, Consell Social, Digníssimes autoritats, Senyores i senyors, amigues i amics.

Per a la Universitat de Lleida, una universitat de llarga trajectòria històrica, és un honor el fet d'acollir en el seu claustre el metge i nefròleg Dr. Rafael Matesanz.

Amb aquest acte, antic i solemne, la Universitat de Lleida comparteix amb la societat la satisfacció d'integrar per "causa d'honor" (*honoris causa*), al seu claustre, una de les personalitats científiques que, com a metge, ha proporcionat major impacte en anys i qualitat de vida a una amplíssima comunitat de pacients.

Para mí, como nefróloga, testigo de ese beneficio en vida y en calidad de vida de nuestros pacientes con enfermedad renal, es un honor hacer la *laudatio* del Dr. Rafael Matesanz.

Dr. Matesanz, gracias por aceptar formar parte de la selecta lista de personalidades que esta universidad ha integrado como doctores *honoris causa* en su claustro. Tanto la Universidad como los ciudadanos de Lleida nos sentimos orgullosos de su incorporación.

La Universidad concede este título de máximo prestigio sin duda por méritos profesionales, pero, como no podría ser de otra manera, estos deben estar íntimamente ligados a valores humanos, que deben ser inherentes al ejercicio de todas las profesiones y, con mayor motivo, si cabe, a la profesión médica.

Ambas condiciones se cumplen ampliamente en el caso del Dr. Rafael Matesanz. A continuación expondré los hitos más relevantes de su currículum profesional y también los valores humanos que han impregnado su trayectoria.

Fue en Madrid, su ciudad natal, donde se licenció y se doctoró en Medicina y se especializó en Nefrología.

No lo tuvo fácil: proviene de una familia de trabajadores (su padre, un empleado en el metro de Madrid, y su madre, en una perfumería). Fue, por tanto, el primero de la familia con título universitario.

Es un ejemplo de lo que se ha dado en llamar “la cultura del esfuerzo”, tan perdida en la crisis de valores de nuestra sociedad. Desde muy joven, tuvo claro que ser políglota es una herramienta importante y planificó esta parte de su formación realizando intercambios con estudiantes en universidades de diferentes países.

El Dr. Matesanz, recibe este honor porque hace aproximadamente veintiséis años creó la Organización Nacional de Trasplantes (ONT), ingeniando un sistema organizativo que ha multiplicado las donaciones de órganos y ha reducido las listas de espera como ninguno en el mundo. El modelo ha sido reconocido internacionalmente, por lo que muchos países y organizaciones internacionales han reclamado su colaboración para trasladarlo a sus propios sistemas sanitarios y sociales, como se refleja en los puestos que ha desempeñado o desempeña en la actualidad:

- Asesor de la Organización Mundial de la Salud en materia de donación de órganos, tejidos y células.
- Presidente del Consejo Iberoamericano de Donación y Trasplantes de Órganos.
- Presidente de la Comisión Nacional de Trasplantes del Consejo de Europa (agrupa a más de veinte países).
- Director del Instituto Toscano de Tumores y colaborador del Centro Nacional de Trasplantes de Italia.
- Asesor del Instituto de Medicina de EE. UU., en el ámbito de la donación de órganos.

Durante el desempeño de todas estas funciones ha sido capaz de escribir más de quinientos artículos en revistas científicas y más de cien capítulos de libros o monografías. También, en el ámbito de la comunicación científica, ha sido editor durante once años de la revista *Nefrología*, órgano oficial de la especialidad, y lo continúa siendo de la *Revista Española de Trasplantes* y de *Newsletter Transplant*, publicación oficial del Consejo de Europa.

También ha desempeñado, a lo largo de su trayectoria profesional, una importante labor docente como director de másteres y cursos de postgrado en las universidades de Barcelona, Alicante, Complutense de Madrid y en la Universidad Internacional Menéndez Pelayo.

Este apabullante historial y reconocimiento internacional lo ha llevado a recorrer el mundo trabajando para trasladar el modelo español de trasplante a otros países.

En España, continúa dirigiendo la ONT. El éxito y la fortaleza del modelo se han puesto a prueba sobreviviendo a diez ministros de sanidad, exceptuando a la ministra Celia Villalobos, que lo destituyó por teléfono. Este hecho lo obligó a abandonar el país para ocupar el puesto de asesor de trasplantes en la Toscana y, a los 52 años, plantearse otro nuevo reto y otro nuevo idioma.

El reconocimiento en España y en el ámbito internacional lo refleja la larga lista de premios recibidos, entre los que destacaré:

- En el año 2010, el Premio Príncipe de Asturias de Cooperación, compartido con la Sociedad Internacional de Trasplantes.
- En el año 2007 la Gran Cruz de la Orden Civil de Sanidad del Ministerio de Sanidad y Consumo, máximo galardón en el ámbito de la atención sanitaria concedido por el Gobierno español.

Ha recibido también:

- El Premio Jaime I de Medicina Clínica de la Generalitat Valenciana.
- La Medalla de Oro del Excmo. Ayuntamiento de Madrid.
- Es colegiado de honor de la Organización Médica Colegial.
- Es académico honorario de la Real Academia Nacional de Medicina.
- Es académico de número de la Academia Médico-Quirúrgica Española.
- Es embajador honorario de la Marca España como director de la ONT.
- Otros premios y galardones en numerosos países: Argentina, Panamá, República Dominicana, Ecuador y República Checa.

Probablemente estén muy positivamente impresionados por este historial. Pero yo estoy convencida de que, para él, lo que mayor e íntima satisfacción puede causarle es el hito conseguido: que los más de 50.000 trasplantes efectuados desde el inicio de la ONT suponen 7.700 siglos de vida ganados para los pacientes con fallos de órganos trasplantables. ¡7.700 siglos de vida...! Además, es un motivo de orgullo que España, desde hace veinte años, mantiene el récord mundial de trasplantes, hasta el punto de haber alcanzado, en 2014, un record histórico: 36 donantes/millón de población, tasas que superan el doble de la media de la Unión Europea. Que el éxito se debe al modelo que sustenta la ONT lo prueba que países que han adoptado el modelo español (como Croacia) han aumentado su tasa de donaciones, mientras que la tendencia en países que no han adoptado este modelo, como Alemania, ha sido un descenso considerable de su tasa de donación en los últimos cinco años.

Cuando le han preguntado al Dr. Matesanz cuál es el secreto del éxito, su respuesta ha sido que estamos bien organizados. La clave, declaró en 2012 en el diario *ABC*, ha estado “en la renuncia a las estructuras piramidales, en la supresión de esa estéril distancia entre el vértice y la base habitual. La ONT se basa en la coordinación horizontal con numerosos profesionales que saben lo que tienen que hacer, sin improvisaciones, formando una cadena eficaz, cuidando los eslabones débiles, como obtener el consentimiento familiar en situaciones emocionales extremadamente delicadas como es la muerte de un familiar”. Es en ese momento cuando hay que pensar que “esta muerte es vida” para otros enfermos, y solicitar la donación. Este acto requiere no solo inteligencia emocional, también se profesionaliza y se aprende. Los

coordinadores de trasplante, generalmente intensivistas, son responsables en gran medida del éxito del modelo.

Huye de romanticismos afirmando que el éxito de las donaciones no es cuestión de generosidad, sino de organización y eficiencia.

Y... sí, por todo ello podemos compartir con él el orgullo de romper mitos sobre la escasa capacidad organizativa de los países mediterráneos...

Como profesora, hay dos conceptos que transmito cada año a mis alumnos en el tema de trasplante:

- El primero, que “un ciudadano español tiene más posibilidades de recibir un trasplante que en cualquier otra parte del mundo”.
- El segundo, que la ley de trasplantes española es ejemplar porque impide la discriminación por motivos raciales, económicos o religiosos. Es un modelo altruista y con valores éticos de enorme importancia en un mundo donde se mercadea con los órganos y donde en países de nuestro entorno, como Alemania, se han detectado recientemente casos de fraude en el orden de las listas de espera para trasplantes. En 1989 el diario *El País* publicó una carta al director del Dr. Matesanz denunciando estos hechos. En aquel momento se denunciaba el comercio de órganos para trasplante llevado a cabo por tres médicos británicos y otro caso en Holanda. A propósito de ello escribía: “Existe un tráfico mundial de órganos, una nueva forma de esclavitud tan degradante para la condición humana como esta, habida cuenta de la conjunción de dos circunstancias difícilmente cuestionables: la enorme miseria del así llamado Tercer Mundo y la falta de escrúpulos de algunos miembros de los países económica y científicamente más desarrollados”. Y ya marcaba distancias con el contexto español explicando la imposibilidad de que ello ocurriera en nuestro país, debido a una ley de trasplantes que entonces cumplía diez años y que hace el comercio de órganos virtualmente imposible.

Quiero acabar enfatizando que todo ello no hubiera sido posible sin una carismática faceta humana. Extraigo algunas señales de esta que ha ido sembrando a lo largo de entrevistas, conferencias y charlas menos oficiales.

Ha publicado numerosas “cartas al editor” en el diario *El País*. Ha sido estimulador para mí descubrirlo como “activista” defensor de la sanidad pública. En 1987, denunció el deterioro de la sanidad pública, señalando la existencia de “camas apiladas en los pasillos, largas listas de espera, aparataje obsoleto y eternamente averiado, falta de personal asistencial, proliferación de la burocracia, triunfo del arribismo y la mediocridad, etc.”.

En 1993, escribía en una carta al director titulada “Sanidad británica”: “Los recortes efectuados por Margaret Thatcher motivaron la exclusión *de facto* del tratamiento con diálisis de los pacientes de más de cincuenta años”.

Si ustedes investigan en las hemerotecas descubrirán a un Rafael Matesanz carismático, directo, transparente, profesional en sus manifestaciones y sin gestos de cara a la galería. También es profundamente tímido y este rasgo de su carácter a veces lo hace parecer distante o poco proclive a dejar traslucir sus sentimientos. Él se define como una persona con voluntad de hierro, con dosis de improvisación mediterránea y amante de su familia. También lo marca una situación familiar que le ha hecho sufrir en primera persona lo que significa esperar un órgano, ya que su madre recibió un trasplante de hígado después de dos meses en lista de espera.

Acabo con un deseo, seguro que compartido por ciudadanos, pacientes y profesionales: que el modelo español de trasplantes persista más allá de los vaivenes políticos. Es responsabilidad de todos conservar y mantener este sistema y colaborar en su reto de seguir creciendo, aunque, como él mismo dice, “cuando uno está en el Everest es difícil seguir subiendo”. Sin embargo, después de lo expuesto, no tengo la más mínima duda de que seguiremos subiendo.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Dr. Rafael Matesanz Acedos

Rector Magnífic de la Universitat de Lleida,
Secretaria general,
Decana de la Facultat de Medicina,
Dignísimas autoridades académicas y civiles,
Comunidad universitaria,
Señoras y señores.

Buenas tardes. Antes que nada, quiero agradecer muy sinceramente a la Universidad de Lleida el nombramiento de doctor *honoris causa*, que debo decir que es el primero que recibo en toda España y, por tanto, representa para mí un día muy especial y que será difícil que pueda olvidar.

Aunque a lo largo de mi vida profesional he tenido actividades muy diversas, tanto como clínico especializado en nefrología como de gestor de servicios sanitarios, sin duda mi presencia aquí responde a la que ha sido la obra central de mi vida profesional: la gestión de la donación y los trasplantes a través de la Organización Nacional de Trasplantes, la ONT, un organismo estatal que tuvo la oportunidad de impulsar en 1989, hace ahora 26 años, y que ha conseguido algo tan complicado como es lograr una coordinación entre comunidades, entre hospitales, entre profesionales sanitarios y no sanitarios, entre toda la sociedad, en suma, para un solo objetivo común: salvar vidas o mejorar la calidad de vida de cualquier enfermo que lo necesite.

Lo que hemos logrado entre todos en materia de trasplantes puede resumirse de una forma muy clara: cualquier ciudadano español, de cualquier comunidad, que ha necesitado para seguir viviendo de un trasplante de corazón, de hígado, de riñón o de cualquier órgano, desde 1992, solo tres años después de echar a andar la ONT, ha sido el ciudadano del mundo con mayores posibilidades de conseguirlo, y además en el seno de un sistema público, universal y sin discriminaciones positivas o negativas por motivos de posición económica, social, geográfica o de cualquier otra índole.

Si lo queremos ilustrar, hay datos que resultan sencillamente apabullantes: desde que empezaron estas terapéuticas más de medio millón de españoles han recibido un trasplante de órganos, tejidos o células. Somos el único país en el que hay más pacientes con insuficiencia renal crónica con un órgano trasplantado que en diálisis y en algunas franjas de edad, como los menores de cincuenta años, más de las tres cuartas partes de los pacientes están trasplantados. O, por ejemplo, comparando los resultados españoles con los de EE. UU., la diferencia a favor de nuestro país es de más de veinte puntos de supervivencia, tanto del enfermo como del órgano trasplantado. Somos por ejemplo el segundo país del mundo en cordones umbilicales almacenados en bancos públicos, solo por detrás de EE. UU., con una población siete veces superior.

Pocas instituciones españolas gozan de tanto prestigio nacional e internacional. Aparte de los diversos galardones, como el Príncipe de Asturias y otros muchos, hemos presidido los más importantes foros mundiales de trasplantes, desde el Consejo de Europa, durante siete *años*, o el Consejo Iberoamericano, que dirigimos con la OPS durante diez. Hemos liderado, en 2010, la Directiva Europea de Trasplantes, por la que se regulan en este momento todas estas actividades en la Unión Europea; somos organismo colaborador de la OMS y asesores de esta organización, y de multitud de países de todo el mundo que acuden a nosotros en busca de consejo o colaboración con un solo objetivo: mejorar la organización de la donación y el trasplante de órganos. Es más que probable que el “modelo español” de donación y trasplante haya salvado más vidas fuera que dentro de nuestro país, precisamente por esta proyección exterior.

Naturalmente todo esto tiene unas bases muy sólidas: la primera y principal, nuestro Sistema Nacional de Salud, del que emana todo el sistema de donación y trasplantes y en el que nuestra misión es extraer lo mejor. Curiosamente, la crisis económica ha tenido, entre sus múltiples consecuencias negativas, algunas bastante positivas; sin duda una de ellas ha sido un sensible aumento del aprecio y reconocimiento popular ante el temor de que lo conseguido pueda perderse, y eso sin duda tiene un componente positivo de cara al futuro.

La segunda es la profunda conexión con la sociedad, que, a fin de cuentas, es la que hace posibles los trasplantes, con sus donaciones, por un lado, y el sostenimiento del sistema con sus impuestos, por otro. Nuestro sistema de trasplantes se basa en la solidaridad y el altruismo: todo el mundo debe donar de una manera altruista porque todo el mundo lo puede necesitar y entonces lo va a conseguir sin que, como decíamos antes, quepa admitir la discriminación positiva o negativa.

Pero, como decía, nuestra misión es sacar lo mejor de la sanidad española en este campo. Para ello contamos en primer lugar con una gran plantilla, que no una plantilla grande, de la oficina central de la ONT: ocho *médicos*, trece enfermeras y toda la estructura de gestión, informática, etc.; en total, unas cuarenta personas formadas a lo largo de los años y que en el momento actual se encuentran en lo mejor de su carrera profesional, en un trabajo que no se improvisa ni se aprende fuera: lo hemos ido creando y reinventando cada día y es uno de nuestros principales activos. Además, me atrevo a decir que una de las claves del éxito de este organismo es su pequeñez en lo que equivale a agilidad.

Esta plantilla se complementa perfectamente por una estructura periférica formada no solo por los coordinadores —alrededor de 400 en toda España—, sino por los más de 15.000 profesionales de todas las categorías que hemos ido formando a lo largo de este cuarto de siglo, y los centenares de equipos de trasplante de órganos, tejidos y células, que constituyen en su conjunto la mejor garantía de futuro. Nosotros somos un organismo coordinador de gestión horizontal que alcanza su mayor significado en un Estado descentralizado como este en el que vivimos y en el que cada comunidad autónoma tiene sus competencias plenas pero necesita de la colaboración de las demás para alcanzar su máximo rendimiento. Cualquier decisión relevante sobre donación y trasplante se toma por acuerdo de las diecisiete comunidades autónomas, sin distinción de color político y muchas veces después de amplias discusiones,

pero se pueden contar con los dedos de la mano las veces que en un cuarto de siglo ha habido que llegar a una votación por falta de acuerdo.

Lo logrado, en suma, ha sido posible gracias a una colaboración leal y continua de todos, en la que nadie por sí solo podría haber logrado ni de lejos los resultados cuantitativos ni cualitativos que hemos conseguido entre todos. Cataluña, pionera en tantos aspectos de los trasplantes, como en tantas otras cosas, ha sido y sigue siendo uno de los motores más poderosos de este sistema, y buena prueba de ello fue la celebración hace un año del XXV aniversario de la ONT, en que los equipos catalanes coparon un porcentaje más que considerable de los galardones entregados. Pero igualmente todo el sistema catalán se ha beneficiado en múltiples aspectos de las innovaciones surgidas en otros puntos del Estado y, al final, los únicos beneficiados son los enfermos de toda España.

Me atrevo a decir que si esta forma de actuar se hubiera aplicado a otros muchos aspectos de nuestra vida pública, todo iría mucho mejor.

Para la ONT y para todo el SNS, estos años de crisis han sido sin duda tremendamente complicados. Todo se ha hecho mucho más difícil, el sistema se ha visto muy tensionado en muchos aspectos y no reconocerlo sería esconder la realidad.

Conocíamos de entrada los desastrosos efectos que tuvo la crisis en los sistemas de trasplantes de Portugal, Grecia e Irlanda, los tres países rescatados, con caídas espectaculares de sus índices de donación, y conocíamos las enormes dificultades que para el sistema trajo la crisis de los años noventa, precisamente cuando el sistema estaba despegando. Por ello, incluso antes de que oficialmente se reconociera la dificultad de la situación, se establecieron con las comunidades autónomas y con los profesionales unos acuerdos de racionalización de los recursos disponibles, ya sea referidos a desplazamientos, guardias, etc., que la verdad es que han recibido un respaldo muy sensato por parte de todos.

El problema es que, obviamente, las donaciones y los trasplantes se llevan a cabo en los hospitales, y estos cuentan hoy con menos personal, menos camas de UVI, menos recursos en suma que hace cinco años, mientras que nuestros profesionales sanitarios, como otros estamentos de nuestra sociedad, han visto decrecer muy sensiblemente su poder adquisitivo.

Pese a todo ello, la actividad no solo no ha caído, sino que ha aumentado sensiblemente; el sistema se ha reinventado con nuevos programas, como la donación en parada cardiaca o la potenciación del trasplante de vivo. Si en 2014 alcanzamos máximos históricos de donantes y trasplantes, hoy, a punto de acabar el año, podemos decir que esas cifras se van a superar claramente y vamos a llegar a cotas que difícilmente podíamos imaginar hace años, cercanas a los cuarenta donantes por millón de población. De igual manera, se han duplicado los donantes de médula en solo tres años, al pasar de 100.000 a 200.000. En suma, ante el riesgo evidente de la crisis, tanto la sociedad como los profesionales sanitarios han respondido de manera contundente y han puesto de manifiesto la solidez del sistema.

Es importante, como reflexión general, que nuestro modelo de donación y trasplantes es un “sistema de gestión integrada, de donación y trasplante de órganos, tejidos y células”. Es lo que nos caracteriza, el carácter original que nos ha hecho únicos en el mundo, y cualquier intento de desregularización o privatización de alguno de estos brazos del sistema lo podría hacer saltar en pedazos: no es ya que los sectores público y privado puedan convivir y de hecho lo vengamos haciendo sin grandes problemas en determinados campos de los trasplantes de tejidos y células. Sin embargo, algo tan sensible como la donación y el trasplante tiene que estar regulado y controlado por las autoridades sanitarias competentes. Hay bastantes experiencias internacionales que ponen de manifiesto los riesgos de estas conductas, de las que hay que huir a toda costa.

Una de las cosas que siempre he tenido claras es que en el mundo en que vivimos, y especialmente en las áreas más cambiantes, y los trasplantes sin duda lo son, no cabe el inmovilismo. Hay que cambiar continuamente si quieres estar arriba, y además hay que hacerlo con la suficiente antelación como para que la improvisación no arruine una idea que puede ser buena pero que tiene que estar muy meditada para que llegue a buen puerto.

Por poner un ejemplo: la donación en parada cardiaca, que ya representa la sexta parte de los donantes en España, la cuarta parte en Cataluña o el 40% en la Comunidad de Madrid, y que este año nos va a dar unos doscientos donantes más que el año pasado, es posible gracias a una serie de decisiones que se tomaron en el 2008 con acuerdos técnicos profesionales, que se aprovecharon de la directiva europea del 2010, que redactó y lideró la ONT y que se plasmaron en la legislación española en el 2012, en el último real decreto de trasplantes. Algo similar cabe decir de las donaciones en cadena u otras innovaciones que continuamente incorporamos al sistema.

Esto habría sido imposible con un organismo sometido a los vaivenes políticos como tantos otros, sin una perspectiva más allá de la legislatura en curso.

De la misma forma que hay que renovar las ideas, hay un reto pendiente, que es la renovación de las personas, de los equipos de coordinación y trasplante. El relevo generacional no es fácil porque supone cambiar una intervención estrella y mediática hace treinta años por intervenciones realizadas casi de forma industrial, que es el punto en el que estamos. Un trasplante de hígado o de corazón hace ya muchos años que dejó de tener relevancia mediática. Son ya diez los equipos españoles que han pasado de los 1.000 trasplantes hepáticos, o algunos, más de 2.000, y ni siquiera eso es noticia. Hoy lo que importan son los resultados, el tiempo en lista de espera, la mortalidad, todos conceptos colectivos, de gestión, que no se refieren a un paciente concreto, salvo en casos muy complejos, como los multiviscerales o los multitejidos (brazos, cara, etc.).

Es un reto, sin duda, y es responsabilidad de la ONT seguir manteniendo la llama del entusiasmo con el fin de que nuestro sistema no acabe por experimentar una obsolescencia programada, como les ocurre

a nuestros electrodomésticos. Los últimos años de crisis, en los que la contratación de médicos jóvenes se ha visto reducida al mínimo, han agravado el problema. Si es verdad que la recuperación está ahí, va a haber que hacer un esfuerzo importante a todos los niveles para ir renovando toda esta generación de profesionales, entre los que por supuesto me incluyo, que han —que hemos— conseguido estos resultados, pero que tenemos un problema en común: que cada año que pasa tenemos un año más.

Y para finalizar estas reflexiones, debo decir que los trasplantes son reflejo de muchas cosas. Nuestros donantes envejecen porque nuestra sociedad envejece y, como país desarrollado, la donación evita las muertes evitables en los jóvenes. En contra de lo que pudiera pensarse, solo un 4% de los donantes se debe a accidentes de tráfico, cuando hace treinta años eran más de la mitad. Hemos recibido un aluvión de inmigrantes en las últimas dos décadas y como consecuencia, el 8-10% de nuestros donantes ha nacido fuera de España. Son un reflejo de la sociedad y hacen que esta se pueda mirar en el espejo y aprenda a reconocer tanto sus virtudes como sus defectos, porque, al estar perfectamente medidos y comparados con lo que ocurre en el resto del mundo o con lo que ocurría en España hace veinticinco años, nos permite apreciar las variaciones y detectar los problemas y las soluciones.

Una de las características de la ONT es que sus actuaciones son un factor de cohesión nada desdeñable del Sistema Nacional de Salud. Fíjense que, cuando hacemos los balances anuales, una de las cosas que analizamos es el balance tanto de órganos como de enfermos trasplantados entre comunidades. Entre un 20% y un 25% de los trasplantes que se hacen cada año en España se hacen con órganos donados en otras comunidades. Hay comunidades como Madrid, Cataluña, Cantabria o Galicia que reciben bastantes más órganos que los que envían porque tienen más centros de referencia, donde a su vez van pacientes de otras partes de España, o bien sus equipos tienen criterios más avanzados y trasplantan órganos que no son utilizados en sus lugares de origen. Otras, como las dos Castillas, Asturias, La Rioja, etc., tienen los mayores índices de donación y los envían a otros lugares, donde a su vez van sus pacientes a recibir tratamiento. Por poner un ejemplo, la tercera parte de los trasplantes de Madrid, la cuarta parte de los de Cataluña o la mitad de los de Cantabria se hacen con órganos donados en otras comunidades.

La conclusión es muy clara: ninguna comunidad por sí sola conseguiría ni de lejos los resultados tanto cuantitativos como cualitativos que consigue yendo con las otras dieciséis en la misma dirección, y todo ello en beneficio de nuestro único objetivo: la mejor atención al enfermo. Todos ganamos cuando vamos unidos y los trasplantes contribuyen día a día a demostrarlo salvando miles de vidas.

Muchas gracias.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

He de començar confessant a tots vostès que sempre és per al rector un gran plaer escriure aquests breus discursos amb motiu dels nostres doctorats *honoris causa*. Però els confesso que en l'acte d'avui s'hi uneix també un sentiment profund d'admiració i agraïment. Com a acadèmic i, sobretot, com a ciutadà, penso que l'*honoris causa* d'aquesta tarda és un acte necessari i just, que hauria d'haver arribat molt abans, pels mereixements que concorren en la persona i en l'obra del senyor Rafael Matesanz i de l'Organització Nacional de Trasplantaments.

Els humans som primats excepcionals, que podem dur a terme accions de primats, dit amb molt de respecte per a la resta de les categories de l'espècie. No obstant això, afortunadament, també som capaços de realitzar coses excepcionals en benefici de la humanitat.

Per això, crec que tots els presents estarem d'acord que l'esforç de la medicina i de la infermeria per allargar la vida dels éssers humans, i que aquesta tingui una qualitat que permeti afegir més vida humana a una més prolongada vida biològica, resulta sens dubte una mostra de progrés en el sentit il·lustrat de la paraula.

Allargar la nostra existència mantenint una qualitat de vida raonable, que ens permeti viure un projecte vital propi, ha estat i és un dels més importants desitjos sostinguts de la humanitat. És allò a què aspira tota individualitat existent i a què han dedicat sempre grans esforços les societats complexes organitzades al llarg de la història. Ningú no vol marxar prematurament. Des de qualsevol credo religiós o des de qualsevol ontologia des de la qual contemplem la nostra existència, gairebé tots pensem que estar en vida és millor que tornar al no-res. Fins i tot, aquells qui creuen en la transcendència de l'ésser, arriben fàcilment a la conclusió que com més tard arribi la transcendència, millor. Com més temps amb qualitat de vida romangui el nostre ser en l'existència, millor.

Però aconseguir aquest objectiu universal i immortal d'allargar la nostra existència no és gens fàcil. Ha requerit i requereix que es desenvolupin molts valors socials, moltes investigacions, moltes millores tècniques, moltes capacitats organitzatives i de gestió. Requereix crear i sostenir valors socials com la solidaritat humana, la repartició de la riquesa produïda, l'organització col·lectiva d'un estat que es dediqui a la millora del bé públic i de la felicitat individual.

Bona part dels moviments socials i polítics i el debat entorn de l'acció pública han girat al voltant de com es concreta i es porta a terme aquesta aspiració. Començant per la Il·lustració, hi ha tota una tradició política que va des del liberalisme fins al socialisme, passant per la democràcia cristiana, que ha compartit una mateixa aspiració: que totes les persones puguin viure, com més temps millor, en les millors condicions socials possibles per desenvolupar un projecte vital ple.

No estic segur, dit sia de passada, que el neoliberalisme financer triomfant en les últimes dècades estigui compromès realment amb la felicitat dels ciutadans ni amb la seva realització personal, sinó que, més aviat al contrari, sembla que el seu compromís últim el manté amb la pujada de les taxes de rendiment dels capitals i la satisfacció de les expectatives dels seus accionistes.

Esta tarde hacemos un público reconocimiento a un hombre y a una organización que nos han mejorado la vida a todos los españoles. Que quede claro, sin embargo, que estamos hablando de una obra colectiva en la que, en un determinado momento, ha habido una persona que ha resultado ciertamente clave para conseguir lo que todo el ámbito nacional e internacional considera la crónica de un éxito. El hombre es Rafael Matesanz; la institución, la Organización Nacional de Trasplantes. Crónica de un éxito, porque España ha pasado de ser una medianía en trasplantes a ser, en los últimos diez años, el país con mayor tasa de trasplantes del mundo gracias a tener una organización más eficaz. Y eso son datos y no juicios de valor, son realidades que han beneficiado a miles de personas y a sus familias.

Ahora bien, para que ello haya sido posible se ha necesitado la feliz confluencia de varias causas:

- Primera: el propio crecimiento económico y el desarrollo social español, que han propiciado la creación de un Estado del bienestar capaz de situar la atención sanitaria de sus ciudadanos en uno de los lugares preferentes de su actuación.
- Segunda: un potente desarrollo de la sanidad pública española, que se ha situado entre las mejores del mundo. Un desarrollo que los recortes actuales han puesto en peligro. Y quiero recordar que si se pone en peligro nuestra excelente sanidad pública se pone en peligro la esencia de para qué sirve un Estado, que no es otra cosa que para asegurar la cohesión social mediante una política de repartición de las rentas que permita que educación y sanidad sean acciones prioritarias de la gestión pública. La verdadera democracia no es solo política, sino también económica y social.
- Tercera: en los últimos treinta años se ha forjado una comunidad investigadora que ha posibilitado la creación de nuevas metodologías, técnicas e instrumentos al servicio de los trasplantes, y que ha puesto en relación las necesidades clínicas hospitalarias con las actuaciones investigadoras.
- Cuarta: el desarrollo de unos profesionales de la medicina y la enfermería capaces de llevar a buen puerto una empresa colectiva de muy difícil y compleja realización. Nuestros médicos, nuestros enfermeros, son de los mejor preparados del mundo, y ello se pone bien de manifiesto en su capacidad para salvar con gran éxito la durísima y compleja tarea de trasplantar órganos. Y no solo lo son por su preparación profesional, sino también por su coraje, por su abnegación, por su capacidad de darlo todo por sus pacientes. De alguna manera, quiero significar que hoy hacemos también *honoris causa* a la medicina y a la enfermería españolas.
- Y quinta: porque hemos sido capaces de cuajar todas las anteriores premisas en la creación de una institución muy bien organizada y gestionada como es la Organización Nacional de Trasplantes, una organización magníficamente vertebrada, con un carácter antes horizontal que vertical y compuesta por grandes y abnegados servidores.

Pero quisiera destacar también que hoy entregamos un doctor *honoris causa* a tres valores sociales sin los cuales todo lo anterior no sería posible: generosidad, solidaridad e inconformismo.

No hay sociedad humana sin colaboración. No hay sociedad humana sin que haya generosidad altruista entre humanos. No hay sociedad humana sin que el altruismo se convierta en solidaridad efectiva y actuante. Detrás del doctor Matesanz y de la Organización Nacional de Trasplantes hay toneladas de generosidad, altruismo y solidaridad entre quienes donan y quienes reciben el trasplante, en las familias que deciden dar lo mejor de sus seres queridos para otros seres que todavía tienen la esperanza de seguir con nosotros. Y como intermediarios de esa generosidad están los conductores de ambulancia o de helicóptero, los celadores, los psicólogos, los médicos o los enfermeros. Ellos son los ejecutores generosos y desinteresados de un trasvase de amor entre ciudadanos que ni siquiera se conocen en la mayoría de las ocasiones. Cada órgano que se trasplanta es un sublime acto de amor entre humanos. Cada trasplante que se realiza nos hace más humanos excepcionales, nos acerca a la civilización y nos aleja de la barbarie.

Pero para que se produzca el progreso humano se precisa igualmente del inconformismo, de las ganas de mejorar constantemente en beneficio de lo humano. Y visto por este rector, neófito desde luego en la materia, eso es precisamente, en buena medida, la esencia de la medicina y de la enfermería: no conformarse con la vida que nos ofrece la naturaleza y aspirar a que el conocimiento científico-técnico producido por la comunidad académica la contradiga.

El doctor Rafael Matesanz ejemplifica a la perfección todas esas virtudes. Todos necesitamos encontrar un sentido a la vida. Algunos seres especiales lo encuentran en la entrega al prójimo. Creo no exagerar si afirmo que además de en su genérica profesión de médico nefrólogo, el doctor Matesanz ha encontrado su lugar al sol en la creación de la Organización Nacional de Trasplantes. Su currículo profesional, investigador y académico es impresionante. Su capacidad de organización y gestión, también. Las distinciones académicas y sociales muestran la gran talla de nuestro doctorando.

No se consigue el Premio Príncipe de Asturias sin haber acumulado muchos méritos para ello. La doctora Elvira Fernández ha glosado en su magnífica *laudatio* los méritos que lo hacen merecedor de la distinción que hoy le otorgamos.

Son, todos ellos, tangibles y objetivos. Pero déjenme que diga que no son más que la expresión de un éxito todavía mayor: el doctor Matesanz vive la medicina como una vocación de servicio a los demás. Y eso lo ha convertido en un pionero. Una rara especie, esta, la de pioneros que son capaces de fraguar una idea y de luchar con tesón, coraje, inteligencia y habilidad social durante muchos años para que se cumpla.

Es verdad que desde los años sesenta había en España ya una práctica de trasplantes de la cual fueron adelantados verdaderas eminencias médicas, como los doctores Gilvernet, Caralps, Alférez o Hernando. Pero no es menos cierto que con Matesanz todo cambió. Desde septiembre de 1989 hasta la actualidad, su dirección de la Organización Nacional de Trasplantes ha hecho de ella la primera en el mundo con tasas de donación y trasplante que duplican las de la Unión Europea.

Es más, bien puede decirse, sin miedo a exagerar, que Matesanz es el máximo responsable de lo que se conoce en el mundo entero como el “modelo español”, un modelo que quiere ser imitado por otros muchos países del planeta. Y todo ello lo ha realizado el doctor Matesanz desde una insobornable fidelidad al sistema público de salud, teniendo bien presente que la inversión en la sanidad pública es una exigencia ética para sustentar una verdadera democracia social.

Admirado doctor Matesanz, en muchas ocasiones el exceso de palabra en la ponderación de una persona acaba por oscurecer lo evidente. ¿Y qué es lo evidente en esta ocasión que nos reúne aquí esta tarde? Pues lo evidente es que estamos ante un ser humano excepcional, que ha levantado una gran obra colectiva por la cual todos los demás debemos estarle eternamente agradecidos.

Hoy nos complace muy especialmente que usted haya tenido la amabilidad de aceptar la decisión del claustro ilerdense de quererle tener entre nosotros. Tómese esta distinción como una prueba de nuestro reconocimiento profesional, académico y humano, que no hace más que reflejar el cariño y el reconocimiento de miles de pacientes que han visto que su vida podía continuar gracias a quienes hacen posible que la Organización Nacional de Trasplantes sea la mejor del mundo. Doctor Matesanz, por tantas horas de dedicación a la causa de mejorar la humanidad, gracias, muchas gracias de parte de todos los trasplantados y de esta universidad, que ya es la suya para siempre.

HONORIS CAUSA

**LORENZO MARTÍN-RETORTILLO
BAQUER**

5 DE MAIG DE 2016

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Juan Pemán Gavín

Magnífico Rector

...

I. Asumo con mucho gusto el encargo que se me ha hecho para presentar o apadrinar al profesor Lorenzo Martín-Retortillo en su investidura como doctor HC por esta Universidad, en ejecución de la decisión tomada por su Consejo de Gobierno en su reunión del pasado 25 de noviembre, en la que se acordó la concesión de este título al Prof. LMR en atención a la relevancia de su trayectoria académica y de su magisterio, que excede con mucho los límites de una concreta universidad y de una concreta disciplina académica.

Al cumplir este encargo, que constituye para mí un gran honor, es mi deseo expresar no solo unas percepciones o vibraciones estrictamente personales, sino que intentaré reflejar también un sentir compartido por muchas personas que han tenido la oportunidad de beneficiarse del magisterio del Prof. LMR en unas u otras circunstancias, empezando por los profesores que integran el área de Derecho Administrativo de la UdL (de quienes salió en su momento la propuesta, acogida en seguida de forma unánime tanto por los órganos de la Facultad como por el consejo de gobierno de la universidad con el rector a la cabeza), pero intentando erigirme también, de alguna manera, en portavoz de toda la comunidad integrada en esta Universidad, e incluso del conjunto de la comunidad académica, en la acepción más amplia de este concepto, que, de acuerdo con la mejor tradición universitaria, tiene unos límites difusos, en la medida en que no conoce fronteras y está esencialmente abierta.

II. La explicación de los motivos que justifican la concesión del título de doctor HC exige exponer y glosar brevemente la trayectoria académica de la persona distinguida, lo cual, en el caso que nos ocupa, resulta, por un lado, un cometido muy fácil, pero entraña también a la vez alguna dificultad.

Es por un lado fácil, en cuanto que sobreabundan los aspectos a considerar, pues la trayectoria académica del profesor LMR proporciona numerosos datos y materiales que emergen con mucha facilidad para cualquiera que se aproxime a su biografía, tanto desde la experiencia personal que proporciona el conocimiento y trato directo como si se adopta una perspectiva más institucional o externa y se repasan los datos objetivos reflejados en su currículum académico: sus publicaciones, su liderazgo investigador a través de las investigaciones dirigidas e impulsadas, los reconocimientos públicos de diversa índole alcanzados, etc.

Desde la primera perspectiva aludida, esto es, la del conocimiento personal, debo decir que, en mi caso, son muchos los recuerdos que me vienen a la memoria al repasar mi propia andadura universitaria,

especialmente en su fase inicial, a partir del curso 1976-1977 (en plena transición política, hace casi ¡40 años!), en que tuve mi primer contacto con los estudios de Derecho Administrativo como alumno de la asignatura, precisamente de la mano del Prof. LMR (en una etapa, por cierto, particularmente intensa de su biografía, dada su presentación como candidato al Senado en las elecciones generales de 1977 de las que saldrían las Cortes Constituyentes). Un contacto inicial que prepararía los cimientos para mi posterior incorporación, una vez terminada la licenciatura, al Departamento de Derecho Administrativo de la Facultad como ayudante.

Es decir, el profesor LMR, que por entonces ya era un catedrático consolidado, fue alguien que confió en mí cuando yo era, si me permiten la metáfora, un mero *borrador de anteproyecto*, una persona tan cargada de ilusiones y proyectos como de torpezas e inseguridades: era un chaval estudioso, como muchos otros, pero que tuvo el privilegio de contar con la orientación y el paternal acompañamiento de una persona con visión de las cosas a largo plazo y que creía en lo que hacía. Al revivir esa etapa no puedo dejar de recordar el esmero y la meticulosidad con los que revisaba y comentaba mis primeros trabajos; el gesto que significaba las separatas de sus publicaciones que me entregaba con pequeñas dedicatorias; las conversaciones sostenidas en el recorrido que algunas veces compartíamos en el regreso a casa una vez concluida la mañana de trabajo en la facultad, o los apoyos a través de orientaciones y contactos que facilitaron mis estancias de investigación en el extranjero.

No procede, por supuesto, abundar en esta ocasión en estos recuerdos personales, pero si me permito aquí hacer una mención o apunte sobre ellos es porque estoy seguro de que reflejan una experiencia que es compartida —con unos u otros matices— por muchos de los que nos congregamos hoy en esta sesión: lo que, cuento, es un simple botón de muestra de una manera de hacer las cosas que el Prof. LMR ha practicado desde siempre, basada en eso que podemos llamar *amistad académica*. Amistad académica que es una forma de la amistad con rasgos peculiares respecto a otras variantes, y que se caracteriza por vincular a personas que cultivan el gusto por el conocimiento y que entienden que ese conocimiento no solo no se pierde, sino que se enriquece y potencia cuando se comparte con otros. Una amistad académica que, a su vez, tiene diversas variantes, entre las cuales encaja con perfecta naturalidad la que se da entre personas de distinta generación, e incluso entre personas a las que separan dos generaciones. En este contexto, la labor del maestro consiste, según el testimonio de quien va a ser nuevo doctor HC por esta Universidad, en orientar a los que vienen detrás, en compartir con ellos las propias indagaciones y hallazgos, así como en sugerir y estimular, pero sin imponer el propio estilo, y menos aún el propio pensamiento, y dejando que cada arroyo fluya por su propio cauce hasta que adquiera consistencia y consolide su propio proyecto personal. Y entonces la amistad no desaparecerá, sino proseguirá, aun con otros registros y otro reparto de papeles, pero sin perder nunca sus rasgos esenciales, entre ellos el imprescindible componente de gratuidad, es decir, nadie cobra y nadie paga por los servicios que se prestan, entre otras cosas, porque no se contabilizan los servicios, que son siempre en doble dirección.

Pero decía también que el cometido que se me ha asignado tiene su dosis de dificultad, pues la abundancia de aspectos a considerar plantea problemas de selección y genera no pocas dificultades a la hora de intentar expresar, en términos razonablemente breves, los rasgos más relevantes de una trayectoria académica particularmente rica, que ha producido muy numerosos y variados frutos. Porque si algo acredita la consideración de la trayectoria personal y universitaria del Prof. LMR es que la vida humana

puede dar mucho de sí y resultar enormemente fecunda si uno acierta a encontrar una orientación clara y constructiva, y si se trabaja de manera perseverante, haciendo cada día la parte del camino que toca, a veces contra viento y marea, y si, además, como es también el caso del profesor LMR, acompañan la salud y la fortaleza de ánimo.

Así las cosas, resulta necesario reducir al mínimo la mención de los datos puramente biográficos de carácter objetivo y, en cambio, me centraré en dar algunas pinceladas que intenten reflejar lo más relevante del legado intelectual y moral del Prof. LMR con una aproximación más sustantiva o cualitativa que descriptiva. Y trataré de hacerlo, además, desde una cierta sobriedad en los datos, y especialmente en los adjetivos, pues entiendo que esa línea de sobriedad es la que encaja con el propio estilo del Prof. LMR.

III. A. Pensando esencialmente en quienes nos acompañan en la sesión de esta tarde sin formar parte del colectivo o *gremio* de los administrativistas, daré cuenta sucintamente de los hitos más relevantes de la biografía académica del profesor LMR.

Nacido en Huesca en el seno de una familia numerosa, Lorenzo MR realiza, entre 1953 y 1958, la licenciatura de Derecho en la Universidad de Zaragoza, trasladándose a continuación a Bolonia para cursar el doctorado en el Real Colegio de España. Inicialmente, sus pasos se orientaban hacia la Hacienda Pública, pero finalmente se inclinará, al terminar su estancia en Bolonia, por la disciplina del Derecho Administrativo, atraído por el empuje intelectual y la sugestiva capacidad de liderazgo académico del Prof. Eduardo García de Enterría.

A partir de ahí, desarrolla una brillante carrera como profesor universitario marcada por la intensidad y la movilidad: ayudante en Valladolid con el Prof. García de Enterría (1962), becario de la Fundación March en la Universidad de Tubinga (1963), ayudante y profesor adjunto en la Universidad Complutense de Madrid (1964-1967), catedrático de Derecho Administrativo de la Universidad de Salamanca (1967-1971), con posterior traslado a Zaragoza en 1971, donde permanecería 17 años, hasta 1988, fecha en la que se incorporará de nuevo a la Universidad Complutense de Madrid, en la que ha sido catedrático hasta su jubilación, en 2006, y luego profesor emérito.

B. Fiel a mi compromiso de sobriedad, no puedo dar cuenta de distinciones y reconocimientos obtenidos (me limitaré a destacar, como muestra de la *auctoritas* que se le otorga, que fue el primer presidente de la Asociación Española de Profesores de Derecho Administrativo, de la que continúa siendo su presidente honorífico), sino que tan solo quiero glosar globalmente lo que han sido las dos dimensiones esenciales de su trayectoria académica:

1) En primer lugar, su obra escrita es ciertamente importante, y completísima en cuanto a su variedad temática y en cuanto al *género* o tipo de trabajos en que se plasma (monografías jurídicas, comentarios legales y jurisprudenciales, estudios de derecho comparado, prólogos y estudios preliminares de obras ajenas, reseñas, etc.).

Desde aquel ya lejano año 1959, en el que publicó su primer estudio, precisamente en la RAP (*El nuevo texto único italiano de los impuestos directos*), estando todavía como doctorando en Bolonia a la edad de

23 años, no ha levantado el pie del acelerador hasta hoy mismo. No ha desfalecido en su cita cotidiana con el discurso escrito, alimentada siempre de buenas lecturas, y de una mirada atenta y aguda a la realidad circundante, con un estilo muy cuidado y un castellano particularmente rico que forman parte del *sello* o impronta personal que está presente en todos sus textos, que son siempre un ejemplo de prosa elegante y de buen decir. De esta cita cotidiana con la palabra escrita son fruto la treintena de libros publicados, los numerosos libros colectivos dirigidos, así como un innumerable conjunto de estudios y artículos publicados en muy diferentes contextos y formatos.

Porque el profesor LMR ha sido y es, quizás antes que nada, *jurista y escritor*, empleando los dos adjetivos que le gusta añadir a su firma para identificarse de forma abreviada ante el mundo no académico, y que expresan un ingrediente esencial de su manera de ser y de estar en la vida académica, y aun en la vida en general, habida cuenta de que el contenido de sus escritos excede con mucho las temáticas jurídicas para adentrarse a veces en cuestiones históricas, literarias o artísticas. Cosa que hace pertrechado de una gran sensibilidad y cultura humanística.

2) La segunda faceta que no puede dejar de destacarse en esta visión de conjunto está, en realidad, muy unida a la anterior, pero adquiere sustancia propia y es necesario resaltarla: su vocación docente, es decir, su condición de profesor vocacional, que ha considerado siempre unida a su condición de estudioso.

Y a partir de ahí, su condición de profesor de profesores, esto es, de universitario que ha alimentado a otros universitarios contribuyendo decisivamente a su formación; faceta que ha cultivado siempre pero que, andando el tiempo, se ha convertido en una dimensión particularmente remarcable de su quehacer universitario. Una dimensión que se ha plasmado, por supuesto, en el momento académicamente decisivo de la dirección de tesis doctorales, pero que se proyecta también en el seguimiento posterior de los pasos de sus doctorandos, cualesquiera que sean los derroteros que hayamos seguido, en los cuales hemos contado siempre con el consejo y el apoyo de nuestro maestro.

En este plano de la formación de universitarios, creo que la labor del profesor LMR no tiene parangón, ya que alcanza unos números y un porcentaje de éxito realmente apabullantes, y constituye un referente inalcanzable para los que vamos detrás. Porque son el reflejo de unas cualidades muy personales que son muy difícilmente repetibles, entre ellas una encomiable generosidad y una paciencia admirable. Cualidades que, por otro lado, él proyecta no solo sobre sus discípulos, sino también sobre los discípulos de sus discípulos, así como sobre los colegas y amigos, a los que proporciona siempre comentarios atinados, referencias de interés, sugerencias de lecturas, etc.

C. En los dos planos reseñados, el de la investigación y el de la formación y dirección de investigadores, los datos son ciertamente elocuentes y hablan por sí solos. Pero, como sucede en la trayectoria vital de cualquier persona, detrás de los hechos hay siempre experiencias e impulsos vitales que resultan determinantes: hay *claves biográficas* que nutren el motor interior de cada uno, a veces de manera expresa y consciente, y otras veces, no tanto. En el caso de una trayectoria con una *hoja de servicios* tan repleta como la del Prof. LMR, tales claves biográficas existen, por supuesto, dando soporte a la misma y proporcionando un hilo conductor que vertebra los proyectos y acciones concretas.

Creo que no incurro en mucho riesgo de equivocarme si afirmo que, entre estas claves explicativas, no deberían faltar ninguna de las tres que apunto a continuación, dada su notoriedad y evidencia.

1) En primer lugar, hay un momento decisivo en la consolidación del proyecto universitario de LMR, y que no es otro que su encuentro con el profesor Eduardo García de Enterría, entonces joven catedrático de Derecho Administrativo, al que conoce con ocasión de una conferencia que el Prof. GE pronunció en 1960 en Bolonia, lugar en el que estaba haciendo el doctorado nuestro distinguido en la sesión de hoy. Y este encuentro fue decisivo para él, pues, a partir de entonces, se vincularía al Prof. Enterría como maestro, incorporándose a la Facultad de Derecho de Valladolid como ayudante del Prof. Enterría al terminar la estancia en Bolonia, lo cual dio lugar a una estrecha y fecunda relación académica y personal, que les vinculó durante los más de 50 años que median entre 1960 y el fallecimiento del Prof. Enterría, en 2013.

El profesor LMR se ha nutrido intelectualmente, por supuesto, de numerosos maestros, entre los que habría que incluir necesariamente el nombre de las personas vinculadas al regeneracionismo o a la Inst. Libre de Enseñanza, como Giner de los Ríos, Joaquín Costa, Adolfo Posada o S. Ramón y Cajal, todos ellos personas a las que no tuvo la oportunidad de tratar. Pero no cabe ninguna duda del lugar singularizado que ocupa el Prof. García de Enterría entre tales maestros y lo decisivo que resultó para nuestro homenajeado contar, en un momento determinante de su vida académica, con la orientación y el apoyo directo de un jurista de talla excepcional como fue D. Eduardo, dotado de una deslumbrante capacidad renovadora y creativa, así como de una gran generosidad y capacidad de liderazgo. En torno a él se formó un brillante grupo de administrativistas que no solo renovaron de forma radical el panorama del Derecho Administrativo en España como disciplina académica, sino que también contribuyeron decisivamente a la transformación de la legislación positiva y de la jurisprudencia y a la modernización de nuestra Administración Pública.

2) En segundo lugar, creo que también debe subrayarse, como experiencia personal muy relevante en la trayectoria del Prof. LMR, su participación como senador en las Cortes que elaboraron la Constitución durante la legislatura 1977-1979. Esa experiencia le marcó, en efecto, profundamente: nuestro homenajeado participó con entusiasmo en la *refundación* de España que tiene lugar durante aquellos años, en su definitiva modernización política y jurídico-constitucional; participa en la España de la reconciliación que busca un espacio de concordia y de equilibrio para los viejos contenciosos que habían dividido a los españoles durante muchos años.

Y quiero destacar que lo hace desde un grupo político situado en una posición parlamentaria más bien marginal, lo que le obliga a hacer un esfuerzo adicional para fundamentar sus posiciones e intentar convencer a los grupos mayoritarios para ganar su apoyo (todos sabemos que, cuando uno está en posiciones minoritarias, tiene que hacer un esfuerzo argumentativo mayor si quiere ser tenido en consideración y alcanzar alguna influencia). De este importante esfuerzo, que es a la vez intelectual y político, nacen unas sólidas aportaciones que enriquecieron los debates constituyentes, e incluso hubo algunas enmiendas que llevan su firma que lograrían incorporarse al texto aprobado; de todo lo cual queda cumplida constancia en su libro *Materiales para una Constitución* (1984).

Pero, junto con esta aportación digamos *profesoral* a los debates constituyentes, los debates constituyentes también le aportan mucho a él, y el senador LMR se empapa de un clima político general de ilusión colectiva por el inicio de una etapa nueva en la que se disipan los fantasmas del pasado. Un clima de mutua cesión en las posiciones de unos y de otros que estuvo liderado por un sorprendente y lúcido Adolfo Suárez; un clima general que el Prof. LMR interioriza plenamente y que, a partir de entonces, le va a marcar de forma decisiva en su visión de España y del Derecho público.

En efecto, a partir de entonces, buena parte de la obra del Prof. LMR ha girado de una u otra manera en torno a la Constitución Española de 1978, en torno a los principios y derechos reconocidos en ella, o en torno a las instituciones públicas creadas o reguladas en su texto. Desde la constatación elemental de que dicho texto no solo ofrece un punto de llegada que se terminó con su aprobación, sino que, por el contrario, contiene una ambiciosa formulación de retos y aspiraciones que tienen muy diversas derivaciones y que implican una tensión permanente para lograr su efectividad. Y desde una actitud que no pretende sacralizar un texto cuya letra admite, por supuesto, una adaptación a las cambiantes circunstancias en la medida en que sea necesario, pero que llama la atención sobre la importancia de no tirar por la borda su gran aportación a la historia política y jurídica de España, que no es otra que el espíritu de concordia que presidió su elaboración. Lo que le lleva a alzar la voz si lo que se pretende es banalizar lo que significa la Constitución y deshacer el espíritu de pacto y consenso que se plasmó en ella. Un pacto que puso final, es de esperar que definitivamente, a una larga y tortuosa historia de dogmatismo y sectarismo, e incluso de absurdas guerras fratricidas, cuyas heridas y secuelas deberían haber quedado ya cerradas totalmente en la España del siglo XXI.

3) Pero hay una tercera clave biográfica que tampoco puede dejar de mencionarse, si bien se sitúa en un plano muy distinto al que acaba de reseñarse. Me refiero al papel relevante que ha tenido el inmediato entorno personal y familiar de LMR; un entorno que le ha proporcionado los nutrientes afectivos y el soporte personal necesarios para mantener una vida de trabajo y entrega de gran intensidad y continuidad. Pues todos sabemos que la vida humana se construye no solo desde los grandes retos de dimensión pública, como el que acabo de comentar, sino, antes que nada, desde la solidez de los vínculos personales en torno a los cuales se teje nuestra existencia cotidiana.

Y en este terreno, debemos mencionar, en primer lugar, su pertenencia a una familia numerosa de 10 hermanos a la que siempre se ha sentido muy unido, con unos vínculos que ni el paso del tiempo ni la lejanía física han podido debilitar. LMR abandonó su Huesca natal por razón de estudios a la edad de 17 años (en una diáspora del todo habitual en las familias de las pequeñas capitales de provincia) y, desde entonces, ya no ha vuelto a residir en la ciudad. Pero ello no ha sido óbice para que haya estado siempre muy unido al frondoso y sólido (entrañable) tronco familiar de los Martín-Retortillo Baquer, ahora ya completado con otras dos generaciones, esto es, los sobrinos y los hijos de los sobrinos.

Y a propósito de ello, me parece obligado expresar aquí nuestro recuerdo afectuoso del mayor de los hermanos, el también admirado y también catedrático de DA y también admirado Sebastián Martín-Retortillo, prematuramente fallecido hace ya algunos años, en cuya memoria nuestro homenajeado ha escrito bellas páginas que evocan su dinamismo intelectual y su alegría vital, primero en la nota preliminar

a su discurso de ingreso en la RA de Jurisprudencia y Legislación (2004) y luego en la presentación introductoria de su libro póstumo, *Instituciones de Derecho Administrativo* (2007).

Y junto con ello, por supuesto, el constante acompañamiento de María José en una gran parte del camino, en toda la larga etapa que se extiende desde que se conocieron, a mediados de los años 60, hasta hoy mismo. Acompañamiento, presencia discreta, vivencias compartidas —tanto de los éxitos como de las dificultades y decepciones. Y no solo eso, sino también aliento o estímulo, y diálogo cualificado por la exquisita sensibilidad cultural de María José, especialmente en el terreno de la literatura. También es de justicia que se compartan los reconocimientos y las alegrías vinculados a los mismos, incluyendo, claro está, este título honorífico de doctor HC que se otorga.

IV. Por lo que se refiere a los contenidos de la aportación doctrinal del Prof. LMR, tengo que renunciar aquí a intentar hacer alguna cosa que se parezca a un resumen de la misma. Simplemente, subrayaremos que

a) El Prof. LMR es uno de los protagonistas de la renovación del Derecho público español, y del Derecho Administrativo en particular, que se produjo durante la segunda mitad del siglo XX; renovación que tuvo dos núcleos o centros de gravedad: el reto de la racionalización de las estructuras administrativas del Estado, esto es, el logro de una Administración eficaz al servicio de los ciudadanos, y, por otro lado, el reto del equilibrio entre las potestades y prerrogativas otorgadas al poder público y las garantías que se reconocen al ciudadano como contrapeso de esas prerrogativas del poder.

Estos dos grandes retos concentran las energías intelectuales de una brillante generación de administrativistas que dieron un aire completamente nuevo al Derecho Administrativo español.

b) Remarcable es también, sin duda, la ímproba labor del Prof. LMR como estudioso de los derechos humanos, materia que ha cultivado desde todas las perspectivas posibles (teoría general y derechos fundamentales en particular, perspectiva internacional —especialmente TEDH y CEDH— y Derecho interno).

c) Ha abordado un amplio conjunto de cuestiones de alcance más específico o sectorial, que tienen que ver con problemas o temas candentes de nuestro tiempo, como son el urbanismo y la protección del paisaje, el medio ambiente y la lucha contra los ruidos excesivos (contaminación acústica), la regulación de las aguas y de otros bienes de dominio público, entre otros muchos. V. Pero si de las temáticas pasamos a la entraña de las cosas, e intentamos buscar la quintaesencia de la obra y la trayectoria académica del Prof. LMR, emergen algunos mensajes de calado que no quiero dejar de mencionar en esta ocasión:

1) Una concepción de la Universidad y *una manera de entender el quehacer universitario* que va mucho más allá de la mera transmisión de información y de la expedición de títulos profesionales, pues aspira a educar en el gusto por el saber y por el aprendizaje permanente como objetivo último. Lo cual supone comunicar no solo conocimientos sino, sobre todo, una actitud indagatoria y de búsqueda de la verdad de las cosas como un reto siempre abierto, un reto que dilata nuestra mirada al mundo y construye en cierto modo una manera de estar en él. Es un concepto que podríamos llamar “sustantivo” o “material”

de lo universitario, que puede no coincidir con los límites formales de la Universidad, pues resulta factible que exista fuera de ella, así como que esté ausente de ciertos entornos formalmente universitarios.

El Prof. LMR ha cultivado desde siempre este espíritu universitario —y en particular, desde su primera cátedra en Salamanca— ofreciendo un admirable ejemplo de coherencia y perseverancia en él; un espíritu que conecta claramente, por lo demás, con la mejor tradición universitaria española y europea en la que él se formó.

2) Una visión de la democracia, del Estado de Derecho y de los derechos humanos que requieren, ineludiblemente, como caldo de cultivo necesario, un entorno social impregnado de unos *valores personales y cívicos*, que el Prof. LMR no solo ha propugnado, sino que también ha predicado con su ejemplo. Sin tales valores personales y cívicos, la democracia y los derechos humanos carecen de consistencia, y no pueden llegar a arraigar y consolidarse, pues son, en palabras del propio Prof. LMR, una “frágil flor” que requiere “un ambiente propicio para fructificar”

Así lo expresaba una de las primeras declaraciones de derechos (la Declaración de Derechos del Buen Pueblo de Virginia de 1776), que el profesor LMR ha hecho suya en alguna ocasión y cuyas palabras me permito recordar aquí:

“Ningún pueblo puede tener una forma de gobierno libre ni los beneficios de la libertad, sin la firme adhesión a la justicia, la moderación, la templanza, la frugalidad y la virtud, y sin retorno constante a los principios fundamentales.”

3) Un testimonio personal de *intelectual comprometido* que ha abordado numerosas temáticas *guiado siempre por el afán constructivo, el esfuerzo reflexivo y la palabra sosegada y medida*. Y haciendo gala además siempre de una gran *independencia de criterio* que le permite no estar atrapado por los cánones que marcan las modas intelectuales o lo políticamente correcto en cada momento, y en particular, independiente de grupos políticos, económicos, mediáticos o de otra índole.

VI. Y al respecto quiero subrayar que estos mensajes de calado a los que acabo de aludir —que son, a la vez, convicciones que han alimentado el *motor interno* del Prof. LMR— brillan quizás con más fuerza precisamente en la etapa vital en la que se encuentra inmerso ahora mismo y que se prolonga desde su jubilación administrativa, hace ya una década. Una etapa en la que el Prof. LMR ya no es funcionario en activo de los cuerpos docentes universitarios, ha abandonado eso que convencionalmente denominamos “población activa” (expresión, por cierto, nada afortunada en mi opinión), no ejerce cargos académicos o responsabilidades de gestión, ni trabaja para generar tramos docentes o investigadores que premien su *productividad*, porque ya llegó al tope de los méritos administrativos que podía alcanzar.

Nada de eso está presente ya en su universo cotidiano y, sin embargo, sigue haciendo sustancialmente lo mismo que en otras etapas de su vida con una admirable vitalidad intelectual —publicaciones de diversa índole, conferencias, dirección de trabajos colectivos, presencia en foros especializados—, haciéndolo con un mayor grado de libertad, si cabe, y con la gran profundidad de miras que le proporciona su dilatada trayectoria y su rica experiencia. Lo cual ofrece, sin duda, un valor testimonial añadido y constituye algo así como *la prueba definitiva de la verdad*: la prueba de que ha creído de verdad en lo que hace, que

lo ha hecho siempre con una convicción y sentido vocacional que desbordan los roles concretos que se le habían asignado en su vida profesional.

VII. Y debo terminar esta ya demasiado extensa disertación, que al final ha resultado algo menos sobria de lo que me había propuesto inicialmente.

Creo que en un entorno como el que ofrece la España actual, tan desconcertante y desconcertada, adquiere un gran valor (se agiganta) la ejemplaridad de las biografías como la que ofrece el Prof. LMR. Necesitamos referentes intelectuales y morales de alguna consistencia, personas que siguen un camino profesional y personalmente fecundo y que lo hacen además con apuestas de ciclo largo, contra viento y marea, sin buscar atajos ni éxitos fulgurantes, sino porque creen en lo que hacen. En un contexto universitario marcado por unos instrumentos de medida y de comparación muchas veces torpes y arbitrarios, necesitamos ejemplos de verdadera calidad académica y humana que nos reconcilien con lo mejor de la Universidad.

Muchas gracias, querido D. Lorenzo, por esta fecunda vida académica de la que nos hemos beneficiado personalmente muchos de los que estamos aquí, así como muchas otras personas que no han podido acompañarnos, y que irradia un magisterio que va más allá del círculo de quienes hemos tenido la oportunidad de tratarle personalmente. Pero, sobre todo, gracias por mantener intactas las esperanzas, las convicciones y el ánimo después de un intenso recorrido vital de más de 80 años, no exento, por supuesto, como cualquier vida humana, de dificultades y decepciones. Gracias por seguir apostando por la mejor tradición universitaria, por seguir creyendo en la fuerza de la reflexión y de la palabra, en el trabajo bien hecho y perseverante de cada día (Santiago R. y C.: “amemos el trabajo, para que el trabajo nos sonría y enriquezca”), por mantener el compromiso personal y ciudadano para mejorar el entorno en que vivimos, por creer en el valor de los afectos que surgen de manera natural en el contexto de las relaciones leales de amistad y de familia.

Queridas autoridades, compañeros y amigos que hoy nos acompañáis en esta solemne sesión de investidura: hoy reconocemos los méritos y valores que concurren en una determinada persona, pero, más allá de ello, y quizás sobre todo, *hoy celebramos que todo esto es posible*, que no es una utopía impracticable, sino que resulta hacedero, al menos en alguna medida, para todos: que es posible cultivar estos valores desde la coherencia y la perseverancia. Es más, proclamamos nuestra aspiración de seguir transitando por estos caminos con el estímulo que nos brinda el ejemplo del Prof. LMR, cada uno, por supuesto, dentro de nuestras características y opciones personales, y desde las coordenadas de lugar y de tiempo que nos toca vivir, que obviamente varían en cada caso.

Cuando el Consejo de Gobierno de la UdL decidió, en su sesión del pasado 25 de noviembre, otorgar el doctorado HC a la persona del Prof. LMR, lo hizo, obviamente, para reconocer y honrar su trayectoria académica. Pero entiendo que, con esta decisión, la Universidad de Lleida en cierto modo se honra a sí misma: se engrandece cualitativamente al incorporar a su claustro, aun de manera simbólica o adoptiva, a una persona cuya presencia implica la reivindicación de una determinada manera de hacer Universidad, Una manera de hacer Universidad marcada no solo por los valores a los que se ha hecho mención, sino también por la interconexión y complementariedad de los diversos saberes y, en particular, entre el

Derecho, las Ciencias Sociales y las Humanidades. Algo que —por cierto— está muy unido a la tradición del antiguo Estudio General ilerdense, sobre cuyas huellas y herencia se ha construido nuestra actual Universidad.

* * *

En atención a todo ello, solicito al rector la incorporación del profesor Lorenzo Martín-Retortillo al claustro de doctores de la Universidad de Lleida.

ACTE DE DOCTORAT HONORIS CAUSA

A càrrec del Dr. Lorenzo Martín-Retortillo Baquer

Magnífico Rector de la Universidad de Lleida, Claustro universitario, Autoridades (Vicerrector de la Universidad de Zaragoza, Justicia de Aragón), compañeros y amigos, muy querida familia (Luis y Antón), señoras y señores.

En esa contradictoria mezcla de azares, a veces tan hermosa, en que consiste la vida, un buen día te sorprende una inesperada sorpresa que te llena de gozo y te colma de bríos para continuar la travesía. Así sucedió, lo cual me agradó sobremanera, cuando de mi Universidad de Zaragoza me llamaron para otorgarme el nombramiento de *doctor honoris causa*. Como me emocionó hondamente que la más antigua de las universidades, la italiana de Bolonia, con lo que significa en su historia para los juristas, me distinguiera con nombramiento similar. Del mismo modo os diré que, como aragonés de Huesca, considero un gran honor esta convocatoria de hoy, que proviene de la heredera de la más antigua Universidad de la Corona de Aragón, el Estudio General de Lérida, que, ¡oh coincidencia de los azares!, arranca de los documentos que firmara precisamente en Zaragoza, en el año de 1300, el rey Jaime II, el Justo, y que se erigiría siguiendo de cerca el modelo de Bolonia —tan unida entonces Lérida a Bolonia—, con el significado que el Derecho romano tenía para el afianzamiento de las monarquías. Surgió así una experiencia sobresaliente. El rey Justo, que también era culto, quería que fuera la única Universidad para toda la Corona y, lejos de cualquier veleidad provinciana, aspiraba a que le sirviera para ordenar todo su Estado, y por eso eligió Lérida, en el centro de sus territorios, como fórmula abierta, apta para admitir, como en el caso de Bolonia, a las naciones ultramontanas, es decir, de más allá de los límites. Y la cuidó y mimó sin escatimar ayudas y privilegios. Lo que me lleva a recordar la tan famosa sentencia del medallón de los Reyes Católicos que luce en la fachada de otra Universidad, a la que me siento tan vinculado, la de Salamanca, y que dice: “Los Reyes para la Universidad y la Universidad para los Reyes.” Hermosa y rica historia universitaria de Lérida, como la de los tempranos y modélicos Estatutos del Estudio General que tanta influencia alcanzarían, pero siento no poder continuar ahora con tan apasionante argumento, remitiéndome a las sugestivas páginas de Juan Pemán Gavín.

Sí quiero decir que he tenido la suerte de seguir muy de cerca los pasos de la renovada Facultad de Derecho de la actual Universidad de Lérida, participando en algunas de sus actividades, ya fuera en el Instituto de Estudios Ilerdenses, en aquel edificio con tan hermoso patio gótico, lo que me ha llevado a intervenir sea en el Hospital de Santa María, sea en el Roser, luego aquí, en el antiguo seminario y, últimamente, en el flamante edificio al otro lado del río. Experiencias que, sobre todo, me han permitido de modo especial la rica oportunidad de mantener una estrecha relación académica con vuestros administrativistas a través de un largo periodo.

Me agrada mucho este nombramiento como *doctor honoris causa*, testimonio para mí de la buenas relaciones que siempre han unido a nuestras tierras, Huesca y Lérida, Aragón y Cataluña, si deja-

mos de lado algún disparatado episodio como el protagonizado por un eclesiástico prepotente y ambicioso. De hecho, pienso, ahora que están de moda las peregrinaciones, que si uno de Huesca comenzara a caminar en busca, por ejemplo, del meridiano de Greenwich, y siguiera hacia el este, a no ser por las señales de carretera no advertiría donde termina Huesca y dónde empieza Lérida: la geografía no permite distinguir, lo mismo que son comunes hábitos de vida y cultivos; hemos intercambiado los usos agrícolas, en especial en lo referente al cuidado de la fruta, hemos intercambiado experiencias para producir nuestros vinos, intercambiamos nuestras aguas, pero sobre todo son destacables las mezclas y relaciones humanas. Cuando en los años cincuenta estudiaba yo Derecho en la Universidad de Zaragoza, de la piña de seis íntimos amigos en el Colegio Mayor Cerbuna, dos de ellos eran de Lérida, Javier Puig Andreu y Jordi Montaña Carreras. Pero en las relaciones familiares pasaba algo parecido: mis padres eran entrañables amigos de los Romeo-Martínez, Don Mario y Doña Teresina, él tantos años forense en Lérida, pero viviendo a caballo de esta ciudad y su finca de Odina, allá por Selgua, amistad que hemos continuado los hijos, y me alegra mucho que hoy estén con nosotros José Luis y Marivi. En este terreno de los intercambios personales, la Facultad de Zaragoza fue muy solícita en el afianzamiento de la nueva Facultad de Lérida, y concluiré, como última referencia, destacando la normalidad y buen hacer con que numerosos profesores aragoneses han contribuido, y siguen contribuyendo, a la enseñanza del Derecho administrativo en vuestra Universidad.

Rector Magnífico y Claustro Universitario, me siento emocionado, honrado y agradecido por vuestro nombramiento, que tanto significa para mí. Hago votos por la prosperidad y progreso de vuestra Universidad, que desde ahora es también la mía, y estad seguros de que podéis contar con mi humilde colaboración si de alguna manera puedo seros útil. Soy bien consciente de mis limitaciones, por eso agradezco risueño la amable propina que me ha dedicado Juan Pemán en su generoso y tan cariñoso parlamento. Permitid que resalte mi agradecimiento a los profesores de Derecho administrativo, y muy especialmente a Juan Pemán, por su iniciativa ahora y sus muchas atenciones. Esta última mención me lleva a recordar que me parece legítimo dedicar un acto como este a mis maestros y a mis discípulos. Junto con el recuerdo agradecido y emocionado a aquellos —mi padre, Sebastián, Don Eduardo—, la gran alegría de estar acompañado por un granado número de estos últimos. Afortunado en la vida por tantas cosas, como una familia feliz, culta y bien avenida —cuya crecida presencia hoy me encanta—, o esa muchachita de Redes que se cruzó en mi camino; en otro orden de cosas, he tenido la gran suerte de contar con unos discípulos de primera, ese precioso contacto continuado, con la satisfacción de ver que se convierten en maestros y que culminarán la trayectoria ayudando a formarse a sus propios discípulos. En suma, esa satisfacción de apostar, sin alharacas, por lo mejor para la Universidad.

También, por último, mi profundo agradecimiento a todos los que habéis venido a acompañarme en esta preciosa ceremonia. Es un gozo ver la de universidades que están hoy representadas aquí, de todos los confines de España, afirmando la gran verdad de la unidad de la comunidad universitaria.

Y sin más preámbulos, pasaré a exponeros una disertación académica, que quiere ser historia y actualidad, y que lleva por título:

Elogio del periodista cabal

1. “Que la libertad de prensa es uno de los grandes baluartes de la libertad y no puede ser restringida jamás a no ser por gobiernos despóticos.” Con este hermoso texto, tan escueto como contundente, se inicia en nuestra época, prescindiendo de antecedentes, la apasionante historia constitucional y cultural de la libertad de prensa. Afirmación que se halla en la primera gran declaración de derechos, la del Buen Pueblo de Virginia de 12 de junio de 1776, apartado XII, cuando la antigua colonia británica se independiza como nuevo Estado. Declaración que es claro testimonio de una visión decididamente optimista, en cuanto desde el comienzo se insiste en la vocación de “todos los hombres [...] de buscar y obtener la felicidad y la seguridad”. Compromiso que en poco más de diez años iba a verse confirmado en dos declaraciones señeras, ambas en pleno vigor hoy, por cierto, y que, de alguna manera, pueden considerarse relacionadas. La joven República estadounidense incorporaría a su Constitución, el 25 de septiembre de 1789, en su tira de enmiendas inicial, la famosa primera enmienda, en la que, como si se vinculara religiosamente con aquella afirmación, entre otras cosas muy relevantes, se afirma que “El Congreso [...] tampoco aprobará ley alguna que coarte la libertad de palabra y de prensa”. Constitución que igualmente es expresión innegable de una visión optimista, en cuanto toda ella está orientada, como se dice en el preámbulo, a “fomentar el bienestar general y asegurar los beneficios de la libertad para nosotros y nuestra posteridad”. Y un par de semanas antes, el 26 de agosto de 1789, la Asamblea Nacional Francesa, antes de que apareciera el terror de la guillotina, había aprobado, siguiendo la iniciativa de La Fayette, la famosa Declaración de Derechos del Hombre y del Ciudadano, cuyo artículo 11 aseguraba con energía: “La libre comunicación de los pensamientos y de las opiniones es uno de los derechos más preciados del hombre; todo ciudadano puede, por tanto, hablar, escribir e imprimir libremente, salvo la responsabilidad que el abuso de esta libertad produzca en los casos determinados por la ley”. Por cierto, pueden imaginar la de esfuerzos e ilusiones que están tras todos estos textos. Recordaré que también la declaración francesa está orientada toda ella a lograr “la felicidad de todos”, como se expresa en su tan elocuente preámbulo. Curioso que la fórmula francesa, sin mengua de su generosa amplitud, incorpora una clara admonición, con su referencia al posible abuso. Por cierto, también hemos de acostumbrarnos a aprender cómo pueden evolucionar los acontecimientos: la declaración de los revolucionarios muy pronto perdería su fuerza y pasaría al museo de los textos históricos. Pero también cambian las tornas y, 150 años después, recobraría su vigor, formando parte hoy del boque de la constitucionalidad en Francia, con efectiva y constante utilización por parte del Consejo Constitucional y, lo que no es menos notable, considerándose en la Unión Europea como una de las fuentes de las tradiciones constitucionales comunes a los Estados miembros.

2. No mucho después de aquel inicial alborear, y ya por lo que a España se refiere, sería gozoso el despertar de la libertad de expresión en cuanto soplaron los vientos liberales. En los inicios del ciclo de Cádiz, pero todavía en la Isla de León —actual San Fernando—, muy tempranamente, noviembre de 1810, el decreto número IX, en su artículo I, proclama la “libertad política de la imprenta” en estos términos tan amplios: “Todos los cuerpos y personas particulares, de cualquier condición y estado que sean, tienen libertad de escribir, imprimir y publicar sus ideas políticas sin necesidad de licencia, revisión o aprobación alguna anteriores a la publicación baxo las restricciones y responsabilidades que se expresan en el presente decreto.” Fórmula que en términos similares consagraría, dos años después, el artículo 371 de la Constitución de Cádiz. Constitución que también, conviene recordarlo, apuesta por “el grande

objeto de promover la gloria, la prosperidad y el bien de toda la Nación”, según indica el preámbulo, o que compromete a los españoles a ser “justos y benéficos”, según su tan conocido artículo 6. Y digo que fue gozoso el despertar, dado que los historiadores han acreditado la lluvia de hojas, papeles, revistas, pasquines y toda clase de documentos que se publicaron bajo su vigencia. Fue un festín la explosión de la imprenta en Cádiz, y desde ahí se iría expandiendo. Cierto que el gozo no fue completo dado que hay una pequeña trampa en la fórmula, y es que la historia de España tiene siempre sus meandros: amplitud aparente, sí, en esa opción referida a las ideas *políticas*, pero la propia fórmula venía a indicar que quedaba excluida la religión. Trento seguía pesando y se mantenía la censura eclesiástica. Pero ese es ahora un aspecto secundario que no empece la intensidad del gozo referido. El problema vendría, en cambio, de que las alegrías de Cádiz iban a durar poco, pues sabido es cómo no hubo Rey tan “deseado” primero como odiado después.

3. No puedo entretenerme ahora en seguir la evolución cronológica paso a paso, por lo que, dando un salto brusco, llegaremos a nuestro tiempo. Bueno, mi tiempo, sí, claro, aunque es cierto que muchos de los presentes tardaríais en ser concebidos por vuestros padres. Me quiero referir, en efecto, al reverdecimiento que de los derechos humanos se produce a consecuencia de la profunda crisis espiritual que sumió a la humanidad al advertir las barbaridades cometidas que culminarían en la Segunda Guerra Mundial. Un solemne “nunca jamás” se quiere acompañar con el compromiso de que los Estados han de respetar los derechos humanos. Primero fue la Carta de Naciones Unidas, de San Francisco, 1945, y, enseguida, de manera cualificada, la Declaración Universal de Derecho Humanos, que hacen las propias Naciones Unidas, en París, en 1948. También se indica claramente en la Declaración Universal el criterio que vengo destacando de que los derechos y libertades, aparte de su significado intrínseco, están para potenciar el bien y la felicidad de los ciudadanos. En su preámbulo se afirma, en efecto, “que los pueblos de las Naciones Unidas han reafirmado en la Carta su fe en los derechos fundamentales del hombre, en la dignidad y el valor de la persona humana y en la igualdad de derechos de hombres y mujeres; y se han declarado resueltos a promover el progreso social y elevar el nivel de vida dentro de un concepto más amplio de la libertad”. El mundo ha evolucionado y se va a producir un notable cambio de paradigma: las declaraciones que antes mencioné, si prestigiosas e influyentes sin duda, tenían ámbito nacional. Ahora estamos ya ante instrumentos internacionales, con todo lo que eso significa. Muy pronto, el Consejo de Europa quiso que cuanto antes se hicieran efectivas las previsiones de la Declaración Universal de Derechos Humanos, y es así como, en un tiempo récord, el 4 de noviembre de 1950, se aprueba en Roma el famoso Convenio Europeo de Derechos Humanos, en cuyo artículo 10 halla muy sólido fundamento la libertad de expresión: “Toda persona tiene derecho a la libertad de expresión”, etc. El sistema del Convenio Europeo se completa —lo que fue tan revolucionario en su momento— con un Tribunal encargado de velar por el respeto de los derechos y libertades por él proclamados, el Tribunal Europeo de Derechos Humanos, que, por su sede, solemos denominar “Tribunal de Estrasburgo”.

También en España volvería a posarse la paloma de la libertad. Me tocaron vivir esos tiempos tan ilusionantes y tan decisivos en la historia de España como fueron los de la Transición política: España ingresó en el Consejo de Europa, España ratificó el Convenio Europeo de Derechos Humanos y asumió someterse a la jurisdicción del Tribunal, todo lo que me lleva a recordar en este momento a un ilustre ilerdense, y muy querido amigo, que protagonizó todos esos pasos, Landelino Lavilla. Quien tuvo además la genial idea de que el primer juez español en el Tribunal fuera uno de nuestros más grandes juristas, el maestro

de tantos de nosotros, el tan recordado profesor García de Enterría. Y en la Transición se haría realidad también ese pacto tan reconfortante que es la Constitución de 1978, del que ahora me fijaré en su esplendoroso título primero, sobre los derechos fundamentales, y, en concreto, en el artículo 20, que, con gran amplitud, consagra la libertad de expresión en sus más variadas manifestaciones.

4. Referido el contexto, he de recordar de la forma más concisa posible que el Tribunal Europeo de Derechos Humanos ha potenciado de manera impresionante la libertad de expresión, que ocupará así lugar destacadísimo en nuestra realidad social y constitucional. Hasta el punto de que no cuesta esfuerzo alguno entender a la perfección la certera fórmula con la que Lord Macaulay calificaba a la prensa: el cuarto poder del Estado. Un auténtico e impresionante poder, un muy poderoso poder, ejercido de manera continua y permanente. Ahora bien, nos consta de manera inequívoca por la teoría constitucional que el juego de los poderes necesita un complejo sistema de balanzas, equilibrios, frenos y contrapesos. En cambio, a partir de ciertos momentos, la prensa creció desenfrenada, sin nada ni nadie que contuvieran su fuerza y presencia. Tal va a ser, en efecto, el panorama que bien salta a la vista en la actual sociedad española, sociedad que, por otro lado, desde la Transición ha hecho progresos inconmensurables. En alguna ocasión he escrito que el Rey puede considerarse tranquilo y confiado, dado que vivimos en uno de los países más monárquicos del orbe: aquí todo el mundo se considera habilitado para hacer lo que le dé la real gana. Nunca aprendimos aquellos balbuceos de los teóricos iniciales del Estado, aquello de que, al entrar en sociedad, teníamos que abandonar no pocas de nuestras prerrogativas. Y que ahora, en efecto, la sociedad democrática, animada por el potenciamiento de la convivencia —*vivencia con*, recuerden—, exige saber respetar y saber ceder en no pocas ocasiones. Pues bien, la evolución de la prensa en estos últimos años hace gala en no pocas ocasiones de ese mencionado sentimiento monárquico. De la mordaza y la censura se ha pasado en tan poco tiempo a considerar, por parte de no pocos, que todo vale y que la libertad imperante acoge cualquier fórmula o solución. Es la vieja táctica de la ley del péndulo que algunos españoles se empecinan en mantener contra toda razón y lógica.

Con todo, una advertencia inequívoca que me importa subrayar: nadie vea en mis palabras una condena global e indiscriminada a la prensa (por cierto, incidentalmente aclararé que yo utilizo la vieja y arraigada expresión de *libertad de prensa* en el sentido de que me estoy refiriendo a todos los medios de comunicación, tan variados y diversos —¡y lo que nos queda por ver todavía!—, lo que se suele denominar como “los medios”). Pues bien, a lo que iba, valdrá un poco el símil de lo que está sucediendo con la Constitución últimamente: ¿es que no sirve la Constitución, como algunos vociferan? Acaso sea oportuno cambiar algo, pero los males que nos preocupan y nos afligen no derivan de la Constitución, sino de su mala aplicación o, incluso, de su no aplicación. Paralelamente, la regulación de la prensa es correcta, las fórmulas son excelentes y hay que defenderlas. Pero hay que usarlas adecuadamente, sin abusar, sin tensar la cuerda, respetando todas las exigencias que reclama la noble profesión de periodista, en la que la búsqueda de la verdad, el intento de depurar las fuentes, el respeto a los derechos de los demás, el uso no abusivo de las palabras y la responsabilidad que impone el ejercicio del poder resultan ingredientes incuestionables.

Nos desagrade el cainismo exacerbado, la agresividad y el ahondar la tensión amigos-enemigos que, con tanta frecuencia, aparecen; nos molesta la incultura, la ignorancia, la parcialidad, la zafiedad y la desfachatez; nos preocupa la generalizada e indiscriminada descalificación de la noble profesión política, lo

mismo que el tratamiento indiscriminado de la corrupción, sin distinguir, olvidando que son muchos los políticos honestos, así como que no escasea corrupción en la vida social, al margen de la política. Lo mismo que nos duele la impresionante basura que se acumula en tertulias, redes sociales y demás opciones. Grave es la mezcla de estilos y metodologías, la información confundida con la opinión, o, dado que las fórmulas del periodismo exigen rapidez, carácter sucinto y esquemático, brillantez y recurso a lo que choca, se produce un salto para erigirse en pontífices, sacerdotes o incluso intelectuales, profesiones que reclaman serenidad, ponderación y valoración de conjunto, de modo que, con entera libertad, califican o descalifican, hacen o deshacen, alaban o condenan, según lo que marque la brújula que hayan elegido. Y tantas veces nos desazona la sospecha de no saber qué nos están vendiendo, si consumir esto o no consumirlo, si esta política o la contraria, si es bueno comer pomelos o espinacas, no digamos cuando sospechamos que ha hecho su presencia el periodista *sobrecogedor*. Tal va a ser, en efecto, el panorama que bien salta a la vista en la actual sociedad española. ¿No habría que hacer un esfuerzo para recuperar sosiego, serenidad y respeto, todo lo cual es compatible con una adecuada información? Bien es verdad que la primera enmienda es muy permisiva en Estados Unidos, pero eso es cosa de allá. En cambio, no pocos de nuestros periodistas se han subido al carro de la primera enmienda, olvidando, desconociendo e incumpliendo lo que, de manera inequívoca, prescribe nuestro sistema jurídico. Así, el artículo 10 del Convenio de Roma incluye en su apartado segundo límites, restricciones o incluso sanciones, aparte de que el precepto se abre con una admonición rotunda cuando recuerda que el ejercicio de las libertades contempladas “entrañan deberes y responsabilidades”. Si la fórmula de Estrasburgo es clara, como acabo de exponer, no lo es menos la doméstica, la que depara el artículo 20.4 de la Constitución, según el cual la libertad de expresión tendrá sus límites en el respeto de los derechos, “y especialmente, en el derecho al honor, a la intimidad, a la propia imagen y a la protección de la juventud y de la infancia”. Curioso que la Constitución incluye una doble referencia a la protección de la propia imagen, en el artículo 18.1, para ampararla de manera directa, y ahora, en este artículo 20.4, para prohibir expresamente su desconocimiento.

5. Nos topamos así, por ceñirme ahora a un punto muy concreto, con el eterno combate, como el del ratón y el gato, entre la libertad de prensa y el derecho de las personas a la intimidad o a la propia imagen. Cuando la Constitución garantiza por dos veces el derecho a la propia imagen, ¿lo dice en serio o estará bromeando? Según y cómo, se dirá desde el lado de la prensa, en unos casos sí y en otros no. Entonces aparece otro interrogante: ¿uno de los derechos estará por encima del otro o se situarán a la par? Desde el lado de la prensa, se aludirá a la posición estadounidense de la *preferred position*: la libertad de expresión estaría en una situación de superioridad, por lo que los demás derechos deberían ceder ante ella. Voy a continuar tan interesante debate dedicando la última parte de mi intervención a la tensión entre la libertad de prensa y la privacidad o el derecho a la propia imagen, aspecto, este, que ha suscitado muy destacados estudios, de entre los que, por citar algún ejemplo, me referiré a los de Omar Bouazza Ariño, José Luis Bermejo Latre o Pablo Menéndez. Sin dejar de tener muy presente que lo que se pretende con el ejercicio de los derechos y libertades es potenciar el bien y la felicidad de las personas y el perfeccionamiento de la sociedad. Para ello, y a modo de contraste, pasaré a exponer algunos casos interesantes —pocos, dado que el tiempo es escaso—, tomados de la jurisprudencia de Estrasburgo. No olvidemos que dicha jurisprudencia, como me gusta recalcar, es “nuestra jurisprudencia”, y que, por tanto, nos vincula: acaso pueda servirnos de lección.

6. Comenzaré así recordando un trabajo mío reciente, titulado “¿Tienen derecho a la intimidad las personas famosas?”. Lo preparé con fruición para dar a conocer una muy interesante sentencia, pero si insisto ahora es porque me parece que es poco conocido: lo destiné a un libro entrañable tanto por el homenajeado como por la compañía en esas páginas de personas muy queridas. Lo que sucedió es que mi artículo se iniciaba en la página 2.969 y, ciertamente, aunque han pasado algunos años, los que comenzaran a leer el libro desde el inicio obviamente todavía no han llegado a mis páginas. Era la sentencia Von Hannover c. Alemania, de 24 de junio de 2004, que comentaba en el homenaje a Tomás Ramón Fernández. He elegido, intencionadamente, un caso límite: quienes están habitualmente en las páginas de la revistas, ¿tendrán también derecho a la intimidad? En realidad, quien estaba detrás del asunto era Carolina de Mónaco, quien se quejaba de que los reporteros la perseguían a cualquier hora del día y en cualquier circunstancia, aun en los aspectos más triviales. No cuestionaba fiestas, bailes, celebraciones o ceremonias, pero ¿cuándo recogía los niños a la salida del colegio? ¿Cuándo iba a la compra o paseaba en bicicleta? ¿Cuándo comía en la privacidad de un restaurante una comida intrascendente? ¿Y así un día y otro día?

Estaba fresca en la opinión pública la sensación de que los que se dedican a vender fotografías estaban directamente detrás de la muerte, en la persecución por los túneles de París, de la princesa Diana de Inglaterra. Se llegó a plantear si habría que reformar el Convenio Europeo para ofrecer mayor garantía a la intimidad y a la protección, incluso de las personas famosas. Tras una serie de estudios y debates, la Asamblea Parlamentaria del Consejo de Europa elaboró una interesante resolución, la 1165 (1998), de 26 de junio, sobre el derecho a la intimidad. La sentencia transcribiría íntegra la resolución y, lo que es más importante, la asume y se apoya en ella directamente a la hora de dictar el fallo. Se destaca la importancia del derecho a la intimidad, se recalca que el Convenio protege frente a intromisiones de los poderes públicos, pero también frente a los particulares, o frente a la prensa, y se insta a los Estados a que adopten medidas adecuadas en su legislación para proteger la intimidad, como previsión de indemnizaciones, asegurar de forma adecuada las rectificaciones o, incluso, sancionando. Y lo que es de especial significado, se aventura una ponderación entre los diversos derechos y libertades para afirmar, de manera inequívoca, que no están jerarquizados entre sí y que ninguno es de valor superior. Lo que echa por tierra definitivamente en el ámbito europeo la idea de que la prensa ocupa un lugar preferente y que desplaza a los demás derechos. En el caso, había que comparar dos intereses contrapuestos, y si resulta indudable que la prensa está llamada a reflejar todo lo que sea de interés público, los supuestos de hecho evidencian que se trataba de fotografías y tomas de la vida cotidiana, banales, al margen de la esfera de cualquier debate público o político. Se afirmará tajantemente: “la publicación de las fotos y de los artículos objeto del litigio, teniendo como único objeto la satisfacción de la curiosidad de un cierto público sobre los detalles de la vida privada de la recurrente, en absoluto podría considerarse como contribuyendo a un debate de interés general para la sociedad, a pesar de la notoriedad de la recurrente” (p. 65). Lo que hará en consecuencia —sigue el razonamiento— que, en este supuesto, la libertad de expresión haya de gozar de una interpretación menos amplia (p. 66). Se dirá expresamente en otro pasaje: “más aún, el Tribunal estima que el público no tiene un interés legítimo de saber dónde se encuentra o cómo se comporta la recurrente de forma general en su vida privada, a pesar incluso de su notoriedad, aunque se halle en lugares que no puedan ser calificados de aislados. Porque incluso, aunque existiera ese interés del público, al igual que un interés comercial de las revistas para publicar fotografías y artículos,

dichos intereses —en opinión del Tribunal— en este caso se borrarían ante el interés de la recurrente a la protección de su vida privada”.

En resumen, en este caso se acepta el recurso —cosa que no ha sucedido en otras ocasiones diferentes—, se condena al Estado por incumplir su obligación de proteger y el asunto concluirá otorgándose a Carolina una sustanciosa indemnización: 10.000 euros en concepto de daños morales y 105.000 euros para gastos judiciales.

Creo que se trata de una sentencia del mayor interés, que es aconsejable propagar, aunque ahora por razones de tiempo no pueda detenerme más en ella. Importa sin duda todo lo que tiene trascendencia pública, pero en lo trivial, en lo cotidiano, también las personas famosas tienen derecho a que se respete su imagen y su vida privada, aunque estén en la calle. No habla en broma la Constitución cuando afirma proteger esos derechos. Lo que me lleva a entender, y concluiré con este punto, que no es compatible con esta doctrina la dicción del artículo 8.2 de la L.O. 1/1982, de 5 de mayo, sobre protección civil del derecho al honor, a la intimidad y a la propia imagen, en cuanto otorga bula a los reporteros cuando “la imagen se capte durante un acto público o en lugares abiertos al público”. Son cosas muy diferentes los actos públicos de los lugares abiertos al público. Y es que en lo cotidiano de su vida privada, aunque estén en la calle, también tienen derecho a la intimidad y a la propia imagen las personas famosas. Interesante ejemplo el de la sentencia, y para aprender, ¿no es cierto? ¿Alguien recordará el bochornoso caso del acoso a Telma Ortiz, una persona que hacía una vida del todo discreta, y que venía además del extranjero? ¿Es que el tener la suerte de que una hermana se case con el heredero de la Corona ha de implicar automáticamente que deje de tenerse derecho a una vida privada, o que el vendedor de fotografías de turno pueda disponer libremente de la imagen de ella, a cualquier hora o en cualquier momento, para su exclusivo provecho?

7. Dando un cierto salto de significado, pasemos ahora a otro testimonio de dicha jurisprudencia, de menos relumbre, pero igualmente indicativo. Del que también será oportuno sacar lección. En cuanto al uso y abuso de la imagen por la prensa —si en el supuesto anterior eran las revistas llamadas “del corazón”, ahora se tratará de la televisión—, resulta de interés la decisión referente a la televisión austríaca, *Österreichischer Rundfunk c. Austria*, de 25 de mayo de 2004. Se da por buena, sin ápice de duda o reserva, la decisión de la Corte Suprema que condenó la transmisión, en un reportaje sobre otro asunto, de la imagen de quien había sido condenado penalmente años antes, y que ya había cumplido sus deudas con la justicia: “nada añade de interés dicha publicación”, se dice, a la par que se entiende “que no había en absoluto necesidad para estigmatizarle públicamente de nuevo”, considerando además, se afirma también, “el hecho de que está tratando de reintegrarse a la sociedad”. Se juzga que había resultado correcta la balanza de intereses realizada por la Corte Suprema censurando dicha publicación. En definitiva, la enseñanza del caso: ¡ojo con el abuso de la imagen: no por haber sido condenado penalmente se pierde el derecho a la propia imagen!

8. Cambiemos de tercio. Un asunto bien interesante es el que enfrentó al periodista Alfred Worm con los tribunales austríacos, sentencia de 29 de agosto de 1997, que nos lleva a considerar la tan reciente práctica española que han introducido algunos periodistas con toda desfachatez, y al parecer con gran éxito de audiencia, que consiste en realizar lo que llaman “juicios paralelos”: cuando en el juzgado o en

la Audiencia se está viendo una causa, el periodista, con un insólito activismo, contrasta opiniones, oye a expertos o incluso citas testigos, cuando no pronuncia el veredicto, condena o absuelve, como si del auténtico juicio se tratara. Por cierto, que a la vista de tales experiencias cabe pensar si el Estado no podría ahorrarse el cuantioso coste de la justicia y encomendarla sin más a estos sabihondos periodistas. Práctica a la que se une la de las filtraciones, de modo que ya sabe el periodista muchas veces, incluso antes de haberse debatido, cuál va a ser el resultado de un proceso en marcha. Hubo una vez un juez que se hizo muy famoso porque, al parecer, practicaba habitualmente un curioso contrato, que tal vez habría que animar a los amigos de la Comisión de Codificación a incluir en el código civil o acaso en el código mercantil: tú me sacas a mí en el periódico y yo te adelanto todo tipo de información confidencial. Práctica esta de las filtraciones tan nociva para el buen orden de la justicia que aparece en nuestra sociedad más de lo debido, incluso allí donde menos pudiera esperarse, hasta el punto de que, en ocasiones, bien se sabía dónde estaba la fuente de la filtración, en el propio Tribunal Constitucional. Y es que el referido contrato de intercambio es muy tentador.

Vengamos al caso. En Austria está permitido sin ningún problema glosar, comentar o criticar las actuaciones penales, ya en las revistas especializadas, ya en los medios de prensa, ya en público. No se puede olvidar que fue muy importante la orientación que marcó el Tribunal Europeo de Derechos Humanos con su famoso asunto de 1979, *Sunday Times c. Reino Unido*, en cuya decisión participó, por cierto, el juez García de Enterría. No obstante, la legislación de prensa austríaca (*Mediengestz*) tiene un artículo 23, rubricado “Influencia abusiva sobre un proceso penal” (“*Verbotene Einflussnahme auf einer Strafverfahren*”), en el que se sanciona a quien adelante cuál deba ser el resultado probable del juicio, o el valor de los medios de prueba, de forma que sea susceptible de influir sobre la marcha del proceso.

Se trataba de un juicio importante, que evidencia además que la historia se repite: un ex ministro de Hacienda estaba siendo juzgado por fraude fiscal. Pero el periodista se pasó en sus comentarios, y los tribunales le sancionaron. “¡Libertad de expresión!”, se clamará, ¡pero no todo cabe en la libertad de expresión!, se responderá. El Tribunal Europeo glosa con detenimiento el alcance de la expresión “garantizar la autoridad y la imparcialidad del Poder Judicial”, considerando, además, que era un proceso que iba a ser fallado según la fórmula de escabinado —esa variedad en que se mezclan jueces profesionales y legos—, teniendo en cuenta que los miembros del jurado no permanecían aislados, como en otros sistemas, sino que estaban abiertos a todo tipo de influencias. Al recalcar la imparcialidad, con la vista puesta en la regulación, sin duda restrictiva, se recuerda que los tribunales de una sociedad democrática deben inspirar confianza tanto a las partes como al justiciable en general. De ahí que los Estados deban tomar las medidas oportunas para atender a la protección del papel fundamental de los tribunales en una sociedad democrática (p. 40). Es así como dirá expresamente el Tribunal Europeo, parafraseando lo que había afirmado en la *sentencia Sunday Times*: “de habituarse al espectáculo de los pseudoprocursos en los medios de comunicación, pueden seguirse a largo plazo consecuencias nefastas para el reconocimiento de los Tribunales como los órganos genuinos para juzgar de la culpabilidad o de la inocencia en lo que a una acusación penal se refiere” (p. 54).

No deja el Tribunal de Estrasburgo de formular otro aviso importante al recalcar que ciertamente interesa fijar con claridad lo que han hecho las personalidades conocidas, aunque no sea menos cierto que estas han de disfrutar, como cualquiera, de las garantías de un proceso equilibrado, lo que incluye también

el derecho a un tribunal imparcial. Y apostilla: “Los periodistas deben recordar que están redactando artículos sobre procesos penales en marcha y que las fronteras de los comentarios admisibles pueden dejar fuera declaraciones que, intencionadamente o no, se exponen a reducir las oportunidades de una persona de disfrutar de un proceso justo o a destruir la confianza del público en el papel desarrollado por los Tribunales en la administración de la justicia penal” (p. 50).

Lo cierto es que se demostró cumplidamente que el periodista había escrito su artículo “deseando erigirse en juez del asunto”, o que “había escrito con la intención de influir sobre el curso del proceso”, o que “había intentado intencionadamente llevar al lector a la conclusión de la culpabilidad del acusado prediciendo la condena” (p. 51). En suma, Alfred Worm fue sancionado, pero fue correcto sancionar y limitar la opción periodística: la ley sancionadora no era incorrecta, la aplicación al caso había sido adecuada, aparte de que la sanción resultaba moderada. Lo que quiere decir que es muy importante afianzar la confianza de todos en la justicia, por lo que la libertad de prensa habría de respetar sin falta ciertos límites.

9. Demos otro salto para abordar un bien interesante asunto, asunto paradigmático, que nos permitirá también —¡cómo no!— reflexionar sobre la realidad española.

Partiremos, como paso previo, de la tan frecuente como insólita presencia en España de lo que se ha llamado “pena de banquillo”. Vivimos un momento de plétora de la que a mí me parece tan execrable judicialización de la política, claro testimonio de nuestra falta de madurez democrática. Fuerzas políticas que apenas tienen fuerza abusan del recurso a la justicia para lograr cuota de presencia en la prensa; no escasean los sindicatos de mafiosos puestos a utilizar la acción popular en el ámbito penal a modo de chantaje, cuando el artículo 125 de la Constitución bien permitiría evitar abusos —por cierto, esto está escrito antes de sucesos recientes, pues era un secreto a voces—, y, a la par, en no pocos casos, se han penalizado conductas que bien casarían como meras irregularidades administrativas. El caso es que, como digo, ha proliferado la pena de banquillo, de la que saca tanto provecho la prensa, hasta el punto de que son numerosísimos los afectados por ella. Y en la mayoría de los casos, todo quedará en nada, pero ¡vete a enderezar los perjuicios causados!

Pues bien, junto con lo anterior, periodistas, reporteros y fotógrafos españoles se han especializado, importando, sin pensarlo dos veces, algunas experiencias foráneas, en lo que yo llamaría “pena de paseíllo”. “Pena de paseíllo”, “pena de fotógrafo”, “pena de reportaje”, una pena no enumerada en el código penal, una pena que no fue aprobada por ley orgánica, que no se estudia en los cursos de derecho penal y que, sin embargo, se aplica insistentemente. ¡Vaya si se aplica y con qué corrosivos efectos! Piensen, pónganse en la piel, de quien tiene que ir a declarar ante el juez, responder a las preguntas del fiscal o del abogado de la parte contraria, que necesita toda su serenidad y sosiego, y que se encuentra como preparación con que tiene que sortear de entrada un enjambre de reporteros, ante los que no sabe si reír o llorar, con el incesante disparo de objetivos y flashes, cuando no empujones. Sorprende esta reminiscencia de los actos de fe, en los que había que humillar y degradar a los disidentes, con todo tipo de prácticas y atuendos, coraza incluida. ¿Se justifica tanta crueldad? Desde luego, para nada sirve a los efectos de la justicia, pero tampoco añade nada necesario al servicio de la información, que bien puede prescindir de ese paso.

Los que somos europeístas convencidos hemos mirado y seguimos mirando los distintos testimonios de la Europa de la convivencia, del respeto y de la cultura, la “Europa de los derechos humanos”, de que me gusta hablar. En la época de la codicia, en que los elegidos se creían habilitados para destruir a su antojo, en aras de lo que llamaban progreso y era mera especulación, calles, barrios o conjuntos históricos entrañables que eran testimonio de nuestra historia, era un consuelo contemplar cómo se conservaban las viejas ciudades y pueblos de Francia, de Alemania, del Reino Unido y de tantos otros países. Ahora, ante el fenómeno que estoy refiriendo, anima contemplar esos países, tan próximos, en que impera la convivencia, la tolerancia, el respeto y la igualdad de derechos sin justificar diferencias a causa de los comportamientos. Los derechos son derechos para todos, sin excusas. De ahí que la práctica referida de fotografiar a los que comparecen ante la justicia esté prohibida. Práctica prohibida, insisto, porque ninguna falta hace para una correcta administración de la justicia, para nada se necesita para una completa información, y lo único que hace es complacer el morbo y ofrecer carnaza. Países modelo, además, en los que prácticamente no existe corrupción. La corrupción se ha combatido de otra manera. Todo eso es un abuso de la libertad de expresión y, por eso, bien está que se prohíba. Resulta paradigmática, en efecto, la sentencia del *caso Egeland y Hansed c. Noruega*, de 16 de abril de 2009. En Noruega, al igual que en otros países, la Ley de Organización de los Tribunales prohíbe, en los casos penales, a falta de consentimiento, cualquier tipo de grabación de la vista oral —como fotografías filmes, radio o televisión—, así como tomar fotografías o grabar de cualquier manera a los implicados, acusados o condenados al dirigirse o al salir de la sede judicial. Así se establece y así se aplica, se trate de quien se trate, o se trate de lo que se trate. El caso resulta paradigmático, dado que se estaba en presencia de un crimen horrible que había conmocionado a la opinión pública del país, un triple asesinato, con cuatro acusados, unidos, varios, por lazos familiares. Se acababa de pronunciar la condena y concluía el proceso. Una de las implicadas, nuera de los asesinados, que se proclamaba inocente, sería condenada a la pena máxima —21 años—, con privación de libertad inmediata, sin esperar al recurso de apelación. Pues bien, cuando salía del tribunal para ir al coche de la policía, “consternada, destrozada y deshecha en lágrimas”, como se dice literalmente, fue fotografiada, y al día siguiente esa fotografía aparecería en la portada de los dos más importantes periódicos de Noruega. ¿Qué pasó? Pues nada, que se aplicó la ley y los responsables de ambos periódicos fueron condenados a la multa correspondiente. ¿Y la libertad de prensa? Eso es lo que alegaban ambos. Resulta muy solvente el razonamiento de la Corte Suprema, que en gran parte hace suyo el Tribunal de Estrasburgo. Este recalcará el importante papel de la prensa, así como el derecho del público a ser informado. No ofrece dudas tampoco de que, en el caso, crimen tan horrible era un asunto de interés público. Pero no por ello dejará de pesar la protección de la intimidad y la garantía de un proceso justo. El Tribunal recalca que la referencia del artículo 10.2 del Convenio a cómo el ejercicio de la libertad de expresión “entraña deberes y responsabilidad” se aplica también a la prensa, desde la importancia además de proteger la reputación y los derechos de terceros, así como de garantizar la autoridad del poder judicial. Se dirá también que tales “deberes y responsabilidades” resultan especialmente significativos cuando se trata de facilitar fotografías al gran público. Se reitera asimismo que la noción de intimidad del artículo 8 del Convenio comprende tanto la identidad de la persona como su nombre o su imagen. En definitiva, el Tribunal, que asume que Noruega ha regulado correctamente la materia, entenderá que aunque las fotos hayan sido tomadas en un espacio público y estuvieran relacionadas con un suceso de interés público, no por ello dejaba de haber una intrusión injustificable. En conclusión, por unanimidad, considerando además que las multas eran leves, Noruega no ha infringido la libertad de prensa al sancionar a ambos periodistas. Hermoso, ¿verdad? Añadiré que la sentencia explica que si

no hay una opinión uniforme al respecto entre los países del Consejo de Europa, en todo caso el criterio vigente en Noruega se aplica también en Suecia, en Dinamarca, en Chipre, en Inglaterra y Gales, en Austria, etc. Y, más aún, se transcribe en la sentencia el principio octavo de la Recomendación 2003-13 del Comité de Ministros a los Estados miembros del Consejo de Europa, que, bajo el rótulo de *Protección de la intimidad en el contexto de los procedimientos criminales en marcha*, señala: “La obtención de información sobre personas sospechosas, acusadas o condenadas, u otras partes, en un proceso penal, debe respetar su derecho a la protección de la intimidad de acuerdo con el artículo 8 de Convenio. Particular protección debe darse cuando las partes son menores u otras personas vulnerables, lo mismo que a las víctimas, testigos, así como a los familiares de los sospechosos, acusados o condenados. En todos estos casos habrá que poner especial cuidado sobre los efectos perjudiciales que la facilitación de información sobre su identificación pueda tener sobre las personas aludidas en este principio”. No se olvide que, obviamente, España forma parte del Consejo de Europa. ¡Claro y contundente, sin duda! Un buen ejemplo para meditar.

10. Y ya, incidentalmente, un último ejemplo. La muy reciente sentencia Stoyanov y otros c. Bulgaria, de 31 de marzo de 2016, nos depara un supuesto que, al parecer, es la última moda en lo que respecta a las relaciones entre policías y periodistas: cuando la policía, en una compleja y preparada operación, va a detener a unas personas en una investigación criminal, no se habrían enterado los afectados, pero el caso es que acuden al unísono cámaras y fotógrafos, que grabarán toda la secuencia, lo que luego se reflejará profusamente tanto en la prensa escrita como en internet. En el caso, se trataba de una actuación, que luego se consideraría irregular, una chapuza sin fundamento, que además no conduciría a ningún resultado penal, y con una serie de peculiaridades que harían que Bulgaria fuese condenada en la sentencia por diversas causas. La operación se había realizado de madrugada y de manera brusca. La ridícula fotografía de uno de los afectados tal y como se acababa de levantar de la cama —imaginen—, y además esposado, se transmitiría y reflejaría profusamente. Pues bien, esta será, junto con otras, una de las circunstancias que justifican que el Tribunal de Estrasburgo, por unanimidad, considere, aparte de otras condenas, que se ha producido un trato degradante y se aprecie, por ende, violación del artículo 3 del Convenio.

11. Esto es lo que hay: ¿utopía, ingenuidad? Yo no diré más al respecto, aunque solo recordaré, parodiando a José Antonio Labordeta, aquello de: “Dicen que hay tierras al norte...”.

Bien conocéis el oficio del grabador: para que luego salga la lámina correcta, él debe esforzarse por dibujar la plancha al revés. Porque apreciamos al periodista cabal, más aún, lo necesitamos, me he permitido la picardía de grabar la plancha al revés. Pero estoy convencido de que el juego nos permite a todos representarnos la imagen correcta y tener las ideas claras.

Concluyo, en suma, esta, para mí, tan grata velada, tan cargada a la par de emociones. Muchas gracias de nuevo a todos, a los que tan amablemente me habéis honrado y a los que sin regatear esfuerzos ni incomodidades me habéis acompañado. Hago votos porque, desafiando lo que luego cantaremos en el *Gaudeamus*, la senectud no me resulte demasiado molesta. Ojalá pueda seguir disfrutando muchos años de tan grato apoyo, mantenida viva la ilusión por trabajar en torno al tan sencillo misterio de la Universidad: insistir en estas cosas que nos gustan, saber algo más cada día y transmitirlo, gustoso, a los demás,

en esa labor callada y continuada —lejos de nosotros la aspiración de trepar por encima de todo—, sabiendo que ha de ser crisol de convivencia, respeto a la ley, afán de saber y tolerancia, esas virtudes cívicas que nos debemos esforzar en practicar, proclamar y propagar. Y, de esta manera, contribuir incansablemente al fortalecimiento en nuestras sociedades de los derechos fundamentales, que son para disfrutar, con lo cual, a la par —y termino—, seguimos la certera guía que nos marca la Constitución de 1978 en sus inicios, cuando apuesta por promover el bien de cuantos integran la nación española.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Aquest vespre complim un acte fonamental en la vida universitària, la incorporació al nostre claustre de doctors d'una figura que simbolitza alguna cosa més que la seva pròpia trajectòria. Tal com s'expressa en la nostra normativa, un *doctor honoris causa* personifica una aportació significativa, bé a la Universitat de Lleida en si, bé a la cultura acadèmica en general. I aquest és el cas del professor Lorenzo Martín-Retortillo Baquer, una de les grans figures del Dret dels darrers anys.

La seva trajectòria investigadora ha estat vinculada, fonamentalment, al camp del Dret administratiu, en què la seva contribució és, senzillament, extraordinària, com molt bé ha glossat la magnífica *laudatio* realitzada pel professor Juan Pemán.

Així doncs, en aquest discurs, el rector no pot fer altra cosa que reflexionar sobre el que la figura del nostre *honoris* aporta com a incorporació al nostre claustre de professors i, en darrer lloc, allò que la seva obra ens ensenya.

Resulta complicado tratar de condensar la obra del profesor Martín-Retortillo en torno a un grupo de líneas de investigación definitorias, toda vez que se ha mostrado como un administrativista total y completo. En efecto, nuestro *honoris causa* es un autor muy prolífico y fecundo que ha abordado la práctica totalidad de las instituciones centrales de la disciplina del Derecho administrativo: desde los temas vinculados a las fuentes del Derecho hasta la organización administrativa, pasando por el procedimiento y el acto administrativos, la gestión de los servicios públicos, los bienes públicos, el empleo público, la responsabilidad patrimonial, el control judicial de la Administración, el régimen sancionador administrativo y numerosos ámbitos sectoriales del Derecho administrativo como los transportes, la energía, el medio ambiente o la convivencia ciudadana. Como puede apreciarse, el profesor Martín-Retortillo es un verdadero *renacentista* del Derecho administrativo.

Si fecunda es su aportación en cuanto a materias tratadas, no resulta menos relevante su modo de transmitir los conocimientos. Autor de más de una veintena de libros, ha editado y participado en numerosas obras colectivas y publicado en las principales revistas de derecho administrativo, con una presencia continuada y fértil. Y también ha sido prolífico en atender a géneros como el prólogo, que, sobre demostrar su dominio en las más diversas materias, es revelador de su profundo compromiso con el magisterio universitario.

Si se observa en conjunto, la obra del profesor Martín-Retortillo se muestra como un edificio imponente. Un edificio que, entre otras muchas cualidades, atesora la virtud de ser causa importante de la evolución y el progreso del Derecho administrativo español en una etapa en la que históricamente se ha producido

una mutación muy decisiva en nuestro país: la acomodación de los estudios de Derecho a los cánones constitucionales, primero, y a los europeos, después.

Siendo extraordinaria su obra vinculada al Derecho administrativo, no puede dejar de destacarse, por otra parte, la condición de Martín-Retortillo como un investigador que conecta el Derecho con un entorno muy amplio de conocimientos proporcionados por las ciencias sociales, precisamente las disciplinas que ayudan a enriquecer la construcción jurídica. En el sentido integral de la expresión, es un *sabio* que atesora un gran bagaje de conocimiento histórico y una gran cultura literaria, que le permiten ofrecernos siempre una visión holística de la realidad cimentada en el Derecho.

Varios son los valores universitarios que encarna el profesor Martín-Retortillo. Permítanme situar en un primer lugar a la *dedicación*. Nuestro *doctor honoris causa* muestra una vocación plena al servicio de un oficio que siente y vive como un servicio hacia la sociedad. Transcurrida casi una década desde su jubilación administrativa, ha mantenido, e incluso acrecentado, su nivel de producción de publicaciones, conferencias, impulso de trabajos e investigaciones colectivas, etc. El profesor Martín-Retortillo nunca ha colgado los bártulos y todo apunta a que nunca lo hará. Si me permiten ustedes un coloquialismo, todos sabemos que se irá con las botas puestas.

Esta intensa tarea posjubilarse demuestra con creces una realidad que todos conocemos desde siempre: su fidelidad a unas opciones vitales, a un estilo y a una trayectoria, que más allá de los roles y de los compromisos que derivan de un determinado puesto de trabajo o de unos determinados cargos, le conducen a seguir estando al pie del cañón, con unas energías envidiables en una fecunda *segunda juventud intelectual*.

Preciso y justo es destacar también su pasión por la transmisión de un *espíritu crítico* destinado a hacer pensar, de lo que hay muestras sobradas en su trayectoria, no solo como profesor, sino como agente activo que ha buscado que la Universidad esté al servicio del interés general y de la transformación real de la sociedad. La mejor muestra de esta afirmación es su decisiva contribución, en calidad de senador constituyente, en la elaboración de nuestra Constitución.

Su figura es, asimismo, un referente moral, lo cual resulta muy relevante para un doctorado *honoris causa*. La generosidad docente es otro de los valores universitarios que atesora el profesor Martín-Retortillo. Generosidad docente entendida como una actitud que le lleva a ofrecerse continuamente, y de manera desinteresada, para contribuir al crecimiento del saber y de todos aquellos que gustan de su estudio. Todo lo que rodea a la institución del Seminario, y a la exposición del saber sin la búsqueda de una retribución concreta, constituye una muestra sin par de su entrega a la tarea de enseñar por enseñar, más allá de dedicaciones u obligaciones docentes.

Las anteriores son cualidades que atesora el profesor Martín-Retortillo y que hacen de él un profesor universitario con mayúsculas; un símbolo de la mejor Universidad y del amor profundo al oficio universal de ser universitario. Muchas más podrían exponerse hoy. Pero hay una que no me resisto a dejar en el tintero en este solemne acto académico: la *humildad intelectual*. A pesar de la altura científica alcanzada, del reconocimiento y del prestigio conseguidos, el profesor Martín-Retortillo ha mostrado siempre

el compromiso con el saber sin ropajes, aquel que puede expresarse al margen de las convenciones de cada momento y que no busca los mejores escaparates coyunturales. No guarda sus mejores trabajos para la galería y, aquí y allí, en las revistas más recónditas, pueden encontrarse sugerentes estudios o contribuciones doctrinales que realzan la belleza de la ciencia y un cuidado exquisito con las palabras y los conceptos, que son, por cierto, marca de la casa.

La relación del profesor Martín-Retortillo con la Universidad de Lleida viene de antiguo. Como un reflejo de su constante tarea de maestro, el crecimiento y la consolidación del área de Derecho Administrativo de nuestra Universidad llevan claramente su sello. Así, la Cátedra de Derecho Administrativo ha sido ocupada desde los orígenes modernos de la Universidad de Lleida por dos discípulos directos suyos, los doctores Fernando López Ramón y Juan Pemán Gavín. En particular, será Juan Pemán quien lleve a cabo la conformación de un grupo de discípulos y de colaboradores con los que sentar las bases de un área muy sólida en la Facultat de Dret, Economia i Turisme, un área capaz de cultivar el Derecho administrativo y la misión universitaria con una dedicación encomiable y que tiene como trasfondo esa forma de sentir y de ser responsables en la tarea docente e investigadora, que son el santo y seña del profesor Martín-Retortillo. De manera que podemos decir que la savia de nuestro *honoris causa* no ha dejado nunca de discurrir por las hojas universitarias de Lleida. Testimonio de ello son, entre otros, la excelente tarea de los profesores César Cierco, Antonio Esquerra y Laura Salamero.

Durante esta etapa, además, el profesor Martín-Retortillo se ha mostrado siempre atento y presto para dar respaldo a la escuela leridana de Derecho Administrativo. Lo ha hecho respondiendo, entusiasta y generosamente, a cuantas peticiones se le han cursado para participar en actividades de la Facultad. Pero no solo eso. Ha contribuido a realzar muchos y muy distintos actos académicos. Así lo ha hecho con ocasión de las tesis doctorales, los concursos a plazas universitarias o a propósito de un emotivo homenaje de jubilación al profesor Javier Aquilué, que hoy ocupa el cargo de *síndic de greuges* de la Universidad. Muchas veces ha tenido ocasión de pisar esta nuestra Universidad, y lo ha hecho con gentileza, generosidad, humildad y ánimo de contribuir a la mejora de los estudios universitarios en Lleida. Por todo ello, el rector, en nombre de nuestra universidad, se siente muy honrado y muy agradecido.

Con todo, no sería pertinente acabar estas palabras sin destacar su particular dedicación al tema de los *derechos fundamentales*. Desde sus inicios, ha sido este un motivo recurrente en su trabajo, primero dando cuenta de las dificultades existentes para que las libertades y los derechos se abriesen paso en nuestro país; después, para glosar su consolidación en la etapa constitucional, y por último, para prestar atención sobresaliente al influjo europeo.

Així doncs, no voldria concloure la meva intervenció d'aquest vespre sense fer una sèrie de reflexions personals que l'obra del nostre *honoris* d'avui pot inspirar-nos. Especialment al voltant de la tensió implícita en el concepte de drets fonamentals: reflexionar sobre els drets i les llibertats implica reflexionar sobre l'exercici concret d'aquests drets i com poden interferir en les llibertats dels altres. L'obra de Martín-Retortillo ens ensenya tres conceptes que hem de saber conjugar quan parlem de drets fonamentals: tolerància, empatia i responsabilitat.

En primer lloc, la tolerància implica que aquests drets poden ser entesos pels altres d'una manera no coincident amb la pròpia.

Sota l'esperit d'uns drets universals, il·limitats i inalienables, tal com els va formular la burgesia revolucionària de finals del segle XVIII i la primera meitat del segle XIX, s'aixopluga, en realitat, tot un cromatisme de concepcions que matisen i modifiquen aquests drets i aquestes llibertats. No en va, l'apel·lació a un sol dret, de manera radical i innegociable, ha estat la manera que han tingut les ideologies totalitàries de retallar o negar les llibertats col·lectives o individuals. D'aquesta tensió no estan tampoc lliures les societats democràtiques, ni la mateixa institució universitària. La tolerància implica, precisament, veure a cada moment que hem de fer una renúncia pròpia a part dels nostres drets per garantir la llibertat dels altres. Malauradament (o afortunadament, segons com es vulgui veure), la tolerància no es pot imposar, tan sols es pot exposar. És a dir, no es pot obligar a ser tolerant. La tolerància és quelcom substancial a les ideologies individuals o col·lectives que tan sols es pot promoure mitjançant l'educació en valors. Però també és cert que aquesta tolerància cal que sigui fomentada pels poders públics mitjançant l'exemple i la moderació. No vivim en uns temps bons per a la tolerància, ni en la nostra societat ni a escala mundial.

La Humanitat està abandonant bona part dels principis generals per refugiar-se en la defensa dels drets propis que afecten una part limitada dels individus o dels grups.

Precisament per aquesta raó, també és fonamental l'empatia, és a dir, la capacitat d'exercir els nostres drets posant-nos en el lloc dels altres. Des de les reflexions del professor Martín-Retortillo sobre el dret al silenci, un pot reflexionar sobre com de difícil és l'exercici d'un dret si els altres no són capaços de posar-se en el nostre lloc. Per gaudir del meu dret al silenci, cal que els altres deixin d'exercir el seu dret al soroll. Molt recentment, hem viscut algun exemple d'aquest conflicte amb les festes organitzades pels estudiants. Compatibilitzar el dret a la festa i a la música amb el dret al descans dels altres no és fàcil. Cal saber ponderar les necessitats de grups molt diferents, i aquí rau el valor humanístic de l'obra del nostre nou *doctor honoris causa*. Gràcies a aquesta empatia, i sols mitjançant el seu exercici, ens podrem autoconvèncer i acceptar la limitació voluntària de les nostres llibertats. L'ordenament jurídic pot fer moltes coses, però, al contrari d'allò que es deia a la Constitució de Cadis, no pot obligar-nos a ser bones persones.

En darrer lloc, la responsabilitat ens dicta l'abast i les limitacions dels drets i l'exercici de les llibertats. És la responsabilitat la que ens dicta que pot ser convenient limitar el dret a portar armes, a consumir determinats productes o a realitzar determinades activitats. Recentment, ha sortit alguna obra que, des del llibertarisme més extrem, nega la capacitat per regular o intervenir en aspectes com el tràfic de drogues o el proxenetisme. Es defensa que qualsevol regulació que vagi en contra de la lliure voluntat de dues parts contractants atempta contra la llibertat dels individus o, més enllà, contra una il·limitable llibertat de mercat. Més a prop nostre, aquests darrers dies, hem pogut veure a la nostra institució alguns fets reprovables emparats en la negació del monopoli de la violència per part de les institucions. Si es nega el dret d'un individu que l'autoritat pugui reprimir una actitud socialment reprovable, se li nega, de fet, el dret a la justícia. Aquí, un cop més, m'hauré de decantar pel sentit de la responsabilitat. Els meus drets comporten les meves responsabilitats i sols si s'està disposat a assumir les segones pot justificar-se moralment l'exercici dels primers.

Sens dubte, amb una agilitat conceptual envejable, el professor Martín-Retortillo es mou en un terreny ple de mines intel·lectuals i morals, com hem pogut apreciar en la seva lliçó magistral. La seva obra és inspiradora i pedagògica al mateix temps. Pedagògica perquè ens marca les línies vermelles, tot i que sovint no ens agradi que ens les mostrin, tant als governants com als governats. I inspiradora perquè ens obre la porta a estendre les seves ensenyances a altres esferes de la nostra actuació, tant individual com col·lectiva.

Així doncs, vull acabar aquest discurs donant les gràcies al nou *honoris causa* de la Universitat de Lleida per la seva obra, pel seu magisteri i, sobretot, per la seva guia moral. En definitiva, per una trajectòria i unes realitzacions plenament coincidents amb el projecte de construir una universitat i una societat més tolerants, justes i lliures.

Querido y admirado maestro Lorenzo Martín-Retortilo, muchas gracias por aceptar pertenecer a este claustro de la que siempre ha sido y será su casa académica catalana.

HONORIS CAUSA

FRANCESCO TONUCCI

23 DE NOVIEMBRE DE 2016

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec de la Dra. M. Àngels Balsells Bailon

Magnífic rector, president del Consell Social, secretària general, degà, autoritats acadèmiques i civils, membres de la comunitats universitària, senyores i senyors.

El títol de *doctor honoris causa* s'atorga a les persones que han destacat pel seu coneixement i la seua trajectòria. És un acte que vol honorar la persona que el rep i la institució que el concedeix, i que permet posar de manifest el compromís de la universitat amb la trajectòria del doctorand fins al punt de comprometre's a tenir en consideració el seu exemple.

En qualitat de padrina, el meu paper és destacar els mèrits professionals, intel·lectuals i acadèmics del professor Francesco Tonucci per justificar-ne el nomenament com a *doctor honoris causa* de la Universitat de Lleida. Agraïxo al rector magnífic i al degà de la meua facultat el fet d'haver-me atorgat l'honor de fer la *laudatio* d'aquest referent internacional de la pedagogia i que ha tingut una influència molt més enllà de les parets de la disciplina a la qual pertany.

No voldria fer una enumeració impossible i minuciosa de totes les fites, mèrits, èxits i valors de la seua polifacètica carrera, sinó que he volgut assumir aquesta responsabilitat per fer visibles quines han estat les idees més rellevants del seu treball i que han influït en els corrents d'innovació educativa, en les polítiques municipals de la infància i en la societat en general.

Francesco Tonucci va néixer a Itàlia el 1940. Es va llicenciar en pedagogia per la Universitat Catòlica del Sacro Cuore de Milà i, en acabar els estudis, va treballar com a mestre fins al 1966, quan va ingressar com a investigador a l'Institut de Psicopedagogia del Consell Nacional d'Investigacions d'Itàlia —ara Institut de Ciència i Tecnologia de la Cognició. Allí va iniciar-se una trajectòria brillant, dilatada i compromesa amb la infància i l'educació.

La *in-fancia* és un terme que ve del llatí *in-fale* i que significa “el que no parla”, la qual cosa reflecteix la visió dels nens i les nenes com els *encara-no*, un projecte de persona, una antesala dels *ja sí* amb què la societat defineix l'adult. La societat va negar l'*existència* de la infància com a tal durant molt temps i no va canviar definitivament fins al segle XX, amb la Declaració dels Drets de la Infància i la posterior aprovació de la Convenció dels Drets dels Infants, el 1989. Aquest text, de rellevància internacional, va establir el dret, entre d'altres, dels infants a participar en les decisions que afecten les seves vides: dret a participar, a opinar, a parlar...

Tonucci va tenir aquesta visió de la infància des dels inicis de la seva carrera i es va avançar al que, encara avui, es considera un repte social, i ha dedicat tota la carrera a disseminar aquest concepte amb passió, honradesa intel·lectual i compromís social.

Des del 1968, i a través del seu *alter ego*, Frato, ens fa mirar el món amb ulls d'infant. A través de tires còmiques i satíriques, Tonucci vol fer arribar a tota la societat, i en particular, als professionals de l'educació, la importància d'escoltar la infància i de fomentar la seva participació en totes les esferes públiques i privades.

Quan es pregunta a Tonucci per què utilitza el còmic, respon amb aquestes paraules:

Frato va néixer el 1968, quan molts de nosaltres buscàvem formes noves, diferents i eficaces per expressar-nos i per comunicar-nos, fins i tot, amb aquells que no acostumaven a llegir llibres. No veia lògic que únicament es debatessin els resultats de la recerca en publicacions que només llegien els investigadors.

L'èxit de les tires satíriques per denunciar els errors educatius i per defensar la veu de la infància es posa de manifest en la quantitat i la qualitat de les publicacions. Entre altres revistes, *Cooperazione Educativa*, *Comics Scuola*, *Riforma della Scuola*, *Corriere della Sera*. El seu primer llibre de recopilació de vinyetes, *Amb ulls de nen*, del 1980, és actualment reconegut com a obra de psicologia i de pedagogia arreu del món, i s'ha traduït al castellà, català, francès, portuguès, gallec, anglès i japonès.

Aquest llibre va ser l'inici de molts d'altres que s'ha anat publicat posteriorment: *Infant s'hi neix* (1985); *Com ser infant* (1985); *La solitud de l'infant* (1994); *Ensenyar o aprendre. L'escola com a recerca quinze anys després* (1994); *Amb ulls de mestre* (1995) i *Si no hacéis como yo!* (1995), entre d'altres.

Però si Frato és el pseudònim que utilitza Tonucci per *amagar-se*, com ell diu, i per dibuixar, el seu nom, en canvi, està clarament identificat amb el projecte *La ciutat dels infants*, en què proposa a l'Administració una nova filosofia de govern de les ciutats, utilitzant com a paràmetres la participació dels nens en el govern de la ciutat i la recuperació de l'autonomia de moviment per part del nen. Com en el cas de Frato, torna a situar la infància en el centre, i fa arribar aquesta nova mirada a les polítiques municipals i a l'ordenació urbanística.

Aquest projecte, que va començar a Fano, la ciutat natal de Tonucci, és avui una xarxa internacional promoguda per l'Institut de Ciència i Tecnologia del Coneixement (ISTC), i amb més de 140 ciutats pensades amb i per a la infància a l'Argentina, Xile, el Perú, l'Uruguai, el Paraguai, Colòmbia, Espanya i Catalunya. Ciutats arreu que comparteixen l'ideari de Tonucci perquè l'autonomia i la participació dels més petits serveixi per aconseguir ciutats que tinguin en compte les seves necessitats i els seus drets, en la mateixes condicions que els adults.

L'any 1996 es va publicar el llibre *La ciutat dels infants* i, després d'11 anys d'experiència, es va publicar *Quan els infants diuen prou!*, que recollia la veu, les frases i les reflexions de nens i nenes relatives a diferents aspectes de la pràctica de la ciutat dels infants.

Però el projecte *La ciutat dels infants* no és només un projecte educatiu, ja que és un referent que també s'utilitza en disciplines tan dispars com l'arquitectura, la pediatria, i la geografia urbana, entre d'altres. Mèrit reconegut, per exemple, per l'Escola d'Arquitectura i Urbanisme de la Universitat Nacional de La Plata, que va promoure el seu nomenament com a *doctor honoris causa*.

I aquesta és una més de les excepcionalitats i grandeses del llegat de Tonucci. Ultrapassa els límits tradicionals de les disciplines universitàries, supera la influència tradicional de la pedagogia i aporta una mirada holística de la infància, que ens serveix a tots.

Arribem al ressò inqüestionable en el món del magisteri i de l'educació, el qual considera Tonucci com un pedagog amb plantejaments innovadors i que va fer seus els vents de la nova pedagogia, construïda a partir dels llegats de l'escola moderna.

Sabem que la participació dels infants i els adolescents és un dels referents en el marc de les pedagogies actives. Encara que, en molts casos, les propostes del moviment de l'Escola Nova, les pedagogies progressistes inspirades en Dewey o la pedagogia escolar de Freinet utilitzessin altres termes, han contribuït a entendre la participació com un principi educatiu.

Però el valor de Tonucci ha estat tornar a posar a l'agenda de la renovació pedagògica la participació infantil, que ha de ser vista com una metodologia de treball educativa que apodera els infants i els fa partícips del seu desenvolupament. Amb les seves paraules:

L'educador ha d'escoltar i deixar fer. D'una banda, deixar que visquin experiències. I defensar que tinguin la possibilitat de viure-les! Escoltar és la base. En el moment que el mestre es posa a escoltar, ho capgira tot i crea una situació totalment nova. Els nens poden fer aportacions i veuen que hi ha una persona que s'interessa per ells.

La vàlua del seu missatge i la seva influència es poden percebre en publicacions d'articles en les revistes més prestigioses de pedagogia: *Cuadernos de Pedagogía, Revista de Educación, Investigación en la Escuela, Aula de Innovación Educativa, Perspectiva Escolar, Guix, Temps d'Educació, Comunidad Educativa, Enseñanza de las Ciencias* en són una mostra. Així com en la seva participació com a membre del consell editorial de les revistes *Revista Europea de Psicología de la Educación, Investigación en la Escuela, Conflicto, Cooperación en Materia de Educación* i *Edugo*.

La immensa tasca pedagògica de Francesco Tonucci ha estat subratllada amb diferents reconeixements de prestigi, com ara la Medalla d'Or al mèrit en educació de la Junta d'Andalusia i el premi Marta Mata de l'Associació de Mestres Rosa Sensat "en reconeixement de la seva tasca per fer visibles els valors positius de l'educació". I nomenaments com el de professor honorari de la Pontifícia Universitat Catòlica de Lima.

Admirat Francesco, avui és la sisena visita que fas a la nostra ciutat. I és que la ciutat de Lleida i Tonucci han forjat un treball conjunt al llarg del temps:

Començant per la teva llarga relació amb el pedagog lleidatà Josep Alcobé, amb qui vas compartir joventut, amistat i lluites... Continuant per les invitacions del nostre ajuntament, de la universitat, d'escoles i instituts..., i, darrerament, per les teves visites a la primera escola al món que porta el teu nom: el centre públic Francesco Tonucci, ubicat al barri de Cappont, que ha fet seu el teu missatge.

Però voldria acabar fent una menció especial de la influència de Tonucci en la formació de mestres a Catalunya i, en particular, a Lleida. Els moviments de renovació pedagògica i les escoles de magisteri

dels anys setanta van ser els primers seguidors dels teus plantejaments. I a Lleida, en concret, puc donar testimoni en primera persona de com el professorat de l'Escola de Magisteri ens feia arribar als estudiants l'obra de Tonucci. En aquells anys vuitanta vas visitar-nos per impartir una conferència a l'Escola Normal, aleshores ubicada al carrer Camp de Mart. Una Escola de Formació de Mestres que avui és la Facultat d'Educació, Psicologia i Treball Social i que, tancant el cercle, és visitada de nou per tu.

Visita que farà realitat el desig compartit del nostre claustre, que vol honorar la rellevància dels teus ensenyaments i el teu pensament crític, així com la teva inqüestionable influència en el nostre ofici.

Moltes gràcies, Francesco.

ACTE DE DOCTORAT HONORIS CAUSA

A càrrec del Dr. Francesco Tonucci

Rector magnífico, señora Padrina, señor decano, amigas y amigos, gracias. ¡Muchas gracias!

Una ministra de Educación argentina, ante la popularidad de mi persona y de mis obras, dijo a una colaboradora: “No entiendo por qué los maestros argentinos quieren tanto a Tonucci, que los trata tan mal.”

Es verdad: las observaciones tanto de Tonucci como de Frato son duras con los adultos, tanto con los padres como con los maestros y alcaldes, y ello es porque quiero mucho a las niñas y a los niños, hablo, escribo y dibujo en su defensa y en su nombre. Resume bien esta elección de campo, de método y casi filosófica el título de mi primer libro de viñetas, *Con ojos de niño*. Imagino que esto se nota y que produce adhesión y afecto, porque, a pesar de todo, también los padres, los maestros y los alcaldes quieren a las niñas y a los niños.

Y esto es una parte del problema.

Por otra parte, no deja de ser paradójico que estas propuestas, tan simples, sencillas, hasta banales, que deberían ser propiedad de todos los ciudadanos normales de nuestro planeta, merezcan un reconocimiento. Está claro que vivir experiencias como la de hoy me emociona y me conmueve, y por eso agradezco a la Universidad de Lleida y a la Facultat d'Educació, Psicologia i Treball Social este alto reconocimiento académico: Pero, por otro lado, me inquieta y me preocupa.

Para entendernos: ¿qué propongo desde hace más de cuarenta años? Simplemente y solo que los niños saben, son competentes desde los primeros años de vida. ¿Es una novedad? No. ¿Lo inventé yo? No. Lo que es verdad es que si estos principios se quedan en nuestros manuales, en las conferencias y en las declaraciones oficiales, no preocupan, no molestan, no hacen daño.

Si, por el contrario, aplicamos este simple principio, tan claro y indudable para la ciencia, a la vida concreta de las familias, de las escuelas y de las ciudades, las cosas cambian, se hacen complicadas y preferimos sorprendernos, considerarlas extrañas, hasta revolucionarias.

Claro, si los niños saben y son competentes, los padres no pueden tratarlos como si fueran tontos, poniéndolos frente a una pantalla. No pueden negarles la confianza considerándolos incapaces, a pesar de tener seis años, ir a la escuela caminando con sus compañeros y encontrarse con los mismos por la tarde para descubrir el mundo, jugando, observando, superando obstáculos. Ni pueden aprovechar su bienestar económico para llenar a sus hijos de juguetes que, de hecho, impiden el juego, o inscribirlos a tantos cursillos por la tarde para esperar que se hagan campeones de baile o de fútbol, pero perdiendo el placer y la oportunidad de jugar con los amigos. Cuando se gasta mucho dinero, nunca se hace en interés

de los niños. Tenemos que ahorrar dinero y regalar confianza, reconociendo su derecho a ser lo que son y lo que desean, más que lo que desean y esperan sus padres.

Y si los niños saben desde que nacen, la escuela no puede, a los seis años, el primer día de clase, anunciar: "Hoy vamos a escribir la primera palabra." Sin saber qué saben, cómo lo saben, sin recibir sus cuentos, sus deseos, sus expectativas, sus emociones. Si los alumnos son competentes, una buena escuela tendrá que empezar siempre con un momento de escucha y no de propuesta. Será abierta al aporte de cada uno de los alumnos, especialmente de los más débiles, los más pobres, los más lejanos respecto a la cultura de los maestros, para que cada uno de los alumnos reconozca la escuela como su escuela hasta comprometerse para trabajar duro para ser la mejor persona posible.

Esto significa que la escuela debe tener la ambición de ser querida por los alumnos, de que los maestros sean respetados y sus estructuras, cuidadas. Significa que la escuela respeta el tiempo de la tarde como tiempo de los niños, de sus experiencias y de sus juegos, porque necesita sus experiencias como material primario de trabajo escolar. Esto significa no invadir el tiempo de los niños con deberes, tareas, ejercicios.

Si los niños son competentes, los alcaldes no pueden quedarse tranquilos creando costosos lugares de custodia, como los parques para niños, las ludotecas o los distintos servicios infantiles. Deben reconocer que ellos tienen el derecho a participar, lo que significa, por un lado, expresar su opinión sobre cómo debería ser la ciudad para ser adecuada, también, para las niñas y los niños, y por otro lado, estar presentes, físicamente, en los espacios públicos de la ciudad, viviéndolos como espacio de juego, recorriéndolos como espacio de vida. Las ideas de los niños que hemos podido acumular en estos veinticinco años del proyecto *La ciudad de las niñas y de los niños* construyen una política verdaderamente distinta, distinta de la seguridad, de la salud, de la movilidad, del juego.

Si la ciudad sabe escuchar a los niños, darles la palabra, tener en cuenta sus propuestas y protestas, será mejor para todos.

Efectivamente, así se entiende mejor por qué estas ideas simples y de sentido común pueden ser complicadas, incómodas, molestas y se prefiere considerarlas, con sorpresa, innovadoras y hasta revolucionarias: porque, de este modo, podemos no conocerlas, no compartirlas ni tenerlas en cuenta.

Terminando, y renovando el agradecimiento por este reconocimiento, diré que espero que mañana, en un futuro próximo, no sea necesario darlo a quien propone cosas que todos tienen que saber y tener en cuenta, porque ya serán normales y debidas.

DEDICACIONES

Siguiendo con el latín, después de *honoris causa* y antes de la *lectio magistralis*, quiero hablar un minuto del *annus mirabilis* que yo y mi familia estamos viviendo en este 2016, y lo digo para explicar cómo y a quién quiero dedicar este reconocimiento.

En primer lugar, a mi mujer Mariuccia, porque este año celebramos las bodas de oro, para agradecerle el haberme soportado más de lo imaginable y soportable.

En segundo lugar, a Frato, porque también con él estoy cumpliendo los 50 años de colaboración y convivencia, igualmente complicada y satisfactoria, y quien también este año recibió su *honoris causa* con la gran exposición de Granada y que ahora se encuentra en vuestra universidad.

Y en tercer lugar, cumpliendo los 40 años de presencia en España, quiero dedicar este reconocimiento a un gran maestro vuestro en Lleida y que he tenido la suerte de tener como amigo, y que, cuando venía a escucharme, tomando notas y sacando fotos, me despertaba mucha emoción y embarazo. Hablo de Josep Alcobé, que nació en Lleida, donde, en los años treinta, estuvo entre los fundadores del primer grupo de renovación inspirado en Freinet y cuyo nombre era Batec (*latido del corazón*, para los amigos que no son catalanes). Es sorprendente notar que eligieron este nombre en los años treinta si tenemos en cuenta que la pedagogía emocional es uno de los frentes más actuales de la reflexión educativa. Emigrado a Latinoamérica por la dictadura, volvió en los años setenta y fue presidente de la Fimem (la federación internacional de los movimientos inspirados en la pedagogía Freinet).

La bona escola: a sisè, tots aprovats

Els nens i les nenes són protagonistes del seu procés formatiu

No vull fer ni una *Lectio*, ni tampoc fer-la *Magistralis*, només vull fer algunes reflexions entre companys d'aquesta casa, que té el gran privilegi i la gran responsabilitat de ser el lloc de formació dels mestres i les mestres.

Ens situem a inicis de primària. El mestre Lodi escriu als pares:

“Després d’haver passat una setmana amb els nens, puc afirmar que tots tenen una intel·ligència normal, tenint en compte les diferències evidents de caràcter, i diversos nivells de maduresa, sorgits principalment arran de les situacions ambientals en què ha crescut cada nen. Per tant, tots els nens, llevat de fets imprevisibles amb una gravetat excepcional, des d’aquest moment fins a cinquè de primària estan aprovats, amb la garantia d’assolir la preparació mínima que es demana en els programes escolars. En cas contrari, la responsabilitat recaurà en el mestre i l’escola, per no haver posat en pràctica les tècniques educatives adequades per desenvolupar al màxim les actituds naturals i la intel·ligència del nen.”

Tots els nens tenen una intel·ligència normal, així que tots tenen les condicions necessàries per ser aprovats a partir d’ara mateix, des de l’inici de la primera classe, fins a cinquè, l’última classe del cicle de l’escola italiana. En altres paraules, els alumnes són al seu lloc i ara toca que el mestre i l’escola demostrin les seves capacitats per conduir cadascun d’aquests nens i nenes fins als nivells de preparació que preveuen els programes escolars.

L'objectiu de l'escola és donar incentius

La vocació de l'escola és promoure, fer créixer, permetre que cada alumne i que cada alumna es pugui desenvolupar. Així ho afirma la Constitució italiana, que tan estimava Mario Lodi, i la qual, en el seu article 3, després d'afirmar que tots els ciutadans són iguals, promet que la societat farà tot el que sigui necessari per eliminar els obstacles que limiten la llibertat i la igualtat dels ciutadans.

Per tant, no es tracta simplement de passar d'una classe a l'altra, sinó de permetre que cada nen i que cada nena pugui desenvolupar al màxim les seves aptituds naturals i la seva intel·ligència peculiar i particular. I perquè sigui així, el professor i l'escola han de ser capaços de posar en pràctica les tècniques educatives adequades. Així que l'escola no ha de promoure l'excel·lència dels alumnes, sinó de l'escola en si. No perquè els alumnes siguin bons, sinó perquè l'escola és bona, capaç i competent.

D'altra banda, aquests eren els grans objectius del mètode natural de Celestin Freinet, de la pedagogia dels oprimits de Paulo Freire i de la paraula als últims del capellà Lorenzo Milani.

Frases com "Em sap greu senyora, però el seu fill no em segueix", "No ho entén", "Podria però no en té ganes", "Necessitaria més ajuda a casa" haurien de desaparèixer del vocabulari dels professors i de l'escola. El capellà Milano deia que sovint l'escola és com un hospital que només és capaç de curar els sans. En canvi, necessitem una bona escola especialment per als últims, els menys dotats, els que no tenen bona voluntat i els que no tenen una família al darrere que sigui capaç de donar-los suport i ajudar-los. Només en aquest cas l'escola acomplirà la gran tasca d'eliminar els obstacles, tasca que li assigna la Constitució italiana.

Bruner diu: "El problema és que els alumnes s'avorreixen. Aquest és el gran problema que hem d'evitar sigui com sigui."

No podem tolerar una escola que avorreixi, que demani a nens i nenes que passin tantes hores, durant tants dies, durant tants anys, fent activitats que no els interessin, que no hi ha manera que els agradin.

I el pedagog suís Claparède diu: "No una escola on es faci allò que agradi als nens, sinó on els nens estimin allò que fan."

Un nen de sis anys de Bogotà, al cap de poques setmanes d'anar a l'escola diu a la mare: "Mama, vull anar a l'escola un dia a la setmana, perquè amb un sol dia puc aprendre tot el que m'ensenyen i els altres dies em serveixen per jugar."

Una valoració molt dura per part d'un nen tan petit! En un dia a la setmana puc aprendre tot el que m'ensenyen, diu. En certa manera, repeteix la valoració de Bruner, l'escola avorreix perquè dedica massa temps a fer coses poc atractives i, per tant, o bé es redueix el temps o bé es fan més interessants (estimes, com diu Claparède) les coses que s'hi proposen. I els dies restants, afegeix el nen colombià, no serà temps perdut, així serà el temps més ben aprofitat perquè l'utilitzaré per jugar. L'utilitzarà per portar a terme les activitats més importants i més productives intel·lectualment i socialment.

El nen té cent llenguatges

Loris Malaguzzi, el gran creador i director de les Escoles Infantils municipals de Reggio Emilia i gran amic, comença una poesia seva amb aquestes paraules:

El nen té cent llenguatges, cent mans, cent pensaments, ent maneres de pensar, de jugar i de parlar, cent, sempre cent, maneres d'escoltar, de sorprendre, d'estimar, cent alegries per cantar i entendre, cent mons per descobrir, cent maneres d'inventar, cent mons per somniar. El nen té cent llengües (i cent, i cent, i cent més) però n'hi roben noranta-nou.

Qui roba tant als nens? Qui roba les seves llengües, els pensaments, les mans, les alegries i les intel·ligències?

Segurament, hi ha molts culpables. Realment tot el nostre món adult, la televisió, la publicitat, els videojocs, les ciutats hostils... Però entre tots aquests culpables, sens dubte, també hi ha l'escola. L'escola també roba als nens.

Però com pot robar l'escola tantes llengües i tantes intel·ligències? D'una manera simple i eficaç: en proposa i en reconeix poques. Si a l'escola només tenen èxit aquells que obtenen bons resultats en llengua, matemàtiques i ciències, perquè aquestes són les úniques disciplines que es consideren importants, tots els altres nens, els que han nascut amb vocacions diverses, amb capacitats diverses, estan condemnats al fracàs escolar.

El protagonisme dels nens

Gabriel G. Márquez escriu: "Crec que es neix escriptor, pintor, músic. [...] Això significa que quan un nen comença l'escola primària ja pot tenir una predisposició natural per a alguna d'aquestes activitats, encara que no en sigui conscient. I malgrat que no ho sàpiga, el seu destí pot ser millor si algú l'ajuda a descobrir-ho. No per forçar-lo en cap sentit, sinó per crear-li condicions favorables i encoratjar-lo a gaudir del seu joc preferit sense cap por. Crec, amb tota fermesa, que fer sempre allò que a cadascú li vingui de gust, i únicament fer això, és la fórmula guanyadora per a una vida llarga i feliç."

Aquí apareix aquesta paraula rara, inusual quan es parla de l'escola: felicitat. Tot i que ho hauríem de tenir tots clar, de la mateixa manera que crec que ho haurien de tenir clar tots els pares, l'objectiu principal i final de l'educació, tant escolar com familiar, hauria de ser preparar tots els nens i nenes per tenir una vida feliç.

El fet més important i veritable és que cadascú de nosaltres, cadascú dels nostres fills, cadascú dels nostres alumnes té com a mínim un àmbit d'excel·lència, una cosa en què pot tenir èxit; allò que Márquez anomena "el joc preferit". Cal que la família i l'escola facin tot el que estigui a les seves mans per tal que cadascú pugui trobar-lo i dedicar-se a desenvolupar-lo amb totes les seves energies, amb tot l'entusiasme que només pot merèixer el fet de realitzar la pròpia vocació. Així, cadascú es convertirà en el millor, naturalment en allò que més s'adapta a les seves característiques i a la seva intel·ligència específica. I

sentir-se millor produeix diversos efectes positius molt importants: crea un fort estímul per millorar els punts dèbils, dóna satisfacció (i això és un pas important cap a la felicitat) i fa que sigui possible aconseguir un lloc de treball, fins i tot en temps de crisi, perquè sempre hi ha un lloc per als millors i, en darrer lloc, però no menys important, serà un lloc de treball favorable, desitjable, perquè correspon a les pròpies expectatives, als propis desitjos.

Perquè això sigui possible, l'escola hauria de donar a cada alumne i a cada alumna la possibilitat de manifestar-se, d'expressar les seves vocacions, de descobrir els propis talents. Per fer-ho, hauria d'adoptar dues actituds fonamentals: oferir un ventall molt ampli de llenguatges i de diverses activitats, perquè cadascú pugui trobar aquells a què s'adapta millor, i fer una avaluació positiva, és a dir, centrada en les capacitats i en les preferències de cada alumne.

Però, de vegades, sembla que l'escola vagi en la direcció totalment oposada. Com s'ha dit anteriorment, ofereix un nombre molt reduït de llenguatges i d'experiències, pràcticament només en llengua, matemàtiques i ciències, les quals es comptabilitzen mitjançant una avaluació final i adopten una avaluació negativa, encarada a descobrir els punts dèbils més que no pas a descobrir les capacitats per dedicar posteriorment la majoria de les activitats a recuperar allò que falta en comptes de valorar allò que destaca. Evidentment, les mancances, els àmbits en els quals un nen és més dèbil també són els que li agraden o li interessin menys, així que una escola que es dediqui essencialment a aquestes activitats de recuperació (deures a casa, exercicis, classes particulars) sempre serà una escola hostil, avorrida i poc estimada.

El dret a la llibertat d'expressió

Algú podria dir que tot això és molt bonic però que és incompatible amb l'organització escolar actual, amb les normes i amb els programes escolars. Però, en canvi, és tot el contrari. Suposo que tothom té clar que una llei com ara la Convenció dels Drets de la Infància, aprovada per les Nacions Unides l'any 1989 i que Espanya va ratificar i va convertir en llei nacional l'any 1990, té una dignitat i un nivell jurídic molt més elevat que una reforma o que els mateixos programes escolars. Doncs bé, l'article 13 de la Convenció diu: "L'infant té dret a la llibertat d'expressió. Aquest dret inclou la llibertat de cercar, rebre i difondre informacions i idees de tota mena, sense consideració de fronteres, sigui oralment, per escrit, o impreses en forma d'art o per qualsevol altre mitjà triat per l'infant."

Així que els infants tenen el dret a expressar-se lliurement per llei, segons les seves preferències.

Per tant, l'escola haurà d'organitzar-se d'una altra manera per poder ser un lloc on els i les alumnes puguin expressar-se lliurement i, consegüentment, on puguin trobar un ampli ventall de possibilitats expressives i diverses activitats per tal que els sigui possible trobar aquelles possibilitats a les quals s'adaptin millor. I l'escola haurà de descobrir el potencial dels seus alumnes i afavorir-ne el desenvolupament.

De les aules als laboratoris

L'aula és un lloc antinatural que s'ha de superar. Antinatural perquè prové de models que no estan relacionats amb l'educació: són espais que es repeteixen de la mateixa manera, tots orientats cap a un passadís, com si fossin grans cel·les d'una presó o d'un convent. Totes moblades igual, amb els mateixos blancs, la mateixa càtedra i, si fa o no fa, la mateixa decoració a les parets. I en aquest espai anònim es fa tot, des de llegua fins a música, des de ciències fins a dibuix, des de matemàtiques fins a llengües estrangeres. Sona un timbre, surt un senyor, entra una senyora, els alumnes amaguen un llibre i en treuen un altre i, al cap de dos o tres minuts, han de canviar la manera de pensar, la manera de parlar, sortir d'un món i entrar en un altre, perquè ha sortit el professor de llengua i ha entrat la professora de matemàtiques. Aquesta operació és molt complexa i, per als més dèbils, és gairebé impossible.

La proposta és simple i poc original. S'inspira en el comportament de les categories més elevades del treball adult, dels científics, dels artistes i dels artesans. Cap d'ells faria la seva feina en un lloc qualsevol, anònim. Cadascú treballa amb un laboratori equipat i moblat específicament en funció de les exigències de la seva activitat. Simplement, es tracta de renunciar a les aules i únicament tenir laboratoris, cadascun dedicat a la seva activitat o disciplina específica i equipat adequadament. Per tant, tindrem llocs molt diversos entre si, tant per la instrumentalització present com per la decoració. Estem parlant de laboratoris de llengua, d'art gràfica, de música, de matemàtiques i ciències, de ciències naturals, de ceràmica, de mecànica (de la bicicleta, per exemple), de l'hort (un laboratori a l'aire lliure), d'activitats físiques (de ioga), de música, de teatre. I naturalment, d'altres que vagin més enllà de la cultura local o de les capacitats que sàpiguen aplicar els professors. Aquest canvi organitzatiu produirà un canvi important en el transcurs de la jornada escolar. Seran els nens i les nenes que es mouran deixant un laboratori i anant al següent. Aquest moviment, abandonar un local equipat d'una certa manera i entrar en un altre amb instruments i decoració completament diferents, ajudarà a fer-los canviar d'actitud i els facilitarà que es preparin per a les diverses exigències de la nova activitat.

El temps és dels nens

Però què hi aniran a fer, els nens i nenes, a una escola tan diferent i que ofereix tantes possibilitats d'activitats i llenguatges? Evidentment, no podem pretendre que en aquests espais tan articulats, diferenciats i especialitzats, s'hi vagi a seguir un llibre de text o a fer un programa escrit una vegada per sempre i per a tots els infants del país. En aquests laboratoris, els i les alumnes hauran de treballar plegats per elaborar els seus coneixements, per confrontar-los, discutir-los, fer-los créixer. Hauran de ser instruments a l'abast dels infants, que es reconeixen competents i capaços de ser protagonistes del seu desenvolupament. Per tal que aquesta condició, reconeguda per tots els estudis de la psicologia moderna i acceptada ja universalment per la pedagogia, es pugui realitzar, s'han de garantir dues condicions: que l'adult escolti i que els infants tinguin alguna cosa per aportar a l'escola. Si es reconeixen les competències dels infants, de tots, en qualsevol edat i en la condició en què es trobin (de capacitat, nivell social i econòmic), aleshores qualsevol activitat didàctica haurà de començar amb un temps per escoltar i no pas amb una proposta. L'escola es retrau respectuosa demanant als alumnes que expliquin les seves experiències, que manifestin els seus coneixements aprofitant diversos llenguatges perquè és a partir d'aquests punts de partida des d'on es pot començar a treballar individualment i col·lectivament envers el diàleg i el

creixement. Però perquè tot això sigui possible, com deia, els infants han de tenir alguna cosa per aportar a l'escola, alguna cosa per explicar. Avui dia, els professors sovint em diuen que els infants, encara que estiguin estimulats, diuen que no tenen res a dir, que durant la tarda del dia anterior o el cap de setmana o les vacances no els ha passat res d'interessant. Per desgràcia, això és exactament el que passa, no és que els nens siguin reticents o mentiders, sinó que les seves tardes, caps de setmana o vacances són pobres. Es passen aquestes estones fent deures a casa, anant a centres d'activitats extraescolars d'esport, música, llengües estrangeres o davant d'una pantalla de televisió o d'ordinador. Potser ens pensem que són coses que val la pena explicar als altres nens, que, gairebé amb tota certesa, hauran fet aquestes mateixes coses?

L'escola, en canvi, s'hauria d'interessar molt més a fer que els seus alumnes visquessin experiències interessants, importants i emocionants, perquè aquestes experiències haurien de ser els materials principals del projecte escolar, els estímuls de partida, les raons principals de les activitats en les diverses disciplines. Per això, l'escola ha de considerar que la seva franja de temps és el matí, el temps que es viu dins de la seva estructura, i que la franja de temps dels nens és la tarda, el cap de setmana i les vacances. Ha de renunciar a ocupar-lo amb deures per casa, fent-se càrrec, durant el seu temps, de totes les mesures necessàries per a la consolidació i la recuperació, especialment per als menys dotats i amb menys seguiment de les seves famílies. Ha d'ajudar les famílies a entendre que els seus fills han de tenir un temps diari per jugar amb els seus amics sense el control directe dels adults. Ha de sol·licitar a l'administració de la ciutat que intervingui per fer que els espais públics siguin més segurs i acollidors per als nens i nenes que vulguin viure les experiències de l'aventura de la descoberta, del joc. D'aquesta manera, l'escola podrà aconseguir el material fonamental per al seu correcte funcionament: les històries, les descobertes i les emocions dels seus i les seves alumnes.

No necessitem bones reformes, sinó bons mestres

Però, com serà possible, aquest canvi? Els nostres països han pensat i sembla que continuen pensant que, per aconseguir un canvi perquè les nostres escoles s'adeqüin a les exigències de la societat contemporània, és necessari canviar les lleis, aprovar noves reformes. Efectivament, sembla el camí més ràpid i segur: davant les noves condicions i exigències socials, s'aprova una reforma i s'alinea l'escola amb les noves exigències. Durant aquests cinquanta anys que he seguit el transcurs de l'escola italiana, gairebé tots els governs que s'han succeït, i són moltíssims, han considerat que el seu deure d'intervenir en l'escola era canviant alguna cosa. Se n'ha canviat l'arquitectura general, se n'han canviat encara més vegades els programes, les disciplines, els horaris, els llibres de text. Podem dir que s'ha canviat tot per llei. L'única cosa que s'ha quedat substancialment igual és l'escola, i puc observar, amb desconcert, que les activitats escolars que està fent la nostra néta de nou anys són massa semblants a les que feia jo fa gairebé setanta anys!

Les lleis no són capaces de canviar les praxis, (les lleis no són capaces) de canviar l'escola. Una bona llei no serà mai capaç de fer que un mal mestre faci una bona escola, ni una mala llei podrà obligar mai un bon mestre a fer-ho malament.

No necessitem bones reformes, sinó bons mestres.

Referent a això, durant aquests cinquanta anys, no hi ha hagut cap reforma significativa i encara avui dia els professors surten d'universitats en què els estudiants assisteixen a les classes de professors prenent apunts i preparant-se per a exàmens en què hauran de repetir allò que han dit els professors, i millor si ho fan amb les mateixes paraules que els professors i demostren que han llegit els seus llibres. En efecte, els continguts de les classes dels professors han canviat, són moderns, però això pràcticament és irrellevant. Així és com aprenen els futurs mestres a fer classes i així ho faran, garantint que l'escola no canviï mai.

Estic parlant a la seu on es formen els futurs mestres, un lloc on hi ha una gran responsabilitat i un gran privilegi. No em costa gaire imaginar-me com hauria de ser una escola de formació de mestres. Hauria de ser coherent amb l'escola que considerem que aquests mestres haurien de crear. Una universitat de laboratoris i no d'aules, on es puguin utilitzar totes les capacitats i competències, no només les competitives i abstractes. Una universitat on els alumnes siguin els protagonistes perquè aprenguin a reconèixer el protagonisme dels seus futurs alumnes. Una universitat creativa, científica i que no sigui dogmàtica, una universitat democràtica, en què els alumnes participin en les decisions, una universitat que reconegui tot el cos i totes les seves activitats motrius, artístiques i afectives.

Quan parlem dels nostres fills, nosaltres, els pares, diem: el primer no va tenir gaire sort, en canvi, la segona va tenir molta sort, el tercer, així així. Trobar un bon mestre és qüestió de sort. I això no és el que garanteix la nostra Constitució quan declara el dret a l'estudi, o allò que declara l'article 29 de la Convenció dels drets de la infància. No crec que el dret a l'estudi hagi de significar una cadira, un banc i llibres de text, sinó que, en primer lloc, hauria de significar un bon mestre.

Un bon mestre per a cada alumne.

Una amiga mestra de Barcelona em deia: "El pitjor ha de ser bo." Hi estic d'acord.

Acabo amb una frase del capellà Milano:

"Sovint els amics em pregunten com faig classe i com aconsegueixo tenir-la plena. Insisteixen perquè els escrigui un mètode, que jo estableixi els programes, les assignatures i la tècnica didàctica. S'equivoquen en la formulació de la pregunta: no s'haurien de preocupar sobre *com cal fer classe*, sinó, simplement, sobre *com cal ser* per fer classes. [...] S'han de tenir les idees clares en matèria de problemes socials i polítics. No s'ha de ser interclassista, sinó afrontar aquests problemes. Cal tenir una set insaciable per elevar el pobre a un nivell superior. No dic a un nivell igual que l'actual classe dirigent. Sinó superior: més persona, més espiritual, més cristià, més de tot."

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Admirado Francesco/Frato, como saben algunos de los aquí presentes, yo nací en una barriada populosa de L'Hospitalet de Llobregat llamada La Torrassa. Y no solamente nací allí por accidente biológico, sino que, sobre todo, en mi barrio tuve la fortuna de atesorar una infancia feliz y plena entre la escuela y la calle. De hecho, muy al principio, entre los cinco y los ocho años, la escuela era un portal de mi calle, como si entrara en una de las casas de mis vecinos. Después tuve también la suerte de ir a una escuela Montessori, cuando mi padre logró levantar su taller de pintura de coches. Tengo un recuerdo bueno de la escuela, pero maravilloso de la calle. Una calle primero de tierra y luego de asfalto barato. Primero sin coches y luego con algunos coches de vez en cuando. Como mi casa era diminuta, mi madre nos enviaba a mi hermana y a mí a la escalera, primero, cuando éramos más pequeños, y a calle, después, cuando fuimos creciendo. Evidentemente, no es que no nos quisiera. Éramos su vida. Simplemente es que, si estábamos dentro, no podía *hacer la casa*, es decir, limpiarla con tranquilidad y cocinar a gusto.

En mi escalera y en mi calle Oriente socialicé los primeros doce años de mi vida. Siempre he pensado que fueron fundamentales para mí los partidos de fútbol interminables, los juegos de la *galdufa*, de las chapas, de las canicas, las disputas con las pandillas rivales de la calle Juventud, los primerísimos escarceos amorosos, los cuentos de miedo, los concursos de canciones del Dúo Dinámico, de Marisol o de Rafael. Y siempre vigilando a mi hermana Conchita, que era dos años menor que yo. La calle fue mi escuela de vida más preciada. Allí aprendí también a defenderme físicamente, a ayudar a otros compañeros, a sostener causas justas como las de preservar el *territorio de nuestra calle* ante posibles invasores. No había móviles, ni televisores. Solo la radio para escuchar los partidos de fútbol de Carrusel Deportivo y los cuentos infantiles de Radio Barcelona. Todavía no éramos tecnológicos. Y, sin embargo, les puedo asegurar que éramos bastante felices compartiendo un tebeo del *El Capitán Trueno* sentados en el bordillo de una acera. Entre la calle y la escuela había entonces cierta continuidad, pues al menos en el recreo seguíamos jugando a los mismos juegos de la calle. La mayor separación para mí la representaban las matemáticas: siempre sabía cuando estaba en clase gracias a ellas.

Ja perdonaran tots vostès aquesta entrada tan personal del rector. Però d'aquesta manera vull dir al professor Francesco Tonucci que sento en el fons del meu cor el que diu quan ens parla. És una empatia d'epidermis, de trajectòria vital, però també intel·lectual quan m'he anat assabentant amb més detall de qui és, què fa i què ens proposa que fem. Perquè haig de confessar-los a vostès que, en poc temps, jo he passat d'un coneixement superficial de l'obra del professor Tonucci a ser un dels seus seguidors. A seguir-lo no en tot el que diu i proposa, com és lògic en un científic, però sí en una part central del seu discurs que diu, si no ho he entès malament, que no pensem que qualsevol educació és símptoma de progrés i que escoltar els nens és un símptoma de bona civilització.

El professor Tonucci és un homenatge vivent a tots aquells que, al llarg de la història, han pensat que no hi ha bona civilització sense el concurs de l'educació. Una educació que no ha d'estar necessàriament destinada a crear éssers productius per a l'economia, sinó éssers humans capaços de sostenir la condició de ciutadans lliures que busquen crear el seu propi projecte laboral i vital gràcies al fet que disposen d'unes armes informatives i formatives proporcionades per l'educació familiar, escolar i social. Perquè, com bé van proclamar els meus admirats il·lustrats, l'educació és un instrument per aconseguir la igualtat d'oportunitats i fer del mèrit personal, i no de la sang i el naixement, el motiu central per al reconeixement social.

Una ciutadania que, com ens recorda el professor Tonucci, requereix que la política li permeti desenvolupar-se en una ciutat amb un urbanisme amable, pensat per a les persones, en el qual els nens puguin tornar a tenir el protagonisme que abans tenien quan els carrers eren també seus. Un urbanisme per als ciutadans-nens d'avui que interpel·la els alcaldes perquè vigilin que l'arquitectura i l'urbanisme els tinguin en compte. En certa forma, el doctor Tonucci és un *conscienciador* de professionals, intel·lectuals i polítics entorn d'una idea central: els nens existeixen realment i no només són un projecte de futur adult, sinó també una realitat que cal contemplar com a objectivament existent, ja que sempre n'hi haurà i no és lògic no tenir-los en compte a l'hora de dissenyar les nostres ciutats. La ciutat ha de ser dissenyada pensant en la protecció dels nens.

Però també interpel·la el professor Tonucci els seus col·legues acadèmics en les tasques d'anar construint els millors models pedagògics i didàctics perquè l'educació sigui el més efectiva possible en la construcció de ciutadans lliures, capaços d'edificar amb autonomia els seus propis projectes de vida en el marc dels Estats del Benestar dels quals gaudim al primer món. I en aquests projectes pedagògics, Tonucci ens diu que els nens no són només objectes d'aprenentatge, sinó subjectes que hi han de tenir veu. En realitat, Tonucci és un *infantòleg* que ens recorda que en la metodologia educacional els nens han de tenir presència pròpia i han de ser escoltats amb qualitat i sense prejudicis. El nen no només és l'adult del demà, és també el nen de l'avui que no només s'educa a l'escola, fent deures a casa, activitats extraescolars esportives o assistint a classes extres d'anglès. També hem de fer que la ciutat, el carrer, contribueixi a la seva educació. Els nens han d'aprendre a la ciutat, fora de l'escola, per poder aprendre millor dins de l'escola compartint les seves experiències externes a aquesta.

I també ens recorda Tonucci la fonamental tasca del mestre. No sóc capaç d'entendre com els polítics no veuen en els mestres i les mestres de primària la peça fonamental de l'entramat educatiu i de la vida social. No entenc que siguin mileuristes, que no els considerem socialment com es mereixen, que pensem que un futbolista és més important que un mestre en la seva tasca quotidiana d'educar els nostres fills perquè tinguin una infantesa feliç i puguin afrontar amb els valors adequats la seva vida futura. Sempre he dit, i voldria ratificar-ho avui aquí, que és molt més difícil ser mestre de nens que professor universitari. I afegeixo avui: els professors universitaris hauríem d'aspirar també a ser mestres. Per això crec que és tan important la pedagogia en general i la didàctica en particular. Primer, perquè sense bons mestres no hi ha bones escoles. Més que lleis educatives, allò que necessitem són recursos que permetin tenir bons mestres. I segon, perquè ambdues disciplines parlen d'un tema socialment transcendent, un tema que ve de l'eternitat i que sempre serà entre nosaltres. A saber: esbrinar quins són els millors mètodes

per educar els éssers humans en la progressiva conquesta d'una civilització que promoció alhora la felicitat particular i la pública.

Tonucci s'ha mogut en la innovació reivindicant una cosa tan antiga com escoltar els nens i fer una civilització que tingui presents els seus interessos com a nens d'avui i no com a adults del futur. I ho ha fet pertanyent a aquest reduït grup de personatges especials que lluiten per millorar el demà amb la seva pròpia actuació en la vida intel·lectual i en la vida social pràctica. Tonucci és un doctor de l'Acadèmia que accepta totes les condicions del mètode científic. És persona de seminaris i congressos. Director d'un institut de recerca. Busca trobar veritats avalades per la ciència i compartides per la comunitat de psicopedagogs. No és un assagista, sinó un científic social. Però Tonucci, de bell antuvi, va decidir que també havia de ser un intel·lectual que entrés en combat per les seves idees no només en el fòrum acadèmic, sinó també en el fòrum social i polític. Un intel·lectual parlant, sobretot, amb aquests polítics sacrificats i fonamentals que són els alcaldes i els regidors dels ajuntaments per proclamar-los la seva bona nova: una ciutat per als nens.

Així doncs, Tonucci és un científic compromès socialment. És un intel·lectual pròpiament dit. Un intel·lectual que té una veu crítica però amable i consensual. Que sap que la seva paraula ha de ser independent per ser creguda i que mai no ha dubtat a practicar la virtut de la valentia, tan necessària per oferir idees innovadores. Aquest compromís social és el que explica la seva constant lluita per ser escoltat a l'Acadèmia i al Parlament. És el que explica per què, en un primerenc dia de la seva trajectòria, va decidir desdoblar-se en Frato per fer-nos arribar, a través de les seves vinyetes, la condensació del seu pensament pedagògic i de les seves propostes pràctiques, que insisteixen que cal escoltar els nens i saber què aprenen fora de l'escola per plantejar les nostres metodologies pedagògiques. La ciència va passar a expressar-se en el llenguatge públic de la sàtira.

Una sàtira, això sí, suau, constructiva i moralitzadora. Una sàtira que no és només contra l'escola tradicional, sinó que ho és, també, contra un món nou que ell considera que no és segur que signifiqui el veritable progrés que hem de perseguir els humans. Una sàtira en la qual Frato adopta la imatge d'un nen per parlar amb la veu d'un adult als adults dient-nos a tots: prenguin els nens seriosament. Frato ens demana, en suma, que mirem la realitat amb "ulls de nen". En aquest sentit, en aquesta bipolaritat entre Francesco i Frato, el nostre nou *doctor honoris causa* resulta una originalitat absoluta en el món intel·lectual occidental en fusionar ciència i art en una mateixa cosa amb un únic objectiu: denunciar i conscienciar. Sens dubte, les tasques principals de qualsevol intel·lectual que desitgi arribar a tots els públics amb eficàcia. La tasca d'un intel·lectual que no fa una proposta local, sinó que, com Maria Montessori, fa una proposta que, des de la seva pràctica local, es vol universal, tan universal com els humans, tan universal com els nens, tan universal que ja la comparteixen més de 140 ciutats, entre les quals la nostra. Moltes gràcies, alcalde Ros, per tenir una escola municipal amb el nom de Francesco Tonucci i perquè això significa que la nostra ciutat respecta i acull les seves idees.

Aquest doctorat *honoris causa* s'efectua entre dues dates molt simbòliques. Fa tres dies que s'ha celebrat el Dia Internacional dels Drets dels Nens. Sé molt bé que, al nostre nou *doctor honoris causa*, aquesta efemèride no li ha passat desapercibuda. Però temo que ha passat el contrari en el cas de la ciutadania i les nostres institucions, a les quals potser caldrà recordar que cada dia moren vuit mil cinc-cents nens

per desnutrició i que més de quatre-cents cinquanta milions estan en situació d'extrema pobresa. Seria desitjable que no tornés a succeir-nos que oblidem que milions de nens ni tan sols poden anar a escola. I, d'altra banda, d'aquí a tres dies farà 175 anys que es va crear l'Escola Normal de Mestres de Lleida, el 26 de novembre de 1841. Si els seus fundadors poguessin veure l'obra dels seus hereus, estic segur que se sentirien profundament orgullosos. L'actual Facultat d'Educació, Psicologia i Treball Social ens mostra cada dia la seva profunda vitalitat acadèmica tant en la innovació docent com en la tasca investigadora. Els puc afirmar que l'esforç realitzat en les tres últimes dècades pel seu claustre docent per ser a la primera línia de l'actual tradició universitària ha estat formidable i digne d'elogi. Crec que avui és un bon dia perquè el rector digui al cos acadèmic i als treballadors d'administració i serveis de la Facultat que tota la Universitat de Lleida se sent orgullosa d'ells. I als seus estudiants, que estan en les millors mans.

Benvolgut professor Tonucci, estimat Frato, crec que ja no tornaré a ser pare. Em sap greu no haver arribat a temps de conèixer abans les seves idees i de posar-ne en pràctica algunes. Espero que el meu fill Daniel m'ho sàpiga perdonar. Però si algun dia sóc avi i, a més, ja no sóc rector i la vida em dóna corda per poder seguir ensenyant i investigant, prometo que dedicaré temps als meus possibles néts sota la idea suprema que cal tractar-los com a nens d'avui, a més de com a adults del futur. I que, abans que la tecnologia punta d'aquell moment, caldrà seguir posant damunt seu dedicació i amor. Espero poder convertir-me en un *mestre* acompanyant que els escolta, convençut que els nens són *competents* des dels seus primers anys de vida. Espero recordar als seus pares que l'èxit escolar no significa l'èxit en la vida, que les bones notes no són el més important. Que l'essencial és aprendre el benviure gràcies a l'escola primària. Espero recordar que jugar fora de l'escola és més important que fer deures fora. I espero recordar també que el carrer és veritablement perillós quan no hi ha nens.

HONORIS CAUSA

ADELA CORTINA ORTS

8 DE MARÇ DE 2017

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Joan Viñas Salas

Rector Magnífic de la Universitat de Lleida, president del Consell Social, secretària general, degana de la Facultat de Dret, autoritats acadèmiques, claustre de doctors, comunitat universitària, Consell Social, autoritats, senyores i senyors, amigues i amics.

M'honora i és una gran satisfacció per a mi poder participar en la cerimònia de concessió del doctorat *honoris causa* per la Universitat de Lleida a l'estimada amiga i professora Adela Cortina Orts. Un reconeixement, em plau que sigui així, que la Universitat de Lleida comparteix amb la societat. Vull, doncs, manifestar el meu sincer agraïment al senyor rector per aquesta invitació. No en va, el doctorat *honoris causa* és la màxima distinció que concedeix la universitat a una persona en reconeixement de la seua contribució a la ciència i a la universitat, per la seua aportació a la cultura o per la seua trajectòria cívica i moral.

Voldria, però, en primer lloc, felicitar el Centre Dolors Piera de la Universitat de Lleida, i molt especialment la seua directora, la doctora Ana Romero, per la iniciativa d'elevat la proposta de concedir el doctorat *honoris causa* a la professora Cortina. Una proposta que el senyor rector i el seu equip van acollir amb entusiasme i promptitud, i que el Consell de Govern va aprovar de forma unànime.

També voldria posar de manifest l'encertada elecció de la data per a aquesta cerimònia d'investidura: el 8 de març, Dia Internacional de la Dona Treballadora. La diada més representativa de la lluita de les dones per a l'accés a la plenitud dels seus drets cívics i laborals, per aconseguir una societat més justa i igualitària, en la qual dones i homes puguem arribar a un integral desenvolupament com a persones. M'agradaria poder dir que aquesta també ha estat la lluita dels homes, però malauradament no sempre ha estat —ni és encara— així. D'altra banda, avui es compleixen cent set anys de la Reial Ordre que autoritzava el lliure accés de les dones a la universitat espanyola. Set segles després que es creés la primera universitat a la vella Hispània. Un retard ben simptomàtic de la marginació que han sofert les dones.

Fins a l'any de gràcia de 1910, doncs, només trenta-sis dones, intrèpides i coratjoses, havien aconseguit la graduació universitària, després de vèncer les múltiples dificultats socials i legals que els barraven el pas i d'haver obtingut una especial autorització del Consell de Ministres. Em permetran recordar la primera, la jurista gallega Concepción Arenal. I també la lleidatana, i col·lega meva, la metgessa Martina Castells Ballespí, que va obtenir la llicenciatura i el doctorat l'any 1882.

El llarg camí recorregut des d'aleshores, no exempt d'entrebancs, ens ha dut al fet, clarament esperançador, que, actualment, el seixanta per cent de l'alumnat de les universitats siguin noies. I que actes com el d'avui ja no siguin extraordinaris. Tanmateix, l'anomenat sostre de vidre funciona encara eficaçment i resten moltes coses per millorar, per aconseguir que la igualtat real sigui del tot efectiva. Des d'aquesta

perspectiva, crec honestament que l'acadèmica que avui investim doctora *honoris causa* és un model, tant personal com professional, que ha d'inspirar i animar moltes joves a lluitar pels seus drets i a no renunciar a cap de les seves aspiracions.

El doctorat *honoris causa* els reserven les universitats per honorar aquelles persones que, per la seua especial vinculació a la universitat, per la seua aportació al progrés, a la ciència o la cultura, o per la seua integritat personal, ocupen llocs destacats en la vida universitària o són referents per a les seues societats.

D'altra banda, considero que, per a la Universitat de Lleida, una universitat de llarga trajectòria històrica, és un honor acollir al seu Claustre de Doctors la doctora Adela Cortina.

Conec personalment la professora Adela Cortina des de fa més de vint anys i li tinc una especial admiració per la seua manera de ser, la seua humanitat i el seu compromís de servei a la societat, sobretot des de la perspectiva d'ajudar les persones a ser més felices. Un dret —la felicitat— inalienable de la persona, diu la Declaració d'Independència dels Estats Units, però que el nostre món sembla menystenir. O pitjor encara: sembla haver-lo confós amb l'hedonisme més barroer, individualista i antisolidari. La doctora Cortina ha estat un model i un mestratge per a mi, com a metge cirurgià interessat en l'ètica i la bioètica, camps en els quals ella ha fet importants contribucions, reconegudes arreu.

És, en definitiva, senyores i senyors, el seu compromís amb la universitat, la seua aportació al progrés de les ciències i de la cultura en general, els seus estudis encaminats a proporcionar noves eines per a la integració de l'ètica i la filosofia en tots els aspectes de la vida, de manera que siguin útils per a una millor convivència social, en definitiva, la seua integritat personal, allò que ha mogut la Universitat de Lleida a incorporar la doctora Cortina al seu claustre de doctors. D'altra banda, em plau molt proclamar-ho, la seua acceptació també ens honora a nosaltres.

Voldria assenyalar, també, encara, els vincles que des de fa temps ha mantingut amb la nostra universitat. Per tant, crec que puc dir, sense cap por d'equivocar-me, que és una persona molt estimada per la nostra comunitat universitària. En aquest sentit, vull destacar la seua lliçó inaugural del curs 2008-2009, sota un títol tan suggestiu com actual, *La ética de la actividad universitaria*, així com el fet que conduís el procés d'elaboració del Codi Ètic de la Universitat de Lleida. Aquest document, fruit de la participació del conjunt de la comunitat universitària, va ser aprovat pel Consell de Govern de 29 d'octubre de 2009 (acord núm. 276/2009), de manera que la nostra és una de les primeres universitats espanyoles —i potser de les poques— que disposa d'un Codi Ètic, una eina útil per col·laborar a millorar el nivell ètic de la universitat.

La professora Cortina és llicenciada i doctora en Filosofia i Lletres per la Universitat de València. També des de la perspectiva de la seua formació acadèmica s'ha de destacar el seu pas per les universitats de Munic i Frankfurt. En aquesta última universitat, va treballar amb els professors Karl-Otto Apel i Jürgen Habermas, creadors de l'ètica del discurs i que ella ha introduït en la cultura espanyola i iberoamericana.

La doctora Cortina és una treballadora infatigable i ha abordat l'estudi de l'ètica i la filosofia des de múltiples vessants. Ha publicat més d'una vintena de llibres, alguns dels quals, ja clàssics, s'han con-

vertit en obres de referència obligada, i molts han estat traduïts a diversos idiomes, i més de dos-cents cinquanta articles, tant en volums col·lectius com en revistes especialitzades. És membre del comitè científic de diverses revistes nacionals i internacionals. La perspectiva en totes aquestes publicacions és molt àmplia, ja que s'aborda des de l'ètica social fins a la de l'empresa, passant per l'ètica democràtica, i s'endinsa també en la bioètica, tant important en els temps de grans avenços científicotecnològics i que ens donen, als professionals de la medicina, eines per tractar els malalts, considerant les persones i no una aplicació automàtica o doctrinària.

Em permetran que esmenti els títols més significatius:

- Razón comunicativa y responsabilidad solidaria (Sígueme, 1985)
- Crítica y utopía: la Escuela de Frankfurt (Cinzel, 1985)
- Ética mínima (Tecnos, 1986)
- Ética sin moral (Tecnos, 1990)
- Ética aplicada y democracia radical (Tecnos, 1993)
- El quehacer ético (Santillana, 1994)
- La ética de la sociedad civil (Anaya/Alauda, 1994)
- Ética de la empresa (Coaut., Trotta, 1994)
- Ciudadanos del mundo (Alianza Editorial, 1997)
- Hasta un pueblo de demonios (Taurus, 1998)
- Alianza y contrato (Trotta, 2001)
- Por una ética del consumo (Taurus, 2002)
- Construir confianza (Ed., Trotta, 2003)
- Razón pública y éticas aplicadas (Coed., Tecnos, 2003)
- Ética de la razón cordial (Nobel, 2007)

I, més recentment:

- Las fronteras de la persona (Taurus, Madrid, 2009)

- Pobreza y libertad (Coed., Tecnos, Madrid, 2009)
- Justicia cordial (Trotta, 2010)
- Neuroética y neuropolítica (Tecnos, Madrid, 2011)
- ¿Para qué sirve realmente la ética? (Paidós, Barcelona, 2013)

L'activitat filosòfica de la doctora Adela Cortina no s'ha tancat mai en el clos confortable de la carrera acadèmica, sinó que s'ha orientat sempre a il·luminar els diferents àmbits de la vida social, com ara la política, la democràcia, la justícia global, el desenvolupament humà, l'economia i l'empresa, la bioètica, els mitjans de comunicació o l'educació. Dirigida a la consecució de la convivència en pau i del progrés de la societat, fonaments, tal com ja he assenyalat, de la felicitat de les persones. Tant de bo els líders polítics i socials del nostre país —i d'arreu— es prenguessin seriosament aquesta manera de pensar i actuessin en conseqüència.

D'altra banda, des de la publicació de *Razón comunicativa y responsabilidad solidaria* (1985), però sobretot des d'*Ética mínima* (1986), la doctora Cortina ha anat delineant els traços d'una ètica cívica, proveïda d'una potent fonamentació filosòfica, concretament la d'una versió *cordial* de l'ètica del discurs. Aquesta ètica cívica, que articula ètiques de màxims de vida bona, des d'una ètica mínima compartida, permet als membres de les societats pluralistes construir la seua vida junts.

Des de 1987 és catedràtica d'Ètica i Filosofia en la Universitat de València, alhora que professora visitant en universitats de gran prestigi com les de Notre Dame i Cambridge, i ha participat en més de dos-cents congressos, jornades i cursos, tant a Espanya com a l'Amèrica Llatina i Europa.

En aquests moments desenvolupa el seu mestratge com a directora del Programa Interuniversitari de Doctorat Ètica y Democracia, amb menció cap a l'excel·lència (com titula l'Agència de Qualitat ANECA els programes de màxima qualitat); del màster interuniversitari Ètica y Democracia; i del Grup de Recerca Èticas aplicadas y Democracia, que ha estat reconegut com a Grup d'Excel·lència per la Generalitat valenciana i que agrupa professorat de la Universitat de València, la Universitat Jaume I de Castelló, la Universitat de Múrcia i la Universitat Politècnica de València. I fins a l'actualitat ha dirigit deu projectes de recerca com a investigadora principal.

Des de la perspectiva de la gestió general universitària, cal destacar que ha estat membre del Panel d'Experts del Programa Acadèmia de l'ANECA.

El 2008 va ser elegida membre numerària de la Real Academia de Ciencias Morales y Políticas, i va ser la primera dona que ingressava en aquesta docta institució creada l'any 1857.

Fora del marc estrictament universitari, el seu caràcter compromès amb el seu entorn l'ha portat a la direcció de la Fundació ÉTNOR (per a l'Ètica dels Negocis i les Organitzacions), fundada l'any 1994, i del Seminari d'Ètica Econòmica i Empresarial, que compta ja amb vint-i-sis anys d'història. Alhora, s'ha

implicat en altres institucions de la societat civil i política, és membre del comitè designat pel Consell General del Poder Judicial per a l'elaboració del Codi d'Ètica de la Funció Judicial, membre del *board* de la International Development Ethics Association i de la Human Development and Capability Association.

En reiterades ocasions, ha format part del jurat dels premis Príncep d'Astúries de Comunicació i Humanitats i de Ciències Socials.

Ha rebut diverses distincions acadèmiques, entre les quals destaquen dotze doctorats *honoris causa*, tres medalles de diferents universitats, entre les quals la de la Universitat de Múrcia, i cinc premis, com el Premi Internacional d'Assaig Jovellanos 2007 i el Premio Nacional d'assaig 2014.

Per tot plegat, rector magnífic, per l'abast, la repercussió i el rigor de l'obra de la professora Adela Cortina Orts, tinc el goig i el privilegi de demanar-ne la investidura com a *doctora honoris causa* per aquesta nostra universitat.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec de la Dra. Adela Cortina Orts

¿Valores femeninos, valores masculinos? El patrimonio ético de la humanidad

Mfco. Sr. Rector de la Universitat de Lleida, D. Roberto Fernández, autoridades académicas y civiles, claustro de profesores, señoras y señores, amigas y amigos todos.

No puedo empezar esta *lectio* sino agradeciendo cordialmente al Sr. Rector, al claustro de profesores y al Departamento de Derecho del Trabajo y de la Seguridad Social la invitación a formar parte de la Universitat de Lleida como *doctora honoris causa*. Esta expresión de agradecimiento no constituye el cumplimiento de un simple deber protocolario, sino una obligación que surge desde la abundancia del corazón.

Muy especialmente agradezco al profesor Juan Viñas que haya aceptado pronunciar la *laudatio* en este acto, y que haya sido en ella tan extremadamente cordial. Como es bien sabido, Juan Viñas, catedrático de Cirugía y ex rector de esta Universidad, es una personalidad de prestigio ampliamente reconocido en su campo profesional y en la vida académica, Miembro de número de la Real Academia de Medicina de Cataluña. Contar hoy con él es un auténtico privilegio.

La primera vez que crucé las puertas de este espléndido edificio me llevé una muy grata sorpresa. El camino de acceso estaba sembrado de nombres de pueblos y ciudades de la antigua Corona de Aragón, y entre ellos figuraban localidades bien conocidas de la hoy Comunidad Valenciana. No era extraño en realidad: estaba traspasando los umbrales de la universidad más antigua de la Corona de Aragón, la tercera en antigüedad en España, tras Palencia y Salamanca, y un buen número de valencianos habían estudiado a buen seguro en sus aulas desde que abrió sus puertas, a fines del siglo XIII y comienzos del XIV. Qué duda cabe de que para mí es un honor y una alegría recibir la invitación a formar parte del claustro de profesores de esta universidad secular, que desde hace tanto tiempo ha formado a tan gran cantidad de estudiantes, también de mi tierra valenciana, y que ha tomado de nuevo la antorcha de la educación tras un largo periodo de obligado silencio.

Por si faltara poco, la Universitat de Lleida forma parte, como la de Valencia, de la Xarxa Lluís Vives, y en sus orígenes compartía una característica con la de Valencia, fundada en 1499, que las hace para mí especialmente valiosas. Ambas nacieron como *Studium Generale*, como centros abiertos a estudiantes de cualquier procedencia, no cerrados a un público concreto, sino abiertos al mundo. Esta apertura es lo que quisiera traer a colación en esta *lectio*, precisamente porque hoy, 8 de marzo, celebramos el Día Internacional de la Mujer. Como es sabido, el 19 de marzo de 1911 se celebró por vez primera el Día de la Mujer en Alemania, Austria, Dinamarca y Suiza, y más tarde asumieron las Naciones Unidas la necesidad de señalar una fecha para apoyar la defensa de los derechos de las mujeres y de su participación en la vida política.

Y este va a ser el centro de mi reflexión en esta tarde del mes de marzo, próxima ya la primavera: ¿cómo se pudo durante siglos apartar a las mujeres de la vida pública, de la vida política?; ¿cómo se pudo recluir a la mitad al menos de la humanidad a la vida privada, es decir, al hogar, la vida romántica, el convento o el burdel?

La bibliografía que intenta responder a estas preguntas es inmensa, pero yo voy a limitarme, por evidentes razones de tiempo, a comentar un mecanismo que ha resultado muy efectivo: dividir el conjunto de las cualidades humanas en dos lotes, asignando uno de ellos a las mujeres y otro a los varones. El primero de estos lotes resultaría ser excelente para desempeñar las tareas propias de la vida privada, mientras que el segundo, el de los varones, sería óptimo para gestionar la vida política y la económica en la esfera pública. Surgía así una ética femenina y una masculina, un ideal de perfección para mujeres y uno para varones. Y, sin embargo, esta artificial división de las virtudes humanas y su distribución para justificar la división sexual del trabajo, que es ideológica, precisamente por su carácter ficticio, ha perjudicado, no solo a las mujeres, sino también al conjunto de la humanidad. En realidad, las excelencias en humanidad, los valores y las virtudes constituyen el patrimonio axiológico de todas y cada una de las personas, las diferencias en virtud y valor son personales. Y yendo todavía más lejos: hoy reclamamos que las virtudes tenidas por femeninas (la compasión, el cuidado, la responsabilidad por los seres vulnerables) impregnen también la vida pública, una vida pública que, sin ellas, es inmisericorde y despiadada.

Este cambio de mentalidad tiene sin duda una historia, que no vamos a poder relatar aquí. Tendremos que contentarnos con mencionar tres momentos con especial relevancia filosófica y social: uno de ellos está tomado de la segunda mitad del siglo XVIII, del periodo de la Ilustración en que la civilización occidental creyó estar alcanzando la mayoría de edad —“atrévete a servirte de tu propia razón”— era la consigna; el segundo momento se sitúa en la segunda mitad del siglo XX, pasadas ya las dos guerras mundiales, que serán “las dos primeras guerras mundiales” si no se pone freno a Donald Trump; el último momento nos lleva a nuestro siglo XXI, llamado a tejer una ética de los seres humanos, de las personas, y no de varones o mujeres, que debería impregnar la vida privada y la pública.

1. Virtudes femeninas, virtudes masculinas

En un trabajo del periodo precrítico, las *Beobachtungen*, las *Observaciones sobre el sentimiento de lo bello y lo sublime* de 1764, tras examinar los diferentes objetos del sentimiento de lo bello y lo sublime, aplica Kant los resultados de su examen a la diferencia y la relación recíproca que existe entre los dos sexos. Las cualidades de lo femenino y lo masculino irán dibujándose en una filosofía de la Ilustración, de la mayoría de edad de la civilización occidental. En alguna ocasión he sugerido la hipótesis de que es posible conectar esas cualidades, examinadas en el campo estético, con la discriminación que sufren las mujeres en el campo político, en el que son ciudadanas pasivas y no activas, a través de una latente discriminación moral.

En efecto, en las *Beobachtungen* entenderá Kant que tanto en el caso del sentimiento de lo bello como en el de lo sublime nos encontramos con una emoción agradable, pero de modo diverso. Los montes, la tempestad, el bosquejo del infierno afectan en su magnificencia el sentimiento de lo sublime; campiñas y valles, por el contrario, proporcionan una sensación alegre y sonriente, que impresiona a quien está

dotado del sentimiento de lo bello. Lo sublime ha de ser siempre grande y sencillo; lo bello, puede ser pequeño y estar engalanado. Lo sublime conmueve, mientras que lo bello encanta.

Esta descripción nos va conduciendo a dibujar ese cuadro de las diferencias que han venido a aplicarse a lo masculino y lo femenino, que ha tenido la virtud de relegar a las mujeres a la vida privada. La inteligencia, la audacia, la veracidad y la rectitud —dirá Kant— son cualidades grandes y sublimes, mientras que el ingenio, la astucia y la lisonja son cualidades bellas. Las primeras deberían guiar la vida pública; las segundas tienen su lugar en el hogar, en los salones galantes y en los prostíbulos. Con ello se va trazando una división sexual del trabajo, pero también se dice que las primeras cualidades infunden respeto; las segundas, amor.

El más superficial conocimiento de la filosofía kantiana nos lleva a sospechar que serán las primeras cualidades las que capacitarán para la vida moral, porque el sentimiento de respeto, que solo se despierta ante el valor de las personas, se identificará desde la *Grundlegung* con el sentimiento moral, mientras que el amor puede tener cabida en el mundo moral solo como amor práctico. Ya en esta obra de 1764 se va prefigurando lo que aparecerá claramente en *La metafísica de las costumbres*, de 1797: la distinción entre la genuina virtud y las virtudes adoptadas. “En las cualidades morales solo la verdadera virtud es sublime. Existen algunas, sin embargo, que son amables y bellas y, en cuanto armonizan con la virtud, pueden considerarse como nobles, aunque no deba incluírselas en la intuición virtuosa.”

Entre esas cualidades se incluirían aquellas que suelen tenerse por *femeninas*: la compasión, la cortesía y la benevolencia. No pueden estas cualidades exceder el ámbito de lo particular y concreto, ni permanecer en las circunstancias cambiantes. Son por eso, según Kant, virtudes adoptadas, porque la verdadera virtud sólo puede descansar en principios generales. El sexo femenino se distingue por la nota de lo bello, mientras que el masculino se distingue por lo sublime.

“La virtud de la mujer es una *virtud bella* —dirá Kant explícitamente. La del sexo masculino debe ser una *virtud noble*. Evitarán el mal no por injusto, sino por feo, y actos virtuosos son para ellas los moralmente bellos. Nada de deber, nada de necesidad, nada de obligación. A la mujer es insoportable toda orden y toda construcción malhumorada. Hacen algo solo porque les agrada, y el arte consiste en hacer que les agrade aquello que es bueno. Me parece difícil que el bello sexo sea capaz de principios, y espero no ofender con esto; también son extremadamente raros en el masculino.” ¿Cómo poner en manos de las mujeres la gestión de las instituciones, la construcción de una paz duradera y un mundo cosmopolita, que es el gran proyecto de la humanidad?

2. La voz de la justicia y la voz de la compasión

Dos siglos más tarde, en los años ochenta del siglo pasado, se desató una viva polémica entre Carol Gilligan y Lawrence Kohlberg, ambos especialistas en psicología del desarrollo moral, polémica que llevó a una jugosa discusión sobre la posible existencia de una ética masculina y una femenina. Siguiendo la tradición de Piaget, Kohlberg había distinguido en el desarrollo ontogenético de la conciencia moral tres niveles que, al parecer, serían comunes en todas las culturas, tomando como referencia la madurez de la argumentación que mostraban niños y niñas para fundamentar sus decisiones sobre lo justo y lo

injusto. La conciencia moral vendría expresada por la idea de justicia y, ante determinados dilemas, los encuestados no solo formulaban juicios diferentes, sino, sobre todo, mostraban un diferente nivel de argumentación. Como es sabido, Kohlberg creyó distinguir tres niveles en el proceso: el preconventional, que juzga sobre lo justo y lo injusto desde el punto de vista del egoísmo; el convencional, que se atiene a lo que considera justo o injusto su comunidad; y el posconventional, que toma como referencia para la justicia los principios de la humanidad en su conjunto. Sin duda, la huella de Kant es bien clara en esta apelación a principios universalistas como muestra de mayor madurez moral.

Ciertamente, la influencia de Kohlberg en el mundo de la psicología del desarrollo moral y en la ética ha sido enorme, aunque hoy su propuesta recibe gran número de críticas. Sin embargo, las primeras críticas explícitas se produjeron en 1982 y fue su discípula Carol Gilligan quien las presentó en su libro *In a different voice*. A juicio de Gilligan, su maestro había seleccionado sobre todo varones para plantearles sus dilemas y llegar a conclusiones. Pero lo peor de su modo de proceder es que, cuando las niñas respondían siguiendo un patrón diferente, Kohlberg consideraba que la respuesta estaba “desviada”, en vez de reconocer que hay una voz *diferente*. Naturalmente, distintos sectores feministas criticaron la propuesta de Gilligan por entender que la autora distinguía entre una ética de los varones y una de las mujeres, pero no era este el caso. La propuesta de Gilligan, difícil de rebatir, es que no hay una sola voz moral, la de la justicia, sino al menos dos voces, la de la justicia y la de la compasión.

Un ejemplo bien claro es el del dilema de Heinz. Heinz vive en un pueblo suizo, es pobre, su mujer está muriendo, solo puede salvarle una medicina, el farmacéutico del pueblo la tiene, pero es muy cara, y Heinz no puede pagarla. ¿Qué debe hacer Heinz, robar la medicina, lo cual es moralmente reprobable, o dejar que muera su mujer, lo cual es moralmente inadmisibles? Lo importante para la teoría no era tanto la respuesta *sí* o no como los argumentos en que se apoyaba.

Y resulta ser que, atendiendo a las respuestas, podían observarse dos lógicas en el proceso de maduración moral. Una de ellas respondía teniendo en cuenta los niveles de juicio sobre la justicia que hemos comentado antes. Otra daba un rodeo y preguntaba: ¿el farmacéutico está casado?; ¿no podrá Heinz hablar con la mujer y convencerle de que dé la medicina a Heinz sin cobrarle?; ¿no puede organizar Heinz una colecta en el pueblo con los vecinos para conseguir el dinero?; ¿no tienen parientes que les puedan ayudar? Es la lógica de las redes y los contextos, la que no camina directamente a la solución, sino que trata, dando rodeos, de que nadie quede desamparado.

De donde se sigue que hay al menos dos voces morales. Una de ellas tiene por valores nucleares la individuación, la autonomía, el cumplimiento de la ley, el derecho y la justicia, la abstracción de los contextos concretos a la hora de juzgar sobre lo justo, el punto de vista de la universalidad y de la imparcialidad. Es la voz que, a la hora de educar, quiere cultivar personas autónomas, capaces de tomar decisiones acerca de lo justo y lo injusto desde condiciones de imparcialidad.

Y qué duda cabe de que estos valores son indispensables para una ética pública, enemiga del nepotismo, el particularismo, la ilegalidad, la incompetencia, el cohecho y la prevaricación, enemiga de la economía clientelar. Una ética empeñada en forjar una ciudadanía autónoma, y no heterónoma, que no se deja em-

baucar por políticos y periodistas deseosos de manipular sus sentimientos y emociones para obtener rentabilidad en votos y en dinero. Qué duda cabe de que la lógica de la justicia es una voz moral irrenunciable.

Pero existe también la otra voz, que es tan necesaria como la de la justicia, porque sin ella no existe moral humana íntegra. La voz que protege la trama de relaciones que puede ser dañada para que los vulnerables no queden desamparados, la voz del cuidado de los débiles, la que atiende a las narrativas y los contextos concretos, la que se preocupa por el caso particular, por el que sufre aquí y ahora, por los humillados y ofendidos secularmente, por los tradicionalmente excluidos.

Y justamente esta voz, que es tanto de mujeres como de varones, igual que la anterior, que es patrimonio axiológico de todas las personas, y se pronuncia con mayor o menor fuerza en cada una de ellas, es la que ha quedado recluida en la vida privada como si no pudiera tener lugar en la pública, como si no fuera también indispensable en ella. A lo sumo, se permite en las organizaciones cívicas o solidarias, en los grupos de voluntariado o en las asociaciones benéficas del Tercer Sector. No en el núcleo duro de la política, la empresa y la entidad financiera. Y, sin embargo, en las raíces de la crisis que venimos padeciendo desde 2007 ha fallado estrepitosamente la voz ética de la justicia, pero tal vez porque quienes actuaron injustamente no tenían sentido de la compasión, no tenían la capacidad de padecer con aquellos a los que expulsaron del sistema.

Articular las dos voces en la vida privada y en la pública —la voz de la justicia y la voz de la compasión— es una de las grandes tareas éticas del siglo XXI.

3. Ética de la dignidad y la compasión

En efecto, en este siglo nuestro es cuando ha cobrado mayor fuerza un movimiento, procedente sobre todo de la filosofía, la psicología y las neurociencias, que critica a la tradición occidental por haber situado a la razón en el centro de las investigaciones, oscureciendo el papel de las emociones y los sentimientos. Es verdad que estas críticas están acertadas solo en parte porque algunas corrientes filosóficas a lo largo de la historia han reconocido ampliamente la importancia del *moral sense* y de los demás sentimientos en la vida moral, como también es verdad que Aristóteles tuvo tan en cuenta los sentimientos en la ética y la retórica que llegó a afirmar que el hombre es inteligencia deseosa o deseo inteligente. No es extraño que el *best seller* de Daniel Goleman, *Inteligencia emocional*, viniera encabezado por una cita de la Ética a *Nicomaco*, que dice así: “Cualquiera puede enfadarse, eso es algo muy sencillo. Pero enfadarse con la persona adecuada, en el momento oportuno, con el propósito justo y del modo correcto, eso, ciertamente, no resulta tan sencillo.”

La clave de Goleman, que tuvo un gran éxito sobre todo en la educación y en el mundo empresarial, consistía en poner sobre el tapete una realidad: el coeficiente intelectual no es un dato genético que no pueda ser modificado por la experiencia vital, sino un factor que puede ser cultivado, porque la inteligencia humana es emocional. La inteligencia emocional sería el vínculo entre los sentimientos, el carácter y los impulsos morales. Y justamente este cultivo, que está en nuestras manos, sería el que puede propiciar un éxito vital, en mayor medida que el coeficiente con que se nace. La gestión y el cultivo de las emociones es la clave del éxito. Como bien decían los clásicos, nacemos con un temperamento, con una primera naturaleza, y cultivamos necesariamente una segunda naturaleza, un carácter.

Es imposible recoger aquí la pléyade de intelectuales que se han ocupado y se ocupan hoy del cultivo de las emociones. Pero sí conviene recordar que en este contexto han salido a la luz las bases biológicas de una ética del cuidado y de una ética de la cooperación que serían ejes ineludibles de la moralidad.

Empezando por la ética del cuidado, a sus bases biológicas se refiere especialmente Patricia Churchland en su libro *Braintrust*, traducido como *El cerebro moral*. Churchland trata de mostrar que, según datos empíricos, las valoraciones básicas de los seres humanos son el placer y el dolor y que están ligados con el propio cuidado y bienestar, pero también con el de otros, porque el cerebro humano es social, como el de otros mamíferos. Los cerebros de los animales sociales están organizados de tal modo que sienten placer en el ejercicio de disposiciones sociales como el cuidado de los hijos, compañeros y allegados, es decir, con aquellos con los que existe un *vínculo*. Este vínculo básico será la clave biológica de la moralidad. Sustancias neuroquímicas como la vasopresina y la oxitocina median en el vínculo de la pareja, los padres y los hijos, y probablemente de los parientes y allegados. Otros neurotransmisores, como la serotonina y la dopamina, juegan también un papel en la vida social y también hormonas como la testosterona (Churchland, 2008, 103; Insel y Fernald, 2004; Champagne y Curley, 2005). De hecho, Churchland sugiere que tal vez la oxitocina sea la base de lo que Hume llamó “sentimiento moral”.

De aquí surgiría la moralidad, pero para aclarar cómo sucede es necesario recurrir a una respuesta evolutiva. Los seres humanos tienen instintos sociales, posibilitados por los genes, y los ajustan a las prácticas de su entorno social por el sistema de recompensa. Y sucede que esos instintos constituyen la plataforma de la cooperación y el mantenimiento del orden social y proporcionan el fundamento biológico de la ética en su más amplio sentido. Proporcionan la base para el apego a los compañeros, las crías y los parientes y amigos.

La moralidad sería entonces una dimensión de la conducta social, estrechamente ligada a nuestra disposición natural a cuidar de los demás.

La ética del cuidado tendría entonces esa raíz biológica, que Heidegger entendería como un existencialista en la analítica del *Dasein*, afirmando que el “ser ahí” vive en el espacio de la preocupación, el cuidado, la *Sorge*, la *cura*. Y es una ética del cuidado por los seres valiosos vulnerables la que exige cuidar a los seres humanos y también a la naturaleza, como han recordado los ecologistas de todos los tiempos y el papa Francisco en su encíclica *Laudato sí*.

Pero tenemos que decir por nuestra cuenta que la base biológica no goza de tal extensión, porque en realidad excluye a los lejanos y solo invita a proteger a los cercanos, de suerte que si no hubiera otras fuentes y fundamento de la ética, estarían perfectamente justificados el nepotismo, el amiguismo, las comunidades cerradas que ponen vallas al campo, ignoran la elemental virtud humana de la hospitalidad hacia quienes necesitan asilo y refugio, y blindan su puertas para no tener que cooperar con otros.

Naturalmente, llegados a este punto, es inevitable mencionar a Donald Trump y su “¿política?” de “Estados Unidos lo primero y lo único para los estadounidenses” (y pongo “política” entre interrogantes porque considero que no se le pueda dar ese nombre), pero también a cuantos populismos y comunitarismos defienden la desintegración de la humanidad. La política tiene que ser algo más digno. Ha de tener

raíces éticas situadas en ese nivel posconvencional que nos abre a la humanidad, nos hace conscientes de que somos interdependientes, vulnerables, capaces de cooperar, más allá de los cercanos, de la propia familia o la propia comunidad.

¿Cómo dar cuenta a partir de hechos puramente biológicos de la emergencia de una ética universalista, como la que impregna la Declaración Universal de Derechos Humanos de 1948, que descansa en la noción de dignidad humana? ¿No será que el aprendizaje moral es biocultural y, por lo tanto, que recurre a fuentes diversas, sean filosóficas, religiosas o políticas, para ir generando la propuesta de lo que querríamos y deberíamos ser?

Es verdad que también los seres humanos están preparados biológicamente para cooperar con aquellos que les pueden devolver algo a cambio, y de ahí que las sociedades contractualistas tengan una buena base biológica, pero la responsabilidad por los seres vulnerables nos lleva más allá de las barreras del contractualismo. El núcleo de la vida moral consiste en estimar, proteger y empoderar a los seres que merecen ser reconocidos como fines en sí mismos y, por lo tanto, tienen dignidad y no precio, y, al ser vulnerables, suscitan una compasión que obliga al compromiso.

Y es que, a lo largo de la historia de la ética occidental, dos sentimientos se disputan la primacía a la hora de impregnar las relaciones humanas para hacerlas morales: el respeto ante la dignidad de las personas, a las que no se puede intercambiar por un precio, y de este modo, “es en sí mismo un deber de la persona proponerse como fin a la persona en general”; y la compasión por los seres vulnerables, que a fin de cuentas somos cada una de las personas, pero también la naturaleza, que está ya en nuestras manos.

Naturalmente, si en nuestra biología no existiera ninguna base para la compasión, sería imposible cultivar este sentimiento. Estamos preparados biológicamente para cuidar y cooperar, para llevar a cabo acciones altruistas y para conmovernos. El vínculo del cuidado es el que nos permite sobrevivir, crecer y desarrollarnos biológica y culturalmente. Pero el reconocimiento mutuo de la dignidad, de la necesidad de amor y estima es indispensable para una vida buena. No se trata solo del reconocimiento mutuo de interlocutores válidos en los diálogos que nos constituyen, como quiere la ética del discurso, en la versión de sus fundadores, Karl-Otto Apel y Jürgen Habermas. Se trata también del mutuo reconocimiento de la dignidad al que tenemos derecho por nuestro valor interno y del reconocimiento cordial de que nuestras vidas están originariamente vinculadas e importa reforzar ese vínculo desde la compasión. Como bien decía Kant en *La metafísica de las costumbres*, la compasión “es sin duda uno de los impulsos que la naturaleza ha puesto en nosotros para hacer aquello que la representación del deber por sí sola no lograría”.

Las emociones y los sentimientos cobran una coloración moral cuando se viven desde el respeto a la dignidad ajena y propia, desde la compasión en la tristeza y desde la compasión en la alegría que llevan al compromiso de proteger y empoderar a quienes son vulnerables y tienen dignidad, y no un simple precio. Por eso, como propuse en *Ética de la razón cordial*, la virtud humana por excelencia es la cordura, en la que se dan cita la prudencia, la justicia y la *kardía*, la virtud del corazón lúcido.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

La primavera de 1979 em trobava davant un enorme dilema acadèmic que sabia que podia tenir conseqüències per al meu projecte vital i professional. El dilema era entre la filosofia i la història. Cursant el batxillerat nocturn a l'Institut d'Ensenyament Mitjà Emperador Carlos, de molt grat record per a mi, era davant de dues influències amb idèntic poderós magnetisme, la d'un professor de filosofia i la d'un professor d'història. Tots dos magnífics, tots dos suggeridors i teatrals, tots dos apassionats amb la docència i a fer arribar a l'alumne l'immens tresor que significa omplir-te de sabers útils. L'un sobre com viure la vida; l'altre sobre com organitzar la societat. Tots dos, a més, m'ajudaven a aprendre a pensar, això que és, per a mi, l'essència de l'educació universitària. No en va, he dit en més d'una ocasió que, si fos ministre del ram (la política no ho vulgui), l'única mesura que prendria —i després ja podria dimitir— seria que l'ensenyament no fos enciclopedista, sinó un aprenentatge per saber pensar, fent bones preguntes i buscant rigoroses resolucions.

Finalment, el dilema es va solucionar a favor de la història. Els explico per què. Aleshores jo treballava reparant neveres i rentadores de la marca Kelvinator. I allí, a l'empresa, vaig començar a realitzar els meus primers passos en política de la mà del sindicalisme de classe. En els termes marxistes de l'època, vol dir que vaig començar a prendre consciència de classe. Una consciència que es veia consolidada a les nits en un institut on hi havia una nombrosa *prole* de joves antifranquistes que desitjaven, a més, posar fi al capitalisme. I si volíem liquidar el capitalisme, era recomanable dominar el coneixement objectiu del seu funcionament, segons l'estil i la manera que l'imponent Marx ens havia ensenyat a *El Capital*. Llibre, sens dubte, fonamental, que llegia i rellegia sense aconseguir entendre més que algunes coses sobre la plusvàlua. En tot cas, havia de convertir-me en un *físic de la societat* per entendre les regularitats socials i poder operar efectivament sobre seu.

Més particularment, en el meu cas tenia la intuïció intel·lectual que el més peremptori era saber com es forjava una classe dominant, com es mantenia en l'exercici de la seva dominació i com es transformava seguint les mutacions de la societat. Si volia combatre els *burgesos*, havia de saber amb objectiva precisió els mecanismes i les causes pels quals s'havien convertit en classe hegemònica i dirigent. Crec que ara entendran alguns de vostès per què la meva tesina de llicenciatura i la meva tesi doctoral versen sobre el naixement de la burgesia catalana al segle XVIII. En realitat, era posar la ciència històrica al servei del canvi social, això sí, sense que mai deixés de ser historiografia.

Però, per voler convertir-me en un bon historiador, sempre em va quedar un desig confessat per la filosofia. Un desig que satisfieja llegint els clàssics i que va tenir un fort augment d'adrenalina filosòfica quan, amb altres companys com Álex Sánchez, Luis Urteaga o Enric Tello (actualment, tots tres professors universitaris), vam decidir travessar la Diagonal i plantar-nos a les classes de metodologia de les ciències socials de Manolo Sacristán, un exfalangista reconvertit en el millor traductor de Marx i, sens dubte, un

dels grans lògics de la nostra història. Allí, les tardes dels dimecres, vaig tenir els meus primers contactes amb Karl Popper, Mario Bunge o Thomas Kuhn. Sincerament, cap de nosaltres no enteníem bona part de les classes, però vam saber apreciar l'enorme valor formatiu que, per a un científic social (i val dir, per a qualsevol científic), tenia el que Sacristán ensenyava amb magistral rigor i precisió conceptual.

Tan gran va ser l'impacte que, l'any següent, com a delegats estudiantils a la Junta de Facultat de Geografia i Història, tots quatre vam impulsar que, en el nou pla d'estudis, s'impartís en el primer curs Introducció a la Metodologia de les Ciències Socials. Una assignatura que, capricis del destí, va ser la primera que jo vaig impartir al colomar del Convent del Roser, mesos després de finalitzar els meus estudis, cap al novembre de 1980. I llavors sí que no vaig tenir més remei que estudiar amb detall *La investigación científica*, de Bunge; *La lògica de la investigació científica*, de Popper, i *L'estructura de les revolucions científiques*, de Khun. Alguns dels presents són fills intel·lectuals d'aquests autors i crec que, en la seva formació acadèmica, va ser una excursió intel·lectual fonamental. Si de debò fos ministre del ram, aquesta seria la segona mesura obligatòria del meu mandat: que els graduats haguessin de cursar crèdits de filosofia que expliquessin epistemologia, lògica i ètica.

Ja poden sospitar vostès que el que acabo de dir és un impossible, encara que sabem que ho practiquen algunes de les més prestigioses universitats del món. Un impossible perquè ni l'administració, ni els professors, ni tampoc —molt temo— els alumnes ho permetrien. Una malentesa *professionalització* de l'educació superior impediria que es percebés que, per exercir adequadament en la vida i en les tasques laborals, la filosofia segueix sent imprescindible. I no diguem en la docència i en la recerca, que, senzillament, no poden viure amb plenitud sense el concurs del pensament filosòfic.

Ningú no dubta avui del valor estratègic del saber científic per al coneixement objectiu de la realitat. Ningú no dubta que, perquè existeixi creixement econòmic, ha d'haver-hi innovació, i que aquesta es produeix principalment com un derivat de la ciència. La fórmula màgica de R+D+I està universalment reconeguda. Benvinguda sigui. Però no sense filosofia de la moral. No sense una reflexió moral sobre per a què serveix créixer econòmicament, com hem de créixer i a qui ha de beneficiar el creixement. L'economia està carregada de moral. Adam Smith no va fer nombres, sinó una reflexió moral sobre el correcte comportament de l'individu i els seus beneficis per al conjunt de la societat.

L'economia no és més que una forma moral de concebre la creació i el repartiment de béns i serveis. I, per descomptat, no és l'única cosa que depèn dels valors morals. ¿O no és una qüestió de pura moral acceptar que hi hagi un món de fams quan estem en condicions tecnològiques sobrades per eradicar-les de la faç de la terra? ¿O no és una qüestió de pura moral que 64 individus tinguin la mateixa riquesa que 3 mil milions? ¿O no és una qüestió de pura moral que tanquem les nostres fronteres als éssers humans que hem ajudat a expulsar del seu país amb les nostres interessades polítiques internacionals?

Ningú no s'atreveria a oposar-se al valor social de la ciència, però fins la mateixa ciència és una forma de comportament moral. De fet, la majoria dels científics partim d'un axioma moral que defensa que, si coneixem objectivament la realitat, podem transformar-la en benefici del conjunt de la humanitat. Aquesta, pensem, és la *bona* moral, encara que no faltin els qui, amb una *mala* moral, desitgen posar el

coneixement al servei del poder d'uns pocs individus o d'uns pocs països. La mateixa idea de *progrés*, definitivament articulada al set-cents, és, abans de tot, una idea moral.

Igual que quan contemplem l'esdevenir de les societats a través del temps veiem amb nitidesa que la història és canvi permanent, en el cas del comportament humà individual bé podem dir que tot és moral. O, vist a *sensu contrari*, immoral. ¿O per ventura no és *immoral* que un eurodiputat polonès de nul enteniment afirmi la inferioritat física i intel·lectual femenina en aquestes altures de la civilització humana? Cal anar amb compte de no oblidar la filosofia moral, perquè bé sabem que la vida en societat no té una destinació teleològica cap al bé ni tampoc cap al mal. Mentre existeixi com a espècie, el primat excepcional que és l'humà continuarà lliurant una batalla entre el bé i el mal. Ni tan sols la robòtica ens deslliurarà d'això.

Si els presents em preguntessin quin és un dels més importants dèficits de la nostra universitat, no tindria dubtes: l'absència de la filosofia. Em sap greu dir que crec que no estem en condicions de reparar aquesta absència perquè els mitjans disponibles i el context acadèmic no ho permeten. Però estic convençut que algun dia podrem posar remei a aquesta feblesa. No sé si l'Adela Cortina estaria disposada a ajudar-nos, però que sàpiga que nosaltres estaríem encantats que així fos.

La raó del nostre desig és ben senzilla. La nostra nova *doctora honoris causa* és una de les millors especialistes occidentals en la reflexió filosòficoètica sobre els valors morals en què sustentem el nostre comportament en societat. És un referent acadèmic en la reflexió crítica, però ponderada, sobre les creences i els valors que suporten la nostra vida en comunitat i que sovint acaben convertint-se en codis jurídics d'obligat compliment. Perquè no ho oblidem mai: cal recordar que la filòsofa Adela Cortina pertany a aquest reduït però compromès exèrcit de pertinaços voluntaristes que ens recorden amb insistència que no hi ha vida col·lectiva sense valors.

És més que probable que la professora Cortina sigui feliç pensant i escrivint sobre la variada i polièdrica temàtica que abasta la filosofia moral. No és difícil imaginar-la en el seu estudi envoltada de llibres i fabricant idees i opinions. El seu vastíssim patrimoni acadèmic així ho manifesta. Però això no és més que l'humus necessari per al seu veritable objectiu: la participació intel·lectual en la vida pública. Cortina és una filòsofa que sap passar del despatx silenciós al mundanal soroll per celebrar l'etern combat per millorar el món. En aquest sentit, segueix la senda, no sempre habitual, de posar al servei del gran públic el coneixement acadèmic construït per uns pocs.

Vagin vostès a les tribunes públiques i la trobaran parlant de democràcia, justícia, polítics, empresaris, refugiats, consum, universitat. Tot el que té de fràgil en la seva aparença física ho té de potent en la seva presència intel·lectual en els grans fòrums de debat. Ella no es conforma de saber per a ella i per als seus col·legues, ja que necessita aplicar el coneixement als altres ciutadans. És la seva forma de ser ciutadana i de fer ciutadania.

I d'aquesta forma d'actuar des de l'acadèmia universitària cap a la societat en diuen, modernament, *transferència*. ¿O no és pura transferència de sabers el seu lideratge junt amb el Jesús Conill, tots dos fundadors de l'entitat Ètnor, dedicada a explorar l'ètica en els negocis? ¿No resulta tota una valentia que una

filòsofa es posi a dir als empresaris i a les seves organitzacions les bondats cíviqes d'actuar d'una forma moralment correcta al capdavant de les seves empreses? Adela Cortina és una filòsofa en la càtedra i una intel·lectual en l'àgora pública. Adela Cortina és una filòsofa que fabrica teories, però, no menys, que executa pràctiques. És a dir, una universitària de pensament aplicat. I ho és perquè ha entès des del primer moment que val més l'optimisme raonat que el pessimisme abstret. Ha entès des de sempre que el compromís amb la societat i amb el planeta pot ser la forma més fructífera per aconseguir la felicitat, sempre relativa i temporal, a la qual aspira eternament l'ésser humà. Ocupar-se dels altres és, en última instància, treballar pel benestar i la felicitat d'un mateix.

Però els he de confessar també que una cosa que m'impresiona particularment de la nostra nova *doctora honoris causa* és el seu franc somriure i la seva enorme cordialitat personal. Estic convençut que el seu llibre Ètica de la raó cordial, que li va valer el premi internacional del meu admirat Jovellanos, devia ser de fàcil factura per a ella, perquè la imagino escrivint sobre el que és una part essencial del seu comportament vital cap als altres: la permanent cordialitat. Diuen que la dificultat de ser bo està a decidir ser-ho. Doncs penso el mateix de la cordialitat. Pot ser que la ciència ens digui que hi ha una mica de bioquímica en la dosi de cordialitat de cadascú. Però estic convençut que la cordialitat és també una decisió moral: voler viure cap als altres amb cordialitat, fent la vida fàcil a l'altre, tenint empatia amb les seves consideracions i els seus sentiments. I això significa un rebuig frontal a la divinització acadèmica, a la supèrbia intel·lectual, al narcisisme bulímic d'alguns pensadors, que, malauradament, habiten les nostres aules.

Adela Cortina és un dels referents intel·lectuals i cíviqs del nostre país. Em deia fa pocs dies el nostre comú amic Paco Michavilla que n'ha après molt, d'ella, llegint la seva obra, però també observant el seu comportament vital. Professora Adela Cortina, estimada Adela, aquesta universitat se sent molt agraïda i orgullosa que hagi acceptat ser al nostre claustre com a *doctora honoris causa*. No som gaire grans, però som molt competents. No som gaire espectaculars, però som molt ambiciosos. Encara no som els primers de la classe, però sabem ser bons amfitrions amb la gent que ve a aportar-nos coneixement i saviesa. Que sàpigues que ets molt estimada en aquesta casa, a la qual sempre has tractat amb deferència i afecte. Però ara has fet un pas més: ara ja ets una dels nostres. Benvinguda a aquesta, la teva nova casa universitària, que avui et reconeix la virtut de la filòsofa, el mèrit de la intel·lectual i l'alta dignitat d'intentar practicar una intel·ligència bondadosa i una bondat intel·ligent. *Doctora honoris causa* Adela Cortina, moltes gràcies per ser vós qui sou, sempre tan somrient i tan cordial.

HONORIS CAUSA

JOAN MANUEL SERRAT TERESA

24 DE MAIG DE 2017

AUDITORI MUNICIPAL ENRIC GRANADOS DE LLEIDA

LAUDATIO

A càrrec de la Dra. Neus Vila Rubio

Rector Magnífic, digníssimes autoritats, membres del claustre universitari, comunitat universitària tota, senyores, senyors, amigues, amics.

El rector Roberto Fernández m'ha fet l'honor d'encomanar-me l'apadrinament de Joan Manuel Serrat com a nou doctor *honoris causa* per la Universitat de Lleida. I diria que tinc poc mèrit o no en tinc cap per dur a terme aquest compromís. Tanmateix, tot i que sóc filòloga, potser m'autoritza un puntet més el fet que, per sobre de tot, sóc una dona que encara porta a dins aquella adolescent i aquella jove que escoltava i que gaudia de les seves cançons, com ho he fet sempre i encara ho segueixo fent. I encara que només sigui per això, agraeixo al rector profundament el privilegi d'esdevenir, en aquest acte públic i compartit, la representant de tantes i tantes persones per a les quals Joan Manuel Serrat ha significat no només una crònica musical i poètica de les nostres vides, sinó també un referent personal i social excepcional.

Però no se m'amaga, per altra banda, que la tasca té la seva dificultat... Perquè, com es pot expressar en una breu estona tot el que Joan Manuel Serrat ha estat per a nosaltres i per a la cultura en majúscules: catalana, espanyola i hispànica?

En altres ocasions, la *laudatio* per causa d'honor sol demanar una descripció cronològica i metòdica de les aportacions del científic o acadèmic de torn al llarg de la seva vida. En aquest cas, les característiques de la contribució cultural i social de Joan Manuel Serrat em suggerien que una revisió d'aquesta mena no era el més adient avui.

Per acabar-ho d'arreglar, Joan Manuel Serrat és l'artista més biografat i més entrevistat de la nostra terra, la qual cosa fa que avui dia compti amb una immensitat d'informació, és clar, a la xarxa de les xarxes, Internet. Prop de 400.000 resultats, simplement posant el seu nom a Google; o gairebé 3 milions, si el posem a YouTube. Com se'n pot fer, doncs, una selecció intel·ligible i encertada?

De manera que vaig pensar que el millor seria partir de tornar a escoltar les seves cançons i les seves paraules en moltes de les entrevistes que se li han fet al llarg dels anys. I tornar a veure'l actuar en tantes ocasions (ara sí: gràcies, Internet!). El que volia era sentir la seva música, la seva poesia i la seva realitat com a persona; en una paraula, volia el Joan Manuel Serrat més autèntic.

Però també em vaig dedicar a demanar a moltes persones del meu entorn i de diferents edats què significava per a ells Joan Manuel Serrat.

I el resultat de tot plegat, juntament amb alguna visita a un parell de recopilacions biogràfiques,¹ són aquestes paraules, guiades, sobretot, per vivències i sentiments.

Joan Manuel, les teves cançons ens han acompanyat al llarg de la vida i això vol dir que hi has estat present i molt. La teva música, el teu vers i la teva forma d'interpretar han penetrat dins nostre i han sabut despertar-nos emocions. Les teves cançons i la teva poesia formen part del nostre patrimoni cultural comú i, encara més, de la nostra educació sentimental. Joan Manuel, les teves cançons són nostres.

Pel que fa a les dades més destacades de la teva vida, en realitat diria que tothom les sap, poc o molt. Una altra cosa és el que tu guardes dins teu, de la teva vida llarga, una vida que només és teva i dels teus, i ningú més no té dret a entrar-hi. Per què, *Saps?* (1969), el moment en què *el gerani floreix a cada casa o si cada matí s'hi lleva l'amor*, és cosa de cadascú, com ho són *aquellas pequeñas cosas* (1971) *que nos dejaron un tiempo de rosas en un cajón, y que hacen que lloremos cuando nadie nos ve...*

Però sí que vull oferir aquí pinzellades sobre alguns fets i alguns fruits del nostre nou doctor, tot i que, probablement, en quedin ben pocs de desconeguts. José Ramón Pardo, periodista expert en música popular, tot fent memòria d'una anècdota dels primers temps de Serrat a Madrid, quan alguns periodistes madrilenys no van anar a la presentació que en Pardo havia organitzat perquè resulta que coincidia amb la d'un altre músic, del qual ja ningú no recorda ni el nom, afegia: "Y pregunten hoy por Serrat, verán cuántos le conocen."²

Així doncs, no sé si algú encara no sap que vas començar amb la música d'una forma natural, perquè ho portaves a dins. Tot i que expliquis, amb modèstia i picardia alhora, que el que vas veure clar és que es podia lligar més i millor amb una guitarra a les mans, cantant cançons a les noies.³

Tu sols dir que sempre has cantat, que abans la gent cantava en el quefer diari, com la teva mare, que cantava mentre cosia o feia les feines de casa, i aquest és un dels trets que comparteixo amb tu; recordo de ben petita la meva mare cantant tangos com *Volver*, *Caminito* o *A media luz*. A la meva infància també hi ha una mare que canta mentre cuina i fa feina... I ara et preguntes, ens preguntem, per què la gent ja no ho fa. Llàstima..., potser cantem poc i cridem massa.

Tampoc sé si hi ha algú que encara no sàpiga que on vas cantar públicament per primer cop va ser al programa de Ràdio Barcelona de Salvador Escamilla, *Radioscope*, pels volts del 1965, presentant les teves primeres cançons. Com la que vas dedicar a la teva *Guitarra* (1965), que vas agafar *ben fort, com un joguet*, quan el teu pare *te la va regalar, quan et voltaven els somnis dels teus 16 anys*. Aquell dia, al teu carrer, el vas veure arribar, a migdia, amb alguna cosa a les mans, ben diferent de la cartera que tu sem-

1. Una, la del mateix cantautor. A: <http://jmserrat.com/ca/biografia/>

L'altra, en la meva opinió, la millor de les que s'han escrit, molt extensa i documentada, de Luis García Gil, *Serrat. Cantares y huellas*, Lleida, Editorial Milenio, 2010.

2. García Gil, L. *op. cit.* p. 12.

3. Moltes de les anècdotes que apareixen al text s'han extret de diverses entrevistes i documentals, com: Entrevista de Gabilondo a Serrat (2015); *A fondo*, de Joaquín Soler Serrano a Serrat (1977); *La vida según Serrat* (TVE, 1995); *Serrat. El último trovador* (2003), a: <https://www.youtube.com/watch?v=Z1x0MVIhEZO>.

pre li agafaves per pujar tots dos cap a casa a dinar. A mesura que s'anava apropant, anaves reconeixent un paquet embolicat però que deixava veure clarament un mànec, gens misteriós... Imagino com devia ser la teva cara en endevinar que aquella seria la teva primera guitarra...⁴

Joan Manuel, poeta que domina el vers i el sentiment que aquest és capaç de dibuixar; músic, que compon melodies que, embolcallant la paraula, ens ofereixen cançons que s'endinsen al cor de qui les escolta, siguin melancòliques, festives, dolces, iròniques, compromeses, reivindicatives, o tot, simplement naturals.

I... Joan Manuel, intèrpret. Diuen —i dius— que això de ser actor no feia per a tu. És possible... Però n'ets conscient, de com saps transmetre tot el sentit i el sentiment del que ens cantes? La teva cara, les teves mans i el teu cos van acompanyant la música i la paraula, esgranant, en aliança única, tot allò que el teu vers o el d'altres autors o poetes ens heu regalat.

Sempre m'ho he preguntat: què ho fa que algú sigui capaç de crear i conjuguar música, paraula i gest d'una forma tan autèntica i poderosa que aconsegueix arribar a tanta gent i no solament d'aquest país, sinó de més enllà?

Hi ha teories sobre això: per exemple, Ismael Serrano, un cantautor d'entre els joves que han après tant d'ell, diu que Serrat “ha retratado de forma contundente cuál ha de ser el equilibrio entre lo que se dice y cómo se dice, la simetría perfecta que define al trovador”.⁵ Segur que sí, però afegim-hi, a aquesta “simetria perfecta”, un bon grapat de sensibilitat estètica, artística i humana. Sensibilitat inspirada també per una intel·ligència sagaç, una tímidesa prudent i un sentit de l'humor ben sorneguer que mai no ha perdut.

Ara ja ho sé, de fet, fa molt de temps que ho sé, Joan Manuel, el que ens has donat és emoció, en el sentit més ampli que hi pugui haver. Com m'han dit amics i coneguts, en aquest exercici d'indagació que he fet durant els darrers dies, a alguns els has fet reviure fragments de vida i has estat el vehicle dels seus records i dels seus moments de felicitat i de tristesa; als més joves també els has despertat admiració i molta complicitat; i sobretot, als més grans, els vas donar il·lusió, il·lusió per una altra realitat possible, per una forma diferent de veure el món. A aquells que tenien 20 anys quan tu els cantaves (1966), els vas fer veure que podien tenir *força*, que no havien de tenir *l'ànima morta* i que, en definitiva, podrien ser i fer el que volguessin. Gran significat en uns anys com aquells...

I tornant a l'emoció... Podríem no emocionar-nos amb les paraules d'amor de dos adolescents, *senzilles i tendres*, perquè *no en saben més* (1967); o de dos vells amants (1967) que *s'agafen les mans, es miren, i ells sí, ho saben tot, i per això no els cal dir res més?*

O amb l'amor que fa mal, *ay amor, sin ti no entiendo el despertar, ay amor, sin ti mi cama es ancha*. Una cantant que coneixes bé, Soledad Giménez, deia d'aquesta cançó no fa gaire temps: “Lloro al escucharla,

4. <https://www.youtube.com/watch?v=Z1xOMVlhEZO>.

5. Del Pròleg, a Luis García Gil, *op. cit.* p. 15.

no puedo remediarlo. Tiene el estribillo más hermoso que se ha escrito en nuestro idioma.”⁶ Ella expresa així el que molts sentim quan escoltem aquest prodigi, de títol *Romance de Curro el Palmo* (1974).

I això és el que passa amb moltes de les teves cançons, siguin de l'època que siguin. Continuant amb la tria —ben àrdua, per cert—, deixeu-me parlar-vos d'algunes més, entre les quals hi ha una distància de gairebé 40 anys. En una ens dibuixes un amor que, colpit per la marxa de la persona estimada, que ha fugit del camp a la ciutat, surt a buscar-la i, *Perdut en la ciutat* (2006), va demanant al vent, al no res, *ep, sóc jo, que no em sents?, només vull saber si estàs bé. Si t'agrada el mar.*

Una altra és la dedicada als records (*Los recuerdos*, 2002). Aquí, com destaca el teu biògraf, Luis García Gil: “Musicalmente el piano de Miralles y la voz de Serrat vuelven a convivir, a abrazarse, a dialogar con acierto en un tema de gran clasicismo, de lo mejor que Serrat ha compuesto en los últimos veinte años.” I és aquest abraçar-se de música i paraula que arriba al més profund de l'ànima de qui escolta.

La més antiga és aquella magistral *Cançó de bressol* (1967). D'una bellesa plàstica, càlida però feroç alhora, per la duresa d'un passat i un entorn que ens encongeix l'ànima, amb *un avi que dorm en el fons d'un barranc* i una *terra eixuta* i, malgrat tot, estimada. *Por la mañana rocío y al mediodía calor, por la tarde los mosquitos, no quiero ser labrador.*

¿Y cómo no emocionarnos, sobre todo aquellos que hemos nacido junto al mar, cada vez que tú nos lo pintas de colores, de sabores y olores, de sensualidad y de vida al fin? Un mar que ahora nos duele en lo más hondo, porque *a fuerza de desventuras su alma* sigue siendo tan *profunda y oscura*, que no solo se ha tragado *el llanto eterno* (1971) de tantos pueblos, sino que hoy se sigue tragando el de tantas personas a las que se les han quebrado sueños y esperanzas de un mundo distinto y mejor para sus hijos... A ellos, acompañado de tus amigos, has querido dedicar una última versión de tu *Mediterráneo*, nuestro Mediterráneo...

Esa es otra de tus facetas: la solidaridad. Entre canción y canción, nunca te has quedado al margen del dolor humano. No hace mucho tiempo, en México, te dedicaron unas palabras que quiero traer aquí porque resumen perfectamente esta faceta tuya: “Su voz es enseñanza de los desterrados, de los enojados por la injusticia, de los que sintieron el dolor de una dictadura, de los que perdieron la voz por culpa de la traición, de los exiliados y de los que se han enfrentado al cautiverio; de ellos, de nosotros, es la poesía, el canto y la verdad de Joan Manuel Serrat.”⁷

Y a eso hay que añadir que tampoco te has doblegado ante los intentos de callarte. En ocasiones, demasiadas, aquí y allá, te han dicho que no podías cantar, incluso que no podías estar, ahí, donde fuera: la intolerancia, la censura y la cerrazón mental están muy extendidas; por desgracia, no son patrimonio de unos pocos y aunque parece que acaban en algún lugar, no tardan en reaparecer en otro, bajo otro aspecto, otros responsables y otras miradas, muchas veces, cómplices. No, no te has doblegado, si acaso, has sorteado el temporal para poder seguir avanzando.

6. Soledad Giménez, *Mi vida en 10 canciones*, a *El País Semanal*, 14/05/2017, p. 14.

7. Fragment del discurs de Jorge Olvera García, rector de la Universidad Autónoma del Estado de México, en la investidura com a doctor *honoris causa* de Joan Manuel Serrat. A: <http://www.periferia21.com.mx/?p=12077>.

¿Cómo no sentir, pues, emoción cuando el mundo nos duele y tú te conviertes en el altavoz de la voz de tantos que no pueden o no saben expresar aquello que los rompe por dentro...?

I no podem oblidar que la gent i res més també és present a la teva obra. De vegades, “personatges marginals en qui ningú no sembla fixar-se gaire”,⁸ que van desfilant per paisatges, urbans, de barri, de carrer, de poble, i que són reals o imaginats; individuals o col·lectius... Com *El drapaire* (1966), el *Trobador* (1967), *El titiritero* (1968), la *Carmeta* (1969), la *Muchacha* típica (1970), el *Tío Alberto* (1971), la teva mestra (1973), la *Campesina* (1974), *L'aristocràcia del barri* (1975), en *Kubala* (1989) o el teu amic *Capgròs*⁹ (2006).

Però a l'altra gent, a la de dalt, no t'estàs gens de posar-la en evidència, de múltiples formes: subtils, iròniques o ben crues. Com quan demanes *disculpes a un senyor* (1992) a qui interpel·les, tot augmentant-li la pressió, perquè se li va omplint la casa de gent que demana i demana i cal prendre decisions dràstiques.

De fet, a les teves cançons, al darrere sempre hi ha la gent; darrere la gran història sempre hi ha aquella intrahistòria que tu ens ofereixes i en la qual som tots comptats, d'una manera o d'una altra; sí, *Detrás està la gente* (1987). I per això també ens recordes que vivim *cada loco con su tema*, que *cadascú és cada qual i baixa les escales com pot*, i que, posats a triar, preferim, com tu, *un buen polvo a un rapapolvo y un bombero a un bombardero* (1983).

Dubto que algú no sàpiga que els teus orígens són els d'una família treballadora, de pare català, Josep, home bo, tranquil i manetes, i mare aragonesa, Ángeles, *carinyosa* i expansiva, de Belchite, nom que evoca la barbàrie del drama incivil que va viure aquest país fa molts anys, però que encara és ben viva en la memòria i el dolor de molta gent, com rememores a la *Cançó de bressol* o a *Camí avall* (1968).

I aquesta dualitat és un altre aspecte clau en la teva biografia, dualitat que, en realitat, no és tal, sinó una integració essencial i ben travada de context vital i vivències. Cosa que, malgrat tot, alguns han volgut utilitzar de forma aspra i grollera. Però sempre hi ha hagut, per sort, veus intel·ligents que hi han posat seny, fins i tot amb un xic d'humor, com la de Molina Foix, que deia que Serrat és “un síndrome nacional y bilingüe, para el que no se ha encontrado antídoto”.¹⁰

Un hecho tan natural, ¿verdad? Haber mamado de dos lenguas y sus culturas, eso que los lingüistas llamamos “bilingüismo de infancia”, con el resultado de poseer una cultura ensanchada y rica. Lo más normal y verdadero para tantas personas de este país, entre las que también yo me cuento, y que han —hemos— heredado, según tú mismo has dicho, “la comprensión a lo diferente, la tolerancia y la curiosidad a lo distinto [...]”.¹¹

8. Luis García Gil, *op. cit.*, p. 45.

9. Malnom o sobrenom del músic Josep Maria Bardají.

10. Vicente Molina Foix, “El rascacielos”, *El País*, 11-10-200. A: Luis García Gil, *op. cit.*, p. 20.

11. Del documental *Serrat. El último trovador*. 2003. A: <https://www.youtube.com/watch?v=Z1xOMVlhEZo>.

Y al hilo de estos pensamientos, me pregunto, quizá ingenuamente, por qué todavía hay quien se empeña, se empecina, en que la lengua nos marca y nos sitúa a un lado o a otro de aún no sé bien qué. Sin menospreciar el significado y el valor de la identidad, lo que sí sé es que las lenguas son la forma más lograda y perfecta de comunicación, gracias a las cuales somos capaces de realizarnos como humanos. ¿Cómo renunciar a ninguna ni establecerles categorías? Nunca las lenguas han sido responsables de confrontaciones, solo la estulticia humana lo ha sido.

Además, tú has querido ofrecer en tus poemas la lengua más rica y viva posible, adaptando tu lenguaje, en cada canción, a la intención estética de la pequeña historia que ahí condensas, tiéndola de coloquialismo cercano o de lirismo poético; o acudiendo, cuando conviene, a variantes lingüísticas diversas, como algunas muestras del lunfardo argentino, o de dialectalismos andaluces o menorquines. Eso te hace próximo y que tu canción llegue a quien la recibe sencillamente; a pesar del concienzudo trabajo que hay detrás.

Així que també en aquesta qüestió, escrivint i cantant en les teves dues llengües i les seves varietats, així com en altres llengües (com el portuguès, el francès, l'anglès, l'italià o l'euskera), tu has posat, amb naturalitat i grandesa a la vegada, el teu granet de sorra en l'intent de derrotar tanta insensatesa. I sense caure en paranys absurds. I per això jo te'n dono les gràcies.

De debò que pot quedar algú que encara no sàpiga que ets un home de família, que vas marxar de casa perquè volies sortir al món per saber més i descobrir nous camins i nous indrets, reals o ideals, però sense oblidar les teves arrels? Que has format una família, amb una dona, companya de vida, i que ets pare de dues filles i un fill —que t'han fet avi—, i dels quals estàs ben orgullós perquè t'han sortit, com dius tu mateix, bons i responsables? Ells et van inspirar aquells *locos bajitos* (1981), que tan sovint se'ns assemblen, però que *Nada ni nadie puede impedir que sufran, que las agujas avancen en el reloj, que decidan por ellos, que se equivoquen, que crezcan y que un día nos digan adiós*. Cal dir que aquí unies la teva idea d'infància, feliç i despreocupada, amb l'humor, ingenu però amb *retranca*, de Miguel Gila, i un poema, un xic més amarg, de l'argentí Horacio Salas (*Los hijos*).

La marxa dels fills ja s'aprecia uns anys abans en la teva obra, en el teu *Soneto a mamá* (1974). Aleshores, però, des de la mirada del fill que ja ha marxat i que d'alguna manera ho justifica, tot i que amb un cert to nostàlgic:

No es que no vuelva, porque me he olvidado
de tu olor a tomillo y a cocina. [...]
No es que no vuelva porque me he olvidado:
es que perdí el camino de regreso. Mamá.

Però no sempre has dibuixat la infància amb enyorança amable, sinó que també has plorat, amb el teu cant vehement i brutal, per una infància esquinçada, explotada i injustament aniquilada: *Niño silvestre, Niño sin niño, indefenso y asustado, que aprende a fuerza de palos, como las bestias, a sobrevivir* (1994).

Altres temes familiars i propers, en la teva discografia, són la imprescindible i desamparada *Tieta* (1967), vella i solitària, i la *Mare Lola* (1969), de qui *ningú escriu la història*, estampa de tantes dones d'un temps, a les quals, tot i ser el pal de paller familiar, *tot els estava bé*, perquè es veien *tan poca cosa, quasi res*. Retrats de vida a la fi, que ens has transmès amb tendresa i compassió cap als personatges, però incidint sobre aquella societat que els generava, fosca i, no poques vegades, cruel. Una societat que reprens a *Temps era temps* (1980), i ens la recordes, gairebé com si fos un conte, des d'una "una mirada serena i madura"¹².

El que tampoc no sé és si algú encara no s'ha adonat que el viatge, per a tu, és imprescindible. Tant a les teves cançons com a la teva vida, el dinamisme i la descoberta que representa el viatge, i les seves vies com el camí o el mar, hi són sempre presents.

A vegades, és un camí sense un rumb concret, com, *harto ya de estar harto*, ens expliques a *Vagabundear* (1971), *entre el cielo y el mar*. D'altres, és la partida, fins i tot fugida, en primera persona, com quan *no vols que els seus ulls plorin*, però malgrat tot li dius *diga'm adéu, que el camí fa pujada i me'n vaig a peu* (1967). A voltes, recrees la fugida d'altres personatges, com la nena que ha marxat de casa i algú, preocupat, es demana i li demana *Qué va a ser de ti, lejos de casa* (1971). O la dona que fuig perquè, *De mica en mica* (1969), va desfent un camí d'amor que es va desdibuixant en les petites coses quotidianes... Però també saps molt bé, com repasses a *Fugir de tu* (2006), que mai no es pot fugir d'un mateix.

Fins i tot quan reflexiones sobre el pas del temps, ens presentes el fet d'*arribar a vell* (1987) com un viatge en si mateix, ja que els vells, dius, "són aquells nens que han arribat més lluny perquè van sortir abans..."¹³ Tot i que en el teu vers poses el dit a la nafra d'una societat que no sap resoldre, com tantes altres coses, el trànsit cap a la vellesa: *si fuesen poniendo luces en el camino, a medida que el corazón se acobarda, y los ángeles de la guarda diesen señales de vida, quizá llegar a viejo sería más razonable, más apacible, más transitible*.

Tampoc no has deixat de retratar el viatge final, que et fa preguntar-te *si la mort trepitja el teu hort*, qui, a la fi, en vida t'estimava: *quién cuidará de mi perro y quien besará mis ojos para darles la luz*, i qui no tant: *quien mentirá un padre nuestro y a rey muerto rey puesto pensará para sí* (1970).

Però deixem el viatge de la vida, per tornar a la vida del viatge...

¿Queda algú que no sepa lo que América significa para ti? Suelas decir que eres un latinoamericano de Barcelona; también, que salir a América fue liberador, en unos momentos en que aquí las cosas no pintaban muy bien pues la presión empezaba a ser ya agobiante. Has ido y has vuelto; también te has quedado, a veces forzado por las circunstancias, cuando aquí algunos no te querían bien, o cuando otros tuvieron el mal gusto de procesarte con orden de prisión. Pero aquello, al fin y al cabo, te permitió descubrir otro mediterráneo en tu vida, el del paisaje cultural y social del otro lado del charco, y el de los grandes amigos que allá hiciste, y donde, junto a uno de ellos, contribuiste a clamar al mundo que *el Sur también existe*.

12. Luis García Gil, 2010, p. 148.

13. De recitals de Serrat.

Ahí eres admirado, respetado y querido, y tú les has devuelto con creces ese amor y ese respeto. Y de muchas formas, personales y musicales, porque en tu recorrido melódico existe la huella de tantos conceptos rítmicos: hay Nova Cancó, hay copla, hay flamenquito, hay vals, hay sones orientales, pero también hay jazz, tango, vallenato, bolero... y tantos otros giros latinoamericanos, sea en composiciones tuyas, sea a través de tu voz haciendo tuyas las de otros: argentinos, uruguayos, colombianos, chilenos, brasileños... Hay, en definitiva, *Cansiones* (2000).

També dubto que quedi algú que encara no sàpiga que vas ser, i ets encara, el noi del Poble-sec, nascut i crescut, doncs, a Barcelona, però que, tot i ser un *nano* de ciutat, que estima *el seu carrer* tot i que *no valgui dos rals* (1970), has cantat com ningú a la vida rural, al camp i a la natura.

De fet, els teus estudis universitaris són de l'àmbit agrícola i de la biologia. Estudis que vas voler fer, potser per una idealització del camp, però que aviat vas abandonar. La qüestió és que no sé si el camp va perdre un magnífic especialista, però sí que sé que, gràcies al que tu ens has sabut transmetre, va guanyar una significació profunda, ideal i real alhora, en la consciència de tothom, i no solament en la gent de ciutat.

I de tot plegat, ves per on, cal donar les gràcies al catedràtic que, amb les seves exigències, et va fer prendre una decisió fonamental: deixar el món acadèmic de la recerca per dedicar-te de ple a la cançó. I avui, la teva música i la teva poesia t'han tornat a l'Acadèmia, que et rep amb els braços oberts.

Joan Manuel, gràcies per la *Cançó de matinada* (1967), que, amb *Paraules d'amor* (1967), forma el primer disc en català que va ser número 1 a les llistes d'èxit a Espanya. I gràcies per altres cançons, com *L'olivera* (1969), tan *feliç de ser lliure i salvatge*, o la inoblidable i imprescindible *Pare* (1973), un al·legat ecològic que ja el 1973 tu ens avançaves, i que reprens, *ai qui ho diria*, anys més tard, amb el *Plany al mar* (1984). Aquí trobem el Serrat rural, allunyat de la ciutat. Però també hi trobem el del discurs que clama per tanta desídia dels éssers humans envers la natura.

I tampoc no deixes d'oferir-nos imatges diferents, com la d'aquell *Pueblo blanco* (1971), ancorat i immòbil, on mai no passa res, aquell del qual recomanes fugir: *Escapad gente tierna, que esta tierra está enferma, y si toca llorar, mejor frente al mar*. Sempre el mar... O de figures com *Els veremadors* (1970), *gent de l'Aragó, de l'Àfrica i del Sud, que dels fruiters del Segre, se'n va a arrancar el cotó o a esporgar, i quan no hi ha res més, fa de manobre*. Versos que mostren la duresa del treball al camp, tanta, que molts han de marxar del seu tros, si és que en tenen, per anar a treballar al d'altres.

Però ens tornes la mirada viva i esperançada amb un *20 de març* (1970), que cada any *duu a la bandolera la primavera*, com un símbol de l'alegria de viure, malgrat tot.

I no, no pot quedar ningú que no sàpiga —i sobretot, que no n'hagi gaudit— que, a més de regalar-nos la teva creativitat, has fet conèixer a tanta gent, acompanyada de la teva música, la paraula d'altres poetes, com Antonio Machado, Miguel Hernández, León Felipe, Rafael Alberti, Mario Benedetti, Joan Salvat-Papasseit, Josep Vicenç Foix, Josep Carner, Joan Margarit, etc. etc. etc.

Si Antonio Machado, por ejemplo, iba ya siendo conocido en los 60 y 70, tú lo hiciste patrimonio colectivo, hoy diríamos casi *global*. Y eso aún perdura. Porque, ¿quién no es capaz de completar aquello de *Todo pasa y todo queda pero... lo nuestro es pasar*? ¿O que en realidad, *Caminante, no hay camino, porque... se hace camino al andar*? ¿O aquello otro de *Españolito que vienes al mundo, te guarde Dios, una de las dos Españas... ha de helarte el corazón*? (1969)

¿Y quién no sabe aún —aquí con la ayuda musical del argentino Carlos Guastavino— que *La pobre Paloma* de Alberti *se equivocaba* (1969)? O quizá no..., quizá no se equivocara tanto...

¿Y que un poema tan terrible, por todo lo que encierra, como *Nanas de la cebolla*, de Miguel Hernández, esta vez con música de otro argentino, Alberto Cortez, se convierte en una verdadera canción de cuna en tu voz? ¿Y quién no ha entonado alguna vez *Para la libertad* (1972), como un himno generacional y reivindicativo...?

Cuentan que tras la salida del disco dedicado a Machado, las ventas de sus obras se dispararon. Gracias a la llamada “música popular”, la poesía se hacía popular... Aunque eso a ti no acabara de gustarte, porque —decías— tú no habías puesto música al verso de Machado —ni a otros, imagino— para darlo a conocer, sino porque querías hacer algo “hermoso”.

Y por eso te entristecía, con toda la razón, que esa cultura no llegara al pueblo por la vía que debía hacerlo: la educación. Sobre todo por tratarse de poetas poco difundidos en aquellos años debido a sus implicaciones políticas, contrarias al régimen, o por la acción de algunos que consideraban casi un sacrilegio ponerle música a la poesía, o incluso por la de ciertos grupos poéticos de la época, que tampoco aceptaban de buen grado aquella “vieja” —decían— poesía.

Así, tu contribución, en aquel momento, fue hacerla popular; hoy diría que lo que hiciste fue asegurar su supervivencia en nuestra memoria colectiva. Y ojalá, ahora al menos, la educación hiciera su trabajo, como tú hiciste el tuyo.

Joan Manuel Serrat ha musicado a más poetas, pero no puedo acabar con este capítulo de su obra sin destacar uno en especial, el segundo disco dedicado a Miguel Hernández, ya en 2010, *Hijo de la luz y de la sombra* (2010). No buscaré palabras más para comentarlo, sino que lo haré con las más autorizadas de nuestro particular crítico musical, Javier de Castro, quien, tras destacar el hecho de que es un disco bien distinto al anterior ya que muestra la evolución del cantante, nos aconseja oírlo tras rescatar el primero, que había dedicado al poeta en 1972, para poder comprobar que —dice Javier:

...la admiración de tanta gente por aquel Serrat, rabiosamente joven y brutalmente talentoso, no sólo ha logrado mantenerse viva durante tantísimos años de trayectoria —y pese a los indudables altibajos creativos acaecidos, [...]—, sino que ha seguido aumentando por culpa del peso de esos primeros veinte discos de larga duración editados entre 1967 y 1985, apabullantes en lo artístico y sin apenas desperdicio, que siguen sonando a gloria bendita y absolutamente frescos, por haber envejecido tan bien.¹⁴

14. Javier de Castro, *Joan Manuel Serrat. Redescubriendo de nuevo la poesía de Miguel Hernández*. Efe.Eme.com. 22/03/2010. En: <http://www.efeeme.com/joan-manuel-serrat-redescubriendo-de-nuevo-la-poesia-de-miguel-hernandez/>

Poco más se puede añadir al respecto...

Només, com una petita mostra de la poesia en català que també va ser motiu de l'atenció d'en Joan Manuel Serrat, uns versos d'una altra joia, en la qual la música torna a abraçar la paraula, en aquest cas, la del poeta de Sarrià Josep Vicenç Foix, fent que esdevingui, encara més, peça clau del patrimoni poètic i popular del nostre país: És quan dormo que hi veig clar, foll d'una dolça metzina, amb perles a cada mà, visc al cor d'una petxina... (1980).

Algú no sap encara el que significa per a tu l'amistat? Has cantat, des de dins i des de fora, als amics que sempre t'han acompanyat, fossin músics —aquells que tant i tant han tingut a veure amb aquesta llarga trajectòria teva i amb els teus èxits— o fossin escriptors, cantants o cantautors, com tu. Però també a tots aquells que el gran públic no coneix, però que et són i t'han sigut imprescindibles. Crec que, per a tu, la vida sense amics no seria vida. De tot plegat n'has deixat petjada en moltes cançons que no puc detallar aquí sense que aquesta *laudatio* corri el risc de prendre més temps del que és adequat. Però estic segura que també m'allibera de fer-ho el nostre bagatge de records compartits de tot allò que en Joan Manuel ens ha donat.

També has cantat a la dona, de qualsevol edat i condició. I li has posat molts noms: *Lucía*, *Penélope* (quant es noies, dones, t'han dit que es diuen així “per culpa teva?”), però també *Marta*, *Helena*, *Edurne*, *Irene*... Ens has descobert jovenetes marxant de casa, també anant de part, i com a filles, com a mares, com a companyes, i també quan som “de moral distreta” o “princeses” per a una mare ressentida amb la vida... I per això, per tantes vegades i tantes figures femenines, com a dona, vull agrair-t'ho; no sé si hi ha un altre cantautor que ens hagi prestat tanta atenció.

Per tal d'il·lustrar el que acabo de dir, he escollit tres cançons que representen almenys una part del que has transmès sobre nosaltres: a *La mujer que yo quiero* (1971), moltes ens hi vam voler veure reflectides, una dona lliure i *més veritat que el pa i la terra*. I quan érem joves, ¿quina noia no es va sentir identificada amb la filla d'aquella *Señora* (1970) a qui recordaves que també ella va tenir *un somni a la pell*? I, per acabar, no fa gaire temps, ens arribaven les teves cavil·lacions sobre quines possibles vides t'haurien tocat de viure, *si haguessis estat una dona* (2006); si, en comptes de Joan Manuel, Juanito, el Nano, haguessis estat *Joana, la de la manya*; un joc sobri, però real i impressionant alhora.

Permanència i evolució estan presents en la teva obra, en una llarga carrera, en què hi ha hagut, no podia ser d'una altra manera, moments de tot tipus, amb més èxit o menys. De fet, un *alter ego* teu —no el Tarrés de *cansiones*, no, un altre— va dir a l'homenatge que et van fer pels 50 anys de carrera: “50 años, madre mía, pero, vamos, que no han *sío* seguidos, que alguna siesta *m'he echao*”.¹⁵

Una carrera, però, que ha seguit donant fruits d'una bellesa tan esplèndida com el disc *Mô* (2006); una carrera que ens depara reculls magnífics, com la teva *Antologia desordenada*, però tan ben acompanyada; una carrera que no ens abandona, amb gires, recitals i concerts; i una carrera de la qual encara

15. *Gala 50 años Joan Manuel Serrat*, TVE, 2014. TV. En: <https://www.youtube.com/watch?v=0Esw60bfoYc> (Última visita: 21 de mayo de 2017).

esperem més i més. Tu i altres grans, com el cantautor de Bahia, Caetano Veloso,¹⁶ amb qui també has compartit cant, ho dieu sovint: un artista mai no es jubila.

Voldria acabar dient que avui, en despertar-me, he pensat que valia la pena seguir un teu consell. Així, m'he plantejat que avui *podia ser un gran dia*, i resulta que sí, que ho està sent. Sobretot, per tots aquests amics que t'acompanyem, amics teus, tot i que molts no els coneguis. I crec que puc dir que tots voldríem que avui també fos per a tu un gran dia, *un exemplar únic* que, entre tots, *no hem deixat escapar...* I que el puguis guardar ben i ben fort en el teu record.

Gràcies, Joan Manuel, per haver estat una referència en l'educació sentimental, cultural i social de tanta gent i de diferents generacions.

Gràcies per lluitar des del teu altaveu contra tanta injustícia.

Gràcies per contribuir a la difusió de la cançó en català i de la llengua i la literatura catalanes.

Gràcies també per haver ensenyat a viure amb normalitat el bilingüisme.

Gràcies per haver donat veu a poetes d'orígens i llengües diferents, harmonitzant alhora les cultures dels països hispànics.

Gràcies per haver estat el mestre de tants artistes que han begut de la teva innovació en música i vers.

Gràcies per la llibertat del teu missatge artístic i vital, que va ajudar a canviar l'imaginari ideològic de la nostra societat.

I gràcies, definitivament, per fer-nos feliços amb la teva música i la teva poesia, que hem fet nostres.

Algú va dir del seu admirat Miguel Hernández que, "por envergadura de poeta cabal y por su portentosa emoción poética, merecía estela permanente".¹⁷ Així mateix la mereix en Joan Manuel Serrat.

I per tot el que aquí he exposat, Rector Magnífic, sol·licito que se li atorgui la més alta distinció acadèmica universitària, el Doctorat *honoris causa* per la Universitat de Lleida, al Sr. Joan Manuel Serrat i Teresa.

16. Entrevista a Caetano Veloso a *Magazine de La Vanguardia*, 14 de mayo de 2017. p. 24.

17. Guereña, J-L, en Miguel Hernández, *Poesías*, Madrid, Taurus, 1975, p. 9.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Sr. Joan Manuel Serrat Teresa

Magnífic rector de la Universitat de Lleida, digníssimes autoritats acadèmiques i civils, professors i alumnes, amigues i amics.

Com és norma en aquests casos, la primera obligació del guardonat és agrair el reconeixement que m'atorga aquesta Universitat, i que amb molta satisfacció accepto, especialment perquè es tracta d'una institució del meu país i d'una ciutat amb la qual em vinculen molts records, bons amics i grans amors.

Gràcies, senyor rector, per tots els esforços que heu fet perquè avui ens poguéssim trobar aquí.

Gràcies, Dra. Neus Vila per les vostres amables i generoses paraules.

Senyores, senyors,

No sé ben bé si amb aquesta distinció amb què avui m'honoreu esteu elevant l'artesa que sóc a la categoria d'artista, o potser esteu reconeixent en el que faig els mèrits de l'artesa.

Tant una cosa com l'altra m'estan bé.

Em complau en gran manera que valoreu aquesta parcel·la de la poesia que és la cançó popular, a la qual jo em dedico.

Les coses han hagut de canviar molt en la nostra societat perquè un cantant popular rebi un reconeixement d'aquesta mena. Me n'alegro per mi, per vostès i pel col·lectiu que represento.

D'uns altres en vaig aprendre l'ofici. D'uns altres que també l'aprengueren d'uns altres i vull creure que amb el meu treball contribueixo a estimular-ne uns altres que seguiran aquest camí.

Estic segur que els qui han considerat oportú concedir-me aquest doctorat ho han fet amb la intenció de reconèixer l'obra d'un individu, però sàpiguen que, fent-ho, també estan reconeixent un col·lectiu de dones i d'homes que han fet de l'ofici de cantar i d'escriure cançons la seva vida. Gent que camina dignificant poèticament i musicalment la cançó i per als qui el valor i la força de la paraula és fonamental.

Amb tots ells vull compartir aquest reconeixement.

* * *

Fa més de 50 anys que escric cançons, que poso música a versos propis i d'uns altres, que deixo per escrit els meus pensaments. I tot el que he estat capaç de fer, ho he fet a força de treball. Treballant les paraules com el terrisser fa amb el fang i el ferrer amb el ferro. I si les muses, sempre escadusseres i enganyoses, arriben i em donen un cop de mà, els ho agraeixo, però no me'n refio gens, d'elles.

He escrit les meves cançons mirant el que passava al meu voltant, però també dins meu. Escoltant les veus del carrer, però també els seus ecos, amb les cançons m'expresso i em comunico amb els altres i cantant em guanyo la vida.

Fer cançons i cantar-les és el meu ofici, i en aquesta doble tasca d'autor de cançons i de cantor m'hi reconec.

Si no escrigués cançons, és més que probable que no hagués pujat mai a un escenari a cantar professionalment, de la mateixa manera que, si no m'agradés cantar, potser no m'hauria atrevit mai a escriure cançons.

Vull deixar clar que, exceptuant l'afició de la meva família aragonesa a cantar jotes en qualsevol acte festiu, i la meva cosina Gloria, que va ser artista aficionada i a qui recordo participant en el concurs de Fajas Jumar, que se celebrava a la Sala Mozart del carrer Canuda, no consten antecedents familiars que justifiquin la decisió que vaig prendre de dedicar-me a escriure cançons i cantar.

* * *

Vaig néixer un dilluns, a finals del 1943 a Barcelona, en una clínica del Guinardó, cosa extravagant en aquells temps en què la gent naixia a casa. Fill de pare català i de mare aragonesa, sóc el que en diem un xarnego, un mestís que, de manera natural, es va educar en la comprensió de la diversitat i la tolerància de la diferència.

Encara que no sigui un argument que afecti el desenvolupament dels esdeveniments d'aquesta història, sàpiguen que vaig pesar 5 kg en el part. Una barbaritat que la meva mare explicava com una proesa: "Nació criado...", repetia orgullosa a les visites que, astorades, la felicitaven.

Al cap de vint dies de néixer, la família es traslladà al Poble-sec, on passaria la meva infantesa i part de la joventut en una casa del carrer Poeta Cabanyes, una costa amunt amb nom de poeta que engalanava una font on s'abeuraven infants i gats, coloms i gossos.

Llavors, igual que ara, el Poble-sec era un barri obrer de Barcelona, que limita al nord amb la plaça Espanya, al sud amb el Port, a l'oest amb Montjuïc i a l'est amb el Barri Xino, del qual el separava el Paral·lel, el bulevard on es concentraven la majoria dels teatres i *music-halls* de Barcelona.

Aviat vaig saber que no feia pas gaire hi havia hagut una guerra i que nosaltres érem dels que l'havíem perduda. Una guerra que va deixar òrfena la mare i derrotat per sempre més el pare. Una guerra que va omplir la casa de fantasmes que ens perseguirien de per vida.

Van ser anys d'escassetesa, de vencedors i de vençuts. De restriccions de llum i de menjar racionat. Jo me'n vaig salvar perquè només era un infant i res no em semblava tan greu mentre es pogués jugar a la pilota i a la muntanya hi hagués sargantanes per arrencar-los la cua.

A l'hivern feia molt fred, però a l'estiu anàvem al mar.

Vaig anar passant la infantesa de la millor manera. Es va morir la iaia Antonieta.

Vaig aprendre a anar en bicicleta sense mans. Vaig fer la primera comunió vestit de marineret.

Em va atropellar un cotxe i vaig descobrir que els Reis eren els pares i que els nens es fabriquen a casa.

Vaig agafar la solitària. El meu tiet Antonio es va fer nòvio de la meva cosina Manolita i, a l'hivern, els diumenges al matí em duïen al cine amb taxi.

Vaig veure el primer mort. Blanca com la cera, la Teresita, germana de l'Antonio. Diuen que es va menjar un gelat i se li va tallar la digestió, però vés a saber... La gent es moria de malalties molt estranyes: La *culebrilla* (herpes zòster), el *garrotillo* o la diftèria. Per tot arreu hi havia geperuts i gent que patia del ball de Sant Vito, i es morien d'un dia per l'altre, fulminats per un còlic miserere (peritonitis), un *patatús*. Fins i tot hi havia qui es moria *de repent*, que ja és una forma ben curiosa de morir-se.

*Amarillea la fotografía.
Ahí están mis amigos, las vecinas
y mi madre trasteando en la cocina
el racionado pan de cada día.*

*Ahí estoy yo remojando altramuces
y el cartero llamando por la aldaba
y el olor a fritanga que trepaba
perezoso por el patio de luces*

*y la emisora azul felicitando:
"En su cumpleaños, desde este programa,
a Mari Cruz que me estará escuchando*

*de su primo Miguel, desde Alicante,
en la voz de Juanito Valderrama
la bonita canción: 'El emigrante'*

De ben petit m'agradava la música i cantava pel gust de cantar.

Cantàvem amb la mare mentre l'ajudava a fer els llits, a plegar els llençols o a desgranar pèsols. Repliquàvem les cançons de moda que, per la ràdio, cantaven la Piquer i Juanito Valderrama. Els boleros de Machín, els cuplets de Lilián de Celis, les romances de sarsuela.

Quan la iaia Antonieta em treia de passeig —jo no devia tenir més de cinc anys—, em deixava triar entre neules o cançoners per invertir la pesseta de la paga dominical. No dubtava. Sempre preferia aquells

papers de colors, groc, rosa i blau que duien impreses les lletres de las cançons de moda que m'aprenia de memòria i repetia com un lloro encara que de vegades no entenia el que deien.

Les sabates de Segarra, la gasosa familiar, l'oli de granel, el cine de sessió contínua, el xiclet Bazooka.

Raspant l'aprovat pelat, passant de curs justet i sense excessos, vaig acabar el batxillerat a la Universitat Laboral de Tarragona, un internat de tracte quarterer i ètica falangista, on ens treien del llit a toc de corneta i en formació marxàvem a la plaça d'armes a cantar el *Cara al sol*.

Després un cafè amb llet, un *chusco* i una presa de xocolata. Anys després, quan vaig fer la mili, no em va venir res de nou.

D'allí vaig sortir batxiller laboral superior. Especialitat industrial minera. Modalitat torner fresador. Espectacular per a una targeta de visita.

* * *

Encara no sé per què em vaig matricular a l'Escola d'Agricultura. Suposo que a mi, un xaval de barri, el camp i l'agricultura se'm representaven com una fantasia exòtica i romàntica a l'aire lliure. Tot era possible en aquells anys en què la joventut s'obria pas de manera irrevocable i que, sens dubte, van ser els més feliços de la meva vida.

Llavors va ser quan vaig començar a rascar la guitarra.

Vaig aprendre a tocar amb guitarra prestada fins al dia que el meu pare es va compadir de mi i me'n va regalar una. No sé d'on va treure els diners.

Probablement, com diu el tango "*...Mangó amigos, vio usureros y estuvo un mes sin fumar*", però allí van aparèixer tots dos. L'home i la guitarra tornant a casa al migdia per dinar amb el seu uniforme de feina blau marí, lleugerament corbat, pujant amb pas tranquil el carrer, amb la maleta de les eines en una mà i en l'altra una bossa de paper en què, com un gall dindi, treia el cap curiós el claviller de la meva primera guitarra.

* * *

Vaig formar amb tres amics un grup musical, allò que als anys 60 es coneixia com un *conjunto*, per desfogar-nos d'una manera més creativa que les habituals de la postadolescència.

Ens animava l'afició. No teníem ni l'esperança ni el propòsit de triomfar els diumenges a la tarda als balls d'El Pinar, prestigiós local del barri on altres grups, com Los Sírex y Los Mustang, van fer les primeres passes.

Tampoc ens empenyia l'ambició de lluir a les festes del Pas de l'Equador de la Facultat de Lletres, que era on hi havia les noies més guapes que es miraven Los Gatos Negros o Los Catinos d'aquella manera lànguida i humida que queda tan bé en els ulls de les senyoretes i que provoca dolces tremolors en la regatera de les esquenes masculines joves faltades de sexe.

Érem conscients que el nostre conjunt, pel que feia al futur, havia nascut ferit de mort i que la nostra història d'amor amb la música era més aviat un *planillo*. No es podia anar enlloc amb guitarres acústiques empastellades, amplificadors de pa sucats amb oli, un repertori heterogeni i tot terreny que anava del *Ma vie* al *Twist and Shout*.

Tot presagiava que aquell *empastre* se n'aniria a fer punyetes a la primera bufada.

Dit i fet.

Afortunadament, cap de nosaltres no va resultar ferit. Cadascú cap a casa seva. Bon vent i barca nova...

* * *

D'aquella colla, jo era l'únic que em resistia a penjar la guitarra i ho hauria deixat córrer com els altres i no m'hauria capbussat mai en el món de la música si no hagués estat pel Romeva, el bateria del grup, que, a més de ser de la ceba i sardanista, és insubmergible. Convençut com estava de les meves possibilitats, no s'hauria quedat mai tranquil sense intentar-ho.

Jo havia escrit algunes cançons i els meu companys de conjunt em van animar que seguís la carrera en solitari, de manera que un matí em van acompanyar a Ràdio Barcelona, on Salvador Escamilla feia un programa matinal de gran èxit, *Radioscope*, que presentava veus noves, especialment en català.

L'any 65 estrenava primavera i, com cada matí de dilluns a divendres a dos quarts d'onze del matí, Salvador Escamilla alçava a Ràdio Barcelona el teló de *Radioscope* i, mentre tractava de pintar les ones de colors, anava passant de contraban sospirs de país furtat:

“Bon dia, Catalunya, i una cançó”.

Aquella casa i aquell programa van ser el que en podríem dir el meu trampolí de sortida.

És molt gran el meu deute amb Salvador Escamilla. Em va donar confiança i estímul, però per damunt de tot em va regalar la seva generosa i insubornable amistat. Va ser ell qui em va presentar a Edigsa, companyia amb la qual vaig gravar els meus primers discos incorporat a Els Setze Jutges.

* * *

La resta de coses ja les saben.

En cas contrari, les poden trobar en enciclopèdies de la cançó popular dels segles XX i XXI, o en qualsevol pàgina d'Internet.

Canto perquè m'agrada cantar, pel plaer de cantar, i escric cançons perquè estic disposat a cantar el que escric. Per això, tenir aquest ofici és un privilegi. Tinc la sort de guanyar-me la vida amb el que m'agrada i, a més a més, sempre em donen taula als restaurants.

Per això és que voldria encoratjar la gent a cantar. Que no deixi de cantar. És un exercici saludable que no pot quedar reclòs als àmbits professionals i als concursos de televisió.

Enyoro les veus dels paletes des de les bastides i les cançons de les dones traginant a la cuina.

Hi ha qui diu que cantar li fa vergonya, que no s'atreveix a cantar perquè ho fa malament.

No és veritat.

Ningú no canta malament.

Hi ha qui canta diferent... Alguns molt diferent, però no se'n refiïn, dels qui no canten.

A més, pensin: què seria dels professionals sense els amateurs?

Deia el professor Casares que quan parlem del cant i dels qui el practiquen, parlem d'un art que ha vertebrat la societat. Els puc assegurar que en algunes cançons populars hi ha troballes tan definitives com en el teorema de Pitàgores o l'aspirina.

Per cert que Pitàgores mateix, fa més de 2.500 anys, ja recomanava cantar i tocar un instrument musical cada dia para eliminar de l'organisme la por, les preocupacions i la ira, i actualment són molts els científics que concorden que la música té efectes sanadors en les persones. Algunes reaccionen positivament al jazz o al reggae, i d'altres milloren quan escolten cant gregorià o *heavy metal*.

Darrerament, els investigadors —com Tomatis— han confirmat que l'obra d'un compositor en particular, Wolfgang Amadeus Mozart, sobresurt enigmàticament d'entre totes les altres formes musicals pel seu poder de curar el cos humà.

Aquesta especial capacitat curativa l'han anomenat "efecte Mozart".

Les cançons viuen en la memòria. Són personals i intransferibles.

Les cançons viatgen i ens transporten a temps i llocs on potser vam ser feliços.

Tot moment té una banda sonora i tots tenim la nostra cançó, aquella que duem cosida a l'entretela de l'ànima i que estimem com a un mateix.

Diu el refrany que *Qui canta, el seu mal espanta*, i és veritat. Cantant comparteixes el que estimes i t'enfrontes al que t'incomoda. Cantant conjures els dimonis i converteixes els somnis en modestes realitats.

Les cançons ens acompanyen al llarg de la nostra vida.

Amb cançons acomiadem els morts i amb cançons fem dormir els fills. Les cançons han acompanyat els homes en les seves feines quotidianes: llaurant la terra, picant les pedres o amansint el ferro. Han cantat les seves gestes i han estat l'argumentari dels seus amors.

* * *

Només em queda agrair a la meva família i als amics que avui ens acompanyen la seva presència.

Gràcies a tots.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Es domingo de verano. Estamos a finales de los años cincuenta, en mi barrio de La Torrassa, en L'Hospitalet. Mi padre se está afeitando en un modesto lavadero exterior con una navaja que acaba de afilar y ante un pequeño espejo colgado de una alcayata. Con apenas cinco o seis años, yo estoy jugando detrás de él con unos soldaditos de plomo mientras mi madre hace la comida en una diminuta cocina.

Los dos están cantando. Mi madre tatarea *Soldado de Nápoles*, de la zarzuela *La canción del olvido*. Tiene buen oído pero poca voz. Mi padre canta como los ángeles, lleno de musicalidad innata y siempre con un sentimiento profundo. Canta siempre. En el taller mientras pinta coches, en la escalera cuando sube a casa, en las entrañables fiestas familiares y, por supuesto, cuando se afeita, que es su mejor momento para los recitales. Entonces canta por Juanito Valderrama, por Manolo Caracol, por Angelillo, por Antonio Molina, por Marifé de Triana, por Concha Piquer, por Manolo Escobar, por Antonio Machín. Canta a la España de los emigrantes, a los cuatro muleros que van al río, al camino verde que va a la ermita, a uno que no maldice su suerte por ser minero, a un nombre tatuado en el pecho, a una torre de arena, a un carro que se llevaron y a los pintores que pintan iglesias sin angelitos negros.

Mi padre canta flamenco suave, canta copla o canta boleros, según se vaya terciando el afeitado. Canta feliz en medio de la España franquista porque las cosas van bien para su familia con el modesto taller de chapa y pintura que tiene a medias con Pepe Martínez, un taller al que años después yo iría por las mañanas durante las vacaciones escolares a molestar más que a trabajar.

Todavía hoy recuerdo buena parte de aquellas canciones y tengo bien grabadas algunas de sus estrofas. Eran canciones que, además, escuchaba muchas noches en un famoso programa de radio llamado *De España para los españoles*, dirigido por la gran profesional que era María Matilde Almendros. Un programa iniciado en 1964, cuando Serrat estaba grabando sus primeros discos, y finalizado precisamente en el año en el que nació nuestra Constitución de 1978.

Un programa que empezaba siempre con la misma entrada: “Un servicio de Radio Nacional de España en Barcelona dirigido a cuantos españoles nos sintonicen desde fuera de sus hogares”. Un programa en el que se solicitaban canciones a través de una carta de alguien que tenía a un ser querido en cualquier lugar de la Europa en expansión, especialmente Francia, Alemania o Suiza. Eran canciones para después de una posguerra, canciones para aliviar el sufrimiento de estar lejos, para reconciliarse con la vida después de tanto desastre provocado por la guerra incivil española.

Eran canciones populares que contaban sentimientos populares y que, escuchadas hoy, tienen a veces una cierta crítica velada a la dictadura de Franco. Al menos eso me parece ahora cuando escucho *El emigrante* de Valderrama: es cierto que canta un profundo sentimiento de añoranza de España por tenerse

que marchar forzosamente a tierra extraña, pero objetivamente mostraba que la emigración era debida a un régimen impuesto que resultaba incapaz de proporcionar trabajo y proyecto vital para todos los españoles. En el fondo, también era una canción sobre el exilio forzoso de miles de compatriotas. Hoy vivimos en democracia, pero desgraciadamente la forma en que se está resolviendo la crisis económica también obliga a muchos de nuestros mejores jóvenes a buscar su proyecto vital fuera de nuestras fronteras y, muchos de ellos, sin perspectivas de poder regresar. Es una nueva sangría en la historia de Cataluña y de toda España.

Han pasado unos cinco años y seguimos en la populosa barriada de La Torrassa. Sin embargo, esta vez estamos sentados en los rellanos de mi escalera junto con mi hermana Conchita y otros inolvidables amigos de infancia y de juegos. Estamos haciendo un concurso de canciones. En realidad, era un juego sibilamente impuesto por mi persona, porque sabía que siempre lo ganaba para orgullo de mi hermana. Cada uno canta una canción y después votamos. Al principio, mi especialidad era Joselito, pero pronto empecé a pasarme a la imitación de Raphaël. De *Campanera* a *Hablemos del amor*. Era el Rafael Martos que había nacido el año en el que nació Serrat, el mismo que mis padres me llevaron a ver en un mítico recital en el Teatro Español del Paralelo, allí donde, a capela y sin micrófono, le escuché cantar la última canción de sus cinco recitales, *El payaso*. Si por aquel entonces ya era *rafaelista*, aquel día certifiqué para siempre mi devoción hacia el artista de Linares.

Después, con el transcurrir del tiempo, vinieron otros muchos cantantes a los que escuchar para ser dichoso. Mari Trini, Camilo Sesto, Nino Bravo, Miguel Ríos, Víctor Manuel, Luis Eduardo Aute, Rosa León, Ana Belén, Joaquín Sabina, Rocío Jurado, Carlos Cano estuvieron y están en la nómina de los artistas que han contribuido a mi felicidad, a menudo cuando más lo necesitaba. Unos eran cantantes convencionales, otros profesaban la canción protesta y algunos decían cantares y coplas. Y todos ellos me permitían subir las escaleras de mi casa cantando o ir por la calles canturreando, haciéndome siempre de saludable compañía.

Pasaron los años, y desde 1975, en mis primeros tiempos de universidad nocturna, con una cada vez más clara conciencia política antifranquista, vinieron las bellas canciones combativas que fueron himnos de todos los jóvenes demócratas españoles que luchaban por acabar con aquella infame dictadura que rezaba, lo recordarán muchos de ustedes, que España era “un destino en lo universal” y además “una, grande y libre”. Pero la verdad es que, por fortuna, había otra España que desde los años sesenta ya luchaba por acabar con el régimen liberticida de Franco. Desde los partidos clandestinos hasta los sindicatos de clase, desde los movimientos vecinales hasta la Asamblea de Cataluña, miles de ciudadanos pensaban que el buen mañana estaba en la libertad política, en la democracia representativa, en una Cataluña autónoma y en una España fundida con una Europa unida.

Hoy me sigue llenando de emoción escuchar a Raimon cantando a la esencial libertad del ser humano cuando proclama

Al vent,
la cara al vent,
el cor al vent,
les mans al vent,
el ulls al vent,
al vent del món.

O a Lluís Llach cuando, en su *Viatge a Ítaca*, nos llama a no desfallecer nunca en la lucha por las libertades:

Més lluny, heu d'anar més lluny
dels arbres caiguts que ara us empresonen,
i quan els haureu guanyat
tingueu ben present no aturar-vos.

O a José Antonio Labordeta sosteniendo la esperanza de un mundo mejor en su *Canto a la libertad* cuando nos anuncia que

Habrà un día
en que todos,
al levantar la vista,
veremos una tierra
que ponga libertad.

Con estas canciones me sentía parte de un colectivo nuevo, de una Cataluña rediviva y de una España diferente, una España inclusiva de todos sus pueblos y plena de libertades. Eran los años mágicos de "Llibertat, amnistia i Estatut d'Autonomia". Eran los años apasionantes pero difíciles, a veces incluso dramáticos, de la conquista de la democracia, una conquista que ni ETA ni Tejero fueron capaces de abortar. Una democracia que nacía en medio de la incertidumbre y que finalmente logró triunfar porque todos los demócratas tuvimos un alto sentido de la responsabilidad histórica. La misma que seguiremos necesitando para entender que la democracia es un modelo de convivencia siempre frágil que todos debemos cuidar y que siempre debemos luchar por mejorarla para el uso y disfrute de las nuevas generaciones.

Van ser anys durs, però d'una vitalitat col·lectiva que estava a flor de pell. Van ser, a més, els anys en què vaig començar la meva gran aventura amorosa amb les cançons de Serrat. No recordo exactament quan va ser la primera vegada que el vaig escoltar. Però sí que recordo que va ser impactant el món de sensacions, emocions i sentiments que va disposar davant meu el jove Serrat. El que sí que recordo nítidament és que, com en el cas de milions de persones, el responsable principal de l'impacte va ser *Mediterráneo*, al meu parer, el millor disc de la música pop espanyola.

Era d'altra banda lògic que fos precisament *Mediterráneo* i no les seves primeres cançons en català, ja que, en aquell temps, ficat encara en la meva murciana vida torranenca, jo no parlava la llengua del meu admirat Ramon Llull. De fet, l'única que la parlava en el meu entorn era una amiga de la meva mare que vivia a la nostra mateixa escala i que tothom coneixia per *Maria, la catalana*. Jo tenia disset anys i acabava de ser captivat per un cantautor que havia aconseguit tancar-me durant hores a la meva habitació amb el tocadiscs Dual que el meu pare havia comprat. Allí em vaig aprendre de memòria totes les cançons del disc que encara avui recordo gairebé íntegrament.

La història sentimental de cada persona està i ha estat sempre acompanyada per la música i, més concretament, pel màgic univers de les cançons. Crec que fins i tot podríem afirmar que han estat unes educadors permanents dels nostres valors ètics, els nostres sentiments i la nostra ideologia. Són part substancial del nostre patrimoni moral. La forma en què veiem l'amistat, l'amor o la pàtria està condicionada

emocionalment per les cançons de les nostres vides. Ens hi acostem i, de sobte, ens hipnotitzen, perquè les cançons en realitat som nosaltres. Ens recorden el que hem viscut i ens proposen noves formes de viure, noves aventures per experimentar, nous sentiments per sentir, nous valors per defensar.

I el més màgic que tenen les cançons és que, estant unides per allò universal que és la música, són capaces d'expressar, també, com poques coses, el plural que som els humans. Som una mateixa espècie que fabrica una mateixa realitat: la música. Però, per fortuna, som una espècie variada capaç de fabricar cançons diferents segons la geografia, l'època i les circumstàncies socials de cadascú. Passa el mateix amb els pobles: tots amb la música i cadascú amb les seves músiques. Musicar i fer lletres per cantar expressa la varietat antropològica de l'humà, però, al mateix temps, la seva profunda unitat.

Si hi ha alguna cosa ecumènica és la música. La poden construir de formes infinites, però totes conformen la música com a art que requereix les seves muses, com pensaven els grecs. La música instrumental cantada és universalisme i localisme, és a dir, és glocal o, si no, és més aviat poca cosa. Per això sempre he defensat davant els uns i els altres, els clàssics i els moderns, que el que és propi dels humans és ser promiscus en qüestions musicals. De Marifé de Triana a Beethoven, de la Juanita Reina als Beatles, de Machín a Serrat, tot és acceptable, tot ha de ser benvingut i ben escoltat si ens commou el cor amb les seves històries musicades.

I aquesta és precisament una de les coses que més admiro de Serrat: crear un estil propi sense celebrar l'apostasia d'altres estils, el respecte per l'obra d'altres cantants amb músiques i cançons molt diferents de les seves. En els meus anys d'universitat, el meu enyorat Manuel Vázquez Montalbán, amb la seva *Crònica sentimental de España*, i Serrat, amb les seves cançons i la seva actitud cívica, em van permetre defensar-me dels meus amics més *progres* quan ens van ensenyar que ser del Barça o de l'Espanyol i ser d'esquerres no era una heretgia; que t'agradés Valderrama i Raimon no era una *contradictio in terminis*; que es podia combinar Gustavo Adolfo Becquer amb Salvador Espriu, amb Joan Salvat-Pappaseit o amb Pablo Neruda.

És a dir, que, en música i en poesia, es podia ser pluralment divers sense morir en l'intent. I que, a més, no importa si es canta en català a Madrid o en castellà a Barcelona, sinó que el que realment importa és que ens commogui i ens arribi a l'ànima el missatge escrit i la seva musicalitat. Com diu el mateix Serrat amb irònica simpatia i sense més transcendència: sóc bilingüe com els rèptils.

No estic preparat per a una dissertació rigorosa i saberuda sobre l'oceànica obra musical i poètica de Serrat. Això ja ho han fet molts altres, amb Luis García Gil al capdavant. I crec que, a més, vostès farien bé de no permetre'm ni tan sols intentar-ho. Per això els demano permís per dir, amb senzillesa i modèstia, aquelles coses que m'ha aportat la seva figura al llarg de la meua vida, algunes de les quals confio que molts de vostès puguin també compartir.

Joan Manuel Serrat és una combinació harmònica de veu càlida, poesia suggestiva i música intuïtiva. Té dues ànimes, la de l'artista que traspua talent i la de l'artesà que treballa dur durant moltes hores. És un creador al qual la inspiració sempre l'agafa davant el seu magnetòfon i la seva guitarra. És un treballador de l'escriptura, un escrivà de cançons. Serrat canta perquè aquesta és la seva forma de vida. La seva veu

és l'expressió poètica de les seves emocions. Hauria pogut ser perit agrícola o sexador d'aus, però la seva ànima profunda no l'hi va permetre. Necessita viure la vida estudiant els sentiments individuals i col·lectius que expressa la gent comuna en la vida de cada dia. Necessita dir als altres el que pensa i sent sobre l'existència. Necessita treure cap a fora el que va madurant al seu interior. Necessita explicar-se i explicar-nos.

Diu que va començar a fer cançons per lligar amb les noies. És molt possible. Però crec que això va ser només un primer impuls. En realitat, fa cançons per sortir a cantar les seves emocions i les seves veritats a la resta dels humans. Necessita anar de gira. Sol o amb els seus amics. Amb la seva orquestra i, si cal, en una camioneta anomenada La Gordita. Necessita compondre per conèixer després geografies i gents i explicar com viu ell la vida o com imagina que voldria viure-la. Necessita compondre perquè nosaltres cantem les seves cançons a les nostres festes, en els nostres murmuris amorosos, al carrer o a la feina. Res no l'emociona més que el fet que una cançó deixi de ser seva i passi a ser dels altres.

I és que la vida ha estat cantada per Serrat de forma crítica, tendra, bella, humana. No hi ha acritud, en Serrat. No hi ha rancúnies individuals ni socials. El que pretén és conèixer el món i donar-lo a conèixer. No pretén veritats universals, però sí que les seves puguin ser escoltades pels altres. El que més m'agrada de Serrat és que resulta polièdric, que té mil cares. És malenconiós i eufòric, èpic i intimista, sensual i social, introspectiu i festiu; no perd la cara a la mort, però és vitalista abans que descregut; evoca el passat i narra el present, però sap assenyalar un anhelat futur.

Al meu parer, Serrat expressa totes les possibilitats de la condició humana, però amb una tendència innata a ser amable i amorós. Ens fa sentir i ens fa pensar, és a dir, ens ajuda a viure amb les seves *veritats*, que són les mateixes que molts éssers humans poden identificar com a pròpies en el seu cervell i en el seu cor. Serrat és tan local que és ecumènic, és tan del Poble-sec que és de l'univers. I per això l'entenen tots els pobles de parla hispana, des de Sevilla fins a Buenos Aires, quan canta en castellà, i per això l'entenen tots els catalans des del Paral·lel barceloní fins al Carrer Major de Lleida, quan ens canta en català. Serrat fa poesia musicada de la realitat quotidiana de forma tal que es converteix en universal. Serrat és el vi bo, aromàtic i reposat de la cançó popular. En ell és tan important el color i l'aroma com el sabor; allò que diu com la forma en què ho diu.

Serrat escriu cançons amb la intenció de civilitzar els humans, de treure'ls de la barbàrie, que no s'embruteixin. No ho fa amb ànim pedant ni saberut. Ni tampoc amb una intencionalitat de pedagog professional. Ho fa amb gran senzillesa, amb naturalitat i per un imperatiu moral kantià: millorar l'existència dels altres fent que pensin més en la manera de viure la vida per extreure'n els millors fruits. En realitat, moltes cançons de Serrat són també polítiques en el sentit machadià del terme. Quan sento algunes de les seves creacions més socials, em fa l'efecte que estic escoltant Juan de Mairena en una classe.

Això sí, amb unes metàfores plenes de bellesa, plenes d'un lirisme melòdic que converteixen Serrat en un mestre que desplega amb la paraula tota la seva capacitat de conceptualització de la realitat. Són aquestes metàfores inoblidables que t'aturen en el temps i en l'espai, que et pengen del teu propi jo per poder assimilar-les, sentir-les i compartir-les. Són aquestes metàfores que molts pensem o sentim però que no sabem expressar amb la seva bellesa literària, i encara menys, amb la seva particular melodia musical.

Són aquestes metàfores que fan que una modesta cançó de tres minuts es converteixi en una veritable obra d'art, en una creació *clàssica* que supera la producció efímera. Per això Serrat pertany al món dels genis, perquè és un artista irrepetible i una referència ineludible per a moltes generacions a partir del moment en què el va descobrir Salvador Escamilla.

En gran manera, Serrat s'ha convertit en un sociòleg sentimental de l'Espanya que va despertar a la fi dels anys seixanta. Un sociòleg sentimental que ens ha explicat, com pocs, el nostre viure, amb una difícil senzillesa, sempre presidida per una fondària que rebutja l'insubstancial i que no renuncia a aconseguir el sublim. Un cantant que ha begut de moltes fonts musicals i literàries i a l'esquena del qual molts altres cantants han confessat haver pujat. Un cantant que ha sabut inventar el seu propi estil, la seva particular mirada sobre el món i que mai no ha volgut estar a la moda.

A principis del segle XXI, el cançoner de Serrat no és modern ni antic, és un clàssic en el millor sentit de la paraula. A saber: algú que ha vingut per quedar-se en la memòria popular sense modes ni oportunitats. És un referent convertit en ídol per la gent del poble, que ha sabut ser referent sense sentir-se ni actuar com un ídol. Molt a contracor seu, Serrat s'ha convertit en un mite que mai no ha volgut exercir com a tal.

Per a molts de nosaltres, dir Serrat és dir amic. A saber: una emotiva companyia per a la nostra vida. I no només per les seves cançons, sinó també pel seu compromís cívic i polític, que mai no ha abandonat i del qual tampoc mai no ha presumit. Un compromís polític que practica com a conseqüència natural de la seva condició d'ésser humà preocupat pels seus conciutadans. Un compromís polític viscut amb senzillesa i sense pretensions d'adoctrinar ningú. En això, sempre s'ha situat a l'antítesi del polític impostat. Al contrari, el Serrat persona i el Serrat artista s'han convertit en un exemple d'honestat i d'autenticitat. Igual que el seu admirat Jacques Brel.

Estimat i admirat Joan, si a hores d'ara algú segueix preguntant qui és i que representa Serrat per a les vides de milions de persones, és que ja no ho sabrà mai. No li insistirem. Estimat i admirat Joan, no podem nomenar el Nano *duc de Poble-sec*. Això no està en les nostres atribucions. El que sí que podem fer i fem en aquest solemne però entranyable acte és declarar-te *doctor honoris causa* de la nostra Universitat.

Sàpigues que, d'aquesta manera, volem agrair-te la teva vida i honrar-te per haver ajudat a millorar l'existència dels altres omplint-la de felicitat. Però, sobretot, sàpigues que, amb aquest nomenament acadèmic, rebem l'immens honor de comptar al nostre claustre amb qui té el reconeixement de milions de persones que, gràcies a la immensitat de la teva obra artística i l'exemplar comportament de la teva persona, tenen la possibilitat de ser millors humans, és a dir, menys bàrbars i més civilitzats. Estimat i admirat Joan, per ser vós qui sou, benvingut a aquesta la vostra nova casa que es diu Universitat de Lleida, que està convençuda que "hoy es un gran día y mañana también".

Moltes gràcies a tots per la vostra atenció i paciència i visca Joan Manuel Serrat!

Abans d'acabar vull agrair a Unicorn, Cor de la Universitat de Lleida, Coral Shalom i Ensemble UdL, Orquestra de la Universitat de Lleida, sota la direcció de Robert Faltus, la seva participació en aquest acte i felicitar-los per les seves magnífiques interpretacions musicals.

HONORIS CAUSA

RATTAN LAL

13 DE JUNY DE 2017

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Ildefonso Pla Sentís

It is for me a pleasure and an honor to make this “laudatio” of Prof. Dr. Rattan Lal, as a recipient of the Doctorat *honoris causa* of the University of Lleida. Myself, I had the privilege of meeting him for the first time, although I already knew about his research work in the year 1974 (more than 40 years ago) in a visit to IITA (International Institute for Tropical Agriculture) in Nigeria, as part of a sabbatical year that I spent partially in W Africa. Since then we have had a continuous and fluid relation both at the scientific and personal levels. Also at that time, I met in Africa another good friend of ours, Dr. Eric Roose, who was working with ORSTOM, a French research organization, in the Ivory Coast. The three of us, from the same generation, have had parallel activities in the same area of research, Soil and Water conservation, and therefore we have met in many occasions in different meetings around the World, and in all occasions we have a photo together that reminds us of our friendly relationship. Regretfully, this time Eric, who now lives in Montpellier, is not able to accompany us due to his wife’s health problems.

Moving on to the CV of Dr. Rattan Lal, we see that after difficult times when he was a young fellow, because his family had to move to India from Pakistan (West Punjab) as refugees in 1948, when India and Pakistan became separate countries after being part of the British Empire, he could continue his studies in India, reaching the B. Sc. in Agriculture and the M Sc in Soils, with very high qualifications. That is why he could get afterwards a scholarship to continue his studies for PhD in the Ohio State University in USA, finishing in 1968, the same year I got my PhD in the University of California.

Without going into many details, due to a lack of time, after finishing his PhD in Soils he got a job as Senior Research Fellow at the University of Sydney (Australia), and afterwards, in 1970, he started working as a Soil Physicists in the IITA (Nigeria), where I met him in 1974. He remained there, at the end as Coordinator of the Farming Systems Program. In the year 1978 I invited him, together with Dr. Eric Roose, as visiting professor in the Postgraduate (Master and Dr.) Program in Soil Science that I had just organized in the Central University of Venezuela in Maracay, where I was working at that time. His great experience on management of tropical soils was very appreciated by our graduate students, and they also enjoyed the field trip we took across Venezuela looking at different problems related to soil and water management under tropical conditions. Of course, under very different circumstances to the ones that Venezuela suffers today. I also had the opportunity to visit Rattan several times, as an invited researcher, at IITA. From all these visits, I realized that under the very difficult living conditions in Nigeria (even though IITA had all of the facilities, but in a very closed and isolated location), he was able to work very hard, doing research related to the problems that he could see in the surrounding areas, and the problems he had been familiar with in his native India, and all that, according to my opinion, had a decisive and lasting influence on the kind, orientation and approaches of all his future research.

Looking again at his CV, we may appreciate that he has been very prolific in publications, in a number and quality that indicates the great time dedicated to it by Rattan, especially after moving in 1987, not without some immigration difficulties, as Professor to the Ohio State University, where he got his PhD back in 1968. Although all his research has always been directed at solving problems of soil and water management of agricultural soils, very early he realized the importance of the organic component of the soil, of the soil quality related to agricultural production and environmental protection.

When the topic of climate change, and specifically the global warming effect of the so called greenhouse gases became an important worldwide issue, he was one of the first to call attention to the influence that the soil C reserves, especially in the organic matter component, could have both in the increase or mitigation of global warming. As a result of this, he created the first Carbon Management and Sequestration Center of the World, in the Ohio State University, being its director up to now. Nowadays, it is very popular to talk about C sequestration, and there is mostly speculative and isolated research taking place in that direction, having in most of the cases as the unique and last objective the C retention or increase in the soil, without taking into consideration many other interrelated factors that could lead to scarce application of the results, and worst of all, to some contradictory or non sustainable effects. An example of that is the present boom in research about the use of biochar as an effective way to sequester C. Instead of this, in all the research done and directed by Rattan Lal, he has always emphasized the influence of soil and land management on the C budgets, considering that the best way to contribute to sustainable C sequestration in the soil are good management practices, not only with the objective to increase the C in the soil, but also to improve their sustainable productivity. That is why many of his publications and lectures over the last few years have been focused not only on the relationship of soil C sequestration with climate change, but on their relationship with food production and food security. For that, his experiences in his native country India and in African countries have been very important.

Besides the enormous research work on those very important issues, Rattan Lal has dedicated much time and effort to the formation and orientation of many PhD students, and to making a wide dissemination of the results of his research, in numerous publications at different levels, in a way that they could be understood by scientists in different related research areas and even by the decision makers. That is why he is probably the most consulted and cited author in publications on very different topics of soil and water conservation and degradation, affecting climate change, food production and environmental protection.

As a result he has been invited to give many lectures all around the world, and he has occupied many leading positions in different worldwide organizations, like the presidency of WASWAC, ISTRO, ASSS, and now the Presidency of the International Union of Soil Science (IUSS), which will have its next World Congress in Brazil in 2018. Among those responsibilities, he was also a member of the Workgroup of IPCC (Inter-governmental Panel on Climate Change), between 1993 and 1996, and as such he was one of the recipients of the Nobel Peace Prize Certificate in 2007. He has received many other honors, like the Borlaug Award and the Hugh Hamond Bennet Award, one for the contribution of reducing food problems and the other for contributing to soil and water conservation, and he has also received the Doctor in Science *honoris causa* from Universities in Germany, Moldova, Norway and India. Now, already retired, he is a Distinguished Professor of Soil Science of the Ohio State University, and even with some limiting

health problems, he keeps active in writing articles, and editing books, all dedicated to emphasizing the importance of soils and their wise use and management, at a worldwide level, to mitigate climate changes and to provide the increasing food requirements of the world population, and giving lectures like the one he gave yesterday in the opening of the CONSOWA Conference.

I want to finish this “laudatio”, saying that the UdL is honoring a man that has dedicated his entire life to continuous research activities in Soil and Water Management under Global Change-the theme of our CONSOWA Conference during this week at the UdL-always with a very open and non-dogmatic orientation, interpretation and dissemination through numerous publications, and focused on solving the most important present and future problems of the world population related to the interaction of climate change, food production and environmental protection.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Dr. Rattan Lal

Soil Health and Global Issues

Carbon Management and Sequestration Center, The Ohio State University, Columbus, OH 43210

I thank the Rector, Prof. Dr. Roberto Fernandez Diaz, Prof. Dr. Ildefonso Pla Sentis and other members of the Award Committee for the great privilege and honor of receiving the Honoris Casusa degree from the prestigious University of Lleida. I am delighted to be here.

Soil health and its importance have been recognized by humanity for millennia. The Bible depicts Moses stating around circa 1400 BC as they entered Canaan. "See what the land is like and whether the people who live there are strong or weak, few or many. What kind of land do they live in? Is it good or bad?--- How is the soil? Is it fertile or poor? Are there trees on it or not? Do your best to bring back some fruit of the land" (Numbers 13:18-20).

A Spanish philosopher of Moorish origin, during the 12th century wrote in his book, *Kitab-Al-Felaha* (Book on Agriculture), "The first step in the science of agriculture is the recognition of soils and of how to distinguish that which is of good quality and that which is of inferior quality. He who does not possess this knowledge lacks the first principles and deserves to be regarded as ignorant... One must also take into consideration the depth of the soil, for it often happens that its surface layer may be black."

The importance of soil health in global issues is more enhanced now than ever before, and the need to restore and manage soil health must be widely recognized for addressing the global issues.

Important among global issues of the 21st century are: advancing food and nutritional security, mitigating and adapting to climate change, improving quality and renewability of water resources, enhancing biodiversity, improving human wellbeing and ending poverty. Most of these issues are also listed among the Sustainable Development Goals (SDGs) of the U.N. or the 2030 Agenda. Soil health and its sustainable management are critical to addressing these issues. Indeed, soil matters, and it matters in a highly critical manner.

These global issues are likely to be exacerbated with the growth of the world population, increase in the affluence of its lifestyle, and growing urbanization. The world population of 7.5 billion in 2017 is projected to increase to 9.7 billion by 2050 and 11.4 billion by 2100, with most of the future increase occurring in developing countries, where soil resources are already under great stress. Globally, there are 795 million food-insecure people and an additional 2-3 billion who are prone to malnutrition or hidden hunger,

and both of these concerns are closely linked to soil health. The health of soil, plants, animals, people and ecosystems is one and indivisible.

Global urbanization is an anthropogenic force of the 21st century. Urban population, as a % of the total population, was 2% in 1800, 14% in 1900, 30% in 1950, 50% in 2008, and is projected to be 61% in 2030, 66% in 2050, 76% in 2075 and 84% in 2100. There will also be a growth in the number of megacities – cities of >10 million population. The number of megacities was 3 in 1975, 10 in 1990, 16 in 2000, 28 in 2014, 31 in 2016, and will be 37 in 2025, 41 in 2030, 50 in 2050, 70 in 2075 and 83 in 2100.

It takes 40,000 ha to provide accommodation and infrastructure to 1 million people. An annual increase of the world population by 75 million, takes 3 million hectare of prime agricultural land out of production. Each km of interstate highway can promote 100-120 ha of suburban growth. A city of 10 million requires 6,000 tons of food per day. All plant nutrients brought into the cities must be recycled to produce 10-20% of the food consumed within the city through one form or another from urban agriculture.

Global fertilizer consumption has increased from 10 million tons in 1950 to >200 million tons in 2017. Global pesticide use is 2 million tons of which 45% is used in Europe and 25% in USA. World irrigated land area has increased from 50 million ha in 1900 to 325 million ha at present. The sediment transport in rivers of the world has increased from 14 gigaton/yr during pre-historic times to 36.6 gigaton/yr at present. Agroecosystem soils are highly vulnerable to erosion, depletion of soil organic carbon and nutrients, salinization and other forms of physical, chemical and biological degradation. Precious soil resources, finite and non-renewable over the human timescale, must never ever be taken for granted.

While the global average yield of cereals has increased from 1.4 tons/ha in 1950 to 3.25 tons/ha at present, it must be increased to 3.6 tons/ha by 2025 and 4.30 tons/ha by 2050. With the increasing use of animal-based diets in developing countries, the global average cereal yield must be increased to 4.4 tons/ha by 2025 and 6.0 tons/ha by 2050. Restoration of soil health is essential to enhancing agronomic productivity and narrowing the yield gap between the actual yield and potentially achievable yields.

Humans, only one among the 8.7 million known species on earth, are excessively using the earth's finite resources. 38% of the Earth's terrestrial surface is used for agriculture, 75% of agricultural land (3.73 Bha) is allocated to raising animals, 70% of the global freshwater withdrawals are used for irrigation, 30-35% of global greenhouse gas emissions are contributed by agriculture, and yet 1 in 9 persons is food-insecure, and 2-3 in 7 are malnourished. Thus, there is a strong need for the judicious use of soil and other natural resources.

There are several options for achieving food security. Important among these are: reducing food waste by as much as 30-40% globally, increasing access to food by addressing poverty, inequality, wars and political instability; improving distribution; increasing the use of pulses and plant-based diets, and identifying alternate sources of protein, accepting personal responsibility of not taking things for granted, and increasing agronomic productivity from existing land, restoring degraded soils, enhancing biological nitrogen fixation by legumes and converting some agricultural land for nature conservancy without any additional conversion of natural land to agro-ecosystems. Productivity must be increased through

sustainable intensification and restoration of soil health. There is no need for additional appropriation of land and water for agriculture. Rather, there is a need for sustainable intensification of existing land.

Sustainable intensification involves the strategy of producing more food from less land, less water, less input of fertilizers and pesticides, less use of energy, and less emission of greenhouse gases by enhancing the use efficiency and reducing waste.

There are three basic principles of sustainable soil management: (1) replace what is removed, (2) respond wisely to what is changed, and (3) predict what will happen from anthropogenic and natural perturbations, to enhance soil resilience.

Sustainable management is a state in which demands placed on the environment can be met without reducing its capacity to allow all people to live well, now and in the future. The four pillars of sustainability are: (1) Environmental, (2) Economic, (3) Social, and (4) Institutional. Thus, "sustainability" is integration or balancing of environmental, social, institutional and economic issues. "Sustainable Development" is "making people better off in an ethically-sound way"... Thus, it is important to reconcile the need for increasing food production with that of improving the environment, The environmental footprint of humanity must be minimized.

To achieve this, soil health must be improved and risks of soil degradation minimized. It is important to understand that when people are poverty stricken, desperate and starving, they pass on their sufferings to the land. Indeed, soil and landscape are mirror images of people who live there. It must be recognized that marginal soils cultivated with marginal inputs produce marginal yields and support marginal living. Good soils, cultivated with good practices, produce good yields and support good living. Therefore, the goal is "to use the best and save the rest."

Healthy soils are also integral to any strategy of mitigating global warming and improving the environment. Soil can be a source or sink of atmosphere CO₂ depending on land use and management. Sustainable management and restoration of soils have a C sink capacity of 1-3 GtC/yr with drawdown capacity of 0.5 to 1.5 ppm of CO₂/yr. Thus, healthy soils must be an important part of the solution for climate change adaptation and mitigation.

Healthy soils are also essential to achieving global peace and stability. Degrading soils, recurring drought, low crop yields, perpetual poverty and hunger, desperateness and marginal living are as real a threat to global peace and security as are ICBMs and nuclear weapon proliferation. Therefore, restoring soil health is critical to reducing risks of civil unrest and maintaining global peace and tranquility.

Therefore, if soils are not restored, crops will fail even if rains do not; hunger will perpetuate even with emphasis on biotechnology and genetically modified crops; civil strife and political instability will plague the developing world even with sermons on human rights and democratic ideals; and humanity will suffer even with great scientific strides. Political stability and global peace are threatened because of soil degradation, food insecurity, and desperateness.

Mahatama Gandhi outlined seven sins of humanity:

- Wealth without work
- Pleasure without conscience
- Knowledge without character
- Commerce without morality
- Politics without principle
- Religion without sacrifice
- Science without humanity

State of the world per minute:

- Death from hunger: 15.6
- Deforestation: 24.7 ha
- Fresh water withdrawal: $8.4 \times 10^6 \text{m}^3$
- Energy consumption: 1.05 PJ
- New motor vehicles: 160
- Urban encroachment: 5.7 ha
- Soil degradation: 9.5 ha
- CO_2 – C emissions: 20 Gg

Therefore, if Gandhi were alive today, he may have expanded the list of the sins of humanity and included the following:

- Technology without wisdom
- Education without relevance
- Humanity without regards to soil

Soil stewardship and care must be embedded in every fruit and vegetable eaten, in each grain ground into the bread consumed, in every cup of water used, in every breath of air inhaled, and in every scenic landscape cherished.

Soil is life and life is soil. Healthy soil is essential to a healthy life and a healthy environment.

Thank you.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

La Humanitat sempre ha estat preocupada pel seu futur. L'ésser humà sap que el seu present és en bona part la conseqüència del seu passat, però es pregunta especialment com seguir sent-ho creant cada dia el seu present-futur. És veritat que donem gran importància al pretèrit, però el freqüentem, sobretot, com un camp d'experiència que ens ha de servir per pensar i programar el nostre futur curt i el nostre futur llarg. Veiem el passat com un gran magisteri per a la vida present i per al nostre esdevenidor.

Es pensa, a vegades, que els historiadors som els encarregats de guardar la *memòria* del passat. No crec que sigui aquesta la tasca fonamental dels historiadors com a científics socials. És més, els aconsello que desconfiïn quan sentin la paraula *memòria* referida a un bon coneixement del passat. Els historiadors, en realitat, responem a una necessitat dels humans que consisteix a conèixer si hi ha regularitats en el nostre comportament en col·lectivitat. Els historiadors tractem d'analitzar si el funcionament i el canvi de les societats obeeixen a regularitats, que, una vegada identificades i conegudes, ens permeten estar en disposició d'actuar sobre la planificació del nostre demà col·lectiu. Incloent-hi, és clar, la regularitat de l'atzar, que sabem que existeix, tot i que encara no sabem com funciona. Els historiadors fem ciència per ajudar a entendre i dominar el canvi social que ens ha de conduir al nostre millor futur.

Todo lo anterior viene a colación por una idea que me parece central en la personalidad y la trayectoria de nuestro doctor *honoris causa*, Rattan Lal. A saber: la ciencia no es sólo un motor fundamental para el cambio, sino que es un tipo de conocimiento de la realidad que aspira a encontrar las regularidades de la naturaleza y de la sociedad para poder dominar nuestro futuro. El futuro de la Humanidad está, pues, siempre presente en la ciencia. Y eso es particularmente evidente en el caso de aquellos científicos que se dedican a analizar cómo el Planeta va a seguir teniendo la posibilidad de existir y cómo la Humanidad no lo va a impedir con sus propias actuaciones. Aquí se establece una dialéctica muy importante entre las regularidades propias de la naturaleza y las regularidades propias del comportamiento de la condición humana en sociedad.

Por eso me parece evidente que los científicos que analizan la naturaleza y los científicos de quieren comprender la sociedad deben colaborar con mayor intensidad con el objeto de proponer las bases que debemos establecer en nuestro modelo de sociedad para que la extinción de los humanos o del Planeta no sea responsabilidad de los primeros. Y, como hablamos de responsabilidad, es evidente que los filósofos de la moral también tienen grandes aportaciones que hacer, pues el comportamiento de lo humano es siempre axiológico, o sea, pleno de juicios de valor morales. Aquí la ética es imprescindible para establecer el necesario debate acerca de los valores morales en los que debemos sustentar nuestros modelos de sociedad; es decir, a qué debemos aspirar y a qué debemos renunciar es un dilema que incumbe a la

reflexión ética. No basta con el conocimiento científico de la realidad presente, no basta con las predicciones de futuro basadas en la ciencia, sino que, a partir de esas bases objetivas, debemos reflexionar sobre los valores que deben alumbrar nuestra vida colectiva. Son los valores, más que la tecnología, los que van a decidir qué futuro vamos a vivir e, incluso, si vamos a tener futuro.

Pienso que la monumental obra científica y cívica de Rattan Lal obedece a estas premisas que acabo de desarrollar brevemente. Si repasamos su formidable currículum podemos apreciar que en su trayectoria hay un claro impulso cívico y ético que le lleva a un compromiso ecuménico con la Humanidad y con el Planeta. Como no conozco en profundidad su personalidad, no sé si fue la ciencia la que le condujo a la ética o fue la ética la que le impulsó a ser un científico. Con todo, no es la cuestión principal. La cuestión principal es que Rattan Lal investiga porque está emocionalmente preocupado por el porvenir de sus congéneres, actuales y futuros.

No se escandalicen si les digo que hay corrientes de pensamiento que justifican que no debe importarnos el futuro de la especie humana, dado que la vida no tiene ningún sentido y que lo realmente significativo es la existencia individual, que es única e irrepetible, y que, en consecuencia, no tenemos por qué asumir responsabilidades sobre el futuro de los humanos. En aras de la libertad de pensamiento, nada tengo que decir contra el nihilismo existencial, salvo que yo me proclamo abiertamente contrario a él porque, entre otras cosas, si todos hubiéramos pensado igual, es bien cierto que entonces es más que probable que ni siquiera hubiéramos llegado hasta aquí.

Estoy seguro de que Rattan Lal no comparte las ideas nihilistas. Más bien me atrevo a afirmar que comparte la idea contraria del vitalismo comprometido: cada generación es responsable de gestionar el legado de las generaciones anteriores para acrecentarlo y dejar una herencia mejor a las siguientes. Todos los humanos, individual y colectivamente, somos herederos, hacedores y legatarios de sociedad. Todos nos subimos a las espaldas de las generaciones anteriores, creamos realidad social y legamos nuestras obras y las del pasado a quienes siguen la cadena de la supervivencia de la especie.

Y en ese legar un buen patrimonio para el futuro, la tarea de científicos como Rattan Lal es sencillamente fundamental. Sin ellos no podríamos conocer objetivamente la realidad para, de esta manera, poder proponer las buenas acciones que aseguren la supervivencia de la especie y del Planeta. Como diría nuestro querido rector Jaume Porta, que, por desgracia, no nos ha podido acompañar por un problema momentáneo de salud, debemos conocer el suelo, sus propiedades y sus comportamientos, porque en ello nos va la supervivencia alimentaria, es decir, nuestra perpetuación biológica como especie. Una supervivencia que Rattan ha demostrado que depende del uso racional y eficiente de las tierras y del agua para lograr su conservación en aras de la producción eficaz de alimentos de calidad y de un medioambiente biodiverso y sostenible de forma indefinida.

Ahora bien, la ciencia, por sí sola, no asegura el bien de la Humanidad ni el futuro del Planeta. La ciencia puede demostrarnos, empíricamente o con modelos matemáticos, cuál es la realidad actual y predecir con modestia en qué sentido puede desarrollarse en el futuro el comportamiento de la Tierra como sistema global e interdependiente. Pero lo que no puede hacer la ciencia es sustituir a la responsabilidad política. Creo que es por esta razón que Rattan Lal ha tenido siempre una clara conciencia de que

el conocimiento científico debía complementarse con el compromiso cívico y el activismo político. Los estudios medioambientales deben vincularse con políticas medioambientales. Ciencia y política, como siempre, deben dialogar y matrimoniarse. La política debe escuchar a la ciencia, pero la ciencia debe interpelar a la política. Para tomar buenas decisiones políticas necesitamos ciencia, pero la ciencia debe partir también de las necesidades sociales y ser estimulada por las decisiones de la moral y de la política. Cuando en 2007 se entrega el Premio Nobel de la Paz a Al Gore y al Grupo Intergubernamental de Expertos en el Cambio Climático, y, con ello, a Rattan Lal, se está haciendo un reconocimiento universal a ese matrimonio entre ciencia y política o entre política y ciencia. Una nueva política que tendrá necesariamente que volver a discutir las nociones de crecimiento económico, distribución de la riqueza social y territorial, calidad de vida sostenible, responsabilidad histórica y felicidad humana.

Pero a la gran política hay que estimularla desde las asociaciones y las instituciones científicas, profesionales y sociales. Un trabajo institucional de las asociaciones que reúne a los científicos para debatir entre ellos, a los estudiosos y a los políticos para confeccionar programas de actuación y también para la imprescindible tarea de concienciar a la sociedad de los grandes retos y de la necesidad de buscar soluciones concretas, globales y sostenibles a la vez. Si me permiten, diré que tan importante como investigar para conseguir conocimiento nuevo es transmitir los resultados para concienciar a las poblaciones humanas de los reales e inminentes peligros que corre el Planeta. Una tarea en la que también ha destacado nuestro doctor *honoris causa*, que siempre ha visto con meridiana claridad la necesidad de participar e impulsar asociaciones y congresos, como el felizmente celebrado en nuestra universidad —y aprovecho ahora la ocasión para felicitar a sus organizadores, con especial mención para el profesor Ildefons Pla y la profesora Rosa María Poch.

Sin embargo, la imprescindible tarea de concienciar a los ciudadanos de que las evidencias científicas sobre el futuro del Planeta deben hacerles reflexionar sobre la necesidad de reformar o cambiar el modelo de sociedad resulta una labor plena de dificultades. Desde los primeros movimientos conservacionistas del siglo de la Ilustración en torno a los bosques y las artes de pesca hasta los acuerdos de 195 países en París el 12 de diciembre de 2015, las voces que claman por un sistema social que respete y conserve a la gran madre Gaya han topado con demasiada indiferencia por parte no sólo de los políticos, sino también de una mayoría de ciudadanos. Es verdad que en la actualidad las cosas han mejorado notablemente, pero no podemos relajarnos, porque siempre habrá un Donald Trump entre nosotros que defenderá los intereses de los poderosos en lugar de nuestro futuro.

Y no podemos relajarnos, además, porque la capacidad de deterioro del medioambiente que tuvo la Primera Revolución Industrial y la que posee el actual sistema productivo nada tienen que ver. No creo que sea exagerado afirmar que estamos ante la última oportunidad de salvar nuestra existencia como especie en un Planeta regenerado. Tengamos esperanza en que la racionalidad, la inteligencia y el miedo a desaparecer sean los que triunfen. Pero acompañemos nuestra esperanza con el activismo social y político que debería tener en las universidades una gran caja de resonancia.

Y acompañemos también nuestra esperanza con algo de *temor*, siempre necesario en la vida social para no acometer empresas que acaben con nuestra colectividad humana. Hace un par de años estuve en China en un viaje rectoral, visitando varias universidades. Pues bien, en una semana, desde Pekín a Shangai,

no pude ver el cielo, oculto como estaba por una indefinida masa blanca. Entiendo que las autoridades chinas quieran sacar a sus ciudadanos de la miseria y situarlos en la clase media, pero a lo mejor en su loable intento se quedan sin país y sin ciudadanos. Las autoridades chinas, y no sólo ellas, claro, deberían tener temor a las consecuencias finales de sus políticas de desarrollismo industrial acelerado.

Anem concloent. Crec que la gran lliçó cívica del professor Rattan Lal és que la ciència serveix per millorar la societat amb la condició que en fem cas. I això vol dir que qualsevol model de creixement econòmic i desenvolupament social que no contingui al seu si la perspectiva mediambiental posarà en perill la mateixa existència del que és humà. El sol, l'aigua i l'aire segueixen sent, milers d'anys després que ens transforméssim en humans, el nostre principal capital per crear una Civilització perdurable. Estimat i admirat professor, per haver-nos demostrat científicament aquesta evidència i per haver lluitat perquè tots la coneguem, vostè forma part dels qui fan que la vida sigui millor per als altres. I per això és per a tota la comunitat universitària lleidatana un veritable honor que vostè figuri a partir d'avui en el nostre claustre de professors. Confio que serem dignes de la seva generositat i de la seva grandesa.

Moltes gràcies.

HONORIS CAUSA

DORIS R. GRINSPUN

8 DE FEBRER DE 2018

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec de la Dra. Montserrat Gea Sánchez

Rector Magnífico de la Universidad de Lleida, D. Roberto Fernández,
 Excelentísima Dña. Doris Grinspun,
 Distinguidas autoridades y miembros de la comunidad universitaria,
 Enfermeras, enfermeros, colegas de profesiones afines,
 Señoras y señores.

En primer lugar, quiero agradecer a la Facultad de Enfermería y Fisioterapia y a nuestro decano, Joan Blanco, el honor que me ha sido concedido de apadrinar a la enfermera Doris Grinspun, y a los miembros del Consejo de Gobierno y, por supuesto, a nuestro rector, la naturalidad y el apoyo recibido para la incorporación de la primera enfermera doctora *honoris causa* a nuestra institución. Sin duda, un hecho que nos ha colmado de reconocimientos y felicitaciones, tanto de las personas que hoy estáis presentes en esta sala, a las que os agradezco enormemente vuestra asistencia, como de las muchas otras personas que nos seguís por *streaming* y redes sociales desde todos los puntos de España y Latinoamérica, a quienes os enviamos todo nuestro cariño. A special mention to Canadian Nurses who have the honour day by day to be led by Dr. Grinspun. All our love to them and our sincere thanks for sharing and training Spanish nurses for so many years in nursing research. You are our gold standard. Por supuesto, es para nuestra universidad un gran privilegio acoger a la enfermera, líder y activista Doris Grinspun y el hecho de que esta aceptase formar parte de nuestro claustro.

Como bien saben, el rol que me ha sido encomendado en el acto festivo de hoy es el de presentar los méritos de la Dra. Grinspun, difícil empresa teniendo en cuenta, por un lado, que la enfermería es una ciencia empírica, una ciencia de acción y, por tanto, poco prestada a los discursos y a las palabras y más orientada a los hechos, a las prácticas, a la transformación. Por otro lado, las personas que ya conocen a la homenajeadora comprenderán que resumir su bagaje, su obra y la huella que ha dejado en las enfermeras de todo el mundo y, en consecuencia, en las personas atendidas, requiere un ejercicio de síntesis y concentración que mi cerebro colapsado en estos días de preparativos es incapaz de realizar con la precisión que exige el *ritual*.

Utilizo el término *ritual*, al igual que en su día lo hizo uno de mis mentores, el sociólogo Fidel Molina, con la intención de destacar el acto como rito de paso, como situación importante de nuestra existencia humana, como simbolismo de todo lo que representa el hecho de poder reconocer a una mujer, a una enfermera y a una latinoamericana los méritos conseguidos a lo largo de su vida. El existencialismo es indudable: bien grabado ha quedado ya en nuestra memoria y para siempre la emoción que sentimos cuando la Dra. Pilar Almansa apadrinó a la primera enfermera española doctora *honoris causa*, mi querida Rosamaría Alberdi. Permítanme un paralelismo inevitable, al compartir Rosamaría y Doris excelencia profesional y valor personal. Y permítanme, también, lanzar un reto a mis colegas académicas. Las

reto a que, en un periodo inferior a un año, volvamos a reunirnos para pensar, manifestar y reconocer públicamente la excelencia de otra enfermera, porque sois muchas las merecedoras de esta distinción. Algunas de ellas nos acompañan hoy en la sala, como Mayte Moreno, líder e impulsora indiscutible de la investigación en cuidados; Núria Cuxart, enfermera activista incansable; Carmen Torres, Gloria Gallego o Javier Soldevilla. Así como otras no presentes: Montserrat Teixidor, Carmen Fuentelsaz, Carmen de la Cuesta o Loreto Macià, a quien debemos reconocer un papel fundamental en el desarrollo de los estudios de máster y el consecuente acceso al doctorado desde nuestra propia disciplina. No es un hecho baladí: muchas son las enfermeras que, queriendo desarrollar su carrera, tuvieron que acudir a otras ciencias, que generosamente nos acogieron y apoyaron, para poder llegar hasta la situación actual: la historia, la antropología, la medicina y, principalmente, la sociología, la disciplina que, con mayor frecuencia y de una forma más natural, se ha implicado con la enfermería. Una asociación natural, puesto que las enfermeras servimos a la sociedad, servimos a las personas que atendemos independientemente de su etnia, de su orientación sexual, de su ideología o de su clase social. Dignidad, equidad y justicia son los valores que nos guían y que solo podremos garantizar en un sistema de salud público y de acceso universal. Así pues, celebremos hoy, los que estamos —como seguramente lo hacen aquellos que, por desgracia, ya no nos acompañan—, que otra colega, que comparte nuestros valores y combate a diario para preservarlos, sea nombrada doctora *honoris causa*.

Doris Grinspun acumula más de 50 premios profesionales y académicos en Israel, Estados Unidos y Canadá. Entre ellos, la Orden de Ontario en 2003; el nombramiento como una de las diez personas más influyentes por la Asociación Empresarial Hispana Canadiense en 2010; el título de doctora *honoris causa* del Instituto de Tecnología de la Universidad de Ontario (UOIT) en 2011; el premio Nursing Leadership de Sigma Theta Tau en 2012 y el Nursing Leadership Award del Canadian College of Health Leaders o la Medalla del Jubileo del Diamante de la Reina, ambos en 2013. Todos estos reconocimientos responden a su trayectoria profesional, muy especialmente a la desarrollada en la Asociación Profesional de Enfermeras de Ontario, entidad que lidera y que se ha convertido en referente mundial de las mejores prácticas, basadas en la evidencia científica, y, en consecuencia, en la responsable de que hoy podamos proporcionar a nuestros pacientes los mejores cuidados que la investigación ha sido capaz de demostrar.

Sin duda, las guías de práctica clínica basadas en la evidencia BPSO —en las cuales participan profesorado y alumnado de la Facultad de Enfermería y Fisioterapia de Lleida, junto con los hospitales universitarios Arnau de Vilanova y Santa María— son el estandarte de una asociación liderada por Doris Grinspun y que ha conseguido diseminar los resultados del programa, de manera magistral, en todo el mundo: China, Australia, Chile, Perú, Colombia o Bélgica son algunos de los países beneficiados. En datos de 2013, miembros de la RNAO participaron en más de 900 medios de comunicación; las BPSO alcanzaron los 3 millones de visitas web y los “me gusta” y seguidores de Facebook y Twitter rozaban los 7.000 en cada plataforma. De hecho, Twitter ha sido la plataforma elegida, el pasado martes, por el propio ministro de Salud de para felicitar a la Dra. Doris Grinspun y a la Universidad de Lleida por el reconocimiento que hoy nos reúne. El impacto es indiscutible, con permiso del maléfico *Journal Citation Reports*, que tanto daño está ocasionando en el correcto relevo generacional de las facultades y escuelas de enfermería españolas en general, pero particularmente en Cataluña, donde los criterios de acreditación del profesorado son aún más radicales y ciegos a las particularidades disciplinares.

Como les decía, el impacto de la Dra. Grinspun es indiscutible y son muchos los pacientes que se han beneficiado de su influencia a la hora de determinar las políticas. Políticas basadas en la evidencia, en la investigación científica y no en las ideologías, suposiciones, rumores o intereses económicos. Les decía antes que el ministro Eric Hoskins tuiteaba sus felicitaciones y cariño a la Dra. Grinspun, pero lo que no les había contado es la respuesta: “Si de verdad me quieres, deja de recortar enfermeras.” Y es que Doris sabe, como bien ha demostrado la evidencia científica, que recortar enfermeras mata a pacientes. Imagino que todos tienen en mente ya el estudio RN4cast, brillantemente dirigido en Europa por Walter Sermeus, querido profesor de máster de investigación en cuidados desde hace más de siete años. Por cierto, para los que prefieran una perspectiva más internacional del reto lanzado anteriormente, por favor, retengan el nombre de Sermeus en su memoria, junto con otros como los de Sanna Salanterä, Elisabeth Peter, Kathy McGilton y, por supuesto, Denise Gastaldo, que, al igual que la Dra. Grinspun, combate desde la investigación las desigualdades que generan los determinantes sociales de la salud.

Determinantes que la Dra. Grinspun ha podido constatar, de forma empírica y a edad muy temprana, viendo como la miseria, la pobreza extrema..., impedían a los niños y niñas de su país natal, Chile, crecer en un entorno saludable. Determinantes como el contexto político y social y, concretamente, los conflictos bélicos vividos posteriormente en Israel, con miles de personas muertas y millones de personas desplazadas. Determinantes como el acceso a los servicios de salud y las desigualdades producidas por los sistemas sanitarios privados, que expulsan a 46 millones de personas en el país más rico del mundo. Determinantes como el género/transgénero y la etnicidad, que condenan a ciertos grupos sociales a los empleos más duros y en las peores condiciones. La Dra. Grinspun tiene claro que si no solucionamos primero las cuestiones relacionadas con los determinantes sociales de la salud, difícilmente los fármacos o las tecnologías tendrán efecto alguno.

En resumen, quiero aprovechar este discurso para recordaros que somos enfermeras y solo lo somos en tanto que ponemos a las personas y a las familias en el centro del cuidado y la cura enfermera. Solo lo somos en tanto que incorporamos la evidencia a nuestro trabajo. Solo lo somos en tanto que luchamos por la excelencia. Y solo lo somos en tanto que apelamos a nuestra responsabilidad en el diseño de las políticas de salud.

Solo seremos enfermeras si realmente lo luchamos.

Por todo ello, muchas gracias, Dra. Grinspun, gracias por “liderarnos de verdad con valores, evidencia y coraje”. Un hermoso ejemplo para todas nosotras.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec de la Sra. Doris R. Grinspun

La enfermería como una fuerza social: valores, evidencia y coraje

Rector Magnífico de la Universitat de Lleida, D. Roberto Fernández

Autoridades académicas

Claustro de profesores de la Universidad de Lleida y comunidad académica

Señoras y señores,

Colegas, amigas, amigos, líderes en chancletas, brujijs majocas, familia —suegrita, hermanas y hermanos (que lindo tenerlos conmigo aquí), hijos e hija, nietecitos y nietita, y... el amor de mi vida, también aquí presente:

GRACIAS

¡Gracias por acompañarme en un día tan especial! Un día especial para mí y para la enfermería en Lleida por varias razones. Para empezar, es un día de alegría y de tristeza. Este es un día en el que celebramos logros importantes, pero, al mismo tiempo, la persona que más querría celebrarlos con nosotros está ausente. Un día en el que se eleva a la enfermería de Lleida, pero en el que la persona que más la ha elevado ya no está con nosotros. Muchos de ustedes saben a quién me refiero: nuestro gran líder y amigo José María Camps. Él, y otra amiga de mi alma, Dolors Fauria, que también estaría aquí si la muerte no nos la hubiera robado tan temprano, son las dos personas que iniciaron mi trayectoria de trabajo y de amistad en Cataluña. El uno de Lleida y la otra de Girona.

Fue hacia el año 2000 cuando nos conocimos los tres en el congreso internacional de enfermeras gracias a una pasión común: nuestra enfermería. Lo que nos unió desde el primer minuto fue un deseo ferviente de posicionar a la enfermería para que nuestras profesionales pudiesen dar atención de excelencia a sus pacientes. Sobre esta base de valores comunes llevamos adelante varias campañas para mejorar el acceso a los recursos humanos de enfermería.

Para mí, José María y Dolors están hoy aquí celebrando con nosotros, pues si tristemente sus cuerpos ya no están, sus enseñanzas y entrega a la profesión nunca nos dejarán. Es por esto que a ellos les dedico este honor.

Gracias a José María conocí a la que hoy es mi madrina. Esta es una mujer inteligente y sensible que lucha por la justicia social, los derechos humanos para los inmigrantes indocumentados, el avance de los determinantes de la salud y el acceso a los servicios de la salud. Me refiero, por supuesto, a la Dra. Montserrat Gea. Es ella, apoyada por el decano, el Dr. Joan Blanco, quien han llevado este proceso intenso y riguroso a través de su Facultad de Enfermería y Fisioterapia para postularme a este inmenso honor

que acepto con mucha humildad. Gracias, Dra. Gea, por tus generosas palabras de presentación; sin duda alguna, tú ejemplificas cada uno de los valores que me atribuyes a mí.

La vida

Se dice que la vida nos va formando, y yo digo que lo que hacemos con nuestras vidas es lo que va marcando paso para nosotros y moldeando nuestra contribución personal, profesional y social.

Por mi lado, siempre quise un mundo más justo y equitativo. Desde niña, cuando, en Santiago de Chile, no lograba entender por qué venían a mi casa niños que, como yo, querían simplemente comer. Estos niños, que estaban al otro lado de las rejas de mi casa, fueron los que me enseñaron lo que es la injusticia social. Con ellos aprendí que, si bien todos nacemos igual de desnudos, emprendemos esta trayectoria que es la vida con oportunidades desiguales. Con ellos, y otras personas destituidas que he tenido el privilegio de conocer a través de los años, aprendí que la casa en que vivimos, la educación a la que podemos acceder, las ropas que podemos comprar y lo incluidos o excluidos que estamos en nuestras comunidades marcan posibilidades diferentes y construyen —o, a veces, rompen— sueños.

Más tarde, viviendo mi juventud temprana en Israel, y recién cursando el segundo año de enfermería, fui llamada a cuidar a soldados quemados durante la guerra. De estos soldados aprendí prontamente lo que es el horror de la guerra y la violencia. A partir de la inutilidad de este sufrimiento desarrollé mi convicción de que debemos enfrentar a los nefastos intereses que se esconden detrás del sufrimiento, la exclusión y la violencia.

Pero ese periodo fue también uno en el que encontré esperanza a través del amor. Sabía que este sería un amor que me acompañaría en la búsqueda de una vida diferente. Una vida impregnada de valores sociales y de apoyo incondicional para llevar adelante no una, sino un sinnúmero de luchas enfocadas a moldear un mundo mejor; mejor para todos, sin importar el color de la piel de las personas o el credo de su libro. Pues los humanos, seamos nosotros del género o sexualidad que escojamos, o cualquiera que sea nuestra clase social, tenemos derecho a una vida digna.

Fue en esta región de conflicto incesante entre Israel y los palestinos donde, armados de coraje, Ricardo y yo luchamos por la paz, los derechos de los oprimidos, el reconocimiento mutuo y una resolución no violenta. Cuando tuvimos a nuestros dos hijos adorados, aprendí a valorar el sufrimiento de todas las madres y padres, dondequiera que estén, cuando sus hijos caen víctimas de la pobreza, hambre, exclusión, violencia y opresión.

El tren de mi vida, ahora ya con Ricardo, mi compañero de camino y padre de nuestros hermosos Eitan y Yuval, nos llevó a una tercera estación, Estados Unidos. Allí aprendí el valor del acceso universal a los servicios de salud, pues penosamente no existía.

Trabajando en el servicio de rehabilitación del magnífico hospital universitario de Ann Arbor, Michigan, aprendí que a veces salvamos vidas, pero nos tarda mucho más salvar cuerpos y almas. Aprendí en forma dura que, sin ese acceso universal, todo lo que sabemos y queremos entregar a nuestros pacientes se ve

repentinamente interrumpido por billeteras vacías, falta de seguros de salud o seguros que no alcanzan. Aprendí también, como muchos de aquellos que trabajan en rehabilitación saben, que a veces las dolencias físicas sanan más rápidamente que las sociales. Y son tanto las últimas como las primeras las que salvarán nuestras almas después de que nuestro cuerpo ya ha sido saneado. En Estados Unidos aprendí que a veces hay que tener el coraje para romper las reglas. Como fue omitir datos sobre algunos costos de insumos para prevenir que un paciente fuera dado de alta prematuramente por razones financieras.

Habiendo cumplido nuestras metas de trabajo y de estudio en Michigan, nuestra cuarta estación de vida fue elegida con mucha reflexión. Canadá nos ofrecía valores que reflejaban quiénes somos como pareja y como seres humanos. En particular, la sociedad canadiense reconoce una balanza razonable entre los derechos individuales y los colectivos. Representa una democracia más auténtica y más inclusiva. Una red de seguro social envidiable que incluye la salud y educación universal. Su única desventaja, desde nuestro punto de vista, era el invierno, pero si eso era lo peor, sonaba bastante tolerable. Así, partimos a asentar raíces en lo que creemos será nuestra última estación de vida.

Esta trayectoria, rica en vivencias familiares, profesionales y sociales, amplió mi ADN profundamente. Mis valores se ensancharon, mis conocimientos se profundizaron y mi coraje estalló. Ya con 37 años, sirviendo como directora de enfermería en el hospital Monte Sinaí en Toronto, y solidificando mi madurez emocional y capacidad profesional, me atreví a soñar en grande.

Con mentores gigantescos en cada estación, una familia llena de amor y un compañero incomparable, soñar para mí no fue difícil. Lo importante era visionar los puentes necesarios para transformar distintos sueños en realidades. De ahí nació mi obsesión por el trabajo colectivo. Sabiendo que, para criar a un niño sano, se requiere la nutrición de un pueblo entero, entendí que, para crear una sociedad sana, se requiere la nutrición de toda una selva.

Enfermería como una fuerza social: RNAO

Cuando, en 1996, se me nombró directora ejecutiva de la asociación profesional de enfermeras registradas de Ontario, la RNAO, era esta, en ese entonces, una asociación profesional un tanto callada y tímida. Una de mis primeras actividades fue escribirles a nuestros entonces 9.000 miembros diciéndoles que nuestro mayor problema era que nadie se sentía dueño de la asociación. Les urgí que esto tenía que cambiar.

Me guiaba Florence Nightingale, que, en uno de sus tantos escritos brillantes, dijo:

No hay magia en la palabra asociación... Nunca debemos olvidar que el individuo hace a la asociación. Lo que la asociación es depende de cada uno de sus miembros. Una Asociación de Enfermeras nunca puede ser un sustituto de la enfermera individual. Es ella [y yo diría también él] quien debe, cada uno en su propia medida, dar vida a la asociación, mientras que la asociación la ayuda.

Este pensamiento nos guió en definir los tres grandes pilares sobre los cuales transformamos a RNAO en la poderosa entidad que es hoy, con más de 41.000 miembros energizados, un personal de 100 expertos y juntas directivas valientes e inspiradoras.

Pilares de un liderazgo poderoso

Estos pilares son los valores, la evidencia y el coraje. Son pilares que caracterizan como RNAO realiza su trabajo, y son los preceptos que guían a nuestros miembros y a todos los que se afilian a nuestros programas; por eso nos gusta decir que llevamos los valores, la evidencia y el coraje en la sangre.

Valores, evidencia y coraje

- El primer pilar: liderar con valores

Nuestro liderazgo, tanto individual como colectivo, está anclado en el pilar de los valores. Estos son valores humanos, imbuidos de una pasión orientada a crear una realidad mejor, mejor para todos en salud y en enfermedad, y también una realidad mejor para las enfermeras y todos los profesionales de salud que trabajan día y noche para ayudar a las personas. Como consecuencia de esto, construimos una abogacía de políticas de salud que parte de los determinantes sociales y ambientales que nos ayudan a mantenernos sanos. Y, tal como refleja el trabajo de la Dra. Gea, también el acceso universal a sistemas sanitarios es un determinante de la salud, algo indispensable cuando las redes sociales de nuestras comunidades fallan.

Por eso, las consignas de RNAO son: “Hablando por la salud, hablando por la enfermería”.

Liderar con valores requiere no solo claridad de pensamiento y disposición moral —si no requiriera algo más, todo se quedaría en los buenos deseos. Esto nos lleva al segundo pilar de la evidencia. Liderar con valores requiere un conocimiento profundo y una preparación detallada. Este también fue uno de los legados de Florence Nightingale, que fue una científica eminente que entendía profundamente el rol de la evidencia en la enfermería y los sistemas sanitarios.

- El segundo pilar: liderar con evidencia

Liderar con evidencia toma dos dimensiones. La una, en políticas de salud, y la otra, en prácticas clínicas del cuidado.

Políticas de salud

En políticas de salud, este segundo pilar ha sido esencial en el trabajo que he construido con RNAO. Esto es lo que nos ha permitido armar a nuestros miembros con el conocimiento detallado para argumentar diferentes políticas de salud. Aquí me enorgullece dar las gracias a mi gran equipo en RNAO de expertos en la materia. Son ellos, junto con la junta directiva de RNAO, quienes le dan vida y vigencia a esta gran frase de Florence Nightingale:

Debemos crear una opinión pública que sea impulsora del gobierno, en lugar de que el gobierno nos conduzca a nosotros. Una opinión pública bien informada, sabia en los principios y sabia en los detalles

Gracias a estos expertos de RNAO tenemos el conocimiento y evidencia necesarios para argumentar y para movilizar a miles de enfermeras, enfermeros y estudiantes de enfermería a abogar por un mejor salario mínimo, a luchar por los destituidos y a exigir mejoras de vivienda accesible y albergues para personas que, sin culpa propia, no tienen un techo donde protegerse del violento frío del invierno canadiense.

Es con ellos y gracias a ellos que logramos que nuestro gobierno prohibiera la venta, compra y uso de pesticidas para uso cosmético. Y es la pericia de nuestro equipo de políticas de salud lo que también nos permite seguir empujando para lograr los recursos de enfermería necesarios en los servicios de salud para optimizar los resultados de atención. Y son ellos, junto con nuestro gran departamento de comunicación, quienes sirven como un gran megáfono frente a los medios de prensa y otras importantes comunicaciones.

Prácticas clínicas

En el área de las prácticas clínicas, este segundo pilar de la evidencia se visualiza ampliamente en la preparación que, como asociación profesional, nos propusimos darles a nuestros miembros creando y ayudando activamente a implantar las guías de buenas prácticas basadas en la evidencia.

Este programa, de tremenda envergadura, ha sido apoyado financieramente por el gobierno de Ontario desde su inicio, en el año 1998, y hasta el presente. Empezando en RNAO con solo dos personas, este programa cuenta hoy con un equipo de casi 50 expertos que trabajan a jornada completa dentro de la asociación. Con ellos estoy endeudada por su compromiso, capacidad y esfuerzo extraordinarios. Ellos son el fundamento de esta verdadera revolución en la enfermería.

Pero este programa consistente en preparar a nuestros miembros a dar servicios clínicos óptimos basados en la evidencia es lo que se desbordó más de lo que nunca podría yo haber imaginado. Fue creciendo como un tren, el gran tren de muchas vidas.

La primera y más importante estación causó un desborde masivo. Esta fue en Madrid, y el nombre de la estación es Mayte Moreno. Esta es una Dra. en enfermería que, además de ser sabia, tiene un compromiso extraordinario y un coraje de acción.

La Dra. Moreno, junto con su pequeño y a la vez gigante equipo de Investen —Estercita, Laurita y demás—, ha tenido la visión y el coraje de llevar este programa de RNAO a cada rincón de vuestra hermosa España. Más aún, es su esfuerzo de traducir las guías de RNAO al español lo que ha abierto las vías de tren, que conducen a muchas otras estaciones. Las aventuras de implementar las guías en un país nuevo, en un idioma y una cultura diferentes, han sido exaltantes. Juntos hemos construido nuevas visiones para compartir nuestras riquezas en muchas otras estaciones.

Estas estaciones se encuentran ya alrededor del mundo: las llamamos BPSO. Son casi 600 instituciones y activan en ellas a unos 50.000 campeones (*champions*) —que están organizados en 7 BPSO Anfitriones y 125 Directos que dan vida a las guías clínicas de RNAO. Estos son las enfermeras, enfermeros, matronas,

fisioterapeutas y otros profesionales de la salud que han imbuido la evidencia en sus mentes y la transforman, en realidad, aplicándola a los cuidados del día a día con sus pacientes, lo que conlleva mejoras en resultados de salud. ¡Ellos sí que se merecen este reconocimiento!

Los BPSO en su conjunto, que ya se ubican en cuatro continentes, reflejan una fuerza social para transformar la enfermería a través del conocimiento. Como dijo Florence Nightingale en 1844:

Creo que los sentimientos de uno [y yo diría también conocimientos] se pierden en palabras: todos deben destilarse en acciones que produzcan resultados.

Los BPSO son una fuerza social que, juntos, capturan quiénes somos: un colectivo de enfermeras que está arraigado en valores y que, utilizando la evidencia, domina el coraje con una convicción irrompible para actuar y producir resultados positivos para pacientes, sistemas de salud y las comunidades en las que vivimos y trabajamos.

El tercer pilar: liderar con coraje

Los valores y la evidencia son ingredientes necesarios, pero no suficientes, para lograr una enfermería influyente, una enfermería que opere como fuerza social para avanzar hacia un mundo mejor para todos. Por esto, el tercer pilar, liderar con coraje, es fundamental para hacer una realidad de este —y de cualquier otro— sueño, ilusión o pensamiento que tengamos. El coraje permite enfrentar los desafíos y botar las barreras. Sin coraje no habrá un mundo que no deje a nadie atrás. Tampoco habrá un mundo que respete al prójimo, no por quien es, sino porque es como es. Para lograrlo, se requieren valores, evidencia y coraje. Así, podemos concebir un mundo donde, si bien nacemos diferentes, lo que nos une es una humanidad genuina. Lo que nos motiva no es lo que nosotros mismos alcanzamos, sino cómo apoyamos y celebramos al otro a realizar toda su potencialidad.

La enfermería como fuerza social

Las enfermeras representamos la fuerza laboral más grande en nuestro sistema de salud. Trabajamos en todos los sectores, en todas las especialidades y en todos los roles. Nuestra fuerza en números, nuestros conocimientos y nuestra experiencia nos dan una comprensión profunda de cómo mejorar el acceso oportuno a una atención de calidad para las personas en diversos países, y así también optimizar sus resultados de salud.

Nuestros sistemas de salud están constantemente evolucionando y, como enfermeras, debemos ser un ente catalizador central. Estamos preparadas en valores y evidencia y debemos conquistar el coraje para exigir a nuestros gobiernos y empleadores que desbloqueen todo el potencial de sus enfermeras para el beneficio de todos. Como ya dije una vez, un país con una enfermería fuerte será un país más feliz.

Nuestra enfermería como fuerza social requiere un colectivo robusto, unido, preparado y arraigado en valores sociales. Los profesionales de salud, y en especial sus enfermeras y enfermeros, debemos estar presentes en todos los ámbitos sociales: en las poblaciones de excluidos y en las mansiones del poder;

en las calles de protestas y en las salas de decisiones. Este es el tipo de colectivo que hemos alcanzado en RNAO, y sin lugar a duda, este será el colectivo que ustedes alcanzarán aquí en Lleida, liderados por Montserrat Gea y su junta directiva. Cuando las enfermeras nos transformamos en un movimiento social, solo las estrellas son el límite, y las vuestras tienen almas sonrientes que nos iluminan a todos.

Personalmente, y para finalizar, les agradezco de todo corazón que hayan construido aquí, en Lleida, una estación tan hermosa en el tren de mi vida. Y ahora, como miembro de esta, la más antigua universidad en Cataluña, me comprometo a contribuir activamente a su continuo fortalecimiento y distinción.

¡Gracias, gracias y más gracias!

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

És més que probable que puguem afirmar que el primat excepcional que és l'ésser humà es distingeix de la majoria dels altres éssers vius perquè cuida els seus. Cuidar és una condició de l'humà. No sabem amb certesa si és per una qüestió innata, producte dels nostres instints, o bé el resultat d'una acció cultural. O potser per la suma de totes dues. Però la veritat és que resulta condició d'humanitat el fet de cuidar els altres. I no em refereixo ara a la cura materna-paterna que compartim amb moltes altres espècies. Em refereixo a cuidar els altres al llarg de la vida per assegurar-los el benestar. És més, cuidar és una acció de reciprocitat: ens fa feliços que ens cuidin, però també ens fa feliços cuidar. Potser fins i tot fem la segona per aconseguir la primera.

En qualsevol cas, si al llarg de la història no ens haguéssim cuidat els uns als altres, dubto que l'espècie humana hagués sobreviscut. De fet, cuidar és una acció humana que serveix per estrènyer els llaços d'amor entre els familiars, entre els amics, entre els paisans. Ens cuidem perquè estem junts i per seguir estant junts. Cuidar uneix els humans, solidifica entre ells l'amor. És gairebé impossible no estimar a qui generosament t'està cuidant, i és també molt difícil odiar a qui estàs cuidant. Cuidar és viure solidàriament en societat, és donar companyia o bé rebre-la. Per això el fet de cuidar forma part del procés d'humanització que ens ha conduït fins a l'ésser humà actual, que, si no és objecte d'alguna patologia clínica, necessita cuidar i ser cuidat.

Espero que siguin indulgents amb el preàmbul, per ventura una mica pretensions. Però és que necessitava començar d'aquesta forma aquest breu elogi per afirmar després que la infermeria forma part d'allò més genuí de la condició humana: cuidar els nostres semblants com a mitjà per assegurar la pervivència i el progrés de la Humanitat. Aquest em sembla el fet fonamental que avui estem premiant en aquest solemne acte d'investidura de la doctora Doris Grinspun. Com a neòfit en el tema, no sabia dir si la infermeria és un art, un ofici o una professió. Però, com que no necessitem ser exclusius, m'inclino per pensar que és totes tres coses alhora. La infermeria com un ofici que requereix experiència pràctica directa amb els malalts; la infermeria com una professió per a la qual ha d'existir una preparació formal, intel·lectual i teòrica, i, finalment, la infermeria com un art que necessita també l'enginy amorós per afrontar situacions molt diverses, i no sempre predictibles, que requereixen una forma d'estar humanament al món.

No sé lo que pensará nuestra nueva *honoris causa* de todo lo que a continuación voy a decir de ella. Espero y deseo que sea clemente conmigo. En cualquier caso, empezaré diciéndole que, conforme he ido ahondando en su señera figura y en su ingente tarea, una imagen ha ido ganando cada vez más presencia ante mí: Doris Grinspun se me aparece como una especie de *gran capitana de la enfermería* reconocida mundialmente. Y, ciertamente, no es para menos, puesto que méritos sobrados tiene para ello. Veamos someramente algunos de ellos.

El primero es que Grinspun está enamorada de su profesión. Ama a la enfermería y lo proclama a los cuatro vientos. Nuestra *honoris causa* está profundamente convencida de que la enfermería es (y no puede no ser) un acto de amor compasivo ante el sentimiento de aflicción que nos produce ver padecer a alguien; un amor compasivo que nos lleva a intentar aliviar o remediar su sufrimiento. Así pues, la enfermería es para ella un acto de amor individualizado entre el que cuida para sanar y el que espera ser cuidado para “volver a poder cantar” a la vida, como decía el poeta panameño Demetrio Herrera. Quien está ejerciendo la enfermería debe saber estimar al ser humano individual y concreto, debe recordar siempre que su paciente es único e irrepetible y no puede olvidar que su compromiso ético con él resulta irrenunciable. La enfermería es, para nuestra *honoris*, una profesión de empatía que no puede ejercerse adecuadamente, de una forma plena, sin mirar a los ojos del enfermo.

Pero el amor de Grinspun por la enfermería proviene también de su absoluta convicción de que la enfermería forma parte esencial de la lucha de la civilización contra la barbarie. Para nuestra *honoris causa*, la enfermería forma parte de la construcción de una sociedad más justa, más solidaria, más respetuosa con los derechos humanos. Tres objetivos éticos generales y ecuménicos que ella plasma en un objetivo político concreto: construir un sistema de salud de titularidad pública. Como en tantas otras cuestiones, Grinspun se muestra directa y tajante, convencida con hondura de una idea principal: los sistemas mixtos públicos y privados son menos eficaces, eficientes y socialmente menos justos que aquellos que se basan exclusivamente en la titularidad pública. No es una opinión teórica, sino dictada por su propia experiencia en Chile, Israel, EE. UU. y Canadá. La lucha principal es por imponer un sistema público de salud de carácter universal a cargo de los presupuestos del Estado. En realidad, Grinspun es una líder-activista por la sanidad pública como forma de caminar hacia el progreso de la humanidad.

Una porfía por la salud pública en la que Grinspun opina que la enfermería debe estar siempre de manera permanente y combativa. Ella ha sido enfermera clínica, generadora de conocimiento y de novedosas metodologías, y también gestora hospitalaria, pero poco a poco se ha ido convirtiendo en una líder mundial de su profesión y en defensa de su profesión. Una líder que proclama la necesidad de que la enfermería se transforme en un instrumento para la mejora social, practicando constantemente la sana idea de mejorar el mundo y la necesaria idea de que la enfermería se cimiente no sólo en el sentimiento, sino también en el conocimiento.

Como ella misma afirma con suma claridad: “La enfermería siempre se ha visto como una profesión de compasión, de cariño. Pero, además, es una profesión de conocimientos tanto a nivel clínico como humano. Y esa parte no es reconocida suficientemente en muchos países. Si no tienes enfermeras con conocimientos, los pacientes se mueren.” O, dicho de otra forma: con mejores profesionales de la enfermería que tengan un puesto de trabajo sólido, bien remunerado y estable, se mejora la vida de la gente. Enfermeras y enfermeros que deben estar académicamente bien formados, tener temple y serenidad, sosteniendo al tiempo una gran humanidad y sabiendo insuflar energía positiva a los pacientes y a sus familias.

La doctora Grinspun pertenece a esa especial categoría de seres humanos que primero se preguntan cómo son las cosas para poder entenderlas con rigor, y que luego imaginan cómo deberían ser y se ponen a trabajar para conseguir sus ideales de cambio. Su primer impulso es ético, su motor es la pasión

y su medio es el conocimiento científico de la realidad, en su caso, de la realidad vital de sus pacientes. Y, por supuesto, la tozudez y el coraje. No se puede ser una líder sin ser tozuda, sin ser perseverante y sin tener coraje y arrojo para conseguir las metas que se sueñan. Esta es una condición necesaria que define a la activista en salud pública y en reivindicación de la enfermería llamada Doris Grinspun. Una enfermera cosmopolita, viajada, visionaria y con una gran capacidad de comunicación y persuasión, que expresa siempre sus ideas con meridiana claridad y un gran convencimiento.

Fa dues dècades hauria estat impensable un *honoris causa* en infermeria. Avui tenim el primer a la nostra universitat, el qual, si no m'equivoco, és el segon que s'atorga a tot Espanya. I, sens dubte, no serà l'últim. Grinspun ha obert un camí que estic segur que ja ningú no aturarà. És per això que es tracta d'un *honoris causa* de gran simbolisme. Un *Honoris* que simbolitza l'extraordinari —titànic, m'atreviria a dir— esforç que l'antiga Escola d'Infermeria ha efectuat en els últims vint anys per transformar-se en Facultat, per incardinar-se definitivament, i amb tot el dret, en l'acadèmia universitària. Un esforç realitzat per la infermeria lleidatana, però que també ha tingut parangó en moltes altres universitats catalanes i espanyoles.

La infermeria ha sabut guarir, ensenyar, investigar i publicar al mateix temps. I aquesta no és una tasca fàcil. Existeix un velat corrent d'opinió que defensa que la infermeria no hauria d'estar situada en la vida universitària. Diré amb tota claredat que la meua llarga experiència universitària em permet dissentir plenament d'aquesta idea. La infermeria ha de ser a l'acadèmia per tres raons bàsiques. La primera, perquè la transcendència humana i social de la seva professió és de primer ordre, tant com la de la medicina. No pot construir-se un ordre civilitzat sense la concurrència de la infermeria. La segona raó és que els coneixements variats i complexos que es necessiten per exercir-la requereixen una preparació formal i pràctica que ha de tenir l'empremta de la qualitat universitària. I la tercera raó és que és una pràctica clínica que ha d'actualitzar constantment els seus coneixements sota la disciplina del mètode científic en els seus aspectes més aplicats.

Ara bé, l'estada de la infermeria a la universitat requereix un diàleg de les autoritats acadèmiques amb la seva particular idiosincràsia. La infermeria ha de ser universitària, però la seva forma d'estar a la universitat ha de considerar les seves característiques peculiars. La universitat no ha de ser homogènia, sinó plural. Els diversos estudis acadèmics tenen les seves pròpies personalitats d'acord amb la seva naturalesa i la destinació social dels seus coneixements. Per això crec que s'equivoquen les agències d'avaluació quan semblen insensibles a la realitat en què desenvolupen la seva vida professional i acadèmica la majoria dels que exerceixen la infermeria. Està bé l'exigència de l'acreditació per aconseguir una adequada qualitat mitjana en la vida acadèmica que asseguri, al seu torn, una qualitat mitjana en l'exercici de la professió docent i investigadora. Però la forma i manera en què hem de fer aquesta acreditació no ha de ser dogmàtica, sinó realista i flexible, al mateix temps que exigent.

En qualsevol cas, aquesta tarda és una gran oportunitat perquè el rector, en nom de tota la comunitat universitària, rendeixi un sentit homenatge a la Facultat d'Infermeria i Fisioteràpia. I molt especialment als qui l'han fet possible històricament dedicant una bona part de la seva vida a aixecar-la del no res. Són veritables pioneres i pioners que van somiar el que ara ja tenim. Ningú no us ha regalat res i tot el mèrit us correspon a vosaltres. Sempre heu estat disposats a dir que sí als nous projectes col·lectius que aug-

mentaven la densitat universitària de la facultat, i sempre heu estat disposats a recórrer la senda d'una carrera docent i investigadora a costa de grans sacrificis personals. Per això us vull expressar públicament tota la meva admiració personal i la de tots els vostres companys i companyes de la Universitat de Lleida.

Però, al costat del merescut reconeixement del passat, hem de mirar obligatòriament cap al futur. És veritat: esteu vivint un present d'expansió, però també de limitació de recursos. Sou una facultat amb un dinamisme permanent que es troba en un moment clau de la seva història. Fins i tot m'atreveria a dir que tenim el perill de morir d'èxit enmig d'una crisi de creixement que hem de saber resoldre entre tots. I confesso que, en moltes ocasions, quan parlo amb el degà, Joan Blanco, i el seu equip, sento una gran impotència de saber que gairebé tot el que demanen és just i necessari, i que, en canvi, les autoritats acadèmiques no podem o no sabem estar a l'altura de les seves demandes per culpa de les retallades presupostàries. Espero que en els propers temps algunes de les accions empreses puguin pal·liar aquesta situació i assegurar millor el futur de la facultat. En qualsevol cas, amb l'entusiasme i el compromís que sempre han demostrat, estic absolutament convençut que la facultat seguirà mostrant la seva enorme capacitat de posar-se reptes i de superar-los.

Y uno de los principales retos que debemos afrontar entre todos es la situación laboral de una enfermería que tiene una alta valoración ciudadana, de 8 puntos sobre 10. Los contratos laborales no se renuevan o lo hacen mes a mes; las bajas no se cubren y la emigración no deseada no deja de aumentar. Creamos grandes profesionales que cuestan al erario público 80.000 euros por estudiante para el servicio y disfrute de otros países continentales. En Gran Bretaña, por ejemplo, se calcula que hay más de 7.600 egresados en enfermería. Es decir, nosotros los expulsamos sin miramientos y ellos los acogen encantados. Y no es que en España no hagan falta profesionales. Según el Colegio General de Enfermería, en la Unión Europea existen 758 enfermeras/os por cada 100.00 habitantes, mientras que en España son 567 y en Cataluña, 583. O, dicho de otra forma, unos 12 pacientes por enfermera/o cuando la Unión Europea recomienda 8. Se precisan, pues, muchos más profesionales, sobre todo si tenemos en cuenta que la longevidad actual y futura demandará no sólo curar, sino también cuidar. En definitiva, creo que bien podemos afirmar que no puede haber una democracia de calidad con una sanidad pública precarizada. Estoy persuadido de que nuestra *honoris causa* estará de acuerdo con el rector en esta última afirmación.

Finalizo. Es muy probable que en la doctora Grinspun siga perviviendo aquella niña de siete años que leía libros sobre enfermeras piadosas que ayudaban a que los enfermos se sintieran mejor. Aunque quizá sin plena conciencia, esa niña imaginó un mundo mejor, un mundo con mayor justicia y con mayor compasión en el que había seres humanos que cuidaban a quienes se encontraban con su salud quebrada para que pudieran reingresar a la vida. Y eso me parece que es la enfermería en su principal esencia. Doris Grinspun, chilena cosmopolita, canadiense de adopción, libra una enorme batalla llena de inteligencia, principios y coraje para que la enfermería se sume a la transformación progresista de la sociedad. Doris Grinspun es una líder que llama a todos sus compañeros y compañeras a formar un ejército que, en cada tiempo y lugar, luche por la mejora de su profesión y de la salud pública. Yo creo que en realidad ella lo ve como una cruzada por el bien a la que a todos nos convoca.

Querida y admirada doctora Doris Grinspun, muchísimas gracias por todo lo que nos das, que, en definitiva, no hace más que devolvernos la fe en los valores universales de la civilización humana.

Abans d'acabar, vull agrair al Quartet Havel la seva participació en aquest acte i felicitar-los per les seves magnífiques interpretacions musicals.

Moltes gràcies.

HONORIS CAUSA

ÁNGEL OLARAN

15 DE MARÇ DE 2018

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Xavier Pelegrí Viaña

Magnífic Rector, Secretària General, President del Consell Social, autoritats acadèmiques i civils, amigues i amics, senyores i senyors.

En primer lloc, voldria agrair al rector de la nostra Universitat, el Dr. Roberto Fernández, que proposés la investidura com a doctor *honoris causa* del pare missioner Àngel Olanar. També agraeixo que el mateix rector m'hagi encomanat fer la laudatio, ja que és per a mi un gran privilegi apadrinar una persona per qui sento un gran respecte i a qui admiro pel seu compromís i per la seva obra. Entenc, però, que no posseeixo cap mèrit especial per portar a terme aquest encàrrec, tret, potser, que encapçalo la Unitat de Desenvolupament i Cooperació de la UdL, en nom de la qual em proposo dirigir-los la paraula.

Aquesta laudatio vol ser el reconeixement d'una llarga i fructífera trajectòria vital, curulla d'humanitat, de servei i de compromís amb els més pobres. Aquest és el mèrit que avui volem honorar en la persona del pare Àngel, però també tot el que ell representa en l'àmbit de la solidaritat: un excel·lent exemple de vida dedicada a l'acció humanitària, a la cooperació i al desenvolupament d'una petita porció de l'Àfrica, per la qual cosa és considerat un referent a tot l'estat, especialment al País Basc, i, des de fa uns anys, també a Catalunya.

El padre Ángel (que es conocido en Etiopía como Abba Malaku) es un misionero que ha vivido la mayor parte de su vida en África. Viene pues de un continente castigado por las lacras de la guerra, la sequía, el sida y el hambre y, por lo tanto, conoce de cerca el sufrimiento, la pobreza y la falta de expectativas de su gente.

Hoy, no obstante, le hemos pedido que nos acompañe en este marco que debe ser casi lo contrario de lo que él está acostumbrado. Sabemos que, como misionero, rehúye el alarde, el boato de estos rituales que son tradición en la Academia. Seguramente preferiría una velada menos formal, más sencilla, donde la proximidad humana se pudiera manifestar directamente y de manera sosegada, como lo hace cuando cae el sol con sus convecinos etíopes. Lo sabemos y por esto le agradecemos aún más que, a pesar de las molestias, haya aceptado estar con nosotros (jugar en campo contrario, podríamos decir) para que podamos tener el honor de integrarlo en nuestra comunidad universitaria.

Àngel Olanar —creo que coincidiríamos— no es un doctor *Honoris Causa* al uso. No es necesario bucear en su trayectoria académica ni investigadora para encontrar los ingentes méritos que lo hacen merecedor de tal reconocimiento. No ha sido docente de las universidades más prestigiosas, sino que, como se verá, regala su sabiduría cada día a los que se dignan a escucharle. Sí que, en cambio, se le pueden atribuir ciertas innovaciones que iremos desgranando, pero estas no se encuentran en las grandes enciclopedias, sino en la Wikipedia oral de sus conciudadanos etíopes.

Como tendremos el placer de comprobar, el misionero Ángel habla con voz suave y tranquila, con palabras justas y sencillas. Sin embargo, dice verdades como puños y no ahorra en contundencia cuando se trata de denunciar la injusticia, la desigualdad o el oprobio.

Es un agitador de conciencias. Y, a pesar de ello, es un hombre que transmite una paz serena y gozosa que no le frena ni le sirve de coartada para quedarse de brazos cruzados, viéndolas venir. Tampoco trata de mendigar caridad, ni siquiera de suscitar solidaridad. Trata, como él mismo afirma, de dejar que surjan sentimientos humanos de igualdad, justicia y fraternidad.

De forma concisa (puesto que no es posible glosar todos sus logros y méritos), voy a intentar, primero, referenciar los momentos clave de su biografía; segundo, desgranar algunos de los programas más relevantes que ha llevado a cabo en Etiopía, y tercero, enmarcar su obra y las líneas clave de su ideografía del mundo con la cooperación al desarrollo.

El missioner Ángel Olaran va néixer a Hernani, Guipúscoa, el 1938. És el cinquè de sis fills d'una família molt religiosa. Diu que la fe, en gran part, la va rebre de la seva mare: una dona discreta i generosa, que era la primera a acollir, en plena postguerra, els qui tenien dificultats econòmiques o de qualsevol tipus. Aquella actitud el va marcar de per vida.

Per tant, va créixer en un ambient cristià, però diu que la fe que li van transmetre “no era una fe de sacristia, sino de acogida, apertura y respeto por el prójimo y el entorno”.

També diu que, a pesar que la dictadura franquista es recolzava en l'Església institucional, al País Basc hi havia un rebuig frontal al règim, també per part de molts creients i capellans. A casa seva es vivia aquesta dicotomia, perquè, com ell mateix explica, “no perdimos la fe en esa Iglesia local, ni en los valores de quienes se enfrentaban, resistían y rechazaban valientemente el régimen, pero sí en lo que representaba Franco y el sector eclesiástico que lo apoyaba”.

En aquest entorn religiós, alguns amics de la seva *cuadrilla* van anar com a voluntaris a Sud-amèrica. Això va despertar l'interès del jove Ángel per fer el mateix, però ell es va decantar pel continent africà.

L'interès per aquest continent cristal·litza quan, al seminari, entra en contacte amb l'orde eclesiàstic dels Pares Blancs (també coneguts com a Missioners d'Àfrica). Ell revela: “Yo me veía misionero antes que sacerdote. Tampoco me veía de sacerdote en el País Vasco u otro lugar. Pero sí me veía en esa vocación de darme a los demás.”

Als 23 anys es va ordenar sacerdot i el seu primer destí com a missioner va ser Tanzània. Hi va arribar el 1970 i s'hi va estar 20 anys. Establert en aquest país, li proposen fer un curs per estudiar a fons l'islam i passa nou mesos a Roma. Quan anava a retornar a Tanzània, l'orde li proposa canviar de destí i anar-se'n cap a Etiòpia. Ell diu, sàviament i, alhora, de manera irònica: “Cuando trabajas en una institución como la nuestra, una de las cosas que te inculcan es la disponibilidad.”

Així és com fa cap a Etiòpia, sense saber-ne gairebé res i amb els reptes d'aprendre una nova llengua (el tigrinya) i el culte d'una litúrgia oriental en un idioma antic, ja en desús. Però, després d'un temps d'adaptació, el novembre de 1992, arriba a Adigrat (ciutat d'Etiòpia), on, juntament amb el pare blanc José Luis Bandrés, rep l'encàrrec de crear una escola de secundària a Wukro.

Wukro era aleshores una població d'uns 35.000 habitants, situada en la regió de Tigray, al nord d'Etiòpia, tocant a Eritrea. Wukro era una de les zones més pobres del país a causa de les sequeres i la consegüent generalització de la fam, atès que la major part de la població es dedica a l'agricultura.

A Wukro també havia anat arribant, durant els darrers anys, la població refugiada que fugia de la guerra amb Eritrea. A les seqüeles dels quasi trenta anys de guerra s'hi sumava l'epidèmia de la sida, que, abans dels antiretrovirals, matava 13.000 etiòps a l'any, així com les seqüeles de la gran fam de 1984, que havia destrossat el teixit familiar de la societat.

Hi havia dones amb criatures, abandonades pels soldats o pels marits, que emigraven a la capital, al Sudan o a Aràbia, a la recerca de feina; o bé els nens i nenes expulsades d'Eritrea en ser descendents de pare o mare etiòps que arribaven a peu creuant les muntanyes.

Els pares Àngel Olanar i José Luis Bandrés van crear a Wukro la *Missió Saint Mary*, que, amb el temps, s'ha convertit en l'alma mater de la seva obra missionera. La missió, que va rebre el finançament inicial de l'ONG alemanya Misereor i de Mans Unides, ha anat creixent fins a convertir-se en un complex que inclou diversos establiments i serveis en una extensió d'unes vuit hectàrees. Com a exemple d'aquesta transformació, explica que “en el terreno había un solo árbol y hoy es un conjunto de habitaciones dispersas entre árboles, paseos, parterres, arbustos, etc.”.

Des del principi, la missió desenvolupa activitats en el camp de l'educació, la sanitat i l'ajuda a les persones més necessitades. D'aquestes realitats (impossible de glosar-les totes), voldria estendre'm un xic més en les que crec que tenen més rellevància social per a la gent d'aquella zona del Tigray, i, a més, una significació extraordinària per a la cooperació al desenvolupament que el futur doctor hi ha realitzat.

Una de les primeres i més reeixides actuacions que el missioner Àngel Olanar va emprendre quan va arribar a Wukro va ser el *programa de protecció de nens i nenes orfes*.

En aquella part del país hi havia un gran nombre d'orfes a causa dels conflictes bèl·lics i racials que s'havien produït en la zona, les implacables i freqüents sequeres i, en especial, la sida i les altres malalties que assolaven aquelles terres. Àngel Olanar no podia quedar-se al marge del drama humà que representaven els nens orfes i va mirar com podia donar-hi solució.

L'opció més simple —perquè ha estat experimentada a bastament—, i potser també la més fàcil per a un missioner clàssic, hauria estat construir un orfenat. Però, com explica ell mateix, va succeir un fet que li va fer canviar el plantejament. Conta que a 5 germans petits que no tenien pare se'ls va morir també la mare i que un grup de veïns van acudir a la missió dient que, si poguessin econòmicament, ells mateixos protegrien els infants i en tindrien cura.

D'aquí va sortir la feliç idea de donar suport a la comunitat local perquè pogués acollir els infants que s'havien quedat sols. Va veure que aquesta solució era preferible, per moltes raons, a la de crear un orfenat. Es va desenvolupar, per tant, un sistema revolucionari de tutela i protecció infantil que ofereix respostes diferents segons la situació dels infants.

Quan hi ha un grup de germans orfes que viuen junts formant una família, reben el suport i la supervisió de la missió en tot el que necessiten, i el germà o la germana més gran (que potser només té 12 o 14 anys) es fa responsable de cuidar els més petits, d'organitzar la convivència familiar i d'administrar els diners que li donen per comprar el menjar, la roba o el calçat.

En altres casos, quan els infants són més petits, o bé van a viure amb una família d'acollida de la mateixa comunitat o bé és una persona facilitada per la missió qui s'encarrega de portar la casa, de fer les compres i de controlar el bon funcionament de la llar. Aquestes famílies adopten el rol de "mare tutelar" i alguns infants han estat adoptats per les famílies acollidores com a fills propis.

Aquest sistema personalitza molt més l'atenció que els infants requereixen. Si els menors segueixen vivint a la seva llar, encara que sigui amb l'ajuda dels veïns, no es desarrelen i segueixen integrats en l'entorn humà de la comunitat on han nascut, la qual cosa els aporta equilibri emocional.

Aquest projecte s'ha convertit en una referència mundial pel que fa a l'atenció als infants orfes i vulnerables. Des de la nostra òrbita cultural, hom pot pensar que no hi ha res de nou, en aquest model, ja que és el que, des de fa un temps (no gaire), l'administració pública promou al nostre país. Però aquí rau la diferència, ja que a Wukro va ser un senzill missioner, juntament amb la comunitat, qui es va saber adaptar a les capacitats autòctones de la comunitat sense deixar-se portar per models occidentals.

En aquest fet podem apreciar una de les idees força que defineixen el Pare Olanar: les iniciatives que impulsa es basen a facilitar que la població s'organitzi ella mateixa. Això constitueix una bona pràctica en l'àmbit de la cooperació al desenvolupament, que sempre busca fugir del paternalisme apoderant la població autòctona.

Un altra gran preocupació del pare Ángel, precisament la que el va portar a Wukro, és *l'educació*. Creu cegament en el valor de l'educació com a eina fonamental per oferir als joves oportunitats per a una vida digna. Aspira a crear una nova generació de persones responsables, tant en llurs vides personals i familiars com en els àmbits laboral, social i polític.

L'escola que se li havia encarregat crear va començar a funcionar el 1995. L'any 2000, l'escola de secundària es va transformar en un centre d'educació professional i s'hi van començar a fer classes d'arts i oficis. Va començar amb unes quantes branques que, després, es van anar ampliant i homologant, fins a arribar al moment actual, en què el títol és oficial i l'expedeix l'Estat.

Hi van uns 750 alumnes, entre classes diürnes i classes nocturnes. Més de 500 dones han passat també per cursos de capacitació sobre horticultura, avicultura, apicultura i ceràmica. Aquestes dones, poste-

riorment, amb l'ajuda de microcrèdits, han pogut posar en pràctica els coneixements adquirits i guanyar-se la vida.

Però ben aviat es va evidenciar que allò que el Tigray necessitava prioritzar urgentment era la revitalització de la seva agricultura. Àngel Olan, preocupat per la sequera a la regió i la manca d'aigua, per respondre a les necessitats agrícoles i per assegurar la supervivència de la població, va crear, en col·laboració amb l'administració local, una escola d'agricultura.

Ara, l'escola d'agricultura és un centre universitari que forma tècnics, però que també està oberta a les realitats i necessitats dels camperols de la regió. S'hi imparteixen cursos que els ajuden a millorar les tasques del camp, tant dels cultius, les hortalisses i els arbres fruiters com de la cria del bestiar, i se'ls assessorava des de l'inici del cicle de producció fins a la comercialització.

L'escola, amb el temps, s'ha convertit en un referent per a tota aquella regió etíop, amb projectes pioners en el regadiu per degoteig, amb l'ús de compostatge, el cultiu de varietats d'arbres fruiters, la selecció de llavors de qualitat o l'agricultura ecològica. N'han sortit diverses promocions de tècnics que han après a millorar el sòl, a tractar-lo, a obtenir-ne fruits i rendiments. Però també a tractar millor la seva gent, a cultivar ideals i inquietuds, i a sembrar la consciència moral de la seva dignitat inherent.

Estretament lligades a l'escola d'agricultura, també ha portat a terme tot un seguit d'actuacions sobre el *medi ambient, l'ecologia i la sostenibilitat*.

Un aspecte que es va trobar el pare Àngel en arribar a Wukro va ser la desforestació dels boscos tropicals que havien provocat les sequeres. Les guerres i la necessitat de llenya per fer bullir l'aigua no potable o per cuinar van anar deixant un paisatge quasi desèrtic que era difícil de recuperar, perquè les pluges d'estiu s'emportaven la poca terra que quedava entre les roques.

D'això ve que hagi insistit tant en dues línies d'acció i que hi hagi donat tanta importància: d'una banda, els projectes hidrològics, i de l'altra, la reforestació. L'objectiu és doble: el primer, que no es perdi ni una gota d'aigua per potenciar l'agricultura, i el segon, mantenir la biodiversitat d'espècies per aconseguir la seguretat alimentària.

I com s'està fent? Doncs, d'una banda, creant sistemes de recollida i conservació de l'aigua de pluja en embassaments i en pous, construint canals per fer-la arribar on es necessita i intervenint en els torrents. De l'altra, havent plantat els darrers anys més de 10.000 arbres i plantes de 600 espècies diferents.

Molts d'aquests arbres han estat plantats en bancals construïts en els vessants de les muntanyes properes a la ciutat. El sistema de bancals, una pràctica molt antiga de la Mediterrània i, en particular, de l'agricultura del nostre país, és el millor per lluitar contra l'erosió del sòl. I, en aquest cas, representa un exemple paradigmàtic de transferència de coneixements en l'àmbit de la cooperació internacional.

Els bancals fruit del treball col·lectiu, al cap de pocs anys han fet el miracle: no només eviten l'erosió i ofereixen un terreny adequat per a les feines agrícoles, sinó que fan que el subsòl retengui l'aigua de la pluja.

La innovació també hi té un paper fonamental, a Wukro. Actualment, són pioners en regadiu per degoteig, en cimentació de séquies, en construcció de pous d'aigua amb energia solar i molins de vent. I ara també miren d'introduir l'agricultura ecològica. La reforestació, la confecció de bancals o la rehabilitació dels torrents suposen més possibilitats de treball. Les dones, per exemple, fan compost orgànic que permet millorar la fertilitat de les terres.

Per tant, l'obra d'Àngel Olanan, en la mesura que contribueix a regenerar un entorn agroecològic degradat, introduint-hi tècniques que no es practicaven anteriorment, i que ho fa sense contravenir gens el respecte degut al territori i a la seva població, podem considerar que fa una veritable i genuïna acció de cooperació per al desenvolupament.

La bonhomia del pare Àngel Olanan ha generat al llarg dels anys no poques complicitats amb la seva tasca en pro del desenvolupament a Etiòpia. Així mateix, aquesta obra li ha comportat reconeixements en un continent i en l'altre. Des dels seus inicis, la missió de Saint Mary rep visites de cooperants i viatgers, que hi troben un lloc on la seva ajuda repercuteix directament en la comunitat. Ell ha dit en alguna ocasió: "La gente que viene y conoce el proyecto crea una afinidad con este lugar. Después se preguntan, ¿qué podemos hacer? Y lo que hacen es juntarse y crear asociaciones para ayudar al proyecto."

Els projectes s'han pogut dur a terme, d'una banda, gràcies al finançament de diferents ONG europees, i de l'altra, a la participació de la població destinatària de l'ajuda i les parts implicades, que els han sentit com a propis i han estat clau per al seu èxit.

Entre les primeres ONG que van proporcionar finançament per crear la missió hi va haver —com ja s'ha dit— l'alemanya *Misereor* i l'espanyola *Mans Unides*. Després, hi va acudir *Medicus Mundi* de Sant Sebastià per ajudar en la construcció d'un pavelló per a tuberculosos de l'hospital. Amb el temps, s'hi han anat afegint més i més grups que donen suport des de Guipúscoa.

I, com sabem, a casa nostra tenim el Centre d'Iniciatives Solidàries Àngel Olanan de Mollerussa, fundat per Àngel Pujol, que, des de 2005, quan es van conèixer els dos àngels, es va proposar dedicar-li tots els seus esforços. És a dir, "va deixar de construir prefabricats de formigó per construir esperances de vida".

L'any 2015, el pare Àngel Olanan va ser investit doctor *honoris causa* per la Universitat de Mekelle (Etiòpia), distinció atorgada per la seva trajectòria en el desenvolupament econòmic i rural de la zona de Tigray.

Sobre l'obra d'Àngel Olanan s'han publicat dos llibres: *Ángeles de Wukro. La lucha contra la pobreza en un rincón de Etiopía*, escrit per Mayte Pérez Báez, i *¿Qué podemos hacer? Los hechos del misionero Ángel Olanan en el norte de Etiopía*, de Jaume Jaumà.

Seguidament, en aquesta última part, em permetran que faci un compendi molt particular de la persona que aquest mateix vespre esdevindrà un il·lustre membre de la UdL. Ho voldria fer apuntant tres aspectes que considero molt definitoris de la seva experiència existencial. D'una banda, la seva condició d'home d'Església; de l'altra, el seu profund coneixement pràctic de la injustícia que comporta la pobresa i la desigualtat, i, finalment, la posició d'activista de la cooperació que exerceix des de fa tants anys.

Com a *missioner* de l'orde dels Pares Blancs, és un exemple d'ecumenisme cristià. Exerceix el seu ministeri en una zona d'implantació majoritària de l'Església ortodoxa i de l'islam, amb què ha aconseguit un grau de col·laboració i harmonització que trenca els esquemes que sovint es tenen des dels països occidentals del nord.

Ell explica: “Nunca hemos querido hacer proselitismo. Nosotros no hacemos niños católicos, no hacemos adoctrinamiento. No van al catecismo, no van a rezar. A estos niños nadie les ha dicho que tal día es domingo y que hay que ir a la iglesia, pero les procuramos una fuerte vivencia cristiana.” Així, les altres confessions han pogut constatar que el seu servei era de veritat gratuït.

També s'allunya de l'estereotip que molta gent té sobre la feina dels missioners, quan es malentén que la caritat comporta donar almoines o prestar socors per apaivagar la mala consciència, però sense que res canviï. Ell, en canvi, diu: “La caridad supone un compromiso por la justicia. Significa considerar al marginado como un agente activo de su propia salvación, no un objeto pasivo de nuestra ayuda. Se trata de actuar por solidaridad y no por caridad, al menos como se la entiende en muchos ambientes eclesiales.”

En definitiva, el model d'Església en què creu el pare Àngel i que proposa l'Evangelí ens sembla molt allunyat (malauradament) del que encara és en realitat: “Se dice que la Iglesia es la voz de los que no tienen voz, pero yo creo que los que no tienen voz tendrían que ser la voz de la Iglesia. Pero, hoy por hoy, esa gente no tiene voz en la Iglesia. No se cuenta con ellos, ni se discute con ellos, no se programa con ellos. Son algo así como el objeto de nuestra caridad, y yo creo que tendrían que ser sujetos de desarrollo.”

Seguint amb aquesta idea, arribem a la segona dimensió, la de profund coneixedor del món de la *pobresa* i la desigualtat. En aquest aspecte, la seva anàlisi és clarivident i, superant l'àmbit local, apunta a les causes globals i estructurals del sistema econòmic: “La pobreza de África es consecuencia de una economía mundial basada en la injusticia.” “El hambre de allí se decide aquí. Porque los precios de las materias primas africanas se fijan en las bolsas de Europa y América del Norte.”

Denuncia les diferents regles de mesurar que fa servir el món occidental per afrontar els assumptes que es generen a l'Àfrica i com en són, de diferents, les respostes que obtenen: “El dinero africano fruto de la corrupción no tiene problemas para cruzar clandestinamente las fronteras europeas. Pero si quienes huyen de la pobreza africana tratan de cruzar esas mismas fronteras, tropiezan con la parafernalia policial de una valla impenetrable e inhumana.”

Pel que fa a les possibles solucions a la pobresa, no es mostra resignat, ni de bon tros tira pilotes fora, sinó que afirma: “Si no se acaba con la pobreza es porque no interesa hacerlo. El hambre es un genocidio

programado, tolerado. Medios hay para erradicar el hambre, pero eso significa una distribución justa de la riqueza. Esto se resume en dos palabras: justicia social.”

En moltes de les seves declaracions es denota que tan o més important que fer allò que seria beneficiós per alleujar la pobresa seria abandonar les pràctiques perniciosos: “Habría que dejar de vender armas; las grandes multinacionales no tendrían que dejar de pagar impuestos; no habría que obligar a eliminar los aranceles aduaneros, y tendrían que desaparecer los paraísos fiscales. Habría que condonar las deudas que no son tales, pero eso de perdonar las deudas son pequeños parches, ya que por una parte perdonas la deuda, pero por otra no cambias el sistema económico que está creando dichas deudas.”

El tercer aspecte marcadament definidor d'Àngel Olanar és la immensa activitat desplegada per al desenvolupament educatiu, social i econòmic de la població del Tigrey i, més concretament, la de Wukro. Això fa que el puguem considerar un actiu agent de cooperació internacional. Tanmateix, això no obsta perquè sigui crític amb el balanç final d'aquesta cooperació: “El Tercer Mundo devuelve al primero, en concepto de pago de deudas e intereses, más de lo que el Primero envía al Tercero en concepto de ayudas.”

L'Àngel proposa un enfocament de la cooperació que conté molts dels principis i orientacions que entenem que hi han d'estar incorporats perquè estigui alineada amb les directrius internacionals. Per exemple, que en els projectes hi hagi participació de les poblacions destinatàries de l'ajuda i col·laboració real entre les parts implicades. De fet, sempre ha tractat que els projectes no fossin seus, sinó de la comunitat, perquè, si els sent com a propis, seran més sostenibles.

Les iniciatives que ha emprès no són mera caritat, sinó que es basen en el principi de la cooperació que propugna apoderar la població autòctona perquè es valgui per si mateixa.

També la perspectiva de gènere està clarament incorporada als seus projectes. Les dones són protagonistes a l'hora de potenciar activitats de promoció i emancipació, com les que han rebut formacions d'horticultura i ramaderia a l'escola d'agricultura, o les que han trobat en el compostatge o altres activitats productives la forma de poder-se alliberar de la prostitució o de la dependència dels marits.

En resum, el missioner Àngel Olanar és un home íntegre que va escollir anar a viure i treballar a un món dur, on ha esmerçat 48 anys de somnis fets realitat. És una persona que, des de la humilitat i amb poc soroll, exerceix de motor d'un gran canvi en un dels llocs més pobres del món. I per mitjà d'aquests canvis locals està fent una contribució inimaginable a la millora de tot el planeta. Aquest és, en essència, el pare Olanar.

Només ens resta afirmar que, per tot el que hem dit sobre la seva implicació en l'educació, l'acció social i el desenvolupament territorial a la zona del Tigrey; per la seva aportació a la cooperació al desenvolupament en pro del progrés social i agrícola, i, en definitiva, per la vàlua de la persona proposada i per la projecció del seu mestratge en valors humans i solidaris, sol·licitem que es procedeixi a la investidura del missioner Àngel Olanar com a doctor *honoris causa* per la Universitat de Lleida.

ACTE DE DOCTORAT HONORIS CAUSA

A càrrec del Sr. Àngel Olaran

Buenas tardes, Rector Magnífico de la Universidad de Lleida, Roberto Fernández; Excelentísimo y Reverendísimo Señor Obispo, autoridades académicas y civiles, amigos y familiares. Gracias por acompañarme en este día especial para la población de Wukro, Etiopía.

“Saber más, para ser más.” Dicho de manera más popular: “Es bueno ser importante, pero es más importante ser bueno.” La bondad está por encima de la justicia. Sin justicia no puede haber bondad. Se habla de un bondadoso señor que construyó un hospital para ayudar a los pobres, pero primero creó los pobres. Este pensamiento lo veo reflejado en un proverbio africano: “La boca del anciano huele mal, pero sus palabras son sabias.” Teniendo en cuenta la contrariedad del cerebro, que, con los años, pierde agilidad pero gana en cuanto al sentido de la vida, espero tener algo que ofrecer en este acontecimiento.

Por naturaleza, estoy más inclinado a pensar que “tu mano izquierda no sepa lo que ha hecho la derecha”. Sin embargo, por deferencia a los que han hecho posibles los trabajos por los que se nos considera merecedores de este honor, voy a proceder a mencionar algo de lo mucho que han hecho.

Este honor va a Medhin, Efrén, Kahsay, Daniel, Mulu..., quienes trabajan 8 horas en función de un sueldo, pero los fines de semana, antes y después de las horas de trabajo, incluso días de vacaciones, dedican muchas horas a favor de la población sin exigir ningún pago extra. Ellos han hecho posible que hayamos realizado tanto a favor de los más desfavorecidos. También hago mención a los hortelanos y vaqueros, que posiblemente no hagan horas extras, pero cuyos huertos y establos siguen siendo la admiración de quienes nos visitan.

Especial mención al Sr. Àngel Pujol, quien aún sigue estando con nosotros, y a la Fundación Iniciativas Solidarias, que tanto sigue haciendo en mentalizar a la sociedad local sobre nuestro compromiso con Wukro y que comparte con nosotros este honor de hoy.

Desde los comienzos de la escuela secundaria, en el año 1995, siempre hemos incluido el trabajo manual en huertas, carpintería, talleres mecánicos, informática..., como parte integrante de la formación de los alumnos.

Más aún al establecernos como escuela profesional.

Se considera que nuestros graduados poseen una alta calidad profesional y un gran compromiso con el trabajo.

Siempre miramos más allá de las fronteras físicas de la escuela, sobre todo en las áreas de ganado, hortalizas, agua, reforestación, integración alumnos-campesinado. Para hacer esta integración más beneficiosa, se concedieron microcréditos a campesinos en áreas de regadío para la mejora de semillas, calidad de ganado..., además de ofrecerles algún tipo de formación. Los campesinos tenían algo, como un extra, que ofrecer a los alumnos, Y los alumnos, con su bagaje escolar, podían ofrecer algo de sus conocimientos.

También tenemos actividades que salen fuera de este entorno alumno-campesino. Hemos construido dos embalses de regadío y dos azudes, y hemos reparado otros dos, cementado 9 km de acequias, lo que supone la posibilidad de regar muchas hectáreas. Y tener hasta 3 cosechas al año.

Hemos rehabilitado 18 km de torrentes con piedras y gaviones, protegiendo la erosión de las huertas. Se han construido cientos de bancales en las laderas de las montañas que alimentan los torrentes, abriendo zanjas de entre 1 y 3 m³, evitando que parte del agua llegue al torrente. Al cabo de la estación de lluvias, estas zanjas han recogido agua, que recuperamos en pozos, en los valles cercanos, lo que permite al campesino tener más de una cosecha al año. Como resultados colaterales, las laderas están cubiertas de yerbas, aumenta la biomasa, mejora la estructura de la tierra y mejora la calidad de la hierba, que alimenta a algún animal en casa, de modo que la boñiga está más cerca. Reforzamos los bancales de piedra con yerbas, aloe vera, chumberas.

En medio ambiente, área de reforestación, estamos protegiendo 8.740 hectáreas. Durante las lluvias, la naturaleza sigue ofreciendo mucha riqueza, miles de brotes, la delicia de corderos, cabras y vacas. Con esta protección, aceptada por la administración y la población, se está consiguiendo reforestar con más garantía que con una plantación.

Se han rehabilitado 12 km del río Genfel con protección natural: cañas y árboles, lo que ha sido considerado por la administración regional como una de las mejores prácticas de tecnología apropiada.

También hemos plantado unos 350.000 árboles. En la ciudad tenemos 4 parques con un área de 4,2 ha.

Estamos reciclando la materia orgánica del vertedero municipal. Las pruebas de laboratorio aseguran que se trata de un compostaje de calidad. En el programa trabajan 122 mujeres. Producimos 1.200 kg de compostaje al mes.

Llevamos dos años con el compostaje de lombrices, que estamos introduciendo entre la población campesina, especialmente entre las mujeres.

Hacer 20 años, de acuerdo con la municipalidad, comenzamos un servicio de recogida de basuras. La municipalidad puso un caballo y nosotros tres barrenderos, además del carro. En los dos mercados de la ciudad pusimos 6 barriles para recoger la basura orgánica y hacer compostaje.

Proyectos relacionados con horticultura y ganadería: gallinas, vacas, colmenas, cabras, ovejas, ofrecidos especialmente a mujeres y jóvenes. Reciben el crédito en especies y lo devuelven en especies.

En estos proyectos, 2.500 familias se benefician directamente y otras 2.000, indirectamente

Se han ofrecido cursillos a 6.200 campesinos en regadío y fertilidad de la tierra, al igual que a 2.000 universitarios. Nos han visitado alrededor de 2.000 técnicos de diferentes regiones de Etiopía.

El ministro de Reforestación y Medio Ambiente, acompañado de 70 profesionales y políticos de 9 regiones de Etiopía, manifestó su admiración por el espíritu y logros de nuestra institución.

En un programa televisado en varias ocasiones, se anunció que nuestra institución es una de las dos organizaciones etíopes comprometidas con el medio ambiente.

Alrededor de 2.500 familias se benefician directamente de estos proyectos, y otras 2.000, indirectamente.

Son varias las universidades que se han puesto en contacto con nosotros para actividades de colaboración.

A través del Wukro Social Development Program (WSDP), nos hacemos cargo de 540 huérfanos, 250 ancianos, otras tantas personas afectadas de sida y algunas viudas. Se ha llegado a alimentar a 20.000 niños malnutridos. También mantenemos microcréditos, en las áreas agrícolas y de regadío, con algunas de las familias de huérfanos y personas vulnerables, especialmente mujeres.

En colaboración con la Asociación de Mujeres, organizamos microcréditos para mujeres; apoyos en educación para chicas... La mujer ocupa un lugar muy especial en nuestro compromiso social, al igual que proyectos relacionados con la generación de ingresos familiares.

En el servicio de aguas de la ciudad, hemos contribuido con dos depósitos de 200 m³ y 2 km de tubo para el paso del agua a las casas —se clora el agua electrónicamente. Se han reparado fugas de agua en el sistema, se ha perforado un pozo, se han construido 6 pozos, se han arreglado 10 pozos de agua y se ha pagado la formación de cinco técnicos.

En el hospital público, hemos construido una clínica para enfermos afectados por la tuberculosis, una clínica dental y otra de fisioterapia, y se ha formado al personal sanitario. En los años 90, contribuimos a hacer una reparación importante, además de muy necesaria. Se construyeron letrinas y una cocina y se ha pagado mensualmente a 14 mujeres encargadas de la limpieza. Ofrecimos una ambulancia. Hemos apoyado a la farmacia de la Cruz Roja de Wukro con la compra inicial de medicaciones y del mobiliario.

En la iglesia ortodoxa, hemos contribuido a la construcción de un edificio que durante el día acoge a jóvenes para sus estudios, y al anochecer sirve de alojamiento para algunos ancianos.

En la cárcel de la ciudad, construimos 8 aulas de educación primaria; letrinas, duchas y un local donde unos cuantos presos trabajan con sus telares.

Hemos construido 4 aulas en la escuela secundaria de la ciudad, y hemos contribuido a construir letrinas y una biblioteca. Construimos una biblioteca municipal en Atsbi.

Después de este compromiso nuestro con la sociedad local y el medio ambiente, siempre en colaboración con la sociedad civil y la administración local, no ha dejado de sorprenderme la noticia del Decenio de la Agricultura Familiar, 2019-2028, organizado por la Asamblea General de las Naciones Unidas.

Después de tantos años elaborando programas sobre seguridad alimentaria, desarrollo sostenible, desarrollo rural, los fines del segundo milenio..., otro programa, para los próximos 10 años, sobre agricultura familiar, organizado por la Asamblea General de las Naciones Unidas, con el apoyo de 104 naciones y en el que participarán unos 70 expertos en la materia. Todo ello bajo el Comité de Coordinación Mundial. Parece ser de lo más improcedente, en principio porque no consta que haya habido un informe oficial que avale este nuevo programa.

De entrada, va a suponer un gasto excesivo: todo el trasiego de reuniones, viajes, encuentros, visitas, evaluaciones, celebraciones (valga el ejemplo de Efrén: 500 \$ diarios en dietas).

Es vergonzoso que, a estas alturas, sientan la necesidad de organizar algo del estilo, ignorando el problema de fondo.

Leía en *El Andar* un artículo de Chica Onyejiwa titulado “La Unión Europea y el neoesclavismo africano”. El Sr. Chica defiende que este neoesclavismo, ya no neocolonialismo, está organizado desde la UE, incluso celebrado. Para ello se sirve de las instituciones sociales creadas al acabar la Segunda Guerra Mundial a fin de evitar más guerras y demás desastres humanos. Lo diabólico de la situación es que esas mismas instituciones humanas, sociales, son el instrumento en manos de la economía global causante de tanta injusticia:

1) El BM, que pone las bases y las estructuras de la economía de los países empobrecidos en manos de los gobiernos y empresas de Occidente y élites africanas, ofreciéndoles exenciones fiscales exageradas, además de otros beneficios. Se calcula que África pierde 50.000 millones de dólares en evasiones fiscales.

2) El FMI. Cuando los países empobrecidos solicitan apoyo para cualquier tipo de proyectos, el FMI les exige ajustar las estructuras económicas, obligándoles a privatizar servicios sociales como la salud, la educación y el agua, de manera que esos países pierden el poder sobre su economía y se ponen bajo el poder de potencias extranjeras.

3) La OMC, cuyo objetivo es organizar unos contratos justos de comercio entre Occidente y África, ha convertido África, posiblemente el continente más rico del mundo, en el “huerto” de donde los occidentales extraen su riqueza a costa del medio ambiente, creando focos de pobreza, miseria y guerras como con el coltán, el petróleo, los diamantes... Toda esa riqueza se manufactura en Occidente. Junto con esos abusos, la OMC asegura que África sea el mercado para la venta de los productos manufacturados con toda esa materia prima. Una materia prima que es pagada a precios mínimos y que, una vez transformada en un tractor, camión, carburantes..., alcanza un valor exorbitante.

4) La Nueva Alianza, también organizada para apoyar la seguridad alimentaria de África, y que apoya el acaparamiento de tierras y propaga los OGM, productos genéticamente modificados.

Estas instituciones sociales creadas para evitar ese tipo de injusticias son las que fomentan y favorecen que, según Oxfam, el 86% de la riqueza mundial pertenezca al 1% de la población mundial y que la pobreza sea endémica en África.

Además de ello, es un sistema que ha creado, o al menos fomenta, los paraísos fiscales, donde también las élites corruptas africanas encuentran un puerto seguro. Los gobiernos occidentales cargan con todo el peso de la justicia contra los que infringen esta ley básica de honradez humana, pero siguen dejando que esos paraísos acojan muchos millones de euros manchados con la sangre de tanto pobre. Nunca ha habido una denuncia contra los que administran esas instituciones. ¡Cómo el poder judicial de Europa puede ignorar ese crimen contra la humanidad!

El papa Pio XI, una voz poco sospechosa de ser izquierdista, decía que el liberalismo llevado a esos términos es madre de la dictadura del imperialismo internacional del dinero que funciona al margen de los gobiernos y de todo poder judicial.

Este sistema global es una de las mayores razones de la existencia de la emigración. Los emigrantes buscando su dinero. Los gobiernos occidentales no cumplen con la ley del comercio internacional justo y, por otra parte, tienen un papel esencial en la corrupción global. Además, declaran no tener fondos para cumplir con la obligación de dar el 0,7% de los presupuestos para el desarrollo de los países empobrecidos. Con todo, en Europa sobra dinero para que, a través de Francia, se extienda su frontera hasta Libia con la entrega de barcos que nos protejan de la entrada de emigrantes, más 50 millones de euros para gastos de administración. En su tiempo, España envió fragatas, o algo del estilo, haciendo que sus costas llegaran al litoral del Senegal, con el mismo fin; evitar la salida de tanto joven. Turquía y Grecia, por su parte, reciben de la Unión Europea miles de millones de euros con el mismo fin, cerrar el paso a los refugiados. Si en lugar de esos barcos les enviaran barcos de pesca, y las flotas de pesca occidentales dejaran de faenar en esos litorales africanos con sus pesados barcos de pesca, contra los que no pueden competir las lanchas familiares de Senegal, disminuiría el número de jóvenes decididos a abandonar el país. Si esos millones, con los que se negrea la conciencia, que se distribuyen entre Grecia, Turquía y demás países, se destinaran a pagar el 0,7%, posiblemente no tendríamos necesidad de defender tanta frontera.

Cualquier persona emigrante que pasee por nuestras calles es digna de la mayor admiración solo pensando en la odisea del viaje: inseguridad, mafias que les han obligado a pedir dinero a sus familias para no ser abandonados en el desierto o ser vendidos como esclavos; malos tratos, miedo, todo tipo de abusos, vejaciones... Han visto morir a sus colegas, bien en el mar, bien en el desierto; han pasado frío, calor, hambre. Todo el tiempo pensando en sus familias. Son personas de sufrimiento y comprometidas con la vida, y que, en definitiva, buscan el dinero que les ha precedido y que es de ellos, solicitando un trabajo con el que aportar también a la economía del país que los rechaza. Se trata de personas físicamente fuertes, dispuestas a cualquier tipo de trabajo, que, de entrada, comienzan a cotizar a Hacienda.

Europa ha retirado de su vocabulario la “memoria histórica”. Comenzando por todas las atrocidades, robos, crímenes en América del Sur en épocas del “descubrimiento”. No se les pidió permiso para entrar. La memoria histórica de los crímenes y abusos contra la dignidad humana, además de económicos y otros, durante la colonización. Tampoco se consideró necesario pedir permiso de residencia cuando cualquier blanco, por imbécil que fuera, humillaba a cualquier africano en su propio país, solamente por ser blanco. La memoria histórica de los viajes de los esclavos de hace 200 años y más, y, ahora, de tanto joven que se arriesga a montar en una patera. Son muchos los que han muerto en ambas travesías, por mucho que las motivaciones de los viajes fueran opuestas: a los primeros se les persiguió y se les forzó a ir; a los de ahora, se les persigue y se les fuerza para que no vayan —a no ser que la industria occidental necesite mano de obra barata. Unos y otros, a pesar de los cientos de años que los separan, comparten fosa común, el fondo del mar. En ambos casos, la causa de tanta muerte es la legislación injusta, asesina, de Occidente. Mientras no esté cerrada la profunda herida histórica humana, aún latente, abierta, en tanto país humillado, las relaciones no pueden ser de igual a igual. Sigue siendo verdad aquello de que “todos los animales son iguales, pero unos son más iguales que otros”.

Desde la Declaración de los Derechos Humanos en 1948, la Asamblea General de las Naciones Unidas ha votado unas 800 resoluciones fundamentales, y el Consejo de Seguridad, unas 200. Por absurdo e inhumano que sea, se han visto en la obligación de votar a favor de los derechos del niño, de la mujer, del medio ambiente..., así como de los derechos de los prisioneros de guerra, prohibición de minas personales, prohibición de venta de armas. Son normas de seguridad declaradas también de interés para la humanidad. Todo lo que la humanidad necesita para vivir en paz, con las necesidades cubiertas, está bien regulado. Pero todas estas declaraciones son puro papel que, por el hecho de estar escrito, nos enorgullece, nos hace sentir civilizados... Pero el vacío judicial que hay detrás de estas resoluciones es por donde el sistema global entra avasallando y creando tanta injusticia. Tanta migración.

De entre las 800 resoluciones, unas cuantas tratan de los derechos de los emigrantes, los refugiados. Los gobiernos de Europa se comprometieron a acoger a unos cuantos miles de ellos. España se comprometió con 17.000 refugiados; en noviembre del 2017, cuando faltaban 3 meses para cumplir con este compromiso, solo había acogido 1.190. No hay poder jurídico que obligue a España a ello. Tratan sobre la alimentación, salud, educación de los niños... A día de hoy, aún mueren unos 15.000 niños diariamente al no tener las necesidades más básicas cubiertas, y nadie se lo cuestiona. En el Congo hay 2 millones de niños esclavos alrededor del coltán; en Costa de Marfil, 500.000 recogiendo cacao para favorecer la economía occidental. Seguro que la Organización Mundial del Comercio tiene constancia de ello. Así como de los otros 15.000 que mueren.

Democracia, derechos, igualdad, justicia, civilización, sociedad cristiana..., palabras que mencionamos con la mayor desvergüenza.

Parfraseando: de la justicia hemos hecho “ciencia ficción”. Hará unos 2.500 años, Oseas, poeta y místico, expresaba el sentir de Dios en su relación con el pueblo como algo idílico: “Me casaré contigo —pueblo mío— en matrimonio perpetuo, me casaré contigo en derecho y justicia, en misericordia y compasión, me casaré contigo en fidelidad y te penetrarás del Señor.” “Te penetrarás”: usa la misma palabra con la

que nos referimos al acto supremo de la relación de amor entre las personas. Es lo que ocurre entre Dios y la persona que cumple con la justicia, la misericordia. Dios invade a esa persona.

Isaías, otro místico, inspirado por su vivencia de Dios y por la situación social de su tiempo, pone en boca de Dios: “Vuestras solemnidades y fiestas, las detesto, se me han vuelto una carga que no soporto. Cuando extendéis las manos, cierro los ojos... Vuestras manos están llenas de sangre. Lavaos y justificaos, apartad de mi vuestras malas acciones; buscad la justicia, defended al oprimido; sed abogados de los huérfanos, defensores de la viuda.” ¿Qué dirá Dios de nuestras misas?

Hay docenas de expresiones del estilo, de personas que defendían con sus vidas, hace ya 3.000 años, la justicia, la misericordia en nombre de Dios y de la Persona, aunque no creyeran en la vida eterna.

Posiblemente fue Moisés quien organizó la primera reforma agraria: el jubileo, que tenía lugar cada 50 años. Ese día, las tierras volvían a los primeros propietarios y los esclavos quedaban libres. Era una manera de controlar el latifundio y otros abusos sociales.

La primera intervención de Dios frente a su pueblo la motivó una injusticia laboral. Dios le dice a Moisés: “Me ha llegado el llanto, el dolor de mi pueblo. Libéralos.” Y Moisés los liberó. ¿Cuántos Moisés nos harían falta para solucionar las injusticias laborales de hoy, dados los asombrosos millonarios beneficios que van al 1% de la humanidad?

De esos mismos tiempos, hace unos 2.500 años, el prestamista que en prenda del dinero dado recibía la túnica, por la noche se la tenía que pasar al dueño, obligado por Dios: “Este hombre no tiene con que cubrirse del frío durante la noche. Si no le pasas su túnica, tendrás que responder ante mí”. Eso ocurría en una sociedad de labradores y pastores, sin acceso a altas instituciones académicas o sociales. Y hoy, con nuestros niveles de civilización, de cristianismo, por una ley injusta, aunque la defienda la Constitución, y en pleno invierno, se desahucia y echa a familias a la calle.

Esto se denunciaba ya hace 2.500 años. Miqueas expresa el sentir de Dios “[...] los que traman iniquidades en sus camas, al amanecer las cumplen, porque tienen poder, codician los campos y los roban; las casas y se apoderan de ellas.”

Tantos años, desde diferentes ángulos, culturas, filosofías, religiones, abrumados por la injusticia, y los poderes políticos, religiosos, económicos, desplazando la justicia hacia horizontes desconocidos. Haciéndola “ciencia ficción”. Llevamos más de 3.000 años pisoteándola. En la historia de la humanidad, lo que menos cuenta es la motivación detrás de nuestra actividad, sea la creación, la humanidad, la nada, el socialismo, Dios, budismo, islam... El ideal es el mismo: defender la justicia, defender al pobre.

Ya en épocas más cercanas a la nuestra, hombres como Basilio, Agustín, Crisóstomo... mantenían que no hay diferencia entre robar un par de zapatos al pobre y no darle los zapatos que me sobran en casa. Ambrosio mantenía que “no le damos al pobre algo de lo que es nuestro, sino que le devolvemos algo que le pertenece”. He leído que los impuestos que imponen los gobiernos son una manera de concretizar este principio humano. Solo que esos dineros se emplean en guerras, pensiones vitalicias para políticos,

apoyos a concordatos. Raramente en ayudar al pobre. Otra oportunidad tergiversada. Nunca una Constitución debería estar en manos de los políticos, sino bajo la inspiración de una sociedad civil, apartidista.

Es doctrina de la Iglesia Católica, de por el siglo VI, que “el que retenga los dones hechos a la iglesia debe ser excomulgado y considerado un verdadero asesino de los pobres”. (Con los pobres contra la pobreza, Luis González Carvajal). No quedaríamos muchos sacerdotes.

No estamos lejos de hacer de la religión el “opio” de la gente.

Este es, al menos, uno de los contextos en los que tenemos que ver este acto y todo tipo de actividades relacionadas con nuestros trabajos a favor de Etiopía. De todo ello estamos muy agradecidos. Con vuestras aportaciones se está pudiendo apoyar a personas desfavorecidas. No dejemos de valorar nuestras motivaciones.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Una de las estrategias que ha elaborado el Primer Mundo para su supervivencia moral es situar fuera de su conciencia, ignorar la existencia del hambre y de la pobreza del Tercer Mundo. Hemos aprendido a ser impasibles ante la pobreza. Impasibles con la pobreza existente ante nuestras propias narices y mucho más con la de otros pueblos lejanos, a cuya miseria solo accedemos ocasionalmente por el turismo o las noticias periodísticas.

En realidad, lo que ocurre es que a la inmensa mayoría de nosotros nos importa la pobreza de forma más bien retórica. Y, por supuesto, muy coyunturalmente. Los pobres nos provocan compasión momentánea para pasar luego a nuestro olvido estructural. Nos aferramos de forma oportunista al fatalismo porque nos va bien creer que nada podemos hacer ante tamaño desastre, que la empresa nos supera tanto que justifica nuestra inanición. Y, en todo caso, pensamos que para eso ya están los impuestos y los gobiernos, que son los que deben encargarse de esa tarea.

Lo que nos ocurre en realidad es que sabemos que nuestras conciencias no podrían resistir lo que la pobreza y la miseria significan, si las viéramos con nuestros propios ojos y las oliéramos con nuestro propio olfato. Entonces veríamos la verdad: la miseria es el horror. Como dice el padre Olaran, para comprender la miseria “hace falta tocarla, olerla, abrazarla”. ¿O no es un horror criminal que porque el destino te haya llevado a nacer en Tanzania o en Etiopía, tu hijo se muera de hambre o por falta de una medicina? ¿O no es un horror criminal que los niños en lugar de ir a la escuela desde pequeños deban buscarse el pan por las calles? ¿O no es un horror criminal que las jóvenes deben practicar la prostitución para sobrevivir? Pero seguramente esas cosas hay que verlas en directo, y no por televisión, para que el impacto de la realidad haga mella definitiva en la conciencia.

En realitat, el que no volem sentir és que la pobresa no prové per definició de la deixadesa individual, sinó d'un determinat sistema econòmic i d'un ordre planetari que produeix profundes desigualtats personals i territorials, una economia i un ordre a què nosaltres donem suport i defensem des dels nostres egoismes individuals, aquells que han creat i emparen els mercantilismes nacionals egoistes. El pare Olaran ho ha denunciat reiteradament: el problema és el sistema econòmic mundial. El problema és la forma i la manera com estem fent la globalització en benefici dels més rics, que són els qui la dirigeixen i dominen aprofitant el que hi ha al Tercer Món per al benefici del Primer. El problema és la desigualtat endèmica, que no para de créixer a causa del neocolonialisme econòmic d'europaus, americans i xinesos. Una desigualtat que no fa més que contribuir a l'augment del deute africà amb el Primer Món, el qual, malgrat les fortes condonacions efectuades ara fa més d'una dècada, ha tornat a créixer de manera espectacular en la majoria dels països.

És veritat que els africans tenen també les seves responsabilitats, ja que són ells els qui fan la seva història, i també les seves societats, uns valors a reconvertir i polítics corruptes que impedeixen el progrés de les seves nacions. Però l'existència de les seves pròpies responsabilitats com a poble no anul·la les nostres evidents responsabilitats en relació amb la seva pobresa, tant en el passat com en el present. Avui segueix sent una gran veritat que l'Àfrica és un continent molt ric amb africans molt pobres, tant, que és perfectament comprensible que lluitin per venir a Europa pagant a les màfies i amb risc per a la seva pròpia vida. Aquesta és una emigració justificada per la fam, la guerra i perquè, a més, els mostrem pel cinema i la televisió el paradís terrenal del Primer Món.

El pare Olaran practica l'ajuda humanitària. Ho fa des del fructífer concepte de la caritat cristiana cap als altres. Tant de bo els no-creients practiquéssim més freqüentment la caritat amb el proïsme... Ho fa com un missioner cristià, i més des que va deixar de ser banquer ja fa molts anys. Però no es queda en això. La caritat cap als altres és el seu compromís personal, la seva elecció de vida, el seu projecte vital. I ha decidit que al continent africà és on vol practicar-la, encara que segueixi estimant el seu Hernani natal. El pare Olaran sap que la seva ajuda humanitària és important per a altres persones, i també com a testimoni davant els altres. Però sap, igualment, que és un pal·liatiu. Sap que la caritat pot arribar fins i tot a ser un "insult" moral quan es presenta com la solució dels problemes africans. Per això, per a ell, el més transcendent és canviar el sistema a escala mundial, començant per crear un comerç just entre el nord i el sud, entre països desenvolupats i països que encara estan molt lluny de ser-ho. Per a l'Olaran, el binomi queda clar: comerç just i no vendre armes, que, com vostès saben, mai falten en els conflictes africans, i que procedeixen, naturalment, de les fàbriques dels països que dominen el món.

Però és clar, tots sabem que això de canviar el sistema són paraules importants. El pare Olaran disposa d'una creença metafísica que emana de l'ecumenisme cristià, però també d'una ideologia laica a la qual arriba per una determinada concepció del missatge social del seu líder espiritual, Jesucrist. Crec que el missatge, un agnòstic o un ateu el poden interpretar així: no hi ha civilització humana veritable mentre existeixin pobres que es moren de gana. Mentrestant, encara seguim, en certa mesura, en temps de barbàrie en allò que pertoca a la permanent construcció de la humanitat.

En qualsevol cas, estic convençut que les etiquetes (per cert, cada vegada més líquides, com diria Zygmunt Bauman) no són el més fonamental per a Olaran. El més important per a ell és que els drets fonamentals que qualsevol ésser viu té pel fet d'existir no siguin una assignatura pendent al nostre planeta. Són molt senzills de numerar i, segons sembla, molt difícils d'aconseguir per a milions d'éssers humans: menjar cada dia, disposar d'un sostre digne, mantenir la salut, tenir una família, accedir a l'educació, tot això de què gaudeixen els nostres fills i que és inaccessible per a milions de nens en l'anomenat Tercer Món. Tres milions de nens menors de 5 anys moren a l'any per fam. Avui mateix, al continent africà, cada 5 segons ha mort un menor de 10 anys per falta de menjar o medicaments. I a tot el món moren uns 15.000 nens al dia. Imaginin-se que els poséssim en un pavelló d'esports un dia i que l'endemà no en quedés cap. O sinó, retinguin aquesta altra imatge: cada mitja hora s'estavella al món un avió ple de nens per culpa de la fam.

No hi donem més voltes: la gana és un genocidi creat i mantingut pel Primer Món amb la complicitat, de vegades, de les oligarquies locals corruptes i violentes del Tercer Món. Que no vulguem portar cada dia

aquesta realitat en les nostres consciències per no viure avergonyits no significa que no sigui una veritat com una casa de pagès. Tenim la tecnologia adequada perquè no hi hagi fam al món, però seguim ancorats a posseir allò superflu a costa de privar els africans de la seguretat alimentària. Si un nen morís de gana al nostre món, seria una notícia que cap govern podria resistir. Però si això passa a cinc hores d'avió, ens hi hem acostumat a veure-ho com una part més del paisatge i a considerar-ho gairebé inevitable. De vegades, diguem-ho en veu alta, les nostres democràcies se sustenten gràcies al manteniment d'una injustícia planetària. No m'estranya que en un assalt d'indignada impotència Olaran hagi manifestat que "et cau la cara de vergonya pensant que pertanys al Primer Món". I la pregunta que em faig és la següent: Quants pobres més resistirà el món l'any 2050, quan siguem 2.000 milions més i necessitem un 70% més de producció d'aliments?

Però per canviar el sistema necessitem, sobretot, repensar les nostres formes de viure des d'una reflexió crítica respecte als valors amb què sostenim els nostres projectes de vida i l'organització de l'economia i la societat. El pare Olaran diria que necessitem adonar-nos que ens hem acostumat a viure en una "normalitat criminal" de la qual no estem disposats a sortir perquè pensem que ens pot costar una part del nostre benestar material. El voluntariat és important, però no canvia les mentalitats morals que sustenten les estructures materials. El que ens cal abans de res és una reforma moral sobre com administrem els béns que produïm, prenent com a perspectiva privilegiada la unitat de l'espècie humana en el nostre comú planeta. I això serà més urgent que mai en el marc de la revolució tecnològica en la qual vivim i que, de passada direm que és urgent que estigui dirigida per la moral i per l'ètica si no volem que vagi en contra de la humanitat i de la conservació del planeta.

El que els vull dir és que això que anomenen "sistema econòmic" no són matemàtiques. Ni el producte de lleis immutables com les de la física o la química. Ni part de la lògica formal. No. La manera com organitzem l'economia té a veure amb els nostres valors morals i socials. Quan Adam Smith escriu el que alguns consideren la Bíblia del capitalisme, la riquesa de les nacions, cap al 1776, fonamenta l'existència d'un "ordre natural" en el qual la llibertat de l'individu per desenvolupar el seu interès acaba beneficiant, amb èxit, encara que sense proposar-ho, el bé comú. La llibertat d'empresa, la lliure competència i el lliure comerç, o sigui, la llibertat individual exercida sense traves, és per a Smith el codi moral que ha de prevaler. En aquesta condició ètica es basa el centre de gravetat polític de l'economia clàssica i del liberalisme econòmic.

I, al seu torn, en altres idees morals diferents construeixen els seus fonaments les crítiques a aquest sistema que sostenen les diferents famílies de l'esquerra.

Idees que, si escau, anteposen allò comú a allò individual com a criteri moral bàsic a l'hora d'organitzar-nos en col·lectivitat. Em faria feliç que el pare Olaran estigués d'acord amb mi quan afirmo que hem de fer una crítica moral al sistema econòmic dominant perquè el més important no és que funcioni bé l'economia, sinó que funcioni bé per als humans, per a tots els humans, i per a la gran mare Gaia.

Fa uns mesos discutia amb un bon amic meu, empresari de caràcter liberal i amb gran vocació per contribuir a la millora social, la següent proposta. Li deia jo que si fos president d'un govern mundial (tant de bo fos una realitat el govern mundial i tant de bo que no en fos jo el president), només prendria una

mesura: que ningú, per molt intel·ligent i treballador que fos, per molt que s'hagués sacrificat, pogués acumular una fortuna personal per sobre, posem-hi, de 10 milions d'euros, i això significava que si era un empresari o un professional d'èxit amb milions de beneficis anuals, tindria l'obligació de reinvertir-los majoritàriament en la seva empresa, o entre els seus accionistes, si n'hi hagués, o en el desenvolupament i el progrés social.

Naturalment les coses són més complexes, i la meva proposta era una certa provocació per a un debat de sobretaula. El que volia demostrar-li és que en el fons l'economia és moral, que tenim el sistema econòmic que moralment acceptem tenir. Que la repartició de la riquesa que realitzem s'efectua mitjançant la creació prèvia de valors morals. I que quan el sistema econòmic imperant provoca desigualtats al nostre poble, ciutat o a escala mundial, aquestes són més importants que el dret individual a acumular riquesa, encara que sigui de la nostra iniciativa reeixida. L'actual sistema capitalista ha creat benestar per a milions d'éssers humans, però manté en la pobresa altres milions d'éssers humans que poc poden fer per sortir-se'n. Quan Olanar parla de les prostitutes africanes ens recorda la necessitat de respectar-les, perquè diu que "prostituyen su cuerpo pero no su alma, mientras que los poderosos de este mundo no prostituyen su cuerpo, pero sí posiblemente su alma por acumular riquezas".

Com més coses sé del pare Olanar, més aclapara la meva consciència. És com un estilet ètic. Les seves opinions netes, clares, directes, dites a mitja veu, com qui no vol dir però sap que diu molt, són veritables punyals en les consciències de la gent benestant del nostre Primer Món. Naturalment que no és l'únic en aquesta noble tasca. Per fortuna, tenim milers de persones que han triat el camí del pare Olanar. Un camí en el qual la teoria es fa pràctica per aconseguir, mitjançant una pragmàtica acció l'il·liputença, el progrés de les persones o les poblacions en les quals insereixen el seu treball dedicat, ni més ni menys, que a millorar la vida dels altres amb l'esperança que siguin més feliços.

Això va ser exactament el mateix que va fer amb gran part de la seva vida l'enyorat Àngel Pujol, sempre tan disposat a aquesta tasca solidària i que ara ha decidit seguir exercint el seu germà Josep Maria. Els dos Àngels no volien repartir almoïna, volien aconseguir la seva felicitat mitjançant l'agraïda i positiva estratègia de dedicar-se a millorar la vida dels altres. Vull pensar que, afortunadament, la gent bona es busca i es troba.

Querido padre Ángel Olanar, no me extraña que te llamen en tu otro país Aba Melaku, es decir, "el ángel de Dios". Yo, que soy profundamente agnóstico, también tengo ganas de llamarte así. Y por una sencilla razón: estoy convencido de que si fuera el caso de su existencia (la de Dios), seguro que te daría los galones propios de los ángeles buenos. Tú, en realidad, eres una magnífica representación de lo mejor de la comunidad cristiana y un paradigma a imitar como ser humano que se hace más humano dedicándose a los humanos. Es posible que lo hagas por egoísmo, pero en todo caso tu egoísmo es el más positivo que puede practicar el hombre. Es un egoísmo que reza así: soy verdaderamente feliz cuando me entrego a la causa de los demás para que puedan ser personas felices a partir de que sus derechos humanos fundamentales estén cubiertos.

Este *honoris causa* es para Ángel Olanar, pero debo confesarles que la idea del rector ha sido siempre que fuera también un honoris socializado, si me permiten ustedes la expresión. Socializado quiere de-

cir que viéramos en este honoris el reconocimiento individual a la excelsa figura de Ángel Olanar, pero igualmente a todas aquellas miles de personas que se dedican en cuerpo y alma a la misma misión dejando a sus familias, sus paisajes y sus culturas para luchar contra la pobreza, contra la miseria, contra el hambre, contra el analfabetismo. Hoy hacemos *honoris causa* a todos aquellos que, sin que sepamos sus nombres, sin que estén en las primeras páginas de los diarios, piensan lo mismo que aquella Liga de los Justos que en la lejana fecha de 1836 se impuso como lema que “todos los hombres son hermanos”. El mismo lema que el mejor cristianismo ecuménico ha utilizado para impregnar a la cultura occidental desde hace 2017 años. El mismo lema que ha presidido y preside la vida y la obra de nuestro nuevo *honoris causa*.

Admirado Ángel Olanar, lo habitual es que nuestros nuevos honoris se pongan a disposición de la Universidad de Lleida a cuyo claustro de profesores pasan a pertenecer. Por eso, quiero que sepas que nos complacería mucho que cada año pudieras visitarnos y ayudarnos en la tarea de concienciar a nuestra comunidad universitaria sobre la necesidad de no mirar a otro lado cuando sabemos que nuestros hermanos africanos tienen tantas necesidades para sobrevivir. Sin embargo, en este caso también es preciso que escribamos la oración por pasiva: padre Olanar, estamos a tu servicio para aquello en lo que te podamos ayudar en tu lucha por tener un mundo más justo y más civilizado. Mientras tanto, que sepas que somos miles los que te admiramos por tu compromiso moral, hecho desde la sencillez y la humildad y en defensa de los grandes valores de la humanidad.

HONORIS CAUSA

SHIRIN EBADI

8 DE MAIG DE 2018

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec de la Dra. Núria Camps Mirabet

Magnífic rector, president del Consell Social, secretària general, degana, autoritats acadèmiques i civils, membres de la Comunitat Universitària, senyores i senyors, doctora Ebadi: *khosh amadid*.

El doctorat *honoris causa* és la més alta distinció que concedeix la universitat a aquelles persones que en són mereixedores per la seva aportació rellevant a la ciència, al progrés del coneixement, per llur contribució en l'àmbit cultural, artístic, social o per un destacat mestratge d'abast internacional.

Shirin Ebadi reuneix en gran mesura alguns d'aquests mèrits que conflueixen en la motivació principal del reconeixement que li fem avui i que tinc l'honor de posar de manifest amb la present *laudatio*. El meu agraïment a la Facultat de Dret, Economia i Turisme, així com a la Universitat de Lleida i al seu rector per fer possible aquest acte.

El coratge, l'esforç incansable en la lluita per la democràcia i els drets humans i, en el bell mig, la causa de les dones i dels infants defineixen la vida i l'obra de la Dra. Ebadi.

Com a advocada, jutgessa, professora, autora i activista, la seva és una veu clara i valenta a l'Iran i també davant el món en defensa de valors essencials com la llibertat, la justícia i el respecte, oposant-se a un sistema patriarcal que nega la igualtat. Shirin Ebadi va ser la primera iraniana i dona musulmana a ser guardonada amb el Premi Nobel de la Pau (malgrat que el seu Estat ho va intentar silenciar).

Si convenim que les vivències de la infància determinen enormement la nostra vida adulta, en el cas de Shirin Ebadi es confirma a bastament. Va néixer a Hamadan, al nord de l'Iran, al si d'una família il·lustrada, en un ambient d'estima i tracte igualitari i en què l'educació sense discriminació per raó de sexe va ser quelcom natural. El seu pare, notari, professor de Dret i home amb un fort sentit de la justícia, els va inculcar que, com a dones, adquirir una formació era encara més important, ja que seria el mitjà fonamental per aconseguir ser persones independents.

Des de petita va creure en quelcom que, en créixer, va comprendre que era la justícia. Això la va portar a estudiar Dret a la Universitat de Teheran, on es va graduar l'any 1968 i on va obtenir un doctorat, amb honors, en dret privat (1971). Proclama que, per a ella, la justícia és més que una professió: és una missió.

Va aconseguir, vencent enormes prejudicis, ser de les primeres dones jutges a l'Iran i va progressar dins la carrera judicial fins a ser nomenada magistrada en cap de la Cort de Teheran l'any 1975. Un cop més, es va convertir en la primera dona i la més jove a ocupar aquest càrrec, el qual va exercir fins a l'any 1979, quan va esclatar la Revolució islàmica. Com explica en el seu llibre *El despertar d'Irán*, el triomf

d'aquella revolució —a la qual ella inicialment va donar suport, esperançada, al crit de llibertat per al seu país, fins aleshores governat pel xa sota el dictat dels EUA— va comportar, ben aviat, la instauració d'un règim teocràtic amb severes restriccions basades en el gènere que la van desposseir del seu càrrec i la van apartar de la judicatura.

Shirin es va veure obligada a reorientar la seva carrera professional i es va dedicar a l'exercici de l'advocacia, a impartir classes a la Universitat de Teheran i a escriure: ha publicat 14 llibres i més de 70 articles al voltant dels drets humans, alguns dels quals publicats per la Unicef.

L'any 2001 va crear, juntament amb un grup d'advocats i advocades, el *Centre dels Defensors dels Drets Humans*, que va presidir. Oferia serveis d'assessorament legal gratuït a tots aquells demandats i perseguïts per motius polítics o enviats a presó per raons ideològiques.

La seva tasca com a advocada destaca per una gran valentia i compromís, ja que s'ha ocupat de la defensa dels casos més controvertits de drets humans a l'Iran.

Ha defensat escriptors, periodistes, intel·lectuals, minories, dissidents víctimes de la repressió del règim o les seves famílies. Entre ells, Zahra Kazemi (periodista assassinat a la presó d'Evin); Parvaneh i Dariush Forouhar (coneguts activistes polítics, assassinats per les forces de seguretat); Ezat Ebrahim Nejad (estudiant assassinat al dormitori de la Universitat de Teheran, 1999) i Zahra Bani Yaghoub (un jove metge, assassinat durant la seva detenció). Entre les gestes més insignes es compta la d'assumir la defensa dels set líders de la fe bahá'í, religió ferotgement reprimida a l'Iran, i que cap altre advocat, per por a les represàlies del règim, s'havia atrevit a defensar. Aquesta ferma i decidida convicció en pro de la justícia li va comportar l'empresonament amb el càrrec de "desordre públic" i va romandre unes quantes setmanes en pena de confinament solitari.

L'altra causa a la qual ha consagrat i consagra gran part de la seva vida és la consecució de la igualtat de drets i oportunitats per a les dones. I ho ha fet des de diferents vessants: com a advocada, portant casos complexos de divorci o adulteri (cal recordar que a l'Iran existeix la pena de lapidació, flagel·lació i amputació) i assumint la defensa d'activistes feministes com Nushim i Parvin, empresonades per encapçalar un moviment per la igualtat de drets sota la campanya Un Milió de Signatures; i també com a activista, impartint formació gratuïta i impulsant el moviment que exigeix la fi de la discriminació legal contra les dones en la legislació iraniana (notablement, en matèria de divorci i successió, entre altres).

La promoció dels drets dels infants ha estat igualment una preocupació constant en la seva trajectòria. L'any 1995 va fundar l'Associació per a la Protecció dels Nens i Nenes, amb seu a Teheran, que elaborava material informatiu que havia de ser emprat a les escoles i comptava amb un servei d'atenció d'emergència per a nens i adolescents.

Ha impartit nombrosos cursos gratuïts sobre la Convenció dels Drets del Nen i ha fet avançar els drets de la infància en el pla legislatiu elaborant una proposta de llei dirigida al Parlament iranià sobre la prevenció de la violència contra els nens.

Ha participat en diversos projectes de recerca emparats per l'Oficina d'Unicef a Teheran. A més, va fundar i presidir *l'Associació per a la Col·laboració en la Neteja de Mines Antipersones* (aquests insomnes, eterns i eficaços sentinelles que maten i mutilen i dels quals tants nens i nenes són víctimes).

Queda ben palès que, a la Dra. Ebadi, el patiment humà no l'ha deixat indiferent, i ella mateixa dóna vida a les paraules del gran poeta medieval i erudit persa, de profunda sensibilitat social, com era Al·lah Xirazí, que en la seva obra més cèlebre, *Golestan (El jardí de las roses)*, expressava: “Si no et dol el dolor aliè, anomenar-te persona no mereixes.”

La seva pregonia tasca com a defensora dels drets humans ha estat reconeguda internacionalment amb múltiples honors i distincions. Un dels més celebres és el Premi Nobel de la Pau l'any 2003. El comitè noruec del Nobel va subratllar la seva “sensatesa professional” i la seva “valentia” en menystenir les amenaces a la pròpia seguretat.

Va utilitzar part dels diners del guardó per establir una oficina per al Centre de Defensors dels Drets Humans i donar suport a les famílies dels presos polítics i de consciència a l'Iran. Aquesta atalaia es va convertir en una destacada organització de drets humans. Com a resultat, el centre va ser honorat amb el premi *Droits de l'Homme de la République Française - Liberté - Egalité - Fraternité* (2003).

I també a ella mateixa li han reportat tot un seguit de distincions. En són una breu mostra:

Premi Llibertat / Alemanya, 2005; premi Democràcia Internacional, 2004; UCI (Center for Citizen Peacebuilding) Premi a la Construcció de la Pau Ciutadana / EUA, 2005; Legió d'Honor Francesa, 2006; premi a la Defensa Global dels Drets Humans, Servei Internacional Drets Humans / Londres, 2009; premi Scholars at Risk, Dublín / Irlanda, 2009; el premi Manhae / Corea, 2009.

Així mateix, li ha estat atorgat un doctorat *honoris causa* en 26 universitats d'arreu del món.

Aquests nombrosos reconeixements li van conferir indubtablement una projecció internacional, però, alhora, van incrementar el recel de les autoritats iranianes envers ella, tal com explica en detall en el seu llibre *Hasta que seamos libres*.

El seu tarannà independent, la insistència en el respecte dels drets humans i el treball constant en documentació de vulneracions d'aquests drets (com un dur i punyent informe sobre l'execució de menors) gaudien d'un ampli ressò internacional. Com a conseqüència, va ser sotmesa a amenaces i coaccions de tot tipus per tal que abandonés la seva tasca i desistís de la seva lluita (detencions de familiars, obertura d'expedients judicials amb la intenció de condemnar-la de nou). No obstant això, la pressió internacional li va evitar una dura condemna.

El 2008, el Centre dels Defensors dels Drets Humans —que havia participat en més de 6.200 processos polítics i en què treballaven 20 advocats— es disposava a celebrar el 60è aniversari de la Declaració Universal dels Drets Humans del 1948 quan va ser tancat de forma abrupta per les forces de seguretat que hi van irrompre. Van segellar i clausurar l'edifici i van confiscar totes les propietats de la Dra. Ebadi,

que van ser posades a la venda posteriorment. Amb la determinació que la caracteritza, va decidir traslladar el Centre on tenia el despatx al seu propi domicili, la qual cosa va exasperar les autoritats i va ser sotmesa a diverses escomeses.

Un any després, el 2009, quan es trobava precisament a Palma de Mallorca impartint una conferència, va rebre notícies de l'arrest dels seus col·legues, de severes tortures i de nombrosos assassinats arran de la repressió amb la qual les autoritats iranianes havien reaccionat davant les protestes pels resultats electorals. En aquell moment, els seus familiars, amics i companys de treball li van aconsellar que no retornés al país: el seu nom havia aparegut ja en un llistat infame d'objectius a assassinar, que s'anaven acomplint inexorablement.

La minsa protecció que el Nobel li havia ofert fins llavors s'esvaïa sota l'allau de detencions contra tota dissidència o simple manifestació al carrer.

Davant d'aquesta greu incertesa, Shirin Ebadi, pertinaç a continuar vivint i lluitant a l'Iran tot i córrer riscos que pocs encararien, es veu obligada a prendre una decisió d'enorme transcendència en la vida d'una persona: deixar-ho tot enrere i emprendre el camí de l'exili. Des d'aleshores no ha pogut tornar al seu país. En aquesta situació troba consol, que reconforta el seu cor, en l'amor de les seves filles, Negar i Nargués, i en la lluita pels drets i llibertats.

Dra. Shirin Ebadi, lloem la seva entrega a favor dels drets humans, en defensa del oprimits i dels més vulnerables.

Respectem i admirem la seva lluita per la democràcia, per la pau, pel diàleg entre cultures i per la defensa del principi de justícia universal.

Considerem que els mèrits apuntats justifiquen per si mateixos aquest doctorat *honoris causa* per la Universitat de Lleida, que es correspon plenament amb el concepte extens del coneixement al servei d'una societat més igualitària, integradora i justa. Així mateix, entronca amb la funció social de la universitat, que vincula el rigor científic i el desenvolupament acadèmic amb el compromís ètic, cívic i personal amb la transformació social orientada cap a la consecució d'un món millor. La jurista Shirin Ebadi n'és un exemple excepcional.

Besiar sepasgozareem, doctora Ebadi.

ACTE DE DOCTORAT HONORIS CAUSA

A càrrec de la Dra. Shirin Ebadi

Magnífico rector de la universidad, respetados y muy queridos miembros del claustro, señoras y señores.

Me siento muy honrada de formar parte de esta familia, una familia cultural de esta universidad. Y también me siento honrada, cómo no, de formar parte de esta universidad, la universidad más antigua de Cataluña. Es mi deseo llegar a ser un miembro útil para esta comunidad.

Queridos profesores, señoras y señores,

Teniendo en cuenta un tema que preocupa ahora a la sociedad de este país, permítanme hablar sobre la violencia de género. El tema de la violencia de género, es un tema que está en todos los países del mundo. Se puede palpar y ver en todas las sociedades. Y lo único que difiere de un sitio a otro es la manera en que se manifiesta esta violencia. Estuve en India, en la ciudad sagrada de Varanasi, y estuve viendo las ceremonias que tienen lugar en este sitio tan sagrado para los hindúes. Observaba durante los días que estaba ahí a las mujeres, que se rapaban la cabeza, iban vestidas de blanco y se paraban a las orillas del río y se pasaban horas y horas sentadas ahí. Ahí me dijeron que estas son mujeres viudas que, tras el fallecimiento de sus maridos, sus familias las llevan allí para pasar el resto de sus días en un estado de espera. Después fui a Liberia, un país que está en el este de África. Ahí oí que a más de la mitad de las mujeres del país se les practica la mutilación genital. Ellas mismas piden que se les mutilen los genitales, y me sorprendió muchísimo que este fuera el deseo de las mujeres, y lo es porque saben que los hombres no querrán casarse con ellas si no han pasado por esto. Oí también la estadística escalofriante que nos viene de Italia: al día, tres mujeres padecen algún tipo de violencia por parte de sus maridos, sus parejas o sus novios.

Yo tenía esa idea de que las mujeres en el norte de Europa vivían en una situación mejor o de igualdad. Hasta que me invitaron a participar en una formación sobre los derechos de la mujer en Finlandia. Y allí me dieron una especie de pin para poner que parecía una moneda y me preguntaron si podía llevarlo. La forma que tenía era la de una corona, solo le faltaba una cuarta parte. Cuando pregunté por qué era así, me dijeron que tenía que ver con que las mujeres cobraban una cuarta parte menos de sueldo con respecto a los hombres en un mismo puesto de trabajo.

Con esos ejemplos que les acabo de ofrecer, ustedes pueden constatar que el tema de la discriminación es universal. Existe en todas partes. Hay veces en las que desgraciadamente la ley es la que realmente atenta contra los derechos de las mujeres. Por ejemplo, en mi país, en Irán, si un marido descubre la infidelidad de su esposa, tiene el derecho de matar tanto a su mujer como a la otra persona sin que nadie pueda denunciar este acto. No se considera un acto criminal. Otro ejemplo son las leyes discriminatorias hacia la mujer, que se practican en algunos países islámicos. La poligamia, como ejemplo, está aceptada

y se considera legal en la mayoría de países islámicos. En algunos no es posible esta práctica, pero en la mayoría de ellos es legal. Cuando la ley acepta que una mujer deba compartir una vida conyugal con otra mujer, ¿no creen ustedes que esta es una manifestación de violencia?

En muchos países del mundo la violencia doméstica está calificada como diferencias o conflictos familiares, y la policía no considera que deba intervenir en este tipo de casos. Eso quiere decir que si a una mujer alguien le pega en la calle la policía entiende que es su responsabilidad proteger sus derechos y ofrecerle seguridad. Pero si lo mismo sucede dentro de un hogar, si es el marido quien le pega, la policía considera que es una cosa doméstica, entre dos personas, el marido y su mujer, y deberían poder solucionarlo entre ellos. En algunos países, en un caso de violación, la ley estipula que si el hombre que ha violado a la mujer acepta casarse con ella, no se le puede denunciar. Eso quiere decir que una mujer, después de haber padecido una violación, encima está obligada a vivir el resto de su vida con la persona que la ha violado. En realidad, eso se traduce en que la víctima recibe su propio castigo por segunda vez.

Otro ejemplo es el del matrimonio entre menores. Unicef lleva muchísimos años tratando de esta crisis que sufren muchas niñas en muchos países del mundo, pero desgraciadamente sin ningún avance en ese terreno.

Hay muchísimos ejemplos, pero tenemos el tiempo limitado. Esos ejemplos son para que ustedes vean cómo fatalmente este hecho vergonzoso es una realidad que viven muchos países del mundo pero que se manifiesta de diferentes maneras. El origen está en la cultura patriarcal. Y cuando digo cultura patriarcal no me refiero a los hombres, sino a una cultura equivocada y errónea que no acepta la igualdad entre las personas. Esta cultura errónea es injusta para con la mujer y tampoco acepta la democracia dentro de una sociedad. Y nosotros vemos en muchas sociedades donde la situación de los derechos de la mujer no está bien cómo el proceso de la democracia tampoco avanza. Ejemplo de ello lo encontramos en sociedades como Arabia Saudí o Kuwait, donde los derechos de la mujer no están en una situación favorable. La situación de la mujer es terrible allí y la violencia hacia ella es peor. En las sociedades europeas los países cuentan con democracia y, por tanto, los derechos de la mujer son protegidos.

El tema importante aquí es que a pesar de que las mujeres son víctimas de esta cultura patriarcal, también son ellas transmisoras de esta cultura a otras generaciones. No se olviden de que todo hombre opresor ha sido educado por una madre. Yo siempre pongo el ejemplo de que esta cultura patriarcal se parece mucho a la enfermedad de la hemofilia. La hemofilia es una enfermedad por la que con una herida pequeña una persona puede llegar a perder su vida. Una enfermedad genética que se hereda por los genes de la madre. Es interesante que la madre pasa esos genes a sus hijos varones. Esto quiere decir que una madre que tiene esta enfermedad la pasa a sus hijos varones; sus hijas no la tendrán. Y esa es la manera en que la cultura patriarcal pasa de una generación a otra. Y precisamente para poder luchar contra esa cultura, el conocimiento y la educación son indispensables. Nosotros tenemos que enseñar a las mujeres, a las chicas jóvenes, las distintas maneras en las que se manifiesta esa cultura.

Esa cultura en realidad busca cualquier cosa para autojustificarse. Por ejemplo, hace uso de la religión. Los distintos libros sagrados se interpretan y se han interpretado para precisamente hacerles daño a la mujer y sus derechos. Ustedes saben que el origen de las religiones de Abraham es común. Cuando se es-

cucha el relato de la Creación, cuando escuchamos sobre Eva y Adán, vemos claro aquello de lo que estoy hablando aquí hoy. Siempre la culpable principal es la mujer, es Eva. Y se nos dice que toda la humanidad tenemos que pagar un alto precio, que todos hemos perdido la oportunidad de entrar en el Paraíso solo porque Eva ha pecado. Hasta llegamos a creer que Cristo dio su vida de alguna manera para compensar ese gran acto de pecado que cometió Eva.

¿Quién es Eva? ¿Qué pecado ha cometido? ¿Y dónde está el Paraíso? Y si Dios realmente es justo, ¿por qué por el pecado de una persona todos tenemos que pagar?, ¿de dónde nos viene esa interpretación? Los hombres han interpretado el libro sagrado. Y ahora sí que es el momento para que los libros sagrados sean interpretados con la mirada de una mujer y con una cultura que crea en la igualdad. Las mujeres tenemos que conocer bien nuestras religiones para que nadie haga uso de nuestras creencias para oprimirnos. Por ejemplo, hay religiones que no están de acuerdo con el aborto y luego dicen que es la religión la que prohíbe el aborto. Y yo siempre hago la misma pregunta: ¿acaso Dios querrá que un niño nazca en las peores situaciones?, ¿eso es la justicia divina?

Muchas de las interpretaciones que tenemos de las religiones son debidas a los hombres. Y por eso vemos y entendemos por qué tantos fundamentalistas no quieren y están en desacuerdo con que la mujer reciba una educación. Por ejemplo, muchísimas veces hemos visto cómo los talibanes han quemado las escuelas de las niñas. También vemos el caso de Boko Haram en Nigeria, grupo que ha secuestrado niñas. Y ¿por qué los hombres fundamentalistas se ven amenazados por el hecho de que las mujeres reciban una educación adecuada? Porque precisamente una mujer educada y formada hace que se debilite esa cultura patriarcal. Ustedes ven que en aquellas sociedades donde hay una cultura patriarcal las mujeres no pueden acceder a la educación. En Afganistán, más del 70% de la población no sabe ni leer ni escribir. Es muy natural, muy normal, por lo tanto, que en una sociedad con tantos analfabetos no se quiera que las mujeres vayan a las escuelas. Así que si estamos en contra de la violencia de género, tenemos que luchar contra ella a nivel profundo. Y la única manera de hacerlo es elevar la conciencia y el conocimiento de las mujeres en nuestras sociedades para que puedan ser eficaces e importantes para la educación de las generaciones venideras.

Así que a los hombres les digo que no se queden muy contentos con esto que he dicho. Yo no estoy diciendo que los hombres salgan inocentes de todo esto que he dicho, lo que quiero decir en realidad es que tenemos ver observar en conjunto el problema y tratar de resolverlo desde las raíces. Está claro que hasta que podamos encontrar una solución determinante para el origen de este problema deberíamos castigar severamente a aquellos que violan los derechos de la mujer. Pero aquí me gustaría decir que imponer un castigo para una persona que comete un acto de violencia es en realidad ofrecer un calmante a la sociedad, no es la solución definitiva. Uno de los lugares donde podemos ofrecer un tratamiento eficaz es precisamente la universidad. Y es por eso que una vez más me gustaría decir que estoy muy feliz de formar parte de esta comunidad, de la universidad. Luchemos juntos, y sigamos luchando juntos contra esta cultura errónea.

Muchas gracias.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Els historiadors tenim com a ofici principal preguntar-nos per les causes que provoquen el canvi en els sistemes socials. No hi ha dubte que, si eliminem els inevitables successos naturals, no trobem cap altre protagonista de les mutacions que el mateix ésser humà quan desplega les seves grans facultats de transformació tecnològica o cultural. Per assegurar la pervivència individual i de l'espècie, hem estat capaços d'inventar instruments materials, comportaments culturals i idees de com organitzar la societat. I si no haguéssim tingut aquestes habilitats, no ens hauríem pogut constituir com a espècie dominant, uns primats excepcionals que han colonitzat tota la Terra.

Voldria remarcar especialment en aquest acte l'enorme potència que té la invenció de noves idees sobre com organitzar la condició humana en societats complexes i el fet que, en aquesta transcendent tasca, resulta rellevant l'existència del Dret. Encara que potser els més joves no en siguin conscients, el cert és que un dels grans *invents socials* de la història de la humanitat, aquella idea nova que ha permès anar passant d'un estadi de barbàrie a un altre de civilització, ha estat la fabricació històrica, lenta però imparabla, dels drets de les persones certificats en codis morals de conducta i en normatives legals d'obligat compliment.

Per evitar que sigui cert que "l'home és l'home per a l'home", segons la coneguda sentència del comediògraf llatí Plaute, i per preservar la dignitat bàsica de l'humà, hem acceptat la convenció de l'existència d'uns drets *naturals* que, per ser gaudits pacíficament, han d'estar assegurats per un ens *artificial* com és l'Estat. Aquest és el principi fonamental del *contracte social* que hem inventat gràcies a Thomas Hobbes i John Locke, primer, i a Jean Jacques Rousseau, després. Un principi fonamental que ens dicta que, per assegurar la pervivència pacífica de l'espècie i els drets *naturals* que originàriament atribuïm a l'individu, és el mateix individu qui accepta cedir una part de la seva llibertat per construir un ens polític *artificial* que garanteixi precisament els seus drets humans *naturals*.

Resulta evident que l'establiment i la consolidació d'aquests drets naturals és una formulació intel·lectual dels mateixos humans. Res no és preexistent a l'humà, ja que només l'humà crea les idees amb les quals pretén aconseguir la supervivència de la seva espècie. Inclosa la idea de quina *cosa* és ser un humà. I llavors és també evident que els drets naturals són establerts pels humans a partir d'una determinada axiologia que els permet organitzar-se en societat. Per dir-ho de forma sintètica: és l'axiologia de valors que formulem sobre el bé i el mal la que ens dicta quins són els drets que hem de considerar naturals als humans i quins han de ser considerats universals i, per tant, consagrats pel dret internacional i practicats pels codis jurídics de cadascun dels Estats del món. Que siguin universals no vol dir que siguin dogmes immutables per sempre i que no estiguin subjectes mai més a la raó humana. Universals vol dir que, una vegada establerts com una convenció pel consens del dret internacional, han de ser complets a tot el planeta sense excepcions. De fet, és la mundialització de *iure* d'una axiologia per a tota la humanitat.

D'aquesta manera, l'existència dels anomenats *drets fonamentals de l'home* no és una qüestió natural, sinó una tasca cultural mantinguda al llarg de la història. És una construcció humana edificada lentament i enmig de no pocs debats teòrics i de nombrosos sofriments socials. Ens han costat moltes guerres amb milions de morts. I com gairebé tot en l'humà, ha estat al mateix temps el producte de la necessitat social i de l'actuació decidida, sostinguda i valenta de pensadors i/o activistes. La història de la humanitat ha de ser explicada com la conseqüència d'una tasca col·lectiva que té en la creació individual el seu principal motor protagonista. Els drets humans universals no escapen a aquesta lògica. La lluita per definir i codificar la bondat i la maldat és part de la nostra història al planeta. Una història amb noms propis que han de ser recordats i reconeguts amb honors per les noves generacions.

Shirin Ebadi és un d'aquests noms propis. I l'acte d'investidura d'aquesta tarda és el testimoniatge del reconeixement que tots volem brindar a la seva vida exemplar. La seva biografia com a intel·lectual i activista pels drets humans universals s'assenta en l'ampla esquena de tots els teòrics i lluitadors que ens han conduït fins a la Declaració Universal dels Drets Humans, adoptada per l'Assemblea General de les Nacions Unides el 10 de desembre de 1948 a París. Una data històrica que va resultar fonamental per a la consolidació d'aquests drets, i en què una trentena d'articles van quedar establerts com una guia planetària de comportament axiològic proposada per formar part del dret internacional i de cada jurisprudència nacional.

Sens dubte que aquesta solemne declaració va ser una conquesta de la civilització. Però una declaració política, per més important que sigui, no és la transformació pràctica i efectiva de la realitat. Ebadi ho sap. Per això no s'ha cansat de pensar en la manera de fer-la efectiva en el marc concret del seu país natal, l'Iran, i a través de la seva professió de jurista, ja sigui com a jutgessa, impartint justícia; com a advocada, defensant les causes dels perseguits; escrivint llibres, que ella confessa que la connecten amb els seus propis sentiments, o bé amb el seu incansable activisme, organitzant associacions en defensa dels nens o de les dones. Un activisme que considera inseparable de la seva forma de ser i que l'ha conduït a defensar sempre el més feble i a voler aconseguir la justícia, i per això reconeix que la va seduir la pràctica del dret i que es va fer jutgessa. Una forma consubstancial de ser davant el compromís social, en la qual hem d'incloure la influència de l'educació rebuda al si d'una família en què el pare era un notari públic que exercia també de professor universitari, i que va demostrar un tarannà obert per als costums iranians de la seva època educant-la en condicions d'igualtat respecte als seus germans homes.

La nostra *honoris causa* parteix d'una premissa bàsica: la democràcia és el millor model de societat inventat fins ara i la seva aplicació ha de ser mundial. I això és així per Ebadi perquè una de les essències de la democràcia és que al seu si han d'existir i respectar-se els drets humans que, en la seva opinió, són indivisibles i els necessitem tots i tots junts. Per això afirma de forma taxativa que, sense justícia, no hi ha llibertat ni pau, i que, sense aquests dos últims requisits, no hi ha veritable justícia. Per a Ebadi, els drets humans no entenen de raça, religió, sexe o cultures. Són valors universals que valen per a totes les civilitzacions humanes. Són valors que no es pacten en la política de cada país, sinó que simplement cal complir perquè existeixi una veritable democràcia de qualitat. Els drets humans són valors universals que no accepten un relativisme cultural que Ebadi considera el refugi dels poderosos que desitgen evitar els canvis, seguir detenint un poder despòtic i tenir "una excusa per violar els drets humans". Els proclama tan universals que afirma que, quan s'incompleteixen, llavors existeix el dret a la rebel·lió davant la

tiranía. Per això es mostra tan crítica amb el fet que, en la pràctica real de l'ONU, no sembla que aquests drets siguin la seva primera prioritat, quan en realitat són l'element crucial per aspirar a una democràcia mundial. I per això també, especialment durant el seu temps d'exili, s'ha mostrat tan crítica davant la indiferència de les democràcies occidentals respecte a la dictadura *de facto* de personatges com Mahmud Ahmadinejad. Per a la nostra *honoris*, la dignitat humana passa per disposar dels drets humans, per tenir llibertat d'expressió i per practicar la tolerància davant la diferència.

Diu l'escriptor francolíbanès Amin Maalouf que és convenient que els humans disposem d'unes identitats "suaves" perquè puguin ser variades i compatibles i s'eviti així que siguin "assassines" les unes amb les altres. Ebadi és un paradigma del que defensa Maalouf. Té una identitat clara però múltiple alhora. És una dona musulmana que se sent iraniana com un forma de ser una ciutadana del món. És poderosament local i poderosament ecumènica. No necessita afirmar-se a si mateixa en les seves conviccions negant a l'*altre* les seves. Per això entén el món i l'entén tothom. I per això és capaç d'establir ponts en l'etern diàleg, propi de totes les civilitzacions, entre la raó i la fe, entre la *res publica* consignada a l'Estat i la religió que forma part de la consciència privativa de cada individu. I tot i ser partidària de separar la religió de la política, Ebadi considera que hi ha diferents lectures de l'Islam i que no se l'ha de demonitzar globalment, com alguns fan a Occident amb certa supremàcia moral o bé per interessos inconfessables.

Ella ens recorda que hi ha una lectura il·lustrada de l'Islam al seu propi país, una lectura compatible amb els drets humans i amb la democràcia. Igual que hi ha cristians en democràcia, pot haver-hi i ha d'haver-hi també musulmans en democràcia. El fonamentalisme fanàtic és un mal de totes les religions. De fet, ha insistit sempre que és el context cultural el que provoca una determinada interpretació de la religió abans que el contrari. Per això denuncia amb vehemència que "són precisament els governs que violen els drets de les persones invocant el nom de l'Islam els que estan abusant de l'Islam". Per això creu que és un gran error històric no donar suport als qui, a l'Iran, aposten per una lectura *progressista* de la cultura islàmica. I per això rebutja també amb rotunditat la teoria de el *xoc de civilitzacions*, de manera que sembla advocar per una *aliança de civilitzacions* que, segons el seu criteri, s'enfrontaria amb més eficàcia a un terrorisme que no és islàmic, sinó el resultat de la mala educació que crea prejudicis i de la misèria que provoquen les grans desigualtats socials.

En cas que tingués raó en el que he afirmat fins ara, m'atreviria a dir que Ebadi és una reformista laica davant la teocràcia iraniana al mateix temps que proclama públicament la seva condició de musulmana creient i piadosa. En l'eterna lluita entre la tradició i la modernitat, entre l'antic i el modern, se situa abans en l'heterodòxia que en l'ortodòxia. Valora la tradició, però no la sacralitza; valora el canvi, però no sucumbeix a les modes efímeres. Ella sosté que és possible des de l'Islam fer una lectura tolerant, flexible i oberta de l'organització social. I sosté igualment que el canvi ha de ser producte del mateix poble mitjançant una actuació sempre pacífica que, sens dubte, serà més lenta, però que també resultarà més ferma i duradora. Com ella mateixa ha recordat, "la forma de lluitar és tan important com guanyar", i per això sentència que "res útil i durador no pot sorgir de la violència". Potser per aquest convenciment, molt propi del jurista, i també per estratègia política, ha actuat sempre des de la mateixa legalitat iraniana, encara que per això hagi tingut innumbrables problemes amb els clergues-polítics que dominen la consciència dels ciutadans del seu país utilitzant la coerció moral, intel·lectual i física.

Quan ets coneixedor de biografies tan impressionants com les de Shirin Ebadi, no tens més remei que fer-te preguntes del to següent: ¿quines són les característiques que defineixen una lluitadora social? ¿Què ens ensenyen les Ebadi del món? No sembla que Ebadi practiqui el fatalisme antropològic que pensa que estem tan predeterminats que l'acció humana no pot canviar el decurs dels esdeveniments que ella mateixa produeix. Més aviat al contrari. Com a activista social, està convençuda que és la voluntat humana qui fabrica i canvia la realitat, i per això, que és possible que la seva actuació personal influeixi en el destí dels seus conciudadans iranians. Una acció que ha de ser meditada i proactiva alhora. Els seus llibres són reflexions a partir de la seva experiència i, alhora, les seves lectures i els seus escrits li serveixen per millorar la seva activitat social. Ebadi no practica un activisme cec, repetitiu, infantil; un activisme que sovint acaba sent reaccionari per falta d'una permanent reflexió crítica. Ebadi no fa activisme per activisme. Sap que defensar una causa justa no és suficient per fer-la triomfar. I que ser una activista sense una revisió constant del cos doctrinal és una estratègia condemnada a la decepció i a la frustració, les quals condueixen a la violència (fins i tot al terrorisme) i mostren així el fracàs d'aquesta forma d'activisme irresponsable.

Però no és menys veritat que l'acció social i política d'Ebadi està presidida per la valentia i el coratge, sempre necessaris per liderar els moviments de resistència cívica. ¿O no cal ser valent per prosseguir amb la teva lluita quan el ministre dels Serveis Secrets ha donat l'ordre de matar-te acusant-te de practicar el bahaisme, ser una agent occidental i no cobrir-te els cabells a l'estranger? ¿O no cal ser valent quan persegueixen la teva filla i la teva germana? ¿O no cal ser valent quan assetgen el teu despatx manifestacions progovernamentals? ¿O no cal ser valent per suportar la forçada confessió televisiva del teu marit sobre el seu matrimoni, després d'haver estat acomiadat d'una empresa pública? Ebadi ho ha dit i ho ha practicat durant tota la seva vida: "Ni les amenaces ni les crítiques em silenciaran." La perseverança que dóna la convicció en les idees pròpies és la base perquè fins i tot els menys valents acabin sent valents. I quan en alguna ocasió està comprensiblement cansada de perseverar en la lluita, llavors ens confessa que el seu pensament va cap als companys presos per adquirir una nova empenta. En la lluita de cada dia, els febles i els perseguits són la seva veritable força interior.

L'activisme sa prové d'una sana indignació davant la injustícia que *t'obliga* a prendre partit, a posar-te en acció, a tenir el coratge de ser *valent* i saber resistir als embats del poder o saber estar en minoria sense que això sigui el producte d'un fanatisme sectari, sinó la conseqüència lògica de la teva pròpia consciència pensant. Una consciència que és la que et condueix a crear una actitud crítica davant la realitat. Un esperit crític contra els prejudicis de la ignorància per falta d'educació o per una educació manipuladora i adoctrinadora. Com ella mateixa ha dit de la seva pròpia forma d'*estar* al món, "sempre he tingut una crítica a la punta de la llengua".

Ebadi és un personatge realista. Sap bé que no sempre es poden canviar les coses en el temps d'una sola generació. Però això no li sembla que sigui un motiu per al desànim. Hi ha una frase seva que m'ha impactat poderosament: "Si no puc fer res per eradicar la injustícia, almenys cal donar-la a conèixer." El que ens vol dir, amb molta raó, és que sempre hi ha alguna cosa a fer. A saber: denunciar les injustícies com una forma efectiva de canviar la realitat mitjançant la presa de consciència dels altres.

I per a aquesta tasca de conscienciació, Ebadi ha utilitzat algunes de les armes necessàries per ser una eficaç activista social: la seducció i la persuasió. Encara que tímida per naturalesa, és llavors que es mostra elegantment segura de si mateixa, transmetent confiança en el que diu i fa a favor del feminisme, d'un Islam obert i progressista o de la lluita per tots els drets humans. És llavors que es dirigeix amb solemnitat a tots els ciutadans del món, des de les tribunes internacionals, per recordar-nos que hi ha un racó on encara és necessari seguir lluitant per aconseguir el respecte legal i social a la diferència i a la llibertat. Aquest lloc es diu l'Iran i la lluita és per conquistar una veritable democràcia per als iranians.

Amb més freqüència, els habitants del primer món hauríem de recordar que hi ha altres mons que desitgen gaudir de l'estat del benestar i de les democràcies representatives que nosaltres hem construït. Hauríem de recordar també que la nostra relativa afable vida és deguda en bona mesura al fet que el nostre comportament ètic amb altres pobles no sempre ha estat ni és exemplar; al fet que les nostres polítiques internacionals històriques i presents han estat il·luminades per l'egoisme individual i nacional. Per descomptat que també és cert que en gran manera ens hem guanyant la nostra manera de viure. No obstant això, també hem de reconèixer que, en no poca mesura, el nostre actual relatiu benestar és el producte de la submissió d'altres pobles als nostres interessos. La solidaritat humanitària internacional ens obliga a no cometre més injustícies, però aquesta proposta política requereix una qüestió fonamental: que els ciutadans del primer món estiguem disposats a ser coherents amb la idea que una democràcia mundial exigeix un millor repartiment de la riquesa entre les nacions.

Ara bé, les responsabilitats sobre l'endarreriment en el desenvolupament d'un país no poden situar-se només en els forans. Els pobles han d'assumir també les seves pròpies obligacions. No valen els còmodes boccs expiatoris externs. Ebadi ho sap bé i per això fa ja molts anys que va decidir lliurar la seva vida a la causa dels altres iranians. Una nació mil·lenària, que ha aportat al món riqueses, art, avenços tecnològics, saviesa de viure. Una nació que ella vol lliure, fora de les mans dels clergues teocràtics intransigents que la mantenen subjugada, que practiquen unes creences que sotmeten les dones a un patriarcat arcaic i que no permeten l'expressió més essencial de l'humà: la llibertat. Per això hem de reclamar als nostres governs que, per sobre dels interessos de la nostra comptabilitat econòmica nacional, siguin políticament solidaris amb els qui pateixen la persecució totalitària.

Moltes gràcies, Shirin Ebadi, per fer de la teva vida un exemple per a tots els ciutadans del món defensant *ingènuament* que una altra societat és possible. Moltes gràcies per demostrar que s'aconsegueix un alt grau de felicitat quan la trobem dedicant-nos a les causes justes. I moltes gràcies per haver acceptat aquest doctorat *honoris causa* que, per a aquesta Acadèmia, representa un altíssim honor. Amb la teva pertinença al nostre claustre, tots sentim que aquesta universitat és molt més solidària i més universal.

Doctora honoris causa Shirin Ebadi, ets com una llum que acabarà trencant les tenebres que una teocràcia lliberticida imposa sobre les gents de l'Iran. *Doctora honoris causa* Shirin Ebadi, sempre seràs una jutgessa a la recerca de justícia pel bé comú de la humanitat. I com tu mateixa vaticines, no dubtis que a l'Iran hi haurà un dia una presidenta del govern que tots els presents desitjaríem que s'anomenés Shirin Ebadi, premi Nobel de la Pau.

HONORIS CAUSA

DAVID GOZAL

17 D'OCTUBRE DE 2018

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Ferran Barbé Illa

Rector Magnífico de la Universitat de Lleida Roberto Fernández, vicerectora, decana, autoridades académicas y civiles presentes, claustro de profesores de la Universitat de Lleida y comunidad académica, colegas de profesión y profesiones afines, estimada familia y allegados, señoras y señores.

En primer lugar, quiero agradecer a la Facultad de Medicina, a la decana Rosa Soler y a los miembros del Consell de Govern el honor que me ha sido concedido de apadrinar al doctor David Gozal y, por supuesto, a nuestro rector las facilidades y consejos que me ha dado en todo este proceso.

Mi rol en el día de hoy es presentar al doctor David Gozal. Exponer sus méritos obliga a un gran ejercicio de síntesis. De forma ordenada, les descubriré la persona, el científico y el mentor.

La persona

David Gozal posee unas cualidades que le otorgan el título de gran persona.

La cualidad más relevante en este sentido es la generosidad. Generosidad en mayúsculas. Es remarcable que, afincado en una sociedad como la norteamericana, donde impera el individualismo y el culto al éxito, David Gozal siempre está dispuesto a escuchar. Su puerta siempre está abierta a todos, absolutamente a todos. Deja lo que está haciendo para compartir contigo un capuchino macchiato doble caramelo y escuchar tus problemas o comentarios. Siempre resalta y da importancia a su interlocutor. El otro es el importante, no él. Es una persona que te hace sentir cerca y acogido.

Sentido del humor, ocurrencia, juego de palabras y risas: con él siempre se ríe, por grandes que sean los problemas o negativos que sean los resultados. La negatividad y el pesimismo, como dijo Watson (el de la doble hélice), son contagiosos, y hay que evitar a la gente aburrida. El trabajo y nuestro quehacer han de ser nuestra mayor diversión.

Holístico, sus profundos conocimientos, no solo en medicina, sino también en biología celular y molecular, física, matemáticas, informática, ciencias sociales, políticas, economía y gestión, le permiten plantear cualquier problema desde un punto de vista muy amplio, poliédrico y rico. Su visión global tiene sus raíces en su trayectoria vital, que le ha llevado a través de diferentes países, desde su natal Marruecos hasta Israel, Portugal, Francia, Camerún, EE. UU., y en su conocimiento profundo de la cultura y la tradición judía, cristiana, árabe y persa. No en vano, habla con total fluidez inglés, francés, portugués, hebreo, árabe, persa, italiano y castellano. Estamos ante un auténtico ciudadano del mundo que lleva en sus zapatos unos 6 millones de millas, lo que supone unas 150 vueltas a la Tierra y haber acumulado 2 años en un avión.

Creativo, su bagaje cultural y científico no es un cúmulo de saber enciclopédico, sino la capacidad de establecer las interconexiones necesarias entre diferentes planteamientos, a veces de diferentes orígenes, que dan lugar a un escenario inexplorado, a una idea nueva que regala a su interlocutor para que sea debidamente testada y analizada.

Comprometido con su sociedad. Luchador incansable por el acceso a la sanidad y a la escolarización de calidad de los niños menos favorecidos. Comenzó siendo voluntario en las montañas kurdas y pueblos de Irán, aportando atención sanitaria a comunidades remotas. Posteriormente, en 1988, pasó dos años en Camerún, desarrollando redes y sistemas de atención de salud rurales. La red que implementó todavía está operativa y continúa brindando acceso a atención médica. Por tales logros, recibió la Medalla de Caballero de la Orden del Mérito del gobierno de Camerún. En la última década, David y su esposa, Leila, han dedicado sus propias vacaciones personales a servir y mejorar las vidas de aquellos que viven en condiciones de gran pobreza. En este sentido, junto con sus colegas en Lima (Perú), han visitado las aldeas incas, en las montañas, y han instalado más de 7.000 estufas de cocina para eliminar la contaminación interior en las casas y permitir reducciones en la patología respiratoria entre sus residentes. Por tales esfuerzos, recibieron la Orden de Mérito Extraordinario de la Asociación Médica Peruana en 2011.

Y, por último, luchador y defensor de los derechos de las minorías en su país de residencia, EE. UU.

El científico

El doctor Gozal actualmente es el director del Departamento de Pediatría de la Universidad de Missouri. Formado como médico en Jerusalén, cursó la especialidad en Francia y el doctorado en Los Ángeles.

Científicamente, es un auténtico investigador traslacional en medicina pulmonar y del sueño en el ámbito pediátrico. Su trayectoria científica está centrada fundamentalmente en dos áreas: control respiratorio y apnea del sueño. En su trabajo inicial, en Los Ángeles, definió por primera vez los patrones de activación y regulación de los centros respiratorios durante la hipoxia. Los descubrimientos del doctor Gozal en este campo han conducido al desarrollo de estimulantes respiratorios que actualmente se encuentran en fase de ensayo clínico.

Posteriormente, el doctor Gozal fue el primer investigador en demostrar de manera concluyente que la apnea obstructiva del sueño durante la infancia conduce a un bajo rendimiento académico, y que esta situación es parcialmente reversible con tratamiento. Asimismo, mediante modelos animales, ha diseccionado algunos de los mecanismos que nos ayudan a entender cómo los trastornos respiratorios durante el sueño ocasionan disfunción cerebral. Esta línea de trabajo ha impulsado a científicos de todo el mundo a investigar en este campo, y, en particular, me gustaría destacar la estrecha colaboración que existió entre él y el doctor Joaquín Terán, en Burgos, el cual nos ha dejado recientemente. Dicha línea de trabajo ahora es continuada y liderada por la doctora Mari Luz Alonso, hoy aquí sentada entre nosotros.

También han sido muy importantes los trabajos del doctor Gozal centrados en la evaluación del tratamiento del síndrome de apneas en pediatría. David Gozal demostró que la eficacia de la adenotonsilectomía como tratamiento era solo parcial, y que era necesario seguir y evaluar periódicamente a los

niños sometidos a este tratamiento y proponer terapias alternativas. En este sentido, el doctor Gozal ha estudiado los mecanismos que regulan la proliferación del tejido amigdalario y cómo inhibirlo farmacológicamente. Un ejemplo más de traslación, esta vez en el ámbito del tratamiento de la apnea pediátrica.

En el campo del diagnóstico, su visión y la aplicación de un planteamiento de medicina de precisión quizás en un futuro podrán permitir diagnosticar apnea de sueño no mediante un estudio de sueño (que es la forma habitual de hacerlo), sino mediante el uso de una tira reactiva en la orina.

Actualmente, uno de los objetos de preocupación del doctor Gozal es la salud del sueño y cómo cuidándola el ciudadano será más feliz y, a su vez, más productivo. En cuestiones de salud, todos entendemos la importancia de la dieta sana, el ejercicio, el medio ambiente. El doctor Gozal trabaja para incorporar el sueño como un pilar fundamental en la salud del individuo y, con su impulso, pretende cambiar la conciencia social sobre la importancia del sueño. Hay que trabajar para crear entornos amigables con el sueño y, por qué no, desarrollar el proyecto Sleep Smart City.

Fruto de su trabajo, ha publicado más de 800 artículos, que han recibido más de 30.000 citas; es editor de 3 libros, numerosos capítulos, más de 500 presentaciones en conferencias internacionales, y es o ha sido revisor y editor de las revistas científicas más importantes en medicina respiratoria y en sueño. Ha conseguido financiación tanto de agencias públicas como privadas y en cantidades que, para nuestro entorno, son astronómicas, y ha realizado investigación colaborativa en Camerún, China, Ecuador, Irán, Italia, Francia, Perú, Portugal, Arabia Saudita, España y Taiwán. Ha sido reconocido con honores por distintas instituciones, como la National Sleep Foundation, la American Academy of Sleep Medicine y la American Thoracic Society, de la que ha sido recientemente presidente.

En conjunto, una actividad científica muy productiva con impacto en la salud pública y un enfoque claramente traslacional. Siempre ha intentado aclarar cómo se pueden explicar nuestras observaciones llegando a sus bases moleculares. Y, una vez entendidas las bases del problema, buscar una solución o un tratamiento. Las investigaciones del doctor David Gozal han tenido un gran impacto en nuestra forma de pensar acerca de los factores de riesgo, la fisiopatología y la morbilidad de los trastornos del sueño, especialmente en lo que se refiere a niños.

El maestro y mentor

El profesor Gozal ha ejercido su magisterio en la Universidad de Tulane (New Orleans), la Universidad de Louisville (Kentucky), la Universidad de Chicago y, actualmente (desde el mes de agosto), en la Universidad de Missouri. En cada una de estas instituciones se ha desarrollado un programa de investigación y formación en pediatría y en sueño. Programa formativo que ha sido líder en EE. UU. en cada una de estas etapas. Y puedo dar fe de que, en cada una de ellas, ha habido un antes y un después de la llegada del profesor Gozal. Han pasado de no existir a liderar el sueño en pediatría a escala global. Cada una de estas universidades se ha convertido en un centro de atracción de investigadores. Más de 70 fellows de todo el mundo se han formado como investigadores bajo la batuta del profesor Gozal. Estos jóvenes científicos se han establecido como investigadores independientes en diferentes partes del mundo y mantienen y mantenemos la relación y colaboración con nuestro mentor. Esta es la mejor forma posible de irradiar

conocimiento y trabajar para cumplir uno de los principios fundamentales del profesor Gozal: dejar un mundo mejor, con más conocimiento que el que hemos encontrado.

Riguroso y exigente como el que más, “trust but verify”, confía pero comprueba, es uno de sus lemas que cada viernes por la tarde, y sin hora de cierre (en el lab meeting), se pone en práctica. Allí, su grupo de investigación debate durante horas los avances y resultados de los experimentos de la última semana de cada uno de los investigadores. Los resultados, los éxitos, no se consiguen sin un esfuerzo y un trabajo titánicos. No hay horarios, solo compromiso. Este rigor y exigencia forman parte, por sí mismos, del proceso de aprendizaje y formación.

En resumen, estamos ante una gran persona, un gran científico y un gran maestro y mentor, y por ello, solicito que se proceda a su investidura como doctor *honoris causa* de nuestra universidad.

ACTE DE DOCTORAT HONORIS CAUSA

A càrrec del Dr. David Gozal

Estimados rector, cuerpo docente y miembros de la facultad, autoridades civiles, familiares y amigos.

Me complace enormemente compartir con vosotros este momento indudablemente importante en mi carrera profesional. Quiero, antes que todo, agradecer al profesor Barbe su introducción tan amable y generosa, y sobre todo a la Universidad de Lleida el otorgarme este gran honor.

El transcurso de una carrera profesional es más parecido a un maratón que a un sprint. Efectivamente, son pocos los ejemplos en los que solo hubo necesidad de un momento de brillo para acceder al pináculo de la profesión. Mucho más a menudo, casi en su totalidad, constan los ejemplos de esfuerzo sostenido, tenacidad y, más que todo, de sobreponerse a las dificultades que incesantemente acechan el recorrido. Uno de mis profesores y mentores, el Dr. Ronald Harper, en UCLA, me lo comentó con estas palabras ante mi intención de dedicar unos años de formación a la investigación del control respiratorio: “David, la investigación consiste en 95% de frustración y 5% de elación.” Y muchos años después, la evidencia y los datos confirman conclusivamente la veracidad de esas palabras. Por otro lado, esos momentos de elación son adictivos, y cual jugadores en el casino, todas las frustraciones se olvidan instantáneamente cuando el número de la ruleta escogido es el que sale —no quiero con ello decir que la investigación científica sea comparable al juego de la ruleta, sino poner énfasis en el sentimiento profundo de satisfacción que las endorfinas de la confirmación de una hipótesis proporcionan.

El empuje principal de mi carrera siempre fue ayudar a los que necesitan ayuda. ¡Una vocación y una llama interior que siguen tan fuertes hoy como cuando empezó mi trayectoria profesional! Y fue en una de esas aventuras en la Albert Schweitzer que descubrí que, para ayudar verdaderamente a los que necesitan ayuda, es preciso no solamente saber *qué* y *cómo* hacer las cosas, sino también *por qué* —y así me volví, en un momento *Eureka*, un fanático de la investigación, de no aceptar las apariencias como realidades, sino de dudar y inquirir siempre más allá, para saber el porqué. De médico clínico pasé a médico científico... ¡para ser un mejor médico clínico! Y la satisfacción de buscar y buscar y buscar más, y de vez en cuando descubrir —es lo que sigue empujándome— es una fuerza fundamental que nos diferencia a los humanos de todos los seres vivos y que nos permite progresar.

Para disfrutar aún más de estos momentos, es necesario tener con quien compartirlos. De ahí viene el primer factor que determina el valor y la necesidad del trabajo en equipo. Esto lo aprendí ya de muy joven, y he tenido la suerte de encontrarme con colegas, a lo largo del maratón de mi vida, que, en vez de hacer un esfuerzo para dejarme atrás, se han unido a mí para ayudarme a terminar esa parte del recorrido. En estos últimos años, ha quedado aún más claro que la investigación científica requiere una multitud de técnicas que ningún laboratorio aislado puede dominar en su totalidad, por lo que solamente los que trabajan juntos y colaboran tienen la posibilidad de llegar a esas cumbres de elación que menciona-

ba antes. Dos otros elementos me han sido muy gratos en este recorrido. Uno ha consistido en el número de amigos que me han premiado con su amistad y cariño a lo largo de todos estos años y que se han convertido en miembros de mi familia. Entre ellos, consta indudablemente el profesor Barbe; la primera vez que nos encontramos fue en Mallorca y, como no nos conocíamos, convenimos que él llevaría puesto un gorro rojo —¡pero no penséis ni por un momento que yo era el lobo! El segundo elemento ha sido el poder servir de mentor a una legión de jóvenes con ojos brillantes, mentes inteligentes e inquisitivas, y que me han estimulado y empujado para hacer un esfuerzo más, ir aún más lejos. Ellos también forman parte de mi familia, son mis hijos e hijas, y cada uno de los sucesos en sus carreras y vidas es una fuente de alegría y orgullo para mí. A todos les doy las gracias porque, sin ellos, no podría estar aquí hoy con vosotros.

Mi gratitud también es para mis pacientes; fueron ellos los que me impulsaron a descubrir el sueño y sus enfermedades como mi destino profesional. En una sociedad que premia y admira y celebra al que no duerme, que trata al sueño como algo disponible, como un activo desechable, esos pacientes y todos mis colegas me permitieron entrever la función vital del sueño, el rol importantísimo que ocupa el sueño sano y suficiente en todas nuestras vidas, desde el estado fetal hasta nuestro último suspiro, en todos nuestros sistemas homeostáticos. Y apenas hemos rascado la superficie, porque aún queda mucho, pero mucho que hacer. Un elemento extraordinario que realza aún más la importancia fundamental del sueño en nuestra existencia es el hecho de que justamente los elementos neurales que conducen a la formación de los circuitos neuronales que, a su vez, conducen al sueño tal como lo entendemos se forman en unas fases embrionarias muy tempranas, mucho antes que otros órganos, tales como los pulmones, los riñones o el corazón, y sobre todo, antes que muchas otras regiones del cerebro —lo que pareciera indicarnos que, para humanizarnos desde el estado de pez o batracio embrionario por el que pasamos, necesitamos dormir.

O sea, que para convertirnos en lo que somos, ¡empezamos durmiendo!

Hace muchos años, cuando me estaba formando en pediatría, y estaba en urgencias a las tres de la mañana, llegó una madre desesperada con su hijo de tres meses que no respondía. Resultó ser este el primer caso de muerte súbita de un infante que presencié, y vi las consecuencias desgarradoras de la muerte precoz de un bebé supuestamente sano a quien su mamá había dado un beso unas horas antes, con todo su amor. Lo que más me marcó en todo esto, aparte de la tragedia que representa para los padres perder a un niño, fue el hecho de que este drama había ocurrido durante el sueño. ¡El sueño que nos vuelve humanos, el sueño que nos da la vida y la muerte!

El sueño. Esa fue la decisión que se formó en mi cerebro cuando presencié lo que les acabo de contar. Voy a resolver el misterio del sueño. Y como un detective, me lancé en un maratón que nunca terminará, porque el sueño es muchas cosas distintas para cada uno de nosotros. Y, con la evolución de mi maratón, a medida que pasaban los kilómetros, me di cuenta de que necesitamos aplicar lo que hemos aprendido y lanzar un reto a nuestras sociedades que menosprecian el sueño y favorecen el despertar como estado preferencial. El sueño es lo que regimienta nuestras vidas despiertos y lo que nos permite absorber e integrar los conocimientos, sentimientos y experiencias durante el despertar en memorias y emociones. O sea, el sueño sano y homeostático es lo que nos proporciona el bienestar fisiológico y intelectual —o

sea, que favorece nuestra adaptación. En su evolución, el mamífero ensayó con formas de sueño hasta que encontró la mejor, y todo ello nos permitió volvernos seres humanos: ¡*homo somnis!*

Propongo, pues, que, como sociedad instruida y capaz, hagamos que la fase del *homo industrius*, o —tal como nos vemos más recientemente— del *homo digital*, incorpore el sueño sano pensando en nuestro bienestar y nuestra supervivencia como humanos. Que el sueño ocupe el lugar que le corresponde como uno de los pilares vitales de nuestra sociedad.

En este campo pionero del sueño, la Universidad de Lleida se ha convertido progresivamente en un centro reconocido mundialmente, y me complace saber que una pequeña parte de esa ruta la pude compartir con los que hoy llevan aquí al tratamiento y a la ciencia de la apnea del sueño a nuevas cumbres.

Para terminar, me gustaría poder demostrar en esta ocasión el aprecio y cariño a mi esposa, Leila, que, además de convertirse ella misma en una profesional del sueño extraordinaria, desde que nos conocimos no ha dejado de apoyarme en mis ideas descabelladas, ni de proporcionarme toda la libertad necesaria para explorar y descubrir. A mis cinco niños, Amin y Imran, Lyad, Yair y Nir, por ser pacientes cuando, en vez de jugar con ellos, me pasaba horas en el laboratorio o redactando un artículo o una propuesta para un nuevo estudio. Y, claro, no olvido a mis padres por todos los sacrificios y ánimos que me proporcionaron para que persiguiera mis sueños, ni a mis hermanas —Ester, hoy aquí con nosotros— por compartir conmigo mi entusiasmo, mis dudas, mis sucesos, mi vida.

Termino este breve comentario declarando que veo esta marco tan importante en mi maratón como un compromiso para seguir persiguiendo la verdad y el conocimiento en mi campo científico con aún más ahínco y tenacidad, y que será un honor para mí continuar ese camino llevando conmigo los colores de la Universidad de Lleida y sus tradiciones de excelencia, de más de 800 años.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Diuen que el saber fer d'un rector es constata quan ha d'escriure un discurs d'*honoris causa* sobre un acadèmic a qui no coneix i sobre un tema del qual és absolutament profà. Aquesta situació la viuen tots els rectors i les rectores i, per descomptat, l'ha viscut diverses vegades qui els parla. La millor solució a aquesta compromesa situació és ben senzilla: has de tractar de deixar-te seduir per la persona, per la seva trajectòria vital i per la seva vida acadèmica mentre les vas coneixent. Els confesso, d'entrada, que aquesta és una d'aquelles ocasions en què del desconeixement he passat a l'admiració.

Amb les paraules d'elogi d'un neòfit, començaré la meua breu exposició dient el que tothom sap: un metge és un individu que exerceix una professió gairebé atàvica, dedicada a un combat etern contra la malaltia que deteriora la salut; una professió que és gairebé tan vella com la vida humana i que, en essència, s'ha dedicat gairebé sempre a lluitar per la quimèrica cerca de la felicitat terrenal. En aquest sentit, hem d'entendre salut com la normalitat d'un cos viu, i malaltia com una anomalia en el seu funcionament. I la medicina l'hem d'entendre, llavors, com una activitat que ha tractat sempre d'aconseguir que l'ésser humà concret pugui desenvolupar el seu propi projecte vital gràcies a la capacitat de sostenir la normalitat de la seva salut i de salvar les anòmales malalties. Sense una salut adequada, la vida de cadascú queda condicionada, i fins i tot, en massa ocasions, determinada. Ho diem sempre, i ho oblidem gairebé sempre: primer la salut. Ho obliden fins i tot els metges, que són els qui més ens donen aquest savi consell.

La medicina, doncs, s'ha proposat des d'Hipòcrates o Galè prevenir, guarir o alleujar les malalties dels éssers humans perquè puguin viure la seva vida terrenal en les condicions adequades de benestar físic i psíquic (salut) que els permetin caminar cap a la senda de la felicitat. D'aquesta manera, sembla de sentit comú afirmar que salut, malaltia, projecte vital i benestar són part d'una mateixa realitat en la trajectòria del primat excepcional per la Terra.

Hi ha un debat molt antic però, sens dubte, apassionant sobre el que és la medicina. Ningú no discuteix a hores d'ara què és la física o la química, però sí que existeix una certa polèmica sobre com definir la medicina com a activitat. Per descomptat, ningú no discuteix sobre el seu benèfic profit. Només els sectaris o les maleïdes pseudociències s'atreveixen a posar en qüestió el que ells anomenen "la medicina tradicional", tot i que, per a milions d'éssers humans, els resultats empírics d'aquesta han estat i són tan aclaparadors que és impossible racionalment posar-la en qüestió. Que no sigui perfecta, com tot el que és humà, no significa que no sigui d'una axiomàtica utilitat per als éssers vius i la seva supervivència al planeta.

Però no és de l'*areté* d'allò de què va la polèmica, sinó de l'*ethos* de la medicina com a pràctica humana. Crec que pot dir-se que, des de sempre, la medicina és un ofici que té un objectiu clar i ben definit: satisfer els seus *clients*, o sigui, els ciutadans que desitja protegir de la malaltia, cuidant-los i reparant-los

la salut. És un ofici que s'ha anat millorant a través de dos procediments essencials: l'assaig-error i les aportacions de les ciències de la vida. En certa mesura, la medicina és una espècie d'enginyeria de l'anatomia i de la fisiologia humana. Una enginyeria que estudia com funciona el cos per posar-hi remei quan pateix anomalies respecte al seu cànon de funcionament normal. Una enginyeria que, actualment, ha experimentat una progressió exponencial en estar contínuament alimentada per tots els coneixements que van produint les diverses disciplines científiques que s'agrupen sota l'encertat terme de "ciències de la salut", especialitats que estan dedicades a crear nous coneixements per, en última instància, prevenir, eradicar, guarir o alleujar les anomalies del cos humà.

Podria fins i tot afirmar-se que la medicina té la naturalesa intrínseca de la interdisciplinarietat en la mesura que ha de ser capaç de combinar molts coneixements científics per guarir els seus pacients a través del nucli fonamental del cas clínic, que, convertit en problema particular, obliga a buscar solucions concretes a partir dels coneixements científics generals. Si em permeten l'atreviment del llec, els diré que és possible pensar que el cas clínic ha estat des de sempre l'element bàsic provocador de l'avanç de les ciències mèdiques. La preocupació humana per solucionar el cas concret d'un individu ha portat a voler conèixer els mecanismes de funcionament del cos humà a fi d'entendre com se'n produeixen les anomalies, entre les quals no sé si és permisible assenyalar també l'envelliment.

És per tot el que s'ha dit fins ara que em sembla fonamental l'existència de l'Institut de Recerca Biomèdica de Lleida. Aquí no s'ha de defallir. Som un institut de referència que demostra cada any la seva qualitat sent més eficient que d'altres amb més recursos. Seguirem lluitant per mantenir-nos en l'elit dels centres CERCA i en l'elit dels Centres Carlos III. I no tant per una qüestió d'orgull patriòtic lleidatà com perquè l'institut representa l'essència de la medicina moderna en vincular, de forma inexorable, la recerca bàsica amb la recerca clínica, un matrimoni que és el camí més idoni per millorar la salut humana aportant nous coneixements de caràcter universal sobre el funcionament del cos humà i millorant les prestacions sanitàries dels lleidatans. Que quedi clar que és un institut de tots i que totes les institucions lleidatanes, catalanes i espanyoles han d'ajudar i protegir. I que quedi clar, també, que aquest rector i vicepresident de l'institut està disposat a tot perquè la nostra institució segueixi tenint un espai propi en la medicina catalana i espanyola.

Benvolguda Elvira Fernández, vull que traslladis a tots els components del teu institut l'orgull que sent el rector i tota la comunitat universitària pels vostres continus assoliments, aconseguits gràcies al vostre infrangible entusiasme per la recerca i pel servei públic. El camí futur de l'IRB el traceu vosaltres, però em sembla que la senda oberta per col·laborar amb altres instituts universitaris lleidatans entorn del binomi agroalimentació-salut està destinada a tenir molts èxits en el marc europeu i mundial.

Ara bé, la medicina que va començar sent un ofici més s'ha anat convertint en una professió fonamental. Que s'entengui bé el que significa aquesta distinció. Vull dir que de l'exclusiu aprenentatge de l'assaig-error en la pràctica de cada dia s'ha anat passant a una excel·lent formació reglada en les facultats de medicina. Són aquestes les encarregades de preparar els qui són els segons responsables de la nostra salut, ja que, no ho oblidem mai, els primers hauríem de ser sempre nosaltres mateixos. Com en moltes altres qüestions de la vida social, traslladem els nostres propis deures als bons oficis d'uns altres. La salut individual és la combinació entre la pròpia responsabilitat personal i una societat del benestar que

proporciona els mecanismes i les institucions adequades per poder exercir la primera amb la màxima qualitat possible. En moltes ocasions, la medicina hauria de ser considerada una actuació subsidiària del nostre propi compromís respecte al nostre cos i a la nostra ment.

Senyores i senyors, a la Universitat de Lleida tenim una excel·lent Facultat de Medicina. Si em pregunten vostès si podria ser millor, els replicaré que naturalment, com gairebé totes les facultats de qualsevol disciplina de qualsevol universitat del món. Però si escoltem la veu dels estudiants, la veu dels pacients i tenim presents els resultats en el MIR, crec que podem afirmar amb orgull que, en els quaranta anys de la seva existència, s'ha aconseguit crear un centre universitari que és homologable a la majoria dels que hi ha al món occidental. I això s'ha aconseguit amb recursos gairebé sempre escassos per desenvolupar adequadament la formació dels futurs metges, mancances que han estat esmenades per l'entusiasme del cos docent, del personal d'administració i serveis i per la participació dels estudiants.

Podria esmentar-los moltes situacions viscudes per aquest rector en els últims trenta-vuit anys respecte a la història de la nostra facultat. Els esmentaré únicament tres records inesborrables que guardo en la memòria i que poden donar als més joves una idea de com s'ha anat construint, i també voldria dir-los que ells gaudeixen ara de les generoses aportacions dels pioners.

Recordo Román Solá demanant-me d'utilitzar el meu despatx del modestíssim Institut de Ciència de l'Educació, situat al claustre del Roser, per trucar, durant tota una setmana a les tardes, als preinscrits de medicina a Barcelona amb l'objectiu de recordar-los que a Lleida ja hi havia una delegació. Recordo el mateix Román pintant amb Julián Garrido i Antonio Rodríguez les parets de l'edifici d'Anselm Clavé on estava instal·lada la facultat després de passar per unes aules de l'Escola Normal. I recordo finalment que el mateix Román i Virgili Aranda em comentaven, entusiasmats, al restaurant de la Casa d'Aragó, que la incorporació del doctor Josep Esquerda representaria un salt qualitatiu per a una facultat que havia d'investigar per poder ser considerada com a tal.

Avui tot això pot semblar prehistòria, però, en realitat, és la història dels qui encara són aquí i s'esforcen per seguir aixecant una facultat amb prestigi per millorar la salut dels lleidatans. Benvolguda degana, Rosa Soler, moltes felicitats per l'aniversari i espero que, en els propers temps, les necessitats que té la facultat puguin ser més ben ateses. Sé que segueix havent-hi mancança d'espais, que hauríem de tenir alguna titulació més, que les plantilles són justes i cada cop més veteranes, que és necessari evitar la proletarització dels nostres graduats i que podrien millorar-se les relacions amb el sistema hospitalari local. Saps que no som insensibles a aquestes qüestions, i com a rector et demano disculpes si no hem sabut fer les coses millor perquè la medicina lleidatana fos cada vegada més eficaç i eficient. Però saps també que els temps han estat de plom per a tots, perquè tant tu com l'anterior degà, Joan Ribera, els heu sofert en la pròpia carn.

Nuestro *honoris causa* de esta tarde pertenece al complejo y apasionante universo de la medicina hospitalaria. En su brillante *laudatio*, el doctor Ferran Barbé ha expuesto los más que sobrados méritos que reúne el doctor David Gozal para formar parte de nuestra academia. Como afirmaba al principio de mis

palabras, les mentiría a ustedes si les dijera que conocía al personaje y su trayectoria. Pero gracias al propio profesor Barbé y a mis indagaciones, les puedo asegurar que debemos estar muy agradecidos y orgullosos de que haya tenido la amabilidad de aceptar formar parte de nuestro claustro de profesores.

Al conocer con mayor detalle su recorrido profesional y personal, hay cuando menos tres cuestiones que me parecen dignas de ser resaltadas. La primera es su carácter de eminente docente e investigador científico forjado en la vida internacional hasta recalar finalmente en la Universidad de Chicago. Ignoro las motivaciones de escoger un área específica como la de los trastornos del sueño en infantes, pero a buen seguro que estuvo guiado por motivos científicos y humanitarios a la vez. En cualquier caso, el profesor Gozal ha demostrado una extraordinaria solvencia investigadora, motivada siempre por buscar la interdisciplinariedad y por atender a una amplia gama de intereses alrededor del sueño, lo que le ha convertido en uno de los grandes referentes mundiales.

En segundo lugar, su tarea ha puesto en valor la necesaria vinculación entre la investigación de base y la investigación clínica. No creo en el saber por el saber. Eso me parece un solipsismo hedonista que no es de recibo. La ciencia se hace para mejorar a la sociedad en su constante intento de crear una civilización humana respetuosa con las trayectorias individuales y con la conservación del planeta. Creo no equivocarme si digo que el doctor Gozal comparte esta idea. La ciencia básica es imprescindible, pero debe dialogar constantemente con la investigación clínica. Incluso, si me apuran ustedes, me atrevería a decir que esta distinción empieza a estar caduca. Pienso que en la realidad lo que existe son problemas e investigaciones que, necesitando un conocimiento de las bases del funcionamiento del cuerpo humano, precisan también la comprobación empírica de los experimentos clínicos. Y en este preciso sentido, no deberíamos mantener fronteras rígidas, sino pasarelas de fluida comunicación. Por eso, el profesor Gozal es médico e investigador al mismo tiempo, porque su práctica diaria le obliga a tener esta doble personalidad profesional, estableciendo vasos comunicantes entre ellas. Desde esta perspectiva, debemos celebrar, en mi opinión, que una parte importante del resultado de su trabajo sean aplicaciones prácticas de carácter social, como la telemedicina pediátrica para el sueño, que tan beneficiosa ha sido para las poblaciones rurales a las que es particularmente sensible, como ya lo demostró en su estancia en África.

Y en tercer lugar, el médico e investigador Gozal aprendió pronto que, para poder ser ambas cosas con mayor eficacia, tenía también que aprender a ejercer dos funciones más: ser un *manager* comercial, buscador de fondos económicos, tanto en el ámbito público como en el privado, y aprender a gestionar departamentos universitarios, hospitales o asociaciones profesionales. No debe extrañar que este profundo convencimiento le haya llevado incluso a cursar dos másteres para ejecutivos en Georgetown y en ESADE, en Barcelona. Ni puede olvidarse el gran mérito que tiene conseguir millones de dólares para poder llevar a cabo sus sueños de ayudar a entender el sueño de los demás.

En el terreno de la investigación, y muy particularmente en el de la investigación médica, se dan figuras como las de David Gozal. Si me permiten la metáfora, son polifacéticos Leonardos da Vinci capaces de practicar con virtud el arte del saber, del curar, del gestionar y de buscar dineros para la mejora de la salud pública. Entre nosotros tenemos algunos de estos personajes y, sin duda, el rector Joan Viñas está entre los más significados por su gran trayectoria profesional en la medicina, la investigación, la gestión hospitalaria y universitaria y la representación corporativa de los médicos. Son grandes facultativos in-

investigadores que han sabido siempre mantener la frialdad analítica para ayudar al paciente y humanizar la medicina llenándola de compasión hacia ese mismo paciente.

El sueño es parte esencial y central en nuestra vida. Pasamos una cuarta parte de ella durmiendo y más de cuatro años soñando. Para vivir bien hay que dormir bien, en cantidad y en calidad. Para progresar económica y socialmente, las sociedades deben cuidarse de dormir adecuadamente. Seguro que ustedes quieren ser durante el día personas con la mente clara y despejada, con gran capacidad de analizar y resolver problemas y de tener buenos reflejos físicos. Seguro que ustedes quieren tener buen ánimo, ser empáticos y no estar irritables poniendo en peligro sus relaciones sociales. Seguro que ustedes quieren tener una buena salud y no padecer hipertensión, insuficiencias cardíacas, obesidad, diabetes o problemas inmunitarios. Pues si quieren todo eso, sepan que el eminente profesor David Gozal, líder mundial en el estudio del sueño, se encarga de estudiar la biología del mismo para dar más felicidad a sus congéneres, proporcionando conocimientos científicos para ayudar a quienes tienen problemas con Hipnos, el dios griego del sueño, o con Morfeo, el dios griego de los sueños. La calidad de nuestra vida en común depende también de la calidad de nuestro sueño individual. Por eso creo que es muy importante que los políticos y los rectores durmamos bien.

Benvolgut i admirat *honoris causa* David Gozal, ens sentim molt agraïts i molt orgullosos que vostè hagi tingut la generositat i l'amabilitat d'acceptar pertànyer a la nostra acadèmia. Li he de comentar, no obstant això, que, quan pugui, aquest rector intentarà aprofitar-se de tot el seu immens cabal d'experiència investigadora, docent i de gestió. Això sí, li prometo que ho faré amb mesura i buscant la seva felicitat quan vostè estigui entre nosaltres. I si alguna vegada vol venir a Catalunya, la porta de Lleida és la primera que se li obrirà amb molt de gust. Mentrestant, busquem tots junts seguir vivint en el somni saludable de la Civilització, que combat el monstre sempre despert de la Barbàrie.

HONORIS CAUSA

HORACIO CAPEL

27 DE FEBRER DE 2019

SALÓ VÍCTOR SIURANA DEL CAMPUS DEL RECTORAT

LAUDATIO

A càrrec del Dr. Pedro Jesús Fraile Pérez de Mendiguren

Rector Magnífico
Sra. Secretaria
Sra. Decana
Miembros del Claustro
Autoridades académicas y civiles
Colegas, estudiantes, amigos
Señoras y señores.

En primer lugar, querría agradecer a la Facultat de Lletres y a los miembros del Consell de Govern haberme concedido el honor de apadrinar al Dr. Horacio Capel en este acto.

Conocí al profesor Capel a principios de los años 80 del pasado siglo, es decir, hace casi 40 años. Me presenté en su despacho para proponerle que me dirigiese la tesis doctoral, que pretendía hacer sobre la arquitectura penitenciaria y la localización de esos establecimientos, tema que me parecía que, quizás, quedaba relativamente lejos de sus preocupaciones.

Para mi sorpresa, rápidamente se interesó por el asunto.

Creo que esa es una de las cualidades que hay que señalar de su personalidad: la curiosidad intelectual. Que le ha llevado a transitar por derroteros diversos, en los que ha trabajado intensamente y de modo muy fructífero.

A pesar de que yo llevaba un índice y un capítulo escrito, inmediatamente me encargó la redacción de otro y me marcó un plazo, razonable pero breve, para que se lo entregase.

He aquí otro de los rasgos que muchos de los presentes en la sala conocen. ¿Cuántas veces nos hemos dicho “cada vez que vas a ver a Capel sales, de todas todas, con más trabajo”?

Lo que, es preciso reconocer, siempre ha sido muy provechoso, puesto que, además de hacer el encargo, se implica personalmente, dispuesto a leerlo y a aportar ideas y sugerencias que, necesariamente, son de gran valor.

Aunque muchos de los que estamos hoy aquí conocemos su trayectoria personal e intelectual, me voy a permitir hacer un rapidísimo repaso, en el que, sin duda, olvidaré cosas. No obstante, intentaré pergeñar un esbozo de la misma.

En 1963 empezó su andadura como profesor en la Universidad de Murcia; también entonces, por un breve periodo, fue profesor de instituto, y me gusta decirlo, quizás porque yo también lo fui y lo recuerdo con satisfacción.

Llegó en 1966 a la Universidad de Barcelona, donde se doctoró en 1972, con su tesis *La red urbana española (1950-1960)*, convertida hoy en un clásico en los estudios sobre la ciudad.

Pero, para ese momento, seguramente habían sucedido algunas cosas que explican esa presumible deriva de lo que podría haber sido una tesis sobre movimientos migratorios en la región de Lorca hacia otra centrada en el tejido urbano.

El propio Capel cuenta que le influyó notablemente la participación en una investigación con geógrafos franceses, *Las estructuras regionales del sur de Francia y Cataluña*, en la que se evidenciaba la importancia de la red urbana en la configuración del territorio.

Aunque volveré sobre ello, hay que señalar también que, en 1971, tradujo el trabajo de Schaefer *Excepcionalismo en geografía*, abriendo así la puerta al enfoque neopositivista.

Al año siguiente, bajo el nombre de Equipo Urbano, se recopilaba una serie de trabajos, en gran medida guiados por la preocupación metodológica.

En cualquier caso, Capel parecía irse apartando del modelo clásico, en ese momento, de la geografía regional, más descriptiva, para ir avanzando hacia un conocimiento más tendente a la búsqueda de regularidades.

Probablemente, todo ello estaba en la base de esa reorientación de su tesis doctoral.

Para entonces, ya estaban prácticamente definidos los dos ejes fundamentales de su pensamiento. Por un lado, la cuestión urbana, que abordará desde múltiples ángulos y perspectivas. Por otro, la preocupación epistemológica.

Eran tiempos de querer saber y, para ello, había que indagar qué se estaba haciendo en otros lugares y, por ese camino, Capel desempeñó un papel crucial en la renovación de la geografía española. Tal como he dicho, en 1971 tradujo el artículo de Schaefer "Excepcionalismo en geografía", y lo acompañó de un profundo estudio introductorio. Pocos años después, en 1973, se adentró en otro campo, con la publicación de *Percepción del medio y comportamiento geográfico*. Faltaba la aproximación a la geografía radical, que vino de la mano de la traducción del artículo de David Harvey "Teoría revolucionaria y contrarrevolucionaria en geografía y la formación del gueto", aparecido en los números 4 y 5 de *Geocrítica*, en 1976.

Pero Capel no se anquilosó en un enfoque concreto, sino que fue abriendo puertas a distintos y, en su propia producción, se pueden encontrar influencias o rasgos de todos ellos.

En cualquier caso, los tiempos —estábamos en los 70— exigían una reflexión que contribuyese tanto a definir el objeto de estudio de la geografía como a precisar metodologías de trabajo, y Capel contribuyó a ello de forma decisiva.

Su obra *Filosofía y ciencia en la geografía contemporánea*, publicada en 1981, pero que ha tenido múltiples reediciones, y algunas de las últimas, revisadas y ampliadas, fue un hito incuestionable en ese camino. En ella hace un repaso del discurso geográfico desde los que llama “padres putativos de la geografía”, Humboldt y Ritter, hasta las últimas corrientes actuales. Pero no fue la única guiada por ese interés, pues hubo otras, como *De Palas a Minerva* o *La Física Sagrada*.

A la par, discurría su reflexión sobre lo urbano, que ha sido otro de los núcleos de su pensamiento, y que ha dado lugar a un gran número de publicaciones, que sería imposible resumir aquí, aunque fuese muy someramente. Pero, en cualquier caso, no puedo dejar de citar sus *Estudios sobre el sistema urbano* (1974); *Capitalismo y morfología urbana* (1975), obras ya clásicas que han sido objeto de varias reediciones, alguna de ellas, revisada y ampliada hace pocos años. Y el monumental trabajo, en gran medida histórico, *La morfología de las ciudades*, aparecido en tres entregas en 2002, 2005 y 2013. Probablemente uno de los estudios más completos y exhaustivos que existen sobre la trama urbana.

Otra de las facetas, en esa misma dirección, ha sido el estudio de las redes técnicas y de innovación, como el telégrafo, el ferrocarril o la electrificación, que, a su vez, ha dado lugar a una serie de encuentros, en los que han participado especialistas de disciplinas diversas, y que han generado publicaciones colectivas del mayor interés, que son hoy una referencia obligada en ese campo.

Desde esta preocupación por lo urbano, no podía dejar de interesarse por Barcelona, cuyos cambios, con la llegada de la democracia, fueron saludados por Capel con un cierto entusiasmo, que se fue mitigando con el paso del tiempo, dando lugar a posiciones más críticas, como, por ejemplo, en *El modelo Barcelona: un examen crítico*, aparecido en 2005, o de una manera más radical, en su artículo en *Finisterra* “¿En qué ha fallado Barcelona?”, publicado en 2010.

Sobre este telón de fondo ha desarrollado una carrera profesional extremadamente fructífera. Tal como he dicho, se doctoró en la Universidad de Barcelona en 1972 con su trabajo *Red urbana española (1950-1960)*. En 1975 es profesor agregado, y en 1983, catedrático de geografía humana de la Universidad de Barcelona, hasta 2011, cuando pasa a ser catedrático emérito.

Ha dirigido casi un centenar de tesis doctorales y casi medio de tesis de licenciatura (tesinas), así como un buen número de diplomas de estudios avanzados (DEA).

Ha sido también IP de distintos proyectos, financiados por entidades diversas.

Es doctor *honoris causa* por la Universidad de San Juan, Universidad Nacional de Cuyo, Mendoza y por la Universidad de Buenos Aires, todas ellas en Argentina, y por la de León en España

Ha recibido múltiples premios y reconocimientos internacionales, como la Distinción a la Actividad Investigadora de la Generalitat de Catalunya; la Preston James Eminent Latin Americanist Career Award; el Premio Colombiano de Geografía Francisco José de Caldas; la Medalla de Honor de la Asociación Colombiana de Geógrafos y el Premio Nacional de la Sociedad Geográfica Española, y, el que quizás sea uno de los más relevantes a escala internacional, el Prix International de Géographie Vautrin Lud, concedido en 2008 y que se considera el Nobel de geografía.

Es, además, académico de la Mexicana de Ciencias y Académico de Honor de la Real Academia de Bellas Artes de Murcia.

Conscientemente, he dejado para el final lo que, probablemente, sea el legado más importante del profesor Capel. Se trata de una obra colectiva, si bien su mérito estriba en haber sido capaz de movilizar dinámicas colaborativas —con esa insistencia que siempre le ha caracterizado, en tiempos en los que eso no era fácil— que dieron lugar, han mantenido y han colocado a *Geocrítica* en el lugar en el que está en este momento. Es una publicación punto de referencia incuestionable para la geografía y para las ciencias sociales, en España y en América Latina, pero que también ha contado siempre con contribuciones de otros lugares.

Cuando él mismo explica los orígenes de *Geocrítica. Cuadernos críticos de geografía humana*, que es su título completo, suele hacer referencia al Coloquio de Oviedo, de 1975, organizado por el Dr. Francisco Quirós, donde comenzaba a aflorar el conflicto entre los profesores más asentados y los jóvenes en una situación más precaria y con ansias de renovación. De ahí salió el proyecto de hacer un boletín para mantenerse en contacto y exponer lo que se hacía en las diferentes universidades.

El plan no pasó de la declaración de buenas intenciones, lo que decidió al profesor Capel a poner en marcha una publicación impresa, y así nació *Geocrítica*. El primer número versaba sobre la situación de la geografía española, el segundo y tercero, artículos de Reynaud y Akerman, se dedicaban a temas tan candentes en ese momento como la unidad de la geografía o las fronteras de la investigación geográfica. En cualquier caso, como él ha expuesto en alguna ocasión, se trataba de materiales que tenía preparados para sus clases. No volveremos sobre el cuarto y quinto números en que se publicó la *Teoría revolucionaria y contrarrevolucionaria en geografía*, de David Harvey, la puerta de entrada de la geografía radical y de presupuestos innovadores y revulsivos en ese ámbito intelectual.

Sería muy largo contar la historia de los cien primeros números, aparecidos entre 1976 y 1994, que, en sus inicios, tenían un dudoso programa de periodicidad, pero que, a partir de 1984, lograron una cierta regularidad, y la revista se dotó de un consejo de redacción. El profesor Capel y, seguramente, algunas de las personas que están en la sala recordarán la incertidumbre de los primeros tiempos, en los que había que negociar cada vez el presupuesto para el siguiente número.

En 1994, con cien números publicados, se cierra la edición en papel.

Para *celebrarlo*, fuimos a cenar con Horacio Capel los que en aquel momento formábamos el consejo de redacción. El tema de la noche, a grandes rasgos, fue: “hemos hecho lo que había que hacer, hemos cumplido con lo que nos correspondía y hemos puesto nuestro granito de arena.”

Capel se pronunciaba también en esa dirección, pero “con la boca pequeña”, “muy pequeña”. Todos sospechábamos que no tiraríamos la toalla fácilmente, pero así acabó la velada.

A ninguno nos sorprendió que, dos años más tarde, en 1996, se abriese el Portal Geocrítica en su versión digital, que albergaba diversas revistas, entre otras, Biblio 3w; Aracne y, más tarde GeocritiQ, además, por supuesto, de Scripta Nova, que era la continuación de lo que se había inaugurado en papel veinte años atrás.

En 2006, Scripta Nova es indexada en el Social Science Citation Index y, posteriormente, en el Journal Citation Report (JCR).

A lo largo de su historia se han publicado más de 600 números con más de 2.000 artículos. Se ha convertido, vuelvo a repetir, en una publicación de consulta inexcusable en el ámbito de la geografía y de las ciencias sociales.

Casi para concluir, habría que recordar que, en paralelo con la revista, Horacio Capel ha sido el promotor de los Coloquios Internacionales Geocrítica, con quince ediciones y alrededor de 1.500 comunicaciones presentadas. Se han abordado temas tan variados como Iberoamérica ante los retos del siglo XXI, la vivienda, el urbanismo desde la participación o los espacios de control.

Tanto la revista como estos encuentros científicos han tenido un valor incalculable para tender puentes entre las ciencias sociales de España e Iberoamérica, lo que, sin duda, y tal como él mismo ha dicho en múltiples ocasiones, era uno de los objetivos estratégicos perseguidos.

Por otro lado, el portal ha sido la plataforma que ha servido para instaurar el Premio Internacional Geocrítica, un acicate importante para los investigadores sociales y una herramienta más para consolidar los vínculos con América Latina y con intelectuales de todo el mundo.

En fin, concluyo aquí esta breve semblanza del profesor Horacio Capel, de cuya vasta y abnegada obra solo ha sido posible hacer aquí un resumen extremadamente sucinto.

Por todo ello, solicito su investidura como doctor *honoris causa* por nuestra universidad.

ACTE DE DOCTORAT *HONORIS CAUSA*

A càrrec del Dr. Horacio Capel

La geografía en Lleida, una profesión para el futuro

Excelentísimo Señor Rector, queridos colegas y amigos, señoras y señores:

Agradezco mucho la distinción que se me hace con este doctorado *honoris causa*. Me alegra que el de Lleida sea el quinto doctorado de este tipo que se me ha concedido, después de los tres que tengo extranjeros, y del que me concedió la Universidad de León en diciembre de 2018.

El papel de los profesores en el periodo de formación es fundamental para dirigir a los jóvenes en una u otra dirección. Yo mismo puedo afirmarlo personalmente porque —como recuerdo en mi libro de memorias, *Azares y decisiones*— el magisterio de un profesor durante el bachillerato (el filósofo Juan Carlos García-Borrón) hizo que tomara la decisión de estudiar en la Facultad de Filosofía y Letras y, una vez en ella, otro profesor (Joan Vilà Valentí), con su magisterio, me orientó hacia la geografía.

Sin duda, es una suerte que existan en la Universidad de Lleida estudios de geografía, que pueden orientar a jóvenes hacia el estudio de esta disciplina científica multifacética y tan interesante; y que los estudiantes de esta universidad puedan tener profesores que han hecho valiosas investigaciones y trabajos aplicados sobre la ciudad y la provincia de Lleida, entre otras cuestiones muy relevantes.

Voy a aprovechar este discurso de aceptación y agradecimiento del doctorado *honoris causa* para hacer una reflexión sobre la labor de este grupo de geógrafos, para valorar sus enseñanzas de geografía y la investigación que realizan.

Los comienzos de la geografía en Lleida

Me incorporé al Departamento de Geografía de la Universidad de Barcelona cuando Joan Vilà Valentí, después de seis años como catedrático en la Universidad de Murcia (1959-1965), accedió a la cátedra de geografía de la Universidad de Barcelona. El magisterio de Vilà Valentí en Murcia fue verdaderamente brillante. He aludido a él en un artículo publicado en el libro de homenaje que le dedicó la Universidad de Barcelona con motivo de su jubilación.¹

1. CAPEL, Horacio. “Los años murcianos de Juan Vilá Valentí”. En: *Professor Joan Vilà Valentí. El seu mestratge en la geografia universitària*. Barcelona: Universitat de Barcelona, *Col·lecció Homenatges*, 1999, p. 89-102. Reproducido en *Scripta Vetera*. Barcelona: Universitat de Barcelona, nº 108. <<http://www.ub.es/geocrit/sv-108.htm>>.

Al volver a Barcelona, Vilà fundó el Departamento de Geografía, y me convenció en 1966 para que viniera a esta ciudad. Por tanto, pude participar en la creación de dicho departamento de la Universidad de Barcelona. Su núcleo inicial eran Joan Vilà, Maria de Bolós, Salvador Llobet, Enric Lluch, Tomàs Vidal y yo mismo, a los que se añadieron Luis Miguel Albentosa, discípulo de Vilà en Murcia, y otros profesores jóvenes que habían acabado de cursar estudios en Barcelona. En el año 1969 fue posible crear una especialización de geografía en la Facultad de Filosofía y Letras de la Universidad de Barcelona, aprovechando el llamado “Plan Maluquer”, y en 1972 salió la primera promoción de licenciados en geografía. Algunos profesores y jóvenes licenciados pasaron luego, junto con Lluch, a organizar las enseñanzas de geografía en la recién creada Universidad Autónoma de Barcelona

Cuando se fundó el departamento, la ciencia geográfica estaba cambiando profundamente, con numerosas modificaciones teóricas y metodológicas, e incluso con profundas revoluciones. En algunos países, de la concepción regional e historicista se había pasado, en los años 1950 y 1960, a la geografía teórica y cuantitativa, de base neopositivista, corriente que, desde comienzos de los años 1970, fue siendo impugnada por una geografía crítica, humanista, antipositivista y posmoderna. Posteriormente, la aplicación de las tecnologías de la información y de la comunicación a la geografía contribuiría a modificar muchos aspectos de la disciplina, como en otras ciencias sociales.

Eran años de crecimiento del número de estudiantes, y algunas ciudades que no tenían universidades quisieron crear estudios universitarios como extensiones o (a partir de la Ley de Reforma Universitaria de 1985) delegaciones de otras universidades ya establecidas. La Universidad de Barcelona creó tales extensiones en Palma de Mallorca (1969) y en Tarragona (1972). En Lleida, la creó primero la Universidad Autónoma de Barcelona, en 1974, pero tres años más tarde, pasó a depender de la de Barcelona. Estas tres extensiones, y más tarde delegaciones, serían los embriones de las futuras universidades de estas ciudades, al igual que pasó con la delegación que la Universidad Autónoma de Barcelona creó en Girona.

Los primeros profesores de los tres nuevos centros geográficos eran docentes de la Universidad de Barcelona, hasta la creación de la Facultad de Letras de Lleida, en 1985, dependiente de la UB. Muchos habían hecho sus tesis doctorales en la Universidad de Barcelona, dirigidas por profesores de ese departamento de la UB. El núcleo inicial, que constituyó el embrión del Departamento de Geografía e Historia de Lleida, estuvo constituido por Francisco López Palomeque, Ramon Morell, Rosa Tello y Joan Vilagrassa, a los que se añadirían luego, en los años 1980 y 1990, Luis Urteaga, Francesc Nadal, Jesús Burgueño, Pedro Fraile, Josepa Bru, Jesús Burgueño, Jordi Martí Henneberg, Joan Ganau, Francisco García Pascual, Carme Bellet e Ignasi Aldomà.

Francisco López Palomeque fue el primer catedrático de geografía en Lleida. Realizó investigaciones sobre el espacio rural, la geografía de la montaña y el turismo. En los años leridanos publicó un buen número de trabajos sobre estas cuestiones en comarcas de la provincia (Val d’Aran, Pallars Sobirà, Pallars Jussà, Pla d’Urgell, Alta Ribagorça), especialmente sobre el turismo y la nieve, el turismo cultural y gastronómico, la agricultura o la emigración y el cambio social. Colaboró con Joan Vilagrassa, con el que publicó un artículo sobre historia de la geografía catalana, y con Luis Urteaga y otros, con los que realizó el trabajo “La enseñanza universitaria de la geografía y el empleo de los geógrafos”, publicado en *Geo Crí-*

tica. *Cuadernos Críticos de Geografía Humana*, en julio de 1986. En 1995, López Palomeque se trasladó a la Facultad de Geografía e Historia de la Universidad de Barcelona, pero dejó varios discípulos a los que dirigió tesis doctorales, como Francico García Pascual, que trabajó sobre geografía y economía agraria y rural, y con el que colaboraría en los años sucesivos. Por su parte, el economista Ramon Morell Rosell, hoy jubilado, trabajó en docencia e investigación sobre cuestiones de economía agraria e industrial y sobre urbanismo.

Un papel muy destacado tuvo Joan Vilagrasa, que fue profesor de Lleida desde 1978, y que fue luego catedrático, director del departamento y decano de la facultad. Estuvo muy vinculado al desarrollo de la Universidad de Lleida, además de participar muy activamente en el estudio y debate de los problemas de la ciudad. Se había dedicado a la geografía urbana desde el final de su licenciatura. En 1978 presentó la tesis de licenciatura, *Industrialització, fet urbà i entornament*, dirigida por Lluís Casassas, y en seguida publicó trabajos valiosos. En 1982 realizó un análisis muy agudo a partir de la prensa escrita de Lleida sobre las polémicas y posiciones en torno a los problemas urbanos de Lleida. La tesis doctoral de Joan Vilagrasa se presentó en Lleida, dirigida por Carles Carreras, en noviembre de 1983, y apareció publicada como libro por el Institut Cartogràfic de Catalunya en 1990, con el título *Creixement urbà i agents de la producció de l'espai: el cas de la ciutat de Lleida, 1940-1980*, en el que investigó “la interrelación existente entre las formas materiales que adopta el crecimiento urbano y las características del mercado del suelo y del mercado inmobiliario”. En 1983 realizó una estancia en la Universidad de Exeter y estableció relaciones con el Urban Morphology Group, que había sido fundado en la Universidad de Birmingham por Jeremy W. R. Whitehand, profundizando activamente en estudios de morfología urbana, sobre la que publicó trabajos de gran repercusión, entre ellos, un artículo metodológico en *Geo Crítica. Cuadernos Críticos de Geografía Humana*, en 1991. Fue muy propenso a la colaboración, y realizó numerosos trabajos con otros profesores y colaboradores.

A partir de 1982, Joan Vilagrasa y el Grupo de Estudios Urbanos, fundado por él, organizaron las Semanas de Estudios Urbanos en Lleida, un acontecimiento relevante en la geografía urbana española e internacional, con la ayuda del Ayuntamiento de Lleida, del Colegio Oficial de Arquitectos Técnicos y Aparejadores de esta ciudad y del Colegio de Arquitectos de Cataluña. En ellas intervino de manera destacada Josep Maria Llop, director de Urbanismo del Ayuntamiento de Lleida. En 1988, Vilagrasa puso en marcha la serie interdisciplinaria *Espai/temps. Quaderns del Departament de Geografia i Història de l'Estudi General de Lleida*, que en el 2018 ha alcanzado los 73 números. En ella se han publicado algunas de las investigaciones que se estaban realizando en el departamento y otros trabajos.

El temprano e inesperado fallecimiento de Vilagrasa, en 2003, a los 50 años de edad, hizo que no culminara una obra extraordinariamente ambiciosa. Pero su influencia continuó, sobre todo a través de sus discípulos Joan Ganau y Carme Bellet, a los que dirigió sus tesis doctorales, y a través de otros muchos profesores e investigadores que recibieron su docencia y su buen hacer directa o indirectamente. Dedicué un artículo necrológico a Vilagrasa con motivo de su fallecimiento,² en el que hablo de la formación y evolución de su pensamiento, los temas que cultivó e impulsó, y las ramificaciones que tuvieron durante

2. CAPEL, Horacio. “Joan Vilagrasa Ibarz 1953 – 2003”. *Biblio 3W. Revista Bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales*, Universidad de Barcelona, vol. VIII, nº 453, 5 de julio de 2003. <<http://www.ub.es/geocrit/b3w-453.htm>>.

su vida y, posteriormente, por parte de otros profesores. Remito a él para conocer sus ideas sobre la ciencia, la universidad y la ciudad.

Pedro Fraile, que se había doctorado en la Universidad de Barcelona en 1985 con una investigación que enseguida se publicaría como libro, *Un espacio para castigar. La cárcel y la ciencia penitenciaria en España* (1987), empezó como profesor en esa universidad y se trasladó a la Universidad de Lleida en 1989. Ha realizado un activo programa de investigación sobre el pensamiento penológico, la remodelación de los espacios urbanos para el control social, el delito y la prevención, la ciencia de policía, la percepción de la seguridad y la organización del espacio. Sus investigaciones, y las de los colegas y discípulos a los que ha animado para trabajar en esos temas, se han concretado en análisis de ciertas ciudades, entre ellas Lleida y otras urbes catalanas y de diversos países. Su obra de carácter general y los estudios de casos que ha realizado o impulsado han tenido una gran repercusión, no solo en el campo de la geografía, sino también en el campo del derecho, y ha participado en diversas actividades con los juristas.

Francesc Nadal fue profesor de 1984 a 1990; Luis Urteaga, desde 1983 hasta 1987. En esta universidad empezaron sus propios e importantes programas de investigación, que desarrollaron en los años posteriores. Jordi Martí Henneberg, que había hecho una tesis doctoral sobre el excursionismo científico y trabajó sobre la historia de la geografía, ha sido profesor de Lleida desde 1987. Jesús Burgueño es profesor de la UdL desde 1988 y presentó su tesis doctoral en la Universidad de Barcelona en 1994, dirigida por Lluís Casassas, la cual se convirtió inmediatamente en el libro *Geografía política de la España constitucional. La división provincial*, publicado en Madrid por el Centro de Estudios Constitucionales (1996).

A partir del año 2000 se incorporaron otros profesores. Entre ellos, Pilar Alonso, que se licenció en Zaragoza en 1996, y es profesora en Lleida desde 2003, después de haberlo sido durante cinco años en Santiago de Compostela. Y Quim Bonastra, que estudió en Lleida, y que desde 2007 fue profesor del departamento, impartiendo luego docencia en Ciencias de la Educación junto con otro geógrafo, Jordi Domingo. Y luego se han incorporado al departamento otros profesores, hasta un total de una veintena, que han sido docentes e investigadores de geografía en la Universidad de Lleida. La enseñanza de geografía física cuenta con los profesores Ramon Batalla y Damià Vericat, y se imparte también en el Departamento de Medio Ambiente y Ciencias del Suelo, situado en la Escuela de Ingenieros Agrónomos.

Pronto se empezó en Lleida la realización de tesis de licenciatura y, poco después, de tesis doctorales. Entre ellas se pueden señalar las de estudiantes leridanos como el malogrado Jordi Solé, Ester Vidal, Francisco Relano, leídas en Barcelona y dirigidas por Luis Urteaga. Luego se creó un programa de doctorado en Lleida y se pudieron defender aquí las tesis, hasta una docena, con la dirección de Jordi Martí Henneberg y otros profesores. Tuve ocasión de asistir a las de Daniel Paül i Agustí y de Quim Bonastra. Recientemente se han leído cuatro nuevas tesis, una dirigida por Carme Bellet, otra por Pedro Fraile y Joan Ganau y otras dos por el antropólogo de la UPF Carles Feixa, lo que muestra el dinamismo de la geografía de Lleida.

Después de que, en 1991, se fundara la Universidad de Lleida, en 1995 se constituyó el Departamento de Geografía y Sociología de dicha universidad. Con ello comenzó un nuevo período. Este departamento reúne las áreas de conocimiento de análisis geográfico regional, geografía física, geografía humana, antro-

pología social, sociología y trabajo social y servicios sociales. Se cursó el grado de geografía y ordenación del territorio, convertido luego en grado de geografia.

Estos grados han permitido realizar una importante tarea de formación, en la que, además de profesores universitarios de la Udl, han participado otros que imparten su docencia o son investigadores en otras universidades o centros, y profesores de enseñanza secundaria.

La geografía es una ciencia que trata de las relaciones del hombre y la naturaleza terrestre, tanto en la acción del primero como en la influencia de la segunda sobre las actividades humanas, así como de la localización de los hechos humanos sobre el planeta y de la diferenciación del espacio terrestre. En el grado en geografía de Lleida, según se declara, estudian “la relación de las personas con su entorno, tanto la ciudad como el territorio o el medio físico”. Se ocupan “de problemas tan diversos como el urbanismo, la demografía, los recursos naturales y la sostenibilidad, los conflictos sociales y sus repercusiones espaciales, el turismo, o la localización de las empresas o de los medios de transporte, entre otros”, para lo que es necesario dominar algunas técnicas como la cartografía, la estadística, el uso de bases de datos y los sistemas de información geográfica. Desde el punto de vista profesional, los alumnos tienen posibilidad de salidas diversas, como “el trabajo en consultorías de ordenación del territorio o en administraciones públicas, en la enseñanza o en el mundo editorial”.³ Y, efectivamente, me consta que un cierto número de los licenciados y graduados en geografía de Lleida han tenido estas actividades.

Se debe reconocer la calidad de la enseñanza que practican los geógrafos de la Universitat de Lleida. Fue muy beneficioso para la ciudad y la región que ese centro se convirtiera en una universidad independiente. El grupo de geógrafos tuvo una gran calidad y se convirtió pronto en un grupo de referencia en diversos campos. Y eso ha seguido hasta hoy. Podemos hablar ahora de las investigaciones que han realizado y realizan.

La investigación realizada por los geógrafos de Lleida

He estado muy vinculado a la geografía de Lleida desde su comienzo, como he dicho. Los primeros profesores eran compañeros míos en la UB. Y luego he participado en concursos, en defensas de tesis doctorales, en reuniones, en conferencias y jornadas. He conocido, por tanto, muy bien las investigaciones que se han realizado desde el comienzo, aunque he seguido más de cerca, por mi propia especialización, la actividad de los geógrafos urbanos y de los que han realizado investigaciones teóricas e históricas.

Me voy a permitir hablar de los trabajos de los geógrafos leridanos para mostrar que han efectuado una labor muy valiosa y reconocida internacionalmente. No citaré referencias bibliográficas de libros y artículos concretos, que alcanzan varios centenares y que pueden encontrarse en los currículos de los profesores y colaboradores en la página web del departamento, donde se citan los diferentes grupos consolidados o en consolidación, y docenas de convenios y contratos, en cuyo marco institucional se han desarrollado muchas de las investigaciones que se relacionan con la organización regional, sobre el

3. <http://www.geosoc.udl.cat/ca/>.

medio rural y sobre el medio urbano, con un amplio alcance, pero con mayor intensidad sobre las tierras de Lleida y de Cataluña.

He agrupado los temas que han estudiado y me referiré, en especial, a las aportaciones a la ciudad, a la cultura, al medio rural y sus cambios, a la organización administrativa del Estado y las divisiones territoriales, a la historia de la cartografía y la geografía histórica, al control del espacio y a las comarcas y sus dinámicas. Hablaré sucesivamente de las contribuciones que han realizado a estas cuestiones.

El medio urbano

La realidad urbana es consustancial a Cataluña, ya que está presente desde la época prerromana. Y ha recibido amplia atención de los geógrafos, tanto en la evolución histórica como en la realidad actual, cuando se ha hablado de la Cataluña ciudad.

En la actual fase de urbanización generalizada, bastante independientemente de los tamaños de los núcleos, los comportamientos urbanos se han extendido en el territorio.

Los geógrafos leridanos empezaron a trabajar, como hemos visto, sobre la ciudad de Lleida, la compararon con otras ciudades similares en tamaño y estudiaron la red de ciudades en que se insertaba. En seguida pasaron a estudiar la propia comarca y otras comarcas leridanas y catalanas, así como cuestiones más generales. La incorporación de diferentes profesores les permitió adquirir nuevas perspectivas, que incluían el papel de las ciudades intermedias, su evolución demográfica y económica, la influencia de las infraestructuras de transporte y la morfología.

El estudio de las redes de ciudades, y el papel de las ciudades medias en la red urbana, fue una investigación iniciada por Joan Vilagrassa y que se convirtió en un proyecto dirigido por él, y al que se unieron investigadores como Carme Bellet, Joan Ganau, el arquitecto Josep Maria Llop y el economista Ramon Morell, entre otros. Las ciudades intermedias son ámbitos locales concretos insertos en un mundo globalizado, y a ellas han dedicado, a partir de 1996, el programa *Ciudades intermedias y urbanización mundial*, CIMES, impulsado por el Ayuntamiento de Lleida (España) y con el patrocinio de la Unión Internacional de Arquitectos, reconvertido, desde 2008, en una Cátedra UNESCO que lleva operando con los mismos fines, dirigida por Josep M. Llop. Sus objetivos han sido:

“1). Abrir un campo de debate y trabajo específico, institucional y profesional sobre las ciudades intermedias. 2). Reflexionar sobre el papel que la arquitectura y el urbanismo deben tener en estas ciudades dentro del marco de globalización y del acelerado proceso de urbanización mundial. 3). Establecer una red de cooperación a escala mundial basada en el intercambio de información, experiencias, criterios técnicos y metodológicos de intervención, entre los miembros del Programa.”

A partir de ahí pasaron a estudiar las redes de ciudades en Cataluña, en España y en otros países, con atención especial a la posición de las intermedias en dicha red, y los procesos económicos recientes, a partir del análisis de 50 ciudades españolas.

Las Semanas de Estudios Urbanos celebradas en Lleida a partir de 1982 han tratado las cuestiones más importantes y más investigadas en relación con las ciudades (cuadro 1).

Cuadro 1

Semanas de Estudios Urbanos celebradas en Lleida

- I Semana, 1982, Jornadas interdisciplinarias sobre estudios urbanos.
(*Estudis urbans a Lleida*, Lleida: Estudi General de Lleida-Ajuntament de Lleida, 1982, 144 p.).
- II Semana, 1984, Las ciudades pequeñas y medias en Cataluña: evolución reciente y problemática actual.
(*Les ciutats petites i mitjanes a Catalunya, evolució recent i problemàtica actual*, Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 1987, 656 p.).
- III 1986, Historia urbana e intervención en el Centro Histórico.
(*Història urbana i intervenció en el Centre Històric*, Barcelona: Institut Cartogràfic de Catalunya, 1989, 386 p.).
- IV, 1989, Ciudad, comercio y urbanismo comercial.
(no publicado).
- V 1992, Ciudad y espacios libres.
(*Ciutat i espais lliures*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 1996, 224 p.).
- VI, 1995, La ciudad fragmentada: grupos sociales, calidad de vida y participación.
(*La ciutat fragmentada: grups socials, qualitat de vida i participació ciutadana*, Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 1998, 257 p.).
- VII, 1997, Ciudades intermedias y urbanización mundial.
(*Ciudades intermedias. Urbanización y sostenibilidad*, Lleida: Editorial Milenio, 2000, 560 p.).
- VIII 2000, Ciudades universitarias y campus urbanos.
(*Ciudades universitarias y campus urbanos*. Lleida: Milenio, 2006. 562 p.).
- IX, 2008, Vivienda y sociedad. Nuevas demandas y nuevos instrumentos.
(*Vivienda y sociedad. Nuevas demandas y nuevos instrumentos*, Lleida, 2011, 562 p.).
- X, 2010, Ciudades y creatividad.
(en línea).

Los geógrafos de Lleida han puesto énfasis en el análisis de la actividad inmobiliaria en su ciudad durante el siglo XX, en la morfología urbana de ciudades medias con fuerte crecimiento, en el estudio de los agentes urbanos, en especial, de los promotores inmobiliarios, y en la formación de espacios residenciales de tipo privado con acceso restringido (condominios, *countries*, barrios cerrados, etc.) como productos de las políticas neoliberales. Han ampliado su atención a la actividad económica general desarrollada en la ciudad, a los flujos laborales y al conocimiento de las estructuras empresariales y económicas de ciudades catalanas. En este sentido, han estudiado la relación de la actividad comercial con la estructura física y la morfología del centro comercial de Lleida, el análisis de la oferta comercial en el centro de la ciudad y en otros ejes, así como el uso económico de los bajos comerciales. También han realizado estudios de diversas ciudades como Balaguer, Mollerussa, entre otras, en donde han colaborado Jordi Domingo, Pilar Alonso y otros geógrafos leridanos. Han realizado un *Atlas socioeconómico de la ciudad de Lleida* (dirigido por Joan Vilagrasa, publicado parcialmente en la *Historia de Lleida*, 2003) y un *Atlas comercial de la ciudad de Lleida* (dirigido por Carme Bellet, 2005).

Les ha interesado el estudio de los espacios históricos antiguos de Lleida, Girona y otras ciudades, la reforma interior de dichos centros como resultado de las políticas locales, y la imagen que resulta de esas actuaciones y de las nuevas formas políticas de la ciudad. También la descentralización de la ciudad de Lleida, la gestión del suelo, las políticas urbanas y las estrategias de desarrollo. Han analizado las dinámicas nuevas de la población urbana española, con atención a los nuevos inmigrantes de procedencias culturales diversas, los emigrantes generados por las crisis económicas y los problemas del empleo, así como las relaciones entre el espacio urbano, crecientemente fragmentado, y el mantenimiento, o nueva aparición, de desigualdades sociales; y la formación de imágenes económicas y culturales de las ciudades.

La vida de las ciudades tiene como un elemento fundamental el uso del espacio público y su significado en diferentes tipos de ciudades, a lo que han dedicado igualmente atención los geógrafos leridanos, así como a las necesidades sociales para la transformación y mejora de los barrios, la ordenación urbana de los espacios colectivos y las morfologías arquitectónicas, los efectos sobre las fachadas marítimas en diferentes ciudades europeas, como Génova y Barcelona, o las consecuencias del Fòrum de les Cultures en Barcelona. También se han ocupado del urbanismo espectáculo como característica de la arquitectura en la época de la globalización, una “apuesta alejada del ciudadano”, según escribe Daniel Paül i Agustí.

El estudio de las infraestructuras de transporte ha cristalizado en una amplia y ambiciosa investigación sobre los trenes de alta velocidad, y en particular el AVE, a lo que ha dedicado gran atención Carme Bellet, pero también otros profesores. Han estudiado intensamente las estrategias de la alta velocidad y sus efectos en la transformación urbana, y las expectativas económicas creadas por dicho tren en muchas ciudades. También el trazado de las infraestructuras y la cohesión territorial, los efectos territoriales y las oportunidades, así como las características y la influencia de las estaciones. Varios colegas de Carmen Bellet han colaborado con ella en diversos trabajos sobre las redes de ferrocarriles y sus implicaciones territoriales, como Eduardo Olazábal Salgado, María Pilar Alonso Logroño y Antònia Casellas.

Cultura

En una nueva y cambiante economía urbana, el énfasis en la cultura ha sido una estrategia para el crecimiento urbano. A ello ha dedicado gran atención Joan Ganau, que ha estudiado las ciudades culturales, la economía creativa, la economía del conocimiento en las áreas metropolitanas y no metropolitanas, o el papel de la cultura en la promoción de las ciudades, tanto en Cataluña y en distintas ciudades europeas como en ciudades norteamericanas y canadienses.

Joan Ganau, en un libro brillante y fundamental, *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català, 1844-1931* (1997), ha estudiado el nacimiento de la conciencia favorable a la conservación y protección de monumentos y su influencia en el pensamiento urbanístico catalán. Luego ha realizado otros trabajos sobre la protección de los monumentos arquitectónicos en España y en Cataluña y la idea de la ciudad de Lleida en los siglos comprendidos entre el XVIII y el XX. La investigación se ha extendido a diferentes cuestiones culturales, como el origen y el desarrollo del Barrio Gótico de Barcelona, o a las artes escénicas en la misma ciudad. También se ha ocupado de la historia del urbanismo, en la edición del libro *Vivienda y sociedad. Nuevas demandas, nuevos instrumentos* (2008, editado junto con C. Bellet),

correspondiente a una de las citadas Semanas de Estudios Urbanos, y en el editado por él y Jordi Mallarach titulado *La planificació estratègica territorial a Catalunya. Quinze anys d'evolució* (2003)

El tema del patrimonio ha vuelto a ser tratado recientemente por Joan Ganau y otros profesores. Han examinado la construcción del mismo a partir de los monumentos y su impacto en el urbanismo, la autenticidad y la invención en la preservación del patrimonio, con espacios convertidos en temáticos, y su papel en el turismo urbano.

Las industrias culturales y la creatividad en las ciudades han ganado atención progresivamente, al igual que sucede en otros países. Qué efectos tienen los equipamientos culturales en la percepción pública de la ciudad ha dado lugar a interesantes investigaciones de los geógrafos leridanos, como la localización y la relocalización de los museos y su impacto en las áreas urbanas. Son muy destacados los cambios simbólicos del territorio: con las crisis económicas y las políticas urbanas, muchos han pasado de espacios industriales a culturales. Como ejemplo, se pueden citar los estudios de Joan Ganau y Daniel Agustí sobre los cambios en Poblenou de Barcelona y los efectos del Distrito 22@ en la relocalización de las empresas. También han considerado la integración de los artistas en un entorno en transformación, como el Poblenou en Barcelona, y el crecimiento de equipamientos culturales y educativos. Los acontecimientos culturales dan lugar a noticias, cuyo impacto está siendo estudiado para medir la repercusión de las políticas culturales, por ejemplo, en trabajos sobre la transformación urbana a través de la prensa, con el ejemplo del Fòrum de Barcelona.

Al mismo tiempo, Daniel Paül ha dedicado gran atención al estudio de la cultura, el ocio y el consumo como motores de la transformación urbana, y a la oferta cultural en las políticas de marketing en la ciudad. También ha estudiado las políticas culturales y sus repercusiones en la imagen de las ciudades; y las acciones de promoción urbana, con el análisis comparativo de más de una docena de ciudades europeas, sobre todo las capitales europeas de cultura. Asimismo, se ha dedicado a la presencia y la imagen de los museos catalanes en la televisión y en Internet; lo que le ha llevado al estudio de las redes digitales, la imagen de la ciudad a través de las publicaciones periódicas, a la emigración, nuevos movimientos sociales y redes digitales (estudiados por Joan Ganau y Daniel Paül i Agustí).

Un elemento importante de atención ha sido la propia Universidad de Lleida y su impacto en la ciudad y en su región, a lo que se dedicó, como hemos visto, una Semana de Estudios Urbanos en 2000, y el libro *Ciudad y universidad: ciudades universitarias y campus urbanos*, coordinado por Carme Bellet Sanfeliu y Joan Ganau (2006). La inserción de la universidad en la ciudad y sus efectos sobre la forma urbana han sido objeto asimismo de atención.

El medio rural y sus cambios

El mundo rural ha estado muy presente en Cataluña, y tiene todavía hoy gran presencia. No es extraño que haya recibido atención por parte de los geógrafos leridanos desde el comienzo, con los trabajos que hemos citado de López Palomeque. Uno de los profesores del grupo, Ignasi Aldomà, le ha dedicado considerable atención desde hace muchos años, y ha realizado sobre ello importantes investigaciones personales.

Ha estudiado las características de la ruralidad, así como la evolución de los sistemas agrarios, que ha sido fuerte a lo largo del tiempo, especialmente en la época contemporánea, cuando se ha desarrollado una nueva ruralidad.

La distinción entre secano y regadío sigue teniendo vigencia, y a ambas realidades ha prestado atención, así como a los sistemas nuevos de cultivo intensivo. Un aspecto muy estudiado por él ha sido el uso del agua y su utilización para el regadío, que se ha considerado en muchos trabajos como un patrimonio de la Cataluña seca, y que ha dado lugar tanto a la gestión integral como a numerosos conflictos, conflictos que se incrementan con ocasión de sequías graves, como la de 2008. Ha estudiado las estrategias para reunir y utilizar el agua de lluvia y otros recursos hídricos, y lo ha tratado de comparar con lo que sucede en la gestión del ciclo hidrológico en diversas áreas, no solo españolas y del Mediterráneo, sino también lejanas, como California.

Aldomà ha prestado atención particularmente al estudio de los canales que permiten transportar el agua sobrante a tierras donde se necesita, en estudios de carácter histórico que ha extendido a varios canales antiguos todavía activos en Cataluña, entre ellos los canales de Pinyana y de Urgell, y diferentes acequias, como la de Fontanet. También ha atendido al Plan Hidrológico Nacional y a los planes de trasvases del Ebro y del Segre de 2001; y ha considerado las propuestas de nuevos canales para el siglo XXI, como el Canal Segarra-Garrigues, que debería dejar de ser un simple proyecto hidráulico para convertirse en un plan de desarrollo territorial que permita planificar el suelo y tratar de conseguir un desarrollo armónico de las Tierras de Poniente. También ha prestado atención a los enfrentamientos territoriales a propósito de los trasvases, algo que tiene mucha importancia para el futuro, debido al cambio climático y a los riesgos de mayor sequía en nuestras latitudes. Por su parte, Francisco García Pascual y Josep Joan Mateu han dedicado un libro conmemorativo al centenario del Canal de Aragón y Cataluña, inaugurado en 1906, editado por la Comunidad General de Regantes de dicho canal en Binéfar.

Los geógrafos han descrito e interpretado en numerosas ocasiones la crisis que afecta al mundo rural, y se han preguntado si existe un nuevo paradigma rural. El campesino tiene dificultades para sobrevivir en el mundo globalizado, y adopta numerosas estrategias. Ignasi Aldomà y otros geógrafos leridanos han estudiado ampliamente las actividades actuales en el medio rural y las perspectivas de desarrollo futuro para la agricultura, y el papel de los jóvenes agricultores. Y se han preguntado si ciertas actividades son agrarias o si simplemente se desarrollan en el espacio agrario. Además de denunciar que los campesinos mediterráneos trabajan para empresarios exteriores, han considerado las respuestas del cooperativismo rural como una solución a muchos problemas. Varios geógrafos, entre ellos Francisco García Pascual, han denunciado los efectos de las políticas neoliberales sobre los espacios rurales. Y han considerado las repercusiones que ha tenido el mercado interior de la Unión Europea, cuestionando, por ejemplo, que el mejor aceite de oliva del mundo se vaya a Italia y sea comercializado desde allí. No obstante, también han valorado el arco latino como un espacio de grandes oportunidades en el marco de la Unión Europea, con el reto de la competitividad.

Naturalmente, se han preocupado igualmente de la agricultura periurbana, en especial de los sectores de regadío intensivo en torno a Lleida, la huerta de Lleida, que es un patrimonio vivo que se ha de preservar. Pero han detectado que la ciudadanía rural no comprende bien la necesidad de preservar este

patrimonio y que las instituciones no tienen una gran sensibilidad ante él, por lo que a veces es difícil de conservar.

Se han ocupado también de la transformación del paisaje rural y, en general, del paisaje humano como expresión de la identidad de una región o incluso de un país. No solo en las áreas llanas, sino también en las montañas donde los problemas son diferentes, y donde se plantean cuestiones de sostenibilidad, como ha estudiado Francisco García Pascual. Este mismo geógrafo ha abordado las rentas agrarias, la ganadería, la agroindustria y el complejo ganadero-industrial, o las políticas de lucha contra la despoblación. El tema del cambio agrario y los paisajes vitícolas en Cataluña occidental en el primer tercio del siglo XX ha sido abordado por Jordi Martí Henneberg, que, con la colaboración de Francesc Nadal, ha estudiado la creación del poblado de Raimat. Han realizado igualmente representaciones cartográficas del paisaje, e incluso un *Atlas de la nueva ruralidad* (2009), producido en el laboratorio de SIG del departamento.

Caracterización y dinámicas de las comarcas

El estudio de las comarcas de Lleida recibió desde el primer momento, como hemos visto, numerosas aportaciones de los geógrafos leridanos, los cuales han seguido estudiando múltiples comarcas, considerando su unidad territorial y su identidad comarcal —además de las citadas anteriormente, El Pla d'Urgel, El Segrià, La Noguera, El Solsonès y otras. Para esas investigaciones, han utilizado fuentes muy diversas, desde la documentación de los archivos hasta las fuentes orales. Y han estudiado el patrimonio etnográfico de algunas comarcas, para identificar problemas diversos, como la gestión del aprovechamiento del agua.

La despoblación del medio rural es fuerte y creciente en el interior de Cataluña y en la provincia de Lleida, como en la mayor parte de la España interior. Una forma de frenarla es estableciendo servicios. Para ello, son importantes los cálculos del coste de la prestación de los servicios mínimos municipales, especialmente en los municipios pequeños que tienen dificultades para financiarlos, como ha estudiado Ignasi Aldomà, que se ha acercado a los micropueblos y a la participación de los vecinos para mantener los pequeños núcleos; pero al mismo tiempo ha constatado que los jóvenes de pueblo están “entre la libertad de la naturaleza y la marginalidad del suburbio”.

También han pasado a analizar otras cuestiones, como las diferencias sociales o la actividad inversora del Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo en Cataluña; y han realizado diagnósticos económicos y sociales de varias comarcas, como El Pla d'Urgell, al mismo tiempo que han imaginado la incidencia de la capitalidad comarcal en las comarcas, e intentan percibir la evolución futura a través del examen de los planes urbanísticos.

Son numerosos los informes de geografía aplicada realizados por los geógrafos de esta universidad, por encargo de instituciones públicas como la Generalitat de Catalunya, y concretamente las consejerías de Política Territorial, de Justicia, de Gobernación y de Agricultura, por el Parlament, las diputaciones provinciales catalanas, o las comarcas y los municipios; por ejemplo, para el Consorci del Moianès, en el 2010, por parte de Jesús Bargueño, con el objetivo del reconocimiento de este espacio como comarca.

Han realizado numerosos estudios y propuestas de reforma de las comarcas y veguerías de Cataluña. Puedo citar algunos estudios e informes sobre comarcas que se refieren a: la dialéctica entre comarca popular y comarca administrativa, las divisiones territoriales y la cartografía del Pirineo: los trabajos de Joan Ganau “Las áreas de mercado laboral de Cataluña. El caso de la provincia de Lleida. Análisis de la movilidad laboral 1986-1991”, “Cambios regionales a finales del siglo XX” (comunicación en el XIV Congreso Nacional de Geografía, en 1995) o el libro ya citado *La planificació estratègica territorial a Catalunya: quinze anys d'evolució*, de Ganau y Jordi Mallarach Isern, publicado en el 2003.

Joan Ganau ha realizado una valoración de la planificación estratégica territorial en Cataluña, y se ha preocupado de las geografías literarias de las comarcas. Y Jesús Burgueño ha realizado la discusión sobre la calificación de las comarcas distinguiendo entre naturales, históricas, administrativas y funcionales. Ignasi Aldomà, por su parte, ha estudiado las infraestructuras y el cambio social en las comarcas con la revolución industrial y las transformaciones urbanas en las comarcas leridanas, entre otros temas de repercusión práctica.

Teniendo en cuenta lo dicho antes sobre las investigaciones urbanas a las que se han dedicado, se entiende que en las capitales comarcales y en otras ciudades hayan analizado la oferta comercial y la demanda, como en Mollerussa (J. Domingo, C. Bellet, M. Guerrero). Y también que hayan estudiado las alternativas económicas en relación con el papel de la ciudad de Lleida como centro jerárquico de un área agroindustrial; la ordenación del territorio y el diagnóstico territorial en relación con planes estratégicos, como El Pla d'Urgell (I. Aldomà, M. Guerrero; J. Vilagrassa, C. Bellet, J. Ganau) o la estructura funcional de la región de Lleida (J. Vilagrassa, C. Bellet, J. Ganau).

La organización administrativa del Estado y las divisiones administrativas

La historia de la configuración de las unidades administrativas estatales en España tiene un alto interés. Las delimitaciones de las provincias de España, la evolución de los límites comarcales y de la misma naturaleza de las comarcas, la configuración de las regiones, la estructura municipal, todo ello ha interesado a los geógrafos leridanos desde hace muchos años.

La cuestión de la división territorial de Cataluña, y de manera general de España, ha recibido mucha atención de los geógrafos de Lleida desde el comienzo de la constitución del grupo. Joan Vilagrassa impulsó la investigación sobre estas cuestiones, como se refleja en el libro que editó *Transformacions territorials de Catalunya (segles XIX y XX)* (2000). Pero ha sido sobre todo Jesús Burgueño el que se ha dedicado ampliamente a ello. Como ya he señalado, presentó su tesis doctoral en 1993, dirigida por Lluís Casassas y titulada *La formación de la división territorial de España, 1800-1850*, y realizó tempranamente una amplia investigación, *De la baronía al municipio constitucional. Els ens locals de Catalunya en el canvi de règim 1800-1860*, que recibió el premio Solé Sabarís del Institut d'Estudis Catalans. Como continuación de estas investigaciones, ha publicado un gran número de trabajos sobre el tema.

Jesús Burgueño ha estudiado brillantemente la articulación territorial del siglo XVIII, que era en parte resultado de la herencia histórica y, al mismo tiempo, de la voluntad de realizar una división basada en la razón. También ha convertido en tema preferente de trabajo la gestación y las vicisitudes de la división

provincial del régimen liberal entre 1820 y 1833, que fue resultado de las ideas que estaban en el ambiente intelectual y de debates que se realizaron. Como resultado de ello, los antiguos reinos y obispados se convirtieron en provincias. Por ejemplo, en Andalucía se pasó de cuatro reinos a ocho provincias.

También ha dedicado atención a las modificaciones del mapa provincial español desde 1834, estudiando el papel del geógrafo Fermín Caballero en el plan de división provincial de 1842, y los proyectos de reforma de la delimitación provincial en la meseta meridional entre 1800 y 1850.

Respecto a Cataluña, los primeros ensayos de regionalización se remontan al siglo XIX, pero adquirieron impulso con la encuesta de la Mancomunidad sobre las comarcas naturales de Cataluña en 1917, y con las propuestas que hizo en 1934 la ponencia de la división territorial del Gobierno de la Generalitat, o el debate sobre la división de Pau Vila y las críticas de Norbert Font i Sagué.

Especial interés tiene el estudio que realizó Jesús Burgueño sobre la formación de la división territorial en los llamados “Països Catalans” entre 1790 y 1850, y el paso de la veguería a la provincia, la reordenación territorial en la provincia de Lleida en la primera mitad del siglo XIX, así como la división eclesiástica en Cataluña en los dos siglos de la edad contemporánea, y la influencia en las comarcas de la división de archidiaconados o arcedianatos.

En el ámbito local, la división de España en municipios y su agrupación en partidos judiciales es resultado de la herencia del pasado. No extraña que haya sido también objeto importante de atención el tema del mapa municipal de España y, en relación con ello, el permanente debate sobre la reforma de dicho mapa. Algunas propuestas de cambios han sido especialmente significativas, como el proyecto de reforma del mapa municipal de 1829 en las Baleares y la Andalucía oriental, así como los debates específicos sobre Cataluña. Burgueño ha estudiado la geografía cultural y la toponimia, en particular las reformas de la toponimia municipal impulsadas por la Real Sociedad Geográfica de Madrid en 1916, así como por la Generalitat de Catalunya en 1933.

Tienen gran interés sus estudios sobre las propuestas para la fusión de municipios pequeños, y la organización territorial de los gobiernos locales y comarcales, o los debates que han existido desde la Transición política de los años 1970 sobre la geografía política de la España constitucional, así como el análisis de los informes sobre la reforma de la ley electoral, con propuestas para que las comarcas catalanas sean circunscripciones electorales, o el informe realizado sobre la simplificación de las administraciones locales en el Área Metropolitana de Barcelona. En los últimos años ha dedicado creciente atención al problema de las divisiones administrativas para las necesidades del siglo XXI en la situación de globalización y de un *mundo sin límites*. También Ignasi Aldomà ha considerado la función de los municipios como base de la administración local.

Los estudios sobre geografía histórica realizados por Burgueño se extienden al análisis de las respuestas al cuestionario de Francisco de Zamora en 1789, que permiten reconstruir la estructura del Plan de Barcelona en el siglo XVIII; a la configuración de las divisiones feudales y su permanencia en el siglo XIX, que se reflejó en el importante libro *Atles de la Catalunya senyorial 1800-1860*, y también al territorio de

Barcelona en la revolución liberal, al examen del nomenclátor de las provincias de Cataluña de la Sociedad Catalana de Geografía, a la historia de la división comarcal, y a las relaciones entre ciudad y mercado.

El tema de las divisiones administrativas ha interesado igualmente a Jordi Martí Henneberg, que lo ha analizado a escala europea. Desde hace años, viene estudiando el mapa administrativo de Europa desde 1850 hasta el 2000, en relación con los cambios que se han producido en las condiciones económicas. El grupo consolidado Territorio y Sociedad, que él dirige desde 2003, investiga la historia del pensamiento que ha conducido a las divisiones territoriales a escalas diferentes. El grupo, fundado por Joan Vilagrassa, existe desde 1997, ha sido reconocido ininterrumpidamente y ahora incluye a una decena de profesores del Departamento.

Jordi Martí Henneberg ha dedicado, personalmente y con su equipo, gran atención a los desequilibrios socioeconómicos en Europa desde el siglo XIX hasta hoy. Y al crecimiento de la población a escala municipal en Europa, como indicador de la transformación económica. El proyecto se ha extendido a la relación de las redes de transporte ferroviarias y a la distribución de la población en Europa, para lo que ha estudiado los efectos de la construcción de redes de ferrocarril en diferentes países europeos.

El mismo geógrafo ha utilizado los sistemas de información geográfica aplicados al estudio de bases de datos muy amplias. Por ejemplo, de la población europea a escala municipal y las divisiones administrativas en Europa. Y ha analizado las redes de ferrocarril a escala regional y su correlación con las rentas reales de la población. Los estudios se han extendido al crecimiento de la alta velocidad en Europa, comparando la demanda potencial entre estaciones, o al crecimiento urbano en Europa aplicando SIG vectoriales.

Historia de la cartografía, geografía histórica

Algunos de los estudios citados anteriormente en su dimensión temporal tienen que ver con la geografía histórica. Esta vertiente geográfica ha sido muy cultivada en Lleida, por los ya mencionados autores y por otros. Han realizado trabajos muy valiosos sobre la historia de la cartografía, y la representación gráfica territorial, y sobre la geografía del poder en su dimensión histórica y actual. Una aportación inicial muy importante fue la investigación, financiada por el Ministerio de Educación y Ciencia, en la que colaboraron casi todos los profesores del Departamento de Geografía, y que se plasmó en el libro, ya citado, *Transformacions territorials de Catalunya (segles XIX i XX)* (2000).

Jesús Burgueño ha estudiado el mapa como lenguaje geográfico, y ha reunido los testimonios visuales de las Terres de Lleida desde el siglo XIII hasta el XIX. Por su parte, Joan Ganau y Begoña Gairín han hecho la reconstrucción virtual de la Lleida del siglo XV.

Han sido igualmente estudiados por Jesús Burgueño los geómetras que realizaron el catastro de Cataluña entre 1720 y 1815, la cartografía catastral, la cartografía de Barcelona entre 1750 y 1850, los planos parcelarios en Girona durante el siglo XIX y los inventarios de tierras para la tributación. El mismo profesor también ha prestado atención a la enseñanza de la agrimensura en Cataluña a finales del siglo XVIII y durante el XIX en las academias de bellas artes, a la enseñanza de esta asignatura en los institutos de

segunda enseñanza entre 1857 y 1887, con los casos concretos de Figueres y Lleida, y a otros técnicos y editores que colaboraron en la producción de mapas.

Asimismo, este geógrafo ha prestado atención a la cartografía urbanística menor de los municipios anexionados a Barcelona, los mapas topográficos y catastrales, y los mapas de la Guerra Civil. Los modelos de cartografía urbana han sido considerados por Burgueño, junto con Luis Urteaga, Francesc Nadal y el grupo de Estudis d'Història de la Cartografia.⁴

El significado de “los espacios religiosos y militares en la transformación de las ciudades catalanas del siglo XIX” fue estudiado por Joan Ganau en el Coloquio de Geocrítica dedicado al control del espacio y los espacios de control. En él sostuvo que, en las ciudades españolas, dichos espacios han sido muy determinantes, ante todo “por la gran presencia que, a partir de la Contrarreforma, llegaron a tener los conventos en el interior de las ciudades, y en segundo lugar debido a la compleja transición política que vivió España en el siglo XIX”, donde tanto la Iglesia como los militares mantuvieron una gran influencia hasta bien entrado el siglo XX. Otras cuestiones estudiadas por los geógrafos leridanos han sido el plano de Lleida de 1758, los derechos y concesiones a caballeros ciudadanos y eclesiásticos en las zonas polémicas de las plazas fuertes y, de manera general, la cartografía histórica de las ciudades.

No es extraño que esta dedicación a la cartografía se haya traducido también en la realización de mapas sobre los fenómenos que estudian. Por ejemplo, en la elaboración de atlas. Ya hemos hablado de algunos de ellos, a los que podemos añadir *Atles de les viles, ciutats i territoris de Lleida* (2001), *Atles de les viles, ciutats i territoris de Catalunya* (dirigido por Jesús Burgueño, 2001), fruto de una investigación en la que participaron Teresa Carrera, Rosa Anna Felip, Begoña Gairín, Joan Ganau, M. Mercè Gras, Jordi Martí Henneberg y Núria Polo, editado por el Colegio de Arquitectos de Cataluña; y *Atles socioeconòmic d'Europa. Els contrastos regionals (1850-2000)*, en cuya realización participaron Jordi Martí Henneberg, como investigador principal, y A. Barrufet, X. Ferrer, M. Guerrero y R. Morell, elaborado en 2005.

El estudio del control del espacio

Desde comienzos de los años 1980, Pedro Fraile empezó a estudiar, como he dicho, los espacios para castigar, las cárceles y el panóptico, extendiendo su análisis a la ciudad como un espacio para vigilar. De ahí pasó a la percepción de la delincuencia en las ciudades, la regulación de la pobreza, el delito en una perspectiva histórica, la configuración arquitectónica y urbanística de los espacios de control, el conflicto social y la percepción de inseguridad en diferentes tipos de ciudades.

El estudio se amplió, con la colaboración de Quim Bonastra, a las cuarentenas y su expresión morfológica a partir del siglo XVII, con el lazareto como elemento esencial de la protección sanitaria del mundo moderno, y como encrucijada de tradiciones arquitectónicas y de aplicación de la ciencia. Investigación que se extendió al estudio de las arquitecturas hospitalarias, desde la antigüedad y la época medieval hasta la contemporánea, con hospitales radiales y pabellonarios, o al control en los recintos sanitarios y a la prevención de epidemias en Europa, Estados Unidos y Canadá,

4. <<http://www.ub.edu/gehc/es/>>.

Las investigaciones sociales sobre el delito se han reflejado en varios libros de gran interés e influencia, como Paisajes ciudadanos. Delito y percepción de la inseguridad. Investigación interdisciplinaria del medio urbano (2006), coordinado por Quim Bonastra, Celeste Arella, Gabriela Rodríguez y Pedro Fraile; y Seguridad, temores y paisaje urbano (2010), coordinado por los mismos autores. Su preocupación se extendió más tarde a los mapas online del delito, que han considerado “la otra cara de la participación ciudadana”, en trabajos que analizan un instrumento muy potente pero que encierra al mismo tiempo grandes peligros. También han de destacarse los tres libros firmados por P. Fraile, Q. Bonastra, E. Luque, M. Lange y M. Sánchez y que tienen por título Delito, victimización y conflicto en la ciudad, publicados en el 2012, que dedicaron a Lleida, Girona y Tarragona, con una cartografía urbana a partir de los delitos inventariados por la policía entre 2008 y 2011. En ellos se exponen los conflictos urbanos (por ejemplo, jóvenes ocupando un parque, zonas de juego infantil ocupadas por gente bebiendo, etc.) en cada una de las ciudades, y se explica su localización y su relación con la morfología urbana, temas abordados por geógrafos.

La tendencia a la colaboración

Como se ha visto por el resumen que hemos hecho de sus trabajos, ha sido grande la colaboración e interacción entre los diversos profesores e investigadores de geografía de la UdL. Cada uno ayudando con su preparación específica y las técnicas que domina. Colaboran en elaborar mapas, en el uso de las tecnologías de la información y la comunicación. El laboratorio de SIG del Departamento de Geografía, dirigido por Monserrat Guerrero Lladós y Josep Ramon Mòdol, ha realizado un gran trabajo técnico y de formación. Por ejemplo, Montserrat Guerrero ha utilizado el SIG para investigaciones concretas sobre las ciudades, la densidad de población en Europa, el tren de alta velocidad o la ruralidad, entre otros. En el 2013 defendió su tesis doctoral, *Anàlisi geogràfica de les disfuncions territorials municipals a la província de Lleida mitjançant els SIG*, dirigida por Jesús Burgueño. Y también ha habido colaboraciones con arquitectos, como Josep M. Llop Torné, investigador de la redistribución de la renta urbana en Cataluña. El laboratorio ha colaborado intensamente en la realización de algunos de los atlas que hemos citado en páginas anteriores.

Los temas que hemos especificado no son los únicos que han considerado. Miembros del grupo, individualmente o en colaboración, han estudiado las opiniones sobre el clima en España y otros países europeos, y las políticas que se han emprendido para mitigar el cambio climático, la irregularidad de las lluvias en España o las dinámicas de globalización y exclusión social

El Grupo Consolidado sobre Territorio y Sociedad ha realizado importantes investigaciones sobre los temas que ya hemos citado. A los que pueden unirse el asentamiento de población extranjera en las ciudades medias catalanas. Está dirigido, desde 2003, por el profesor Jordi Martí Henneberg, y han formado parte del mismo una veintena de investigadores. En estos momentos está constituido por Ignasi Aldomà, Pilar Alonso, Came Bellet, Pedro Fraile, Joan Ganau y Daniel Paül. La Cátedra Repsol, que dirigió Joan Ganau, ha permitido financiar investigaciones y actividades, así como coloquios y seminarios,

Por su parte, el Seminario de Geografía ha permitido explorar la vertiente educativa, con la cobertura del Instituto de Ciencias de la Educación. Ha tratado de anudar relaciones con los profesores de secun-

daria para trabajar temas conjuntos, y de establecer conexiones entre la universidad y los institutos de bachillerato. En este sentido, han organizado anualmente, durante quince años, un seminario conjunto con profesores de secundaria, coordinado, primero, por Joan Ganau, y en la actualidad, por Ignasi Aldomà. Han realizado charlas en los institutos de enseñanza media sobre aspectos geográficos, y han colaborado en los trabajos de investigación de alumnos de secundaria. También ha elaborado materiales didácticos para la enseñanza, y trabajos de campo dirigidos por geógrafos —la web *Recursos didácticos de geografía* permite ver el tipo de actividades que realizan.

Al mismo tiempo, otros geógrafos leridanos, en relación con sus estudios sobre la imagen y percepción, han estudiado las percepciones de los estudiantes universitarios: dónde sitúan una ciudad en el mapa, la visión que tienen de la localización y la percepción de las áreas montañosas, agrícolas y de diferentes funciones. Y han prestado atención a los jóvenes leridanos de los años 1990, y al estudio etnográfico de los espacios y los tiempos de las culturas juveniles.

Por último, podemos añadir que han participado en proyectos de investigación financiadas por instituciones españolas y de otros países de la Unión Europea y de América del Norte, por ejemplo, sobre Ecuador y otros países iberoamericanos. Y han colaborado en la creación de la Asociación de Geógrafos Técnicos Españoles y el Colegio Profesional de Geógrafos.

Un ejemplo de colaboración interna y con otros grupos es el recién inaugurado máster en gestión de las áreas de montaña, de carácter interuniversitario, en el que colaboran cinco universidades catalanas lideradas por la Universitat de Lleida, verdaderamente innovador y sugerente. Su objetivo es “la formación especializada en la capacidad de análisis de las dinámicas de las áreas de montaña, hacer propuestas y organizar iniciativas innovadoras de planificación y gestión para el desarrollo sostenible de estos espacios, tanto desde el ámbito público como de la iniciativa privada”.⁵

La geografía y la construcción del futuro

El caso que hemos considerado en este discurso es bien significativo de lo que existe en los centros universitarios españoles. Creo que se puede afirmar de forma contundente que la universidad española está mucho mejor de lo que se dice. Los profesores trabajan mucho en la docencia y en la investigación, además de en la gestión. Puedo indicar un dato: en cincuenta años que he estado dirigiendo revistas universitarias, he pedido miles de evaluaciones y, en general, los profesores las han hecho, dedicando tiempo a ello, sin retribución y sin que les sirva para nada académicamente.

Los profesores españoles publican sus trabajos en revistas nacionales e internacionales. Y han mirado al extranjero, a Europa, a los países iberoamericanos, a Estados Unidos y Canadá. Los geógrafos de Lleida han publicado sus trabajos en numerosas revistas catalanas, del conjunto de España y extranjeras, en revistas de alto impacto y de calidad, no solo de geografía, sino también de otras especialidades y de carácter interdisciplinario: de historia de la medicina, de historia de la ciencia, de sociología jurídica, de economía, de historia económica, de transporte, de comunicación y cultura, de política urbana y multi-

5. <<http://www.mastermuntanya.udl.cat/es>>.

disciplinarias. Entre ellas, revistas francesas, inglesas, escandinavas, estadounidenses y canadienses, de instituciones como Urban Affairs Association y European Research Association: *Journal of Royal Statistic Society*, *Journal of Historical Sociology*, *Urban History*, *Journal of Urban History*, *Journal of Transport Geography*, *Historical Methods*, *Journal of Interdisciplinary History*, de UN-Hábitat, y otras muy relevantes.

Han publicado numerosos libros en empresas editoriales, públicas y privadas. Entre las primeras, el Ayuntamiento de Lleida, el Servicio de Publicaciones de la propia Universidad, y en editoriales de otras universidades, como Castilla la Mancha, Barcelona y otras. Y entre las privadas, editoriales leridanas como Pagès Editors, Ediciones del Serbal de Barcelona y de otras ciudades. Y han tratado de difundir sus ideas a través de artículos periodísticos en *La Vanguardia*, *El Periódico* y otros. Aprovecho este acto para agradecer públicamente su colaboración en la página web de Geocrítica de la Universidad de Barcelona, y en las revistas que se publican en ella, como *Scripta Nova*, *Biblio3W* y *Ar@cne*, así como, de manera continuada, en los quince coloquios internacionales de geocrítica y en los cuatro simposios internacionales de historia de la electrificación.

Muchos de los artículos científicos, los libros y las actividades académicas y editoriales que han realizado no tienen valor para el progreso de su carrera académica. En los últimos años se valoran, sobre todo, las publicaciones en revistas de impacto, y los libros tienen poco valor o ninguno.

No puede ser que algunas revistas vinculadas a editoriales privadas cobren dinero por publicar en sus revistas trabajos financiados por fondos públicos y que, luego, dichas revistas deban ser pagadas por las universidades con recursos públicos. Es urgente que esto cambie. Lo digo con intención delante del rector de la Universitat de Lleida y presidente de la Conferencia de Rectores de Universidades de España, CRUE. Debería haber un sistema público de evaluación de las revistas y publicaciones científicas, de libros y revistas, de alcance europeo e iberoamericano, y en especial, para las revistas que se editan en castellano, portugués y catalán.

A partir de lo conseguido por los geógrafos leridanos, podemos esperar más frutos en el futuro. Los grupos académicos tardan años en formarse y, cuando existen, hay que hacer un esfuerzo para consolidarlos. Sería importante que se afanzara la enseñanza de la geografía en la Universitat de Lleida. Con estos profesores de geografía, esta universidad no puede permanecer inactiva. Hay que aprovechar su experiencia y saber para abordar los problemas de las comarcas leridanas, y realizar estudios de dinamización territorial. Podrían ofrecerse cursos nocturnos; y habría que pensar en nuevas actividades para los profesores e investigadores que forman este grupo tan solvente y reconocido internacionalmente. Tal vez el Instituto de Desarrollo Social y Territorial (INDEST), de reciente creación, pueda ser un canal para utilizar la experiencia de este grupo tan prestigioso. En todo caso, y con esto acabo, es un honor estar vinculado a ellos a través de este doctorado *honoris causa* que la universidad me concede.

DISCURS DE CLOENDA

A càrrec del Dr. Roberto Fernández Díaz, rector de la Universitat de Lleida

Ocho años después, y habiendo celebrado diecinueve *honoris causa*, es la primera vez que tengo el honor y el privilegio de investir a uno de mis maestros. Quede claro que la iniciativa tiene su origen en el Departamento de Geografía, desde donde los colegas de nuestro nuevo honoris han tenido esta feliz iniciativa. Y quede claro también que estas ceremonias las he celebrado siempre con gran entusiasmo, pues me parece que llenan de genuino contenido académico universal nuestra institución. Pero no es menos cierto que en esta ocasión me embarga una especial carga de emotividad, y les pido permiso a ustedes para no anularla en algunas ocasiones durante mi breve parlamento.

Conocí a Horacio Capel en el año 1975, cuando entré en la Facultad de Geografía e Historia en los cursos de nocturno, pues por aquel entonces yo trabajaba en una de aquellas agencias de aduanas situadas en el puerto de Barcelona cuando todavía no existía la Unión Europea. Lo conocí dando las clases de Geografía Humana y me impresionó desde el primer día. En una época de melenas largas, pantalones de pana y camisas a cuadros, también entre bastantes profesores penenes, Capel iba vestido a lo clásico, con una chaqueta a cuadros pequeños, una inmaculada camisa blanca y su corbata perfectamente anudada. En mi primera impresión me pareció un hombre serio y más bien conservador; claro que yo entonces estaba a la derecha del PSUC y a la izquierda de los socialistas. Sus clases pronto se revelaron magistrales en el sentido más positivo del término. Aquel profesor me pareció enseguida un gran universitario, un hombre muy competente que hacía del respeto al alumno su máxima divisa. No parecía cercano pero tampoco resultaba distante. Tenía de suyo una sobriedad amable y cortés. Era, además, un profesor crítico, que en aquel entonces tenía la valentía y la honestidad de preguntarse sobre qué cosa era la geografía.

Horacio Capel fue quien me introdujo en el mundo de la epistemología y la historia de la ciencia, que ya no he abandonado nunca, que me ha dado grandes momentos de placer intelectual y que ha sido determinante para mi oficio como científico social del pretérito, que es lo que somos los historiadores. Y ese mundo es el de reflexionar sobre la calidad del conocimiento que proporcionan las ciencias sociales en comparación con el que fabrican otras ramas de la ciencia. La pregunta de si la geografía era una ciencia podía hacerse igualmente a la historiografía. La pregunta de cuál era el método científico a seguir tenía idéntica transcendencia para las dos disciplinas hermanas. Estábamos en la Facultad de Geografía e Historia y no solo debíamos compartir edificio, sino la misma preocupación primordial: dar un conocimiento de contrastada veracidad a los ciudadanos para que pudieran edificar con solvencia su futuro.

Esos interrogantes eran esenciales para quienes, como yo, queríamos cambiar el mundo con base en la utilización del análisis racional sobre funcionamiento y cambio de las sociedades. Creo que lo mismo pensamos por aquel entonces Álex Sánchez, Susana Sánchez, Enric Tello y algunos de los que después han sido discípulos directos de Capel, como Luis Urteaga, Pedro Fraile o Francesc Nadal. La mayoría de nosotros sentimos la necesidad de acercarnos a los problemas epistemológicos del conocimiento

científico para estar seguros de que en el combate político nuestros argumentos provenían también de la ciencia y no exclusivamente de la ideología. Para poder mejorar la sociedad nos dimos cuenta de que necesitamos liberarnos del ideologismo sin dejar de tener ideología.

Les indicacions epistemològiques en les classes de Capel van ser decisives perquè alguns de nosaltres assistíssim als seminaris que Manuel Sacristán i Paco Fernández Buey donaven a la Facultat d'Economia, a l'altre costat de la Diagonal. Crec que ens costava entendre la matèria i el llenguatge de Sacristán, però pel que respecta a mi —i crec que això va ser també així per als altres companys—, la música de fons que es desprenia dels seus ensenyaments va ser intel·lectualment decisiva. No es tractava tant de comprendre el que exactament deien Popper, Lakatos, Kuhn o Marx, entre altres pensadors insignes, com d'entendre un missatge general de gran importància: no es pot canviar cap a bé la societat sense tenir-ne un coneixement objectiu. La ciència social ha d'estar en el frontispici de les propostes que fem per al benestar dels nostres conciutadans. Tots els acadèmics hauríem d'insistir fins a la sacietat davant els polítics en una idea bàsica per al bon exercici de la molt noble professió de la política: res sense la ciència. I si fos el cas que tinguéssim èxit en l'empresa, podríem llavors estar una mica més convençuts dels resultats de la gestió pública, i els ciutadans de ben segur que ho agrairien.

Així doncs, les pròpies preocupacions del Capel d'aquell moment van portar alguns dels seus alumnes a una *terra incognita* que aviat es va mostrar difícil de digerir però d'una gran transcendència vital i acadèmica. No és casual que la major part d'aquells alumnes s'hagin convertit, amb el pas del temps, en professors universitaris de geografia, història o història econòmica. I no ha d'estranyar tampoc que tots ells el considerem un mestre. Uns, el seu mestre més important i més directe; d'altres, un dels nostres mestres més determinants. Un mestre, per cert, que sempre ha mantingut una vetlla permanent sobre el futur dels seus principals deixebles, als quals ha ajudat a caminar per les millors sendes per tal d'aconseguir un *cursus honorum* adequat per l'acadèmia universitària.

De fet, l'accepció de *mestre* aplicada al món de l'acadèmia té, si més no, dos significats possibles. El primer remet a qui es converteix en el mentor directe que guia l'elecció de les primeres recerques, corregeix els primers textos i canalitza els vaivens emocionals de l'investigador novell; en definitiva, qui ensenya a confeccionar l'*opera prima*. En aquest sentit, la tasca capeliana ha estat ingent. No en tinc la quantitat exacta, però sé que ha tutelat directament més de setanta tesis doctorals, i no hi compto les tesis de llicenciatura de les d'abans. I amb aquest enorme bagatge, que impressiona qualsevol acadèmic sabedor del que significa, és evident que pot ser considerat un mestre de geògrafs de talla mundial.

Però també hi ha un segon significat de la paraula *mestre*: aquell qui influeix intel·lectualment en molts estudiosos, tant del seu propi ofici com d'altres professions acadèmiques veïnes. Capel té tal quantitat de coneixements i de reflexions que ha exercit el seu mestratge en les successives generacions de científics socials espanyols dedicats a la geografia, a la historiografia, a la sociologia o a l'antropologia. En aquest sentit, molts de nosaltres que no som geògrafs sempre hem parlat d'Horaci Capel com d'un mestre.

Segons el meu modest parer, l'enorme influència acadèmica de Capel es deu al fet que ha estat capaç de conjuminar recerca empírica sobre problemes concrets amb la creació d'aportacions teòriques de caràcter general, la qual cosa hi dona una doble utilitat. La primera és la d'oferir un coneixement aplicable a si-

tuacions concretes respecte a l'organització espacial i social del món urbà. I la segona, la capacitat d'anar més enllà del que és local per oferir un coneixement global que pugui ser utilitzat per altres científics socials en altres llocs. En certa manera, bé podria dir-se que és un estudiós *glocal* de la manera segons la qual els humans organitzen el seu territori i de per què i com construeixen l'hàbitat que ell més domina, a saber: les ciutats, que considera el millor invent de la humanitat i el que més progrés ha suposat.

Capel és un estudiós de l'urbà, però no merament en el seu aspecte morfològic, sinó sobretot de les conseqüències que en la condició humana té la construcció permanent, sempre inacabada, de qualsevol urbs. No només pensa aspectes parcials de la ciutat, no només analitza i proposa qüestions particulars de la política urbana, sinó que també pensa la ciutat en el seu conjunt i en tota la seva polièdrica complexitat.

No hi ha res més humà que la creació i recreació d'una ciutat, ni res més important que pensar-la per al benestar dels seus ciutadans i en la lluita contra les desigualtats. L'ésser humà és una espècie sobretot urbana, perquè més de la meitat de la població mundial (6.600 milions) viu en ciutats de més de 300.000 habitants; a més, el seu creixement s'ha accelerat des de finals del mil·lenni passat i és possible que l'any 2050 aquest percentatge aconseguixi ja el 70%, amb tot el que això comportarà per al futur econòmic del món i la sostenibilitat del planeta. És a dir, que la preocupació intel·lectual primera d'Horaci Capel hauria de ser una de les preocupacions polítiques prioritàries de les nostres autoritats locals i internacionals.

Voldria destacar, així mateix, una segona gran influència. Deia al principi que el Capel que jo vaig conèixer a mitjans dels setanta era un científic madur, amb ofici, amb nombroses recerques empíriques a la seva esquena sobre el fet urbà; un acadèmic experimentat que, no obstant això, continuava preguntant-se sobre quin tipus d'ofici intel·lectual era el que practicava un geògraf. Un interrogant que provenia de les insuficiències que llavors mostrava la geografia regional francesa de tipus descriptiu, de la forta irrupció de la geografia teòrica i quantitativa anglosaxona, dels primers ressos de la geografia radical, de la important florida del marxisme i també de l'impacte que li va produir la seva pròpia traducció de l'obra *Excepcionalismo en geografía*, escrita per Fred Schaefer.

Doncs bé, la cerca de respostes a aquesta pregunta central l'ha portat a ser un pensador prestigiós i influent sobre la identitat de la geografia en l'univers contemporani de les ciències socials, i a convertir-se en un dels pensadors més influents sobre la història i la idiosincràsia de la seva disciplina, que en alguns moments va arribar a haver de superar l'enorme desafiament d'algunes opinions internes que consideraven que no podia ser una ciència nomotètica amb capacitat d'objectivitat i amb compromís social al mateix temps.

Crec que Capel va descobrir llavors que, en aquella conjuntura de certa pèrdua del nord de la seva estimada disciplina, era imprescindible reflexionar-hi per trobar l'essència de la seva identitat en el marc de la científicitat com a element nuclear per donar un coneixement geogràfic socialment creïble i útil. Reivindicar la geografia era reivindicar-la com a ciència social capaç d'explicar les societats i els seus canvis, i també de proposar des d'aquest coneixement el progrés social. En aquest precís sentit, no sembla, per descomptat, que el nostre honoris sigui un militant de la postmodernitat, sinó més aviat un veterà practicant de la Il·lustració.

Per a Capel, com per a Marc Bloch respecte a la historiografia, la geografia ha estat sempre geografia-problema. I per això ha considerat imprescindible estar sempre al dia de les propostes epistemològiques dels més diversos filòsofs de la ciència; de les aportacions d'altres disciplines socials; de les novetats internacionals dels geògrafs per aportar-les a les seves pròpies recerques, als seus ensenyaments i al compromís que sempre ha sostingut amb els moviments i les demandes socials. La seva magistral obra *Filosofia y ciencia en la geografía contemporánea*, publicada el 1981 i reeditada diverses vegades, és la millor manifestació de les seves preocupacions i de les seves propostes sobre el paper de la geografia com a disciplina acadèmica particular.

Però no som només davant un gran investigador. Si és un dels millors intel·lectuals espanyols contemporanis ho és també perquè sempre s'ha implicat en la imprescindible tasca de divulgar el coneixement adquirit. Amb les seves nombroses publicacions editorials s'ha convertit en un gran mànager dinamitzador de la divulgació del coneixement científic dels geògrafs. A un costat i altre de l'Atlàntic, tots els estudiosos socials li devem agraïment per la seva immensa tasca entorn de *Geo Crítica*, que portava el significatiu subtítol de *Quaderns Crítics de Geografía Humana*. Una empresa editorial pionera que, en la seva fundació, el 1976, proclamava clarament les intencions capelianes en afirmar que “la situació actual de la geografia espanyola fa necessari iniciar una crítica sistemàtica de les concepcions dominants i dels estudis concrets que s'hi efectuen”. A continuació afegia que es tractava sobretot d’“exercir la crítica de i des de la geografia [...] de les concepcions teòriques dominants i de les ideologies subjacents”.

Crítica de l'existent i innovació: aquests són els dos conceptes clau del sempre inquiet Horacio Capel. No es pensin que és un “patriota” acrític de la geografia com a disciplina, però sí que està disposat a defensar-ne la utilitat mentre sigui capaç de demostrar que serveix per a la comprensió racional i raonada de la realitat social.

Ya lo ha explicado él y lo ha glosado con maestría el profesor Pedro Fraile. Pero permítanme que añada algo más en muestra de mi admiración por su intensa labor de dinamización de las ciencias sociales en general y de la geografía en particular. Y ese algo más es mi profundo respeto por su perseverancia, por saber lo que quería hacer con la reivindicación de la utilidad social de la geografía y por no desfallecer nunca en ese empeño durante cinco décadas, convenciendo a tirios y a troyanos de que debían ayudarle a mantener su sueño, que no era otro que beneficiar a los ciudadanos con el producto intelectual fabricado por sus colegas.

En 1976 yo llevaba meses en la universidad, y me emociona ahora ver como aquellos primeros cuadernos verdes que tuve entre mis manos, presentados por nuestro honoris en clase como una novedad —cuadernos modestos y sobrios en su confección, que todavía conservo—, se han convertido en una de las empresas intelectuales más importantes de la geografía internacional. Una empresa que se ha ido acomodando a los nuevos tiempos tecnológicos con tres revistas electrónicas de las que es fundador y director: *Scripta Nova*, *Biblio 3W* y *Aracne*. Una tarea divulgativa que ha ido acompañada, además, por el esfuerzo titánico que significa organizar los encuentros anuales de *Geo Crítica* desde hace dos décadas en Barcelona y en América.

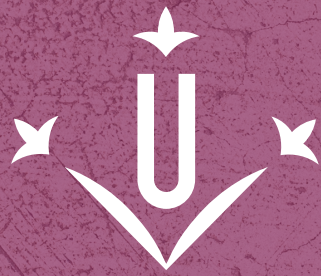
Permítanme contar una breve anécdota. Hace un par de años coincidimos en La Carolina. Hacía tiempo que no lo veía, pero pronto pude comprobar que era el de siempre: “Me tienes que hacer un artículo corto para mi nueva revista de divulgación para todos los públicos intelectuales de tu libro sobre Cataluña y el absolutismo borbónico”, me dijo. Después me dio los buenos días y un abrazo. Ese, señoras y señores, es Horacio Capel: un gran intelectual pleno de curiosidad e inasequible al desaliento. Por cierto, confieso que todavía estoy en deuda pero que pienso saldarla, Dios mediante.

Y aunque quizá no sea propio de un texto de investidura de *honoris causa*, necesito decir en público una cosa que me parece significativa de su personalidad. Horacio Capel vive en Barcelona desde hace más de medio siglo, desde que en 1966 vino de la mano del gran maestro Joan Vilà Valentí. Pues bien, siendo un murciano lorquino enamorado de su tierra natal, siempre ha mantenido una relación de cariño y respeto con su tierra de adopción. Creo que él se siente también barcelonés en el sentido más cosmopolita que se le pueda dar a este término. Un barcelonés preocupado por su ciudad desde la vertiente profesional más de lo que pudiere parecer, pues una buena parte de su obra da la sensación de estar inspirada en su propia observación vivida de Barcelona. Una Ciudad Condal a la que su ojo siempre crítico no ha dejado de mirar, como lo podemos apreciar en su libro *El modelo Barcelona: un examen crítico*, publicado en 2005, o en su artículo *Finisterra*, editado cinco años después, donde reivindica un urbanismo con técnicos especialistas, pero sobre todo con una permanente participación ciudadana que debe hacer oír su voz.

Cuando asistí hace un par de años a su homenaje en el Aula Magna de la Universitat de Barcelona, en un brillante y algo puntiagudo discurso, muy al estilo de lo que de vez en cuando le gusta hacer a nuestro honoris, Horacio Capel confesó que si había hecho méritos para merecer aquel distintivo era gracias a dos factores principales. El primero y fundamental era la compañía de Mercè Tatjer, su estimada esposa, gran investigadora y autora de una extensa y prestigiosa producción en el campo de la geografía urbana. Y el segundo —creo no recordarlo de forma incorrecta—, a que toda la vida había practicado el noble deporte hispano de la siesta. Es evidente que ambos no han tenido la misma influencia en su vida, pero la reivindicación de la siesta la comparto plenamente y les advierto que la pienso practicar mucho más a partir de junio.

Pues bien, admirado y querido Horacio, que sepas que a partir de ahora la condición de nuevo miembro de nuestra academia te permitirá ayudarnos a hacer de la Universitat de Lleida una institución mejor al disponer de la colaboración de uno de los más grandes geógrafos y pensadores sociales de la historia contemporánea de España. Alguien que nos ha hecho a todos mejores ciudadanos, con sus estudios y con una incansable actividad académica que lo ha convertido en un reconocido maestro al que todos admiramos. Eso sí, querido y admirado Horacio, prometemos respetar tu hora de siesta cuando vengas a ilustrarnos a esta universidad que desde ahora es tu segunda casa académica.

Maestro, muchas gracias por todo y muchas gracias especialmente por enseñarnos a luchar contra las desigualdades desde la ciencia y desde la modernidad. Que sepas que yo siempre he intentado seguir tu magnífico ejemplo.

Universitat de Lleida